

ประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์:
การประกอบสร้างและบทบาทของประเพณีประติษฐ์

นางสาวสารณี ขาวดี

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

CHULALONGKORN UNIVERSITY

บทคัดย่อและแฟ้มข้อมูลฉบับเต็มของวิทยานิพนธ์ตั้งแต่ปีการศึกษา 2554 ที่ให้บริการในคลังปัญญาจุฬาฯ (CUIR)

เป็นแฟ้มข้อมูลของนิสิตเจ้าของวิทยานิพนธ์ ที่ส่งผ่านทางบัณฑิตวิทยาลัย

The abstract and full text of theses from the academic year 2011 in Chulalongkorn University Intellectual Repository (CUIR) are the thesis authors' files submitted through the University Graduate School.

วิทยานิพนธ์นี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต

สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ปีการศึกษา 2559

ลิขสิทธิ์ของจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

SANDONTA ANCESTOR WORSHIP TRADITION OF CHANGWAT SURIN:
THE CONSTRUCTION OF AN INVENTED TRADITION AND ITS ROLE

A Dissertation Submitted in Partial Fulfillment of the Requirements
for the Degree of Doctor of Philosophy Program in Thai

Department of Thai

Faculty of Arts

Chulalongkorn University

Academic Year 2016

Copyright of Chulalongkorn University

หัวข้อวิทยานิพนธ์	ประเพณีชนโขนตามบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์: การประกอบสร้างและบทบาทของประเพณีประติมากรรม
โดย	นางสาวสารณี ขาวดี
สาขาวิชา	ภาษาไทย
อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก	ศาสตราจารย์สุภัทญา สุจฉายา

คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย อนุมัติให้หัวข้อวิทยานิพนธ์ฉบับนี้เป็นส่วนหนึ่งของการศึกษาตามหลักสูตรปริญญาตรีบัณฑิต

.....คณบดีคณะอักษรศาสตร์
(รองศาสตราจารย์ ดร.กิงกาญจน์ เทพกาญจนา)

คณะกรรมการสอบวิทยานิพนธ์

.....ประธานกรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรเมษฐ์ จารุวรรณ)

.....อาจารย์ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก
(ศาสตราจารย์สุภัทญา สุจฉายา)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร รักดีผาสุข)

.....กรรมการ
(ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชกุล)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(ศาสตราจารย์กิตติคุณ ดร.ศิวพร ณ ถลาง)

.....กรรมการภายนอกมหาวิทยาลัย
(รองศาสตราจารย์ ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ)

สารณี ขาวดี : ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์: การประกอบสร้างและบทบาทของประเพณีประดิษฐ์ (SANDONTA ANCESTOR WORSHIP TRADITION OF CHANGWAT SURIN: THE CONSTRUCTION OF AN INVENTED TRADITION AND ITS ROLE) อ.ที่ปรึกษาวิทยานิพนธ์หลัก: ศ.สุกัญญา สุจฉายา, 353 หน้า.

วิทยานิพนธ์ฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมข้อมูลเกี่ยวกับงานบุญแซนโฎนตา ศึกษาการสืบทอดและการดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฎนตาในพื้นที่ดั้งเดิม ตลอดจนศึกษาแนวคิดการประกอบสร้างประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษของสุรินทร์ ในฐานะประเพณีประดิษฐ์เพื่อตอบสนองบริบทสังคมปัจจุบัน รวมถึงบทบาทของประเพณีประดิษฐ์ที่มีต่อชาวสุรินทร์ ทั้งนี้ผู้วิจัยศึกษาจากเอกสารและเก็บข้อมูลภาคสนาม 2 พื้นที่ ได้แก่ ชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร หมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และงาน “ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ” ที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์เป็นผู้จัดขึ้นในช่วงปี พ.ศ. 2555-2559

ผลการศึกษาพบว่า งานบุญแซนโฎนตากล่าวกำเนิดจากความเชื่อของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรที่ว่า ในรอบหนึ่งปีเมื่อถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 เทวดาหรือพญายมจะอนุญาตให้วิญญาณบรรพบุรุษได้เดินทางมาเยี่ยมโลกมนุษย์ครั้งหนึ่งเพื่อมารับส่วนบุญที่ลูกหลานทำไปให้ โดยมีพิธีเซ่นไหว้ต้อนรับเข้าบ้านอย่างยิ่งใหญ่ งานบุญแซนโฎนตาในหมู่บ้านปรือเกียนใช้เวลาประกอบกิจกรรมต่าง ๆ รวม 17 วัน เริ่มตั้งแต่วันที่ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ถึง ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 ตลอดงานบุญไม่ได้มีเฉพาะพิธีเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ แต่ยังมีกิจกรรมและพิธีกรรมที่สัมพันธ์กับพุทธศาสนา และญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิต พบกิจกรรมทั้งสิ้น 9 กิจกรรม ได้แก่ วันเตรียมงาน พิธีโชดตารเบ็นซ์ตุง พิธีกันซ็อง พิธีฉลองซ็อง พิธีแซนโฎนตา พิธีจูนโฎนตา พิธีแห่-โชด-จะกันเจอโฎนตา พิธีโชดตารเบ็นซ์ทม และพิธีจูนโฎนตาหลบลูก ซึ่งทุกกิจกรรมนี้ชาวชุมชนเขมรหมู่บ้านปรือเกียนได้สืบทอดตามรูปแบบดั้งเดิม แต่มีบางส่วนที่ปรับเปลี่ยนเพื่อความเหมาะสมกับสังคมปัจจุบัน

ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ที่เกิดขึ้นใหม่ มีลักษณะการผลิตซ้ำงานบุญประเพณีและนำเสนอใหม่ โดยมีแนวคิดเบื้องหลังการออกแบบประเพณี 3 ประการ ประการแรก การเป็นพื้นที่อนุรักษ์แบบปรับเปลี่ยนงานบุญดั้งเดิมของจังหวัด เห็นได้จากการตั้งชื่อเพื่อสื่อความใหม่ภายใต้วิถีคิดแบบเก่า โดยใช้คำว่า “ประเพณี” แทนคำว่า “บุญ” เพื่อทำให้มีฐานะเทียบเท่าเทศกาลทางวัฒนธรรมที่มีทั้งพิธีศักดิ์สิทธิ์ กิจกรรมความรู้ กิจกรรมบันเทิง และมีการสืบทอดพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์โดยเลือกเฉพาะ “หัวใจ” ของงานบุญที่เกี่ยวข้องกับมนุษย์ พุทธศาสนา และดวงวิญญาณ ได้แก่ “พิธีจูน แซน โชด จะ” มาปรับเปลี่ยนให้เข้ากับบริบทที่เปลี่ยนไป ประการที่สอง การเป็นพื้นที่หลอมรวมชาวสุรินทร์ ภาครัฐสังเกตเห็นว่าชาวเขมร ส่วย ลาว จีน ในจังหวัด ต่างมีพิธีกรรมที่แสดงออกถึงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษของกลุ่ม และมีพระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวางเป็นบรรพบุรุษร่วมและศูนย์รวมใจ จึงจัดรวม 2 ชื่อนี้ ตั้งชาวสุรินทร์เข้ามาร่วมขับเคลื่อนประเพณี และช่วยสลาย “ความเป็นอื่น” ที่ว่าแซนโฎนตาเป็นพิธีเฉพาะกลุ่มเขมรให้หมดไป ประการที่สาม การเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นแนวคิดที่ทำให้เกิดการคัดเลือกอัตลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์จากคำขวัญประจำจังหวัดมานำเสนอผ่าน 4 กิจกรรมหลัก คือพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ขบวนแห่รอบเมือง การละเล่นพื้นบ้านและงานมหรสพ และนิทรรศการมีชีวิต

ด้านบทบาทของประเพณีที่มีต่อชาวสุรินทร์ในปัจจุบัน พบ 4 ประการ ได้แก่ บทบาทในการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสุรินทร์เป็นหนึ่งเดียว บทบาทในการให้ความบันเทิงแก่ผู้ร่วมงาน บทบาทในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประจำเดือนสิบของจังหวัดสุรินทร์ และบทบาทในการเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมและกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

ด้วยเหตุนี้ ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษจึงเป็นประเพณีประดิษฐ์ที่เกิดจากการคิดสรรวัฒนธรรมเฉพาะกลุ่มซึ่งภาครัฐและภาคประชาชนเห็นว่ามีความสำคัญแก่การอนุรักษ์ มาสืบสานแบบสร้างสรรค์ โดยออกแบบให้กลายเป็นประเพณีสาธารณะเพื่อรองรับความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัด และรองรับบริบทของการท่องเที่ยวไปพร้อมกัน

ภาควิชา ภาษาไทย

ลายมือชื่อนิสิต

สาขาวิชา ภาษาไทย

ลายมือชื่อ อ.ที่ปรึกษาหลัก

ปีการศึกษา 2559

5580516522 : MAJOR THAI

KEYWORDS: SANDONTA ANCESTOR WORSHIP TRADITION / INVENTED TRADITION / ROLE / SURIN

SARAPEE KHOWDEE: SANDONTA ANCESTOR WORSHIP TRADITION OF CHANGWAT SURIN: THE CONSTRUCTION OF AN INVENTED TRADITION AND ITS ROLE. ADVISOR: PROF. SUKANYA SUJACHAYA, 353 pp.

The main objective of the research was to collect information on the Sandonta Rite, to study its spread and survival, and to study the concepts of its construction in Surin Province as an invented tradition in response to the current social contexts, including the impacts of the tradition on the Surin people. For the methodology, the researcher has based her study on existing documents, as well as data collection in two locales: Khmer-Thai Preu Kian Village in Muang District, Surin Province, and Sandonta ancestor worship rite, organized by Surin Provincial Administrative Organization (Surin PAO) from 2012 to 2016.

Results indicate that Sandonta Rite originated from Khmer-Thai villagers' belief that every year, on the first day of the waning moon on the tenth lunar month, an angel or demon would allow their ancestors' spirits to return to earth once, especially in the grand house reception, to receive the merits made by their descendants. This rite lasts 17 days in total, from the 15th day of the waxing moon on the tenth lunar month to a month later. It concerns not only ancestral spirit rites, but also activities about Buddhism and older living relatives. The current study found nine related activities: Preparation Day, Soddar-bentut rite, Kansong rite, Chalongsong rite, Sandonta rite, Jundonta rite, Hae-Sod-Ja Kanjerdonta rite, Soddarbenthom rite and Jundontalobsaruk rite, most of which were thought to be of ancient origin despite the adaptation of a few.

Regarding the Sandonta Ancestor worship tradition organized by Surin PAO, this old religious ceremony has only been established recently (2007) with a new form of presentation. The rationale behind the new presentation can be seen in three dimensions. First, it is a way of preserving an old tradition in a modern look. The replacement of the word 'bun' (religious ceremony) with 'praphaynee' (tradition) clearly reflects this. With such a substitution, this rite has attained the status of a tradition that contains the sacred, the educational and the entertaining. It also transmits, from one generation to another, a holy ritual by the selection and adaptation to suit the changing world, of only the essential elements, i.e. matters of the spirit, humanity, Buddhism, and a blend of all three: Sandonta rite, Jundonta rite, Soddar rite and Ja kanjerdonta rite respectively. Second, this Sandonta Ancestor worship tradition, as conceived by the Government, would be a cultural melting pot for the various ethnic groups of Surin, whether it be the Khmer, the Kui, the Lao or the Chinese, to pay respect to their ancestors. Therefore, with Phraya Surin Phakdi Si Narong Changwang as their common core ancestor, the 'otherness' idea of these various tribes, i.e. that this Sandonta rite belongs exclusively to the Khmer, would be dispelled. Third, this tradition is a means to promote Surin's cultural tourism. Thus, the presentation of the province's identity from Surin provincial slogan is made through four main activities: religious ceremonies, around-the-city processions, folk performance/entertainments, and live exhibitions (spectator involvement) (Nithassakan mee chivit).

Concerning the roles of Sandonta rite for the people of Surin at the present time, the study has observed four dimensions: serving as a means to amalgamate different ethnic groups in Surin, as a source of entertainment for rite participants, as a destination of cultural tourism in the tenth lunar month, and as a cultural education platform that is also a socialization process.

Hence, it can be said that Sandonta is an invented tradition originating from the selection of specific cultural traits. Given this value, the government and people consider that it should be conserved and transmitted in a creative form as a public tradition to accommodate ethnic diversities in Surin and, simultaneously, the context of tourism.

Department: Thai
Field of Study: Thai
Academic Year: 2016

Student's Signature

Advisor's Signature

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยนี้สำเร็จได้ด้วยความเมตตาอย่างสูงของศาสตราจารย์สุภัญญา สุจฉายา ครูผู้ชี้แนะแนวทางการเป็นนักคิดขั้นที่ตี คอยแนะนำแหล่งค้นคว้าความรู้เพื่อพัฒนางาน พร้อมทั้งอบรมปลูกฝังคุณงามความดี ความมีสติในการใช้ชีวิตและการทำวิจัย คอยผลักดันให้พากเพียรบากบั่น จนศิษย์มีมานะในการศึกษาจนกระทั่งประสบผลสำเร็จ คุณค่าของงานวิจัยนี้ขอน้อมบูชาครู

ผู้วิจัยขอกราบขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ปรมินทร์ จารูร ประธานกรรมการสอบ ศาสตราจารย์ กิตติคุณ ดร.ศิริพร ณ ถลาง ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.ศิริพร ภัคติผาสุข รองศาสตราจารย์ ดร.ปฐม หงษ์สุวรรณ และ ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.อาทิตย์ ชีรวณิชกุล กรรมการสอบวิทยานิพนธ์ ที่กรุณาตรวจแก้และให้คำแนะนำที่มีค่า

ขอขอบคุณชาวชุมชนปรีอเกียน และชุมชนใกล้เคียง สมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ สจ.เขต ประธานพิธี ศิลปินพื้นบ้าน ประชาชนชาวบ้าน ผู้ร่วมงาน และนักท่องเที่ยว ที่ให้ข้อมูลที่เป็นประโยชน์ยิ่งแก่งานวิจัย

ขอขอบคุณคุณคุณจรสศรี แยมยวน คุณพัชรี จุลหงษ์ จากสำนักวิทยบริการและเทคโนโลยีสารสนเทศ มรภ.สุรินทร์ ที่ถ่ายสำเนาเอกสาร พร้อมแนะนำแหล่งข้อมูลค้นคว้า คุณอักษฎาค์ ชมดี บรรณาธิการวารสารร้อยเรื่องเมืองสุรินทร์ และคุณจันทร์เพ็ญ สุระอามาตย์ ที่ให้ความรู้และภาพผ้าไหมสุรินทร์มาใส่ในงานวิจัย

ขอขอบคุณ อ.จันทร์เพ็ญ บำรุง นทพ.ณัฐพัชร บุญมาก อ.รัตนา นามปัญญา อ.คำพา ยิ่งคง อ.วรรณธิรา วิระวรรณ อ.นันทวัน แน่นดี อ.ดาวประกาย วาดเจียม พัทธัสสรณ์ พลอยกระโทก จีรนันท์ เปรียบกล้า ลัญญาตา คุณสุข และเฉลา เขาแก้ว ที่เห็นตเห็น้อยลงพื้นที่เก็บข้อมูลด้วยกัน ผศ.ดร.อภิศักดิ์ ภูพิพัฒน์ Dr. Leon Potter อ. Norman Mangnall อ.พุทธราช มาส่ง ดร.อิทธิคม เทียนทอง อ.ชิตินา มินดอน อธิณี เอกนรพันธ์ และกัลยาณมิตร ที่คอยให้ความช่วยเหลือด้านภาษาอังกฤษเสมอมา ขอขอบคุณน้องสุรียะ ยน ที่แบ่งปันความรู้เรื่องแขนงานจากฝั่งกัมพูชา

ขอกราบขอบคุณครูผู้ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้แก่ผู้วิจัยทุกระดับชั้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งครูภาษาไทยที่ให้อกำลังใจเสมอมา ขอขอบคุณแพทย์-พยาบาลห้องไอซียูศัลยกรรม รพ.นพรัตนราชธานี คณะแพทย์-พยาบาลแผนกศัลยกรรม รพ.จุฬาฯ ที่รักษาพยาบาลและดูแลอย่างดีระหว่างศึกษาต่อ อีกทั้งครอบครัว คู่ชีวิต ลูกศิษย์ เพื่อน ๆ น้อง ๆ ที่ห่วงใย และส่งกำลังใจให้ก้าวผ่านวิกฤตสุขภาพอย่างเข้มแข็ง

ขอขอบคุณมิตรแท้ที่อยู่เคียงข้างเสมอ ดร.นรุตม์ คุปต์ธโรจน์ ดร.จตุพร เพชรบูรณ์ ดร.ประเสริฐ รุณรา ดร.วฤต มิตระพันธ์ อ.โอเยเรศ บุญฤทธิ์ อ.วิศรา อนันตโท ผศ.อภิวัฒน์ สุธรรมดี ดร.เชิดชาติ ทิรัญโร อ.จันทร์สุดา ไชยประเสริฐ อ.สุนทร โขติติก อ.สกาเดือน ชารธรรม ดร.สุรัชย์ ชินบุตร ดร.รัชนิกร รัชตกรตระกูล กรีธากร สังขกุล และวีณา วุฒิจำนงค์ น้อง ๆ ร่วมทุน สกอ. และร่วมเรียนวิชา 894 ที่เสนอแนะประเด็นที่เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนางานเหนือสิ่งอื่นใด ขอขอบคุณพี่ชายใจดีที่ให้อกำลังใจ ให้คำแนะนำในการแก้ไขปรับปรุงงานให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้น

ท้ายที่สุด การศึกษาระดับดุษฎีบัณฑิตจะไม่เกิดขึ้นและสำเร็จลงได้ หากไม่ได้รับอนุมัติการลาศึกษาต่อแบบเต็มเวลา จากคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี และทุนการศึกษาจาก 2 แหล่ง ได้แก่ ทุนโครงการพัฒนากำลังคนด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ (ทุนเรียนดีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย) สาขาภาษาไทย (เน้นคติชนวิทยา) จากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) เพื่อสนับสนุนค่าลงทะเบียน ค่าเอกสาร-ตำรา ค่าใช้จ่ายประจำเดือน และ “ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต” จากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เพื่อเป็นค่าใช้จ่ายในการลงพื้นที่เพื่อเก็บข้อมูลภาคสนามจนสำเร็จลุล่วงด้วยดี ผู้วิจัยขอขอบคุณมา ณ โอกาสนี้

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อภาษาไทย.....	ง
บทคัดย่อภาษาอังกฤษ.....	จ
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
สารบัญ.....	ช
สารบัญตาราง.....	ฅ
สารบัญภาพ	ฉ
บทที่ 1 บทนำ	1
1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา.....	1
1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย	6
1.3 สมมติฐานของการวิจัย.....	6
1.4 ขอบเขตการวิจัย	6
1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย.....	6
1.6 การเก็บข้อมูลภาคสนาม	9
1.6.1 การเลือกพื้นที่วิจัย และกำหนดหัวข้อวิทยานิพนธ์	9
1.6.2 การเตรียมตัวก่อน และขณะลงเก็บข้อมูลภาคสนาม	11
1.6.3 ปัญหา อุปสรรคในการเก็บข้อมูลภาคสนาม และการแก้ไข	13
1.7 นิยามศัพท์	14
1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ.....	14
1.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	15
1.9.1 งานวิจัยเกี่ยวกับงานบุญแสนโฆนตาหรือประเพณีแสนโฆนตาในจังหวัดสุรินทร์	15
1.9.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับ “ประเพณีประดิษฐ์”	20
1.9.3 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับ “บทบาทหน้าที่ของคตixon”.....	25

บทที่ 2 ประวัติ ภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์	31
2.1 กำเนิดเมืองสุรินทร์.....	31
2.2 ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในสุรินทร์	39
2.2.1 กลุ่มชาติพันธุ์เขมร	39
2.2.2 กลุ่มชาติพันธุ์กวย กูย หรือส่วย	41
2.2.3 กลุ่มชาติพันธุ์ลาว.....	43
2.2.4 กลุ่มชาติพันธุ์จีน	44
2.3 สุรินทร์ในปัจจุบัน.....	47
2.4 บุคคลสำคัญในจังหวัดสุรินทร์	50
2.5 “คำขวัญจังหวัด” กับการสะท้อนอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และอัตลักษณ์จังหวัดสุรินทร์.....	52
2.5.1 สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่	53
2.5.2 ผ้าไหมงาม	56
2.5.3 ประคำสวย	62
2.5.4 ร่ำรวยปราสาท	64
2.5.5 ผักกาดหวาน	69
2.5.6 ข้าวสารหอม.....	70
2.5.7 งามพร้อมวัฒนธรรม	73
2.5.7.1 ภาษาเขมรถิ่นไทย	73
2.5.7.2 การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์.....	77
2.5.7.3 อาหารพื้นเมืองสุรินทร์	84
บทที่ 3 การสืบทอดและการดำรงอยู่ของประเพณีแซนโฎนตาในพื้นที่ดั้งเดิม.....	93
3.1 ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านปรีอเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์	94
3.1.1 ประวัติการตั้งชุมชน.....	94

3.1.2 ประชากร.....	95
3.1.3 ลักษณะภูมิประเทศ.....	95
3.1.4 ประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมทางวัฒนธรรมในรอบปี.....	97
3.1.5 ผู้รู้ในชุมชน.....	100
3.2 งานบุญแซนโหม้นตาในการรับรู้ของคนใน: ศึกษาผ่านเอกสาร.....	103
3.3 การสืบทอดและการดำรงอยู่ของงานบุญแซนโหม้นตา ในชุมชนเขมร หมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์	113
3.3.1 วันเตรียม.....	113
3.3.2 พิธี “โชดตารเบ็ณฑ์ตัจ” และ “ทำบุญตักบาตรวันธรรมสวนะ”	114
3.3.3 พิธี “กันซ็อง”	118
3.3.4 พิธี “ฉลองซ็อง”	119
3.3.5 พิธี “แซนโหม้นตา”	120
3.3.6 พิธี “จูนโหม้นตา”	130
3.3.7 พิธี “แห่-โชด-จะกันเจอโหม้นตา”	132
3.3.8 พิธี “โชดตารเบ็ณฑ์ธม” และ “ทำบุญตักบาตรวันธรรมสวนะ”	136
3.3.9 พิธี “จูนโหม้นตาหลบสรุก”	137
3.4 สรุปลักษณะการสืบทอด และการดำรงอยู่ของงานบุญแซนโหม้นตาในพื้นที่ดั้งเดิม เปรียบเทียบกับข้อมูลที่มีบันทึกในเอกสาร	139
3.4.1 การสืบทอดตามอย่างของเดิม.....	146
3.4.2 การปรับให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนไป.....	148
บทที่ 4 แนวคิดการประกอบสร้างประเพณีแซนโหม้นตาบูชาบรรพบุรุษ ในฐานะประเพณีประติษฐ์	151
4.1 องค์ประกอบของการจัดงาน	152
4.1.1 ที่มา และวัตถุประสงค์การจัดงาน.....	152

4.1.2	กิจกรรมในงานประเพณี	159
4.1.3	วิธีการดำเนินงาน.....	165
4.1.4	ผู้ร่วมงานประเพณี.....	168
4.2	แนวความคิดการประกอบสร้างประเพณี	175
4.2.1	แนวคิดประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษเป็นพื้นที่อนุรักษ์แบบปรับประยุกต์ งานบุญดั้งเดิมของจังหวัด.....	176
4.2.1.1	การตั้งชื่อเพื่อสื่อ “ความใหม่” ภายใต้วิธีคิด “แบบเก่า”	179
4.2.1.2	การปรับประยุกต์ “พิธีจูน แซน โซด จะ” เพื่อตอบสนองบริบทใหม่	180
4.2.1.2.1	พิธีจูนโฌนตา.....	181
4.2.1.2.2	พิธีแซนโฌนตา	184
4.2.1.2.3	พิธีสงฆ์.....	213
4.2.1.2.4	พิธีจะกันเจอโฌนตา	215
4.2.2	แนวคิดประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษเป็นพื้นที่หลอมรวมชาวสุรินทร์.....	218
4.2.2.1	การชูเรื่อง “ความกตัญญูทเวที” ว่าเป็นคุณธรรมร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 กลุ่มในจังหวัดสุรินทร์.....	219
4.2.2.2	การชู “พระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง” ว่าเป็นบรรพบุรุษร่วม และ ศูนย์รวมใจชาวสุรินทร์	221
4.2.3	แนวคิดประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	225
4.2.3.1	กระแสโลกาภิวัตน์กับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม	225
4.2.3.2	การนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่อสร้างพื้นที่ท่องเที่ยว เชิงวัฒนธรรม.....	228
4.2.3.2.1	ผ้าไหมพื้นเมืองและเครื่องประดับเงิน	230
4.2.3.2.2	ช้าง.....	237
4.2.3.2.3	การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์	240

4.2.3.2.4 อาหารพื้นเมืองสุรินทร์.....	250
4.2.3.2.5 ข้าวหอมมะลิ 105 สุรินทร์.....	260
4.2.3.2.6 ภาษาเขมรถิ่นไทยในงานประเพณี.....	265
บทที่ 5 บทบาทประเพณีชนโนนตาบุงชวาบรรพบุรุษที่มีต่อชาวสุรินทร์ในปัจจุบัน	277
5.1 บทบาทในการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสุรินทร์เป็นหนึ่งเดียว.....	277
5.1.1 การสืบทอดและผลิตซ้ำอัตลักษณ์งานบุญชนโนนตาเดิม	278
5.1.2 การนำเสนอานาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์	280
5.2 บทบาทในการให้ความบันเทิงแก่ผู้ร่วมงาน.....	284
5.2.1 ความบันเทิงจากดนตรี การขับร้อง และนาฏศิลป์พื้นบ้าน	284
5.2.2 ความบันเทิงจากกิจกรรมใหม่ที่ได้รับเลือกมานำเสนอแต่ละปี	285
5.2.3 ความบันเทิงช่วงพิธี “จะกันเจอโนนตา”	287
5.3 บทบาทในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประจำเดือนสิบของจังหวัดสุรินทร์	293
5.3.1 ผู้ร่วมงานแต่งกายด้วยผ้าไหมพื้นเมืองในงานประเพณี	294
5.3.2 ประเพณีเป็นที่รวมศิลปินพื้นบ้านด้านดนตรี การขับร้อง และนาฏศิลป์	296
5.3.3 การนำช่างมาร่วมขบวนแห่โดยโยงโย่สัมพันธ์กับวีรกรรมเจ้าเมือง	297
5.3.4 การคัดสรรอาหารพื้นเมืองในพิธีกรรมมานำเสนอในรูปแบบนิทรรศการ.....	298
5.4 บทบาทในการเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรม และกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ..	299
5.4.1 พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์: พื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับงานบุญชนโนนตา.....	300
5.4.2 นิทรรศการมีชีวิต: พื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติว่าด้วยอาหารใน พิธีกรรม	303
5.4.3 การละเล่นพื้นบ้าน: พื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านดนตรีและการแสดง	305
5.4.4 ประเพณี: พื้นที่รวมตัวกันทางสังคมเพื่อทำกิจกรรมส่วนรวม	308
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล.....	313

6.1 สรุปผลการวิจัย.....	313
6.2 อภิปรายผลการวิจัย.....	322
รายการอ้างอิง.....	342
ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์.....	353

สารบัญตาราง

หน้า

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบกิจกรรมงานบุญ 12 เดือนของชุมชนเขมร (หมู่บ้านปรีอเกียน) และชุมชนลาว (อีสาน).....	97
ตารางที่ 2 ชื่อกิจกรรม ลักษณะกิจกรรม สถานที่ วัน เวลา ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ช่วงงานบุญแซนโฌนตา.....	112
ตารางที่ 3 เปรียบเทียบการประกอบพิธีกรรมในงานบุญแซนโฌนตาที่เคยปฏิบัติตามแบบโบราณ .	139
ตารางที่ 4 เปรียบเทียบกำหนดการจัดงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี พ.ศ. 2555-2558.....	160
ตารางที่ 5 เปรียบเทียบภาพรวมงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ ระยะเวลาที่ 1 และระยะเวลาที่ 2	216
ตารางที่ 6 เปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบพิธีจูนโฌนตา ใน 2 พื้นที่	183
ตารางที่ 7 เปรียบเทียบวันประกอบพิธีแซนโฌนตาในพื้นที่ดั้งเดิมและพื้นที่ใหม่	184
ตารางที่ 8 เปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบการจัดพิธีแซน ใน 2 พื้นที่.....	203
ตารางที่ 9 เปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบพิธีสงฆ์ใน 2 พื้นที่.....	214
ตารางที่ 10 เปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบพิธีจะกันเจอโฌนตาใน 2 พื้นที่	217
ตารางที่ 11 เปรียบเทียบประเพณีพิธีกรรมตามปฏิทินประจำปีของกลุ่มเขมร ส่วย ลาว จีน ในจังหวัดสุรินทร์	219

สารบัญภาพ

	หน้า
ภาพที่ 1 ตรา และดอกไม้ประจำจังหวัดสุรินทร์.....	48
ภาพที่ 2 แผนที่จังหวัดสุรินทร์.....	49
ภาพที่ 3 พื้นที่บริเวณอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง ช่วงไม่มีการจัดงาน.....	51
ภาพที่ 4 ประติมากรรมรูปช้าง และความขี้ขางทั้งหกคนตามประวัติศาสตร์บันทึก.....	52
ภาพที่ 5 โปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งานประเพณี 2 ภาษา จากเว็บไซต์กระทรวงวัฒนธรรม.....	55
ภาพที่ 6 ป้ายประชาสัมพันธ์ และบรรยากาศงานประเพณีบวชนาคช้าง.....	56
ภาพที่ 7 ตัวอย่างผ้าไหมพื้นเมืองของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร จังหวัดสุรินทร์.....	58
ภาพที่ 8 การเลี้ยงไหม สาวไหม มัดย้อม เก็บรักษาเส้นไหมแบบพื้นบ้าน และการทอผ้าไหม สุรินทร์.....	59
ภาพที่ 9 ผ้าไหมมัดหมี่ลายราชวัตร (1,2) ผ้าไหมมัดหมี่ลายลูกแก้ว (3,4) และโฮลเปราะฮ์ (5).....	60
ภาพที่ 10 อาจารย์วีรธรรม ตระกูลเงินไทย และผ้าสำหรับตัดเสื้อผู้นำและผ้าคลุมไหล่สำหรับคู่ สมรสผู้นำ 21.....	61
ภาพที่ 11 ผ้าไหมยกทองจันทร์โสมมา (บ้านท่าสว่าง) และกรรมวิธีการทอผ้าไหมหนึ่งพันสี่ร้อยสิบ หกตะกอ.....	61
ภาพที่ 12 เครื่องประดับเงิน นายปวน เกลียวทอง (ปราชญ์และผู้ประกอบการด้านการผลิต เครื่องเงิน).....	63
ภาพที่ 13 ป้ายประชาสัมพันธ์งานเทศกาล “นุ่งผ้าไหม ใส่ปะเก้อม เรือมกันตรึม” ปี 2555 ปี 2556 และ ปี 2558.....	64
ภาพที่ 14 ปราสาทศิขรภูมิในเวลาปกติ และงานฉลองปราสาทศิขรภูมิ และงานประเพณีลอย กระทง.....	67
ภาพที่ 15 ป้ายประชาสัมพันธ์เชิญเที่ยวงานสืบสานตำนานภูมิโปน ปี พ.ศ. 2556 และ ปี พ.ศ. 2559.....	68

ภาพที่ 16 ร่องรอยตัวปราสาทที่สร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ และพิธีเปิดงานสืบสานตำนานปราสาทช่าง ปี	69
ภาพที่ 17 ผลิตภัณฑ์แปรรูป “หัวไชโป้ว” หรือ “ผักกาดดองหวาน”	70
ภาพที่ 18 ข้าวหอมมะลิ 105 (อคส.) สุรินทร์	71
ภาพที่ 19 กิจกรรมในงานวันข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และมหกรรมผ้าไหมสุรินทร์	73
ภาพที่ 20 เด็ก ๆ ในชุมชนช่วยกันทอข้าวต้มใบมะพร้าวในวันฉัตรมงคล (อันชอมเสติกโดง)	76
ภาพที่ 21 การไหว้ครูวงกันตรึม และวงมโหรีพื้นบ้านก่อนทำการแสดงในงานประเพณีแซนโถงตา บูชาบรรพบุรุษ	79
ภาพที่ 22 การเรือกันตรึมในอดีต	80
ภาพที่ 23 การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์ในอดีต	81
ภาพที่ 24 มโหรีพื้นบ้านเขมร	83
ภาพที่ 25 ปลาร้าเขมร ปลาร้าลาว ปลาจ่อม และกุ้งจ่อม	86
ภาพที่ 26 แกงกล้วย แกงขี้เหล็กใส่หอยขม และแกงเผือกใส่ปูนา	86
ภาพที่ 27 อาหารพื้นเมือง (เขมร) สุรินทร์	88
ภาพที่ 28 ตัวอย่างขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง ที่ใช้ในงานประเพณี และพิธีกรรม	91
ภาพที่ 29 หมู่บ้านปรือเกียน หมู่ที่ 4 ต.นอกเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์	94
ภาพที่ 30 พื้นที่เกษตร หนองน้ำซีตราว โรงผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด และยุ้งฉางประจำหมู่บ้าน	96
ภาพที่ 31 แผนที่หมู่บ้านปรือเกียน	96
ภาพที่ 32 วัดโพธิญาณรังสี (วัดบ้านปรือเกียน) เจ้าอาวาส และผู้วิจัย	98
ภาพที่ 33 ศาลตายายประจำหมู่บ้าน และพิธี “โจลมะมีวด”	99
ภาพที่ 34 กิจกรรมเพื่อเสริมสร้างสุขทางกาย และจิตใจในชุมชน	100
ภาพที่ 35 ผู้นำ และปราชญ์ชุมชนของหมู่บ้านปรือเกียน	102
ภาพที่ 36 “บายเบ็ณฑ์” ที่ชาวบ้านปรุงถวายพระ และนำไปหว่านตามไร่นา	110
ภาพที่ 37 ชาวปรือเกียนเตรียมขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง ช่วงงานบุญแซนโถงตา	113

ภาพที่ 38 ขนมห่ม-ข้าวต้มพื้นเมือง จตุปัจจัย เครื่องไทยธรรมที่ชาวบ้านนำไปวัด ช่วงงานบุญแซน โฆนตา.....	114
ภาพที่ 39 การเขียนชื่อ-นามสกุลผู้ล่วงลับ ก่อนประกอบพิธีโชดตาร	115
ภาพที่ 40 กันโตงตาร และการผูกโยงด้ายสายสิญจน์จากพระสงฆ์สู่กันโตงตาร และใบแสดงความ จำนงบังสุกุล	116
ภาพที่ 41 นายเปื่อน ดวงศรี ประกอบพิธี “โชดตาร”	116
ภาพที่ 42 กิจกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านทำร่วมกันหลังจากเสร็จสิ้นพิธีสงฆ์.....	118
ภาพที่ 43 บรรยากาศการทำบุญที่วัดศรีรัตนาราม ช่วง “กันซ็อง”	119
ภาพที่ 44 บรรยากาศพิธี “ฉลองซ็อง” ณ วัดศรีรัตนาราม (แถวบน) วัดโพธิญาณรังสี (แถวล่าง) ..	120
ภาพที่ 45 การเตรียมพานกรวยขันธ 5	122
ภาพที่ 46 ตัวอย่างการจัดเตรียมพื้นที่ประกอบพิธีแซนโฆนตา (ต้องจัดหันหัวไปทางทิศตะวันออก เสมอ)	122
ภาพที่ 47 การจัดเตรียมเครื่องเช่น สำหรับอาหาร ขนมนมเนย เครื่องต้ม และผลไม้ต่าง ๆ ในพิธี แซนโฆนตา.....	123
ภาพที่ 48 เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เครื่องหอม ที่จัดเตรียมไว้ให้ผีบรรพบุรุษสวมใส่ไปพึ่งเทศน์ที่วัด ในตอนค่ำ	123
ภาพที่ 49 ช่วงเริ่มพิธี “แซนโฆนตา” เจ้าบ้านตั้งจิตอธิษฐาน และกล่าวอัญเชิญผีบรรพบุรุษมารับ เครื่องเช่น	124
ภาพที่ 50 พิธีแซนโฆนตาภายในครอบครัว/สายตระกูล และผู้นำชุมชน (เสื้อสีม่วง) เข้าร่วมพิธีกับ ลูกบ้าน	127
ภาพที่ 51 ผู้อาวุโสในพิธีช่วยกันจัดแบ่งอาหาร และให้เจ้าบ้านนำออกไปเช่นไหว้สัมภเวสี ผีไร้ ญาติ	128
ภาพที่ 52 เจ้าบ้านจัดอาหารให้ญาติผู้ใหญ่ และเด็ก ๆ จุนโฆนตาผู้อาวุโสที่มาร่วมพิธี และเดินไป ส่งท่านที่บ้าน	129
ภาพที่ 53 การ “จุนโฆนตา” เพื่อขอพรญาติผู้ใหญ่และผู้อาวุโสในชุมชน.....	131

ภาพที่ 54 ชาวบ้านนำสิ่งของมารวมกันที่ศาลาหมู่บ้าน ร่ายรำร่วมกัน จากนั้นก็แห่กระเชอไป ประกอบพิธีที่วัด	133
ภาพที่ 55 ชาวบ้านยกธงชนะมาร พระสงฆ์สวดอุทิศบุญ ชาวบ้านและดวงวิญญาณบรรพบุรุษร่วม ฟังเทศน์ฟังธรรม.....	133
ภาพที่ 56 บายเบ็ดตะโบร คือส่วนที่ถูกครอบไว้ภายใน บายเบ็ณฑ์ คือข้าวที่ปั้นเป็นก้อนกลมวาง รายรอบ.....	134
ภาพที่ 57 พิธี “จะกันเจอโฌนตา” แบ่งอาหารแก่สัมภเวสี และการนำบายเบ็ณฑ์ไปหว่านในไร่นา	135
ภาพที่ 58 พิธีโชตदारเบ็ณฑ์ธม ณ วัดโพธิญาณรังสี	137
ภาพที่ 59 กิจกรรมเนื่องในวันธรรมสวนะ เข้าวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10.....	137
ภาพที่ 60 บรรยากาศพิธี “จุน-โฌนตา-ลบ-สรุก” (ส่งตายาย/บรรพบุรุษกลับบ้าน).....	139
ภาพที่ 61 สำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์.....	152
ภาพที่ 62 บรรยากาศการประชุมวางแผนเตรียมงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ	166
ภาพที่ 63 การตกแต่งขบวนของโรงเรียนอนุบาลสุรินทร์ ไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์ และเคลื่อนขบวนไป ยังศาลากลางจังหวัด.....	168
ภาพที่ 64 กระบวนการวางแผนออกแบบงานประเพณี	174
ภาพที่ 65 ตัวอย่างเครื่องจุนของประชาชน ในงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ.....	182
ภาพที่ 66 กิจกรรมจุนโฌนตาผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้บริหารจังหวัด และผู้อาวุโสที่ชาวสุรินทร์ให้ ความเคารพนับถือ	183
ภาพที่ 67 การเตรียมสถานที่ประกอบพิธีแซนโฌนตา (อยู่บริเวณชั้นบน ตึกฐานอนุสาวรีย์).....	186
ภาพที่ 68 การจัดชุดเครื่องเซ่นหน้าปะรำพิธี	187
ภาพที่ 69 บายเบ็ณฑ์ เรือจำลอง กระเชอโฌนตาที่ชาวสุรินทร์นำมาร่วมในขบวนแห่ และร่วมพิธี เซ่นไหว้เจ้าเมือง	187
ภาพที่ 70 น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ (นำ) รำบวงสรวงแซนโฌนตา ก่อนเข้าสู่การประกอบพิธีแซน ปี พ.ศ. 2556.....	188
ภาพที่ 71 น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ รำบวงสรวงแซนโฌนตา ก่อนเข้าสู่การประกอบพิธีแซนโฌนตา ปี พ.ศ. 2557.....	192

ภาพที่ 72	ดวงวิญญาณบรรพบุรุษประทับร่างน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์	194
ภาพที่ 73	นายนิรันดร์ กัลยาณมิตร นำข้าราชการและชาวสุรินทร์ประกอบพิธีเซ่นไหว้เจ้าเมือง ใน ปี พ.ศ. 2557	199
ภาพที่ 74	นายบุญคง นนทสอน (ประธานพิธี) นายกมนต์โรจน์ นิวัฒน์บรรหาร (ผู้ช่วยประธานพิธี) นายสุคนธ์ จองอยู่ (ประธานปราชญ์ชาวบ้าน) และผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ นำ ชาวเมืองประกอบพิธีเซ่นไหว้เจ้าเมือง ปี พ.ศ. 2558	200
ภาพที่ 75	ประธานพิธีเตรียมเรือ และแบ่งอาหารจากชุดเครื่องเซ่นไปสังเวทดวงวิญญาณบริวาร เจ้าเมืองสุรินทร์	202
ภาพที่ 76	ตัวอย่างชุดเครื่องเซ่นที่จัดวางหน้าปะรำพิธี และชุดร่วมพิธีแซนโฎนตาเจ้าเมือง	206
ภาพที่ 77	ห้องโหม่ง ที่ใช้ตั้งอัญเชิญเทวดาและดวงวิญญาณ ในพิธีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ	210
ภาพที่ 78	พานชั้น 5 บายศรี 3 ชั้น และ 5 ชั้น ในพิธีแซนโฎนตาเจ้าเมือง	211
ภาพที่ 79	พานบายศรีในชุดเครื่องเซ่นไหว้เจ้าเมือง ในประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ปี พ.ศ. 2559.....	212
ภาพที่ 80	พิธีสงฆ์ในงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์	213
ภาพที่ 81	การจำลองกิจกรรมทางสงฆ์ (กันซอ) ในช่วงงานบุญแซนโฎนตาในขบวนแห่	214
ภาพที่ 82	“กันเจอโฎนตา” ที่ประชาชนจัดมาร่วมในขบวนแห่ และนำมาประกอบพิธีจะกันเจอ โฎนตา.....	216
ภาพที่ 83	ประชาชนแย่งอาหารอย่างสนุกสนานในช่วงพิธี “จะกันเจอโฎนตา”	216
ภาพที่ 84	รูปปั้นแทนตัวพระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง	221
ภาพที่ 85	แบบจำลองกระบวนการสร้างความหมายและกำหนดสัญลักษณ์ใหม่ในงานประเพณี....	223
ภาพที่ 86	ประธานในพิธี ข้าราชการ และประชาชน สวมใส่ผ้าพื้นเมืองสุรินทร์ร่วมงาน	230
ภาพที่ 87	ผู้ถือป้าย พิธีกร และเยาวชนที่เข้าร่วม แต่งกายด้วยผ้าไหมพื้นเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ เขมร	231
ภาพที่ 88	เครื่องแต่งกายของชาวส่วยกลุ่มต่าง ๆ เช่น ส่วยอ.ศรีณรงค์ อ.ท่าตูม อ.สำโรงทาบ และอ.จอมพระ	232
ภาพที่ 89	ลวดลายอันงดงามของต่างหู สร้อยคอ กำไล ที่ผลิตจากปะเก้อม (เครื่องเงิน).....	233

ภาพที่ 90 การนุ่งผ้าไหม ใส่ปะเก้อม ของชาวสุรินทร์ และนักแสดงในงานประเพณี	233
ภาพที่ 91 ช่างประดับเครื่องเงินจำลอง และการนุ่งผ้าไหม ใส่ปะเก้อม ของคณะครูโรงเรียน อนุบาลสุรินทร์.....	234
ภาพที่ 92 แป้งฝุ่น “โกริน” น้ำอบไทย และผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ ในพิธีแซนโฎนตา.....	234
ภาพที่ 93 การใช้ผ้าพื้นเมือง และธงชนะมาร ประดับตกแต่งรถขบวนแห่.....	235
ภาพที่ 94 ธงชนะมารในงานประเพณี	236
ภาพที่ 95 ช่างลักษณะงามที่ได้รับคัดเลือกมาร่วมในขบวนแห่รอบเมือง	237
ภาพที่ 96 ช่างในขบวนแห่จุนโฎนตา แซนโฎนตา และขบวนชวนกันไปทำบุญ	238
ภาพที่ 97 การแต่งกายของควาญช้าง และ การสาธิตเป่าแสลงในพิธีเซ่นผีปะกำช้างของชาวส่วย (อะจิง) เลี้ยงช้าง	239
ภาพที่ 98 รูปปั้นช้างเผือกจำลองในขบวนแห่.....	240
ภาพที่ 99 ตัวอย่างการแสดงหน้าปะรำพิธี.....	241
ภาพที่ 100 มโหรีพื้นบ้าน และการรำกันตรึม ในขบวนแห่รอบเมือง.....	242
ภาพที่ 101 กิจกรรมการประกวดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของเด็กและเยาวชน (ช่วงกลางคืน) ปี พ.ศ. 2555.....	243
ภาพที่ 102 การแสดงกันตรึมดิสโก้เพื่อสร้างความบันเทิงช่วงกลางวัน ในปี พ.ศ. 2557	244
ภาพที่ 103 กิจกรรมการจุนโฎนตา และแซนโฎนตา ตามอย่างพื้นที่ดั้งเดิม ณ เวทีไผทสรอายุ ในปี พ.ศ. 2558.....	245
ภาพที่ 104 การแสดงเจรียงเบริน โดยแม่สมหวัง ภูเงินงาม (เสือเขียว) และคณะชมรมเจรียงเบ ริน จังหวัดสุรินทร์.....	246
ภาพที่ 105 ครูเผย ศรีสวาท และคณะนักดนตรีในวงมโหรีแห่งบ้านระไซร์	248
ภาพที่ 106 ครูเผย ศรีสวาท นำนักดนตรีประกอบพิธีไหว้ครู และฝึกซ้อมเต็มวงก่อนออกแสดง	248
ภาพที่ 107 การบรรเลงเพลงมโหรี โดยวงรวมศิลป์พื้นบ้านสุรินทร์ บริเวณหน้าปะรำพิธี	249
ภาพที่ 108 ตัวอย่างการจัดขบวน-ข้าวต้มพื้นเมือง (อย่างประณีต) ในงานประเพณีแซนโฎนตาบูชา บรรพบุรุษ	251

ภาพที่ 109	อาหารคาวหน้าปราสาทพิธิ และที่ชาวสุรินทร์นำมาร่วมพิธีเซ่น.....	252
ภาพที่ 110	การจัดผลไม้ในชุดเครื่องเซ่น และชุดเครื่องจูน.....	254
ภาพที่ 111	การประดับตกแต่งขบวนด้วยขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง และพืชผักผลไม้ในท้องถิ่น และจัดลงกระเชอโถงตา.....	256
ภาพที่ 112	ตัวอย่างบอร์ดนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีแซนโถงตา และขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองในพิธีกรรม.....	256
ภาพที่ 113	นิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีแซนโถงตา ขนมพื้นเมือง และการจัดเครื่องเซ่นในพิธีกรรม.....	257
ภาพที่ 114	กิจกรรมนิทรรศการมีชีวิต.....	259
ภาพที่ 115	ข้าวเจ้าของกลุ่มส่วย เขมร และ ข้าวเหนียวของกลุ่มลาว ในชุดเครื่องเซ่น.....	261
ภาพที่ 116	บายเบ็ณฑ์ ในขบวนแห่ และที่ชาวสุรินทร์เตรียมมาให้พระสงฆ์สวดอุทิศบุญ.....	262
ภาพที่ 117	การนำกล้าข้าวและรวงข้าวสุกมาตกแต่งขบวนแห่เพื่อบ่งบอกวิถีเกษตรและย่าของดีเรื่องข้าวสุรินทร์.....	263
ภาพที่ 118	วิถีวัฒนธรรมข้าวในขบวนแห่รอบเมือง.....	264
ภาพที่ 119	วิชุดีที่ได้รับความนิยมนำมาเปิดช่วงงานประเพณีแซนโถงตา.....	268
ภาพที่ 120	ภาษาเขมรถิ่นไทยในป้ายนำขบวนแห่.....	273
ภาพที่ 121	แผนผังแสดงกระบวนการประกอบสร้างประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ.....	275
ภาพที่ 122	พิธีจูนโถงตา พิธีแซนโถงตา และพิธีสงฆ์ในงานประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ.....	280
ภาพที่ 123	การใช้ภาพปราสาทเป็นฉากหลัง.....	283
ภาพที่ 124	ความสุขของชาวสุรินทร์เมื่อได้รำกันตรึมร่วมกัน.....	285
ภาพที่ 125	กิจกรรมการแสดงนาฏยมวยไทย กิจกรรมพี่สอนน้องรำกันตรึม และการแข่งขันชุดมะพร้าว.....	286
ภาพที่ 126	ความสุขของชาวสุรินทร์ช่วงกิจกรรมเทศกาลเซอ.....	287
ภาพที่ 127	นิสิต นักศึกษาที่ได้รับมอบหมายจากอาจารย์มาเก็บข้อมูลความรู้ต่าง ๆ จากงานประเพณี.....	288

ภาพที่ 128	นักท่องเที่ยวต่างชาติ (เขยชาวสุรินทร์).....	292
ภาพที่ 129	สื่อมวลชนที่มาเก็บข้อมูลเพื่อเขียนข่าว และสารคดี.....	293
ภาพที่ 130	นักท่องเที่ยว/ผู้ชม นำผ้าฝ้ายหรือเสื่อมาจับจองพื้นที่เพื่อรอชม และร่วมพิธีแซนโฌนตา.....	293
ภาพที่ 131	เด็ก ๆ จากโรงเรียนอนุบาลสุรินทร์และโรงเรียนบ้านดงมัน นุ่งผ้าพื้นเมืองเพื่อร่วมเดินในขบวนแห่	295
ภาพที่ 132	นิสิตนักศึกษาารวมตัวกันใส่ผ้าไหมพื้นเมือง ถือตะกร้าหมากเดินชมงาน	296
ภาพที่ 133	ศิลปินพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของจังหวัดสุรินทร์ที่ได้รับเชิญมาแสดงในงานทุกปี	297
ภาพที่ 134	นักท่องเที่ยวเดินชิมอาหารพื้นเมือง และรับเป็นของฝากของที่ระลึก	299
ภาพที่ 135	ขบวนแซนโฌนตา ชุมชนส่วยเลี้ยงข้าง และขบวนแซนโฌนตา ชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร.....	301
ภาพที่ 136	ผู้สูงอายุในงานประเพณี	302
ภาพที่ 137	เยาวชน ชาวบ้าน กำลังสาธิตการทำขนมพื้นเมือง และให้ความรู้แก่ผู้ชมงาน.....	303
ภาพที่ 138	นิสิตนักศึกษา เก็บข้อมูลความรู้เกี่ยวกับประเพณีแซนโฌนตา และชมการจัดสถานที่เช่นไหว้แบบโบราณ	304
ภาพที่ 139	แผ่นพับให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีแซนโฌนตา และขนมพื้นเมืองในพิธีแซนโฌนตา....	304
ภาพที่ 140	การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์เพื่อสร้างความบันเทิงหน้าปะรำพิธี ขณะประกอบพิธี และบนเวทีประกวด	307
ภาพที่ 141	การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์เพื่อสร้างความบันเทิงในขบวนแห่	308
ภาพที่ 142	ความสดใสน่ารักของเด็ก ๆ ในขบวนแห่.....	309
ภาพที่ 143	รอยยิ้มของชาวบ้าน และผู้สูงอายุเคี้ยวหมากกลางแดด รอร่วมพิธีแซนโฌนตา	309
ภาพที่ 144	ผู้มาร่วมงานยกมือประนมรับพรจากพระ และตั้งจิตอธิษฐานขอพรจากดวงวิญญาณเจ้าเมือง.....	311
ภาพที่ 145	บรรยากาศการทำบุญและการแห่ “กัณฑ์เจอรวม” ของชาวบ้านปรีอเกี่ยวไปประกอบพิธีสวดที่วัด	326

ภาพที่ 146 พิธีสวดกันเจอโฌนตาที่ยังคงจัดอย่างเข้มข้นในชุมชนเขมร อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ.....	327
ภาพที่ 147 การถ่ายทอดสดบรรยากาศงานประเพณี ปี พ.ศ. 2559	338
ภาพที่ 148 บรรยากาศของตลาดสดเมืองสุรินทร์ ช่วงงานบุญเดือนสิบ/ประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ	339
ภาพที่ 149 “งานรำลึกพระยาไกรภักดี ประเพณีแซนโฌนตา บูชาหลักเมือง ลือเลื่องกล้วยแสนหวี”	341

บทที่ 1

บทนำ

1.1 ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

ชาวไทยเชื้อสายเขมรทุกพื้นที่ นับถือ “โฌนตา” หรือผีบรรพบุรุษอย่างเหนียวแน่น และถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัดในชีวิตประจำวัน ดังปรากฏว่ามีการเซ่นไหว้บอกกล่าวผีบรรพบุรุษแทบทุกช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญในชีวิต (rites of passage) หรือยามประสบโชคดีในเรื่องต่าง ๆ เพื่อให้ดวงวิญญาณได้รับรู้และร่วมแสดงความยินดี ในทางกลับกัน หากสมาชิกครอบครัวประสบเคราะห์กรรม อาทิ ป่วยไข้ไร้สาเหตุ ก็ต้องมีการเซ่นไหว้ขอขมา ขอพรให้ช่วยปกป้องคุ้มครองหรือเปลี่ยนเรื่องร้ายกลายเป็นดี

นอกจากแสดงออกผ่านการเซ่นไหว้ตามวาระดังกล่าว กลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรยังมีพิธีกรรมและงานบุญเดือนสิบเพื่อแสดงการระลึกถึงผีบรรพบุรุษโดยเฉพาะ ช่วงพิธีเซ่นไหว้ภายในครอบครัวหรือสายตระกูลเรียกว่า “แซนโฌนตา” ในภาษาเขมรถิ่นไทย คำว่า “แซน” แปลว่า เซ่นไหว้ และ “โฌนตา” แปลว่า ยายตา ในที่นี้ หมายถึง ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และญาติพี่น้องที่ล่วงลับ ซึ่งจะจัดในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ทุกปี และถือวันนี้เป็นวันรวมญาติประจำปี

ความเชื่อเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษได้รับอนุญาตให้เดินทางกลับมายังโลกมนุษย์ เพื่อรับการเซ่นไหว้จากลูกหลานที่บ้าน มีเค้ามาจากศาสนาพุทธ ดังหนังสือ “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน เล่ม 4” บันทึกว่า “เมื่อผู้ตายตายไปแล้วจะแบ่งเป็น 2 กลุ่ม กลุ่มที่ทำดีจะได้ไปสวรรค์ กลุ่มที่ทำชั่วทำบาปก็จะตกนรก เป็นสัตว์นรก ผีเปรต พวกหลังนี้ได้รับทัณฑ์ทานมาน้อยต่างกัน เมื่อถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 พระยายมจะอนุญาตให้ผีเหล่านั้นเดินทางมาเยี่ยมลูกหลานได้” (สัทธา อริยะธกัณฑ์, 2542: 1225)

คนทั่วไป มักคิดว่า “แซนโฌนตา” ของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร เกิดขึ้นและดำรงอยู่เพื่อให้ลูกหลานได้แสดงความระลึกถึงญาติผู้ใหญ่ในสายตระกูลที่ล่วงลับเท่านั้น แต่เมื่อพิจารณาถี่กลงไปในรายละเอียด ช่วงเดือนสิบนี้นอกจากมีพิธีกรรมเฉพาะเกี่ยวกับผีบรรพบุรุษ ยังมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมอื่นที่เกี่ยวข้องกับญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิต และพุทธศาสนาอีกหลายอย่าง เรียกโดยรวมว่า “บ่อนแซนโฌนตา” หรือ “งานบุญแซนโฌนตา” ซึ่งในชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมรปฏิบัติสืบต่อมานับเนื่องหลายชั่วอายุคน เป็นจารีตที่ลูกหลานต้องถือปฏิบัติอย่างเคร่งครัด เพื่อเตือนตนไม่ให้ละเลยคุณความดีของคนตาย คนเป็น และพระสงฆ์ เรียกได้ว่าเป็นความเชื่อและศรัทธาต่อสิ่งที่ตั้งถาม

ชาวบ้านหมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นตัวอย่างหนึ่งของกลุ่มชนชาวไทยเชื้อสายเขมร ที่ยังคงสืบทอดความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ และพิธีกรรมอื่นที่เกี่ยวข้องกับงานบุญเดือนสิบอย่างเข้มแข็ง มีการจัดพิธีกรรมและกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่เกี่ยวข้องกับ

ดวงวิญญาณ คนเป็น และพระสงฆ์ ในงานบุญแซนโฌนตา* ใช้เวลารวมมากกว่า 2 สัปดาห์ เริ่มอย่างเป็นทางการในวันพระขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 และเสร็จสิ้นวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11

จากการลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนามเพื่อสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมและสัมภาษณ์เชิงลึก ชาวชุมชน สามารถลำดับพิธีกรรมและกิจกรรม ทั้งที่ทำเฉพาะภายในครอบครัว และทำร่วมกันของ ชาวชุมชนปรีอเกียน ในช่วงงานบุญแซนโฌนตา กล่าวคือ

เริ่มงานบุญที่วัดด้วยพิธี “โชดตาร” สวดบังสุกุลอุทิศบุญให้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ 2 ครั้ง ครั้ง “โชดตารเบ็ณฑ์ตัจ” (สารทเล็ก) และครั้งที่สอง “โชดตารเบ็ณฑ์ธม” (สารทใหญ่) ตามความเชื่อว่า “ในรอบหนึ่งปี ท่านเทวดาหรือพญายมจะปล่อยให้วิญญาณบรรพบุรุษได้มาเยี่ยมเยียนลูกหลานยังโลกมนุษย์ครั้งหนึ่ง” (คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์, 2533: 33) วันสำคัญทั้งสองนี้ ชาวบ้านจะนำขนม ข้าวต้มพื้นเมือง อาหารคาวหวาน เครื่องปัจจัยไทยธรรมไปทำบุญที่วัด เพื่อสวดอุทิศแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และญาติ ๆ ที่ล่วงลับ เพื่อสะสมกำลังในการเดินทางมาและเดินทางกลับ

จากนั้นเป็นกิจกรรม “กันซอง” คือการบำรุงพระพุทธศาสนา โดยการอุปัฏฐากพระภิกษุ สามเณร ชาวบ้านจะเตรียมอาหารคาวหวานมาถวายพระทุกเช้า และทำบุญอุทิศส่วนกุศลแก่ผีบรรพบุรุษตั้งแต่แรม 1 ค่ำ - แรม 14 ค่ำ เดือน 10 วันสุดท้ายมีพิธีกรรม เรียกว่า “ฉลองซ็อง” เพื่อบอกเวลาสิ้นสุด

ตลอดบายวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 จะมีพิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษในครอบครัวและสายตระกูล เรียกว่า “แซนโฌนตา” ตอนค่ำลูกหลานจึงนำสิ่งของต่าง ๆ เช่น ขนม ข้าวต้มพื้นเมือง ผักผลไม้ ฐูปเทียน ฯลฯ บรรจุลงกระเชอเรียกว่า “กันเจอโฌนตา” แห่ไปสวดมนต์เย็นที่วัด เมื่อถึงเวลาเช้ามีตึกทุกคนก็จะตื่นไปประกอบพิธีสวดอุทิศกระเชอ และถวายข้าวปรุงพิเศษเป็นพลีเรียกว่า “บายเบ็ณฑ์-บายเบ็ดตะโบร” แล้วทำพิธีเทกระเชอ เรียกว่า “จะกันเจอโฌนตา”

*พจนานุกรมเขมร-ไทย ของ ลิม เพ็ง ให้ความหมาย บิณห์ (หรือคนไทยเขมรออกเสียงว่า เบ็ณฑ์) ว่าหมายถึง การรวบรวม อีกความหมายคือ ชื่อของพิธีรายปี เรียกว่า “ภจุมบิณห์” (น.420) “ภจุมบิณห์” เป็นคำนาม หมายถึง พิธีทำบุญของเขมร ความตอนหนึ่งอธิบายว่า ในขณะที่อาหารถูกนำมาถวายแด่พระสงฆ์/พระพุทเจ้า...ประโยชน์หรือผลบุญ ก็ได้ส่งถึงวิญญาณของญาติที่ตายไปแล้ว (ลิม เพ็ง, 2546: 562) ส่วนใน DICTIONNAIRE OF CAMBODGIEN Tome 1 ได้ให้ความหมาย “บิณห์” ไว้หลายประการ แปลความได้ว่า การทำให้กลมหรือปั้นเป็นก้อน, ก้อน, การเลี้ยงชีวิต, คนเขมรก็มักพูดใช้คำนี้เป็นชื่องานพิธีทำทานอีกประการหนึ่ง (ตามประเพณีของประเทศ) โดยเริ่มตั้งแต่แรม 1 ค่ำ เดือนภททบ (หมายถึง ช่วงเดือนที่มีการจัดงานประเพณีในปี 2557 เดือนภททบตรงกับวันที่ 25 เดือนสิงหาคม ซึ่งเป็นวันขึ้น 1 ค่ำ ไปสิ้นสุดวันที่ 23 เดือนกันยายน ซึ่งเป็น แรม 15 ค่ำเดือนภททบ- (พระสุเชี่ย สุวณณเถโร (ยง), สัมภาษณ์, 10 สิงหาคม 2557) จนถึง แรม 14 ค่ำ (แค-ดัจ) เรียก “บ็อนกันบิณห์” หรือ “บ็อนตะบิณห์” เรียกสั้น ๆ ว่า “กันบิณห์” หรือ “ตะบิณห์” (หรือ “กันซ็อง” –ผู้วิจัย) ก็ได้ ส่วนวันแรม 15 ค่ำเดือนภททบ เรียกว่า วัน “ภจุมบิณห์”, พุทธศาสนิกชนจะจัดเตรียมสิ่งของไปทำบุญร่วมกันที่วัดโดยไม่มีใครละเว้น นับรวมเป็นเวลา 15 วัน (Cinquieme (Ed.), 1967: 418-419) พิจารณาจากความหมายข้างต้น มีความสอดคล้องกับ “บ็อนแคเบ็ณฑ์” ของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรในประเทศไทย

จากนั้นชาวบ้านจะกลับไปเตรียมสำหรับอาหารมาวัดอีกครั้ง เพื่อประกอบพิธีอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษครั้งสุดท้าย เรียกว่า “โชดตารเบ็ญท์ธม” ต่อด้วยพิธี “จุนโฌนตาหลบสรุก” ส่งดวงวิญญาณบรรพบุรุษกลับในเช้าวันใหม่ ถือว่างานบุญแซนโฌนตาเสร็จสิ้นโดยสมบูรณ์

กิจกรรมต่าง ๆ ในระหว่างนั้น นอกจากเน้นการปฏิบัติบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษ เครือญาติที่ล่วงลับ และทำนุบำรุงพระศาสนาแล้ว ยังมีวัตถุประสงค์สำคัญอีกประการหนึ่ง คือเป็นระยะเวลาแห่งการแสดงกตเวทิตาคุณต่อ “คนเป็น” ดังนั้นจึงปรากฏภาพลูกหลานนำสิ่งของ เครื่องใช้ ขนม ข้าวต้ม หมากพลู เงินทอง กราบไหว้ขอพรญาติผู้ใหญ่ในสายตระกูล และคนเฒ่าคนแก่ที่นับถือ ทั้งในและนอกชุมชน ชาวไทยเชื้อสายเขมรเรียกกิจกรรมนี้ว่า “จุนโฌนตา”

ตลอดงานบุญแซนโฌนตาจึงปรากฏพิธีกรรม และกิจกรรมหลายอย่างที่เกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษ ทั้งพิธีทางสงฆ์ พิธีชาวบ้าน (เช่นผี) การทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาผ่านการสงเคราะห์พระสงฆ์ สามเณร และการแสดงความกตัญญูกตเวทิต่อญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิต สาระสำคัญของงานบุญเดือนสิบ และกิจกรรมอื่น ๆ นี้ สะท้อนให้เห็นการแสดงความรักความผูกพันระหว่างสมาชิกครอบครัวและสายตระกูล ความสามัคคีภายในกลุ่ม ความสัมพันธ์ระหว่างคนตายกับคนเป็น คนตายกับพระสงฆ์ พระสงฆ์กับชาวบ้าน และชาวบ้านกับชาวบ้าน โดยมีคุณธรรมด้านความกตัญญูกตเวทิต์ พิธีกรรมและผีบรรพบุรุษเชื่อมโยง กล่าวอีกนัยหนึ่งงานบุญแซนโฌนตา ทำให้อำนาจเหนือธรรมชาติ มนุษย์ และพระพุทธศาสนา มีปฏิสัมพันธ์และดำรงอยู่ร่วมกันอย่างประนีประนอม ความรักความผูกพันและการเกื้อกูลที่เกิดขึ้น จึงเสมือนหนึ่งกุศโลบายที่บรรพชนใช้พื้นที่ประเพณีเป็นเครื่องกลมเกลียวและขัดเกลาสมาชิกในสังคม

“แซนโฌนตา” เป็นชื่อเรียกทั้งพิธีกรรม และงานบุญที่บ่งบอกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรมาช้านาน แต่ยังไม่เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย เพราะเกิดขึ้นและดำรงอยู่เฉพาะกลุ่ม และเฉพาะชุมชน กระทั่งในปี พ.ศ. 2550 องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ได้อาศัยอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัติองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. 2540 มาตรา 45 (7) ทวิที่ว่าด้วยองค์การบริหารส่วนจังหวัดมีหน้าที่สำคัญในการ “บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิปัญญาท้องถิ่น และวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น” มาเป็นเหตุผลสำคัญในการคัดเลือกมรดกภูมิปัญญาที่สำคัญนี้ มาผลิตซ้ำและนำเสนอใหม่ในพื้นที่สาธารณะเพื่อให้เป็นที่รู้จักของคนนอก จึงเกิดเป็น *ประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ* จังหวัดสุรินทร์ขึ้นแต่บัดนั้น และได้รับการสืบทอดในฐานะประเพณีประดิษฐ์ใหม่ที่อาศัยรากฐานจากงานบุญดั้งเดิม

กว่าที่ *ประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ* จะเกิดขึ้นอย่างเป็นทางการต้องผ่านการประชุมวางแผน จนได้ข้อสรุปว่าจะสร้างประเพณีนี้ให้เป็นพื้นที่เช่นไหว้ “ผีบรรพบุรุษของชาวสุรินทร์” โดยมีนัยยะถึง “เจ้าเมืองและวงศ์วานวานเครือ” ไม่ใช่ “ผีบรรพบุรุษในครอบครัวและสายตระกูล” ของชาวไทยเชื้อสายเขมรในแบบดั้งเดิม เพราะผู้จัดต้องการขยายขอบเขตให้ประชาชนในจังหวัด ทั้งกลุ่ม

ไทยเขมร ไทยส่วย ไทยลาว และไทยจีน เข้าร่วมงานได้ แต่ยังคงใช้ชื่อ “แซนโหมันตา” เช่นเดิม แล้วเพิ่มคำว่า “บุชาบรรพบุรุษ” ต่อท้าย เพื่อให้คนฟังสามารถเข้าใจวัตถุประสงค์ของงาน

หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ให้สัมภาษณ์ว่า “การจัดงานประเพณีแซนโหมันตาบุชาบรรพบุรุษ นอกเหนือจากที่เราต้องการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมอันดีของสุรินทร์เราแล้ว เรายังหวังให้กลายเป็นกิจกรรมที่จะสามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์ อันจะเป็นงานที่ช่วยร้อยรัดคนในพื้นที่ให้มีความรักสามัคคีได้ จากความร่วมมือร่วมใจให้เกิดกิจกรรมดี ๆ ในท้องถิ่นขึ้น...” (เพียง นิจิตตะโล, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2557) ความคาดหวังของผู้จัดงานชี้ให้เห็นว่า ประเพณีเก่าในพื้นที่ใหม่ ไม่ได้เกิดขึ้นเพื่อเป็นการอนุรักษ์สืบทอดงานบุญดั้งเดิมเท่านั้น แต่เป็นความพยายามที่จะผลักดันให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดอีกด้วย

จากการลงพื้นที่ภาคสนาม และร่วมสังเกตการณ์การจัดประเพณีแซนโหมันตาบุชาบรรพบุรุษของจังหวัดสุรินทร์ ระหว่างปี พ.ศ. 2555 - 2559 และศึกษาเอกสารที่บันทึกสรุปผลการดำเนินโครงการเกี่ยวกับงานประเพณีย้อนหลังตั้งแต่เริ่มมีการจัดงานในปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา ทำให้เห็นกระบวนการเลือกรับปรับใช้รายละเอียดบางอย่างจากงานบุญเดิม มานำเสนอใหม่อย่างสร้างสรรค์ อีกทั้งพบว่างานบุญแซนโหมันตาที่ถูกประดิษฐ์ใหม่ ไม่ได้ทำหน้าที่เพียงสืบทอด และผลิตซ้ำงานประเพณีเก่าเท่านั้น แต่ได้ทำหน้าที่สำคัญคือหลอมรวมความหลากหลาย (diversity) ของชาวสุรินทร์ให้กลายเป็นหนึ่งเดียว (unity) โดยมีพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ความศรัทธาในตัวเจ้าเมือง และกิจกรรมเสริมต่าง ๆ ทำหน้าที่เสมือนตัวกลางสำคัญ (mediator) สร้างการรวมกลุ่มอย่างเป็นรูปธรรม ผ่านกระบวนการประกอบสร้างประเพณีอย่างมีความหมาย

“โหมันตา” ถูกทำให้กลายเป็นดวงวิญญาณเจ้าเมืองที่ชาวสุรินทร์ทุกคนเคารพนับถือ พื้นที่บริเวณอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (เจ้าเมืองคนแรก) จึงกลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไปโดยปริยาย หลักฐานเชิงประจักษ์เช่นนี้ นอกจากแสดงให้เห็นพลวัตในแง่การปรับเปลี่ยนความหมายของผู้รับการเช่นไหว้อย่างมีนัยยะสำคัญแล้ว ยังเห็นพลวัตเชิงกายภาพในแง่พื้นที่ประกอบพิธีกรรม อีกทั้งเมื่อคนส่วนใหญ่ในหน่วยงานรัฐผู้สร้างสรรค์ประเพณีล้วนเป็นลูกหลานชาวไทยเชื้อสายเขมร ที่มีลักษณะเด่นประการหนึ่งคือ “ความเป็นนักอนุรักษ์” (conservative) อยู่ในตัว กอปรกับมีความเข้าใจแบบแผนประเพณีที่มีมาแต่เดิมอย่างลึกซึ้ง ดังนั้น ทุกปีจึงได้กำหนดวัน-เวลาจัดงานไม่ทับซ้อนกับวันเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษในครอบครัวของคนในพื้นที่ดั้งเดิม เพราะสำหรับชาวไทยเชื้อสายเขมร วันประกอบพิธีแซนโหมันตาอย่างพร้อมหน้าพร้อมตากลูกหลาน ในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 เป็นสิ่งที่ต้องยึดถือโดยเคร่งครัด

การปรับเปลี่ยนองค์ประกอบต่าง ๆ ดังกล่าว จึงเป็นหนึ่งในเครื่องบ่งชี้และเชื่อมโยงให้เห็นแนวคิดในการประกอบสร้างและออกแบบประเพณีหนึ่ง ๆ ของภาครัฐ เพื่อดึงคนทั้งจังหวัดเข้ามา

มีส่วนร่วมในการขับเคลื่อนประเพณีใหม่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งได้เห็นวิธีการสร้างความรู้สึกและสำนึกเดียวกันว่า *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* คือ “สมบัติร่วม” ของชาวสุรินทร์

การประดิษฐ์ประเพณี ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ นอกจากแสดงให้เห็นความพยายามที่จะอนุรักษ์ และสืบทอด (conservation and transmission) ประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม ยังแสดงให้เห็นกลวิธีการใช้ “ทุนทางวัฒนธรรม” (cultural capital) หรือ “สินทรัพย์สร้างสรรค์” (creative assets) (สุกัญญา สุจฉายา, 2555: 227) มาสร้างมูลค่าเพิ่ม ผ่านการแปรให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไปพร้อมกัน โดยภาครัฐและประชาชนที่เข้าร่วม ได้เลือกสรรเอกลักษณ์หรืออัตลักษณ์ (identity) ของกลุ่มและของจังหวัดที่คนนอกอาจรับรู้แล้ว เช่น ช้าง เสื้อผ้า เครื่องประดับ (ผ้าไหม ปะเก้อม) การแสดงพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง ภาษาเขมรถิ่นไทย มาผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม (cultural reproduction) ผ่านพื้นที่ประเพณีเดียว วิธีการลักษณะนี้สะท้อนถึงการปรับตัวทางวัฒนธรรมที่ก่อให้เกิดผลเชิงบวกแก่ท้องถิ่นขึ้นมาอย่างชัดเจน สอดคล้องกับที่ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2556: 213-214) กล่าวถึง การประดิษฐ์สร้างประเพณีของชาวอีสานในปัจจุบันว่า

“ถึงแม้ผู้คนส่วนใหญ่จะมองว่า การปรุงแต่งประเพณีในปัจจุบันเป็นการประดิษฐ์เพื่อสร้าง “มูลค่า” เป็นสำคัญ แต่ท้ายที่สุด ก็พบว่าประเพณีต่าง ๆ เหล่านี้ล้วนช่วยตอบสนองความต้องการทางจิตใจ และประเพณีประดิษฐ์เหล่านี้ก็ยังคงเป็นเครื่องมือในการช่วยทำให้เห็นการปรับตัวทางวัฒนธรรมซึ่งก่อให้เกิดพลังในเชิงสร้างสรรค์แก่ชุมชนท้องถิ่นขึ้นมาได้เช่นกัน”

ดังนั้น หาก*ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* คือกระบวนการผลิตใหม่ทางวัฒนธรรม ผู้วิจัยจึงต้องการศึกษาว่า ภาครัฐมีแนวคิดใดบ้างอยู่เบื้องหลังการประกอบสร้างและออกแบบประเพณี ซึ่งส่งผลให้เกิดการเลือกกิจกรรมมานำเสนออย่างหลากหลาย ไม่จำเพาะพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ซึ่งปฏิบัติสืบต่อตามอย่างพื้นที่ดั้งเดิม อนึ่ง หากคติชนเป็นกลไกทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งซึ่งมีหน้าที่ของตน และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้ การศึกษาประเพณีในเชิงบทบาทหน้าที่ (function) ย่อมจะช่วยให้มองเห็นความสำคัญของประเพณีประดิษฐ์ใหม่ที่มีต่อชาวสุรินทร์ในยุคปัจจุบัน และช่วยให้เห็นกระบวนการทางสังคมที่เกี่ยวข้องกับความพยายามสืบทอด การผลิตซ้ำ และการสร้างความหมายทางวัฒนธรรมของประเพณีเก่าในพื้นที่ใหม่ เหตุผลดังกล่าวจึงนำมาสู่หัวข้อวิจัยคือ **ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์: การประกอบสร้าง และบทบาทของประเพณีประดิษฐ์**

1.2 วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อรวบรวมข้อมูลประเพณีแซนโฎนตาในพื้นที่ดั้งเดิม จากชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร และงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษจังหวัดสุรินทร์ที่สร้างสรรค์ขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐ ได้แก่องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อวิเคราะห์แนวคิดการประกอบสร้าง และบทบาทประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษจังหวัดสุรินทร์ในฐานะประเพณีประติษฐิ์ในบริบทสังคมปัจจุบัน

1.3 สมมติฐานของการวิจัย

ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์ เป็นประเพณีประติษฐิ์ที่เกิดจากกระบวนการประกอบสร้างจากการคัดสรรองค์ประกอบสำคัญของประเพณีบูชาผีบรรพบุรุษแบบดั้งเดิมของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร และการคัดเลือกอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ มานำเสนอตลอดจนมีการสร้างความหมายใหม่ให้เป็นประเพณีบูชาผีบรรพบุรุษระดับเจ้าเมือง เพื่อใช้เป็นกลไกหลอมรวมความหลากหลายทางชาติพันธุ์ และเป็นการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ให้แก่จังหวัดสุรินทร์

1.4 ขอบเขตการวิจัย

ศึกษาข้อมูลจากการลงปฏิบัติงานภาคสนาม 2 พื้นที่ ดังนี้

1. ศึกษาชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร หมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งพิธีกรรมต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับงานบุญเดือนสิบของวัดประจำชุมชน 2 แห่ง ได้แก่ วัดโพธิญาณรังสี และวัดศรีรัตนาราม เนื่องจากเป็นชุมชนที่มีอายุเก่าแก่กว่าร้อยปี และยังคงสืบทอดงานบุญแซนโฎนตา รวมทั้งประเพณี พิธีกรรมแบบดั้งเดิมอื่น ๆ ของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรมาอย่างยาวนาน นอกจากนี้ชุมชนแห่งนี้ยังมีผู้สูงอายุอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก
2. ศึกษาประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์ที่จัดโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ณ บริเวณอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 ถึง พ.ศ. 2559

1.5 วิธีการดำเนินการวิจัย

1. ศึกษา และรวบรวมข้อมูลเอกสาร (Documentary Research) ที่เกี่ยวข้องกับกลุ่มชาติพันธุ์เขมร และงานบุญแซนโฎนตา จาก 2 พื้นที่ ได้แก่ชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร และอาณาบริเวณประเพณีประติษฐิ์ที่ชื่อประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ รวมทั้งแนวคิดทฤษฎีทางคติชน

วิทยา-มานุษยวิทยา ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาประเพณีพิธีกรรม เช่น แนวคิดเรื่องประเพณีประดิษฐ์ แนวคิดบทบาทหน้าที่ของคติชน แนวคิดการสืบทอดและผลิตซ้ำทางวัฒนธรรม แนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ เป็นต้น

2. เก็บ และรวบรวมข้อมูลภาคสนาม (Field work Research) เกี่ยวกับงานบุญแซนโฎนตา ที่หมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และเกี่ยวกับประเพณีแซนโฎนตา บุญบรรพบุรุษ ที่จัดโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ด้วยวิธีการดังนี้

2.1 การสัมภาษณ์ (Interview) ทั้งสัมภาษณ์แบบทางการ และไม่เป็นทางการ

2.1.1 ในพื้นที่ดั้งเดิม คือ ชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร หมู่บ้านปรือเกียน เก็บข้อมูลงานบุญแซนโฎนตาสัมภาษณ์บุคคล ดังนี้

-*ผู้นำประกอบพิธีฝ่ายสงฆ์* ได้แก่ พระครูไพรัชปัญญาภรณ์ (สมภพ ปัญญาโร) เจ้าอาวาสวัดโพธิญาณรังสี และพระครูศรีสุนทรสรกิจ (ผศ.ดร. พระมหาเริงศักดิ์ เขมวีโร) เจ้าอาวาสวัดศรีรัตนาราม

-*ผู้นำประกอบพิธีฝ่ายฆราวาสวัดโพธิญาณรังสี* ได้แก่ เฉลย เกิดโชค และกัน ใจกล้า วัดศรีรัตนาราม ได้แก่ บุญช่วย มิตถุลาวงค์ และเป็อน ดวงศรี

-*ผู้นำชุมชน* ได้แก่ จันทรา เรื่องสวัสดิ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านปรือเกียน และสุพรรณศรีสุข ผู้ใหญ่บ้านหมู่บ้านตะติงไถง

-*ชาวบ้านปรือเกียน* ได้แก่ (1) คุณ ภาพรผาด (2) ยุทธ เกิดเหมาะ (3) สมพงษ์ เกิดเหมาะ (4) ลีมี ฉายกล้า (5) ประทีป ขาวดี (6) สุดท้าย กิชะรัมย์ (7) เยียด บุญสม (8) สมจิ้น บุญสม (9) ยืน รัฐสมุทร (10) ยุติ การรัมย์ (11) บัวทอง สุดตลอด (12) สุทิน วาหมงคล (13) ปลด สุไต้ทอน

2.1.2 ในพื้นที่ประเพณีประดิษฐ์ประเพณีแซนโฎนตาบุญบรรพบุรุษสัมภาษณ์บุคคล ดังนี้

-*คณะกรรมการดำเนินงาน* (สมาชิกอบจ.) จำนวน 6 คน ได้แก่ กิตติภัทร์ รุ่งธนเกียรติ (นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ปี พ.ศ. 2555-2558) เพียง นิจิตตโล (หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ และการท่องเที่ยว อบจ.สุรินทร์) จันทร์ฉาย เรียบร้อย (เจ้าหน้าที่กองการศึกษา อบจ.สุรินทร์) อมรรัตน์ สัตย์ชื่อ (นักวิชาการศึกษาปฏิบัติการ อบจ.สุรินทร์) ทองเจริญ ตุ่นทอง (สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เขต 1. อ. โนนนารายณ์) และพิชิต สายแสงจันทร์ (สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เขต 1. อ.เมืองสุรินทร์ และคณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์งานประเพณีแซนโฎนตาบุญบรรพบุรุษ)

-*ประธานพิธีหรือผู้นำการประกอบพิธีเช่นไหว้* ได้แก่ บุญคง นนทสอน กมนต์โรจน์ นิวัฒน์บรรหาร และสำรวย ดีสม (น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์)

-ผู้ร่วมขับเค็ลื้อนประเพณี สัมภาษณ์ตัวแทนศิลปินพื้นบ้าน นักแสดง คณะครู นักเรียน และชาวชุมชนต่าง ๆ ที่เข้าร่วม ได้แก่ (1) คณะครูโรงเรียนพรหมประสาทรราชภัฏธนบุรี คณะครูโรงเรียนอนุบาลสุรินทร์ (2) กลุ่มสมาชิกสมาคมแม่บ้านตำรวจ สภอ.สังขะ (3) คหบดี ไสวภาค (4) ธงชัย สามสี (5) ครูผุย ศรีสวาท (6) เสี่ยม มั่นใจ (7) ด.ต.ชาติสยาม สายรัตน์ (ครูผู้ควบคุมการแสดงนาฏยมวยไทย) (8) เด็กหญิงศิริกาญจน์ สมภาวะ (9) เด็กหญิงวิลาพรรณ อยู่รอด (10) เด็กหญิงสิรินยา พวงพร้อม (11) เด็กหญิงกนกวรรณ เหมาะหมาย (12) ทวีศักดิ์ รัฐสมุทร (13) ทอง จาริกดี (14) แทน เปรียบยิ่ง (15) สัจด์ โบนดี (16) อธิพงษ์ ยอดรัก (17) นุจรินทร์ พิมพ์จันทร์ (18) เขียวลักษณ์ สมบูรณ์เทอดธนา (19) บุญล้น ภูมิสุข (20) ประสงค์ โสมรัตนานนท์ (21) พวงผกา คำแหง (22) ศิริภัสสร คำแหง (23) บุญราง คำแหง (24) มะลิ เนียมหอม (25) วลัยลักษณ์ ัญญุเกษตร (26) สอน ยอดเสาศี (27) เทย ตีร้าวราน (28) สุดา กะภูทิน (29) สุทัศน์ โกรธกล้า (30) สุนทรีภรณ์ วงษ์ณรงค์กุล (31) สุรศักดิ์ มิณดี และ (32) อนุชา ทวีเหลือง (33) เด็กหญิงสุวรรณ แก้มหอม (34) เด็กหญิงสุธิดา เบ็ญเจ็ดดี

-นักท่องเที่ยวทั้งคนในพื้นที่ และคนนอกพื้นที่ คนในพื้นที่ ได้แก่ (1) กิตติพงษ์ แสงเพชร (2) วีระ สุนทรทัย (3) ศิริพร งามเจริญ (4) เกศสุดา สารเสนา (5) จุฑามาศ ประยงค์หอม (6) สุทธิดา พาหุรักษ์ (7) ลัดดา แซ่เตียว (8) ธนาภรณ์ หัดกล้า (9) น้ำเพชร รอดเผ่า (10) ณัฐริกา อินทรามะ (11) ตุ่มทอง โยนะพันธ์ (12) บุญสอง กิจเกียรติ (13) ดาวสวรรค์ วรรณทอง (14) ทองมาก คำตรงใจ (15) กุศล แพงพุงา (16) คำพา ยิ่งคง (17) ณัฐพัชร์ บุญมาก (18) จิรนนท์ เปรียบกล้า (19) เขียว ลำเลิศ (20) พศพัศสรณ์ พลอยกระโทก (21) จันท์เพ็ญ บำรุง คนนอกพื้นที่ ได้แก่ (1) สง่า สุกसार (2) พจนีย์ สุกसार (3) ทองดา จันท์ศรี (4) เฉลา เขาแก้ว (5) จันทนา คุณสุข (6) วรรณธิรา วิระวรรณ (7) รัตนา นามปัญญา (8) วรวิมล แพ้ไธสง (9) วรรณญา ตระกูลดี (10) ประดุง ปีเถาะนาม (11) เรียง ดินานพ (12) ปลอด ดินานพ (13) ดาวประกาย วาดเจียม (14) ศรีไพร พุดจิบ (15) อธิมา อธิมา

นอกจากนี้ ได้สัมภาษณ์ผู้รู้ด้านต่าง ๆ เพิ่มเติม ได้แก่ (1) อัจฉรงค์ ชมดี (บรรณาธิการวารสารร้อยเรื่องเมืองสุรินทร์) (2) สุกัญญา สุจฉายา (3) บุญยสถุณี อเนกสุข (4) นรุตม์ คุปต์ธนโรจน์ (5) ศรีไพร พุดจิบ (6) พระสมมิตร ฐานุตโตโร (เลขานุการเจ้าคณะตำบลกระเทียมเขต 2 วัดโพธิ์ศรีธาราม) (7) พระสุเจียสุวรรณเถโร (พระสงฆ์ฆราวาส) (8) มวย เปรียบกล้า (9) ศิริพงษ์ จำปาทอง (ผู้ออกแบบบายศรีต้นถวายเทพเทวาและเจ้าเมือง) (10) จันท์เพ็ญ สุระอามาตย์

2.2 การสังเกตการณ์ (Observation) ใช้วิธีการศึกษาแบบการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และแบบไม่มีส่วนร่วม โดยสังเกตการณ์การจัดกิจกรรมต่าง ๆ ช่วงงานบุญแซนโฎนตาในพื้นที่ดั้งเดิม ทั้งที่บ้านของชาวบ้าน และที่วัด ทั้งภายในชุมชนปรีอเกียนและชุมชนตะตังโถง ในพื้นที่

ประเพณีประเพณีสังเกตุการณ์บรรยากาศการประชุมเตรียมงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ ในปี พ.ศ. 2557 และ พ.ศ. 2558 และสังเกตุการณ์วันจัดงานจริง ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555-พ.ศ. 2559

3. วิเคราะห์ข้อมูล โดยใช้แนวคิด ทฤษฎีด้านคติชนวิทยาที่เกี่ยวข้อง ได้แก่ แนวคิดประเพณี ประเพณี และแนวคิดบทบาทหน้าที่ของคติชน

4. เรียบเรียง และสรุปผลการวิจัย

1.6 การเก็บข้อมูลภาคสนาม

วิทยานิพนธ์นี้ เก็บข้อมูลภาคสนามจาก 2 พื้นที่ ในพื้นที่ดั้งเดิม เพื่อจะศึกษาลักษณะการสืบทอด และการดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฌนตา โดยเลือกหมู่บ้านปรือเกียน จังหวัดสุรินทร์ เป็นชุมชนเขมรกรณศึกษา ผู้วิจัยใช้วิธีรวบรวมข้อมูลประเพณีจากเอกสารที่มีบันทึกเกี่ยวกับงานบุญแซนโฌนตา ในชุมชนเขมรทั่วไป ในจังหวัดสุรินทร์ และสัมภาษณ์ผู้เขียนบางท่านเพิ่มเติม จากนั้นจึงนำมาประกอบการวิเคราะห์ โดยเปรียบเทียบกับข้อมูลที่ได้จากการลงพื้นที่ภาคสนามที่หมู่บ้านปรือเกียน ส่วนในพื้นที่ประเพณีประเพณี เนื่องด้วยการจัดงานดำเนินมาครบ 10 ปี ใน พ.ศ. 2559 แต่ทว่า ช่วงเวลาที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม (ปี พ.ศ. 2555-2559) เป็นระยะที่ 2 ของการจัดงาน (แบ่งตามวาระการดำรงตำแหน่งนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ผู้มีบทบาทสำคัญในฐานะผู้นำในการประเพณีประเพณี) เพื่อวิเคราะห์แนวคิดการประกอบสร้างประเพณี ผู้วิจัยจึงใช้ทั้งข้อมูลเอกสารที่บันทึกเกี่ยวกับการจัดงานตลอดระยะเวลา 10 ปี และข้อมูลภาคสนามประกอบกัน

ผู้วิจัยวางโครงสร้างของวิทยานิพนธ์ตามประเด็นที่สนใจศึกษาเพื่อตอบโจทย์การวิจัย 2 ส่วนหลัก คือ (1) ศึกษาประวัติความเป็นมาของพื้นที่วิจัยที่เป็นชุมชนเขมรดั้งเดิม การสืบทอด และดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฌนตาในพื้นที่ดั้งเดิมในปัจจุบัน และ (2) ศึกษาแนวคิดการประกอบสร้าง และบทบาทของประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ ซึ่งจัดโดยหน่วยงานภาครัฐ จากนั้นจึงวางแผนการทำงานเพื่อให้เข้าถึงข้อมูลดิบแต่ละส่วนก่อนการวิเคราะห์ ทั้งนี้การทำงานภาคสนาม ตั้งแต่การเลือกพื้นที่วิจัย กำหนดหัวข้อวิทยานิพนธ์ การเตรียมตัวก่อนลงเก็บข้อมูล รวมถึงการแก้ไขปัญหาและอุปสรรคขณะเก็บข้อมูลภาคสนาม อธิบายได้พอสังเขปดังนี้

1.6.1 การเลือกพื้นที่วิจัย และกำหนดหัวข้อวิทยานิพนธ์

สืบเนื่องจากการเรียนวิชาสัมมนาทฤษฎีคติชนวิทยา และวิชามานุษยวิทยาสาสนา ในปีการศึกษา 2555 ผู้วิจัยมีโอกาสดูพื้นที่ภาคสนามในชุมชนเขมรบ้านปรือเกียนเพื่อทำรายงานส่งในรายวิชา การศึกษาประวัติความเป็นมา พบว่าเป็นชุมชนเขมรที่มีอายุยาวนานกว่า 150 ปี มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่เป็นจำนวนมากที่สำคัญคือชุมชนสามารถรักษาวิถีปฏิบัติทางวัฒนธรรมในรอบ 12 เดือนรวมทั้งประเพณี พิธีกรรมช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญของชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ได้อย่างเข้มแข็ง โดยเฉพาะ

อย่างยิ่งเมื่อได้สังเกตการณ์การประกอบพิธีกรรมและกิจกรรมเกี่ยวกับงานบุญแซนโฎนตาของหมู่บ้านพบว่าตลอดระยะเวลา 17 วันของงานบุญ มีรายละเอียดขั้นตอนค่อนข้างมาก แต่ถึงกระนั้นชาวบ้านก็พยายามรักษาสิ่งที่เป็นหัวใจของงานบุญเอาไว้ให้ได้มากที่สุด

ในปีเดียวกัน ผู้วิจัยได้มีโอกาสชมขบวนแห่งานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษที่ทางจังหวัดจัดในฐานะนักท่องเที่ยวคนหนึ่ง สิ่งที่พบคือกิจกรรมต่าง ๆ ในงาน หากไม่นับรวมความอลังการที่ภาครัฐต้องทำให้ยิ่งใหญ่เพราะเป็นงานระดับจังหวัด พบว่ามีความแตกต่างจากงานบุญแซนโฎนตาที่จัดอยู่ในชุมชนเขมรพื้นที่ดั้งเดิมหลายประการ ที่เห็นได้อย่างชัดเจนคือ ไม่ได้มีเฉพาะพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ไหว้ผู้อาวุโสของจังหวัด และพิธีสงฆ์บริเวณหน้าอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวางเท่านั้น ยังมีพิธีกรรมความรู้ และกิจกรรมบันเทิงอีกหลายรูปแบบให้ผู้ร่วมงาน ทั้งชาวสุรินทร์ และนักท่องเที่ยวจากภายในและภายนอกจังหวัดได้ร่วมชม ที่สำคัญคือทุกกิจกรรมมีเด็กเยาวชน และผู้สูงอายุเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก

จากนั้นผู้วิจัยได้สืบค้นข้อมูลเพิ่มเติม และนำมาเป็นข้อสนทนาแลกเปลี่ยนกับเพื่อนร่วมชั้นและครูผู้สอนในรายวิชาสัมมนาคติชนสมัยใหม่ และวัฒนธรรมประชานิยม ทำให้เกิดคำถามที่ต้องการหาคำตอบหลายประการ เช่น (1) เหตุใดภาครัฐจะต้องจัดงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ เพราะในทุกชุมชนที่มีชาวไทยเชื้อสายเขมรอาศัยอยู่ต่างก็เคร่งครัดรักษาแบบแผนพิธีอันเป็นจารีตของตนอยู่แล้ว (2) แซนโฎนตาเป็นประเพณีของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร แต่เหตุใดจึงพบกลุ่มส่วย กลุ่มลาว และกลุ่มชาวจีนที่เป็นผู้บริหารจังหวัดมาร่วมงานเป็นจำนวนมาก (3) ภาครัฐได้ประโยชน์อะไรจากการจัดงานครั้งนี้ เพราะเมื่อประเมินจากสายตา พบว่ามีนักท่องเที่ยวที่เป็นคนนอกหรือเป็นชาวต่างชาติ น้อยมาก เมื่อเปรียบเทียบกับงานระดับจังหวัดอื่น ๆ เช่น มหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์ งานดักบาตรบนหลังช้าง ไม่มีการออกร้านเพื่อให้เกิดการเช่าพื้นที่ขายสินค้า ไม่มีกิจกรรมบันเทิงพาณิชย์ อาทิ ชิงช้าสวรรค์ ปาเป้า ม้าหมุน ที่สามารถดึงเงินจากกระเป๋านักท่องเที่ยวได้ รวมทั้ง (4) เกิดข้อสงสัยว่าการเลือกบริเวณอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวางเป็นสถานที่จัดงาน มีเหตุผลใดรองรับมากกว่าเป็น “แลนด์มาร์ค” หรือ “ภูมิสัญลักษณ์” ของเมือง ซึ่งมีลานกว้างเหมาะแก่การกำหนดเป็นสถานที่จัดงานประเพณีระดับจังหวัด และที่ทำให้หลาย ๆ คนประทับใจ คือการนำช้างถึง 9 เชือกมานำขบวนแห่รอบเมือง

ผู้วิจัยจึงลงพื้นที่เก็บข้อมูลตั้งแต่กลางปี พ.ศ. 2556 จาก 2 พื้นที่ คือเลือกชุมชนเขมรมาเป็นกรณีศึกษา 1 แห่ง เพื่อวิเคราะห์ลักษณะการดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฎนตาในพื้นที่ดั้งเดิมในเวลาปัจจุบัน ผู้วิจัยจึงเลือกเก็บข้อมูลจากหมู่บ้านปรีอเกียนต่อเนื่อง และสังเกตการณ์การจัดประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ระดับจังหวัดอย่างจริงจัง โดยเข้าไปแนะนำตัวกับเจ้าหน้าที่ในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์

1.6.2 การเตรียมตัวก่อน และขณะลงเก็บข้อมูลภาคสนาม

เนื่องจากจังหวัดสุรินทร์เป็นภูมิลำเนาของผู้ทำวิจัย จึงไม่มีอุปสรรคเรื่องที่พัก และการเดินทาง ดังนั้น ก่อนลงเก็บข้อมูลภาคสนามจึงเตรียมความพร้อมเพียง 3 ด้าน ประกอบด้วย (1) อุปกรณ์ในการเก็บข้อมูล (2) คำถามในการสัมภาษณ์การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล และการทำงานภาคสนาม (3) การศึกษาความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานบุญหรือประเพณีทั้ง 2 พื้นที่ล่วงหน้า

-*อุปกรณ์ในการเก็บข้อมูลภาคสนาม* อุปกรณ์ที่สำคัญ และจำเป็นต่อการลงพื้นที่ภาคสนามทุกครั้ง ได้แก่ กล้องถ่ายรูป เครื่องบันทึกเสียง แบตเตอรี่สำรอง หน่วยความจำหรือเมมโมรี่การ์ด สมุดบันทึก เครื่องเขียน คอมพิวเตอร์แบบพกพา

-*คำถามสัมภาษณ์การเลือกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล และการทำงานภาคสนาม* คำถามที่ใช้เมื่อลงพื้นที่เก็บข้อมูลแต่ละครั้ง จะสัมพันธ์ และแปรไปตามกลุ่มข้อมูล และพื้นที่ศึกษา เช่น ผู้นำชุมชน ผู้นำการออกแบบประเพณี ประธานพิธี ผู้นำประกอบพิธีทั้งฝ่ายสงฆ์ และฆราวาส ทั้งสองพื้นที่ ผู้รู้ในชุมชน เชมรกรณศึกษา ประชาชนชาวบ้านศิลปินพื้นบ้าน ในพื้นที่ประเพณีประดิษฐ์ เป็นต้น

ผู้วิจัยเตรียมคำถามไว้เป็นแนวทางเบื้องต้น 2 ส่วนเนื่องจากต้องเก็บข้อมูล 2 พื้นที่ ในพื้นที่ดั้งเดิม นอกจากเน้นสัมภาษณ์ผู้นำประกอบพิธีทั้งฝ่ายสงฆ์ และฆราวาส ผู้นำชุมชน และชาวบ้านปรีอเกียน ยังได้สัมภาษณ์ชาวชุมชนใกล้เคียงที่ชาวบ้านปรีอเกียนอาศัยวัดของชุมชนนั้นเป็นสถานที่ที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา มาตั้งแต่อดีตก่อนจะมีวัดประจำชุมชน ส่วนคำถามหลักเน้นขอทราบข้อมูลรายละเอียดเกี่ยวกับลำดับขั้นตอนพิธี เครื่องประกอบพิธี วัตถุต่าง ๆ ที่ใช้ขณะประกอบพิธี และใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนพิธีตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดงานบุญ เพราะฉะนั้น ช่วงเวลาดังตั้งวันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 จนถึง วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 โดยประมาณ ผู้วิจัยต้องอยู่ในชุมชนเพื่อบันทึกภาพ สัมภาษณ์ และสังเกตการณ์การจัดกิจกรรม และพิธีกรรมในชุมชนโดยตลอด ขณะเดียวกันก็ศึกษาข้อมูลเอกสารที่บันทึกเกี่ยวกับงานบุญแซนโฎนตาในชุมชนเขมรอื่น ๆ ล่วงหน้า เพื่อนำมาสู่การตั้งคำถามเพิ่มเติมขณะสัมภาษณ์ เนื่องจากผู้วิจัยเชื่อว่า เมื่อเวลาผ่านไปวัฒนธรรมประเพณีย่อมต้องมีพลวัต ดังนั้น สิ่งที่ปรับ เปลี่ยน เพิ่มเติม หรือหายไป ล้วนมีที่มาและเหตุผลรองรับ ซึ่งเหล่านี้คือปัจจัยที่น่าค้นหา

ส่วนพื้นที่ประเพณีประดิษฐ์นั้น เนื่องจากการลงพื้นที่ภาคสนามในวันจัดงาน มีผู้เข้าร่วมนับพันคน และมาจากหลายกลุ่ม ผู้วิจัยจึงใช้คนเก็บข้อมูลซึ่งมีประสบการณ์การลงพื้นที่ภาคสนามมาเป็นผู้ช่วย โดยแบ่งหน้าที่รับผิดชอบ เช่น กลุ่มติดตามขบวนแห่ตลอดเส้นทาง กลุ่มออกไปเก็บข้อมูลขบวนแห่ก่อนออกจากชุมชน เช่น หมู่บ้านวัฒนธรรมกันตรึมดงมัน โรงเรียนหรือวิทยาลัยที่รับผิดชอบการแสดง กลุ่มประจำเวทีการแสดง ส่วนผู้วิจัยประจำอยู่บริเวณปะรำพิธี และชุมนิทรรศการ เป็นต้น ในการทำงานเน้นสัมภาษณ์คณะกรรมการดำเนินงาน ประธานพิธีหรือผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ศักดิ์สิทธิ์ ผู้ร่วมขับเคลื่อนประเพณี นักท่องเที่ยวทั้งคนในและคนนอก รวมถึงสัมภาษณ์ผู้รู้ด้านต่าง ๆ

เพิ่มเติม เช่น คนรับจ้างทำบายศรีในงานประเพณี ช่างภาพอิสระ นักเขียน เป็นต้น ส่วนการตั้งคำถาม ผู้วิจัยยึดวัตถุประสงค์และสมมติฐานของงานวิจัยเป็นหลัก เพื่อจะหาคำตอบพิสูจน์สมมติฐานที่ตั้งไว้

ทั้งนี้ เนื่องจากวันงานทุกปี มีเวลาจำกัดมาก ผู้วิจัยจึงปรับแผนการทำงานกับทีมผู้ช่วยเก็บข้อมูลโดยเบื้องต้นต้องได้คำตอบจากผู้ให้ข้อมูลดังนี้ คือ ชื่อ อายุ ที่อยู่ เบอร์โทรศัพท์ติดต่อ บทบาทในพื้นที่ประเพณี เช่น อยู่ในฐานะผู้ร่วมขับเคลื่อนงานหรือนักท่องเที่ยว เป็นคนในหรือคนนอก ความถี่ในการเที่ยวชม (จำนวนปี) กิจกรรมที่ประทับใจ เหตุผลที่ประทับใจ ผู้วิจัยเน้นให้ผู้ช่วยเก็บข้อมูลใช้วิธีพูดคุย ทำความรู้จัก แจ้งวัตถุประสงค์ในการทำวิจัย เก็บภาพ และขอตามไปสัมภาษณ์ข้อมูลเชิงลึก บางประเด็นในภายหลัง สิ่งที่เน้นย้ำเป็นพิเศษ คือผู้ช่วยเก็บข้อมูลทุกคนต้องแนะนำตัวว่า ผู้สัมภาษณ์เป็นใคร ต้องการขอข้อมูลไปทำอะไร ที่สำคัญต้องขออนุญาตผู้ให้ข้อมูลก่อนทุกครั้งว่าจะนำคำสัมภาษณ์ไปใช้อ้างอิงในงานวิชาการ

จากการลงพื้นที่ภาคสนามต่อเนื่องหลายปี ผู้วิจัยพบว่า วิธีการทำงานภาคสนามให้ง่าย และสะดวกมากขึ้น คือต้องจริงใจ สร้างความเป็นมิตร อันทำให้แหล่งข้อมูลไวใจ เชื่อใจ และผู้วิจัยต้องมีหนังสือขอความอนุเคราะห์ข้อมูล ที่ออกโดยภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ ไปยื่นแก่ผู้ให้ข้อมูล ทั้งเอกสารที่ระบุถึงนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์โดยตรง เพื่อขอสัมภาษณ์ในฐานะผู้นำการประดิษฐ์ประเพณี และถึงผู้เกี่ยวข้องที่สามารถอนุเคราะห์ข้อมูลได้

-*ความรู้เบื้องต้นเกี่ยวกับงานบุญดั้งเดิม และประเพณีประติษฐ์ใหม่* ก่อนลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีสืบค้นข้อมูลงานบุญ/ประเพณีแซนโฎนตาของทั้ง 2 พื้นที่จากเอกสารที่ตีพิมพ์เผยแพร่ จากคลิปปวีดีโอในยูทูป และในเว็บไซต์ต่าง ๆ รวมทั้งสัมภาษณ์คนเฒ่าคนแก่ และผู้มีประสบการณ์ร่วม ในกิจกรรมทั้ง 2 พื้นที่มาก่อน จากนั้นจึงตั้งคำถามเพื่อนำไปสู่การตอบวัตถุประสงค์การศึกษา

การอ่านข้อมูลเบื้องต้นเกี่ยวกับงานบุญ/ประเพณีไว้ล่วงหน้า ช่วยให้สามารถเปรียบเทียบ ข้อมูลระหว่างอดีตกับปัจจุบันได้ หากพบข้อสังเกตบางประการ เช่น มีเพิ่ม ลด ปรับรายละเอียด ขั้นตอนพิธี หรือมีบางสิ่งหายไปจากที่มีบันทึกไว้ก็สามารถสอบถามจากผู้ให้ข้อมูลได้ทันที แต่ทั้งนี้ หลายครั้งก็มีคำถามใหม่เกิดขึ้นขณะสัมภาษณ์หรือสังเกตการณ์งานประเพณีและพิธีกรรม จากสถานการณ์ดังกล่าว ผู้วิจัยจึงได้ข้อสรุปว่า คำถามที่เตรียมไว้เบื้องต้นเสมือนเข็มทิศ หรือแนวทางให้ได้ ข้อมูลมาตอบวัตถุประสงค์ของงานวิจัยที่ไม่อาจมองข้าม คือรายละเอียดปลีกย่อยบางอย่างที่ไม่ปรากฏในเอกสารบันทึก แต่พบได้ในพื้นที่สนาม

ดังได้กล่าวแล้วว่า ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สำรวจข้อมูลล่วงหน้า 2 ปี ก่อนสอบโครงร่างวิทยานิพนธ์ การเดินทางไปยังองค์การบริหารส่วนจังหวัดบ่อวินครั้ง สอบถามข้อมูลเพื่อยืนยันความสนใจที่จะศึกษา งานประเพณีที่ภาครัฐจัด จนเมื่อได้รับความไว้วางใจแล้ว จึงนำหนังสือขอความอนุเคราะห์ข้อมูลจาก ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ ไปยื่นแก่ผู้ให้ข้อมูล ทั้งหนังสือที่ระบุถึงนายกองค์การบริหาร ส่วนจังหวัดสุรินทร์โดยตรง ในฐานะผู้นำการประดิษฐ์ประเพณี และถึงผู้เกี่ยวข้องที่สามารถให้ข้อมูล

ได้ หลังจากนั้นจึงได้รับการอำนวยความสะดวกหลายประการ เช่น สามารถนัดวัน เวลา สัมภาษณ์ รวมทั้งอนุญาตให้ส่งคำถามผ่านช่องทางการสื่อสารต่าง ๆ หากมีคำตอบส่วนใดไม่ชัดเจน ต้องการข้อมูลเพิ่มเติม สามารถโทรศัพท์ อีเมล หรือสอบถามได้โดยตรง รวมทั้งเมื่อต้องการภาพบรรยากาศการจัดงานตลอด 10 ปี และรายละเอียดการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ในงานย้อนหลัง ตั้งแต่ยุคแรกเริ่มจนถึงปัจจุบัน เจ้าหน้าที่ก็กรุณาค้นหา และจัดเตรียม “รายงานสรุปผลการดำเนินงาน โครงการจัดงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2550-2559” ไว้ให้ และแนะนำผู้ที่เคยมีส่วนร่วมในการออกแบบประเพณีตั้งแต่ระยะแรกเริ่ม ช่วยให้การวิเคราะห์แนวคิดในการประกอบสร้างประเพณีชัดเจน มีน้ำหนัก และน่าเชื่อถือยิ่งขึ้น

1.6.3 ปัญหา อุปสรรคในการเก็บข้อมูลภาคสนาม และการแก้ไข

ผู้วิจัยต้องเก็บข้อมูลย้อนหลังไปถึง 5 ปี (พ.ศ. 2550-2554) เพื่อให้ได้ข้อมูลดิบในการศึกษาแนวคิดการประกอบสร้างประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ แต่ทว่าระยะดังกล่าวองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์มีการเปลี่ยนผู้บริหาร และผู้ดำเนินงานประเพณีตามวาระ ทั้งผู้มีบทบาทหน้าที่อีกหลายคนไม่ได้ร่วมในเวทีประชาคมครั้งที่มีการประชุมเพื่อคัดเลือกวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์มานำเสนอเป็นประเพณีระดับจังหวัด ผู้วิจัยจึงใช้เวลาประมาณหนึ่งปี เพื่อติดต่อ สอบถาม ประสานขอความอนุเคราะห์จากเจ้าหน้าที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์สมัยปัจจุบัน ช่วยค้นหาข้อมูลเบอร์โทรศัพท์ติดต่อบุคคลที่เกี่ยวข้อง

ในส่วนการเก็บข้อมูลสัมภาษณ์ผู้ร่วมในงานประเพณีช่วงระยะ 5 ปี เพิ่มเติม ผู้วิจัยพบว่าการกิจกรรมที่ได้รับการออกแบบมีความหลากหลายอาศัยความร่วมมือของประชาชนหลายกลุ่ม จากหลายพื้นที่ต่างหมู่บ้าน ต่างตำบล และต่างอำเภอ โดยเฉพาะกลุ่มที่ร่วมนำเสนออัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์และอัตลักษณ์จากคำขวัญจังหวัดอย่างต่อเนื่องในงานประเพณีมาตลอด 10 ปี เช่น ชาวบ้านหมู่บ้านช่างตากกลาง จากอำเภอท่าตูม ชาวบ้านหมู่บ้านทอผ้าไหม ตำบลท่าสว่าง และที่อื่น ๆ ชาวบ้านหมู่บ้านเครื่องเงิน หมู่บ้านโชคอำเภอเขวาสินรินทร์ ชาวบ้านหมู่บ้านวัฒนธรรมกันตรึมดงมัน วงมโหรีพื้นบ้านบ้านระไซร์ ตำบล เฉนิยง ชุมชน และโรงเรียนที่รับผิดชอบนิทรรศการมีชีวิต และนาฏศิลป์พื้นบ้าน ศิลปินพื้นบ้านด้านดนตรี การขับร้อง และปราชญ์ชาวบ้าน สาขาต่าง ๆ ฯลฯ ผู้วิจัยจึงต้องเดินทางไปพบ หรือติดต่อขอสัมภาษณ์เพิ่มเติมเป็นระยะ เพราะในวันงานทุกคนต่างมีหน้าที่รับผิดชอบที่มากมาย จึงไม่มีเวลาเพียงพอที่จะให้สัมภาษณ์อย่างละเอียด ยกเว้นกลุ่มนักแสดงในวงกันตรึมและวงมโหรีพื้นบ้านจากทั่วจังหวัดสุรินทร์ที่มารวมตัวกันเก็บตัวฝึกซ้อมที่วิทยาลัยเทคโนโลยีสุรินทร์ศึกษา ผู้วิจัยใช้วิธีการติดต่อผู้อำนวยการวิทยาลัยล่วงหน้า พร้อมนำหนังสือขอความอนุเคราะห์ข้อมูลจากภาควิชาภาษาไทยไปยื่น เมื่อถึงวันฝึกซ้อมทำให้สามารถสังเกตการณ์อย่างใกล้ชิด และขอสัมภาษณ์นักดนตรีระหว่างพักการฝึกซ้อมอย่างสะดวก

1.7 นิยามศัพท์

1. ประเพณีประติษฐาน หมายถึง *ประเพณีใหม่* ซึ่งมีรูปแบบ เนื้อหา หรือวัตถุประสงค์*ใหม่* ในการจัดที่*ไม่เคยมีมาก่อน*ใน “พื้นที่” นั้น ๆ ไม่ว่าจะเป็นที่ในระดับชุมชน อำเภอ จังหวัด หรือ ภูมิภาค อาจเป็นไปได้ทั้งการประยุกต์ประเพณีเดิมแล้วนำมาสร้างความหมายใหม่เพื่อนำเสนอในบริบทใหม่ หรือเป็นการสร้างประเพณีใหม่ที่มักสร้างขึ้นโดยอ้างอิงจากฐานความเชื่อเดิมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมนั้น และมักเป็นประเพณีที่พอจะบอกช่วงเวลาว่า “ประติษฐาน” ได้ (ศิริพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ), 2558: 368)

2. แนวคิดการประกอบสร้างประเพณี หมายถึง ความคิดที่ผู้จัดงานใช้เป็นแนวทางในการออกแบบประเพณี และเป็นตัวกำหนดรูปแบบกิจกรรมให้สัมพันธ์สอดคล้องไปกับวัตถุประสงค์ของการจัดงาน

3. พิธีแหวนโขนตา หมายถึง พิธีกรรมย่อยเฉพาะช่วงเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษในพื้นที่ดั้งเดิม ในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 และพิธีช่วงเช่นไหว้บูชาเจ้าเมืองสุรินทร์ในพื้นที่ประเพณีประติษฐาน

4. งานบุญแหวนโขนตา หมายถึง กิจกรรม และพิธีกรรมที่จัดขึ้นในชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมรหมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ นับตั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 จนถึงวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 ผู้วิจัยใช้คำว่า “งานบุญ” เพื่อให้สอดคล้องกับคำเรียกในท้องถิ่นว่า “บ่อนแหวนโขนตา” ซึ่ง “บ่อน” หมายถึง บุญ หรือ งานบุญ มีนัยเกี่ยวข้องกับความศักดิ์สิทธิ์ บางที่จะหลากคำโดยคำว่า “ประเพณีในพื้นที่ดั้งเดิม”

5. *ประเพณีแหวนโขนตาบูชาบรรพบุรุษ* หมายถึง ประเพณีประติษฐานที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ สร้างสรรค์หมายรวมถึงทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นในระยะเวลาการจัดงานประเพณี ตั้งแต่วางแผนประชุมเตรียมงานจนเสร็จสิ้นการจัดงานประเพณี บางที่จะหลากคำใช้ว่า “ประเพณีในพื้นที่ใหม่” หรือ “ประเพณีในบริบทใหม่”

1.8 ประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้รวบรวมข้อมูลประเพณีแหวนโขนตาไว้ครบถ้วนสมบูรณ์ทั้งในชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมรหมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และประเพณีที่ประติษฐานโดยหน่วยงานภาครัฐ (องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์)

2. เข้าใจแนวคิด วิธีการประกอบสร้าง และบทบาทของ*ประเพณีแหวนโขนตาบูชาบรรพบุรุษ* จังหวัดสุรินทร์ ในฐานะประเพณีประติษฐานในบริบทสังคมปัจจุบัน

3. เป็นแนวทางในการศึกษาการประกอบสร้างประเพณีประติษฐานโดยภาครัฐหรือภาคเอกชน และอื่น ๆ ได้

1.9 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

ผู้วิจัยได้รวบรวมเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องมาทั้งสิ้น 3 ส่วน ส่วนแรกเป็นงานวิจัยเกี่ยวกับงานบุญหรือประเพณีแซนโถงตาในจังหวัดสุรินทร์ ส่วนที่สองเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับ “ประเพณีประดิษฐ์” และส่วนที่สามเอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับ “บทบาทหน้าที่ของคหิชน”

1.9.1 งานวิจัยเกี่ยวกับงานบุญแซนโถงตาหรือประเพณีแซนโถงตาในจังหวัดสุรินทร์

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2537 เริ่มมีผู้สนใจงานบุญแซนโถงตา (แซนโตนตา) ที่จัดขึ้นเป็นประจำทุกปี ในชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมรมาเป็นกรณีศึกษาในการศึกษาวิจัย ในขณะที่ประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษที่เป็นประเพณีประดิษฐ์ โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เพิ่งได้รับความสนใจนำมาเป็นกรณีศึกษาในระยะไม่กี่ปีภายหลัง

การวิจัยที่ใช้ข้อมูลงานบุญ/ประเพณีแซนโถงตา จังหวัดสุรินทร์ จาก 2 บริบทพื้นที่ คือชุมชนเขมร และประเพณีประดิษฐ์ มี 3 เรื่อง ดังนี้

เพชรภรณ์ โสคำภา (2537) ศึกษาเรื่อง “พิธีกรรมแซนโตนตา ที่บ้านกระหาด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์” (ปริญญาโทศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม) มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ประการแรก เพื่อศึกษาองค์ประกอบของพิธีกรรมแซนโตนตา ประการที่สอง เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างพิธีกรรมแซนโตนตากับวิถีชีวิตชาวไทย-เขมร บ้านกระหาด ประการที่สาม เพื่อศึกษาความเชื่อของชาวบ้านกระหาดที่มีต่อพิธีกรรมแซนโตนตา โดยศึกษาจากข้อมูลเอกสารและการลงภาคสนาม

ผลการวิจัยพบว่า องค์ประกอบของพิธีกรรมแซนโตนตา บ้านกระหาด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์ มีจุดมุ่งหมายเพื่อแสดงความกตัญญูต่อบุพการีของชาวไทยเขมรที่มีต่อบรรพบุรุษ การประกอบพิธีกรรมแบ่งเป็น 3 ระดับ ได้แก่ ระดับครอบครัว หัวหน้าครอบครัวหรือผู้อาวุโสสูงสุดของครอบครัวเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม โดยจัดพิธีเช่นสรวงขึ้นที่บ้านของตนเอง ผู้ร่วมพิธีประกอบด้วยสมาชิกในครอบครัว และผู้มีเกียรติ ระดับเครือญาติ จัดพิธีที่บ้านของผู้อาวุโสสูงสุดของวงศ์ตระกูล ซึ่งเป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรม ส่วนผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมประกอบด้วยสมาชิกจากหลายครอบครัวที่นับถือผีเดียวกัน และระดับของชุมชน จะประกอบพิธีกรรมที่วัดประจำหมู่บ้าน ผู้นำในการประกอบพิธีกรรมคือ ผู้อาวุโสสูงสุดของแต่ละตระกูล ส่วนผู้เข้าร่วมประกอบพิธีกรรมประกอบด้วยชาวบ้านทุกครอบครัว รวมทั้งหมู่บ้านใกล้เคียงที่นับถือผีเดียวกัน ในระดับชุมชนนอกจากมีผู้อาวุโสเป็นผู้นำในการประกอบพิธีแล้ว ยังมีผู้อื่น ๆ เช่น มรรคนายก ครูพระสงฆ์ เป็นผู้นำในการประกอบพิธีกรรมด้วย ส่วนสิ่งของที่ใช้เช่นไหว้ ประกอบด้วยเครื่องบูชา ซึ่งเป็นเครื่องเช่นไหว้ที่ทำได้ในท้องถิ่น มีการทำบายศรีบูชาแม่โพสพ และผีไร่ผิวนาเพื่อความอุดมสมบูรณ์

ของข้าวปลาอาหารในนา สถานที่ที่ใช้ประกอบพิธีกรรม ในครอบครัวจะใช้บ้านของตนเอง ในระดับเครือญาติจะใช้บ้านผู้อาวุโสที่สุดของตระกูล และในระดับชุมชนจะใช้ศาลาการเปรียญของวัดบ้านกระหาดเป็นศูนย์รวมในการประกอบพิธีกรรม วันและเวลาในการประกอบพิธี ตรงกับวันแรม 14-15 ค่ำของทุกปี

ส่วนความสัมพันธ์ของพิธีกรรมแซนโตนตากับวิถีชีวิตไทย-เขมร พบว่า พิธีกรรมแซนโตนตาผูกพันเกี่ยวเนื่องกับมนุษย์ทุกช่วงชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ไม่ว่าจะประกอบกิจกรรมใด ๆ ก็ตาม ชาวไทย-เขมรจะมีการเซ่นไหว้บอกกล่าวผีบรรพบุรุษด้วยเสมอ ด้านความเชื่อ ชาวไทย-เขมรเชื่อว่าผีบรรพบุรุษ มีอำนาจให้คุณให้โทษแก่ผู้ที่ยังมีชีวิต คนที่ไม่ปฏิบัติตามประเพณีพิธีกรรมแซนโตนตา ก็จะถูกสังคมลงโทษกล่าวหาว่าเป็นคนอกตัญญู จะประสบแต่ความล้มเหลวในชีวิต ปราศจากความ สุข ความเจริญความเชื่อดังนี้จึงเกิดการเช่นสรวงบูชาเพื่อให้บรรพบุรุษพอใจ คอยคุ้มครองอวยชัยให้ลูกหลานประสบความสำเร็จในชีวิต มีความสุขความเจริญ นอกจากนี้ยังเชื่อว่าโดนตาจะดลบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เกิดความอุดมสมบูรณ์ทางเกษตรกรรมด้วย ชาวไทย-เขมรอาศัยความเชื่อในการนับถือผีบรรพบุรุษ เป็นเครื่องมือควบคุมพฤติกรรมของสมาชิกในชุมชน ทำให้เป็นคนมีระเบียบวินัย มีศีลธรรม ก่อให้เกิดความรักความสามัคคีเป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกันสืบไป

กนกพร จิตรมานะโรจน์ (2553) ศึกษาเรื่อง “การสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีแซนโตนตา” (ปริญญาานิพนธ์นิเทศศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยกรุงเทพ) มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษารูปแบบและกระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีแซนโตนตา และเพื่อศึกษาปัจจัยด้านสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยีที่มีความสัมพันธ์กับการสืบทอดประเพณีแซนโตนตา และการรับรู้ของประชาชนที่มีต่อประเพณีแซนโตนตา

การวิจัยนี้เป็นงานผสมผสานระหว่างการวิจัยเชิงคุณภาพ และวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพใช้การเลือกผู้ให้ข้อมูลหลักแบบเจาะจง เป็นกลุ่มที่มีความเกี่ยวข้องกับประเพณีแซนโตนตา 4 กลุ่ม จำนวน 21 คน ได้แก่ กลุ่มราชการ ประชาชนชาวบ้าน ผู้นำท้องถิ่น และสมาชิกภายในครอบครัว เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ได้แก่ แบบสัมภาษณ์เชิงลึกและรวบรวมข้อมูลตามหลักการวิจัยเชิงคุณภาพ ใช้ระยะเวลาเก็บข้อมูลตั้งแต่วันที่ 16 กันยายน พ.ศ. 2552 ถึงวันที่ 27 ตุลาคม พ.ศ. 2552 ผลการวิจัยพบว่า รูปแบบ และกระบวนการสื่อสารในการจัดประเพณีแซนโตนตาแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ (1) การสื่อสารช่วงเตรียมงานประเพณี เป็นการสื่อสารแบบเป็นทางการ และไม่เป็นที่ทางการ มีทิศทางการสื่อสารเป็นแบบสองทาง และแบบทางเดียว โดยใช้ทั้งวัจนภาษาและอวัจนภาษา ทิศทางการไหลของข่าวสารมี 3 ลักษณะคือ จากบนลงล่าง ตามแนวระนาบ และจากล่างขึ้นบน (2) การสื่อสารช่วงการจัดงานประเพณี เป็นการสื่อสารแบบไม่เป็นทางการ มีทิศทางการสื่อสารเป็นแบบสองทาง และแบบทางเดียว โดยใช้ทั้งวัจนภาษา และอวัจนภาษา ทิศทางการไหลของข่าวสารมี 2 ลักษณะคือ จากบนลงล่างและตามแนวระนาบ (3) การสื่อสารช่วงหลังการจัดงานประเพณี เป็นการ

สื่อสารแบบเป็นทางการ มีทิศทางสื่อสารเป็นแบบสองทาง โดยใช้ทั้งวจนภาษา และอวจนภาษา มีทิศทางไหลของข่าวสารจากล่างขึ้นบน ส่วนการศึกษาปัจจัยที่มีความสัมพันธ์กับประเพณี แชนโหนด พบว่าถึงแม้จะมีการเปลี่ยนแปลงใด ๆ เกิดขึ้น อาจด้วยสังคม เศรษฐกิจ และเทคโนโลยี แต่ประชาชนชาวไทยเชื้อสายเขมรสุรินทร์ยังคงปฏิบัติประเพณีแชนโหนดเป็นประจำทุกปี การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นไม่ได้ส่งผลแต่เพียงเชิงลบ ด้วยเทคโนโลยีที่ทันสมัยก็ทำให้เกิดความสะดวก รวดเร็ว ในการส่งข่าวสารหรือชักชวนกันมาร่วมงานประเพณีแชนโหนด

ในการวิจัยเชิงปริมาณ ใช้การสุ่มกลุ่มตัวอย่างแบบบังเอิญ โดยใช้แบบสอบถามเกี่ยวกับการรับรู้ของประชาชนที่มีต่อประเพณี กลุ่มตัวอย่างคือประชาชนที่เข้าร่วมงานประเพณีแชนโหนด บริเวณอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง จำนวน 200 คน หลังจากนั้นจึงนำมาประมวล และวิเคราะห์ผลโดยใช้สถิติพรรณนา ผลการวิจัยพบว่า ประชาชนที่เข้าร่วมงานมีการรับรู้ต่อประเพณี แชนโหนด ได้แก่ ประเพณีแชนโหนดแสดงให้เห็นการเคารพต่อผู้มีพระคุณที่ล่วงลับ แสดงออกถึง การกตัญญูกตเวที ความสามัคคีกลมเกลียวกันในสังคม ลักษณะโครงสร้างของชาวไทยเชื้อสายเขมร การปลูกฝังเรื่องการให้และความเมตตาเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ สร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกใน ครอบครัว ส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัดศรีสะเกษความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ตลอดจนการทำให้ญาติ พี่น้องได้พบปะกัน อย่างไรก็ตาม ยังมีประชาชนบางกลุ่มมองว่าประเพณีแชนโหนดเป็นสิ่งที่แปลก น่าสนใจ เป็นความสนุกสนานบันเทิง และเป็นเรื่องไสยศาสตร์มงาย แม้ว่าประชาชนจะรับรู้ประเพณี ที่แตกต่างกัน แต่สิ่งส่วนใหญ่มีความเห็นสอดคล้องคือควรอนุรักษ์ประเพณีแชนโหนดในรูปแบบเดิม มีเพียงบางกลุ่มเห็นว่าควรปรับเปลี่ยนให้ทันสมัย แต่ไม่มีผู้ใดระบุว่าควรยกเลิกประเพณีนี้

พระอธิการช่วง ฐิตโสภโณ (ตั้งอยู่) (2554) ศึกษาเรื่อง “คติทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏใน ประเพณีสารทเดือนสิบ (แชนโหนด) ของจังหวัดสุรินทร์” (ปริญญาานิพนธ์พุทธศาสนมหาบัณฑิต สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย) โดยมุ่ง พิจารณากำเนิดและพัฒนาการของประเพณีสารทที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนาเถรวาท กำเนิด และพัฒนาการของประเพณีสารทเดือนสิบของชาวจังหวัดสุรินทร์ และคติทางพระพุทธศาสนา ที่ปรากฏในประเพณีสารทเดือนสิบของชาวจังหวัดสุรินทร์ จากคัมภีร์พระไตรปิฎกอรรถกถา หนังสือ วิทยานิพนธ์ วารสาร สื่อออนไลน์ และสื่ออื่น ๆ ที่เกี่ยวข้อง ใช้การสัมภาษณ์แบบเจาะลึก กลุ่มพระ สังฆาธิการ ผู้อำนวยการสำนักงานพระพุทธศาสนา ประธานสภาวัฒนธรรม ผู้นำชุมชนชาวบ้าน และ ผู้สูงอายุในชุมชนในเขตจังหวัดสุรินทร์

ผลการวิจัยด้านกำเนิดและพัฒนาการของประเพณีสารทที่ปรากฏในคัมภีร์พระพุทธศาสนา เถรวาท พบว่าบ่อเกิดของประเพณีสารทนั้น มาจากความเชื่อเรื่องการทำบุญอุทิศให้แก่ผู้ตาย ดังกรณี พระเจ้าพิมพิสารทำบุญอุทิศเปรตซึ่งเป็นญาติ และพระสารีบุตรเถระสร้างกุฏิ 4 หลังถวายแก่สงฆ์ พร้อมทั้งข้าวและน้ำ แล้วอุทิศส่วนบุญแก่เปรตมารดา และนางติสสาอุบาสิกาผู้ถวายภัตตาหาร และ

ผ้าไตรจีวรแก่พระภิกษุ 8 รูป การอุทิศบุญกุศลแก่นางเปรต เป็นผลให้ผู้ที่ได้รับส่วนบุญพ้นจากความ เป็นเปรตได้ การปฏิบัติตามความเชื่อดังกล่าวจึงสืบต่อกันเรื่อยมา และส่งอิทธิพลต่อประเพณีสารท ของชาวจังหวัดสุรินทร์

ชาวสุรินทร์เรียกประเพณีสารทว่า “แซนโฌนตา” ประกอบด้วยกิจกรรมหลายอย่างเช่น พิธี เช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ การทำบุญที่วัดเพื่ออุทิศให้แก่ผู้ตาย การจัดขบวนแห่เครื่องเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ อย่างใหญ่โตไปตามถนนสายสำคัญภายในตัวเมือง โดยมีหน่วยงานราชการ และวัดในจังหวัดสุรินทร์ เข้าร่วมในขบวนแห่ ประเพณีสารทเดือนสิบของชาวจังหวัดสุรินทร์ แบ่งเป็น 2 ประเพณีย่อย ได้แก่ (1) ประเพณีเบนต์ตุง คือประเพณีสารทเล็กประกอบพิธีกรรมในวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 และ (2) ประเพณีเบนต์ทม คือประเพณีสารทใหญ่ประกอบพิธีกรรมในวันแรม 15 ค่ำเดือน 10 คติทาง พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีสารทเดือนสิบของชาวจังหวัดสุรินทร์ มีดังนี้ (1) คติความเชื่อ เรื่องบุญ เช่น การให้ทาน การรักษาศีล การภาวนา เพื่อความสุขของตนเอง และการทำบุญอุทิศให้แก่ ผู้ตาย (2) คติความเชื่อเรื่องการบูชา เช่น การบูชาด้วยวัตถุสิ่งของและการปฏิบัติทั้งนี้การบูชาตามคติ ความเชื่อแบบโบราณก็ยังคงปรากฏอยู่ เพราะมีการฆ่าสัตว์ คือ ไก่ ปลา และหมู เป็นเครื่องเช่นไหว้ด้วย (3) คติความเชื่อเรื่องความกตัญญู คือการปรนนิบัติบิดามารดา ครูอาจารย์ ยอมรับคำสั่งสอน และ ตอบแทนผู้มีพระคุณด้วยปัจจัยสี่ และ (4) คติความเชื่อเรื่องสังคหวัตถุ คือ มีการแบ่งปันเครื่องอุปโภค บริโภคจำเป็นของคนในครอบครัวและชุมชน

งานวิจัยทั้ง 3 เรื่องข้างต้นเกี่ยวข้องโดยตรงกับงานบุญหรือประเพณีแซนโฌนตา (โดนตา) ทั้งในบริบทพื้นที่ดั้งเดิม และประเพณีประดิษฐ์ใหม่โดยหน่วยงานภาครัฐ แต่งานวิจัยดังกล่าวยังไม่ ครอบคลุมสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการศึกษา กล่าวคือ *งานวิจัยแรก* เป็นการวิเคราะห์ประเพณีในขั้นตอนการ ประกอบพิธีกรรม และบทบาทหน้าที่ในพื้นที่ดั้งเดิม ซึ่งเกิดขึ้นมาแล้วกว่า 20 ปี อีกทั้งศึกษาเฉพาะ ช่วงพิธีกรรมแซนโฌนตา ซึ่งเป็นกิจกรรมย่อย (ที่สำคัญมาก) ในงานบุญเดือนสิบ ด้วยเหตุนี้ การเลือก ลงพื้นที่กรณีศึกษาชุมชนเขมร หมู่บ้านปรือเกียน และศึกษาครอบคลุมทุกกิจกรรมในงานบุญจะช่วย ให้เห็นภาพและสาระสำคัญของงานบุญเดือนสิบที่ชัดเจนยิ่งขึ้น รวมทั้งเสริมให้เห็นลักษณะการดำรง อยู่ในพื้นที่ดั้งเดิมที่คู่ขนานกับประเพณีประดิษฐ์ในปัจจุบัน ทว่าผลการวิเคราะห์ขั้นตอนการประกอบ พิธีกรรม และบทบาทหน้าที่สามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์การสืบทอดและการ ดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฌนตาในพื้นที่ดั้งเดิมได้ *งานวิจัยเรื่องที่สอง* เป็นการวิจัยประเพณีแซนโฌน ตาบูชาบรรพบุรุษที่จัดโดยหน่วยงานภาครัฐ เน้นวิเคราะห์กระบวนการสื่อสารเพื่อสืบทอด ประเพณีตามแนวทางนิเทศศาสตร์ ผลการศึกษาสามารถนำมาใช้เป็นข้อมูลประกอบการวิเคราะห์ ประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ ในระยะแรกเริ่ม คือ ปี พ.ศ. 2552 ได้ โดยเฉพาะปัจจัยที่มี ความสัมพันธ์กับการสืบทอดประเพณีทั้ง 2 บริบทพื้นที่การรับรู้ของประชาชนที่มีต่อประเพณี รวมถึง บทสัมภาษณ์ประธานสภาวัฒนธรรม ผู้นำชุมชน ชาวบ้าน และผู้สูงอายุ ในชุมชนเขตจังหวัดสุรินทร์

และภาคผนวก สามารถนำมาใช้ในงานวิจัยได้เช่นเดียวกัน ส่วนงานวิจัยเรื่องที่สอง เป็นการเก็บข้อมูล ประเพณีแซนโฎนตาทั้ง 2 พื้นที่ มีระยะเวลาการเก็บข้อมูลเป็นปัจจุบันที่สุด แต่เน้นศึกษาคติทาง พระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีสารทเดือนสิบเขมรเป็นสำคัญ แต่ผลการวิจัยทุกประเด็นล้วน สนับสนุนให้เห็นบทบาท และความสำคัญของประเพณี หรืองานบุญแซนโฎนตา ที่มีต่อกลุ่มชาวไทย เชื้อสายเขมรอย่างชัดเจน จนเกิดการธำรงรักษาไว้ได้อย่างเหนียวแน่นมาหลายชั่วอายุคน

สำหรับการศึกษาประเพณีแซนโฎนตาในพื้นที่อื่น และเกี่ยวข้องกับประเพณีประดิษฐ์ คือ งานวิจัยจากสำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ (2551) เรื่อง “การมีส่วนร่วมของเครือข่าย วัฒนธรรม และชุมชนในการบริหารจัดการวัฒนธรรม : กรณีศึกษาพิธีแซนโฎนตาอำเภออุษาคเนย์จังหวัด ศรีสะเกษ” มีวัตถุประสงค์การวิจัย 3 ประการ คือ เพื่อเสริมสร้างกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วม ระหว่างวัฒนธรรมจังหวัดสภาวัฒนธรรมจังหวัด เครือข่ายวัฒนธรรม และชุมชนเพื่อศึกษาสภาพ และ บทบาทหน้าที่ของประเพณีแซนโฎนตาที่มีต่อชุมชนในอดีต ปัจจุบัน และอนาคต ตลอดจนเพื่อศึกษา แนวทางในการส่งเสริมประเพณีแซนโฎนตาให้เข้มแข็ง สามารถใช้เป็นเครื่องมือในการเสริมสร้างความ เข้มแข็งให้แก่ชุมชนต่อไป กลุ่มตัวอย่างในการวิจัยคือ พระภิกษุสามเณร ประชาชนชาวบ้าน ครูอาจารย์ ผู้นำชุมชน คณะกรรมการบริหาร สภาวัฒนธรรมตำบลห้วยเหนือ คณะกรรมการบริหารสภา วัฒนธรรมอำเภออุษาคเนย์ ผู้แทนจากส่วนราชการในอำเภออุษาคเนย์ และประชาชนทั่วไป ใช้เครื่องมือใน การจัดเก็บข้อมูล ได้แก่ รูปแบบการจัดเวทีเสวนา การสัมภาษณ์ และการสังเกตส่วนการวิเคราะห์ ข้อมูลใช้มุมมองจากบริบทของชุมชน และสื่อพื้นบ้าน โดยการพรรณนาอธิบาย ตีความหมายจาก ข้อมูลภาคสนาม ตามแนวคิด “รู้จัก รู้ใจ รู้ใช้ รู้รักษา”

ผลการวิจัยสรุปว่า สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ เครือข่ายวัฒนธรรม และชุมชน เกิดกระบวนการทำงานแบบมีส่วนร่วมในการดำเนินงานอย่างเป็นรูปธรรม ตั้งแต่ขั้นตอนการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมวางแผน ร่วมปฏิบัติ และร่วมติดตามประเมินผล โดยเคารพการตัดสินใจของคนใน ชุมชน ซึ่งเป็นเจ้าของวัฒนธรรมนอกจากนี้พิธีกรรมแซนโฎนตาซึ่งมีรากฐานมาจากความเชื่อในเรื่องผี โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ มีคุณค่าคือสร้างความสัมพันธ์ในครอบครัวชุมชน และปลูกฝังการพึ่งตนเอง ทางเศรษฐกิจ ปัจจุบันจึงได้รับการส่งเสริมให้เป็นประเพณีประจำอำเภออุษาคเนย์โดยจัดงานล่วงหน้า 2 วัน ก่อนวันพิธีกิจกรรมที่จัดจะเห็นเฉพาะรูปแบบบางส่วนของพิธีกรรมจริงเท่านั้น และกิจกรรม บางอย่าง เช่น การจัดประกวดขบวนแห่การประกวดข้าวต้มมัด การประกวดกล้วย ฯลฯ ส่งผลให้ พิธีกรรมผิดเพี้ยนไปในอนาคต หากไม่มีการส่งเสริมโดยมุ่งเน้นที่คุณค่า และเนื้อหาของพิธีกรรมอย่าง แท้จริง นอกจากนี้กระบวนการวิจัยซึ่งมีการจัดเวทีเสวนาโดยเปิดโอกาสให้คนในชุมชนกลุ่มต่าง ๆ ได้ มาร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ทำให้คนในชุมชนเกิดความตระหนักในคุณค่าของพิธีกรรมร่วมกันเสนอแนะ หาแนวทาง และดำเนินการอนุรักษ์พิธีกรรมดังกล่าวต่อไป

งานวิจัยดังกล่าว เป็นการศึกษาประเพณีชนโนฏนาดาในฐานะประเพณีประเพณีที่จัดขึ้นระดับอำเภอ ของจังหวัดศรีสะเกษ ไม่ได้ศึกษาแนวคิดในการประกอบสร้างประเพณี ซึ่งมีความเกี่ยวข้องโดยตรงกับการออกแบบงาน อันจะทำให้เห็นพลวัตและความสัมพันธ์ของประเพณีกับบริบทอื่น ๆ แต่ผลการวิจัยก็สามารถนำมาใช้เป็นแนวทาง และเติมเต็มให้งานวิจัย *ประเพณีชนโนฏนาดาบุชาบรรพบุรุษ* จังหวัดสุรินทร์ มีความชัดเจนและสมบูรณ์ยิ่งขึ้น รวมทั้งนำมาใช้ในการอภิปรายผลและเป็นข้อเสนอแนะในตอนท้ายต่อไป

1.9.2 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับ “ประเพณีประเพณี”

เมื่อกล่าวถึงคำว่า “ประเพณี” หรือ “ประเพณีประเพณี” คนส่วนใหญ่มักนึกถึงสิ่งที่มนุษย์สร้างขึ้นเป็นการเลียนแบบ ไม่ใช่ธรรมชาติ มีนัยยะของการทำเทียม หรือความปลอม (fakelore) ไม่ใช่ของแท้หรือความจริงแท้ (authentic) จึงขาดความน่าเชื่อถือ

ความนิยมในการใช้คำว่า ประเพณีประเพณี ประเพณีประเพณีกรรม หรือ พิธีกรรมประเพณี เกิดจากการใช้คำล้อ เพื่อให้คล้ายคลึงแนวคิดต้นกำเนิดจากทางฝั่งตะวันตก ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ) (2558: 366) อธิบายว่า “ประเพณีประเพณี” เป็นศัพท์ที่แปลมาจากภาษาอังกฤษว่า invented tradition หรือ invention of tradition คิดขึ้นโดยนักวิชาการชื่อ Eric Hobsbawm อธิบอบอมใช้คำนี้เพราะสังเกตเห็นว่า มีประเพณีใหม่ ๆ เกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ และมักมีที่มาจากนโยบายของรัฐบาล เช่น ประเพณีการร้องเพลงเคารพชาติ ประเพณีสร้างอนุสาวรีย์ที่เป็นที่ระลึกจากการสร้างชาติ หรือสัมพันธ์กับประวัติศาสตร์ชาติ เป็นต้น ซึ่งอธิบอบอมต้องการชี้ให้เห็นว่า ประเพณีสามารถสร้างใหม่ได้ และประเพณีหลายอย่างในสังคมปัจจุบันเป็นประเพณีที่เพิ่งเกิดขึ้นเมื่อไม่นานมานี้เอง แต่วิธีการสร้างประเพณีมักอ้างอิงเชื่อมโยงกับรากทางวัฒนธรรมเดิม จนผู้คนคิดว่าเป็น “ประเพณีเก่า” ที่มีมานานแล้ว

จากปรากฏการณ์ร่วมทางวัฒนธรรมในสังคมต่าง ๆ ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ) (2558: 368) จึงนิยามคำว่า “ประเพณีประเพณี” ไว้ในหนังสือ **“ประเพณีสร้างสรรค์ในสังคมไทย”** เพื่อให้นิสิตนักศึกษา และผู้คนที่ทั่วไป สามารถเข้าใจแก่นแท้ ความหมาย และลักษณะของประเพณีประเพณีในสังคมไทยชัดเจนขึ้น ดังนี้

“สิ่งที่เรียกว่า “ประเพณีประเพณี” ก็คือประเพณีใหม่ ที่มีรูปแบบ เนื้อหา หรือวัตถุประสงค์ใหม่ ในการจัดที่ไม่เคยมีมาก่อนใน “พื้นที่” นั้น ๆ ไม่ว่าจะในพื้นที่ระดับชุมชน อำเภอ จังหวัด หรือภูมิภาค อาจเป็นไปได้ทั้งการประยุกต์ประเพณีเดิมแล้วนำมาสร้างความหมายใหม่เพื่อนำเสนอในบริบทใหม่ หรือเป็นการสร้างประเพณีใหม่ที่มักสร้างขึ้นโดยอ้างอิงจากฐานความเชื่อเดิมที่มีอยู่ในวัฒนธรรมนั้น และมักเป็นประเพณีที่พอจะบอกช่วงเวลาว่า “ประเพณี” ได้

เมื่อพินิจคำนียามข้างต้นอย่างละเอียด เห็นได้ว่า การใช้ “พื้นที่” ของประเพณีหรือพิธีกรรม มาประกอบการศึกษา สามารถช่วยให้เข้าใจความเป็น “ประเพณีประดิษฐ์” ในสังคมไทยอย่างลุ่มลึก และสามารถมองเห็นความสัมพันธ์ในมิติต่าง ๆ ที่ประกอบสร้างประเพณีประดิษฐ์ อันคาดเดาได้ถึง การดำรงอยู่หรือการสิ้นสุดในอนาคต

ในแง่การศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม ผ่านแนวคิดเรื่องประเพณีประดิษฐ์ ศิราพร ณ ถลาง (2556: 45) แสดงทัศนะว่าเป็นการขยายมุมมองให้นักวิชาการโดยเฉพาะนักคติชนสามารถนับ ประเพณีประดิษฐ์ใหม่ ๆ ที่สร้างขึ้นอีกมากมายในสังคมทั้งโดยภาครัฐ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย และภาคประชาชนเข้ามาอยู่ในขอบเขตของการศึกษา “คติชนสร้างสรรค์” ทำให้สามารถวิเคราะห์ “วิธีการ” ประดิษฐ์ประเพณีต่าง ๆ ในปัจจุบัน รวมไปถึง “วิธีคิด” ในการประดิษฐ์ประเพณีว่าวางอยู่บนรากฐานทางความเชื่อ ศาสนา วัฒนธรรมในอดีตมากน้อยเพียงไร และอย่างไร

ในปี พ.ศ. 2543 กระทรวงมหาดไทยได้จัดทำหนังสือ **“75 เทศกาล งานประเพณีทั่วไทยที่คนไทยต้องไปสักครั้ง”** ซึ่งถ่ายทอดเรื่องราวความเป็นไทยผ่านเทศกาลงานประเพณีสำคัญทั่วประเทศ เพื่อให้คนไทยตระหนักถึงมรดกทางวัฒนธรรมอันทรงคุณค่าและรักษาให้คงอยู่สืบไป ศิราพร ณ ถลาง (2556: 46-47) พบว่า รายชื่อและรายละเอียดของประเพณีประจำจังหวัด มีทั้งประเพณีที่มีมาแต่ดั้งเดิม และประเพณีที่ประดิษฐ์ใหม่จนกลายเป็นประเพณีประจำจังหวัด ซึ่งแต่ละจังหวัดอ้างว่าเป็นประเพณีดั้งเดิมที่ทำมาช้านานแล้ว รวมทั้งยังได้ใช้ข้อมูล “ที่มา” และ “วิธีคิด” ของการนำเสนอประเพณีของแต่ละจังหวัดเป็นเกณฑ์แบ่งกลุ่ม ได้ 6 กลุ่ม ได้แก่ (1) ประเพณีทางพระพุทธศาสนา (2) ประเพณี 12 เดือน (3) ประเพณีทางวัฒนธรรม (4) “ประเพณีประดิษฐ์” ในสังคมไทยบนพื้นฐานพระพุทธศาสนา (5) “ประเพณีประดิษฐ์” จากประวัติศาสตร์รัฐชาติ และ “ประเพณีประดิษฐ์” จากประวัติศาสตร์ผนวกกับศาสนา (6) “ประเพณีประดิษฐ์” เพื่อการท่องเที่ยวธรรมชาติ

กรณีของ “ประเพณีการสวดมนต์ข้ามปี” ซึ่งเกิดขึ้นไม่นานมานี้ ก็อาศัยบทสวดนพเคราะห์และการปรับประยุกต์จากพิธีสวดนพเคราะห์เดิม มาใช้ในวัตถุประสงค์ใหม่ ในบริบทใหม่เรียกได้ว่าเป็นทั้ง “ประเพณีประดิษฐ์” และ “ประเพณีสร้างสรรค์” ซึ่งเกิดขึ้นในสังคมสมัยใหม่ในช่วงปีเก่าต่อปีใหม่ เดิมทีเริ่มจากกระแสนิยมการนับเวลาถอยหลังข้ามปีหรือประเพณี countdown จึงพัฒนาไปเป็นการสวดมนต์ข้ามปี เพื่อความเป็นสิริมงคลในชีวิตของผู้สวด อาศัยรากเหง้าทางวัฒนธรรมพุทธศาสนาเพื่อสร้างความรู้สึกมั่นใจและสบายใจ ตอบสนองความต้องการของคนไทยร่วมสมัย

น่าสังเกตว่าปัจจุบันมี “ประเพณีประดิษฐ์” เกิดขึ้นใหม่ในสังคมไทยตลอดเวลา ส่วนใหญ่สร้างโดยอ้างอิงประวัติศาสตร์การเมืองการปกครอง และพุทธศาสนา และยังมีที่สร้างขึ้นอันเนื่องมาจากวิกฤตการณ์ทางการเมือง และภัยจากธรรมชาติ เช่น ประเพณีสวดมนต์สะเดาะเคราะห์ ประเพณีสวดมนต์ข้ามปี ประเพณีวิสาขบูชาพุทธชยันตี ประเพณีของชาวชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง พิธีสืบ ส่ง ถอน ในสังคมล้านนาปัจจุบัน พิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุต เป็นต้น ศิราพร ณ ถลาง (2556: 51) จึงได้สรุป

ภาพรวมของประเพณีในแต่ละจังหวัดตามปฏิทินการท่องเที่ยวประเทศไทยว่า “ประเพณีใหม่ ๆ เหล่านี้คงต้องนับเป็นประเพณีที่ “สร้างสรรค์” ไม่ว่าจะประเพณีที่วิวัฒน์ พัฒนา ปรับเปลี่ยน ผลิตซ้ำ ประดิษฐ์ใหม่ ก็ล้วนมีวิธีคิดที่มักอ้างอิงประเพณีเดิม หรืออยู่บนฐานวัฒนธรรมที่มีมาแต่เก่าก่อนในสังคมไทยทั้งสิ้น ยิ่งไปกว่านั้น ถ้าประเทศนั้น ๆ จัดการและสนับสนุนงบประมาณโดยภาครัฐ ราชการ หรือการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย ชาวบ้านและบุคคลทั่วไปก็คงยอมรับทั้งสิ้น”

ดังนั้น จึงอาจสรุปได้ว่า การจะชี้ว่าประเพณีหนึ่งที่เกิดกำเนิดมาไม่นานเป็นประเพณีประดิษฐ์หรือไม่ มีเกณฑ์พิจารณาเบื้องต้น ดังนี้ (1) มี “พื้นที่” กำเนิดประเพณีชัดเจน (2) มี “ช่วงเวลา” ที่ระบุได้ (3) มี “คนหรือองค์กร” เป็นผู้ประกอบสร้างชัดเจน (4) ใช้ฐานความเชื่อที่มีอยู่ในวัฒนธรรมเดิมอ้างอิง และ (5) ประเพณีนั้นมีการประยุกต์สร้างสรรค์ เพื่อรองรับวัตถุประสงค์ใหม่

ประเทศไทยมีวิทยานิพนธ์และงานวิจัยหลายเรื่องได้นำแนวคิด “ประเพณีประดิษฐ์” มาประยุกต์ใช้เพื่อวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคม การศึกษาในระยะแรกหรือรุ่นบุกเบิก มีอายุมากกว่า 1 ทศวรรษ คือ “พระราชู: “ประเพณีประดิษฐ์” แห่งวัดศิระชะทอง” (2545) ของ เอกรินทร์ พึ่งประชา ในระยะต่อมาจึงมีการต่อยอดและความหลากหลายเป็นที่รู้จักในปัจจุบัน เช่น วิจัยเรื่อง “ความทรงจำร่วมของคนลื้อพลัดถิ่นกับประเพณีประดิษฐ์กรรม” (2552) ของ นิชธิมา บุญเฉลียว หรือ วิจัยเรื่อง “มนต์ทำนองและสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธุ์ที่บ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด: การศึกษาในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์” (2554) ของ พิภก เมืองหลวง เป็นต้น

เอกรินทร์ พึ่งประชา (2545) เป็นนิสิตระดับบัณฑิตศึกษายุคแรก ที่นำแนวคิดเรื่อง “ประเพณีประดิษฐ์” มาวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมไว้ในงานวิจัยเรื่อง “พระราชู: “ประเพณีประดิษฐ์” แห่งวัดศิระชะทอง” (ปริญาญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยมหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์) มีวัตถุประสงค์ในการศึกษา 3 ประการ คือ (1) มุ่งศึกษาพัฒนาการความเป็นมาของคติความเชื่อพระราชูจากข้อมูลทั้งงานเอกสารและภาคสนามเพื่อเชื่อมโยงความสัมพันธ์กับความเชื่อพระราชูวัดศิระชะทอง (2) มุ่งทำความเข้าใจในธรรมเนียม ข้อปฏิบัติ และความสำคัญของความเชื่อพระราชูวัดศิระชะทองว่ามีบทบาทเช่นไรต่อปัจเจก กลุ่ม และสังคมโดยรวม (3) เพื่อศึกษา “ประเพณีประดิษฐ์” ความเชื่อเรื่องวัดศิระชะทองในฐานะปรากฏการณ์ทางสังคมด้านปัจจัยการก่อตัว ความแตกต่าง และการสะท้อนภาพสังคม

ผลการศึกษาสรุปว่า คติความเชื่อพระราชูวัดศิระชะทองดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องในชุมชนเป็นเวลาเกือบสองศตวรรษ ทั้งมีคุณลักษณะพิเศษที่ปรับตัวง่ายจึงทำให้เอื้อต่อการสร้าง “ประเพณีประดิษฐ์” ของวัดและชุมชน ขณะเดียวกันพระราชูก็มีบทบาทสำคัญบางประการที่รักษาไว้ได้ คือความศักดิ์สิทธิ์ที่สืบเนื่องจากการโยงเข้ากับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ ซึ่งมีผลทางจิตวิทยาต่อผู้คนมาโดยตลอด แต่แตกต่างกันไปตามเงื่อนไขทางสังคม และช่วงเวลา จึงทำให้ความหมายของพระราชูจึงเลื่อนไหลจนถูก

นำไปใช้เป็นเครื่องมือในการแสดงบทบาทต่าง ๆ กัน อย่างไรก็ตาม “ประเพณีประดิษฐ์” ยุคนี้มีผลทำให้ความเชื่อพระราหูวัดศิระทองมีความโดดเด่นไม่เหมือนใคร ทำให้ผู้ศรัทธาพระราหูบางกลุ่มยอมรับว่าวัดศิระทองเป็นต้นตำรับพระราหูในบริบทสังคมไทย คติความเชื่อพระราหูวัดศิระทองจึงถือเป็นภาพสะท้อนอิทธิพลของวิกฤตการณ์ความทันสมัยของสังคมไทยที่เกิดจากกระแสบริโภคนิยมและข้อมูลข่าวสารที่มีบทบาทอย่างมากในวิถีชีวิตของผู้คน

ต่อมา มินิสิต นักศึกษา และนักวิชาการได้ประยุกต์ใช้แนวคิดเรื่องการประดิษฐ์ประเพณีพิธีกรรม เป็นแนวทางการศึกษาอย่างต่อเนื่อง ขอนำเสนอพอสังเขป ดังนี้

งานวิจัยเรื่อง “มโนทัศน์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธุ์ ที่บ้านท่าม่วง อำเภอสลภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด: การศึกษาในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์” ของ พิภก เมืองหลวง (2554) ศึกษา มโนทัศน์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธุ์ ที่บ้านท่าม่วง อำเภอสลภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด ซึ่งเป็นพิธีกรรมที่พระสงฆ์และชาวบ้านช่วยกันประดิษฐ์ขึ้น เพื่อให้เป็นพิธีกรรมเดือนสามประจำปีของชุมชน พระครูสีลสาราภรณ์ เจ้าอาวาสวัดป่าสักการาม บ้านท่าม่วง ไข่มโนทัศน์ในการประดิษฐ์งาน 3 ประการ คือ มโนทัศน์การสร้างพิธีกรรมจากคัมภีร์โบลานเรื่อง แปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธุ์ มโนทัศน์การสร้างพิธีกรรมจากความเชื่อเรื่องบุญกรรม และ มโนทัศน์การสร้างพิธีกรรมเพื่อการรวมกลุ่มทางสังคม ในพิธีกรรมมีการใช้ทั้งวัตถุสัญลักษณ์และพฤติกรรมสัญลักษณ์ ทำให้เข้าใจวิธีการประดิษฐ์พิธีกรรมซึ่งนำเรื่องเล่าทางพระพุทธศาสนาและเรื่องเล่าพื้นบ้านมาอธิบายเครื่องประกอบพิธีที่ประดิษฐ์ขึ้น รวมทั้งมีการสร้างสัญลักษณ์จากการตีความคัมภีร์โบลานเรื่องแปดหมื่นสี่พันพระธรรมขันธุ์ ในการสร้างพิธีกรรมเป็นรูปธรรมโดยการประดิษฐ์เครื่องประกอบพิธีบางอย่างจำนวน 84,000 ชิ้น เช่น ประรูป ประทีป ธงช่อ ธงไชย งานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธุ์จึงเป็นตัวอย่างของพิธีกรรมประดิษฐ์โดยพระสงฆ์ในท้องถิ่นอันเป็นวิธีการหนึ่งในการสร้างศรัทธาในพระพุทธศาสนาให้แก่ชาวบ้านในภาคอีสาน

ในปี พ.ศ. 2556 ปฐม หงษ์สุวรรณ ได้ใช้แนวคิดเรื่องประเพณีประดิษฐ์วิเคราะห์การเกิดขึ้นของประเพณีในโลกสมัยใหม่ในแถบดินแดนอีสาน อันมีลักษณะเฉพาะที่แตกต่างจากประเพณีพิธีกรรมในสังคมดั้งเดิม และได้นำเสนอเป็นบทความวิจัยตีพิมพ์ลงวารสารอักษรศาสตร์ ฉบับพิเศษ “คติชนสร้างสรรค์” พร้อมกันนี้ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2556) ยังตีพิมพ์บทความเรื่อง “แม่น้ำโขงกับการเป็นเวทีของประเพณีประดิษฐ์ในอีสาน” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาการนำเสนอภาพและความหมายของแม่น้ำโขงในฐานะที่ถูกสร้างให้กลายเป็นเวทีของประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนลุ่มน้ำโขงแถบอีสาน โดยศึกษาจากประเพณีที่กลุ่มคนริมฝั่งได้ถือปฏิบัติสืบต่อกันมา อันเป็นเรื่องราวที่ได้สร้างสรรค์ขึ้นในเขตอำเภอต่าง ๆ ของ 7 จังหวัดในภาคอีสาน เน้นการศึกษาเฉพาะพื้นที่ที่ติดแม่น้ำโขงเป็นหลัก โดย

จำแนกบทบาทของประเพณี ออกเป็น 5 กลุ่ม ได้แก่ (1) การเป็นเวทีของประเพณีแนวจารีตดั้งเดิม (2) การเป็นเวทีของประเพณีแนวพระพุทธศาสนา (3) การเป็นเวทีของประเพณีแนวอนุรักษ์ธรรมชาติ (4) การเป็นเวทีของประเพณีแนวความสัมพันธ์ข้ามชาติ (5) การเป็นเวทีของประเพณีแนวท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมชาติพันธุ์ ส่วนวิธีการประดิษฐ์สร้างภาพลักษณ์แม่น้ำโขงให้กลายเป็นเวทีของประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงพบ 4 ลักษณะ ได้แก่ (1) การหยิบยืมประเพณีจากท้องถิ่นอื่น (2) การรื้อฟื้นประเพณีเก่า (3) การอนุรักษ์สืบสานประเพณี (4) การประดิษฐ์ประเพณี ทั้งหมดนี้สะท้อนให้เห็นการนำภูมิปัญญา ความรู้ ความคิด ความเชื่อ ตลอดจนค่านิยมที่มีความหลากหลาย และวิถีชีวิตที่ซับซ้อนของผู้คนในชุมชนลุ่มน้ำโขง ด้วยการนำของเก่ามาแปรรูปภายใต้บริบทใหม่ ซึ่งมีแง่มุมที่สัมพันธ์กับวิถีชีวิตวัฒนธรรมของชาวอีสาน อีกทั้งยังแสดงให้เห็นการใช้ “ข้อมูลทางคติชนแบบสร้างสรรค์” (creative folklore) ด้วยการนำเสนอภาพและสร้างความหมายของแม่น้ำโขงให้มีสถานะเสมือน “เวทีของประเพณีประดิษฐ์” ซึ่งมีกระบวนการปรับเปลี่ยนทางวัฒนธรรมหลายรูปแบบ ไม่ว่าจะเป็นการแพร่กระจาย การผสมกลมกลืน การครอบงำ และการผลิตใหม่ภายใต้บริบทของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมไทยได้อย่างน่าสนใจ

งานวิจัยเรื่อง “ประเพณีประดิษฐ์และภาพชุมชนจินตกรรมในชุมชนนครชุม” ของ นิติกร สิงห์ล่อ (2558) แสดงความสัมพันธ์ระหว่างการออกแบบที่ว่างและรูปแบบสถาปัตยกรรมกับแนวคิดโหยหาอดีตและประเพณีประดิษฐ์การออกแบบ พบผลการศึกษา 2 ด้าน ได้แก่ (1) การสร้างความสัมพันธ์ระหว่างหน้าที่ใช้สอยของพิพิธภัณฑ์กับเนื้อหาของบริบทในระดับภาพรวมของชุมชนนครชุมในทิศทางเดียวกันกับสถานที่ท่องเที่ยวอื่น ๆ ในชุมชน และในระดับพื้นที่ตั้งของโครงการพิพิธภัณฑ์นครชุมที่เชื่อมต่อกันระหว่างพื้นที่ทางการค้าย่านตลาด และพื้นที่ทางประวัติศาสตร์โดยรอบโครงการพิพิธภัณฑ์ ทำให้พิพิธภัณฑ์เป็นส่วนหนึ่งในการรองรับกิจกรรมทางสังคม (2) การออกแบบอาคารโดยใช้เอกลักษณ์ทางสถาปัตยกรรม และภูมิปัญญาทางการก่อสร้างของชุมชนนครชุมมาพัฒนาต่อยอด ในงานโครงสร้างที่เกิดจากการประยุกต์โครงสร้างอาคารรูปแบบเดิมที่พบในนครชุมผสมผสานกับรูปแบบที่ว่างของอาคารประเภทพิพิธภัณฑ์กับการใช้สอยร่วมสมัย เพื่อให้เกิดความลงตัวในแง่ของการออกแบบ ซึ่งไม่เกิดความแปลกแยกระหว่างอาคารรูปแบบเก่ากับอาคารออกแบบใหม่ และสัมพันธ์กับบริบทอาคารในพื้นที่ งานวิจัยเน้นการวิเคราะห์และระบุงองค์ประกอบของการเกิดประเพณีประดิษฐ์ในพื้นที่นครชุม การโหยหาอดีต และความทรงจำร่วมของคนในชุมชนที่ทำให้เกิดจินตกรรมร่วมในชุมชนนครชุม การใช้พื้นที่วัฒนธรรมในอดีตถึงปัจจุบัน และการใช้พื้นที่ในปัจจุบันที่เกิดจากการนำประเพณีในอดีตมาใช้เพื่อการท่องเที่ยวในชุมชน

แนวคิดทฤษฎี และตัวอย่างงานวิจัยที่นำเสนอข้างต้น ช่วยให้เข้าใจความหมายของ “ประเพณีประดิษฐ์” ชัดเจนขึ้นอนึ่ง ในฐานะที่ “แซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ” เป็นประเพณีที่ถูกสร้างขึ้นมาใน

บริบทพื้นที่ใหม่ผ่านกระบวนการคัดสรรวัตถุดิบโบราณทางวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมมาเป็นส่วนสำคัญในการประดิษฐ์ประเพณี การนำแนวคิดดังกล่าวมาเป็นแนวทางศึกษา ย่อมช่วยให้มองเห็นที่มาหรือแนวคิดในการประกอบสร้างประเพณี รวมทั้งเข้าใจการออกแบบกิจกรรมต่าง ๆ ในงานประเพณีเพื่อรับใช้บริบทสังคมปัจจุบันได้

1.9.3 เอกสารและงานวิจัยเกี่ยวกับ “บทบาทหน้าที่ของคติชน”

วิลเลียม บาสคอม (William Bascom) นักคติชนวิทยาคนสำคัญ ได้นำบทความเรื่อง “Myth in Primitive Psychology” ของมาลินอฟสกี (Bronislaw Malinowski) มาวิพากษ์วิจารณ์ในเชิงสร้างสรรค์ไว้ในบทความเรื่อง “Four Function of Folklore” และได้ใช้ข้อมูลอื่น ๆ คือ ภาษิตปริศนา เพลงพื้นบ้าน นิทานพื้นบ้านมาขยายแนวคิดด้านบทบาทหน้าที่ให้ชัดเจนขึ้น บาสคอมกล่าวถึงบริบททางสังคม และบทบาทหน้าที่ของคติชนในสังคมไว้อย่างละเอียด โดยยกตัวอย่างจากคติชนรูปแบบต่าง ๆ และสรุปบทบาทสำคัญไว้ 4 ประการ *ประการแรก* ให้ความเพลิดเพลิน ซึ่งอาจแยกแยะลงไปได้อีกว่าเป็นความเพลิดเพลินจากความสนุกสนานหรือจินตนาการที่โลดโผน หรือการใช้เป็นกลไกทางจิตหลีกหนีจากความจริง *ข้อสรุปประการหลัง* แสดงให้เห็นว่า คติชนได้ทำหน้าที่เป็นทางออกให้กับความคับข้องใจของมนุษย์ *ประการที่สอง* ยืนยันความสำคัญของพิธีกรรมที่เติมเต็มวัฒนธรรม ทำให้วัฒนธรรมสมบูรณ์ *ประการที่สาม* ให้การศึกษา เป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการกลมกลืนและขัดเกลาทางสังคม และ *ประการสุดท้าย* รักษาปัทสถานทางสังคม บาสคอม สรุปไว้ในตอนท้ายว่า เราสามารถแยกย่อยบทบาทลงได้อีกหรือรวมเป็นบทบาทเดียวคือ บทบาทในการรักษาเสถียรภาพทางวัฒนธรรม (maintain the stability of culture) (สุกัญญา สุจฉายา (บรรณาธิการ), 2549: 2-3)

นอกจากทฤษฎีบทบาทหน้าที่จะใช้ศึกษาวัฒนธรรมได้แล้ว ยังสามารถนำไปศึกษาข้อมูลประเภทวัตถุ (material culture) เช่น บ้านเรือน โรงนา เครื่องมือเครื่องใช้ ฯลฯ ดังที่ Petr Bogatyrev นำไปศึกษาเรื่อง The Function of Folk Costume in Moravian Slovakia เพื่อจัดจำแนกเครื่องแต่งกายดั้งเดิมของชาวสโลวัก และพบบทบาทที่อยู่ในนั้นหลายด้าน ไม่ว่าจะเป็นความเชื่อทางศาสนา ทางไสยศาสตร์ เวทมนตร์ ความเป็นท้องถิ่น ความเป็นชาติ กลุ่มอายุ เรื่องทางเพศ ตลอดจนการใช้สอยในชีวิตประจำวัน (สุกัญญา สุจฉายา (บรรณาธิการ), 2549: 4-5)

ในประเทศไทย มีนักวิชาการ นิสิต นักศึกษานำแนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยมของบาสคอมมาเป็นแนวทางการศึกษาวิจัยอย่างต่อเนื่อง ดังที่ สุกัญญา สุจฉายา (2522) ได้ทำวิทยานิพนธ์เรื่อง “เพลงปฏิพากย์: การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิเคราะห์” ผลการศึกษาพบว่า เพลงปฏิพากย์มีบทบาทต่อสังคมไทย 6 ประการ *บทบาทแรก* เป็นบทบาทโดยตรงตามวัตถุประสงค์ของเพลง คือสร้างความ

บันเทิง และพบบทบาทแฝงอีก 5 ประการได้แก่ สร้างความสามัคคีชุมชน ให้การศึกษา ระบายความ
 เกือบตกจากกฎเกณฑ์ประเพณี และค่านิยมบางประการโดยเฉพาะการแสดงออกเรื่องเพศ ระบาย
 ความเกือบตกจากภาวะเศรษฐกิจ และสังคม และบันทึกเหตุการณ์วิพากษ์วิจารณ์สังคม ต่อมาได้วิจัย
 เรื่อง “วัฒนธรรมข้าวของชนชาติไทย: ภาพสะท้อนจากตำนาน นิทาน เพลง” (2544) โดยศึกษาจากพิธี
 ขอฝนของชนชาติไทย 5 กลุ่ม ได้แก่ ไทยดำ-ไทยขาว ไทลื้อ ไทลาว ไทจีนเชียงตุง และไทใหญ่เมืองซอน
 พบว่านอกจากพิธีขอฝนที่จัดขึ้นเป็นประจำส่วนใหญ่จะแฝงอยู่ในพิธีกรรมอื่น ๆ ของเมืองมากกว่า
 จะจัดขึ้นเพื่อขอฝนโดยตรงแล้ว พิธีขอฝนยังมีบทบาทในการสร้างขวัญและกำลังใจแก่ชุมชนว่าจะมี
 พิษพันธุ์ธัญญาหารอุดมสมบูรณ์ในฤดูกาลผลิตที่กำลังจะเริ่มขึ้น ต่อมา ในปี พ.ศ. 2560 งานวิจัยเรื่องนี้
 ได้รับการตีพิมพ์เป็นหนังสือชื่อ “คติชนคนไทยในวัฒนธรรมข้าว”

ในปี พ.ศ. 2546 สุกัญญา สุจฉายา ได้ร่วมกับนันทิยา สว่างวุฒิศรธรรม ศึกษาประเพณี
 สงกรานต์ของชาวสวนคลองภูมิ ย่านพระราม 3 ในงานวิจัยเรื่อง “อัตลักษณ์ของชาวคลองภูมิเขตยาน
 นาวา กรุงเทพมหานคร” (2545) พบว่า ประเพณีสงกรานต์ของชาวสวนคลองภูมิ มีบทบาทในการ
 แสดงอัตลักษณ์ของกลุ่ม เพราะเป็นประเพณีเดียวที่ชาวคลองภูมิดั้งเดิม 54 ตระกูลเป็นผู้นำในการจัด
 อย่างต่อเนื่องตั้งแต่หลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งแต่เดิมประเพณีนี้มีบทบาทในการสร้างความสามัคคีใน
 หมู่ญาติเท่านั้น ต่อมาจึงได้ขยายบทบาทเพื่อชุมชนซึ่งรวมคนนอกที่ย้ายเข้ามาอยู่ในพื้นที่ด้วย
 (สุกัญญา สุจฉายา, 2549: 8-9)

ปี พ.ศ. 2549 สุกัญญา สุจฉายา ได้เขียนหนังสือชื่อ “พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง:
 บทบาทของคติชนวิทยากับสังคมไทย” เพื่ออธิบายที่มาของทฤษฎีหน้าที่นิยม (Functionalism)
 และการนำไปประยุกต์ใช้กับศาสตร์แขนงอื่น ๆ รวมถึงคติชนวิทยา และได้รวบรวมผลงานประเภท
 บทความของนิสิตสาขาวิชาภาษาไทย (คติชนวิทยา) ซึ่งนำแนวคิดทฤษฎีหน้าที่นิยมตามแนวทางของ
 บาสคอมไปศึกษาข้อมูลทางคติชนประเภทต่าง ๆ มานำเสนอไว้ในเล่ม จำนวน 5 เรื่องดังนี้

เรื่องแรก “กาละเกต : พระโพธิสัตว์ในอุดมคติและเจ้าพ่อโลกทัศน์ของไทยพวน” (2538)
 โดย ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์ กาละเกตเป็นตัวละครในนิทานชาดกไทยพวน และเป็นตัวละครในอุดมคติที่
 ชาวไทยพวนนับถือศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ ชาวไทยพวนใช้กุศโลบายนำกาละเกตมาเป็นเงื่อนไขใน
 การหลีกเลี่ยงการเกณฑ์แรงงานที่เข้มงวดจากรัฐบาลไทยมาตั้งแต่สมัยรัชกาลที่สาม และนำมาผนวก
 เข้ากับหลักปฏิบัติในพุทธศาสนาได้อย่างกลมกลืน และแนบเนียน ซึ่งรัฐบาลไทยไม่สามารถล่วงรู้ได้
 เลย (อุดมศิลป์, 2549: 51-53)

เรื่องที่สอง “เมื่อ“หญิง”ประกาศชัยเหนือ“ชาย”: บทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมเรื่อง
 “แก้วหน้าม้า”ในสังคมไทย” (2539) โดย อัครวิทย์ เรืองรอง พบว่าวรรณกรรมเรื่องแก้วหน้าม้า มี
 บทบาทหน้าที่สำคัญในสังคมไทย 3 ประการคือ (1) บทบาทให้ความรื่นรมย์ใจแก่ผู้อ่าน และผู้ชมจาก

โครงเรื่อง ตัวละคร ของวิเศษ (2) บทบาทในการเป็นทางออก และทางต่อสู้สำหรับความขัดแย้งทางสังคม 3 ประเด็น คือ ความสำคัญของบทบาท และสถานภาพของผู้หญิง ความเท่าเทียมกันในด้านชนชั้น และการต่อสู้ทางอุดมการณ์ของคู่ตรงข้าม (3) บทบาทในการเป็นสื่อในการกล่อมเกล้าและปลุกฝังความดีงามของมนุษย์ผ่าน “จริยปฏิบัติ” อันติเล็คของนางแก้ว (อัศวิทธิ์ เรื่องรอง, 2549: 65-106)

เรื่องที่สาม “*สวดพระมาลัย: บทบาทคีตกรรมหลังความตายต่อวรรณกรรม และสังคม*” (2541) โดย ประมินทร์ จารุวร พบว่าประเพณีสวดพระมาลัยที่บ้านหนองขาว อำเภอดอนเจดีย์ จังหวัดกาญจนบุรี สะท้อนบทบาทสำคัญ 2 ประการ คือ บทบาทต่อวรรณกรรม และบทบาทต่อสังคม ในแง่วรรณกรรม ประเพณีสวดพระมาลัยมีบทบาทในการรักษาบทสวด (text) และทำนองสวด (melody) ของวรรณกรรมเรื่องพระมาลัย ซึ่งเป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการสวดอ่าน ในแง่สังคม ประเพณีนี้มีบทบาทต่อสังคม 3 ด้าน ได้แก่ (1) บทบาทให้ความบันเทิงด้วยการทำให้งานศพไม่เงียบเหงาวังเวงจนเกินไป เป็นการอยู่เป็นเพื่อนเจ้าภาพ และศพ รวมทั้งขณะสวดมีการนำการเล่นที่เรียกว่า “ผูกไม้งอ” มาสร้างความสนุกสนาน และฝึกปฏิภาณไหวพริบผู้คน (2) บทบาทให้การศึกษา และควบคุมสังคม โดยใช้เรื่องราวในบทสวดมาสอนชาวบ้านให้รู้จักบุญ และเกรงกลัวต่อการทำบาป (3) บทบาทช่วยให้สังคมมีความเข้มแข็ง เพราะจะทำให้ชาวบ้านรักและภูมิใจในท้องถิ่นตนที่ยังคงรักษา และสืบทอดประเพณีอันดีงามนี้ไว้ได้ (ประมินทร์ จารุวร, 2549: 113-160)

เรื่องที่สี่ “*ประเพณีทำขวัญ: พิธีกรรมแห่งการประสาน และกลมกลืนความแตกต่างทางชาติพันธุ์*” (2546) โดย สุวิทย์ เจียรสุวรรณ เป็นการศึกษาบทบาทของประเพณีทำขวัญของกลุ่มคนไทย ไทยพวน และไทยเขมร พบว่าปัจจุบันมีพิธีทำขวัญในกลุ่ม 2 ประเภท คือ (1) พิธีทำขวัญที่เกี่ยวกับชีวิต และ (2) พิธีทำขวัญเกี่ยวกับการเกษตรกรรม โดยประเพณีทำขวัญทำหน้าที่เชื่อมความสำคัญของกลุ่ม ทั้งในระดับครอบครัว ระดับกลุ่มชน และต่างกลุ่มชน ทำหน้าที่ให้กำลังใจ และความอบอุ่น เนื่องจากขวัญคือสิ่งจำเป็นต่อการดำรงอยู่ของคน สัตว์ สิ่งของ ถ้าขวัญหนี ผู้เป็นเจ้าของขวัญอาจถึงขั้นป่วยหรือเสียชีวิต ทำหน้าที่ช่วยสั่งสอนจริยธรรมและศีลธรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้อควรปฏิบัติของหญิง-ชายในกลุ่ม ทำหน้าที่ช่วยควบคุมสังคมให้คนในชุมชนดำเนินตามครรลองที่ถูกต้อง และสุดท้ายช่วยให้ความเพลิดเพลินจากน้ำเสียง เนื้อหา และท่าทางการแสดงของหมอทำขวัญ ขณะประกอบพิธี (สุวิทย์ เจียรสุวรรณ, 2549: 168-196)

เรื่องสุดท้าย “*กลิ่นครุฑมาเป็นเพลง : สายธารความสัมพันธ์ระหว่างเพลงบอกบุญกับสังคมชาวตราด*” (2547) โดย อภิลักษณ์ เกษมผลกุล เป็นการศึกษาบทบาทของเพลงบอกบุญ จังหวัดตราด ในฐานะเพลงพื้นบ้านที่อยู่คู่ชุมชนมาแต่โบราณ พบว่ามีบทบาทต่อสังคมตามลำดับความสำคัญ 5 ลำดับ ดังนี้ (1) บทบาทด้านการสืบทอดพระพุทธศาสนาให้ดำรงอยู่ในสังคมอันเป็นหัวใจสำคัญของเพลงบอกบุญ จังหวัดตราด (2) บทบาทด้านการให้ความหวังเพื่อชดเชยสิ่งขาดแคลน (3) บทบาทด้านการสร้างความป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน (4) บทบาทด้านการเป็นสื่อพื้นบ้านเพื่อประกาศวันสงกรานต์ และแจ้ง

ความขาดแคลนของวัดแก่งชุมชน (5) บทบาทด้านการให้ความบันเทิงผ่านวรรณศิลป์ ท่วงทำนอง และดนตรี รวมทั้งการสอดแทรกอารมณ์ขัน และให้ผู้ฟังได้มีส่วนร่วมในการร้องกับคณะเพลง (อภิรักษ์ณ์ เกษมผลกุล, 2549: 220-246)

ผลการศึกษาข้างต้น ใช้มุมมองเชิงบทบาทหน้าที่ และบริบทของสังคมมาศึกษาข้อมูลคติชน โดย 2 เรื่องแรกศึกษาข้อมูลประเพณีทิวาทน และตำนาน สองเรื่องต่อมาศึกษาพิธีกรรม และเพลงประกอบพิธีกรรม ส่วนเรื่องสุดท้ายใช้ศึกษาข้อมูลเพลงพื้นบ้านประเภทเพลงบอกบุญ ผลการศึกษาแสดงให้เห็น “บทบาทที่มีพลังของคติชนในสังคมไทย” (สุกัญญา สุฉายา, 2549: คำนำ) ปัจจุบันหนังสือเล่มนี้กลายเป็นสื่อสำคัญในการเรียนการสอนด้านคติชนวิทยา วรรณคดีไทย และไทยศึกษา

การสำรวจในระยะ 5 ปี มาแล้ว ยังพบว่าไม่มีวิทยานิพนธ์ และงานวิจัยที่ศึกษาบทบาทหน้าที่ของคติชนตามแนวทางการศึกษาของวิลเลียม บาสคอม อย่างต่อเนื่อง ผู้วิจัยจึงยกมานำเสนอเพียง 3 ตัวอย่าง ดังนี้

พิมพ์นภัส จินดาวงศ์ (2554) ศึกษาเรื่อง “การดำรงอยู่ และบทบาทของความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน” (ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) วิทยานิพนธ์นี้มุ่งศึกษาลักษณะการดำรงอยู่ และบทบาทของความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน มีขอบเขตการวิจัยคือ ศึกษาพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมือง ในเขตอำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่ จำนวน 3 พิธี ได้แก่ พิธีบูชาเสาอินทขิล พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ และพิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะ ใช้ระเบียบวิธีการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพภาคสนามทางคติชนวิทยาโดยการสัมภาษณ์ผู้ที่เกี่ยวข้อง และการสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในพิธีกรรมดังกล่าว ช่วงปี พ.ศ. 2552-2554

ผลการศึกษาพบว่า พิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ทั้ง 3 พิธีมีลักษณะการดำรงอยู่ โดยผสมผสานความเชื่อพุทธ พราหมณ์ ผี เข้าด้วยกัน พิธีบูชาเสาอินทขิล พิธีทำบุญเมืองและสืบชะตาเมืองเชียงใหม่ มีการนำความเชื่อทางพุทธศาสนาผสมผสานอย่างเข้มข้น ในขณะที่พิธีบูชาผีปู่แสะย่าแสะนั้นมีความเชื่อดั้งเดิมเป็นจุดเด่นของพิธี นอกจากนี้ยังพบลักษณะการดำรงอยู่ของความเชื่อ และพิธีกรรมที่มีการปรับให้เข้ากับสภาพสังคมปัจจุบัน ได้แก่ การปรับองค์ประกอบบางส่วนในพิธีเพื่อตอบสนองนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด การนำเสนออัตลักษณ์เมืองเชียงใหม่ และความเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันของคนในจังหวัดผ่านพิธีกรรม ผลการวิเคราะห์บทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ในปัจจุบัน พบว่ายังคงมีบทบาทในการตอบสนองความต้องการทางด้านจิตใจ ตอบสนองความต้องการทางด้านสังคม และตอบสนองนโยบายของรัฐในการสืบสานประเพณีของจังหวัดเชียงใหม่

กาญจนา อุดมศิลป์ (2555) ศึกษา “ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง” (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาภาษาไทย จากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) มีจุดประสงค์เพื่อรวบรวมและวิเคราะห์ความเชื่อตำนานเรื่องเจ้าแม่สองนางในชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง องค์ประกอบของพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนาง จังหวัดมุกดาหาร และบทบาทของพิธีกรรมเกี่ยวกับเจ้าแม่สองนางที่มีต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง โดยรวบรวมตำนานเจ้าแม่สองนางจากชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง 13 ชุมชน ในเขตจังหวัดเลย หนองบัวลำภู หนองคาย บึงกาฬ นครพนม และมุกดาหาร ในระหว่างปี พ.ศ. 2550-2553 และลงเก็บข้อมูลภาคสนามอย่างมีส่วนร่วม ในพิธีกรรมระดับชุมชน อำเภอเมืองมุกดาหาร จังหวัดมุกดาหาร

ผลการวิจัยในประเด็นบทบาทของตำนาน และพิธีกรรมเกี่ยวกับ เจ้าแม่สองนางต่อชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง สรุปได้ 5 ประการ คือ (1) ตำนานเจ้าแม่สองนางมีบทบาทในการสร้างสำนึกร่วมความเป็นชาวลาวเวียงจันทน์ที่อพยพมาตั้งชุมชนอยู่ตามชายฝั่งลุ่มน้ำโขง และมีบรรพบุรุษร่วมกันมาแต่อดีต ทำให้เกิดการประนีประนอมกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ กลายเป็นความสมานฉันท์กัน ในที่สุด (2) พิธีกรรมมีบทบาทให้ความหวังเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง และความมั่งคั่งแก่ลูกหลาน และชุมชน ทั้งนี้ ในชุมชนที่ประกอบอาชีพเกษตรกรรมเป็นอาชีพหลักต่างคาดหวังความอุดมสมบูรณ์ของน้ำฝน พืชพันธุ์ธัญญาหาร และปลาในแม่น้ำโขงเป็นสำคัญ ขณะที่ชุมชนเมืองซึ่งประกอบอาชีพค้าขายเป็นหลัก ต่างมุ่งหวังความเจริญรุ่งเรืองและความมั่งคั่งด้านเศรษฐกิจ รายได้ของตน และชุมชน (3) พิธีกรรมมีบทบาทในการสร้างขวัญและกำลังใจแก่ลูกหลาน และชุมชน (4) พิธีกรรมมีบทบาทในการสร้างความสมานฉันท์ให้แก่กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ตามชายฝั่งแม่น้ำโขง ได้แก่ กลุ่มชาติพันธุ์ช่ากับกลุ่มชนชั้นปกครอง และกลุ่มลูกหลานเจ้าเมือง และการสร้างความสมานฉันท์ของชาวเวียดนามกับชาวไทยอีสาน (5) พิธีกรรมมีบทบาทในการธำรงรักษาสถานภาพของกลุ่มผู้นำที่เป็นลูกหลานเจ้าเมือง

งานวิจัยล่าสุดที่แสดงให้เห็นการผสมผสานประเพณีประติศรัทธากับบทบาทหน้าที่ของคติชน คือ ผลงานของ ประเสริฐ รุณรา (2557) เรื่อง “พิธีสวดนพเคราะห์: พลวัตของพิธีกรรมประติศรัทธาในสังคมไทยปัจจุบัน” (ปริญญาอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ผู้วิจัยมุ่งศึกษาความเป็นมา และการผลิตซ้ำพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทย วิธีการประติศรัทธาพิธีสวดนพเคราะห์รูปแบบต่าง ๆ และบทบาทของพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทย โดยใช้ข้อมูลเอกสาร และข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับพิธีกรรมสวดนพเคราะห์ในเขตพื้นที่ภาคกลาง และภาคตะวันออกเฉียงเหนือ ช่วงปี พ.ศ. 2554-2557

ผลการศึกษา ด้านความเป็นมา พบว่าความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับนพเคราะห์ในสังคมไทยเป็นกระบวนการประสานความเชื่อเกี่ยวกับเทพนพเคราะห์ซึ่งรับแนวคิดศาสนาพราหมณ์-

ฮินดูผ่านอินเดีย-ชอม กับความเชื่อเกี่ยวกับเทพนพเคราะห์ที่รับแนวคิดศาสนาพุทธ ความเป็นมาของการสวดในสังคมไทย ปรากฏหลักฐานตั้งแต่สมัยอยุธยาที่สืบทอดในลักษณะพิธีกรรมราชสำนัก จนกระทั่งแพร่กระจายสู่สังคมเมื่อมีการเริ่มพิมพ์ตำราโหราศาสตร์ และหนังสือเกี่ยวกับพิธีกรรม ปัจจุบันมักจัดพิธีในช่วงบ่ายถึงค่ำ ผู้ประกอบพิธีมีหลากหลาย ได้แก่ พระสงฆ์ โหรา พราหมณ์ บัณฑิต และคณะเร่ ส่วนประเภทของพิธีกรรม พบทั้งพิธีสวดที่สืบทอดจากพิธีบูชาเทวดานพเคราะห์ และพิธีสวดนพเคราะห์ที่ประดิษฐ์เพื่อวัตถุประสงค์ใหม่ ด้านการใช้สัญลักษณ์ในพิธีสวดนพเคราะห์ พบว่าพิธีสวดเป็นการสะท้อนตัวตนของเทวดานพเคราะห์อย่างมีเรื่องราว มีการจำลองพิธีกรรมให้เสมือนเป็นทิสถิตของเทวดานพเคราะห์ ขณะเดียวกันก็มีการประดิษฐ์สัญลักษณ์ในพิธีโดยแสดงความหมายของสัญลักษณ์ที่สัมพันธ์กับแนวคิดโลกศาสตร์ และจักรวาลวิทยา ส่วนประเด็นบทบาทของพิธีสวดนพเคราะห์ในสังคมไทย พบว่ามีบทบาท 2 ด้าน *ด้านแรก* เป็นบทบาททางจิตใจ (psychological function) โดยพิธีกรรมทำหน้าที่บรรเทาทุกข์ ขจัดความกลัว เสริมความมั่นคงทางจิตใจ และผ่อนคลายความตึงเครียดทางเศรษฐกิจและการเมือง *ด้านที่สอง* เป็นบทบาททางสังคม (sociological function) โดยพิธีสวดนพเคราะห์ได้แสดงบทบาทในการระดมมวลชน ระดมทุน และบทบาทชักจูงคนเข้าวัด (ประเสริฐ รุณรา, 2557: 316-328)

แนวคิดบทบาทหน้าที่ที่นิยมตามแนวทางของบาสคอม และตัวอย่างงานวิจัยข้างต้น สามารถใช้เป็นแนวทางในการศึกษาเพื่อทำความเข้าใจการถือกำเนิด และดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฎนตาในชุมชนเขมร และ *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* ของจังหวัดสุรินทร์ และช่วยให้เข้าใจผู้คนและเข้าใจสังคมชาวสุรินทร์ ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางสังคมและวัฒนธรรมได้อย่างดี

บทที่ 2

ประวัติ ภูมิหลังทางสังคมและวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์

บทนี้จะนำเสนอข้อมูลชุมชนพื้นที่ศึกษาเพื่อแนะนำจังหวัดสุรินทร์ในฐานะพื้นที่ทางประวัติศาสตร์ซึ่งก่อร่างสร้างเมืองตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย จนเป็นชุมชนที่มีผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกัน หลายกลุ่มชาติพันธุ์ และมีความหลากหลายทางวัฒนธรรม

2.1 กำเนิดเมืองสุรินทร์

หม่อมอมรวงษ์วิจิตร (2539: 2) ได้กล่าวไว้ใน “พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน” ว่า “เดิมพื้นที่ในมณฑลลาวกาวนี้ เมื่อก่อนจุลศักราชได้ 1,000 ปี ก็เพนทำเลป่าดง ซึ่งเพนที่อาไศรยของคนป่า อันสืบเชื้อสายมาแต่ขอม ต่อมาเรียกกันว่าข่า, ส่วย, กวย ซึ่งยังมีในฝั่งโขงตะวันออก” แสดงให้เห็นว่าเมืองสุรินทร์เป็นเมืองเก่า มีความเป็นมายาวนานแต่ไม่ปรากฏหลักฐานแน่นอน อาศัยเพียงข้อสันนิษฐานจากนักประวัติศาสตร์ นักโบราณคดี ตลอดจนคำบอกเล่าสืบต่อกันมาว่า เมืองสุรินทร์สร้างขึ้นนับพันปีล่วงมาแล้ว ในสมัยที่ขอมเรืองอำนาจอยู่ในอาณาบริเวณนี้จนกระทั่งเสื่อมกำลังลงจึงถูกทิ้งร้างให้กลายเป็นป่าดงอยู่นาน

สันนิษฐานว่า เมืองสุรินทร์เคยเป็นเมืองหน้าด่านของดินแดนขอมมาก่อน เนื่องจากมีหลักฐานคูเมือง 3 ชั้น เป็นเนินกำแพง ดังรายงานการตรวจราชการมณฑลอีสาน และนครราชสีมา ลงวันที่ 9 ธันวาคม 2469 ที่จอมพล สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ เจ้าฟ้าบริพัตรสุขุมพันธุ์ กรมพระนครสวรรค์ วรพินิต (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 26-28) ทรงเรียบเรียงถวายสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ ความว่า

เมืองสุรินทร์เป็นเมืองที่สร้างอย่างมั่นคงในปางก่อน มีคูถึง 3 ชั้น มีเนินดิน มีกำแพงเมือง น่าจะเป็นเพราะเห็นว่าเป็นเมืองหน้าด่านทั้งทางตะวันออก และทางใต้ซึ่งมีช่องข้ามเขาบรรทัดต่อจังหวัดสุรินทร์อีกหลายช่อง คือช่องปราสาทตาเมรินทร์ ช่องเสม็ก ช่องคอนแก้ว เป็นต้น ซึ่งเป็นทางเดินไปสู่ศรีโสภณ และเมืองจันทน์ ยังมีคนและเกวียนเดินอยู่ทุกช่อง แต่เป็นทางลำบาก คงสะดวกแต่ช่องตะโก ต่อมาทางตะวันตก ซึ่งกรมทางได้ไปทำงานไว้เรียบร้อยแล้ว บริเวณเมืองสุรินทร์เป็นพื้นที่ลุ่มน้ำท่วมตลอดปี แต่ก็ทำไร่นาได้ เป็นทุ่งใหญ่ บ้านเมืองกำลังจะเจริญขึ้น เพราะเป็นปลายทางรถไฟ มีห้องแถวคึกคักไม่หย่อนกว่าอุบล และกำลังสร้างทำอยู่ก็มีอีกมาก

พลเมืองแห่งสุรินทร์เป็นเขมร เป็นชาวพื้นเมืองเช่นบุรีรัมย์ นางรอง มีลาวเจือปนบ้าง เป็นส่วนน้อย กับมีชาติส่วยอีกพวกหนึ่ง ซึ่งว่าพูดภาษาของตนเองอีกต่างหาก ตามที่ผู้รู้กล่าวว่า เป็นพื้นภาษาเขมรเจือด้วยคำลาว พวกเขมรพลเมืองสุรินทร์ยังคงพูดภาษาเขมรอยู่ทั่วไป และที่กล่าวว่าไม่รู้ภาษาไทยก็ต้องใช้ล่ามเนื่อง ๆ ผู้ปกครองท้องถิ่นเห็นว่าเป็นการดีนรณสร้างทำเป็นพูดไทยไม่ได้ก็มีอยู่มาก แต่ในการปกครองมาปรากฏว่ามีความยากลำบากอะไรกว่าพลเมืองธรรมดา ในเรื่องของภาษาเขมร สอบสวนได้ความว่า วิชาหนังสือขอมมูลแล้ว ไม่มีใครเรียน และไม่มีที่เรียน เพราะโรงเรียนสอนภาษาไทยอย่างเดียว เวลานี้มีแต่คนแก่ ๆ เท่านั้นที่รู้หนังสือขอมได้เพียงนี้ก็เห็นว่าในทางปกครองที่จะให้เกิดเป็นสำนึกของคนไทย นับว่าทำได้ทำไปได้มากแล้ว ถ้าจัดการโรงเรียนให้เจริญขึ้นอีกและในต่อไปการคมนาคมกับกรุงเทพฯสะดวกขึ้น พลเมืองพวกนี้จะรู้สึกตัวเป็นไทยยิ่งขึ้นทุกวัน ทั้งการลูกเลื้อก็ยอมเป็นปัจจัยช่วยในทางนี้อยู่มาก ส่วนการไปมาถึงกันกับพวกเขมรต่ำในการปกครองฝรั่งเศสนั้น สอบสวนได้ความว่ายังมีอยู่เสมอ แต่มีข้างฝ่ายคนเรื่องเขมรต่ำอพยพเข้ามาอยู่ทางเราเสียมากกว่า ปีหนึ่งเข้าประมาณ 50 คน โดยมากเรื่องหนีส่วยอากรที่ฝ่ายโน้นเก็บแรงกว่าทางนี้

ส่วนลำดับพัฒนาการทางประวัติศาสตร์ ด้านการปกครอง เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของเมืองสุรินทร์ พบว่ามีความค่อยเป็นค่อยไป และมีความต่อเนื่อง จากยุคแรกเริ่มที่มีการตั้งบ้านเรือน และมีวิถีชีวิตเรียบง่ายจนกลายเป็นความซับซ้อนในปัจจุบัน ดังที่ คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2542: 28-40) ได้บันทึกไว้ในหนังสือ **“วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญา จังหวัดสุรินทร์”** สรุปความได้ดังนี้

กลุ่มชนที่อาศัยอยู่เขตอีสานตอนล่างสมัยก่อนกรุงศรีอยุธยา นั้น กลุ่มแรกคือ กวย กูย หรือ ข่า ขมุ ลัวะ ละว้า เยอ เป็นพวกเดียวกัน พอมาถึงสมัยรัชกาลที่ 5 จึงเรียกคนกลุ่มนี้ว่า “ส่วย” อีริคไฮเดนฟาเดน (Erick Seidenfaden) นักชาติพันธุ์วิทยาชาวเดนมาร์ก สันนิษฐานว่าพวกกูยเคลื่อนย้ายจากประเทศจีนเข้าสู่ประเทศพม่า และมาถึงภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย เมื่อประมาณ 1,200 ปีก่อนคริสตกาล หรือประมาณ 3,000 ปีเศษมาแล้ว ชาวกูยเหล่านี้อาศัยอยู่เป็นบริเวณกว้าง ตั้งแต่ภาคใต้ของลาว ภาคตะวันออกเฉียงเหนือของกัมพูชา และภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย พวกที่อพยพเข้ามาเป็นระลอกที่ 2 และ 3 คือเขมรและลาว ทั้งนี้กลุ่มเขมรที่เพิ่งอพยพเข้ามาอยู่ในสมัยอาณาจักรขอมเจริญรุ่งเรืองราวพุทธศตวรรษที่ 16-18 เป็นต้นมา ภายหลังได้ผสมกลมกลืนกับชาวส่วยซึ่งเป็นคนพื้นเมือง เรียกว่า พวกเขมรป่าดง (ข่า-เขมร) ส่วนพวกลาวนั้นอพยพเข้ามาอยู่ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศไทย ราวพ.ศ. 2257-2261

เมื่อกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีการขยายอิทธิพลทางการเมืองทำให้ประเทศกัมพูชาตกเป็นเมืองประเทศราช ส่วนทางฝั่งอาณาจักรลาว หรือล้านช้าง พระเจ้าไชยเชษฐาธิราช (พ.ศ. 2091-2111) ได้สถาปนาเวียงจันทน์เป็นเมืองหลวง ล่วงปี พ.ศ. 2257 อาณาจักรล้านช้างแตกออกเป็น 3 รัฐอิสระคือ หลวงพระบาง เวียงจันทน์ และจำปาศักดิ์ เมืองจำปาศักดิ์นั้นเป็นเมืองพี่เมืองน้องกับ

เมืองอัตปือแสนปาง (แสนแปง) ซึ่งต่างก็เป็นเมืองของลัวะ ข่า การแยกเป็นรัฐอิสระของอาณาจักรลาว ทำให้ทั้ง 3 รัฐแข็งเมืองต่อกัน และพยายามสะสมแสนยานุภาพ เมืองจำปาศักดิ์จึงบังคับให้ส่วยอัตปือแสนปาง ซึ่งมีความสามารถในการจับช้างป่ามาเลี้ยงไว้ใช้งานส่งช้างป้อนกองทัพโดยตลอด เมื่อทนสภาพการถูกบีบบังคับไม่ไหว ส่วยอัตปือแสนปางจึงข้ามแม่น้ำโขงหนีมาอยู่กับส่วยตั้งเดิมบริเวณป่าดงดิบแถบอีสานล่าง (ตรงกับสมัยกรุงศรีอยุธยาตอนปลาย พ.ศ. 2260) โดยเดินทางด้วยกองคาราวานช้างเป็นพวก ๆ มีหัวหน้าปกครองรวม 6 กลุ่ม แล้วยกย้ายกันไปตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในพื้นที่ต่าง ๆ ดังนี้ กลุ่มที่ 1 ตั้งหลักแหล่งอยู่ที่บ้านเมืองที่ (เขตอำเภอเมืองสุรินทร์) หัวหน้าชื่อ “เซียงปุม” กลุ่มที่ 2 อยู่บ้านกุดหวาย หรือเมืองเตา (เขตอำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์) หัวหน้าชื่อ “เซียงสี” หรือ “ตากะอาม” กลุ่มที่ 3 อยู่บ้านเมืองลิง (เขตอำเภอจอมพระ) หัวหน้าชื่อ “เซียงสง” กลุ่มที่ 4 อยู่บ้านโคกลำดวน (เขตอำเภอชุมขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ) หัวหน้าชื่อว่า “ตากะจะและเซียงขัน” กลุ่มที่ 5 อยู่บ้านอัจจะปะนิง (เขตอำเภอสังขะ จังหวัดสุรินทร์) หัวหน้าชื่อ “เซียงฆะ” และกลุ่มที่ 6 อยู่ที่บ้านกุดปะไท (เขตอำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์) หัวหน้าชื่อ “เซียงไชย”

พ.ศ. 2302 ในรัชกาลสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ครองกรุงศรีอยุธยา เกิดเหตุช้างเผือกแตกโรงหนีออกจากเมืองหลวงหลงเข้าป่าไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือมุ่งสู่เมืองพิมาย มีข้าราชการและเจ้าหน้าที่กรมช้างออกติดตามจนถึงเมืองพิมาย จึงได้ทราบจากเจ้าเมืองว่าในดงใหญ่ริมเขาพนมดงรักมีพวกส่วยป่าดงซึ่งชำนาญในการจับช้างและเลี้ยงช้างอยู่ ทำให้ได้รับความช่วยเหลือเป็นอย่างดี หัวหน้าส่วยทั้ง 6 คน ทำพิธีกรรมทางศาสนาตรึงจับช้างเผือกกลับคืนพระนครสำเร็จ จึงได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์ เป็นผู้ปกครองหมู่บ้านเดิมโดยขึ้นตรงต่อเมืองพิมาย ครั้น พ.ศ. 2306 หลวงสุรินทรภักดี (เซียงปุม) ได้รับพระบรมราชานุญาตย้ายถิ่นจากบ้านเมืองที่ไปอยู่ที่บ้านคูปะทาย หรือปะทายสมันต์ ซึ่งหลวงสุรินทรภักดีเห็นว่า เป็นชัยภูมิที่เหมาะสม และกว้างขวางในการสร้างเขตชุมชนใหม่ เพราะมีกำแพงและค่ายคูเดิมล้อมรอบถึง 2 ชั้น สามารถป้องกันและต่อต้านศัตรูที่มารุกรานได้ดี ประกอบกับมีน้ำท่าอุดมสมบูรณ์เหมาะแก่การประกอบอาชีพและอยู่อาศัย

ต่อมาหัวหน้าหมู่บ้านทั้ง 6 คน มีโอกาสเข้าเฝ้า ฯ และนำสิ่งของต่าง ๆ เช่น ช้าง ม้า ยางสน แก่นสน ปีกนก งาช้าง นอระมด (นอแรด) น้ำผึ้ง ทูลเกล้า ฯ ถวายเพื่อส่งส่วยตามราชประเพณี อันเป็นที่มาของการที่ชาวภูเขตป่าดงเหล่านี้ถูกชาวกรุงศรีอยุธยาเรียกว่า “พวกส่วย” เรื่อยมา จากนั้นได้รับ พระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งบรรดาศักดิ์สูงขึ้นอีก โดยหลวงสุรินทรภักดีเป็นพระสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง ยกบ้านคูปะทายเป็นเมืองปะทายสมันต์

หลังจากเสียกรุงศรีอยุธยาในปี พ.ศ. 2310 และสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีกอบกู้อิสรภาพคืนมาได้ เมืองสุรินทร์ก็ขึ้นตรงต่อกรุงธนบุรี กระทั่งปี พ.ศ. 2324 เมืองเขมรเกิดจลาจล สมเด็จพระเจ้าพระยามหากษัตริย์ศึกกับเจ้าพระยาสุรสีห์ ได้รับพระบรมราชโองการให้เป็นแม่ทัพยกทัพไปปราบโดยได้เกณฑ์กำลังเมืองปะทายสมันต์ เมืองชุมขันธ์ และเมืองสังขะไปสมทบ ครั้นเสร็จศึกได้มีชาวเขมรบางพวกถูก

กวาดต้อนมาด้วย และมีบางพวกอพยพมาเอง แล้วแยกย้ายกันอยู่ที่เมืองปะทายสมันต์ เมืองสังขะ บ้านกำพงสวาย (แขวงท่าตุม) ดังนั้น เมืองปะทายสมันต์จึงมีทั้งชาวส่วยปะปนกับชาวเขมร ครั้นเสร็จศึกสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรีจึงได้ปูนบำเหน็จให้เจ้าเมืองปะทายสมันต์ เมืองสังขะ และเมืองชูนธ์ที่ร่วมออกรบ เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็นพระยาทั้ง 3 คน จนถึงสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช มีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อเมืองปะทายสมันต์เป็น “เมืองสุรินทร์” ตามสร้อยบรรดาศักดิ์เจ้าเมือง

พระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง ปกครองเมืองอย่างผาสุกสืบมาจนถึงแก่กรรมในปี พ.ศ. 2337 จากนั้นมีผู้ปกครองสืบเชื้อสายต่อกันมาอีก รวม 11 คน จนถึงสมัยรัชกาลที่ 5 (พ.ศ. 2451) ตำแหน่งเจ้าผู้ครองเมืองสุรินทร์จึงหมดลง เพราะมีการปรับปรุงระบบบริหารราชการแผ่นดินเป็นแบบเทศาภิบาล และมีพระกรงศรีบุรีรักษ์ (สุข สุมานนท์) ดำรงตำแหน่งเป็นข้าหลวงประจำจังหวัด จนกระทั่งเปลี่ยนมาเป็นระบอบประชาธิปไตย และประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรสยาม พ.ศ. 2476 จึงยกเลิกการปกครองแบบมณฑล และมีผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นผู้นำการปกครอง ปัจจุบันผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ คือ นายอรรถพร สิงหวิชัย เริ่มรับตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ในปี พ.ศ. 2558 – ปัจจุบัน

ข้อมูลข้างต้น ได้รับการบันทึก และเผยแพร่โดยหน่วยงานภาครัฐ ดังนั้นปัจจุบันทั้งคนในและคนนอกพื้นที่ส่วนใหญ่จึงรับรู้ประวัติศาสตร์การสร้างเมืองสุรินทร์แทบไม่แตกต่างกัน โดยเฉพาะประเด็นเกี่ยวกับชาติพันธุ์ของเจ้าเมืองคนแรกที่ว่า เป็นชาวกวย หรือ ส่วย กลุ่มที่มาตั้งรกรากอยู่ตำบลเมืองที ก่อนจะย้ายมาอยู่บ้านคูปะทาย หรือที่ตั้งเมืองสุรินทร์ในปัจจุบัน และจดจำต่อกันมาเช่นนี้

จากการค้นคว้าเอกสารเพิ่มเติม มีนักวิชาการต่างชาติ อาทิ ดร. อเล็กซานดรา เดนิส (Alexandra Denis) และคณะ (2551) ได้เสนอข้อมูลอีกชุดหนึ่งไว้ในเอกสาร “วัฒนธรรมศึกษา กับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในจังหวัดสุรินทร์” ในทำนองว่า เจ้าเมืองคนแรกไม่ใช่คนส่วยอย่างที่มิปรากฏในบันทึกภาครัฐ ทั้งนี้คณะใช้วิธีการลงพื้นที่ชุมชนที่เคยถูกบันทึกว่ามีความเกี่ยวข้องในฐานะถิ่นที่อยู่อาศัยเดิมของเขียงปุม และพื้นที่ที่เกี่ยวข้องกับประวัติศาสตร์ที่มีการบันทึก คือเมืองที ท่าตุม เพื่อสอบถาม สัมภาษณ์ผู้คนที่ยังพอจดจำเรื่องราว และมีความรู้เกี่ยวกับภูมินามที่เกี่ยวข้อง รวมทั้งศึกษาสถาปัตยกรรม เรื่องเล่า ความเชื่อภายในชุมชน จนได้ข้อสรุปในเบื้องต้นว่า “เขียงปุม” น่าจะเป็นคนเขมรมากกว่าคนกวย ดังความสรุปตอนหนึ่งได้อ้างถึงคำสัมภาษณ์ของพระพันตรี ผู้ที่ดร.อเล็กซานดรา เดนิส และคณะ ถือว่าเป็นผู้ให้ข้อมูลที่ค่อนข้างน่าเชื่อถือ ความว่า “At the conclusion of our journey, Phra Phantri reiterated his hope that I now understood that Surin’ past belonged to Khmer, not the Kui” (อเล็กซานดรา เดนิส, 2551: 35) นั้นหมายความว่า แม้แต่คน

ในพื้นที่เองก็มองว่า “สุรินทร์ในอดีตเป็นพื้นที่ของเขมร ไม่ใช่กูย” ตอนท้ายของบทความ* ที่มิวิจัยยังได้แสดงทัศนะว่า การที่คน (สุรินทร์) เข้าใจข้อมูลเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ก่อสร้างเมืองโพนเียงไปก็มีสาเหตุสำคัญมาจากการบันทึกของภาครัฐ (รัฐไทย) ถอดความได้ดังนี้

ในบทความนี้ ผู้วิจัยมุ่งแสดงให้เห็นว่ารัฐไทยได้ใช้วัฒนธรรมศึกษาเป็นเครื่องมือในการนิยาม และบรรจุความต่างทางชาติพันธุ์ภายในกรอบจินตนาการของความเป็นชาติไทย จากแนวคิดของวิลเลียมส์ว่าด้วยเรื่องการสร้างอำนาจครอบงำผ่านการใช้ชนบทธรรมเนียมอย่างมีชั้นเชิง ผู้วิจัยได้ให้เหตุผลว่า เมื่อมีการกลืนกลายเรื่องเล่าตำนานท้องถิ่นให้เป็นประวัติศาสตร์หลักประจำจังหวัด รัฐไทยได้สร้างความรู้สึกร่วมของ “การเป็นชุมชนหรือสังคม” ที่มีความโน้มเอียงด้วยองค์ประกอบบางอย่างในอดีตที่เป็นตัวสนับสนุนโครงสร้างอำนาจในปัจจุบัน ขณะเดียวกันรัฐไทยก็ได้ละทิ้งบางองค์ประกอบที่สะท้อนให้เห็นถึงความแตกต่างทางวัฒนธรรมของท้องถิ่น และความเป็นอิสระทางประวัติศาสตร์ ดังที่ปรากฏในบันทึกภาคสนามของผู้วิจัย ผู้คนที่ท้องถิ่นของจังหวัดสุรินทร์ยอมรับการนำเสนออัตลักษณ์ของจังหวัดที่กำหนดโดยรัฐ นั่นเป็นเพราะตรงกับเรื่องเล่า และความเชื่อที่ปรากฏในลัทธิศาสนาในท้องถิ่น และปราสาทขอม

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ความเป็นคนเขมร หรือคนกวย กูย หรือส่วยของเจ้าเมืองสุรินทร์ จะเป็นข้อถกเถียงเช่นนี้ตลอดไป เพราะผู้คนส่วนใหญ่ในจังหวัดน่าจะยังคงเชื่อตามเอกสารราชการ และจากการบอกเล่าสืบต่อกันมา แต่ทั้งนี้หลักฐานใหม่ที่มีผู้ศึกษา และพยายามนำมาโต้แย้งก็เป็นสิ่งที่ไม่อาจมองข้าม ผู้วิจัยเห็นว่า จากประวัติและความชำนาญเรื่องการเลี้ยงช้าง (คชศาสตร์) ที่มีอยู่ในสายเลือดคนกวยมาแต่โบราณ ย่อมมีความเป็นไปได้สูงว่าเจ้าเมืองสุรินทร์มีเชื้อสายกวย และเป็นกลุ่มกวยเลี้ยงช้าง (อะจิง/อะเจียง) ไม่ใช่กวยทำนาเช่นทางแถบจังหวัดศรีสะเกษ ขณะเดียวกันก็มีความเป็นไปได้อีกเช่นกันว่า ท่านอาจเป็นกวยรุ่นหลังที่รับวัฒนธรรมเขมร มีบรรพบุรุษเป็นชาวเขมร หรือแต่งงานกับเขมรกลุ่มเดิมที่อาศัยอยู่ในชุมชนเมืองที่มาก่อนก็เป็นได้ เพราะอารยธรรมขอมเขมรรุ่งเรืองในพื้นที่นี้มานานแล้ว และหลักฐานที่ ดร. อเล็กซานดรา เดนิส และคณะ ตามรอยเพื่อหา

* “In this paper, I have endeavored to show that the Thai state has used watthanathamsuksa as an instrument for defining and containing ethnic difference within the Thai national imagination. Drawing on Williams’ notion of the formation of hegemony through the strategic cooperation of traditions, I have argued that by assimilating local mythico-histories into the corpus of official provincial history, the Thai state has produced a sense of “predisposed community” with certain elements of the past which endorse the present power structure, while simultaneously disregarding those elements which enunciated the region’s cultural difference and historical autonomy. As we saw from my vignette from the field, many of Surin’s local residents embraced the state’s official representation of the province’s identity, as it coincided with their own narratives and beliefs surrounding the founder’s cult and the Khmer sanctuaries. ...” (อเล็กซานดรา เดนิส. ในเอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 7 “ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา” 26-28 มีนาคม 2551 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร: 35-36)

คำตอบก็เป็นข้อสนับสนุนได้ดีประการหนึ่งว่า ชุมชนเมืองที (และชุมชนอื่น ๆ) ที่ถูกระบุว่าเป็นแหล่งที่อยู่ของเจ้าเมืองสุรินทร์คนแรก มีภาพความเป็นเขมรค่อนข้างชัดเจน อีกทั้งชาติพันธุ์กลายเป็นกลุ่มที่มีความประนีประนอมและปรับตัวได้ง่ายจึงอยู่กับคนกลุ่มอื่น ๆ ได้อย่างกลมกลืน โดยเฉพาะกับกลุ่มเขมร ปัจจุบันหากสังเกตจะเห็นได้ว่า แม้กุ่มกวยเลี้ยงช้างจะยังคงรักษาวัฒนธรรมของตนในเรื่องคชศาสตร์ไว้ได้อย่างเข้มแข็ง แต่ในเรื่องอื่น ๆ มีการยอมรับและปรับตัวเป็นอย่างคนเขมรค่อนข้างมาก สังเกตได้จากเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย อาหาร การละเล่นบางชนิด หรือแม้แต่การสื่อสารที่พูดได้-ฟังได้ ทั้งภาษากวย ภาษาเขมร ภาษาลาว และภาษาไทย

บันทึกอีกฉบับหนึ่งที่น่าสนใจ คือเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2440 มีทีมนักสำรวจชาวฝรั่งเศส นำโดยเอเจียน แอมอนิเย (Etienne Aymonier) ได้เดินทางเพื่อบันทึกข้อมูลต่าง ๆ ทั้งทรัพยากรทางธรรมชาติ ผู้คน สังคม และวัฒนธรรม ในพื้นที่แถบภาคอีสาน ซึ่งฝรั่งเศสต่างชาติเรียกว่า “ลาว” และเรียกพื้นที่ตั้งของภาคกลางหรือตั้งแต่ได้ตั้งพญาเย็นลงไปว่า “ไทย” เมื่อคณะสำรวจเดินทางจากอุบลราชธานีไปยังเมืองโคราช ขณะผ่านเมืองสุรินทร์ เอเจียน แอมอนิเย (2541: 148) ได้ให้ข้อมูลไว้ว่า

“จังหวัดสุรินทร์มีพรมแดนอยู่ทางทิศตะวันตกเฉียงใต้เล็กน้อย ที่พะกอนไชย (Phakon Chaie) เป็นอำเภอหนึ่งของโคราช ทิศตะวันตกเหนือบุรีรัมย์เล็กน้อย อำเภอเมืองสุรินทร์ติดเขตน้ำมูล แต่ปัจจุบันจังหวัดได้ล้ำเขตเลยน้ำห้วยไป ดังพวกเราจะได้เห็นในเวลาที่ผ่านมาที่เมืองจอมพล (Chom Phon) เป็นอำเภอเมืองใหม่ของอำเภอทางเหนือ ทิศตะวันออกเฉียงเหนือเมืองสุรินทร์มีพรมแดนติดกับรัตนบุรี (Ratana bouri) เมืองลาว ซึ่งกำลังแยกออกไปทางทิศตะวันออกเฉียงเหนือ คือศรีสะเกษ ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ติดกับสังเกีย (Sang keah) ซึ่งอำเภอเมืองนั้นอยู่ห่างออกไประยะทาง 2 วัน และทางทิศใต้จรดภูเขาพนมดงรัก โดยอยู่ห่างออกไป 3 วัน ซึ่งจังหวัดสุรินทร์นั้นอยู่ห่างออกไป 4 วัน จากทิศตะวันออกสู่ทิศตะวันตก และหัววันจากทิศเหนือไปหาทิศใต้ พื้นที่ดินก็เหมือนกับพื้นที่ของที่ราบสูงทั้งหมด ระหว่างภูเขาดงรักและน้ำมูล คือ เป็นดินทราย ปกคลุมด้วยป่าโปร่ง

ประชาชนประกอบด้วยคนเขมร คนกุ่มเมโละ และคนลาว พวกเขาจะมีมากกว่าอยู่ที่จังหวัดคูซันและสังเกีย และภาษาที่ใช้กันมากคือภาษากุ่ม เป็นภาษาพูดในท้องถิ่น ส่วนภาษาเขียนที่ใช้คือภาษาสยาม...ในจังหวัดสุรินทร์ก็มีคนอพยพจากที่อื่นเข้ามาอาศัยอยู่ แต่ก็ยังขึ้นกับทะเบียนของท้องถิ่นเดิม...”

ด้านพิภคที่ตั้งเมืองสุรินทร์ เอเจียน แอมอนิเย (2541: 147) ได้กล่าวไว้ว่า

ตั้งอยู่ที่เส้นรุ้งที่ 14 องศา 47 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 101 องศา 06 ลิปดาตะวันออก ปรากฏว่าเป็นศูนย์กลางสำคัญในสมัยที่เขมรครอบครองในอดีต เมืองนี้มีที่ตั้งเป็นรูป

สี่เหลี่ยมล้อมด้วยกำแพงสองชั้นหรือคันดิน กำแพงชั้นนอก ซึ่งมีความยาวถึง 2,500-3,000 เมตร เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า เพราะนอกจากจะมีกำแพงในอ่างเก็บน้ำใหญ่สองอ่าง ทางตะวันออกและ ตะวันตกแล้ว ยังมีระเบียงซึ่งมีเนินเขาเทียมอีก กำแพงชั้นในเป็นรูปสี่เหลี่ยม ซึ่งในแต่ละด้าน มีความกว้าง 1,500-1,600 เมตรนั้น ก็ล้อมด้วยคูน้ำซึ่งชาวบ้านใช้ตมตลอดปี ส่วนที่อยู่ในกำแพง รูปสี่เหลี่ยมนี้จะมีกระท่อมอยู่มากมาย ตั้งกระจุกกระจายอยู่บนเนินดินทราย ศูนย์กลางอำเภอที่ พวกคนในจังหวัดจะเรียกว่าสรกบันตัย (Srok Ban Teai) “เมืองกำแพง” มีเสาอยู่หลักหนึ่งซึ่งเป็นเครื่องหมายเรียกว่าเสาหลักเมือง (Lak Moeuong) ซึ่งจะเปลี่ยนใหม่ในโอกาสที่มีเจ้าเมืองคนใหม่ขึ้นนั่งเมือง เมืองสุรินทร์มีวัดอยู่ 8 วัด มีวิหารและศาลาที่มุงด้วยแป้นเกล็ด และก็มีอยู่หลายเขต ซึ่งจะเรียกว่าอำเภอตามแบบสยาม พวกคนที่ไปวัดใดเป็นประจำนั้นก็ขึ้นกับอำเภอของวัดนั้น การเกณฑ์ชายฉกรรจ์ก็เป็นคำสั่งของทางอำเภอ ส่วนที่อยู่รอบกำแพงสองชั้นนั้นเป็นทุ่งนาที่โล่งกว้างพอให้เห็นบรรดาดันผลไม้ในสวนที่มีอยู่เต็มเมือง

นอกจากรายละเอียดพรรณแดน ผู้คนอยู่อาศัย และพิภคที่ตั้ง เอเชียตะวันออกเฉียง (2541: 150-162) ยังได้บันทึกข้อมูลอื่นด้านอื่นเกี่ยวกับสุรินทร์ไว้หลายประการ เช่น เสื้อผ้า ทรงผม การแต่งกาย การทำผิดต่อวิญญูณ การปรับโทษ การจัดงานปีใหม่ ประเพณีแต่งงาน การอุปสมบท วินัยสงฆ์ การนับถือเทวดา การต้มสุรา วิธีการทางศาลของจังหวัดสุรินทร์ การสาบานตน เป็นต้น ขอนำเสนอบางประเด็น ดังนี้

การจัดงานปีใหม่ พวกคนเขมรในตัวจังหวัดจะพากันเฉลิมฉลองวันปีใหม่มากลางเดือนแคนเจตรตามวันที่กำหนดในปฏิทิน ส่วนพวกเผ่ากุ่มซึ่งยังยึดถือประเพณีเดิมอยู่ จะไม่สนใจปฏิทิน โดยวันปีใหม่ของพวกเขาจะเป็นวันเพ็ญเดือนเจตร เวลานั้นพวกเขาจะพากันไปชนทรายเข้าวัด และจะทำการกองเล็ก ๆ เรียกว่า “ชาตุ” (คนเขมรจะทำกองใหญ่ ๆ - ผู้วิจัย) จากนั้นก็จะพากันเล่นกีฬาต่าง ๆ ตามประเพณีที่มีมาแต่โบราณ

ทรงผมและการแต่งกายของชาวเมือง พวกผู้ชายเมืองสุรินทร์จะตัดผมสั้นแบบสยาม ผมเกรียน เบเลียดหน้าอก หรือใช้ผ้าขาวม้าปิด นุ่งโจงกระเบนม้วนชาย ส่วนพวกผู้หญิงนั้นตัดผมแบบสยามบ้าง คือผมสั้นและมีจอนยาวลงข้างหู บ้างก็ตัดแบบเขมรไม่สั้นไม่ยาว ส่วนผ้าถุงเป็นผ้าสีแตกต่างกัน ผ้าขอบ (ตีนผ้าถุง) จะมัดไว้ที่ด้านข้างเหมือนกับผู้หญิงลาว และนางที่สลักไว้ที่นครวัด (เป็นแบบสมัยเก่า) ปัจจุบันพวกผู้หญิงเขมรมัดผ้าถุงที่ตรงหน้าท้อง และจะเอาผ้าสไบพาดบ่า ขอบประดับหูด้วยดอกไม้ นิยมทาน้ำและสิ่งของหนัก ๆ ด้วยไม้คาน นอกจากนี้การที่หญิงสาวเป็นคนที่พูดภาษาเขมรแต่ไม่มีการสงวนเชื้อชาติเดิมของตน อาจเป็นไปได้ว่าพวกเขมรที่เมืองสุรินทร์ผสมกับพวกกุ่ม (กวย/กวย-ผู้วิจัย) มากเกินไป

การเสียค่าปรับจากการแตะเนื้อต้องตัวหญิงสาว พฤติกรรมของฝ่ายชายที่สร้างความไม่พึงพอใจแก่ฝ่ายหญิง สามารถเรียกเป็นค่าปรับแทนได้ เช่น การจับแขน จับเอว ต้องเสียค่าปรับเป็นหมู 1

ตัว หรือ ไม้ 3-4 ตัว บางทีอาจเพิ่มเงิน 1 บาท หมู 1 ตัว เทียน และต้นไม้ ต้นหมาก เพื่อให้ดวงวิญญาณที่โกรธเคืองสงบลง หรือยอมแต่งงาน ถ้าไม่จ่ายก็ต้องถูกปรับแพงกว่าเดิม ในกรณีชายโสด พัวพันกับหญิงสาวที่เป็นทาสซึ่งตายหลังจากการคลอดลูก จะต้องจ่ายค่าสินไหมจำนวน 2 ชั่งแก่นายทาส หรือหาทาสสาวคนใหม่มาแทน ราคาของหญิงสาวสูงต่ำ คิดตามจำนวนลูกที่ให้แก่กำเนิดเพื่อผลประโยชน์ของนายจ้าง หากชายชู้เป็นข้าทาสเหมือนกัน นายจ้างของชายชู้จะต้องเสียค่าปรับให้แก่ นายจ้างของทาสหญิงที่ตาย เท่ากับครึ่งหนึ่งของจำนวนหนี้สินของชายหนุ่ม

การรักษาความเจ็บป่วย ในช่วงเดือนมีนาคมหรือเมื่อเกิดการเจ็บป่วยแบบปัจจุบันทันด่วน ชาวเขมรสุรินทร์ซึ่งนับถือเทวดาอารักษ์เป็นประจำจะทำพิธีเข้าทรงที่เรียกว่า “โจลมะมีวด” เป็นประจำทุกปี โดยแม่มด (me mot) หรือผู้ที่ได้รับการคัดเลือกมาจากภายนอกหรือครอบครัว เป็นคนประกอบพิธี มีการสร้างนั่งร้านสูง มุงด้วยผ้าหนา จัดพิธีบวงสรวงด้วยดอกไม้ พลุ หมาก เหล้า ข้าว และผ้า ขณะประกอบพิธีจะมีการเปลี่ยนเครื่องแต่งตัวเมื่อถูกวิญญาณเข้าสิง เพื่อตอบคำถามและคำขอร้อง การเข้าทรงนั้นจะเกิดได้ง่ายตามเสียงดนตรี ที่เกิดจากกลองแบบพื้นบ้าน ปี่ และขลุ่ยตลอดคืน จากกรณีที่มีการสั่งห้ามดื่มเหล้า ส่งผลกระทบมาถึงวิถีวัฒนธรรมชุมชนที่ใช้เหล้าเป็นส่วนประกอบสำคัญในพิธี ดังกรณีพิธีเข้าทรง เรียกว่า “เลี้ยงอารักษ์” ซึ่งต้องพิสูจน์เหล้าด้วยการจุดไฟ หากเป็นเหล้าสุรินทร์แท้จะติดไฟง่ายมาก การสั่งห้ามจึงส่งผลกระทบโดยตรง เช่น ร่างทรงปฏิเสธที่จะไม่ดื่ม หากชาวบ้านถวายเพียงน้ำเปล่า คนในพิธีจึงพูดขอร้องว่า “องค์เทวดาอารักษ์ ไม่ใช่ความผิดของพวกเรา เจ้าเมืองของพวกเราซึ่งเป็นเจ้าแผ่นดิน เจ้าแผ่นดิน ได้ห้ามไม่ให้พวกเราดื่มเหล้า ขอให้รับเอาสิ่งที่พวกเรามอบให้เกิด” (เอเจียน แอมอนิเย, 2541: 161) ร่างทรงจึงยอมด้วยใบหน้าบูดเปี้ยว

วิธีการทางศาลของจังหวัดสุรินทร์ เจ้าหน้าที่ศาลจะบันทึกคำร้องลงสมุดสีดำ ซึ่งหนาและพับเป็นรูปคล้ายยี่หุบเพลง (Accordion) โดยนำมาจากบางกอก ราคา 10 ลาด บันทึกคำตอบของจำเลย และคำพิพากษาจนเต็ม คนเขียนจะเก็บเงินครึ่งสลึงจากแต่ละฝ่ายเพื่อเป็นค่าแรง คำฟ้องและคำตอบ จะถูกอ่านด้วยเสียงอันดัง แล้วศาลจึงเริ่มถกเถียง ถ้าไม่เสร็จตามเวลา (ก่อนค่ำ) สมุดจะถูกมัดปิดด้วยตราดินเหนียว ประทับด้วยรอยเล็บนิ้วโป้งขวาของโจทก์ และนิ้วโป้งซ้ายของจำเลย เจ้าหน้าที่ศาลจะเก็บสมุดดังกล่าวไว้ และแกะอีกครั้งในวันพิจารณาคดี ต่อหน้าทั้งสองฝ่าย เมื่อเสร็จสิ้นคดี การตัดสินจะถูกบันทึกในเอกสารเดิม ถ้าจ่ายค่าธรรมเนียมก็จะได้ใบสำเนาคำร้องขอของทั้งสองฝ่าย สมุดจะถูกมัดปิดตราเพื่อเก็บไว้ที่ห้องเก็บเอกสาร และนำออกมาเมื่อมีการโต้แย้งครั้งใหม่ในประเด็นเดิม เอกสารเหล่านี้จะถูกเก็บไว้ตลอดสมัยของเจ้าเมือง เมื่อแต่งตั้งเจ้าเมืองคนใหม่ สิ่งที่บ้านทึกจะถูกลบทิ้งเพื่อนำสมุดกลับมาใช้ใหม่

กรณีของการทะเลาะวิวาทอันมีเหตุจากของมีนเมา เจ้าเมืองจึงสั่งห้ามไม่ให้ดื่มเหล้าทั้งจังหวัด ยกเว้นอำเภอที่ได้รับสัมปทาน ด้วยเห็นว่าความมีนเมาก่อให้เกิดการทะเลาะวิวาท ฆาตกรรม และการ

ก่อการร้าย แต่ในกรณีที่มีเหตุผลสมควร เช่น การแต่งงาน หรือพิธีอื่น ๆ เจ้าเมืองมีสิทธิอนุญาตให้ ชั่วคราวและพิเศษ โดยผู้ร้องเสียค่าชก 6 บาท แอมอนิเย ตั้งข้อสังเกตว่า “พวกเขมร และพวกกุ่มของ จังหวัดสุรินทร์ นั้น ต้มเหล้าเหมือนกับคนลาว บางทีอาจจะมากกว่าด้วยซ้ำไป เพราะฉะนั้น (เจ้าเมือง) จึงรู้สึกว่าการบกรร่งนั้นมีมากเท่าใด” (เอเจียน แอมอนิเย, 2541: 161) การสั่งห้ามเหมือนไร้ผล การปล้นจี้ยังคงมีอยู่ต่อเนื่อง เจ้าเมืองจึงประชุมคณะกรรมการตกลงให้กำนันนำชายฉกรรจ์ทุกคนใน หมู่บ้านมารวมกันที่วัดกลางต่อหน้าข้าราชการทั้งหมด จากนั้นก็ทำพิธีต้มน้ำสาบานต่อหน้า พระพุทธรูปว่าจะไม่ขโมยหรือปล้นสะดมอีก คนที่หลีกเลี่ยงพิธีสาบานถือว่าเป็นพวกขโมย ส่วนคนที่ ทำลายและดูหมิ่นสิ่งศักดิ์สิทธิ์จะถูกลงโทษตลอดชีวิต ดังนั้นในปี ค.ศ. 1884 (พ.ศ. 2427) ชาวบ้าน หมู่บ้านละ 15-20 คน ได้พากันมากล่าวคำสาบาน (แบ่งกันต้มน้ำถ้วยใหญ่) และถูกบังคับให้ซื้อสมุด ราคา 10 ลาด เพื่อเขียนคำสาบานตนไว้ เจ้าหน้าที่ศาลจะประทับตรา และนำไปเก็บไว้เพื่อที่จะนำ ออกมายืนยันหากมีการก่อเหตุฆาตกรรมในอนาคต

จากเนื้อหาบางส่วนที่นำมาแสดง เห็นได้ว่าทีมคณะสำรวจชาวฝรั่งเศส ได้บันทึกข้อมูลผู้คน สังคม และวัฒนธรรม ในพื้นที่สุรินทร์ค่อนข้างชัดเจนว่า ในช่วงปี ค.ศ.1884 (พ.ศ. 2427) จังหวัด สุรินทร์มีผู้คนอาศัยอยู่ร่วมกันหลายชาติพันธุ์ กระจายตัวอยู่ตามพื้นที่ต่าง ๆ แต่หากเจาะจงมาเฉพาะ เขตตัวเมืองสุรินทร์ ดูเหมือนว่าจะเป็นถิ่นอาศัยของกลุ่มเขมรเป็นหลัก เนื่องจากผู้ร่วมเก็บข้อมูลเป็น คนเขมรก็มพูชา ได้แก่ นายอัน นายจัน และ นายอุก จึงมีคำวิพากษ์เปรียบเทียบวิถีวัฒนธรรมของคน เขมรทั้งสองฝั่ง คือไทย (สุรินทร์) และกัมพูชา ช่วยให้สิ่งที่บันทึกมีคุณค่ายิ่งขึ้น

2.2 ความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ในสุรินทร์

ในอดีตกลุ่มชาติพันธุ์ที่ค่อนข้างมีบทบาทในสุรินทร์ คือกลุ่มกวย กูย หรือส่วย และกลุ่มเขมร แม้ปัจจุบันมากกว่า 60 เปอร์เซ็นต์ของประชากรจะเป็นกลุ่มเขมร เพราะกลุ่มกวยถูกกลืนกลายเป็น กวยเขมร และกวยลาวเป็นอันมาก แต่ก็ไม่สามารถปฏิเสธว่ากลุ่มนี้มีความสำคัญในประวัติศาสตร์การ ก่อร่างสร้างชุมชนเมื่อครั้งอดีต

ในเอกสารการประชุมทางวิชาการเรื่อง “*วิวิธวิทยาการวิจัยทางประวัติศาสตร์: กรณีศึกษา จังหวัดสุรินทร์*” โดยศูนย์ศิลปวัฒนธรรมสถาบันราชภัฏสุรินทร์ ปี พ.ศ. 2541 มีนักวิชาการหลายท่าน ได้กล่าวถึงประวัติศาสตร์สุรินทร์ในเชิงชาติพันธุ์วิทยา ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร กวย ลาว ไว้ ขอสรุปมา นำเสนอพอสังเขป ดังนี้

2.2.1 กลุ่มชาติพันธุ์เขมร

จากเอกสารประกอบการประชุมวิชาการ เรื่อง “*วิวิธวิทยาการวิจัยทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กรณีศึกษา จังหวัดสุรินทร์*” เจริญ ไวรวิจกุล (2541: 16) ได้กล่าวถึงการสืบค้นทางโบราณคดีว่า

พบร่องรอยของอาณาจักรเก่าแก่ร่วมสมัยกับอาณาจักรพูนันอยู่ด้านบนแนวเขาพนมดงรัก สิ่งที่ค้นพบ ได้แก่ ใบเสมา เสาหินจารึก ประติมาโคนันที ทับหลัง ศิลปะลายน้ำวน (ธาราบรีวัต) และเจดีย์ศิลปะ ไพรกเมง เหล่านี้มีให้เห็นเฉพาะที่จังหวัดอุบลราชธานี ยโสธร ศรีสะเกษ และสุรินทร์ ส่วนที่พบนอกพื้นที่ดังกล่าวได้รับการพิสูจน์ว่าเป็นโบราณสถาน และโบราณวัตถุรุ่นหลัง ซึ่งแสดงว่าเป็นขอบชั้นธรรมานอกตำแหน่งดั้งเดิมของอาณาจักรเจนละ

ใบเสมาธรรมจักรที่พบ เป็นสัญลักษณ์ว่าพุทธศาสนาได้เผยแผ่เข้ามายังพื้นที่ที่เป็นจังหวัดสุรินทร์ปัจจุบันอย่างน้อยตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 12 เพราะใบเสมาเป็นศิลปะสมัยทวารวดี อีกทั้งเสมาหินจารึกหรือศิลาจารึกที่พบแทบทั้งหมด มีใจความแสดงพระเดชานุภาพของพระเจ้าจติเสนมเหศวรารมณ กษัตริย์ผู้ยิ่งใหญ่สมัยเจนละ ส่วนประติมาโคนันที คือเทวรูปประจำพระองค์ของพระเจ้าจติเสน นอกจากนี้ปราสาทที่ก่อสร้างด้วยศิลปะแบบไพรกเมง ก็ได้รับการยืนยันแล้วว่าเป็นสถาปัตยกรรมเก่าแก่ที่สุดเท่าที่พบในประเทศไทย ลักษณะภูมิสถาปัตยกรรมรอบปราสาทมีสระน้ำหลายแห่ง มีคันคูชักน้ำเข้าพื้นที่การเกษตรครอบคลุมพื้นที่แหล่งโบราณขนาดใหญ่เป็นชุมชนเมือง ข้อที่น่าสนใจคือลักษณะการสร้างสระและคูชักน้ำไม่ใช่เพื่อนำน้ำขึ้นมาใช้ในพิธีเกษียรสมุทฺรเช่นที่พบเห็นตามชุมชนโบราณอื่น แต่เป็นเทคโนโลยีวิศวกรรมชลประทานสมัยพูนันเพื่อการเก็บและจัดหาน้ำเพื่อการเกษตร ส่วนทับหลังศิลปะธาราบรีวัตได้รับการกำหนดอายุเก่าแก่ที่สุด กว่าทับหลังศิลปะอื่น ๆ ทั้งหมดนี้ เป็นจำหลักที่ให้ความสำคัญต่อน้ำและฟ้าประหนึ่งเทพผู้ศักดิ์สิทธิ์ เป็นจินตนาการของช่างซึ่งปราศจากอิทธิพลของระบบเทวราชครอบงำที่พบเห็น ณ บริเวณส่วนนี้เช่นกัน

ตั้งแต่ยุคก่อนจนถึงยุคประวัติศาสตร์ตอนต้น ไม่มีหลักฐานใดชี้ชัดว่ามีชาวกัมพูชาอพยพจากด้านใต้แนวเขาพนมดงเข้ามายังพื้นที่ที่เป็นเมืองสุรินทร์ มีเพียงจารึกตามปราสาทบางแห่งจารว่า มีการแต่งตั้งมอบหมายให้พราหมณ์หรือปราชญ์จากราชสำนัก ทำหน้าที่เหมือนหนึ่งไวยาวัจกรดูแลเทวสถานต่าง ๆ ซึ่งก็มีจำนวนไม่มาก จนรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกจึงมีชาวกัมพูชาอพยพจากเมืองฝไท่เพชรและฝไท่มาศเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ทางใต้เมืองสุรินทร์ โดยข้อเท็จจริงชาวกัมพูชาเหล่านั้นต้องการลี้ภัยสงครามอยู่ตามบริเวณรอยต่อของสองประเทศชั่วคราว แต่เจ้าเมืองสุรินทร์มีน้ำใจโอบอ้อมอารี จึงเชิญพวกเขาเข้ามาตั้งรกรากเป็นการถาวรอยู่ในเขตเมืองสุรินทร์ จนกลายเป็นตำนานรัก 2 เฝ้าพงศ์ ระหว่างเจ้ากวยสุรินทร์กับเจ้าหญิงจากฝไท่เพชร มาจนกระทั่งปัจจุบัน

จากหลักฐานและข้อเท็จจริงดังกล่าว แสดงให้เห็นว่าชาวสุรินทร์ที่มีเชื้อสายเขมรไม่ได้อพยพมาจากกัมพูชาแต่อย่างใด แต่เป็นชาวพื้นเมืองที่นี่ และเป็นคนส่วนใหญ่ของประชากรชาวสุรินทร์ แต่เนื่องจากภาษาที่ใช้ที่สุรินทร์ และที่กัมพูชาจัดอยู่ในตระกูลมอญ-เขมรด้วยกัน เดิมทีเดี่ยวยาวมีความละม้ายคล้ายคลึงกันมากกว่านี้ แต่ปัจจุบันได้ผิดแผกแตกต่างกันไปมาก ส่วนขนบธรรมเนียมประเพณีค่านิยม ตลอดจนวิถีชีวิตแตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด

กล่าวโดยสรุป วัฒนธรรมเขมรได้แพร่ขยายเข้าสู่ดินแดนที่ตั้งเมืองสุรินทร์ ตั้งแต่บริเวณทิวเขาพนมดงรัก (พนมดงรัก) ในสมัยพุทธศตวรรษที่ 16-18 จนถึงสมัยกรุงธนบุรีที่มีการทำสงครามแผ่ขยายพระราชอาณาเขต หัวเมืองของเขมรหลายเมือง เช่น เสียมราชู กำปงสวาย บันทายเพชร (ไผทเพชร) บันทายมาศ (ไผทมาศ) ต่างตกเป็นเมืองขึ้นของราชอาณาจักรสยาม ชาวเขมรกลุ่มที่อยู่นอกเหนือจากเขมรกลุ่มเดิมที่เป็นชนพื้นเมืองที่นี้ก่อนแล้ว จำนวนหนึ่งได้อพยพมาตั้งภูมิลำเนาในเมืองสุรินทร์ มีการแต่งงานกันระหว่างชาวเขมรกับชาวกูย/กวยซึ่งเป็นชนกลุ่มเดิม แต่ด้วยวัฒนธรรมเขมรที่แข็งแกร่งกว่าทำให้สามารถแทนที่วัฒนธรรมเดิมหรือมีการผสมผสานกันในที่สุด เหตุนี้ชาวเมืองสุรินทร์จึงพูดภาษาเขมรมากกว่าภาษากูย และมีวิถีชีวิตแบบเขมรมากกว่ากูย

2.2.2 กลุ่มชาติพันธุ์กวย กูย หรือส่วย

เจริญ ไวรวัจนกุล (2541: 8-16) กล่าวถึงกลุ่มชาติพันธุ์กวยไว้ ขอสรุปมาเสนอให้เห็นพอสังเขป ดังนี้

“กวย” หรือ “กูย” เป็นชนพื้นเมืองดั้งเดิม มีภาษาพูดเป็นของตนเอง จัดอยู่ในตระกูลภาษาและวัฒนธรรมมอญ-เขมร มีลักษณะทางกายภาพเป็นเนกริโต เซมิง ซาไก เวดติก รวมทั้งทราวิต และอารยันอยู่ในรูปร่างและกิริยาอาการ ชาวกวยแต่ละคนมีความเป็นเผ่าพันธุ์ดั้งเดิมครบทุกสายตระกูล ทั้งออสโตร เอเชีย และออสโตรเอเชีย กวยหรือกูย คนกลุ่มนี้เรียกตัวเอง “กวย” หรือ “กูย” แต่คนไทยเรียก “ส่วย” ลาวและพม่าเรียก “ซา” เผ่าพงศ์กวยกระจัดกระจายอยู่ทั่วทุกขอบไหล่อินโดจีนและสุวรรณภูมิ ถิ่นฐานหลักที่อาศัยอยู่อย่างหนาแน่น คือบริเวณพรมแดนพม่ากับจีน ลาวตอนบน และลาวตอนล่าง คือแขวงจำปาศักดิ์ เวียงทอง อัดปือ บริเวณอำเภอรอบนอกของจังหวัดนครพนม และมุกดาหาร พื้นที่ฝั่งขวาของแม่น้ำมูลที่จังหวัดอุบลราชธานี ศรีสะเกษ สุรินทร์ ชาวกวยจำนวนมากน้อยตั้งถิ่นฐานอยู่ทางใต้เทือกเขาพนมดงรัก ในเขตกัมพูชา นักวิชาการหลายฝ่ายลงความเห็นว่า ชาวกวยที่อำเภอเทพสถิต และหนองบัวระเหว ในจังหวัดชัยภูมิ ก็จัดเป็นกลุ่มชาติพันธุ์นี้เช่นกัน

ในการตั้งถิ่นฐานพบหลักฐานว่า หลายชุมชนในพื้นที่ 3 จังหวัด ได้แก่ อุบลราชธานี ศรีสะเกษ และสุรินทร์ เป็นชุมชนกวยโบราณขนาดใหญ่มาก่อน ด้วยมีคูคันดินหรือแหล่งน้ำขนาดใหญ่ มีโบราณวัตถุประเภทเส้าหลักหินเป็นเส้าเสมาอยู่หลายแห่ง ส่วนใหญ่มีอายุอยู่ในพุทธศตวรรษที่ 12 ไม่มีคนนอกอพยพเข้ามา สังเกตได้จากความเจริญเติบโตของชุมชนเกิดจากจำนวนสมาชิกครอบครัวที่เพิ่มขึ้น แม้ชุมชนจะใหญ่ขึ้น สมาชิกมากขึ้น แต่ชุมชนนั้นก็ยังคงมีสายตระกูล (นามสกุล) เท่าเดิม บางชุมชนมีสมาชิกเกือบร้อยคนแต่ยังคงใช้นามสกุลเดียวกัน ดังปรากฏที่อำเภอตระการพืชผล อำเภอวารินชำราบ จังหวัดอุบลราชธานี อำเภอไพรบึง อำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ อำเภอชุมพลบุรี อำเภอท่าตูม และอำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นต้น ภูมิหลังนี้น่าจะแสดงระยะเวลาที่มีการจัดตั้งไล่เรียงกัน และก่อนสมัยทวารวดี

สมัยพุทธศตวรรษที่ 22 ลาวได้สถาปนาราชธานีแห่งที่สามขึ้นที่จำปาศักดิ์ ซึ่งเป็นพื้นที่เดิมของชุมชนกวยที่ถูกลาวเข้าครอบครอง เจ้าสร้อยศรีสมุทรพุทธางกูร ปฐมกษัตริย์ของจำปาศักดิ์ทรงแต่งตั้งให้จารย์โสมเข้าไปควบคุมการจับและฝึกช้างที่ชุมชนกวยเมืองอัตปือและแสนปาง กวยเลี้ยงช้างส่วนหนึ่งทนความทารุณและเสียเปรียบไม่ได้จึงหนีเข้ามาอยู่กับพี่น้องชาวกวยศรีสะเกษ และสุรินทร์ เมื่อกวยเลี้ยงช้างสุรินทร์ (กวยอะจิง) เปิดเผยตัวเองในฐานะคนจับช้างและฝึกช้าง ชาวบ้านที่อพยพมาจากแขวงจำปาศักดิ์ต่างได้รับการอุปถัมภ์ความชอบจากสมเด็จพระที่นั่งสุริยาศน์อมรินทร์ มาถึงแผ่นดินสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรีและรัชกาลที่ 1-2 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ในฐานะไพร่ฟ้าข้าแผ่นดิน กวยอะจิงบริเวณพื้นที่เขมรป่าดง จึงถูกเกณฑ์แรงงานเช่นเดียวกับประชากรส่วนอื่นของประเทศ ขณะเดียวกันทางการก็มีการกำหนดทั้ง 3 จังหวัดเป็นพื้นที่รองรับกวยหรือข้าที่กวาดต้อนมาจากแขวงจำปาศักดิ์ด้วย

ปลายแผ่นดินรัชกาลที่ 2 และตลอดรัชกาลที่ 3 การเกณฑ์แรงงานกวยในพื้นที่เขมรป่าดงก็ยังคงมีต่อเนื่อง แต่ก็ประสบปัญหายุ่งยาก เช่น กวยหนีเกณฑ์ หรือกวยซุ่มทำร้ายเจ้าพนักงาน ภายหลังจึงมีการปรับเปลี่ยนให้กวยส่งของหายากทดแทนการเกณฑ์แรงงาน ประกอบกับเมืองจำปาศักดิ์ประสบปัญหาการส่งทอง 9 ตำลึงแก่สยาม สยามจึงมีการแก้ไขกฎเกณฑ์ยกรบใหม่ และระบุไว้ข้อหนึ่งว่า หากไม่สามารถส่งส่วยเงินตามเกณฑ์ที่พระราชสำนักกำหนด ก็สามารถจัดส่งไพร่ส่วยมาแทนได้ ด้วยเหตุนี้ ส่วย กวย หรือข้าจำปาศักดิ์จึงถูกส่งตัวมาทางสยามปีละ 20,000 คน คนเหล่านี้ถูกกำหนดให้มาตั้งถิ่นฐานอยู่ในเขตพื้นที่เขมรป่าดงทั้ง 3 จังหวัด เป็นเหตุให้มีชาวกวยเข้ามาอยู่ในพื้นที่นี้จำนวนมาก

ชาวกวยที่พูด ฟัง และสื่อสารด้วยภาษากวย ดังที่ อิศราพร จันทรทอง (2541: 36) ได้กล่าวว่า “แม้จะมีสำเนียงที่แตกต่าง มีคำพูดบางคำไม่เหมือนกัน แต่ก็ยังสื่อความหมายกันรู้เรื่อง คำเรียกชื่อกลุ่มพบว่ามีการเรียกขานแตกต่างกันไป เช่น กลุ่มชาวกวยเลี้ยงช้างจะเรียกตัวเองว่า “กวย” กลุ่มชาวกวยอำเภอศีขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์ เรียกตัวเองว่า “มะลิว” ชาวกวยที่ตั้งถิ่นอยู่ที่อำเภอไพรบึง อำเภอราชีไศล จังหวัดศรีสะเกษ เรียกตัวเองว่า “เยอ” ส่วนชาวกวยในแถบอำเภอสำโรงทาบ จังหวัดสุรินทร์ และอำเภอปรางค์กู๋ อำเภอห้วยทับทัน อำเภออุทุมพรพิสัย จังหวัดศรีสะเกษเรียกตัวเองว่า “กูย”

ไม่ว่าจะเป็นกวย หรือกวยกลุ่มใด ต่างมีสภาพสังคมและวัฒนธรรมเป็นแบบพลวัต กล่าวคือมีการเปลี่ยนแปลงเคลื่อนไหวตลอดเวลาต่อเนื่อง ความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์กวยที่บริสุทธิ์นั้นได้ยากยิ่งในปัจจุบัน ดังที่ อิศราพร จันทรทอง (2541: 39) กล่าวถึงสาเหตุประการหนึ่งว่า “อาจเกิดจากการแต่งงานข้ามกลุ่มวัฒนธรรม เป็นต้นว่าชาวกวยไปแต่งงานกับกลุ่มชาวเขมร ก็รับเอาระบบความเชื่อและประเพณีวัฒนธรรมบางอย่างเข้ามาด้วย หรือชาวกวยไปแต่งงานกับกลุ่มชาวลาว ก็รับเอาระบบความเชื่อหรือพิธีกรรมบางอย่างของกลุ่มชาวลาวเข้ามาถือปฏิบัติ จนกลายเป็นจารีตถือปฏิบัติของกลุ่มคนสืบต่อมา ดังมีบันทึกว่า ในพุทธศตวรรษที่ 22 ชาวลาวกลุ่มหนึ่งเข้ามาอยู่ที่เมืองนครเตา (อำเภอ

รัตนบุรี) แล้วแพร่ขยายไปยังบ้านหนองสนม (อำเภอสนม) ไปเรื่อยจนถึงบุกเบิกที่ทำกินไปอยู่ร่วมกับชาวเขมร” เหตุนี้ จึงอาจกล่าวได้ว่าวัฒนธรรมชาวกูยเป็นวัฒนธรรมที่ผสมผสานกันระหว่างกูย เขมร และลาว แต่ด้วยธรรมชาติของชาวกูยที่พร้อมปรับตัวเข้ากับกลุ่มอื่นตลอดเวลา เมื่อเกิดการผสมผสานกับกลุ่มเขมรที่มีวัฒนธรรมแข็งแกร่งกว่า วัฒนธรรมเขมรจึงกลายเป็นแกนหลักในที่สุด

ปัจจุบันกลุ่มกวย กูย หรือ ส่วย อาศัยอยู่หนาแน่นในอำเภอศีขรภูมิ อำเภอสำโรงทาบ อำเภอจอมพระ อำเภอสังขะ อำเภอบัวเขต อำเภอศรีณรงค์ อำเภอสนม อำเภอท่าตูม บางส่วนของอำเภอเมือง อำเภอเขวาสินรินทร์ และอำเภอกาบเชิง

2.2.3 กลุ่มชาติพันธุ์ลาว

เจริญ ไวรวิจกุล (2541: 15) ได้กล่าวถึงที่มาที่ไปของคนลาว และวัฒนธรรมลาวในจังหวัดสุรินทร์ที่เกิดจากปัจจัยด้านการปกครอง ว่า

ช่วงพุทธศตวรรษที่ 22 จำปาศักดิ์ และหัวเมืองข้างเคียงที่เป็นเมืองข่า หรือ กวย แต่ถูกปกครองโดยเจ้านายลาว กองกำลังที่เจ้าสร้อยศรีสมุทรฯ ส่งเข้ามา “จอบแนม” (สอดแนม) อยู่ที่บ้านทุ่ง (บ้าน TONG คนไทยออกเสียงเป็น “ทอง” และเป็นที่มาของการตั้งชื่อเมืองนี้ว่า “สุวรรณภูมิ”) 3,000 คน จากทั้งหมดประมาณ 6,000 คน เหล่านี้คือกำลังจากจำปาศักดิ์ เป็นทั้งลาวและข่าสวามีภักดิ์ เป็นการเข้ามาตั้งถิ่นฐานถาวรของลาวครั้งแรกในจังหวัดสุรินทร์ ที่มีหลักฐานอย่างเป็นทางการ เนื่องจากการมีการกล่าวโทษ และกราบทูลขอพึ่งพระบรมโพธิสมภารลงไปยังกรุงธนบุรี ประกาศสมุหเทศาภิบาลว่าด้วยการแบ่งเขตปกครองหัวเมืองลาว ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว กำหนดให้สุรินทร์เป็น 1 ชั้น 11 หัวเมืองชั้นนอกในเขตหัวเมืองลาวตะวันตก โดยมีศูนย์บัญชาการอยู่ที่เมืองจำปาศักดิ์ จึงไม่ใช่สิ่งที่แปลกแต่อย่างใด ที่ผู้เฒ่าผู้แก่เมืองสุรินทร์กล่าวว่า เคยเห็นป้ายชื่อถนนจากตัวเมืองหน้าโรงพยาบาลสุรินทร์ถึงศาลเจ้าพ่อหลักเมืองชื่อว่า “ถนนอุปฮาด” ซึ่งแสดงว่าในช่วงเวลาดังกล่าว สุรินทร์ได้นำวัฒนธรรมเทศาภิบาลของระบบจำปาศักดิ์มาใช้เช่นเดียวกับหัวเมืองลาวอื่น ๆ

กลุ่มลาวจำปาศักดิ์ ได้รับการบันทึกว่ามีบทบาทและอิทธิพลต่ออารยธรรมทุ่งกุลาร้องไห้มายาวนาน ดังเหตุการณ์สำคัญช่วงต้นพุทธศตวรรษที่ 23 ที่จำปาศักดิ์ได้จัดส่งกองกำลัง ถึง 16 กองกระจายออกไปตั้งกองระวังเหตุตามเมืองต่าง ๆ ในอาณาบริเวณเขตทุ่งกุลา และจารย์โสมได้รับมอบหมายให้นำกำลังไปตั้งอยู่ที่แขวงอัตปือ เพื่อขอรับรองแกมบังคับให้ข่า (กวย) ที่นั่นจับและฝึกช้างศึกให้ จนเป็นเหตุให้กวยส่วนหนึ่งหนีเข้ามาตั้งถิ่นฐานอยู่ที่สุรินทร์ และศรีสะเกษ ส่วนจารย์แก้วพร้อมไพร่พลได้รับมอบหมายมาตั้งกองสอดแนมอยู่ที่บ้านทุ่ง หรือเมืองสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด และเชียงสีมาตั้งที่บ้านกุดหวาย คืออำเภอรัตนบุรี จังหวัดสุรินทร์ปัจจุบัน ซึ่งจุดมุ่งหมายแท้จริงของการตั้งกองสอดแนม ก็คือตามมาสกัดความเคลื่อนไหวของกวยอพยพดังกล่าวนั่นเอง ที่สุดแล้วกองกำลังของ

จำปาศักดิ์ก็เข้ามาตั้งอยู่อย่างถาวร มีทายาทสืบสายตระกูลเป็นจำนวนมาก ทั้งในพื้นที่จังหวัดสุรินทร์ จังหวัดร้อยเอ็ด และจังหวัดมหาสารคาม จนกระทั่งปัจจุบัน

นอกจากนี้ สังฆราชปลเลอว์กัวซีได้กล่าวว่า “ใน พ.ศ. 2470 เมื่อท่านเดินทางเข้ามาที่จังหวัดสุรินทร์และศรีสะเกษพบว่า ประชาชนใน 2 จังหวัด ไม่มีคนพูดภาษาไทยกลางเลย” (เจริญ ไวรวิจกุล, 2541: 15-16) ส่วนหลักฐานสำคัญอีกชิ้นหนึ่ง คือ ปราสาทศิขรภูมิช่วงพุทธศตวรรษที่ 19 ซึ่งจารึกด้วยอักษรธรรมหรือไทยน้อย กล่าวถึงเจ้าเมืองชื่อ “ขุนเกต” และบิรวาร ว่าได้เข้ามาบูรณะปราสาทหลังนี้ แต่ไม่ได้ระบุว่าขุนนางลาว และคณะมาจากเมืองใด แต่สันนิษฐานเป็น 2 ฝ่าย คือ ฝ่ายหนึ่งว่าน่าจะมาจากเมืองกุ่มหรือร้อยเอ็ด อีกฝ่ายเห็นว่า “เกต” อาจเป็นเจ้าเมืองหนึ่งในบริเวณนี้ (เจริญ ไวรวิจกุล, 2541: 15-16)

กล่าวโดยสรุป กลุ่มชาติพันธุ์ลาวเข้ามาตั้งถิ่นฐานในจังหวัดสุรินทร์ ตั้งแต่พุทธศตวรรษที่ 19 เป็นอย่างน้อย และหลักฐานทางวัฒนธรรมที่สำคัญประการหนึ่งช่วยยืนยันยืนยันความเป็น “กลุ่มลาว” ได้ชัดเจนจวบจนปัจจุบัน คือ การถือฮีด (จารีต) 12 เป็นประเพณีปฏิบัติในรอบปีเช่นเดียวกับกลุ่มลาวในจังหวัดอื่น ประกอบด้วย ฮีดบุญเข้ากรรม (เดือนอ้าย) ฮีดบุญคุณลาน (เดือนยี่) ฮีดบุญข้าวจี (เดือนสาม) ฮีดบุญผะเหวดหรือบุญมหาชาติ (เดือนสี่) ฮีดบุญสงกรานต์ (เดือนห้า) ฮีดบุญบั้งไฟ (เดือนหก) ฮีดบุญซำฮะ (เดือนเจ็ด) ฮีดบุญเข้าพรรษา (เดือนแปด) ฮีดบุญข้าวประดับดิน (เดือนเก้า) ฮีดบุญข้าวสาก (เดือนสิบ) ฮีดบุญออกพรรษา (เดือนสิบเอ็ด) และฮีดบุญกฐิน (เดือนสิบสอง) ฮีด 12 ยังคงปรากฏอยู่จนถึงปัจจุบันในเขตอำเภอดำรง อําเภอจอมพระ อําเภอรัตนบุรี อําเภอโนนนารายณ์ (แยกตัวจากอําเภอรัตนบุรีเมื่อปี พ.ศ. 2550) อําเภอสนม อําเภอชุมพลบุรี อําเภอศีขรภูมิ อําเภอสำโรง ทาบ และอําเภอพนมดงรัก ทั้งยังมีเทศกาล งานประจำปีระดับตำบล อําเภอที่ช่วยยืนยันความมีอยู่ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว เช่น งานเทศกาลสนมเมืองดอกจานประสานใจไหว้ปู่ตา (อ.สนม) ประเพณีบุญบั้งไฟบวงสรวยเจ้าพ่อศรีนครเตาทำวเธอ (อ.จอมพระ) งานประเพณีบุญบั้งไฟตำบลบัวโคก (อ.ท่าตูม) งานประเพณีบุญบั้งไฟล้านตำนันทอนพูนอุดม (อ.รัตนบุรี) งานสืบสานประเพณีวิถีชีวิตคนโนนนารายณ์ (ขบวนแห่และประกวดบั้งไฟ ของ อ.โนนนารายณ์) เป็นต้น

2.2.4 กลุ่มชาติพันธุ์จีน

กลุ่มชาติพันธุ์จีน แม้จะเป็นประชากรส่วนน้อย แต่กลับมีอิทธิพลต่อจังหวัดอย่างมาก ทั้งในเชิงการค้า และการเมืองการปกครอง ชาวจีนเป็นกลุ่มที่ย้ายเข้ามาอยู่ในเมืองสุรินทร์ภายหลังกลุ่มเขมร กวย และลาว แบ่งออกได้เป็น 2 ระยะ คือ ก่อนที่จะมีการก่อสร้างทางรถไฟผ่านเมืองสุรินทร์ และหลังจากทางรถไฟมาถึงสุรินทร์ ศิริพร สุเมธรัตน์ (2553: 234-251) ได้กล่าวถึงประวัติความเป็นมาของกลุ่มชาวจีนในสุรินทร์อย่างละเอียด ไว้ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์เมืองสุรินทร์” สรุปได้ดังนี้

-การตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในจังหวัดสุรินทร์ก่อนมีเส้นทางรถไฟ ชาวจีนที่มาในระยณะนี้ คือ กลุ่มพ่อค้าที่เดินทางมาจากกัมพูชาทางเทือกเขาพนมดงรัก ในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ เวลานั้นกัมพูชาเป็นประเทศราชของอาณาจักรสยาม ดังนั้น เส้นทางคมนาคมติดต่อระหว่างกรุงเทพฯ อันเป็นราชธานีกับหัวเมืองอีสานใต้ ส่วนใหญ่ใช้เส้นทาง 2 แห่ง คือ ช่องตะโกกับช่องเสม็ด

ช่องเสม็ด เป็นเส้นทางเกวียนขนาดเล็ก ผ่านป่าทึบที่คู้ขนานกับลำน้ำชี ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของแม่น้ำมูลที่ไหลจากทิศใต้ไปทิศเหนือ ผ่านทางทิศตะวันตกของกำแพงเมืองชั้นนอกไปยังแม่น้ำมูล ลักษณะการค้าขายของชาวจีนกลุ่มนี้ บางคนนำสินค้ามาขายแล้วเดินทางกลับไปยังกัมพูชา เช่นเดิม แต่มีบางคนตั้งรกรากอยู่ที่เมืองสุรินทร์โดยแต่งงานกับผู้หญิงท้องถิ่น ซึ่งเป็นชาวคแมร (เขมร) ที่มีบ้านเรือน และที่ดินอยู่ภายในเมืองสุรินทร์ก่อนแล้ว และสืบสกุลอย่างมั่นคงเรื่อยมา หลักฐานหนึ่ง ที่ผู้เขียนนำมาเป็นหลักฐาน คือหนังสืองานพระราชทานเพลิงศพต่าง ๆ ดังชีวประวัติของนายเม็ยส ขิดชอบ บิดาของนายชัย ขิดชอบ อดีตประธานสภาผู้แทนราษฎรและประธานรัฐสภา และเป็นปู่ของ นายเนวิน ขิดชอบ อดีตนักการเมืองที่มีชื่อเสียงของจังหวัดบุรีรัมย์ ดังความ ตอนหนึ่งว่า

“เมื่อปี พ.ศ. 2438 ในสมัยรัชกาลที่ 5 มีบิดาเป็นชาวจีน ชื่อ “ก่งขิด” เป็นบุตรชายคนที่สองของบิดา สถานที่เกิดคือ บ้านที่ตั้งอยู่ถนนธนสาร (ติดซอยวัดบูรพาราม) ใกล้วัดกลางสุรินทร์ บิดาเป็นคนจีนที่ขนของคาราวานเกวียนค้าขายมาจากราชอาณาจักรกัมพูชา บรรทุกสินค้า เช่น ปลาจ๋า (คแมร) ปลาแห้ง...เข้ามาขายที่เมืองสุรินทร์ และต่อมาได้แต่งงานกับมารดาชาวสุรินทร์ ซึ่งมีถิ่นฐานบ้านช่องอยู่ก่อนแล้ว มีพี่น้อง 5 คน...”

(ศิริพร สุเมธรัตน์, 2553: 235)

เมื่อมีประกาศพระราชบัญญัตินามสกุล ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 6) ลูก ๆ จึงใช้ชื่อ “ขิด” ของบิดา มารวมกับคำว่า “ชอบ” ตั้งเป็นนามสกุล “ขิดชอบ” ด้วยเหตุผลว่า “ก่งขิด รักและชอบดินแดนเมืองสยามมาก เพราะได้อาศัยอยู่ทำมาหากินอย่างร่มเย็นเป็นสุขสืบมา” (ศิริพร สุเมธรัตน์, 2553: 235) ส่วนน้องสาวนายเม็ยสที่ชื่อเตงร้าน เป็นลูกผสมระหว่างชาวจีนกับสาวเขมร ได้แต่งงานกับชาวจีนที่เดินทางมาจากประเทศจีนชื่อเซ็ง (เส็ง) แซ่เตียว และมีลูกหลานสืบสกุลต่อมาจนปัจจุบัน

จากข้อมูลสะท้อนว่า ลูกหลานชาวจีนในสุรินทร์ยุคแรก ๆ มีทั้งลูกครึ่ง และลูกเสี้ยว ชาวจีนที่มาค้าขายสมัยนั้นนิยมแต่งงานกับสาวเขมรมากกว่าสาวสวย หรือสาวลาว เป็นหลักฐานสำคัญหนึ่งว่า ในระยะร้อยกว่าปีมานี้เขตตัวเมืองสุรินทร์มีกลุ่มเขมรอาศัยอยู่เป็นหลัก

เมื่อชาวจีนที่มาถึงสุรินทร์แล้ว มักขึ้นไปทางทิศเหนือตามหมู่บ้านใกล้เคียงกับลำน้ำชีไปจนถึงแม่น้ำมูล เพื่อรับซื้อสินค้า เช่น ข้าวเปลือก ของป่า ฯลฯ จากท้องถิ่น นำไปลงเรือที่ท่าเรือบริเวณแม่น้ำมูลก่อนล่องไปยังสถานีท่าช้างนครราชสีมา พ่อค้ากลุ่มนี้มักใช้ช้างขนส่งของเพราะสามารถ

บรรทุกข้าวเปลือกได้ครั้งละ 3 กระสอบ หรือ ใช้เกวียน หลักฐานหนึ่งที่แสดงให้เห็นว่า หมู่บ้านที่อยู่ติดลำน้ำชี มีชาวจีนรุ่นแรกที่เค้าย้ายอยู่ในตัวเมืองสุรินทร์อาศัยอยู่ก่อนจะขยับขยายไปตั้งถิ่นฐานใหม่ ซึ่งก็ยังคงเลือกพื้นที่ใกล้ลำน้ำชีเช่นเดิม เช่น บ้านเมืองสิง บ้านกะโพ บ้านตากกลาง พ่อค้าบางคนที่พอใจหมู่บ้านใกล้ลำน้ำชี ก็จะตั้งถิ่นฐานอยู่ที่นั่นเลย ดังกรณีของนายเซ็ง (เส็ง) แซ่เตียว ที่แต่งงานกับนางแตงร้าน ซิดชอบ ส่วนญาติพี่น้องของนายเซ็งที่อพยพมาจากประเทศจีนภายหลังก็มาตั้งถิ่นฐานสืบต่อมาเช่นกัน ตระกูลชาวจีนที่มีกิจการค้าขายในตำบลเมืองสิงจวบจนปัจจุบัน ได้แก่ ตระกูลแซ่เตียว แซ่ไ้ว และ แซ่แบ้ว ซึ่งได้เปลี่ยนจาก “แซ่” เป็นนามสกุลไทยเกือบหมดแล้ว

-การตั้งถิ่นฐานของชาวจีนในจังหวัดสุรินทร์หลังมีเส้นทางรถไฟ เมื่อการขนส่งระบบรางเกิดขึ้น การเดินทางระหว่างท้องถิ่นในที่ห่างไกลสะดวกสบาย ใช้ระยะเวลาสั้นลง ชาวจีนอพยพในสยามจึงเริ่มออกเดินทางจากกรุงเทพฯ ไปค้าขายในเมืองต่าง ๆ บางพวกออกไปติดตามหาญาติ จนได้แต่งงานกับหญิงสาวตามท้องถิ่น หรือหญิงท้องถิ่นที่มีเลือดผสมของชาวจีนรุ่นแรก เมื่อมีรถไฟถึงเมืองนครราชสีมา การค้าก็เกิดการขยายตัวมากขึ้น ชาวจีนที่มีหัวการค้าจะทำหน้าที่เป็นคนกลางรวบรวมสินค้าท้องถิ่นไปขายที่นครราชสีมา และขึ้นรถไฟต่อไปกรุงเทพฯ เพื่อซื้อสินค้าสำเร็จรูปจากกรุงเทพฯ หรือนครราชสีมา มาขายต่อในท้องถิ่นอีกทอดหนึ่ง ซึ่งรวมถึงจังหวัดสุรินทร์ด้วย

ลักษณะการเลือกที่อยู่อาศัยของชาวจีนยุคแรก พบเป็นการขอเช่าจากคนท้องถิ่น ลักษณะเป็นบ้านหลังเล็ก ๆ ฝาไม้ไผ่ขัดแตะ ใช้ดินผสมมูลโค-กระบือ ทิ้งไว้ให้แห้ง หลังคามุงจาก โดยใช้เพื่ออยู่อาศัย และเป็นร้านค้า น่าสังเกตว่า

เมื่อเส้นทางรถไฟจากนครราชสีมาถึงเมืองสุรินทร์ ในปี พ.ศ. 2469 ชาวจีนยังคงนิยมเช่าหรือซื้อที่ดินใกล้สถานีรถไฟเพื่อทำมาค้าขายเป็นหลัก ไม่สนใจครอบครองที่ดินเพื่อทำไร่นาอย่างคนพื้นเมือง ดังนั้น เมื่อมีการขยายเส้นทางก็ยังคงเห็นชาวจีนกระจายตัวอยู่ตลอดเส้นทางรถไฟ 8 สถานี ได้แก่ สถานีลำชี สถานีสุรินทร์ สถานีบุฤๅษี สถานีเมืองที่ สถานีกะโดนคือ สถานีศีขรภูมิ สถานีบ้านกะลัน และสถานีสำโรงทาบ รวมระยะทางทั้งสิ้น 65 กิโลเมตร การคมนาคมที่สะดวกส่งผลให้จำนวนชาวจีนในเมืองสุรินทร์เพิ่มจำนวนมากขึ้นตามไปด้วย กระทั่งมีการเดินทางจากเมืองจีนโดยตรงมีภรรยา ลูก และญาติตามมาด้วย เช่น ตระกูลรุ่งธนเกียรติ (แซ่ฮุย) ตระกูลคูกิจดิเกษม (แซ่ตั้ง) ลักษณะเช่นนี้ส่งผลให้มีลูกหลานเชื้อสายจีนแท้ นอกเหนือไปจากลูกหลานประเภทลูกครึ่งลูกเสี้ยว (ศิริพร สุเมธรัตน์, 2553: 237-251)

ข้อมูลข้างต้น สะท้อนว่าชาวจีนสามารถอยู่ร่วมกับคนท้องถิ่นด้วยความสัมพันธ์อันดี ไม่เกิดความรู้สึกแปลกแยกทางเชื้อชาติ ภาษา และวัฒนธรรม เนื่องจากเรียนรู้ที่จะปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตให้สามารถอยู่ร่วมกันได้อย่างมีความสุข ส่วนหนึ่งคงเพราะชาวจีนมีสำนึกรักถิ่นฐานที่อยู่อาศัยใหม่ ซึ่งอุดมสมบูรณ์ ให้ความสุขสบายมากกว่าอยู่ในประเทศจีน ดังที่ ศิริพร สุเมธรัตน์ (2553: 242) ได้

กล่าวย้าว่า “ลูกหลานชาวจีนในจังหวัดสุรินทร์ต่างได้มีส่วนช่วยกันสร้างสาธารณประโยชน์ ช่วยเหลือสังคมท้องถิ่นในทุกด้าน รวมทั้งการอนุรักษ์ประเพณีวัฒนธรรมของทุกกลุ่มชนในพื้นที่อาศัยอยู่ร่วมกันได้ปกติสุข ทำให้สังคมชาวสุรินทร์เป็นจังหวัดหนึ่งที่มีความเป็นอยู่อย่างสงบร่มเย็นตลอดมา”

ปัจจุบันกลุ่มชาวจีน ยังคงตั้งรกรากและทำมาหากินอยู่ในเขตตัวเมือง ทั้งอำเภอเมืองสุรินทร์ และอำเภอรอบนอกที่มีทางรถไฟผ่าน นิยมทำการค้า รับราชการ และเป็นนักการเมืองท้องถิ่น เขตรอบนอกพบมากที่สุด ที่อำเภอศีขรภูมิ อำเภอสำโรงทาบ เห็นได้จากการจัดงานระดับอำเภอชื่อว่า งานตรุษจีนไหว้เจ้าไชน่าทาวน์สำโรงทาบ เดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี มีการแสดงแสง สี เสียง ชุด “สืบสานลูกหลานมังกร” การเชิดสิงโต และนิทรรศการวิถีชีวิตชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน เขมร กวย และลาว เพื่อบอกที่มาและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ส่วนในอำเภอเมืองทุกปี จะมีการจัดงาน เทศกาลกินเจสุรินทร์ อย่างยิ่งใหญ่ เช่น ในปี พ.ศ. 2558 (ระหว่างวันที่ 12-22 ตุลาคม) เทศบาลเมืองสุรินทร์ ร่วมกับมูลนิธิสุรินทร์สามัคคีกุศลสถานสงเคราะห์ และพี่น้องชาวไทยเชื้อสายจีนจัดงานเทศกาลกินเจสุรินทร์ร่วมใจเทิดไท้องค์ราชัน เพื่อน้อมเกล้าฯ ถวายเป็นพระราชกุศลแด่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสเฉลิมพระชนมพรรษา 88 พรรษา 5 ธันวาคม 2558

กล่าวโดยสรุป จังหวัดสุรินทร์มีประชากรหลายกลุ่มชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกันมายาวนาน และมีการแต่งงานข้ามกลุ่ม ส่งผลให้ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อบางประการได้รับการผสมกลมกลืน จนยากจะหาความบริสุทธิ์ทางวัฒนธรรมที่เป็นอัตลักษณ์ไว้ได้อย่างแท้จริง ขึ้นอยู่กับว่าพื้นที่นั้น วัฒนธรรมใดเข้มแข็งและโดดเด่นกว่า ก็ส่งผลให้วัฒนธรรมที่อ่อนแอกว่าเกิดพลวัต หรือปรับตัวตามไป ดังปรากฏว่า “บางหมู่บ้านจะมีวัฒนธรรมท้องถิ่นเขมรมากกว่าวัฒนธรรมท้องถิ่นส่วย บางหมู่บ้านมีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมลาวมากกว่าเขมร” (อารีย์ ทองแก้ว, 2549: 19)

2.3 สุรินทร์ในปัจจุบัน

พิกัดที่ตั้ง จังหวัดสุรินทร์อยู่ทางตอนล่างของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มีพิกัดที่ตั้งอยู่ระหว่างลองจิจูดที่ 103 และ 105 องศาตะวันออก ละติจูดที่ 15 และ 16 องศาเหนือ เอเจียน แอมอนิเย (2541: 147) ได้บันทึกพิกัดเมืองสุรินทร์ไว้ว่า “ตั้งอยู่ที่เส้นรุ้งที่ 14 องศา 47 ลิปดาเหนือ และเส้นแวงที่ 101 องศา 06 ลิปดาตะวันออก” สุรินทร์มีระยะทางห่างจากกรุงเทพมหานคร ประมาณ 420 กิโลเมตร อาณาเขตทิศเหนือติดต่อกับจังหวัดร้อยเอ็ดและจังหวัดมหาสารคาม ทิศใต้ติดต่อกับประเทศกัมพูชา ทิศตะวันออกติดต่อกับจังหวัดศรีสะเกษ และทิศตะวันตกติดต่อกับจังหวัดบุรีรัมย์

ตราสัญลักษณ์ จังหวัดสุรินทร์มีตราประจำจังหวัด เป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณอยู่หน้าปราสาทหิน ศีขรภูมิ หรือ ปราสาทหินบ้านระแงง มีดอกไม้และต้นไม้ประจำจังหวัดคือ ดอกและต้น

กันเกรา (Fagraea fragrans) เป็นพืชที่มีดอกกลิ่นหอม กระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดสุรินทร์ ชาวบ้านนิยมนำมาร้อยพวงมาลัยคล้องคอช่วงเทศกาลสงกรานต์

ตราประจำจังหวัดสุรินทร์

ดอกกันเกรา

ภาพที่ 1 ตรา และดอกไม้ประจำจังหวัดสุรินทร์

(ที่มา: จากเว็บไซต์ <https://th.wikipedia.org/wiki> และ <https://www.google.co.th/search?q>)

ตราสัญลักษณ์ จังหวัดสุรินทร์มีตราประจำจังหวัด เป็นรูปพระอินทร์ทรงช้างเอราวัณอยู่หน้าปราสาทหิน ศิขรภูมิ หรือ ปราสาทหินบ้านระแงง มีดอกไม้และต้นไม้ประจำจังหวัดคือ ดอกและต้นกันเกรา (Fagraea fragrans) เป็นพืชที่มีดอกกลิ่นหอม กระจายอยู่ทั่วไปในจังหวัดสุรินทร์ ชาวบ้านนิยมนำมาร้อยพวงมาลัยคล้องคอช่วงเทศกาลสงกรานต์

คำขวัญจังหวัด ปี พ.ศ. 2528 รัฐบาลกำหนดให้มีการคัดสรรเอกลักษณ์ และสิ่งโดดเด่นที่มีอยู่แต่ละจังหวัดมานำเสนอเป็นคำคล้องจองสั้น ๆ จดจำได้ง่าย และสามารถส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ในเชิงการท่องเที่ยว จึงเกิดคำขวัญว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมดี มากมีปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม ฝรั่งพร้อมวัฒนธรรม” ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 ได้มีการปรับโดยเพิ่ม “ประจำ” หรือ “ปะเก้อม” หรือ เครื่องประดับเงิน อันเป็นหัตถกรรมเด่นอีกอย่างหนึ่งของจังหวัดเข้าไป ปัจจุบันผู้คนจึงจดจำจังหวัดสุรินทร์ผ่านคำขวัญว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม **ประจำสวย** ฝรั่งรวย ปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม”

จำนวนประชากร ประกาศสำนักทะเบียนกลางเรื่อง “จำนวนราษฎรทั่วราชอาณาจักร แยกเป็นกรุงเทพมหานครและจังหวัดต่าง ๆ ตามหลักฐานทะเบียนราษฎร ณ วันที่ 4 กุมภาพันธ์ 2559” ให้ข้อมูลว่า จังหวัดสุรินทร์มีประชากรทั้งสิ้น 1,394,03 คน แยกเป็นชาย 696,835 คน หญิง 697,197 คน (กรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย: ออนไลน์)

และอำเภอชุมพลบุรี (รวมถึงอำเภอโนนารายณ์ที่แยกจาก อ.รัตนบุรี-ผู้วิจัย) ประชากรเหล่านี้ แม้จะมีความสามารถพูดได้ถึงสามภาษา แต่ก็อยู่ร่วมกันโดยไม่มีปัญหาขัดแย้งหรือแสดงความแตกต่างของกลุ่มชน ศิริพร สุเมธรัตน์ สรุปลักษณะการอยู่ร่วมกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัยนี้ว่า “เป็นลักษณะเด่นของประชากรจังหวัดสุรินทร์”

2.4 บุคคลสำคัญในจังหวัดสุรินทร์

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2542: 283-318) ได้จำแนกบุคคลสำคัญของจังหวัดสุรินทร์ เป็นกลุ่มต่าง ๆ ไว้ในหนังสือ **“วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาในจังหวัดสุรินทร์”** ดังนี้ **บุคคลสำคัญทางด้านศาสนา** ได้แก่ พระราชวุฒาจารย์ (หลวงปู่ดูลย์ อตุโล) หลวงปู่สาม (อกิญจโน) พระราชวิสุทธิเมธี หรือพระธรรมโมลี (ทองอยู่ ญาณวิสุทธิ) พระคุณรสศีลขันธคณานันท์ธรรมมา พระรัตนโกสินาสวิมล พระครูพิพิธประชานาถ (หลวงพ่อนาน) พระครูประสาทพรหมคุณ และพระครูอุดมวระเวท (หลวงปู่เจียม อติสโย) **บุคคลสำคัญทางด้านวัฒนธรรม** ได้แก่ นางปลั่งศรี มูลศาสตร์ (ชำนาญศิลป์พัฒนาธรรมเขมรสวย) นายอยู่ สุนทรชัย นายสวาส มุตะโสภา (ชำนาญดำเนินงานหัตถกรรมเครื่องเงิน) นางผ่องศรี ทองหล่อ (ชำนาญศิลป์พัฒนาธรรมเขมรสวย) นายภาแสนดี (ชำนาญวิชาคชศาสตร์) นายปิ่น ดิสม (ชำนาญการเล่นดนตรีพื้นบ้านเขมร) นายพูน สามสี (ผู้อนุรักษ์ดนตรีพื้นบ้านดั้งเดิมของกลุ่มชาวเขมรถิ่นไทย) และนายเท้า ศาลางาม (ชำนาญด้านช่างและวัฒนธรรมช่างของชนชาวสวย) **บุคคลสำคัญทางการศึกษา** ได้แก่ นายธรรมนุญ สิงคเสลิต นายยรรยง จรรย์ยานนท์ นางสาวบุญนาถ นิตยสุทธิ และ นายวัลลภ ตั้งคณานุรักษ์ (ครูหยุด) ฯลฯ **บุคคลสำคัญด้านการปกครอง** ได้แก่ นายพิศาล มูลศาสตร์สาทร และนายเสนอ มูลศาสตร์ **บุคคลสำคัญทางการแสดง** คือ นายสุรชัย จันทิมาธร

เมื่อสำรวจข้อมูลขณะวิจัย พบว่ามีศิลปินพื้นบ้านสุรินทร์อีกหลายคนที่สร้างชื่อเสียงแก่จังหวัด เช่น นายเผย ศรีสวาท (บุคคลต้นแบบด้านวัฒนธรรม และศิลปินภูมิบ้านภูมิเมือง สาขาคีตศิลป์) นางสาวรวม ดิสม (ศิลปินกัณตริมน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์) นางสมหวัง ภู่งเงินงาม (ศิลปินเจริยงสมหวัง) นางสาวรุ่ง ภูมิสุข (ศิลปินเจริยงสายรุ้ง) นายบุญคง นนทสอน (ศิลปินเจริยงไทยรุ่ง) ฯลฯ นายวีรธรรม ตระกูลเงินไทย ผู้ชำนาญด้านการทอผ้าไหมยกทองของจังหวัดสุรินทร์ และนายโกวิท วัฒนกุล บุคคลสำคัญทางการแสดง เป็นต้น

ส่วนบุคคลสำคัญทางด้านประวัติศาสตร์ ได้กล่าวถึงเพียงคนเดียวคือ **“พระยาพระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง (เชียงปุม)”** เจ้าเมืองคนแรกของจังหวัด เป็นศูนย์รวมใจชาวสุรินทร์ ตั้งแต่อดีตจวบจนปัจจุบัน

ภาพที่ 3 พื้นที่บริเวณอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง ช่วงไม่มีการจัดงาน

ดังได้กล่าวแล้วว่า พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง เป็นเจ้าเมืองประทายสมันต์ (เมืองสุรินทร์) คนแรก และเป็นผู้วางรากฐานการก่อตั้งเมืองเมื่อสองร้อยกว่าปีก่อน ชาวสุรินทร์จดจำเรื่องราวของท่านจากบันทึก และการบอกต่อว่าเป็นผู้มีความรู้ความสามารถในการจับช้างป่ามาเลี้ยงไว้ใช้งาน และเป็นผู้นำในการติดตามช้างเผือกที่แตกโรงหลวงกลับสู่พระนคร ดังที่มีการบันทึกในพงศาวดารเมืองสุรินทร์ พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน และเอกสารอื่นของทางราชการ เหตุการณ์ครั้งนั้นเจ้าหน้าที่กรมช้าง และสองพี่น้อง (ตามบันทึกสันนิษฐานกันว่า น่าจะเป็นพระยามหากษัตริย์ศึกกับพระยาสุรสีห์ ซึ่งในขณะนั้นทรงรับราชการอยู่ในกรุงศรีอยุธยาทั้งสองพระองค์) ได้รับความช่วยเหลือจากกลุ่มผู้นำส่วย นำโดยเชียงปุมแห่งบ้านเมืองที่ ติดตามช้างเผือกเชือกนั้นจนพบ และร่วมเดินทางนำกลับถวายคืน และได้รับแต่งตั้งให้ครองหมู่บ้านและขึ้นตรงต่อเมืองพิมาย ดังความตอนหนึ่งใน **“พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน”** ความว่า

ตากะจะ เชียงขัน เชียงฆะ เชียงปุม เชียงสี ก็ตามสองพี่น้องนำพระยาช้างเผือกกลับคืนไป ณ กรุงศรีอยุธยา พระเจ้ากรุงศรีอยุธยาจึงโปรดตั้งให้ตากะจะเปนหลวงแก้วสุวรรณ เชียงขันเปนหลวงปราบ เชียงฆะเปนหลวงเพชร เชียงปุมเปนหลวงสุรินทรภักดี เชียงสีเปนหลวงศรีนครเตา ให้ควบคุมพวกเขมร ส่วยป่าดงในตำบลบ้านที่ตนอยู่นั้น ๆ ทำราชการขึ้นกับเมืองพิมาย พวกนายกองเขมร ส่วยป่าดงทั้งห้าคนพากันกลับมายังบ้านแห่งตน ฝ่ายเมืองพิมายเห็นว่า บ้านเมืองที่หลวงสุรินทรภักดีเปนนายกองรักษาอยู่นั้นเปนบ้านน้อย จึงให้ยกมาอยู่ ณ เมืองคูปะทายสมัน...

(หม่อมอมรวงษ์วิจิตร, 2539: 10-11)

ชาวสุรินทร์ส่วนใหญ่รับรู้และจดจำวีรกรรมเจ้าเมืองผ่านบันทึกของทางราชการและการบอกเล่าสืบต่อกันมาว่าเป็นบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์สร้างเมืองสุรินทร์ ผู้เชี่ยวชาญเรื่องช้าง และแสดงวีรกรรมนำทัพช่วยกษัตริย์ไทยต่อสู้ป้องกันอธิปไตยอย่างกล้าหาญจนได้ครองเมืองสุรินทร์ และอนุสรณ์สถานที่ช่วยยืนยันความเป็นนักรบ เป็นวีรบุรุษคนสำคัญประจำถิ่น คือ “อนุสาวรีย์พระยา

สุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง” ปัจจุบันเป็นทั้งสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ประจำจังหวัด เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวเมือง และผู้เดินทางเข้า-ออกเมืองสุรินทร์

อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง สร้างขึ้นเมื่อ พ.ศ. 2527 เพื่อเป็นอนุสรณ์สถานที่ระลึกถึงเจ้าเมืองคนแรก ตั้งอยู่ที่ทางเข้าเมืองด้านทิศใต้หลักกิโลเมตรที่ 0 ถนนสุรินทร์-ปราสาท ณ บริเวณที่เคยเป็นกำแพงเมืองชั้นใน รูปปั้นเป็นรูปหล่อทองเหลืองรมดำ สูง 2.2 เมตร จุดเด่นคือ พระยาสุรินทรภักดีฯ แต่งกายเป็นเจ้าเมืองชั้นพระยาในชุดออกศึก มือขวาถือของ้าว อันเป็นสัญลักษณ์ความเก่งกล้าสามารถในการบังคับช้างศึก และเป็นเครื่องแสดงว่าสุรินทร์เป็นเมืองช้างมาแต่ดึกดำบรรพ์ ด้านหลังสะพานดาบคู่ หมายถึง นักรบ ความกล้าหาญ ที่ตกทอดเป็นมรดกของคนสุรินทร์ อนุสาวรีย์วางศิลาฤกษ์เมื่อวันที่ 18 สิงหาคม 2527 เวลา 07.39 น. และได้ัญเชิญรูปปั้นประดิษฐานบนแท่น ในวันที่ 21 มีนาคม 2528 โดยมีนายเสนอ มุลศาสตร์ ผู้ว่าราชการจังหวัดในขณะนั้นเป็นประธานในพิธี (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 72) ต่อมาปี พ.ศ. 2541 มีการสร้างประติมากรรมรูปช้าง และควาญช้าง 6 คนเพิ่มเติมทางด้านทิศตะวันออกของอนุสาวรีย์ สอดคล้องวีรกรรมติดตามช้างเผือกส่งคืนพระนคร

ภาพที่ 4 ประติมากรรมรูปช้าง และควาญช้างทั้งหกคนตามประวัติศาสตร์บันทึก

ปัจจุบันบริเวณอนุสาวรีย์ เป็นพื้นที่ประกอบพิธีกรรม หรือจัดงานเทศกาล งานประเพณีสำคัญ ๆ ระดับจังหวัด รวมทั้งประเพณีแซนโถงดาบขบพรพบุรุษ ในช่วงเดือนสิบทุกปี นับจากปี พ.ศ. 2550 จวบจนปัจจุบัน

2.5 “คำขวัญจังหวัด” กับการสะท้อนอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และอัตลักษณ์จังหวัดสุรินทร์

ระยะไม่กี่ปีมานี้ ปรากฏการณ์หนึ่งที่เราเห็นได้ชัด คือผู้คนนิยมเดินทางท่องเที่ยวในชุมชนท้องถิ่นต่าง ๆ ของประเทศมากขึ้น “จนทำให้กลุ่มชาติพันธุ์และชุมชนท้องถิ่นหลายแห่งในสังคมไทยเกิดการตื่นตัวลุกขึ้นมาฟื้นฟู ประดิษฐ์ และสร้างสรรค์วัฒนธรรมและอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมาใหม่

ให้เหมาะสมกับบริบท เงื่อนไข และสถานการณ์ทางสังคมที่เปลี่ยนแปลงไป เพื่อใช้เป็นสินค้ารองรับ การเข้ามาเที่ยวชมของนักท่องเที่ยว” (สิริรัตน์ สีสสมบัติ อ้างถึงใน ดวงกมล เวชวงศ์, 2554: 133) รวมถึงมีการนำวัฒนธรรมหรืออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ มาเป็นจุดดึงดูดหรือจุดขายเพื่อสร้างฐานะทาง เศรษฐกิจ และยกระดับความเป็นอยู่ของคนในชุมชนให้ดีขึ้นด้วยรากฐานทางวัฒนธรรมที่มี หรือเพื่อ สร้างความอยู่รอดในบริบทของโลกาภิวัตน์ ขณะเดียวกันเพื่อประกาศความมีตัวตนของกลุ่มให้คน ภายนอกได้รับรู้และธำรงไว้ซึ่งวัฒนธรรม และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนด้วย (ดวงกมล เวชวงศ์, 2554: 133) ในกรณีพื้นที่ที่มีความหลากหลายของผู้คนและวัฒนธรรม พบว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ มักถูกเลือกมาผลิตซ้ำเพื่อให้นักท่องเที่ยวจดจำว่าเป็นจุดเด่น หรือจุดขายของจังหวัดนั้น ๆ จังหวัด สุรินทร์ ก็เป็นอีกพื้นที่หนึ่งที่มีการปรับตัวเพื่อรองรับบริบทการท่องเที่ยวตลอดเวลา ดังที่หน่วยงาน ภาครัฐหลายองค์กร ได้คัดสรรสิ่งที่เป็น “จุดขายของจังหวัด” มานำเสนอให้ผู้คนรับรู้ และจดจำใน รูปแบบของเทศกาล งานประเพณี ทั้งระดับตำบล อำเภอ จังหวัด ตลอดทั้งปี

พ.ศ. 2528 รัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ได้มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยว จังหวัดจึง ต้องกำหนด “คำขวัญประจำจังหวัด” ขึ้นมา สังเกตว่าเป็นการนำเอาเอกลักษณ์และทรัพยากรเพื่อ การท่องเที่ยวที่ตนมีมาพิจารณาผูกร้อย และกำหนดใช้พร้อมกันทุกจังหวัดครั้งแรกต้นปี พ.ศ. 2529 และรัฐบาลได้สนับสนุนการท่องเที่ยวต่อเนื่องด้วยการประกาศให้ปี พ.ศ. 2530 เป็นปีแห่งการ ท่องเที่ยวไทย เริ่มตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2530 ถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2531 ทำให้กิจกรรมด้าน การท่องเที่ยวจึงเกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องให้ทั้งคนไทยและชาวต่างชาติ ได้เดินทางไปท่องเที่ยว และมีส่วน ร่วม เป็นประสบการณ์ตรงก่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในแต่ละท้องถิ่น (ตามรอยคำขวัญประจำ จังหวัด: เว็บบไซต์) จังหวัดสุรินทร์จึงเลือกเอกลักษณ์ที่มีศักยภาพทางท่องเที่ยว ได้แก่ ช้าง ผ้าไหมทอมือ ปราสาทโบราณ ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม พร้อมวัฒนธรรมด้านอื่น ๆ เช่น ศิลปะการแสดงและ การละเล่นพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง ภาษาเขมรถิ่นไทย เป็นต้น ต่อมาในปี พ.ศ. 2538 ได้เพิ่ม “ปะเก้อม” หรือ เครื่องประดับเงิน เข้ามาอีก 1 วรรค ปัจจุบัน นักท่องเที่ยวจึงรับรู้และจดจำจังหวัด สุรินทร์ผ่านคำขวัญจังหวัดว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาด หวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม”

2.5.1 สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่

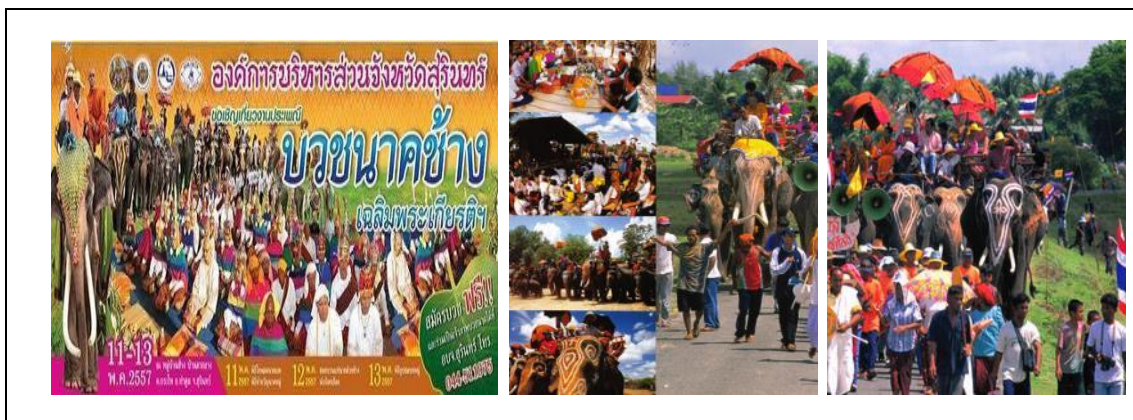
จังหวัดสุรินทร์มีจุดเด่นเรื่องช้าง เพราะชาวกวย (อะจิง) นิยมเลี้ยง และมีอาชีพจับช้างป่า มาฝึกให้เชื่อง พอพ้นฤดูทำงานก็ฝึกหัดให้แสดง การนำช้างมารวมกันเป็นจำนวนมากและให้แสดง ความสามารถต่าง ๆ มีมานานกว่า 60 ปีแล้ว เป็นที่รู้จักในวงกว้างเมื่อสื่อมวลชนเข้ามามีบทบาทใน การเผยแพร่ข่าวสารสู่สายตาของผู้ชมทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ

จากความแข็งแรง เกลียวฉลาด น่ารัก และอิริยาบถที่สง่างามน่าเกรงขาม ชาวทวายจึงนิยมนำช้างมาฝึกใช้แรงงาน และใช้ประโยชน์อย่างกว้างขวาง ส่วนรูปแบบการฝึกให้แสดงตามคำสั่งถือว่าเป็นเรื่องแปลกและมหัศจรรย์ที่สุด ปัจจุบันกิจกรรมที่เกี่ยวข้องเนื่องกับการเลี้ยงช้าง ฝึกช้าง คล่องช้าง รวมถึงพิธีกรรมว่าด้วยเรื่องช้าง ได้กลายเป็นทั้งอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์ทวาย และอัตลักษณ์สุรินทร์ไปแล้ว เพราะภาครัฐได้คัดเลือกมาใช้เป็นวรรณคดีของคำขวัญจังหวัดว่า “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่...”

เหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า ช้างสุรินทร์ ไม่เพียงมีความหมายและความสำคัญต่อชาวทวาย กูย หรือส่วย ที่มีชีวิตผูกพันกับช้างมาแต่โบราณกาล แต่ได้ทำหน้าที่แสดงจุดเด่นของจังหวัดให้เป็นที่ประจักษ์แก่คนภายนอกว่า ช้างและวัฒนธรรมที่เกี่ยวกับช้างสุรินทร์ ไม่เหมือนที่ใด ๆ ในโลก ด้วยกิจกรรมการแสดงช้าง ซึ่งคนในจังหวัดรู้จักกันแต่เดิมในชื่อ *งานช้างแพร์* แต่ภายหลังเมื่อมีการผนวกช้างร่วมกับกิจกรรมอื่น ๆ ของจังหวัด ในฐานะกิจกรรมท่องเที่ยวประจำปี ผู้จัดงานจึงสร้างการจดจำใหม่แก่ผู้คน โดยเฉพาะนักท่องเที่ยว ในชื่อว่า *ประเพณีงานเลี้ยงช้าง งานช้าง และกาชาดสุรินทร์* และปรับเป็น *มหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์* (Amazing Surin Elephant Round up)

อารีย์ (เนตินิยม) ทองแก้ว (2551: 41-45) ได้รวบรวมประวัติและที่มาของการจัดงานแสดงช้างจังหวัดสุรินทร์ไว้อย่างละเอียดในหนังสือ “*ช้างในวัฒนธรรมไทย*” ความตอนหนึ่ง กล่าวถึงจุดกำเนิดของการแสดงช้างว่า ปี พ.ศ. 2498 ได้มีการรวมช้างทั้งหมดในจังหวัดประมาณ 200 เชือกขึ้นเป็นครั้งแรกที่อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ โดยมีนายวินัย สุวรรณภาค นายอำเภอขณะนั้นเป็นผู้จัด ผลปรากฏว่าประชาชนให้ความสนใจอย่างมาก เวลาต่อมา นายอำเภอจึงดำริให้มีการจัดงานช้างอย่างเป็นทางการครั้งแรกในวันที่ 19 พฤศจิกายน 2503 เพื่อฉลองที่ว่าการอำเภอใหม่ ในบริเวณสนามบินเก่าอำเภอท่าตูม ซึ่งปัจจุบัน เป็นที่ตั้งโรงเรียนท่าตูมประชาเสรมวิทย์ มีรายการแสดง อาทิ การเดินขบวนแห่ช้าง การคล่องช้าง การแข่งขันช้างวิ่งเร็ว และการแสดงรื่นเริงอื่น ๆ การจัดงานครั้งนั้นได้มีการแพร่ภาพทางโทรทัศน์ และหนังสือพิมพ์ ประชาชนชาวไทยและชาวต่างประเทศต่างให้ความสนใจ ดังนั้น องค์การส่งเสริมการท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ในปัจจุบัน จึงเสนอกระทรวงมหาดไทยให้สนับสนุนการจัดแสดงช้างของจังหวัดสุรินทร์เป็นประเพณี และเป็นงานประจำปี โดยวางแผนประชาสัมพันธ์ทั้งใน และนอกประเทศ ตั้งแต่บัดนั้น เป็นต้นมา

ปัจจุบัน *งานมหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์* ยังคงจัดขึ้นประมาณกลางเดือนพฤศจิกายน ของทุกปี และทางจังหวัดยังคงจัดอย่างยิ่งใหญ่ มีการประชาสัมพันธ์ลงสื่อทุกประเภท เพื่อให้ข่าวสารเข้าถึงกลุ่มเป้าหมายทั้งในและต่างประเทศ มีโปสเตอร์ประชาสัมพันธ์งาน และ “โบรชัวร์” แจกอย่างกว้างขวาง ทุกปีมีกิจกรรมหลัก 3 ส่วน *ส่วนแรก* คือการแสดงช้าง ณ สนามกีฬาศรีณรงค์ มีกิจกรรม

ภาพที่ 6 ป้ายประชาสัมพันธ์ และบรรยากาศงานประเพณีบวชนาคช้าง

(ที่มา: จากเว็บไซต์ <http://travel.kapook.com/view3477.html>)

ถึงแม้ประชากรของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยจะมีอยู่ไม่มากนัก แต่สามารถคงอัตลักษณ์ช้างไว้ได้ อย่างเข้มแข็ง และมีความเป็นไปได้อย่างต่อเนื่องตลอดไป ส่วนหนึ่งเกิดจากความร่วมมือระหว่างชุมชนที่ ตระหนักในคุณค่าวัฒนธรรมของตน ขณะเดียวกันก็มีหน่วยงานภาครัฐเข้ามาร่วมบริหารจัดการ ดัง ปรากฏว่ามีการเปิดหมู่บ้านช้างเป็นโฮมสเตย์ มีศูนย์คชศึกษา ให้ผู้ที่สนใจวิถีคนกับช้างได้เข้าไปศึกษา และสัมผัสของจริงตลอดทั้งปี อีกทั้งภาครัฐยังส่งเสริมและยกระดับประเพณีพิธีกรรมที่เคยอยู่ในพื้นที่ ปิดได้เปิดเผยให้คนนอกได้รู้จักมากขึ้น จากการจัดเป็นเทศกาลหรืองานประเพณีประจำปีระดับอำเภอ หรือระดับจังหวัด เช่น ประเพณีบวชนาคช้าง ประเพณีแต่งงานบนหลังช้าง (ซัดเต) และงาน มหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์ ฯลฯ

2.5.2 ผ้าไหมงาม

ผ้าไหมพื้นเมือง เป็นหัตถกรรมสำคัญของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร ที่มีวิวัฒนาการสืบทอด ถึงปัจจุบัน จนกลายเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์

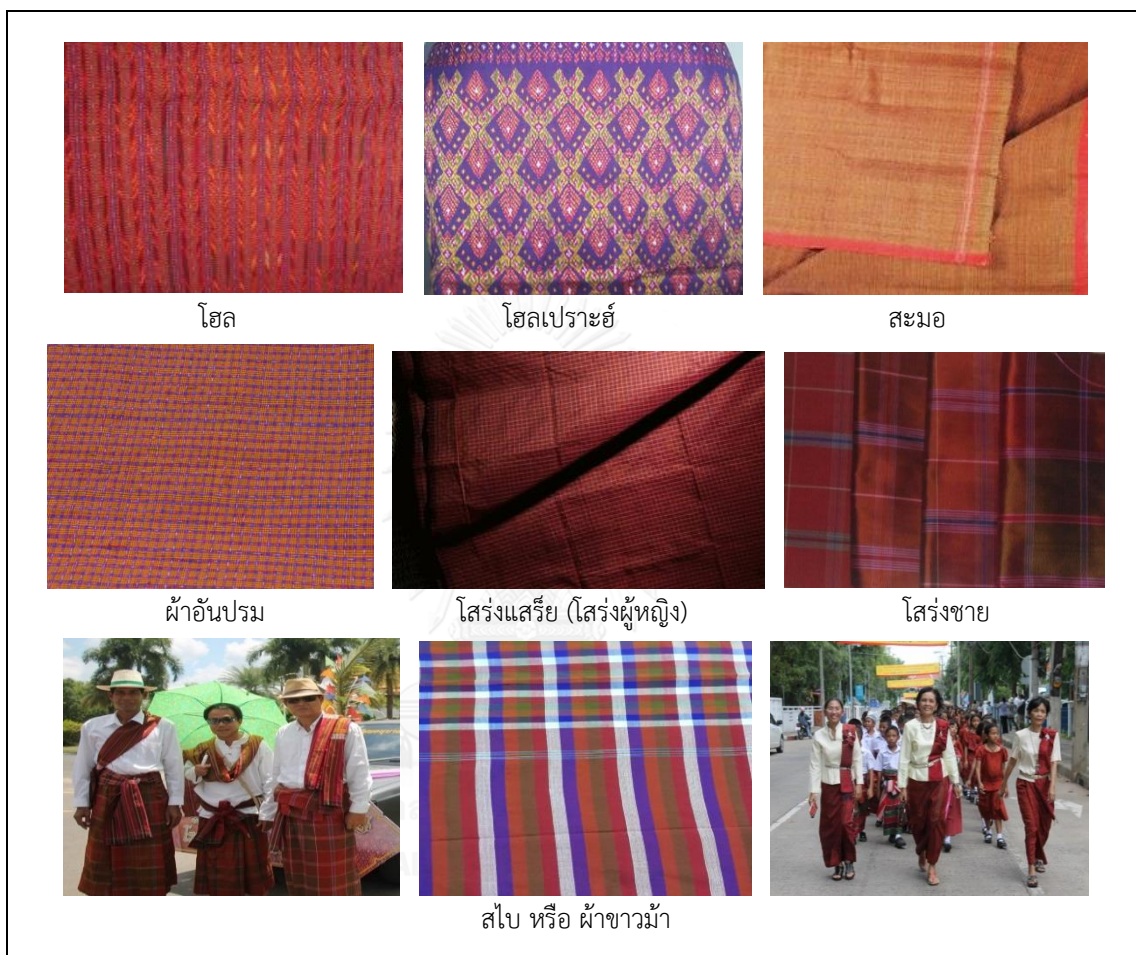
อารีย์ ทองแก้ว (2549: 250) กล่าวว่า “ผ้าไหมสุรินทร์สวยงามด้วยฝีมือถักทอ และสีเส้น ประณีตบรรจงหลากหลายรูปแบบ ลวดลายที่วิจิตรบรรจง พุดได้อย่างภาคภูมิใจว่า “ผ้าไหมสุรินทร์ สวยที่สุด” และสำคัญยิ่งทุกหมู่บ้าน ในจังหวัดสุรินทร์มีความสามารถในการทอผ้าไหมได้สวยงาม ทั้งสิ้น กลุ่มชาวไทยดั้งเดิมทั้ง 3 กลุ่มใหญ่ ไทยเขมร ไทยลาว และไทยส่วย ทอผ้าไหมได้คุณภาพ หลังการเก็บเกี่ยวกันแล้วเกือบทุกหลังคาเรือน ความโดดเด่นของผ้าไหมสุรินทร์เป็นที่รู้จักกันดีในหมู่ ชาวไทยทั่วประเทศ”

ลวดลายผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ที่มีชื่อเสียงและเป็นที่ยอมรับได้แก่ มัดหมี่โฮล (ผู้หญิง) โฮลเปราะห์ (โฮลผู้ชาย) ที่เรียกว่า โฮลเปราะห์ มีผู้รู้อธิบายว่า ในอดีตผ้าชนิดนี้จะใช้เป็นผ้าถุงของชนชั้นเจ้านาย หรือขุนนางชั้นผู้ใหญ่ใส่เพื่อประกอบพิธีกรรม ชาวบ้านน้อยนักที่ใช้หากไม่มีกิจสำคัญ เช่น เตรียมให้ลูกหลานนุ่งตอนแห่นาคก่อนเข้าพิธีอุปสมบท หรือให้เจ้าบ่าวนุ่งในวันแต่งงาน ซึ่งจะไม่นุ่งในโอกาสปกติ (จันทร์เพ็ญ สุระอามาตย์ และ จันทร์เพ็ญ บำรุง, สัมภาษณ์, 2 กุมภาพันธ์ 2560) นอกจากนี้ที่เป็นจุดเด่นแห่งผ้าข้างต้น ชาวสุรินทร์ยังมีผ้ามัดหมี่อ้อมปรม ผ้าสาकु ผ้าอันลูนซิม ผ้าสะมอ ผ้าไหมยกดอกกลายดอกพิกุล ผ้าไหมมัดหมี่เชิงแดงลูกแก้ว ผ้าไหมมัดหมี่ลายลูกแก้ว ลายขัด (พื้นเรียบ) ลายราชวัตร ผ้าขาวม้า เป็นต้น เป็นจุดขาย ด้วยความโดดเด่นด้านฝีมือถักทอ สีสันทัน และลวดลายอันวิจิตร ทำให้ได้รับการกล่าวถึงอย่างกว้างขวางในหมู่นิยมผ้าไหมพื้นเมือง

คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2542: 248-254) ได้ให้ข้อมูลประวัติความเป็นมา รูปแบบ ลวดลาย สีสันทัน และเทคนิคการทอผ้าไหมของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรสุรินทร์ไว้ สามารถสรุปจุดเด่นได้ว่า ลักษณะผ้าทอของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมรมีเอกลักษณ์เด่นชัด แตกต่างจากผ้าทอของชาวอีสานทั่วไป 4 ประการ คือ (1) ชาวเขมรในจังหวัดสุรินทร์ นิยมย้อมสีไหมด้วยสีจากธรรมชาติที่ได้จากพืชและสัตว์ เช่น สีแดงจากครั่งหรือขี้ครั่ง สีเหลืองจากแก่นหรือแกลบ สีครามจากรากและใบของต้นคราม เป็นต้น (2) ผ้าไหมสุรินทร์ มีความประณีตในการผลิตลวดลาย มีชื่อเป็นภาษาเขมรและมีลักษณะแตกต่างจากผ้าของชาวอีสานทั่วไป กรรมวิธีในการจับลายหรือมัดลายนั้นสืบทอดมาจากบรรพบุรุษแต่โบราณ (3) นิยมใช้ไหมน้อยเพราะเป็นไหมเนื้อละเอียด และ (4) พิถีพิถันในการเก็บรายละเอียดของลวดลาย ตลอดจนการสร้างสีสันทันที่ประสานกลมกลืนกับลวดลายผ้า ทำให้มีลวดลายแปลกตา มีสีที่กลมกลืนกับแบบลายผ้า เรียกว่า “ประเจี๊อม” หมายถึง ลวดลายโครงสร้าง ซึ่งเกิดจากการมัดย้อม และทอเป็นลวดลายต่าง ๆ

ศิริพร สุขเมธารัตน์ (2553: 217-220) ได้กล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างผ้าไหมสุรินทร์กับวิถีชีวิตไว้อย่างน่าสนใจ สรุปความได้ว่า การทอผ้าไหมมีความสัมพันธ์กับความเป็นกุลสตรีของผู้หญิงคนแม่ สะท้อนคุณสมบัติของความเป็นแม่ศรีเรือน เมื่อรู้ว่าต้องแต่งงานมีคู่ครอง หญิงสาวจึงเตรียมตัวเรียนรู้การทอผ้าจากผู้เป็นแม่เพื่อทำใช้เองในครอบครัว ความสามารถในการทอผ้าของหญิงสาวคนแม่จึงเป็นคุณสมบัติสำคัญที่ญาติฝ่ายชายนำมาเลือกเฟ้นหญิงสาวมาเป็นสะใภ้ อีกอย่างหนึ่งผ้าไหมยังต้องใช้เป็นสำหรับไหว้บิดามารดาของญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าบ่าว เรียกว่า “สมา” หรือ “ขมา” เพื่อแสดงความเคารพ ขอโทษสิ่งที่ล่วงเกิน รวมทั้งแสดงถึงการขอฝากเนื้อฝากตัวกับครอบครัวฝ่ายเจ้าบ่าว ส่วนญาติผู้ใหญ่ฝ่ายเจ้าบ่าวก็นิยมมอบเงินเป็นขวัญถุงเพื่อการก่อสร้างตัว โดยเงินที่มอบให้จะมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับลวดลายและคุณภาพของผ้าไหมที่นำมาไหว้ และที่ถือเป็นลวดลาย “บรม

ครู” เป็น “แม่ลาย” ของลวดลายทั้งหมด ก็คือ “ผ้าโฮล หรือ “ซั่มปิวตโฮล” เพราะที่มีขั้นตอนการทำยากกว่าลายอื่น ๆ มีราคาแพง ชาวสุรินทร์ถือว่าผู้ใดนุ่งผ้าชิ้นลายนี้ถือว่าเป็นผู้มีฐานะดี และสิ่งหนึ่งที่ช่วยยืนยันว่าผ้าไหมเป็นสิ่งมีมูลค่ามาก ก็คือสามารถนำไป “จำหน่าย” ได้ ด้วยเหตุนี้ผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ จึงกลายเป็น “ทรัพย์สินเศรษฐกิจ” อีกอย่างหนึ่งของจังหวัดไปด้วย

ภาพที่ 7 ตัวอย่างผ้าไหมพื้นเมืองของกลุ่มคนไทยเชื้อสายเขมร จังหวัดสุรินทร์

ปัจจุบันชาวสุรินทร์แต่ละกลุ่มสามารถสืบสานงานทอผ้ามาจากบรรพบุรุษ ซึ่งมีความแตกต่างกันทั้งด้านเทคนิคการทอ ลวดลาย การให้สี การย้อมสีและวัตถุดิบที่ใช้ ขณะเดียวกันก็มีการถ่ายทอดลวดลาย กรรมวิธีการผลิตระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ (เขมรและส่วย) ในจังหวัดอยู่เสมอ การที่ชาวพื้นเมืองสุรินทร์ให้ความสำคัญกับการทอผ้า เพราะไม่เพียงใช้เป็นของสมาชิกในพิธีแต่งงาน สวมใส่เพื่อแสดงฐานะ ผ้าไหมยังเกี่ยวข้องโดยตรงกับพิธีกรรมในช่วงสารทเดือนสิบ หรือ งานบุญแซนโฆนตา เพราะชาวบ้านต้องใช้เป็นองค์ประกอบหนึ่ง ที่สำคัญมากในชุดเครื่องเซ่นต้อนรับดวงวิญญาณบรรพบุรุษกลับบ้าน

ภาพที่ 8 การเลี้ยงไหม สาวไหม มัดย้อม เก็บรักษาเส้นไหมแบบพื้นบ้าน และการทอผ้าไหมสุรินทร์

แหล่งผลิตผ้าไหมที่สำคัญของจังหวัด ได้แก่ บ้านท่าสว่าง ตำบลในเมือง อำเภอเมือง บ้านจันรม ตำบลตาอ้อ อำเภอเมือง บ้านเขวาสินรินทร์ ตำบลเขวาสินรินทร์ อำเภอเขวาสินรินทร์ บ้านแกใหญ่ ตำบลแสงพันธ์ อำเภอเมือง บ้านสวาย ตำบลสวาย อำเภอเมือง บ้านจารพัต ตำบลจารพัต อำเภอศีขรภูมิ ฯลฯ โดยเฉพาะบ้านจันรม และบ้านเขวาสินรินทร์ ถือเป็นหมู่บ้านที่อนุรักษ์การทอผ้าไหมแบบดั้งเดิม เป็นแหล่งทอผ้าไหมที่มีชื่อเสียง คุณภาพดี มีลักษณะเด่นแตกต่างจากที่อื่น คือใช้ไหมน้อย เป็นทั้งเส้นยืนและเส้นพุ่ง ส่วนบ้านสวายมีการอนุรักษ์และพัฒนาการทอผ้าลายฉลุเล็ก (ผ้าลายลูกแก้ว) มีลักษณะคล้ายลูกแก้วอยู่ตรงกลางรูปสี่เหลี่ยมเปียกปูนขนาดเล็ก ทอยกดอกในตัว แต่เดิมนิยมใช้สีขาวและดำ ทอเสร็จนำไปย้อม มัดย้อมเสร็จนำไปทอ การยกดอกมีหลากหลายด้วยกัน เช่น ลายดอกแก้วหรือลูกแก้ว ลายดอกจันทร์ ลายพิกุล (อุบลศรี อุบลสวัสดิ์ และ เพชร สายเสน, 2551: 10) ลายเหล่านี้มีความสวยงามมาก นิยมทอเป็นผ้าคลุมไหล่ ผ้าสไบ ผ้าซิ่น ฯลฯ สำหรับใช้ในโอกาสต่าง ๆ เป็นที่นิยมกันทั่วไป

ภาพที่ 9 ผ้าไหมมัดหมี่ลายราชวัตร (1,2) ผ้าไหมมัดหมี่ลายลูกแก้ว (3,4) และโฮลเปราะฮ์ (5)

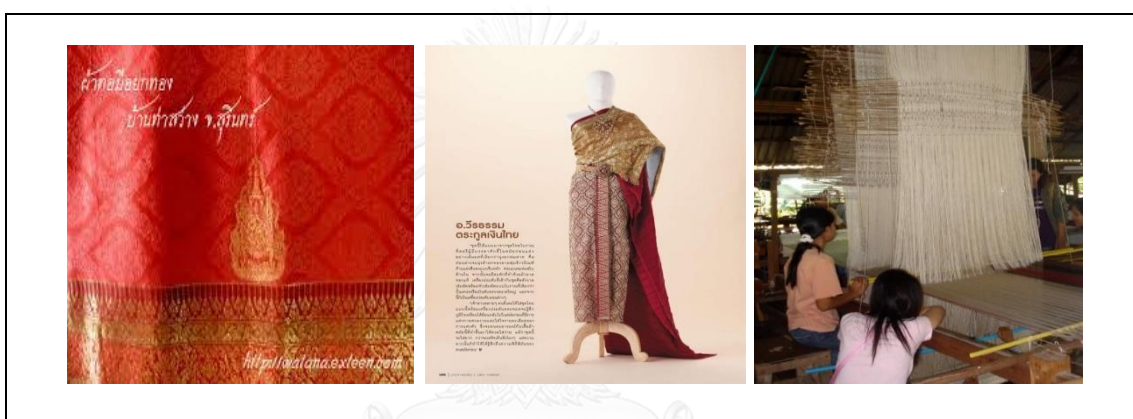
หมู่บ้านท่าสว่าง ได้รับยกย่องว่าทอผ้าไหมหนึ่งพันสีร้อยสิบหกตะกอได้งดงามที่สุด (ตะกอ หมายถึง ส่วนของเครื่องทอผ้าทำด้วยเส้นด้ายร้อยกับกรอบไม้ สำหรับแยกเส้นด้ายขึ้นลงเพื่อให้ขัดกับเส้นด้ายพุ่ง) ถึงขั้นทอผ้ายกทองทูลเกล้าฯ ถวายสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และริเริ่มงานศิลปหัตถกรรม “จันทร์โสมมา” เพื่ออนุรักษ์และฟื้นฟูการทอผ้ายกทองชั้นสูงแบบราชสำนักไทยโบราณตามพระราชเสาวนีย์

ผ้ายกทอง หมายถึง ผ้าทอที่ยกวดลายให้สูงกว่าตัวพื้นผ้า โดยใช้เส้นยืนและเส้นพุ่งขัดสานกันตามปกติ และมีเส้นพุ่งพิเศษระหว่างเส้นยืน ทำให้ปรากฏวดลายขึ้นมา ซึ่งมองไม่เห็นลวดลายจากด้านบนจึงต้องใช้กระจกส่องจากด้านล่าง ในอดีตผ้ายกทองเป็นผ้าที่บุคคลชั้นสูง ตั้งแต่พระมหากษัตริย์ และพระบรมวงศานุวงศ์ มักใช้นุ่งภายในราชสำนักตั้งแต่สมัยสุโขทัย สำหรับเหล่าขุนนางจะมีสิทธิ์นุ่งได้ก็ต่อเมื่อได้รับพระราชทานจากพระมหากษัตริย์เท่านั้น ในหมู่บ้านท่าสว่าง มีอาจารย์วีรธรรม ตระกูลเงินไทย เป็นแกนนำ และเชิญชวนชาวบ้านท่าสว่างมารวมกลุ่มกันทอผ้ายามว่างจากงานไร่นา มาผลิตผ้า “จันทร์โสมมา” ซึ่งมีจุดเด่น คือการออกแบบลวดลายสลับซับซ้อนและศักดิ์สิทธิ์ ผสมกันระหว่างลวดลายราชสำนักกับเทคนิคการทอผ้าแบบพื้นบ้าน จนกลายเป็นผ้าทอที่งดงาม และมีชื่อเสียงโด่งดังไปทั่วโลก

ฝีมือและความงดงามที่ปรากฏบนผืนผ้ากลุ่มจันทร์โสมมา ได้รับการคัดเลือกจากรัฐบาลให้ทอผ้าสำหรับตัดเสื้อผู้นำและผ้าคลุมไหล่สำหรับคู่สมรส 21 เขตเศรษฐกิจที่มาร่วมประชุมผู้นำเอเปคเมื่อปลายปี 2546 จนเป็นที่รู้จักกันอย่างดีในชื่อ “หมู่บ้านทอผ้าเอเปค” ได้รับรางวัล OTOP ระดับ 5 ดาวของประเทศ เหตุนี้ความมีชื่อเสียงของไหมสุรินทร์จึงไม่เพียงเป็นที่กล่าวถึงในหมู่ชาวไทย แต่ในระดับนานาชาติ ผ้าไหมยกทองจันทร์โสมมา บ้านท่าสว่าง จึงได้ทำหน้าที่กระชับความสัมพันธ์ระหว่างแผ่นดินไทยกับนานาชาติอารยประเทศมาแล้ว

ภาพที่ 10 อาจารย์วีรธรรม ตระกูลเงินไทย และผ้าสำหรับตัดเสื้อผู้นำและผ้าคลุมไหล่สำหรับคู่สมรสผู้นำ 21 เขตเศรษฐกิจที่มาร่วมประชุมผู้นำเอเปค เมื่อปลายปี 2546

ภาพที่ 11 ผ้าไหมยกทองจันทรีโสมา (บ้านท่าสว่าง) และกรรมวิธีการทอผ้าไหมหนึ่งพันสี่ร้อยสิบหกตะกอก (ที่มา: ผู้วิจัย และจากเว็บไซต์ <https://www.google.co.th/search> ผ้าไหมยกทอง)

ด้วยคุณลักษณะของงานหัตถกรรมอันประณีตจากเส้นไหมทอมือดังกล่าว ผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ จึงได้รับการคัดเลือกมาแสดงผ่านเทศกาล งานประเพณีที่ภาครัฐ และหน่วยงานต่าง ๆ จัดขึ้นอยู่ตลอดเวลา เพื่อให้นักท่องเที่ยวทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติ ได้เห็นลวดลาย และสีสันของผ้าไหมพื้นเมือง ผ่านผ้าถุงชาย ผ้าถุงหญิง สไบ ผ้าขาวม้า ฯลฯ ที่ได้รับการตัดเย็บอย่างพิถีพิถันทันสมัย เข้ากับวัยและเพศของผู้สวมใส่ ทั้งยังเป็นความภูมิใจอีกอย่างหนึ่งของคนในจังหวัด สังเกตได้จาก เวลาที่คนสุรินทร์ออกงานสำคัญ มักใช้เสื้อผ้าที่ตัดจากผ้าไหมพื้นบ้านเป็นหลัก และหากพินิจเทศกาลหรือประเพณีที่ทางภาครัฐจัดขึ้น ผ้าไหมสุรินทร์ต้องได้รับเลือกเพื่อนำเสนอให้นักท่องเที่ยวได้ชม และมีจำหน่ายเป็นของฝากของที่ระลึก

ในรอบหนึ่งปี จังหวัดสุรินทร์จัดเทศกาลหรืองานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับผ้าไหมหลายงาน อาทิ ประเพณีทุ่งผ้าไหม ไล่ปะเก้อม เรือมกันตรึม ของอำเภอเขวาสินรินทร์ งานวันข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และมหกรรมผ้าไหมสุรินทร์ รวมทั้งงานเทศกาลหรือประเพณีอื่นที่ไม่มีคำว่า “ผ้าไหม” อยู่ใน

ชื่องาน เช่น *เทศกาลมหัศจรรย์งานช่างสุรินทร์ ประเพณีแห่แหนงโขนตาบุงาบรรพบุรุษ งานฉลองปราสาทศิขรภูมิ และงานประเพณีลอยกระทง* ซึ่งจัดให้มีการแสดงดนตรี และนาฏศิลป์พื้นบ้านสุรินทร์ มีขบวนแห่ ด้วยเสมอ เหตุนี้ ผ้าไหมสุรินทร์จึงถูกผลิตซ้ำและนำเสนอสู่สาธารณะผ่านนักดนตรี นางรำ ผู้ร่วมขบวน และผู้ร่วมงาน

2.5.3 ประคำสวย

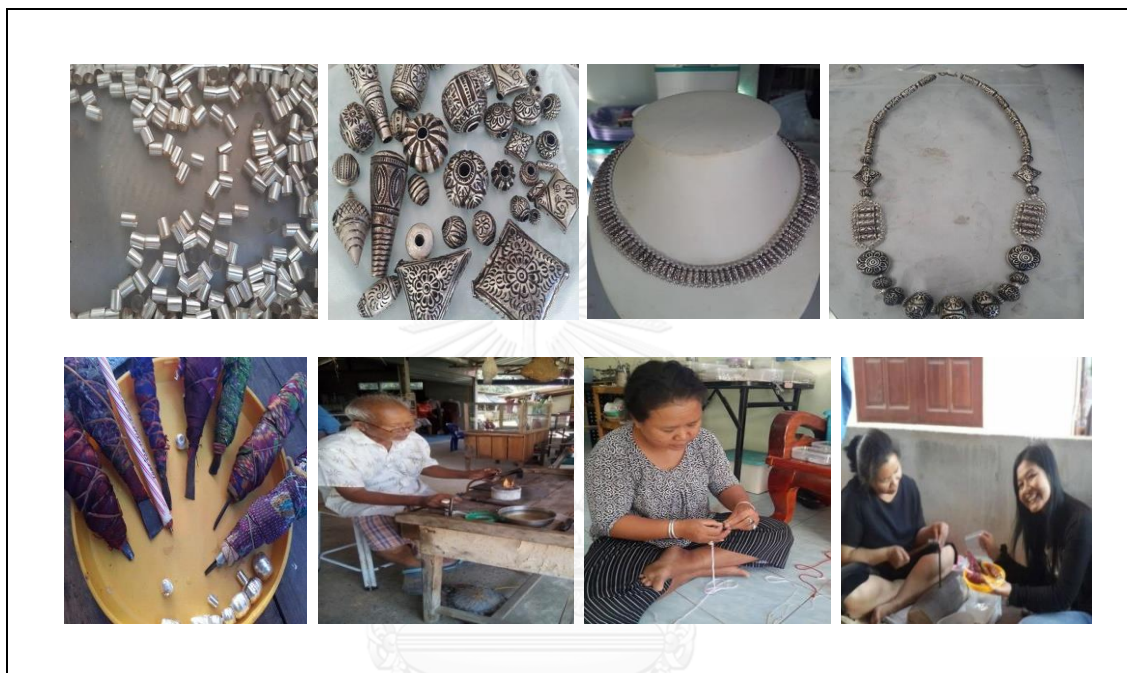
จังหวัดสุรินทร์ มีช่างฝีมือหัตถกรรมเครื่องเงิน (ปะเก้อม) ที่มีชื่อเสียง สามารถคิดประดิษฐ์สร้างสรรค์แร่เงินเป็นเครื่องใช้ และเครื่องประดับที่งดงามหลายรูปแบบ ด้วยฝีมือด้านหัตถกรรมที่คิดทำโดยใช้อุปกรณ์ง่าย ๆ จากภูมิปัญญาชาวบ้าน รั้งสรรครูปทรงและลวดลายด้วยการลอกเลียนแบบธรรมชาติรอบตัวให้ออกมาเป็นงานศิลป์ได้อย่างสวยงาม การเรียนรู้กันภายในครอบครัว ทั้งยังสืบต่อกันทั้งหมู่บ้านตลอดเวลา ทำให้ช่างมีความชำนาญเป็นพิเศษ สามารถประยุกต์รูปแบบลวดลายได้ตามความต้องการของผู้สั่งทำ ขณะเดียวกันก็อนุรักษ์ลวดลายดั้งเดิมไว้

อารีย์ ทองแก้ว (2549: 279) ได้สืบค้นประวัติการทำเครื่องเงินสุรินทร์อย่างเจาะลึกโดยสัมภาษณ์ ลูกหลานสายตรงของตระกูล “ตาทวด” (นายสวาส มุตตะโสภา) ซึ่งเป็นช่างเครื่องทองของราชสำนักกัมพูชาที่ได้อพยพหนีสงครามมาอยู่เมืองไทย สรุปความได้ว่า

ราว 270 ปีเศษ เกิดกรณีพิพาทระหว่างพวกชาวกัมพูชา กับเวียดนามบ่อยครั้ง ชาวพนมเปญได้รับความเดือดร้อนจึงพากันอพยพมายังประเทศไทย รวมถึงตระกูลของ “ตาทวด” ช่างทองหลวงที่มีฝีมือ ตาทวดมีบุตร 3 คน *คนสุดท้อง* ชื่อ “ตาแก้ว” ได้เรียนรู้ศิลปะการตีเงินตีทองเป็นรูปพรรณจากบิดาจนมีความชำนาญ แกะสลักลวดลายได้หลายแบบ หลังแต่งงานจึงย้ายครอบครัวไปอยู่ที่อำเภอศิขรภูมิ และถ่ายทอดฝีมือช่างแก่ทายาท บุตรคนสุดท้องชื่อ “ตาเปิด” สนใจเรียนรู้การทำเครื่องเงินเครื่องทองมากที่สุด มีฝีมือประณีตจนเป็นที่รู้จักในหมู่บ้าน เมื่อตาเปิดแต่งงานได้ย้ายไปอยู่กับภรรยาที่บ้านโชค ตำบลเขวาสินรินทร์ บุตรทั้ง 5 คนของตาเปิด ต่างเรียนรู้วิชาทำเครื่องเงินเครื่องทองจากบิดา ผู้ที่มีชื่อเสียงและรู้จักกันดีคือ “ตาเกิด มุตตะโสภา” อดีตกำนันตำบลเขวาสินรินทร์ และ “ตาตุ้ม มุตตะโสภา” สองพี่น้องพากันตระเวนซื้อทองคำ และเงินจากจังหวัดต่าง ๆ เช่น อุบลราชธานี ปราจีนบุรี กรุงเทพมหานคร มาตีเป็นทองรูปพรรณและเครื่องเงินออกจำหน่ายในจังหวัดใกล้เคียง

พ.ศ. 2470 นายดิน สุทธิกลับ หรือขุนสินรินทร์บำรุง กำนันตำบลเขวาสินรินทร์ ได้สนับสนุนลูกหลาน ชาวบ้านหันมาตีเงินตีทองเป็นเครื่องประดับ เพื่อยึดเป็นอาชีพหารายได้ ทำให้เกิดช่างตีทองตีเงินที่มีฝีมือเยี่ยมเพิ่มขึ้นหลายคน เช่น นายมัวะ ทรายจารวัตร นายดิน สุทธิกลับ นายเย็บ มุตตะโสภา และสืบทอดกันต่อมา จนถึงปี พ.ศ. 2534 - 2535 ช่างชาวบ้านโชคที่จึ้รวมทุนทรัพย์ไปซื้อเงินแท้ 100 เปรอร์เซ็นต์ และทองจากกรุงเทพฯ มาตีเป็นเครื่องเงินเครื่องทองออกจำหน่ายทั่วประเทศ และต่างประเทศ ต่อมาเมื่อทองราคาแพง จึงเน้นทำเครื่องเงินรูปพรรณเป็นหลัก จนได้รับความนิยม

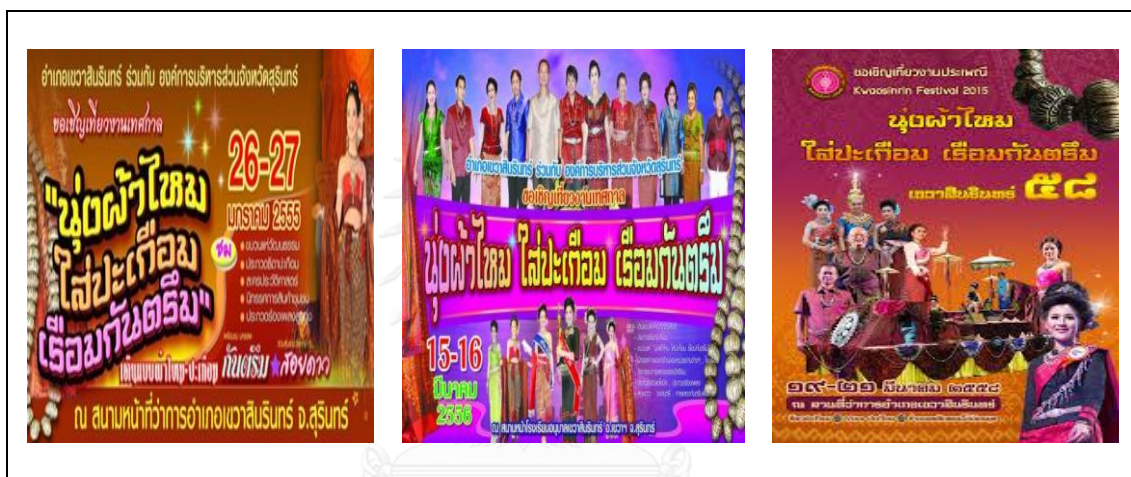
อย่างกว้างขวาง โดยเฉพาะเมื่อนำมาสวมใส่กับผ้าไหมเมืองสุรินทร์ บ้านโชคมีช่างฝีมือสำคัญหลายคน จนได้ตั้งเป็นสหกรณ์เครื่องเงินประจำหมู่บ้าน ด้วยเหตุนี้ อำเภอเขวาสินรินทร์ที่เป็นต้นกำเนิด “ตระกูลมุตตะโสภา” จึงกลายเป็นแหล่งผลิตเครื่องเงินที่สำคัญของจังหวัด ชาวบ้านรวมตัวเป็นเครือข่ายผู้ผลิต มีสมาชิกครอบคลุมทุกหมู่บ้าน เกือบทุกหลังคาเรือน มีผลิตภัณฑ์เป็นที่ยอมรับเรื่องความงดงามและคุณภาพ จนได้รับการยกระดับเป็นสินค้าหนึ่งตำบลหนึ่งผลิตภัณฑ์ ระดับ 5 ดาว

ภาพที่ 12 เครื่องประดับเงิน นายป่วน เกลียวทอง (ปราชญ์และผู้ประกอบการด้านการผลิตเครื่องเงิน) และชาวบ้านโชคที่สืบสานวัฒนธรรมเครื่องเงินสุรินทร์

อำเภอเขวาสินรินทร์ ได้ชื่อว่าแหล่งรวมปราชญ์ผู้มีความเชี่ยวชาญในการตีเงินตีทอง จากช่างเครื่องทอง “ประเก้อม” ที่ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาของอำเภอ จึงได้รับการสืบทอดและกลายเป็นเครื่องประดับเงินที่งดงามและสูงค่า ส่งผลให้อำเภอเขวาสินรินทร์เป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลายว่าเป็น “ชุมชนหัตถกรรมเครื่องเงิน” สามารถสร้างงาน สร้างรายได้ และสร้างชื่อเสียงให้แก่จังหวัด ปัจจุบันชาวเขวาสินรินทร์ต่อยอดภูมิปัญญาให้ทันสมัย โดยประยุกต์ร้อยเครื่องประดับเงินผสมลูกปัดหินสีเป็นกำไล เข็มขัด สร้อยคอ ต่างหู และกำไลเป็นที่ต้องการของตลาด ต่อมา พ.ศ. 2552 อำเภอเขวาสินรินทร์ ได้ร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์สืบสานเอกลักษณ์ภูมิปัญญาท้องถิ่นนี้ ผ่านเทศกาล “นุ่งผ้าไหม ใส่ปะเก้อม เรือมกันตรึม” ขึ้นเป็นครั้งแรก และจัดต่อเนื่องสืบมาจนปัจจุบัน

ความชื่นชม “ปะเก้อม” แสดงให้เห็นว่า ชุมชนรู้จักใช้ต้นทุนทางวัฒนธรรมที่ตนมีเพื่อสืบสานมรดกภูมิปัญญา ขณะเดียวกันเทศกาลทางวัฒนธรรมก็ช่วยส่งเสริมช่องทางการตลาด และประชาสัมพันธ์ให้คนทั่วไปได้รู้จักศิลปหัตถกรรมที่งดงามของชุมชนด้วย เมื่อชาวอำเภอเวียงสาสินรินทร์พร้อมใจนุ่งผ้าไหม ใส่ปะเก้อม มาเรือม (รำ) และชมกันตรึมในงานเทศกาล อีกทั้งผู้จัดได้สร้างกิจกรรมดึงดูดใจนักท่องเที่ยว เช่น ประกวดขบวนแห่ทางวัฒนธรรม ฝึกสอนและสาธิตการทอผ้าไหม สาธิตการทำปะเก้อม แสดงการละเล่นพื้นบ้าน เช่น เจริญเบริน กันตรึม แสดงแฟชั่นโชว์ชุดผ้าไหมใส่ปะเก้อม ประกวดธิดापะเก้อม แสดงลิเกเขมร และมหรสพของนักเรียน รวมทั้งจำหน่ายสินค้าเกษตรผลิตภัณฑ์จากภูมิปัญญาท้องถิ่น และสินค้าราคาถูก ภาพ “ปะเก้อม” จึงติดตาตรึงใจผู้ชม

ภาพที่ 13 ป้ายประชาสัมพันธ์งานเทศกาล “นุ่งผ้าไหม ใส่ปะเก้อม เรือมกันตรึม” ปี 2555 ปี 2556 และ ปี 2558 (ที่มา: ภาพจากเว็บไซต์ <https://www.google.co.th/search?q=นุ่งผ้าไหม+ใส่ปะเก้อม+เรือมกันตรึม>)

2.5.4 ร่ำรวยปราสาท

เป็นที่ยอมรับกันว่า สุรินทร์เป็นดินแดนแห่งปราสาท เพราะวัฒนธรรมขอมได้เดินทางเข้ามาฝังรากลึกในพื้นที่แห่งนี้ยาวนานหลายร้อยปี หนังสือ “วัฒนธรรม พัฒนาการทางประวัติศาสตร์ เอกลักษณ์ และภูมิปัญญาจังหวัดสุรินทร์” คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ (2542: 246-248) กล่าวถึงสุรินทร์ในฐานะดินแดน “เมืองขอมโบราณ” ว่า

สุรินทร์วันนี้ยังมีบรรยากาศของแคว้นเจนละ อันแสดงถึงลักษณะพิเศษของวัฒนธรรมขอมและเขมรที่ปรากฏอย่างเด่นชัดว่า มีความแตกต่างจากวัฒนธรรมอีสาน วิถีชีวิตของชาวสุรินทร์ถูกหล่อหลอมด้วยจารีตประเพณี ขนบธรรมเนียมที่มีความคล้ายคลึงกับชาวเขมรในกัมพูชา แต่ก็ยังมีข้อแตกต่างกันอยู่บ้าง เช่น ชาวสุรินทร์เรียกตนเองว่า ขแมร์เลอ (Khmer ler) แปลว่า เขมรสูง เรียกชาวกัมพูชาว่า ขแมร์กรอม (Khmer Kroom) แปลว่า เขมรต่ำ ภาษาเขมรที่คนสุรินทร์ใช้พูดกันไม่เหมือนกับภาษาเขมรในกัมพูชา

ส่วน ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์มหาดไทยส่วนภูมิภาค จังหวัดสุรินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๖” ได้บันทึกสภาพและความเป็นมาทางประวัติศาสตร์ของจังหวัดสุรินทร์ ยืนยันว่าพื้นที่ภาคอีสานรวมถึงสุรินทร์ในปัจจุบัน เคยเป็นที่อยู่ของชาวขอมโบราณมาก่อน ดังความตอนหนึ่งว่า

...เมืองสุรินทร์อาจเป็นดินแดนหนึ่งที่อยู่ในเส้นทางการไปมาของขอมระหว่าง เขาพระวิหาร เขาพนมรุ้ง กับนครวัดนครธมก็ได้ จึงปรากฏว่ามีการสร้างปราสาทหินขนาดเล็ก คำนวณอายุประมาณ 1,100 ปีเศษ เรียงรายอยู่ท้องที่อำเภอต่าง ๆ ตามชายแดนในท้องที่ จังหวัดสุรินทร์ ศรีสะเกษ และบุรีรัมย์ โดยเฉพาะท้องที่อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ มีปราสาท อยู่ริมเขาพนมดงแหรก หรือ ดงรัก เรียกว่าช่องตาเมื่อน มีปราสาทตาเมื่อนโต้ง (ปราสาท ตาเมื่อนเล็ก) ปราสาทตาเมื่อนธม (ปราสาทตาเมื่อนใหญ่) มีวิหารระเบียงคด สระน้ำเรียงรายอยู่ รอบ ๆ บริเวณปราสาท นอกจากปราสาทเหล่านี้ก็มีปราสาทอื่น ๆ อีกประมาณ 25 แห่ง อยู่ตามท้องที่อำเภอต่าง ๆ ในเขตจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งสันนิษฐานว่าขอมสร้างขึ้นเพื่อเป็นที่พักพล และประกอบพิธีกรรมทางศาสนาระหว่างเดินทางจากนครวัด นครธม ข้ามเทือกเขาพนมดงแหรก หรือดงรัก มาสู่ศูนย์กลางการปกครองทั้ง 3 เมือง ดังกล่าว

(สำนักงานจังหวัดสุรินทร์, 2526: 36)

เอกสารข้างต้น แสดงให้เห็นว่าเมืองสุรินทร์เคยเป็นเมืองหน้าด่านใหญ่ของขอม การเดินทางจากราชธานีนครวัดซึ่งอยู่ทางด้านใต้ของเทือกเขาใหญ่ “พนมดงรัก” เพื่อไปยังเมืองประเทศราช คือ เมืองละโว้ (ลพบุรี) เมืองพิมาย (อำเภอพิมาย จังหวัดนครราชสีมา) และเมืองสกลนคร ก็ต้องผ่านเมืองสุรินทร์ (สำนักงานจังหวัดสุรินทร์, 2526: 197) ปราสาทต่าง ๆ ในปัจจุบัน มีสภาพทั้งที่ยังสมบูรณ์ และพังทลายไปเกือบหมดแล้ว กระนั้นสิ่งที่เหลือให้คนรุ่นหลังได้เรียนรู้คือ ภูมิปัญญาด้านสถาปัตยกรรม จิตรกรรม ประติมากรรม และพิธีกรรมที่ยังพบร่องรอยปรากฏอยู่ทั่วไป ซึ่งโบราณสถานและโบราณวัตถุที่มีอยู่สามารถกำหนดอายุทางประวัติศาสตร์ของชุมชนได้ เมื่อนำไปเปรียบเทียบกับโบราณสถานของเขมร เพราะศิลปะการก่อสร้างและการแกะสลักลวดลาย เป็นวัฒนธรรมที่มาจากต้นกำเนิดเดียวกัน สิ่งปลูกสร้างโบราณจึงเป็นข้อบ่งชี้ถึงความเจริญรุ่งเรืองของสุรินทร์ในฐานะเมืองขอมโบราณในอดีตอย่างชัดเจน

ในหนังสือ “วัฒนธรรมท้องถิ่นสุรินทร์” อารีย์ ทองแก้ว (2549: 149-151) ได้กล่าวถึงลักษณะลวดลายประดับตกแต่งของโบราณสถานต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่บนปราสาทที่พบในสุรินทร์ไปเปรียบเทียบกับโบราณสถานของเขมรที่มีผู้ศึกษากำหนดยุคสมัยรูปแบบศิลปะตามวิธีของนักโบราณคดีได้เป็น 3 ยุค ได้แก่ สมัยก่อนเมืองพระนคร (Pre-Angkorian Period) คือ ศิลปะแบบไพรกเม็ง (ราวพ.ศ. 1185-1205) ที่พบในจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ ปราสาทภูมิโปน ตำบลดม อำเภอสังขะ ส่วนจารึกพบที่เป็นภาษาสันสกฤตที่วัดชุมพลสุทธาวาส อำเภอเมือง เป็นของเจ้าชายจิตรเสน กล่าวถึงการปราบปรามประเทศต่าง ๆ การสร้างคิวงคังคฤทศถวายพระศิวะและโคนนทิตขึ้นบูชา สมัยหัวเลี้ยว

หัวข้อ (ราว พ.ศ. 1256-หลัง พ.ศ. 1350) ไม่พบโบราณสถานสมัยนี้ในสุรินทร์ และสมัยเมืองพระนคร (Angkorian Period) ได้แก่ ศิลปะแบบแปรรูป (ราวพ.ศ. 1490-1510) ศิลปะแบบเกลียง (ราวพ.ศ. 1508-1555) ศิลปะแบบปาปวน (พ.ศ. 1555-1625) และ ศิลปะแบบบายน (หลัง 1720-1780)

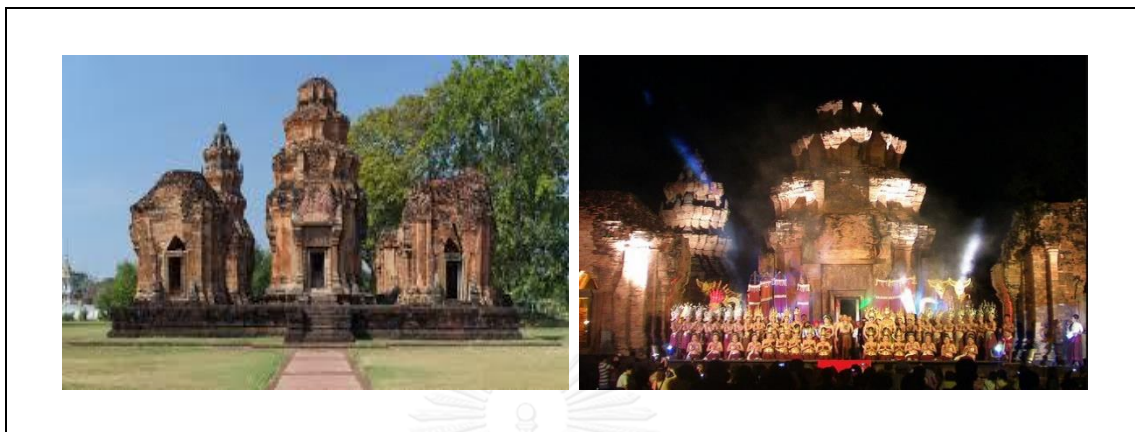
ปราสาทที่กระจายตัวอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ ของจังหวัดสุรินทร์ มีอยู่มากกว่า 30 แห่ง ที่มีชื่อเสียง และเป็นที่ยู้งักกันดี ได้แก่ กลุ่มปราสาทตาเมือน (ตำบลตาเมียง อำเภอพนมดงรัก) ปราสาทภูมิโปน (ตำบลคม อำเภอสังขะ) ปราสาทตามอย หรือ ปราสาทตามอญ (ตำบลบัวเขต อำเภอบัวเขต) ปราสาทศีขรภูมิ หรือ ปราสาทระแงง (บ้านปราสาท ตำบลระแงง) และปราสาทช่างปี (บ้านช่างปี ตำบลช่างปี อำเภอศีขรภูมิ) เป็นต้น ปราสาทเหล่านี้ จึงทำหน้าที่ย้ำอัตลักษณ์สุรินทร์ที่ร่ำรวยปราสาท หินโบราณได้อย่างดี ปราสาทหลายแห่งไม่เพียงมีประวัติน่าสนใจ แต่ยังคงสภาพสมบูรณ์ งดงาม ควรค่าแก่การเข้าไปชม ภาครัฐจึงคัดสรรมาพัฒนาให้กลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ในรูปแบบงานประเพณีสืบสาน และเฉลิมฉลอง เช่น งานสืบสานตำนานพันปีปราสาทศีขรภูมิ ประเพณีสืบสานตำนานปราสาทภูมิโปน และงานสืบสานตำนานปราสาทช่างปี

งานสืบสานตำนานพันปีปราสาทศีขรภูมิ

ปราสาทหินศีขรภูมิ สร้างขึ้นระหว่าง พ.ศ. 1550 - พ.ศ. 1700 ตัวปราสาทสร้างบนเนินดิน ประกอบด้วยปราสาทอิฐจำนวน 5 หลัง ตั้งอยู่บนฐานศิลาแลงเดียวกัน หันหน้าไปทางทิศตะวันออก แฉกเป็นรูปสี่เหลี่ยมจัตุรัส มีปราสาทประธานตั้งอยู่ตรงกลาง มีปราสาทบริวารประจำ 4 ทิศ ศาสนสถานทั้งหมดล้อมรอบด้วยสระน้ำ 3 สระ เป็นรูปตัวยู หันไปทางทิศตะวันออกเช่นเดียวกัน ลวดลายที่เสา และทับหลังของปราสาทประธานและปราสาทบริวารทั้ง 4 องค์ มีลักษณะปนกันระหว่าง ศิลปะขอมแบบปาปวน และแบบนครวัด แรกสร้างศาสนสถานศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย ต่อมาได้ดัดแปลงเป็นวัดในพุทธศาสนาตามหลักฐาน การบูรณะปฏิสังขรณ์พุทธศตวรรษที่ 22-23 เนื่องจากพบศิลาจารึกอักษรธรรมอีสาน ภาษาไทย-บาลี ที่ผนังประตูปราสาทบริวารหลังตะวันตก (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 52-53) กรมศิลปากรประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 98 ตอนที่ 104 วันที่ 30 มิถุนายน 2524 และประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 98 ตอนที่ 104 วันที่ 30 มิถุนายน 2524 พร้อมกับปราสาทช่างปี มีเนื้อที่ 10 ไร่ 2 งาน 27 ตารางวา (ปราสาทหินศีขรภูมิ: ออนไลน์)

จากความสำคัญดังกล่าวเทศบาลตำบลศีขรภูมิจึงจัดงานสืบสานตำนานพันปีปราสาทศีขรภูมิ (บางปีใช้ชื่อว่า งานฉลองปราสาทศีขรภูมิ และงานประเพณีลอยกระทง) ในเดือนพฤศจิกายนทุกปี เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว และอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีท้องถิ่น ในปี พ.ศ. 2556 พบว่าการจัดงานยิ่งใหญ่กว่าทุกปี มีขบวนแห่ศิลปวัฒนธรรมพื้นเมือง จำลองวิถีชีวิตชุมชนเขมร ลาว กูย และจีน มีพิธีบวงสรวงองค์ปราสาท จัดนิทรรศการแสดงวิถีชีวิตวัฒนธรรมของท้องถิ่น มีการแสดงจาก

สถานศึกษาต่าง ๆ ในเขตเทศบาล การแสดงดนตรีไทย การจำหน่ายของดีศรีภูมิ และ “ไฮไลต์” ของงานคือ การแสดงประกอบ แสง สี เสียง อย่างยิ่งใหญ่อลังการ ชื่อว่า “ศิวนาฏยคีตา ศรีดิชรินทร์รา เทวลัย” ใช้นักแสดงกว่า 100 คน (สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์: ออนไลน์)

ภาพที่ 14 ปราสาทศิขรภูมิในเวลาปกติ และงานฉลองปราสาทศิขรภูมิ และงานประเพณีลอยกระทง
(ที่มา: ภาพจากเว็บไซต์ <http://thainews.prd.go.th/centerweb/news/NewsDetail?>)

งานประเพณีสืบสานตำนานปราสาทภูมิโปน

ปราสาทภูมิโปน ตั้งอยู่ในพื้นที่อำเภอสังขะ สร้างขึ้นราวพุทธศตวรรษที่ 13 เป็นปราสาทที่สมบูรณ์และมีอายุเก่าแก่ที่สุดในประเทศไทย ปราสาทภูมิโปนประกอบด้วยปราสาทอิฐ 3 หลัง และฐานปราสาทศิลาแลงอีก 1 ฐาน เรียงจากเหนือไปได้ ปราสาทนี้น่าจะเป็นศาสนสถานในศาสนาฮินดู ลัทธิไศวนิกาย สันนิษฐานว่า ชื่อปราสาท มาจากภาษาเขมร 2 คำ คือ “ภูมิ” หรือ “ปุม” หมายถึง แผ่นดิน หรือ สถานที่ และ “โปน” แปลว่า หลบซ่อน รวมความแล้วน่าจะหมายถึง “ที่หลบซ่อน” สัมพันธ์กับนิทานท้องถิ่นเรื่อง “เนียงเต๊ะทม” หรือ นางนมใหญ่ เป็นเรื่องราวของธิดากษัตริย์ที่ถูกนำมาซ่อน ณ เมืองนี้เพื่อหลบหนีสงคราม ปัจจุบันได้รับการบูรณะจากกรมศิลปากร และประกาศขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75 วันที่ 8 มีนาคม 2478 โบราณวัตถุ ได้แก่ ทับหลัง ชิ้นส่วนจารึก และเสาประดับกรอบประตู จัดแสดงที่พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ร่วมกับอำเภอสังขะ และองค์การบริหารส่วนตำบลม จัดงานประเพณีสืบสานตำนานปราสาทภูมิโปน ในวันเสาร์ที่ 2 ของเดือนเมษายน ก่อนวันสงกรานต์ ทุกปี มีการแสดงแสง สี เสียง ตำนานปราสาทภูมิโปนหรือตำนาน “เนียงเต๊ะทม” มีกิจกรรมรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน การชิมอาหารพื้นเมือง และมหรสพตลอดคืน

ภาพที่ 15 ป้ายประชาสัมพันธ์เชิญเที่ยวงานสืบสานตำนานภูมิโปน ปี พ.ศ. 2556 และ ปี พ.ศ. 2559
(ที่มา: ภาพจากเว็บไซต์ <https://www.google.co.th/search?q=ปราสาทภูมิโปน>)

งานสืบสานตำนานปราสาทข่างปี

ปราสาทข่างปี เป็นโบราณสถานเก่าแก่ประจำตำบลข่างปี เป็นสิ่งก่อสร้างที่เรียกว่า อโรคยาศาล ที่พระเจ้าชัยวรมันที่ 7 ทรงสร้างเป็นศาสนสถานพยาบาลสำหรับผู้เดินทางจำนวน 102 แห่ง ตามแบบ ปาปวน มีผังเป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้า ก่อด้วยศิลาแลงและหินทราย ใช้สถาปัตยกรรมแบบเดียวกับ ปราสาทต่าง ๆ ในจังหวัดสุรินทร์ แต่ยังไม่เสร็จสมบูรณ์ พบปรากฏประธานเพียงหลังเดียวอยู่ตรง กลาง ก่อด้วยศิลาแลงหันหน้าไปทางทิศตะวันออก มีมุขทางเข้ายื่นออกมา ผังอีกสามด้านก่อทับทำ เป็นประตูหลอก ประติมากรรมภายในปราสาท หน้าบัน และทับหลังก็ยังไม่เสร็จ ด้านทิศ ตะวันออกเฉียงใต้มีบรรณาลัย (วิหารขนาดเล็ก) หันหน้าไปทางทิศตะวันตก อาคารทั้งสองล้อมรอบ ด้วยกำแพง มีซุ้มประตูทางเข้าด้านทิศตะวันออก ภายนอกกำแพงด้านทิศตะวันออกเฉียงเหนือ มีสระ น้ำรูปสี่เหลี่ยมกรูดด้วยศิลาแลง (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 56) ปราสาทข่างปี ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ ประกาศในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 52 ตอนที่ 75 ลงวันที่ 8 มีนาคม 2478 และประกาศกำหนดขอบเขตโบราณสถานในราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 98 ตอนที่ 104 ลงวันที่ 30 มิถุนายน 2524 พร้อมกับปราสาทศีขรภูมิ มีเนื้อที่ 4 ไร่ 30 ตารางวา (สืบสานตำนานปราสาทข่างปี: ออนไลน์)

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ร่วมมือกับองค์การบริหารส่วนตำบลข่างปี อำเภอศีขรภูมิ และประชาชนในพื้นที่ จัดงานประเพณีสืบสานตำนานปราสาทข่างปีขึ้นในช่วงปลายเดือนมีนาคม- ต้นเดือนเมษายนของทุกปี มีวัตถุประสงค์ 5 ประการ ได้แก่ (1) เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวของจังหวัด สุรินทร์ (2) เพื่อเป็นการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นให้คงอยู่ (3) เพื่อส่งเสริม และพัฒนาปราสาทข่างปีให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวโบราณสถาน (4) เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนทราบถึง ประวัติความเป็นมาของปราสาทข่างปีและวิถีชีวิตชุมชนสมัยก่อน (5) เพื่อปลูกจิตสำนึกให้อนุชนรุ่น

หลังตระหนักถึงความสำคัญและภาคภูมิใจในบ้านเกิด กิจกรรมในงานประกอบด้วย นิทรรศการ ภาพถ่ายโบราณวัตถุที่ขุดพบ ณ บริเวณปราสาทข่างปี ขบวนแห่พระโกษาครุไวฑูรย์ประภา พิธีเจริญพระพุทธมนต์ พิธีบวงสรวงปราสาทข่างปี พิธีรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ พิธีทำบุญหมู่บ้าน และทำบุญสืบชะตาสะเดาะเคราะห์ การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน การจำหน่ายสินค้าพื้นเมือง และ การแสดงแสง สี เสียง สืบตำนานปราสาทข่างปี เรื่อง "สถาปนาอโรคยาศาลตำนานเจียงเป็ย” เป็นต้น (สำนักประชาสัมพันธ์เขต 2: ออนไลน์)

ภาพที่ 16 ร่องรอยตัวปราสาทที่สร้างไม่เสร็จสมบูรณ์ และพิธีเปิดงานสืบสานตำนานปราสาทข่างปี (ที่มา: ภาพจากเว็บไซต์ <http://thainews.prd.go.th/centerweb/news/NewsDetail?>)

ปราสาทเก่าแก่ที่กระจายตัวอยู่ทั่วพื้นที่ต่าง ๆ ของสุรินทร์ ทั้งที่มีสภาพสมบูรณ์ และที่พังทลายไปบ้าง นอกจากจะทำหน้าที่เชื่อมโยงสุรินทร์กับอารยธรรมขอมโบราณแล้ว ยังทำหน้าที่แสดงจุดเด่นของสุรินทร์ในฐานะดินแดนปราสาทขอมให้เป็นที่รับรู้โดยทั่วไป เมื่อภาครัฐและชุมชนเจ้าของที่ตั้งปราสาทเล็งเห็นความสำคัญ และตระหนักว่า สถาปัตยกรรมเหล่านี้เป็นมรดกภูมิปัญญาที่ควรค่าแก่การอนุรักษ์ จึงนำมาสู่การจัดงานสืบสานและเฉลิมฉลองปราสาทแต่ละแห่งอย่างต่อเนื่อง ความร่วมมือจากทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้อง จึงไม่เพียงช่วยผลิตซ้ำ นำเสนอ และธำรงอัตลักษณ์จังหวัดให้คงอยู่

2.5.5 ผักกาดหวาน

“หัวไชโป้ว” หรือ ผักกาดทองหวาน เป็นของฝากอันดับต้น ๆ ของเมืองสุรินทร์ มีรสชาติดี สามารถนำไปปรุงเป็นอาหารได้หลายอย่าง จึงได้รับการบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญจังหวัด คนที่เคยแวะเยี่ยมเยือนสุรินทร์น้อยคนนักจะไม่รู้จัก “ผักกาดหวานตราสามฝั่ง” และมีโอกาสซื้อหาเป็นของฝากญาติ ในฐานะของดีของเด่น และเป็นหนึ่งตราประทับความเป็นสุรินทร์เกือบกึ่งศตวรรษ

ภาพที่ 17 ผลิตภัณฑ์แปรรูป “หัวไชโป้ว” หรือ “ผักกาดดองหวาน”

(ที่มา: ภาพจากเว็บไซต์ <https://www.google.co.th/search?q=ผักกาดหวาน+สามฝู้ง>)

ตามประวัติ ผักกาดหวาน เมืองสุรินทร์นั้น นายเซียงง่วนและนางเอียงใช้ แซ่เจ็ง ต้นตระกูล “เจียรวัฒนาการ” ที่ได้อพยพ มาจากเมืองจีนแผ่นดินใหญ่มาตั้งรกรากที่จังหวัดสุรินทร์ เป็นผู้ปลูก ผักกาดและผลิตเป็นผักกาดดองหวาน-เค็มออกขายครั้งแรกที่อำเภอกาบเชิง จังหวัดสุรินทร์ ต่อมาจึง ได้ย้ายไปเปิดเป็นห้างหุ้นส่วนจำกัด โรงงานอุตสาหกรรมเจริญชัย ในตัวเมืองสุรินทร์ แต่ยังคง เพาะปลูกหัวผักกาดที่ใหญ่ที่สุดอยู่ในพื้นที่เดิม คืออำเภอกาบเชิง ประมาณ 1,000 ไร่ (มูลนิธิพัฒนา อีสาน จังหวัดสุรินทร์: ออนไลน์)

จากอาหารภายในครอบครัว กลายเป็นกิจการของตระกูล ผ่านการปรับปรุงพัฒนารสชาติ และคุณภาพขึ้นเรื่อย ๆ จนเป็นที่รู้จักทั้งในและต่างประเทศ โดยเฉพาะชาวจีนแผ่นดินใหญ่ ไต้หวัน และเกาะฮ่องกง เมื่อได้รับการพิจารณาคัดเลือกให้เป็นสินค้าไทยแห่งปี 2532 นักท่องเที่ยว จึงได้เห็น “ผักกาดหวานตราสามฝู้ง” กลายเป็นของดีเมืองสุรินทร์ และโดดเด่นในงานเทศกาล หรือประเพณี ต่าง ๆ ที่ทางภาครัฐจัดขึ้น และเป็นสิ่งที่นักท่องเที่ยวถามหาเพื่อซื้อเป็นของฝากของที่ระลึก

2.5.6 ข้าวสารหอม

หนังสือ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นตามรอยวัฒนธรรมท่าตูม เล่ม 2” ของ บุญขาน โทจันทร์ (2551: 62-68) ได้กล่าวถึงที่มาของข้าวหอมมะลิ และข้าวหอมมะลิ 105 ที่มีชื่อเสียง และเป็นหนึ่งใน อัตลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์ ไว้ว่า ข้าวหอมมะลิ มีแหล่งกำเนิดในประเทศไทย โดยเฉพาะภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ มีการผลิตข้าวที่มีคุณภาพดี เป็นที่ต้องการของตลาด จากการวิจัยทดลองปลูก ข้าวหอมมะลิ 105 ในแหล่งปลูกข้าวหอมมะลิ 10 แห่งทั่วประเทศ พบว่าสุรินทร์ผลิตได้มากที่สุด ถึง 3.1 ล้านไร่ คิดเป็นร้อยละ 21 ของภาค ร้อยละ 17.2 ของประเทศ และมีชื่อเสียงด้านเป็นแหล่ง

ผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์ที่มีคุณภาพ เป็นที่รู้จัก และยอมรับโดยทั่วไป รวมทั้งมีการส่งออกจำหน่ายไปทั่วโลก ข้าวหอมมะลิ 105 สุรินทร์ ได้ชื่อว่ามีราคาสูงกว่าที่อื่น เนื่องจากคุณภาพดี

ภาพที่ 18 ข้าวหอมมะลิ 105 (อคส.) สุรินทร์
(ที่มา: ภาพจากเว็บไซต์ <http://www.gotoknow.org/posts/2710961>)

วันที่ 5 ธันวาคม 2542 จังหวัดสุรินทร์ได้ประกาศนโยบาย “สุรินทร์เมืองเกษตรอินทรีย์ปลอดภัยและสารพิษ” โดยนายเกษมศักดิ์ แสนโกชน์ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ขณะนั้น เป็นพลังขับเคลื่อนสำคัญในการให้ความรู้ ความเข้าใจต่อเกษตรกร ปรับเปลี่ยนวิธีทำการเกษตรมาสู่แนวทาง “เกษตรอินทรีย์ วิถีสุรินทร์” และวันที่ 12 พฤศจิกายน 2544 คณะรัฐมนตรีมีมติให้สุรินทร์เป็นจังหวัดนำร่องเรื่องเกษตรอินทรีย์ของประเทศไทยและได้ดำเนินการส่งเสริม และพัฒนาการผลิตข้าวหอมมะลินทรีย์ จังหวัดสุรินทร์ได้ใบรับรอง ตามระบบมาตรฐานเกษตรอินทรีย์ (มกท.) มาตรฐานสินค้าเกษตร และอาหารแห่งชาติ (มกอช.) และได้กำหนดมาตรฐานเกษตรอินทรีย์สุรินทร์ (มก.สร.) เป็นจังหวัดแรกของประเทศไทย

องค์การคลังสินค้า กระทรวงพาณิชย์ (อคส.) ได้คัดสรรข้าวหอมมะลิพันธุ์ขาวมะลิ 105 เพื่อจัดจำหน่าย ด้วยลักษณะเด่นคือ “ข้าวหอมมะลิสุรินทร์ หอม ยาว ขาว นุ่ม” จึงได้รับการรับรองมาตรฐานการผลิตระบบ GMP HACCP ISO 9001: 2000 ได้รับเครื่องหมายรับรองมาตรฐานข้าวหอมมะลิของกระทรวงพาณิชย์ จาก 2 หน่วยงาน คือ รูปพนมมือจากกรมการค้าภายใน และเครื่องหมายรูปรวงข้าวจากกรมการค้าต่างประเทศ ช่วยย้ำมาตรฐานและคุณสมบัติของข้าวหอมมะลิ 105 ว่า อุดมไปด้วยสารอาหารนาซานิต ได้แก่ วิตามินบี 1 บี 2 ไนอาซิน คาร์โบไฮเดรต โปรตีน และแร่อื่น เช่น เหล็ก แคลเซียม และฟอสฟอรัส (องค์การคลังสินค้า กระทรวงพาณิชย์: ออนไลน์)

ปัจจุบันภาครัฐได้นำเสนอข้าวหอมมะลิสุรินทร์สู่สาธารณะ ผ่านเทศกาลและงานประเพณีระดับจังหวัด เช่น งานวันข้าวหอมมะลิอินทรีย์และมหกรรมผ้าไหมสุรินทร์ และระดับอำเภอ เช่น งานเทศกาลงานปลาไหล ข้าวใหม่หอมมะลิ และงานกาชาดอำเภอชุมพลบุรี เป็นต้น

กำหนดจัดงานวันข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และมหกรรมผ้าไหมสุรินทร์ ตรงกับเดือนกุมภาพันธ์ของทุกปี เป็นช่วงที่เกี่ยวข้าวใหม่เสร็จ งานนี้เน้นประชาสัมพันธ์ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ให้เป็นที่ยอมรับ เป็นการส่งเสริมมูลค่าให้แก่ข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และผ้าไหมจังหวัดสุรินทร์ ในงานจึงมีกิจกรรมที่หลากหลาย ตั้งแต่นิทรรศการเกษตรอินทรีย์ นิทรรศการข้าวหอมมะลิอินทรีย์ นิทรรศการหม่อนไหมและผ้าไหม การแสดงศิลปวัฒนธรรม การประกวดข้าวหอมมะลิอินทรีย์ การประกวดผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ การแสดงโรงทอผ้าไหมยกทอโบราณจันทโรสม้า การประกวดออกแบบและเดินแบบแฟชั่นโชว์ผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ การจำหน่ายผลิตภัณฑ์ OTOP ของดี 4 ภาค และการแสดงดนตรีตลอดงาน

ส่วนงานเทศกาลงานปลาไหล ข้าวใหม่หอมมะลิ และงานกาชาด อำเภอชุมพลบุรี องค์การบริหารส่วนตำบลศรีณรงค์ร่วมกับเทศบาลชุมพลบุรี จัดขึ้นในสัปดาห์ที่ 3 ของเดือนธันวาคมทุกปี ณ บริเวณสนามที่ว่าการอำเภอชุมพลบุรีในเขตพื้นที่ทุ่งกุลาร้องไห้ การจัดงานเกิดขึ้นหลังฤดูกาลเก็บเกี่ยว ทุกกิจกรรมจึงเน้นคลายความเหนื่อยล้าให้ประชาชน ที่สำคัญเป็นช่วงที่ปลาไหลเจริญเติบโตเกษตรกรสามารถจับมาบริโภคได้ในปริมาณมาก ภาครัฐจึงนำมาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมรื่นเริง เช่น แข่งขันจับปลาไหลประเภททีมชาย-ทีมหญิง และทีมนานาชาติ ประกวดปลาไหลใหญ่ - ยาว และประกวดอาหารสูตรเด็ดจากปลาไหล เช่น ต้มเปรตปลาไหล ปลาไหลย่างซอส นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมอื่น ๆ ได้แก่ ประกวดขบวนรถ ตกแต่งด้วยเมล็ดข้าวหอมมะลิ และขบวนฟ้อนรำพื้นเมือง ประกวดข้าวหอมมะลิ ประกวดผ้าไหม แข่งขันนวดข้าว-ตำข้าว แข่งขันหุงข้าวแบบโบราณ ประกวดสารับอาหาร แข่งขันเรือพายไม่เกิน 8 ฝีพาย นิทรรศการของดีเมืองชุมพลบุรี จำหน่ายสินค้าและผลิตภัณฑ์ OTOP รวมทั้งมหรสพ อาทิจการแสดงหมอลำ การแสดงดนตรี

ข้าวหอมมะลิ 105 เป็นข้าวอินทรีย์คุณภาพเยี่ยม รู้จักกันดีทั้งในหมู่คนไทย และชาวต่างชาติ ว่า “หอม ยาว ขาว นุ่ม” เป็นสินค้าส่งออกที่ทำรายได้แก่เกษตรกรและประเทศชาติ ชาวสุรินทร์จึงยกให้เป็นของเด่นของดีอีกหนึ่งของจังหวัด ปัจจุบันข้าวหอมมะลิเป็นวัตถุดิบแทนข้าวสารเหนียวในการผลิตสาโท รสชาติเหมือนวัตถุดิบเดิม แต่มีคุณสมบัติเพิ่มคือความหอมหวาน

ภาพที่ 19 กิจกรรมในงานวันข้าวหอมมะลิอินทรีย์ และมหกรรมผ้าไหมสุรินทร์
(ที่มา: ภาพจากเว็บไซต์ <https://www.google.co.th=วันข้าวหอมมะลิอินทรีย์และมหกรรมผ้าไหมสุรินทร์>)

2.5.7 งามพร้อมวัฒนธรรม

นอกจากจุดเด่นเรื่องช้าง ผ้าไหม ประคำ ปราสาท ผักกาดหวาน ข้าว(สาร) หอมมะลิ 105 สุรินทร์ยังมีอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอีก 3 ประการ ได้แก่ ภาษาเขมรถิ่นไทย การละเล่นพื้นบ้าน และอาหารพื้นเมือง ที่ภาครัฐพยายามผลิตซ้ำ และนำเสนอ ผ่านเทศกาล งานประเพณี ทั้งระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด

2.5.7.1 ภาษาเขมรถิ่นไทย

ภาษาบ่งบอกความเป็นตัวตนของผู้คนแต่ละกลุ่ม แต่ละชาติพันธุ์ และภาษามีชีวิต เมื่อภาษาหนึ่ง ๆ กระจายอยู่ต่างถิ่น และมีสัมพันธ์กับภาษาอื่นรอบข้าง จึงมีการปรับเปลี่ยนกลายเป็นเอกลักษณ์เฉพาะถิ่น อย่างเช่นภาษาเขมร หรือ “เกียซา-ขแมร์”

ภาษาเขมรที่ใช้ในประเทศไทยและกัมพูชา (สำเนียงพนมเปญ) มีจุดกำเนิดมาจากเขมรโบราณเหมือนกัน แต่เมื่อมีพรมแดนรัฐชาติเป็นตัวแบ่งสองประเทศออกจากกัน ส่งผลให้ผู้คนสองฝั่งอยู่ในสภาพแวดล้อมที่แตกต่าง แต่ละประเทศจึงมีการพัฒนาภาษาเขมรในแบบฉบับของตน ความแตกต่างทั้งด้านจำนวนหน่วยเสียงสระ พยัญชนะ การออกเสียง และคำศัพท์ที่ใช้ ทำให้ผู้ฟังสามารถแยกแยะสำเนียงเขมรถิ่นไทยออกจากสำเนียงเขมรพนมเปญ และมีการเรียกให้แตกต่าง ภาษาเขมรในจังหวัดสุรินทร์ เรียกว่า “ภาษาเขมรถิ่นไทย” หรือ ภาษาเขมรบน (เกียซา-ขแมร์-เลอ) ภาษาเขมรในประเทศกัมพูชา เรียกว่า ภาษาเขมรล่าง (เกียซา-ขแมร์-กรอม) เกิดจากการเทียบภาษากับพื้นที่ทางธรรมชาติ โดยเทือกเขาพนมดงรัก หรือ “พนมดองแรก” ที่กั้นระหว่างประเทศทั้งสอง

ถึงแม้ปัจจุบันระบบการศึกษาจากส่วนกลางจะบังคับให้คนไทยต้องใช้ภาษาไทย มาตรฐานในการฟัง พูด อ่าน เขียน และติดต่อราชการ แต่คนส่วนใหญ่ของจังหวัดสุรินทร์ก็ยังคงพยายามจะรักษาภาษาเขมรถิ่นไทยไว้ผ่านภาษาพูด ถึงแม้จะไม่เข้มแข็งเช่นในอดีตก็ตาม

ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์ ตามรอยอารยธรรมไพรทสมันต์ (เมืองสุรินทร์)” บุญชาน โทชน์ (2552: 105) ได้กล่าวถึงความหลากหลายของกลุ่มคนและภาษาท้องถิ่นที่ใช้ในสุรินทร์ว่า “นอกจากภาษาไทยภาคกลางและภาษาไทยอีสานแล้ว ยังมีภาษาที่ใช้สื่อสารกันมาก 2 กลุ่ม คือ กลุ่มที่พูดภาษาถิ่นไทย-ส่วย และกลุ่มที่พูดภาษาถิ่นไทย-เขมร โดยกลุ่มที่พูดภาษาถิ่นไทย-ส่วย (ไทย-กวย) ได้อพยพมาจากแขวงเมืองอัตปือแสนปาง แยกย้ายไปอยู่ตามอำเภอต่าง ๆ คือ อำเภอศีขรภูมิ สำโรงทาบ ท่าตูม จอมพระ กิ่งอำเภอศรีณรงค์ เมื่ออพยพมาอยู่นานก็เกิดผสมกับชาวเขตอีสานจึงเกิดเป็น “กวยเขมร” หรือ “กวยลาว” ส่วนกลุ่มที่พูดภาษาถิ่นไทย-เขมร ส่วนมากอยู่ในตัวอำเภอเมืองที่มีชนพื้นเมืองดั้งเดิมของเมืองสุรินทร์อยู่ คนเฒ่าคนแก่จะพูดภาษาเขมรถิ่นดีกว่าภาษาไทยภาคกลางและภาษาไทยอีสาน” และสรุปว่า “ภาษาเขมรในจังหวัดสุรินทร์แตกต่างจากภาษาเขมรถิ่นพูซามาก นั่นแสดงว่าภาษาของคนไทยในจังหวัดสุรินทร์มีการสร้างภาษาของตนขึ้นมา โดยเฉพาะเป็นภาษาที่เรียกว่า “เขมรอีสาน” ไม่เหมือนภาษาเขมรถิ่นพูซา”

นอกจากนี้ บุญชาน โทชน์ (2552: 35) ยังได้สรุปภาพการกระจายตัวของภาษาถิ่นต่าง ๆ ในจังหวัดสุรินทร์ ไว้ในหนังสือ “ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตามรอยอารยธรรมท่าตูม เล่ม 2” ว่า

ประชากรในจังหวัดสุรินทร์ใช้ภาษาท้องถิ่นเขมร กวย และ ลาว เป็นภาษาที่หนึ่งควบคู่กับภาษาไทย พบการใช้ภาษาเขมรเป็นภาษาที่หนึ่งมากที่สุด กระจายตัวอยู่ทุกอำเภอ แต่หนาแน่นที่สุดในอำเภอเมืองสุรินทร์ ท่าตูม ลำดวน ปราสาท กาบเชิง สังขะ พนมดงรัก ศีขรภูมิ และจอมพระ ภาษาส่วย (เป็นภาษาเก่าแก่ ไม่มีภาษาเขียน) ใช้กันมากที่อำเภอศีขรภูมิ จอมพระ ท่าตูม ศรีณรงค์ ลำดวน และ สังขะ ส่วนภาษาลาว ใช้มากที่อำเภอสนม รัตนบุรี ชุมพลบุรี ท่าตูม และ โนนารายณ์

การสำรวจจากแหล่งข้อมูลอื่น พบว่ามีลูกหลานชาวเขมรสุรินทร์ที่มีความห่วงใยเกรงว่าภาษาของบรรพบุรุษจะหายไป จึงนำเสนอความรู้ทางภาษา หรือเกร็ดเล็กเกร็ดน้อยเกี่ยวกับคำศัพท์ภาษาเขมรถิ่นไทย ผ่านสื่อสังคมออนไลน์ เช่น เว็บไซต์ <http://surinkhmer.blogspot.com/> ให้เสนอความรู้เกี่ยวกับภาษาเขมรสุรินทร์ เช่น “ภาษาเขมร: ภาษาเขมร หักพูดภาษาเขมรสุรินทร์ คำวัยรุ่นภาษาเขมร วัฒนธรรมภาษาเขมร” ซึ่งเน้นการใช้คำศัพท์หมวดต่าง ๆ เช่น หมวดฤดูกาล คำเรียกญาติ คำเกี่ยวกับวัยรุ่น เป็นต้น

หรือ เว็บไซต์ “KONSURIN.NET” ผู้ดูแลก็สอนคำศัพท์ภาษาเขมรในชีวิตประจำวัน แก่ผู้สนใจ โดยเสนอเป็นตอนสั้น ๆ จัดหมวดหมู่ชัดเจน ผู้เขียนแสดงทัศนะและเจตนาการนำเสนอ ว่า

“ทุกวันนี้ ภาษาเขมร ซึ่งนับวันจะค่อยเลือนหายไปเรื่อย ๆ เพราะคนเราทุกวันนี้ (บางคน) มักจะคิดว่า ภาษาเขมรเป็นภาษาที่ด้อยหรือบ้านนอกประมาณนั้น และถ้าหากพูดคุย ภาษาเขมรในสังคม มักจะเขินอาย เพราะกลัวคนอื่นว่าเขย และเด็ก ๆ ทุกวันนี้ ส่วนมากจะใช้ ภาษาไทยหรือภาษากลางเป็นหลักในการสื่อสาร และผู้ปกครองบางคนก็มักจะสอนลูกหลานให้ ทัศนคติภาษาไทยตั้งแต่ยังเล็ก ๆ และใช้ภาษาไทยในการพูดคุย ในครอบครัว

อีกประการหนึ่ง คนท้องถิ่นที่เป็นคนเขมรบางคนแทบจะจำไม่ได้ว่า คำบางคำของ ภาษาเขมร หมายถึงอะไร แปลว่าอะไร มีชื่อเรียกว่าอะไร นั้นเพราะเราไม่ได้ใช้หรือพูดบ่อย ๆ และนี่ก็คือเหตุผลหนึ่งที่ทำให้ภาษาเขมรค่อย ๆ ถูกลืมไป ด้วยเหตุนี้ผมจึงได้คิดริเริ่มเขียนภาษา เขมร และรวบรวมคำศัพท์ภาษาเขมร โดยใช้อักษร อักษรขะ พยัญชนะ สระ วรรณยุกต์ไทย เพื่อให้ผู้ที่สนใจจะศึกษาได้อ่านง่ายขึ้น ถึงแม้ว่าการอ่านออกเสียงอาจจะไม่เหมือนสำเนียงของ ภาษาเขมรขนาดนั้น แต่ผมก็พยายามเรียบเรียงให้ได้ใกล้เคียงที่สุดเท่าที่ผมสามารถทำได้

ความโดดเด่น และเป็นเอกลักษณ์ของภาษาเขมรถิ่นไทย ส่งผลให้ผู้ผลิตและดำเนิน รายการโทรทัศน์ เช่น นิรมล เมธีสุวกุล “รายการพันแสงรุ่ง” นำเสนอสารคดีเกี่ยวกับ “ภาษาเขมรใน สุรินทร์” ไว้ 2 ตอน ได้แก่ ภาษาเขมรถิ่นไทย” ถ่ายทอดผ่านระบบที่วีออนไลน์ทาง www.thaipbs.or.th/Live และ “ฟื้นฟูภาษาเขมรถิ่นไทย” ออกอากาศในวันอาทิตย์ที่ 28 เมษายน 2556 เวลา 16.05-16.30 น. และวันอาทิตย์ที่ 5 พฤษภาคม เวลา 16.05-16.30 น. ตามลำดับ ทั้งนี้ สามารถชมย้อนหลังได้ในส่วนของรายการพันแสงรุ่ง และ youtube

ทางรายการได้เก็บข้อมูลภาคสนาม ณ ชุมชนเขมรบ้านสวาย อำเภอเมือง จังหวัด สุรินทร์ และชุมชนเขมรอื่น ๆ ของจังหวัด ทั้งนี้ขอยกบทบรรยายบางช่วงตอนมาแสดงให้เห็นว่า ภาษาเขมรถิ่นไทย ยังคงมีบทบาทสำคัญในวิถีชีวิตคนส่วนใหญ่ในจังหวัด ความตอนหนึ่งว่า

“จังหวัดสุรินทร์มีการใช้ภาษาเขมรในชีวิตประจำวันมากกว่า 1,400,000 คน...ชุมชน เขมรบ้านสวาย อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นชุมชนโบราณดั้งเดิมของคนไทยเชื้อสายเขมร ใช้ภาษาเขมรถิ่นไทย คำว่า “สวาย” ซึ่งเป็นชื่อหมู่บ้านเป็นภาษาเขมร แปลว่า มะม่วง ภาษาเขมร ถิ่นไทยเป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตคนบ้านสวาย พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ล้วนใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยติดต่อกับ อำนาจเหนือธรรมชาติหรือบรรพชน (มีการนำเสนอพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ กรณีผีตมึ ก่อว่าคือ ลูกหลานแอบได้เสียกันก่อนเวลาอันควร ทำให้พ่อแม่มีอาการเจ็บป่วยแบบไม่ทราบสาเหตุจึงต้องมีการเซ่นผีบรรพบุรุษ ภาษาเขมรเรียกว่า “แซนเตียม” (มีภาพการเซ่นไหว้ประกอบการบรรยาย)... ภาษาสะท้อนระบบความคิดของผู้คนและระบบความคิด ภูมิปัญญาความเชื่อของผู้คนที่สั่งสมมา

อย่างยาวนาน วันนี้มีพิธีไหว้ที่ยุงข้าว (แซนยุง) คุณยายกอม พูนแสง เล่าว่า เมื่อเก็บเกี่ยวข้าวขึ้น
ยุงแล้วจะต้องบอกกล่าวแม่โพสพก่อนเสมอจึงจะเอาข้าวมากิน ได้ปฏิบัติเคร่งครัดอย่างนี้ตลอดมา

ยายกอม พูนแสง ได้ให้สัมภาษณ์ภาษาเขมรว่า “เป็นความเชื่อมาแต่โบราณว่า หลัง
เก็บเกี่ยวข้าวแล้ว ข้าวส่วนที่จะกินก่อนก็ให้ไว้ข้างนอก ข้าวที่เอาเข้ายุ้งฉางนั้นห้ามเอาออกมากิน
จนกว่าจะทำพิธี “แซนยุง” ขออนุญาตเอาข้าวออกมากินเสียก่อน” (ผู้วิจัยถอดความ)

รายการ “ฟื้นฟูภาษาเขมรถิ่นไทย VOICE TV” ก็เห็นความสำคัญของการอนุรักษ์
ภาษาเขมร จึงจัดทำเนื้อหาแสดงความตื่นตัวในการศึกษาภาษาเขมรถิ่นไทย ในจังหวัดสุรินทร์ พบว่า
มีโรงเรียนและศูนย์การเรียนรู้ 13 แห่ง กำลังสนับสนุนให้เด็กและเยาวชนเรียนรู้ และใช้ภาษาถิ่นเขมร
สุรินทร์สื่อสารในชีวิตประจำวัน เช่น โรงเรียนบ้านอำปปีล ตำบลบักไถ อำเภอพนมดงรัก ได้บรรจุ
หลักสูตรภาษาถิ่นเข้าระบบการศึกษา และสอนภาษาเขมรถิ่นไทยแก่นักเรียนประถมชั้นปีที่ 4 และ 5

ภาพที่ 20 เด็ก ๆ ในชุมชนช่วยกันห่อข้าวต้มใบมะพร้าวในวัฒนธรรมเขมร (อันซอมเสลิกโดง)

(ที่มา: ภาพ <http://www.peace.mahidol.ac.th/th/index.php?>)

จากหลักฐานต่าง ๆ ยืนยันได้ว่า ภาษาเขมรถิ่นไทยไม่เหมือนกับภาษาเขมรที่ใช้อยู่ใน
กัมพูชาที่น่าสนใจคือ ถึงแม้จะไม่มีอักษรหรือตัวเขียน แต่ก็ยังคงอยู่และได้รับการสืบทอดเรื่อยมาผ่าน
การสื่อสารในชีวิตประจำวัน และปรากฏใช้เป็นภาษาหลักควบคู่กับภาษาไทยกลาง ใช้ในพิธีกรรม ใช้
ติดต่อซื้อขายตามแนวชายแดน ทั้งระยะหลังนี้หน่วยงานภาครัฐ โรงเรียน และปราชญ์ชุมชน ต่างตื่นตัว
เรื่องการอนุรักษ์และฟื้นฟูมรดกภูมิปัญญา จึงจัดให้มีการเรียนการสอนภาษาเขมรถิ่นไทยใน
สถาบันการศึกษา เช่น โรงเรียนบ้านอำปปีล ตำบลบักไถ อำเภอพนมดงรัก กศน.อำเภอลำทะเมนชัย และ
ศูนย์การเรียนรู้ (ภาษาเขมรถิ่นไทย) 13 แห่งในจังหวัดสุรินทร์ ฯลฯ และงานประเพณีแซนโถงตามบูชา

บรรพบุรุษ ก็เป็นอีกหนึ่งกิจกรรมที่ภาครัฐส่งเสริมให้ภาษาเขมรถิ่นไทยได้รับการสืบสานผ่านงาน ประเพณีและพิธีกรรม ให้ “คนใน” ได้ตระหนักในคุณค่าของมรดกภูมิปัญญาที่มีมาแต่ดั้งเดิม เหนือสิ่ง อื่นใดคือให้ “คนนอก” ที่มีโอกาสมาเที่ยวชมงานมีโอกาสสัมผัสภาษาเขมรถิ่นไทย โดยไม่ต้องเดินทาง เข้าไปในชุมชนที่ใช้ภาษาเขมร

2.5.7.2 การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์

การละเล่นของคนสุรินทร์ คงเป็นเช่นเดียวกับการละเล่นของภูมิภาคอื่น ๆ ที่เกิดขึ้น จากความเชื่อทางศาสนาของชาวบ้าน และการเฉลิมฉลองในเทศกาลงานบุญทางศาสนาทั้งพราหมณ์ พุทธ ผี ผสมกลมกลืนกัน และเข้ามามีส่วนกำหนดค่านิยมประเพณี ตลอดจนพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับ คนตั้งแต่เกิดจนตาย ทำให้มีการฟ้อนรำบวงสรวงสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จากนั้นจึงมีการคิดการละเล่นเพื่อความ สนุกสนานตามวิถีชีวิตชาวไร่ชาวนา และวิวัฒนาการพัฒนาจนกลายเป็นการละเล่น หรือชุดการแสดงให้ เห็นในปัจจุบัน การละเล่นพื้นเมืองสุรินทร์ แบ่งได้เป็น 2 ประเภทใหญ่ ๆ ได้แก่ การละเล่นในงาน นักขัตฤกษ์ และการละเล่นในประเพณีพิธีกรรมทางศาสนา ทั้งนี้ผู้วิจัยขอยกมาเป็นเฉพาะการละเล่น ในงานนักขัตฤกษ์ที่สัมพันธ์ กับงานประจำปีหรืองานรื่นเริงของชาวสุรินทร์

การละเล่นในงานนักขัตฤกษ์ คือการละเล่นในงานประจำปีหรืองานสนุกสนานงาน รื่นเริงของท้องถิ่นสุรินทร์ ที่เป็นที่รู้จัก มีชื่อเสียง และมักได้รับเลือกไปแสดงในพื้นที่ประเพณีหรือ เทศกาลที่จัดขึ้นโดยภาครัฐเพื่อให้นักท่องเที่ยวได้ชมในฐานะการละเล่นพื้นบ้านที่บ่งบอกความเป็น สุรินทร์ เช่น เรือมอันเร เรือมกะโน้บติงตอง เรือมศรีไผทสมันต์ เจริียง กันตรึม มโหรี เป็นต้น ในที่นี้ ขอยกตัวอย่างเฉพาะการละเล่นที่ได้รับเลือกมาผลิตซ้ำในงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ เป็น ประจำทุกปี ได้แก่ กันตรึม เจริียง และการบรรเลงเพลงมโหรี

1 กันตรึม หรือ “โจ๊ะกันตรึม” ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทาง วัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดง ประเภทดนตรี พ.ศ. 2555 (ไทยรัฐ: ออนไลน์) เป็นวงพื้นบ้านใน จังหวัดสุรินทร์ใช้ประกอบการแสดงหรือใช้บรรเลงในงานทั่ว ๆ ไปทั้งงานมงคล งานอวมงคล และงาน เทศกาลต่าง ๆ

“กันตรึม” มีมาช้านาน ใช้เสียงกลองโหนดีกำกับในวงเพื่อให้จังหวะที่ สนุกสนาน รัวใจ ภาษาถิ่นไทยเขมรเรียกกลองนี้ว่า “สกลล” เมื่อตีจะมีจังหวะและเสียงดัง โจ๊ะตรึมต รึม โจ๊ะตรึมตรึม เป็นเอกลักษณ์ จึงเป็นที่มาของการตั้งชื่อวงดนตรีตามจังหวะกลอง ว่า “กันตรึม” กันตรึมพื้นบ้านแบบเดิม มีเครื่องดนตรีครบชุด ประกอบด้วย กลอง โทน 2 ใบ ซอตรัวเอก 1 คัน ปี่อ้อ 1 เล้า ซลู่ 1 เล้า ฉิ่ง 1 คู่ กรับ 1 คู่ ในการบรรเลง โดยปี่อ้อจะทำหน้าที่เป็นประธานของวง เป็นหลัก ในการเทียบเสียงและบรรเลง ซอมีหน้าที่ดำเนินทำนอง โทนกันตรึมมีหน้าที่ควบคุมจังหวะ วงดนตรี

กันตรึมมีบทบาทต่อชีวิตประจำวันของชาวสุรินทร์มาแต่อดีต เล่นในงานแต่งงาน งานศพ งานพิธีกรรมต่าง ๆ หรือใช้บรรเลงในพิธีเช่นสรวงบูชา ทรงเจ้าเข้าผี เป็นต้น งานพิธีต่าง ๆ ของกลุ่มชาวไทยเขมรส่วนมากมักจะใช้วงกันตรึมบรรเลงยืนพื้นตลอดงาน (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์: ออนไลน์)

สุกัญญา ภัทรราชย์ (2540: 8) ให้ข้อมูลที่น่าสนใจว่า เพลงพื้นบ้านเขมรมีลักษณะเป็นเพลงปฏิพาทย์คล้ายคลึงกับเพลงปฏิพาทย์ของภาคกลางมากที่สุด ทั้งโครงสร้างของเพลง วิธีการแสดง และเครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบ ได้แก่ กลองโทนสกล (กลองพิณพาทย์) ซอ และใช้การปรบมือเข้าจังหวะ และจากการที่ สุกัญญา ภัทรราชย์ ได้ลงพื้นที่สัมภาษณ์ชาวเขมรที่เป็นลูกศิษย์ครูเพลงในราชสำนัก กรุงพนมเปญมาก่อน และได้ย้ายมาอยู่จังหวัดสุรินทร์ ทำให้ทราบว่าการเล่นเพลงพื้นบ้านในสุรินทร์ที่ตรงกับที่เล่นกันในประเทศกัมพูชา ได้แก่ เพลงปรบเกอย เพลงอายัย เพลงอมตูก และเจรียงต่าง ๆ ด้าน *ประเภทของเพลงที่ใช้ในการบรรเลง* กำหนดไว้เป็น 4 ประเภท ดังนี้

*บทเพลงชั้นสูงหรือเพลงครู แสดงถึงความกตัญญูต่อครูบาอาจารย์ และกราบไหว้
ลึงค์ศักดิ์สิทธิ์ เพื่อให้มีความมั่นใจ เป็นขวัญกำลังใจในการแสดง จัดว่าเป็นเพลงที่มีความไพเราะ
ใช้บรรเลงนำก่อนเพลงอื่น ๆ ท่วงทำนองช้าโหยหวน ได้แก่ เพลงขวยจุมเวียด ชเรี้ยเชิร ชเรี้ย
สะเดิง*

*บทเพลงสำหรับขบวนแห่ ใช้บรรเลงในขบวนแห่ต่าง ๆ เป็นเพลงที่มีท่วงทำนอง
จังหวะสนุกสนาน เช่น เพลงชมโปงชเราะทม รำพาย ครอบตุ้ม อันชองชเนงนบ เกาะเบอมแบง
เกาะกรอก*

*บทเพลงเบ็ดเตล็ด เป็นเพลงที่มีจังหวะเร่าร้อนสนุกสนาน มักใช้บรรเลงบนเวทีการ
แสดง เช่น เพลงงูดตัก จองนารี กัญจัญแจก สำเรี้ยยูลไล กัดเตรยกัจปกา*

*บทเพลงประกอบการแสดง ใช้บรรเลงประกอบการแสดงทั่ว ๆ ไป เช่น เพลงกะโนบ
ดิงตอง เรือมอันเร เรือมอายัย เรือมมะมัวด และรำฟ้อนต่าง ๆ นอกจากนี้ กันตรึมยังบรรเลง
ประกอบการร้องเพลงระหว่างชาย-หญิง ในทำนองเกี่ยวพาราสิเหมือนดนตรีอื่น ๆ เช่น แคน
กีตาร์ เป็นต้น*

(ภูมิจิตร เรืองเดช, 2529: 68)

นอกจากนี้ ยังพบบทเพลงประยุกต์ที่ใช้ทำนองเพลงลูกทุ่งเข้ามาปรับใช้เป็นทำนองเพลงกันตรึม เช่น ดิสโก้กันตรึม สัญญาประยุกต์ และเตี้ยแหมมประยุกต์ เป็นต้น เนื้อเพลงกันตรึมเป็นภาษาเขมรสูง เล่าถึงความเป็นมา และวิถีชีวิต โดยเฉพาะความรัก ซึ่งได้รับการสืบทอดแบบมุขปาฐะ (Oral Tradition) จึงไม่มีผู้บันทึกเนื้อร้อง ผู้แสดงต้องใช้ปฏิภาณในการเล่นนอกเหนือการจดจำคำกันตรึมเก่า และ “คิดคำกลอนให้เหมาะสมกับงานที่เล่น หรือใช้บทร้องเก่า ๆ ที่จดจำกันมา มีประมาณ 228 ทำนองเพลง” (พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์: ออนไลน์)

เครื่องดนตรีกันตรึมเปลี่ยนแปลงไปบ้างตามยุคตามสมัย และความเหมาะสม ปัจจุบันวงดนตรีกันตรึมของแต่ละท้องถิ่นในเขตอีสานใต้ ทั้งเครื่องดนตรีและการผสมวงขึ้นอยู่กับความนิยมและความสะดวกของผู้เล่นผู้เล่นที่มีความสามารถมาก ก็อาจบรรเลงดนตรี และขับร้องไปพร้อมกัน ก่อนแสดงกันตรึมทุกงานจะต้องมีพิธีไหว้ครู* เพื่อเป็นสิริมงคลทั้งผู้เล่นและผู้ดู จากนั้นจึงบรรเลงเพลงต่าง ๆ โดยเริ่มจากเพลงไหว้ครู และเพลงอื่น ๆ ต่อไป

หมู่บ้านกันตรึมบ้านดงมัน ตำบลคอโค อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นหมู่บ้านวัฒนธรรมที่มีชื่อเสียงที่สุดของจังหวัด คนทั้งหมู่บ้านร่วมมือกันอนุรักษ์ภูมิปัญญาของบรรพบุรุษไว้อย่างมั่นคง เป็นที่ยอมรับของคนในท้องถิ่น “กันตรึมบ้านดงมัน” ถือเป็นความภาคภูมิใจร่วมของชาวสุรินทร์ เป็นการแสดงพื้นบ้านที่มีโอกาสเผยแพร่ผ่านสื่อต่าง ๆ ทั้งโทรทัศน์ วิทยุ หนังสือพิมพ์ และมีบทบาทอย่างมากในช่วงเทศกาล งานประเพณี และพิธีกรรมระดับจังหวัด รวมทั้งเมื่อมีแขกทั้งในและต่างประเทศมาเยือน ปัจจุบันมีผู้คน และคณะต่าง ๆ เข้าไปศึกษาหาความรู้ด้านดนตรีพื้นบ้านโดยตลอด อีกทั้งเมื่อภาครัฐหันมาให้ความสำคัญกับชุมชนในท้องถิ่น และมุ่งฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิม หมู่บ้านดงมันซึ่งมีความเข้มแข็งและเป็นต้นแบบของหมู่บ้านวัฒนธรรม จึงมีโอกาสได้นำเสนอวัฒนธรรมดั้งเดิมโบราณอยู่บ่อยครั้ง รวมทั้งได้รับเชิญมาแสดงในงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ทุกปี

ภาพที่ 21 การไหว้ครูวงกันตรึม และวงมโหรีพื้นบ้านก่อนทำการแสดงในงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ

จากลักษณะเด่นดังกล่าวประกอบกับประวัติความเป็นมาที่ยาวนาน และเป็น การแสดงที่คงอยู่จวบจนปัจจุบัน กันตรึมจึงกลายเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมอย่างหนึ่งของชาวไทย

* เครื่องไหว้ครูประกอบด้วย เงิน 21 บาท 50 สตางค์ ผ้าขาว 1 ผืน รูป 1 คู่ เทียน 1 คู่ กรวยดอกไม้ 5 กรวย ข้าวสาร 1 ถ้วย ใบพลู 2 ใบ กับเหรียญสลึง 1 เหรียญ วางบนถ้วยข้าวสาร อาหารควมี้หั่วหมู หรือไก่ต้ม 1 ตัว หรือจะใช้เนื้อไก่ เนื้อหมู เนื้อปลา เนื้อวัว อย่างใดอย่างหนึ่งก็ได้ ข้าวสุก 2 ถ้วย บุหรี่ 5 มวน หมากพลู 5 คำ เหล้า 1-2 ขวด แป้งหอม ขมิ้น น้ำอบ น้ำหอม (พอประมาณ) และผลไม้ต่าง ๆ กล้วย ส้ม เงาะ ละมุด หรือของหวานต่าง ๆ

เชื้อสายเขมร และคนแถบอีสานใต้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งของจังหวัดสุรินทร์ เนื่องจากวงกันตรึม และ ศิลปินพื้นบ้านกันตรึมที่มีชื่อเสียงหลายท่าน ล้วนเป็นคนในพื้นที่สุรินทร์

ภาพที่ 22 การเร่อกันตรึมในอดีต

(ที่มา: ภาพจากเว็บไซต์ www.finearts.go.th/surinmuseum/parameters/km/category/นาฏศิลป์-ดนตรี)

2 เจริญ

“เจริญ” หรือ “จำเรียง” ขึ้นทะเบียนเป็นมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรม สาขาศิลปะการแสดง ด้านดนตรี พ.ศ. 2555 (ไทยรัฐ: เว็บไซต์) ภาษาเขมรในสุรินทร์เรียก “จิ้ง” หรือ “จำจิ้ง” หมายถึงการร้องเพลงแบบต่าง ๆ ตามชนิดของเครื่องดนตรีที่เล่นประกอบ เน้นการร้อง เป็นทำนองมากกว่าการรำรำ ทั้งร้องคู่ ร้องเดี่ยว มีลักษณะคล้ายเสภาในภาคกลาง และ จ้อยในภาคเหนือ ใช้การด้นกลอนเป็นภาษาเขมร ในเชิงเพลงปฏิพากย์ มีการเกี่ยวพาราสี พรรณนาวิถีชีวิต ประวัติศาสตร์ของตนเองในอดีต ชาวสุรินทร์นิยมการละเล่นนี้มาก มักร้องในเทศกาลต่าง ๆ เช่น งานบวช งานทอดกฐิน งานเข้าพรรษา งานที่จัดในลานวัดทั่ว ๆ ไป เจริญ แบ่งเป็น 10 ชนิด ได้แก่ “เจริญเบริน” “เจริญชันตุง” “เจริญตรด” “เจริญปังนา” “เจริญกันตรึม” “เจริญนอรแก้ว” “เจริญกันตรอบกัย” “เจริญจะแบ็ต หรือ จเปย” “เจริญจรวง” และ “เจริญตรัว” (อารีย์ ทองแก้ว, 2549: 190-215) อธิบายบางชนิด ดังนี้

2.1 “เจริญเบริน” วิวัฒนาการมาจากการเล่น “กัญต้อบโก” เป็นการร้องโต้ตอบระหว่างชาย-หญิง 2-3 คน ไม่จำกัดสถานที่แสดง มีแคนเป็นเครื่องดนตรีแทนการใช้ปี่อ้อในอดีต ทำนองคล้าย ๆ หมอลำกลอน เข้าใจว่าเกิดขึ้นในช่วง 50-60 ปีมานี้

ในอดีต หลังการเกี่ยวข้าว ชาวคณะเจริญเบริน ตระเวนแสดงตามหมู่บ้านต่าง ๆ ในช่วงค่ำ แลกการขอข้าวเปลือกเป็นสินน้ำใจในตอนเช้า นักแสดงจะแต่งกาย แบบพื้นบ้านโบราณ ต่อมาจึงพัฒนาให้ผู้หญิงนุ่งกระโปรง ผู้ชายสวมกางเกงขายาว ทำรำพื้นฐาน มี 5 ท่าคือ ทำรำเดิน ทำรำถอย ทำรำเคียง ทำรำเกี่ยว ทำรำตีนิ้ว และทำเตะขา วิธีการเล่น เริ่มจากการบูชาครู การ

แนะนำตนเอง การบอกกล่าวถึงความสำคัญของงาน แล้วเริ่มเจรียงถาม-ตอบ เจรียงเรื่องสุดท้ายคือ เจรียงลา

เจรียงเบริน ให้คุณค่าหลายด้าน เช่น ด้านภาษา มีการสรรคำชมที่ไพเราะ มีสัมผัส ไม่มีรูปแบบที่ตายตัว บทร้องสะท้อนให้เห็นความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม สังคม และอาชีพ นอกจากนี้ยังให้ความบันเทิงใจ ความเพลิดเพลิน และสนองตอบสภาวะด้านจิตใจได้ด้วย ปัจจุบัน ความนิยมเจรียงเบรินลดลงตามกาลเวลา คงมีเฉพาะผู้สูงวัยเท่านั้นที่จำใจไปแสดงตามงานต่าง ๆ “เจรียงเบรินคณะสมหวัง” ถือว่าเป็นเจรียงเบรินที่มีชื่อเสียงของจังหวัด ในอันดับต้น ๆ จากกว่า 10 คณะที่เหลืออยู่ใน จังหวัดสุรินทร์ (เดลินิวส์: ออนไลน์)

2.2 “เจรียงขันตู่จ” หมายถึง การร้องตักเบ็ด เป็นการร้องเล่นในเทศกาลต่าง ๆ หรืองานบวชนาค ส่วนมากจัดในลานวัด ชายหนุ่มจะผูกขนม ข้าวต้ม หรือผลไม้ไว้ที่ปลายคันเบ็ด หย่อนลงใกล้ ๆ หญิงสาว พลองร้องเพลงเกี่ยว การรับเหยื่อแสดงถึงความพึงพอใจ การรับรัก หลังเสร็จงานฝ่ายชายอาจสานต่อความสัมพันธ์ ส่งผู้หญิงไปสู่ออได้เลย เจรียงชนิดนี้ จึงมักใช้เป็นกิจกรรมรื่นเริงในอดีต เพื่อเปิดโอกาสให้หนุ่ม-สาวใกล้ชิดกัน เช่น ในงานบุญแซนโฎนตา

2.3 “เจรียงตรด หรือ ตรุษ” เป็นการเจรียงในวันตรุษสงกรานต์ ผู้แสดงชายหญิงไม่จำกัดจำนวน ตีกลองโตนประกอบการเดินขับร้อง ร่ายรำเป็นสองแถว ไปอวยพรตามบ้าน มีผู้สูงอายุเป็นหัวหน้าถือ “จรด” (เครื่องให้จังหวะด้วยการกระทบแท่งด้ามกับพื้นดิน) เดินนำขบวน

2.4 “เจรียงกันตรึม” เป็นการเจรียงชายล้วน 4 คน นิยมขับร้องในงานมงคล เช่น กล่อมหอ ขึ้นบ้านใหม่ ใช้เครื่องดนตรี ปี่อ้อ ซอด้วง และกลองโตน 2 ลูก คนตีกลองจะเป็นผู้ขับร้อง

เจรียงเบริน

เจรียงนอรแกว

วงมโหรีพื้นบ้าน

เครื่องดนตรีพื้นบ้าน

ภาพที่ 23 การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์ในอดีต

(ที่มา: ภาพจากเว็บไซต์ www.finearts.go.th/surinmuseum/parameters/km/item/)

การเจียรแบบต่าง ๆ สะท้อนให้เห็นว่าคนสุรินทร์ เป็นผู้ที่มีสุนทรีย์ด้านการร้องรำอยู่ในสายเลือด มีการคิดค้นสิ่งแปลกใหม่ขึ้นมาเล่นสนุกสนาน หลากหลายรูปแบบ เพื่อผ่อนคลายความตึงเครียดจากการทำงานไร่นา เป็นการเพิ่มสีสันความสุขแบบเรียบง่ายในแบบวิถีชาวบ้าน อาศัยภูมิปัญญาท้องถิ่นและการพึ่งพาตนเองอย่างแท้จริง

3 วงมโหรีพื้นบ้านสุรินทร์

วงมโหรีพื้นบ้าน คือ การนำเครื่องดนตรีประเภทเครื่องสาย และเครื่องเป่าพาทย์มาประสมกัน มีซอเป็นเครื่องดนตรีหลัก ใช้บรรเลงในงานมงคล เช่น งานแต่งงาน งานขึ้นบ้านใหม่ เป็นต้น วงมโหรีพื้นบ้านสุรินทร์ นี้มีการฝึกฝน สืบทอด และเล่นกันอย่างแพร่หลายในหมู่บ้าน โดยเฉพาะในเขตอำเภอสังขะ และอำเภอเมือง ในอดีต วงมโหรีที่เป็นที่รู้จักของคนสุรินทร์ คือ วงมโหรีบ้านภูมิโปน และวงมโหรีบ้านดม อำเภอสังขะ ตามประวัติกล่าวว่า นายทุน ผลแมน เรียนดนตรีครั้งแรกจากครูนิล ซึ่งได้รับการถ่ายทอดจากข้าหลวงในสมัยรัชกาลที่ 5 แล้วจึงมารับหน้าที่เป็นหัวหน้าวงมโหรีบ้านภูมิโปน ถ่ายทอดความรู้แก่ผู้ที่สนใจ ส่วนวงมโหรีซึ่งเป็นที่รู้จักกันดีในปัจจุบัน คือ วงมโหรีอีสานใต้ คณะนายเผย ศรีสวาท บ้านระไซร์ ตำบลเฉนียง อำเภอเมือง

ลักษณะเด่น ของวงมโหรีพื้นบ้านสุรินทร์ คือการนำเพลงภาษาเขมรและเครื่องดนตรีจากวงกันตรึมซึ่งเป็นดนตรีพื้นบ้านดั้งเดิมของสุรินทร์มาบรรเลง เครื่องดนตรีที่ใช้ประกอบการเล่น มีดังนี้

1. ซอ 3 ชนิด ได้แก่ ซอกลาง ซออู้ และซอดัง ซอกลางลักษณะเหมือนซออู้ แต่มีเสียงสูงกว่าซออู้เล็กน้อย หรือเรียกว่าซออู้เสียงกลาง ซออู้ ตัวกะโหลกซอทำด้วยกะลามะพร้าว ชิงหนังวัว มีสาย 2 สาย คันชักทำด้วยขนหางม้า มีเสียงทุ้มนุ่มนวล ส่วนซอดัง เป็นซอ 2 สาย กะโหลกซอ ทำด้วยไม้ไผ่ ใช้หนังงูเหลือมชิง คันชักทำด้วยขนหางม้า มีเสียงแหลม
2. ปี่ใน (ขลุ่ย) เป็นปี่ที่ทำจากไม้ชิงชัน หรือไม้พยอมกลึงให้ป่องกลาง แล้วบานปลายทั้งสองข้างเล็กน้อย เล่าปี่เจาะเป็นรูกลวงภายใน มีรูเล็กเสียบลิ้นปี่ ทำด้วยใบตาลตัดกลมมนซ้อนสี่ชั้น ผูกติดกับโลหะ 1 รู และรู-เปิดปิดนิ้วให้เกิดเสียง
3. กลองสองหน้า เป็นกลองที่ชิงด้วยหนัง ทั้งสองหน้า ให้เสียงแบบเดียวกับตะโพน ใช้มือตีทั้งสองด้าน
4. ฉิ่ง และ ฉาบ ฉิ่งจะทำหน้าที่เป็นหลักในการบรรเลง ส่วนฉาบ ใช้ตีขัดกับฉิ่ง ทำให้การบรรเลงสนุกสนาน

สุกัญญา สุจฉายา เห็นว่า “วงมโหรีพื้นบ้านเขมรในอดีตมีการนำจะเข้ามาเป็นเครื่องดนตรีสำคัญชิ้นหนึ่ง อีกทั้งยังใช้ผู้หญิงแสดง ดังภาพปรากฏในรูปโบราณ” (สุกัญญา สุจฉายา, สัมภาษณ์, 11 มกราคม 2560) สอดคล้องกับที่ “บรรณาลัย” กล่าวว่า “วงมโหรีของป่าพลอย” แห่ง

บ้านสะเดา อำเภอพลับพลาชัย จังหวัดบุรีรัมย์ เป็นวงมโหรีที่มีลักษณะการประสมวงคล้ายกับวงมโหรีของเขมรที่กัมพูชา และมีการนำเครื่องดนตรีบางชนิดที่มีลักษณะเหมือนเครื่องดนตรีของเขมร บางชนิดมีลักษณะเป็นรูปสัตว์ตามชื่อเรียกของเครื่องดนตรี เช่น กระปือ (จระเข้หรือจะเข้) ถือได้ว่าเป็นวงมโหรีเขมรในประเทศไทยที่สมบูรณ์ที่สุดที่เหลืออยู่ในปัจจุบัน (บรรณาลักษณ์: ออนไลน์) ส่วนที่บ้านศิลปินน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ยังมีหลักฐานเครื่องดนตรีชนิดนี้ ทว่าไม่มีผู้ใดเล่นได้แล้ว

กระปือ (จะเข้) ของคณะแม่น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ (1) และ มโหรีพื้นบ้านวงป่าพลอย แห่งบ้านสะเดา จ.บุรีรัมย์ (2 3)

ภาพที่ 24 มโหรีพื้นบ้านเขมร

(ที่มา: ภาพจากเว็บไซต์ <http://oknation.nationtv.tv/blog/yongyoot/2007/10/27/entry-1>)

เพลงที่ใช้ในวงมโหรี แบ่งเป็น 2 ประเภท คือ

1. เพลงขับร้อง คือเพลงที่ใช้ร้องประกอบดนตรี มีทั้งร้องส่ง ร้องคลอ และร้องรับ คำร้องเป็นภาษาเขมรดั้งเดิม บางครั้งเป็นการด้นกลอนสด ให้เข้ากับทำนองเรียกว่า เจริญ (ร้อง) กำหนดตีฉิ่งในอัตราจังหวะ 2 ชั้น เพลงขับร้องมีหลายประเภท เช่น เพลงซอซาร หมายถึง บทเพลงแห่งความรัก จะมีบทร้องโต้ตอบระหว่างชาย-หญิง ขณะเจริญ จะมีการเรือม (รำ) เกี่ยวระหว่างชายหญิงไปพร้อมกัน เพลงอายัยโบราณเป็นการด้นกลอนสด ใช้เนื้อร้องตามโอกาส หรืองานที่ไปแสดง เพลงอมตุก (หมายถึง พายเรือ) กล่าวถึงการพายเรือ และแจวเรือ ขณะขับร้องเพลงอายัยโบราณ และอมตุกจะมีการรำประกอบ เพลงมลบโดง หมายถึง รัมมะพร้าว เพลงตำเรียยูลโต หมายถึง ช้างแกว่งวง เป็นต้น เพลงที่ขับร้องมีทั้งเพลงไทยเดิม และเพลงภาษาเขมรของวงกันตรึม

2. เพลงบรรเลง หมายถึง เพลงที่ใช้ดนตรีล้วน-ไม่มีการเจริญประกอบ แบ่งเป็น 3 กลุ่ม คือ เพลงครู (ชุดไหว้ครู) เพลงแห่ และเพลงทั่วไป (เบ็ดเตล็ด) ขึ้นอยู่กับหน้าที่การใช้งาน เพลงครู ถือเป็นหลักสำคัญ ด้านพื้นฐานดนตรีและความเชื่อ นักดนตรีทุกคนต้องผ่านเพลงชุดไหว้ครูนี้ก่อนต่อเพลง เพลงครูจะบรรเลงเป็นเพลงแรกหลังทำพิธียกครูประกอบด้วยเพลงต้นฉิ่ง หางยาว ปินตลิ่ง ทรงปราสาท สมัย ตะนาว สำหรับ เพลงแห่ จะมีลีลาท่วงทำนองสนุกสนาน จังหวะกระชับ บรรเลงนำขบวนแห่ ประกอบด้วย เพลงแฮฮอมฉลอมเบา โอละหน่าย โฮล่ำปิ่น จีน ตาพูน ตารินทร์

ตาทีก ขยอย และเพลงนิรนาม 15 เพลง ส่วน *เพลงทั่วไป* แบ่งได้ 2 ประเภท คือ เพลงบรรเลงงานมงคล ได้แก่ เพลงแขกมอญ ธรณีสมิงทอง นกขมิ้น กรอม พระโพธิ์ สกาโกลเตจ กะมาชา ชุดเรือม อันเร สร้อยสน และเพลงบรรเลงงานอวมงคล ได้แก่ เพลงอิเหนา ธรณีกรรแสง ลอยเลื่อน นางหงส์ (พื้นบ้าน) ดาวทอง ลาวครวญ (พิชชาณัฐ ตูจินดา: ออนไลน์)

กล่าวได้ว่า การบรรเลงเพลงมโหรี ซึ่งหาชมได้ยากในเวลานี้ เป็นการแสดงดนตรีที่มีลักษณะเด่นและมีเอกลักษณ์เฉพาะ เนื่องจากมีการนำภาษาเขมรมาใช้ และเป็นการผสมผสานระหว่างการเล่นมโหรีปี่พาทย์กับดนตรีพื้นบ้านโบราณอย่าง “กันตรึม” ครูดนตรีพื้นบ้านอธิบายความแตกต่างระหว่างกันตรึมกับมโหรีพื้นบ้านสุรินทร์ว่า “กันตรึมจะตั้งเสียงเป็นคู่ 4 สำเนียง จะออกเป็นเสียงสูงเป็นหลัก ถ้าเป็นมโหรีจะตั้งเป็นคู่ 5 สำเนียง มีทั้งเสียงสูงและเสียงต่ำ มีตัวโน้ตมากกว่ากันตรึม สำเนียงมโหรีคล้ายกับดนตรีไทยทางภาคกลางของไทย เพราะมีการตั้งเสียงคู่ 5 เหมือนกัน แต่การรวมวงดำเนินบทเพลงจะไม่เหมือนเพราะคนละทางกัน” (ธงชัย สามสี, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2559)

ปัจจุบันวงมโหรี กำลังได้รับการอนุรักษ์ฟื้นฟูจากหน่วยงานภาครัฐ ดังปรากฏว่ามีการเชิญ วงมโหรีทั่วทั้งจังหวัด มาฝึกซ้อม และแสดงร่วมกันเพื่อต้อนรับแขก แสดงในเทศกาล หรืองานประเพณีที่จัดขึ้นโดยหน่วยงานภาครัฐตลอดทั้งปี โดยเฉพาะ *ประเพณีแซนโถงตาบู่ชาบรรพบุรุษ* จังหวัดสุรินทร์

การอภิปรายทั้งหมดแสดงให้เห็นว่า การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์ กำเนิดจากพื้นฐานความเชื่อ ความศรัทธาในศาสนา และเพื่อสร้างความสนุกสนานเพลิดเพลิน หลังเหน็ดเหนื่อยจากการทำงาน นอกจากนี้ยังเปิดโอกาสให้หนุ่มสาวได้พบปะพูดคุย สานสัมพันธ์กันไปในตัว เป็นวิถีชีวิตชาวบ้านที่เรียบง่าย และนิยมใช้ มีวงดนตรีกันตรึมเป็นหลัก บรรเลงเข้าไป ไม่น่าเบื่อ เพราะท่วงทำนอง/จังหวะสนุกสนาน หนักแน่น รั้าใจ อารีย์ ทองแก้ว (2549: 215) ตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ไม่มีการละเล่นของกลุ่มชาวไทยลาว และชาวไทยส่วยปรากฏเลย สันนิษฐานว่าทั้งสองกลุ่มซึมซับการละเล่นของกลุ่มชาวไทยเขมรไว้เกือบทั้งหมด เนื่องจากกลุ่มชาวไทยเขมรร้อยละ 70 มีเทศกาลต่าง ๆ ตลอดปี อารีย์ ทองแก้วย้ำว่า การลงพื้นที่ภาคสนามไม่พบคณะหมอลำในจังหวัดสุรินทร์เลย หมอลำที่เห็นจะมาจากการว่าจ้างจากจังหวัดอื่น ๆ ดังนี้ การละเล่นพื้นบ้านของกลุ่มชาวไทยเขมรจึงกลายเป็นอัตลักษณ์หนึ่งของจังหวัดสุรินทร์ และเป็นของดีที่ภาครัฐนำมาผลิตซ้ำผ่านพื้นที่ประเพณีตลอดปี

2.5.7.3 อาหารพื้นเมืองสุรินทร์

การทำมาหากินของชาวพื้นเมืองทั้งสามกลุ่มไม่แตกต่างกันมากนัก เพราะอยู่ในสภาพแวดล้อมเดียวกัน ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำไร่ ปลูกพืชผักผลไม้ และนิยมปรุงอาหารด้วย

วัตถุดิบใกล้เคียงกัน อาหารพื้นเมืองซึ่งเป็นที่รู้จักของชาวสุรินทร์ ส่วนใหญ่หนีไปทางกลุ่มเขมร สันนิษฐานว่าอาจเพราะเป็นชนดั้งเดิมกลุ่มใหญ่ที่สุด อิทธิพลทางวัฒนธรรมการกินแบบเขมรจึงแทรกซึมอยู่แทบทุกหมู่บ้าน ทำให้ข้าวเจ้าเป็นอาหารหลักของชาวสุรินทร์ ส่วนข้าวเหนียว ที่คนภาคอีสานส่วนใหญ่รับประทานจึงกลายเป็นเพียงอาหารรอง และมักผ่านการแปรรูป อาทิ ขนม ข้าวต้มพื้นเมือง ในงานประเพณีพิธีกรรม

การดำรงชีวิตของชาวสุรินทร์ในอดีตอาศัยอาหารตามธรรมชาติเป็นหลัก ปัจจุบันเมื่อป่าที่เคยอุดมด้วยทรัพยากรถูกทำลาย ทางน้ำเหือดหาย ฤดูกาลเปลี่ยนแปลง ใช้สารพิษในนาข้าวมากขึ้น ทำให้อาหารในธรรมชาติลดลง ชาวสุรินทร์จึงพยายามปรับตัว เช่น ทำฟาร์มเพาะพันธุ์สัตว์น้ำ เลี้ยงปลา กบ อึ่งอ่าง แม้กระทั่งปลาไหล มีการชุดบ่อพักน้ำเพื่อการเกษตร จึงมีผักหลายชนิดนอกฤดูกาลไว้เก็บกินตลอดปี

อาหารคาว และอาหารหวานที่เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่มเขมรสุรินทร์ มีดังนี้

1. อาหารคาว ประกอบด้วย อาหาร 4 ประเภท ได้แก่ ปลาร้า-ปลาจ่อม แกง อาหารปิ้งย่าง และน้ำพริก

ปลาร้า มี 2 แบบ คือปลาร้าเขมร และปลาร้าลาว ปลาร้าเขมร หรือ “ปเฮาะ-คแมร” ใช้วัตถุดิบสำคัญ 3 อย่าง ได้แก่ ปลา แป้งข้าวเจ้า เกลือ มีกรรมวิธีคือ คัดปลาขนาดใหญ่ที่หาได้มาควักไส้ ล้างทำความสะอาดแล้วหมักเกลือ 2-3 วัน จากนั้นนำแป้งคลุกเคล้าให้เข้ากันเพื่อความชื้น เป็นการถนอมอาหาร ทำให้เก็บไว้ได้นาน เวลารับประทานจะแบ่งท่อใบตองปิ้งไฟให้สุก จึงแกะเนื้อโหลกผสมในอาหารชนิดอื่น การปิ้งด้วยใบตองทำให้ปลาร้ามีกลิ่นหอม รักษาเนื้อปลาให้ชุ่มชื้น ช่วยให้อาหารที่มีปลาร้าปนรสชาติดียิ่งขึ้น ปลาร้าเขมรจะแตกต่างจากปลาร้าลาว หรือ “ปเฮาะ-เลียว” คือ ปลาร้าลาวใช้ปลาทุกขนาดคลุกเกลือ ร้า และน้ำ ปลาร้าลาวพบได้ทั่วไปตามร้านขายส้มตำ

ปลาจ่อม หรือ “เตรียไปร” “เตรีย” หมายถึง ปลา ส่วน “ไปร” หมายถึง เค็ม วัตถุดิบที่ใช้เป็นปลาชิว หรือ กุ้งฝอย ในภาษาไทยอาจเรียก จำแนกตามวัตถุดิบว่า กุ้งจ่อม และ ปลาจ่อม ส่วนในภาษาถิ่นเขมรจะเรียกรวมว่า “เตรียไปร” การทำปลาจ่อม เริ่มด้วยการล้างปลาชิว หรือ กุ้งฝอย ให้สะอาด นำไปผึ่งบนตะแกรงให้แห้งพอหมาดใส่ซามหรืออ่างไว้ จากนั้นนำเกลือ ข้าวคั่ว มาผสมคลุกให้เข้ากัน แล้วนำไปบรรจุในขวดแก้วที่แห้งและสะอาด ปิดฝาให้สนิท เก็บไว้ 5-7 วันจึงนำมารับประทาน ถ้าเนื้อปลาหรือเนื้อกุ้งแห้งดี เปลือกกุ้ง แสดงว่ารับประทานได้ ปลาจ่อมจะมีรสชาติออกไปทางเปรี้ยวเล็กน้อย ดูเปลือกกุ้งจะนิ่ม เนื้อกุ้งแห้งดี แสดงว่ารับประทานได้ ปลาจ่อมจะมีรสชาติออกไปทางเปรี้ยวเล็กน้อย

ปลาจ่อมเป็นอาหารพื้นบ้านที่ขึ้นชื่อมากในแถบอีสานใต้ นิยมรับประทานในชีวิตประจำวัน ปัจจุบันมีกรรมวิธีการผลิตที่สะอาดถูกหลักอนามัย หลายท้องที่ผลิตจนได้รางวัล และ

กลายเป็นสินค้า OTOP กุ้งจ่อมที่มีชื่อเสียง และเป็นฝากอันลือชื่อคือ กุ้งจ่อม ของอำเภอประโคนชัย จังหวัดบุรีรัมย์

ภาพที่ 25 ปลาร้าเขมร ปลาร้าลาว ปลาจ่อม และกุ้งจ่อม

อาหารประเภทแกง มีทั้งแกงเข้ากะทิ และแกงไม่เข้ากะทิ เช่น ชันลอกะเจา (แกงหอย) ชันลอละฮอง (แกงมะละกอ) ละแวกะตาม (แกงปูใส่เผือก) อาหารประเภทนี้มีขั้นตอนการเตรียมยุ่งยากเนื่องจากมีกลิ่นคาวแรง แต่ก็ทำให้เห็นภูมิปัญญาอันชาญฉลาดของชาวบ้านที่รู้ว่าหากต้องทำอาหารที่มีวัตถุดิบสำคัญเป็นปูนา ปลา กบ อิงอ่าง ปลาไหล หรือสัตว์อื่นที่มีกลิ่นเหม็น ก็จะต้องใช้ออมน ซึ่งเป็นพืชหาได้ตามท้องถิ่นมาดับกลิ่น แกงบางอย่าง เช่น ชันลออังกัญตะกะเจา (แกงขี้เหล็กใส่หอยขม) ซึ่งเป็นแกงขี้เหล็กที่คนถิ่นอื่นนิยม ชาวสุรินทร์ก็ประยุกต์ใช้หอยขมซึ่งให้โปรตีนแทนเนื้อหรือหนังสัตว์ เช่น หมู วัว ควาย สะท้อนถึงวิถีชีวิตจับสัตว์น้ำล่าคล่องมากกว่าการเลี้ยงสัตว์เพื่อกินเนื้อ

ภาพที่ 26 แกงกล้วย แกงขี้เหล็กใส่หอยขม และแกงเผือกใส่ปูนา

อาหารย่าง กลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรรับประทานอาหารประเภทนี้ไม่แตกต่างจากชาวไทยกลุ่มอื่น เนื่องจากกรรมวิธีไม่ยุ่งยาก มีเพียงเนื้อสัตว์กับพริก ไข่ ก็สามารถปรุงสุกได้ทันที ถ้าพิถีพิถันโดยนำวัสดุอื่นมาประกอบเช่นใบตอง ก็ทำให้อาหารมีกลิ่นหอม เช่น ปลาย่าง กุ้งฝอยห่อใบตองย่าง

ไถ่อย่าง อาหารบั้งที่เรียกว่าเป็นอัตลักษณ์ของคนเขมร คือ “อังก๊บบอบ” หรือ กบยัดไส้ย่าง มีขั้นตอนการทำค่อนข้างยุ่งยาก ใช้เครื่องปรุงและเครื่องเทศหลายอย่าง ปัจจุบันกบตามธรรมชาติขาดแคลน ชาวบ้านจึงลดความนิยมนำมาประกอบอาหาร แต่ใช้วิธีซื้อแบบปรุงสำเร็จจากท้องตลาดซึ่งมีขายตลอดทั้งปี เพราะพ่อค้าแม่ค้าซื้อกบมาจากฟาร์ม ซึ่งรสชาติไม่อร่อยเหมือนกับกบขนาดใหญ่ที่จับได้จากธรรมชาติ โดยเฉพาะในช่วง “กบจำศีล”

อาหารประเภทน้ำพริก เป็นอาหารไทยที่จัดอยู่ในหมวดเครื่องจิ้ม มักประกอบด้วย พริก กะปิ น้ำตาล น้ำปลาดี เป็นพื้นฐาน ปราศจากเนื้อสัตว์ ชาวเหนือแปลงใส่หมูสับเรียก น้ำพริกอ่อน แต่ชาวเขมรนิยมผสมเนื้อไก่ เช่น ตำไก่ใส่มะม่วง หรือ “เป๊าะเมื่อนดะสวย” หากใช้ไก่บ้านเป็นวัตถุดิบ รสชาติก็จะยิ่งดี น้ำพริกที่เป็นอาหารเฉพาะกลุ่มอีกชนิด คือ “เป๊าะมันจูงอกรอง” หรือ ตำมดแดง มีเคล็ดลับอยู่ที่ใช้ใบตองห่อมดแดง ปลาร้า หรือปลาทุเค็ม (ใช้แทนปลาร้าได้ เพราะมีความเค็ม) แล้วนำไปย่างไฟก่อนตำ หากเติมปลาตุ๋นลงไปโขลกด้วยจะได้ทั้งความหอม และโปรตีนเพิ่ม น้ำพริกอีกอย่างที่คนเขมรนิยม เพราะหาวัตถุดิบได้ตลอดปี คือ “คูกะตามตะเตรยแนง” หรือ หลนปูนาใส่ปลาตุ๋น จุดเด่นอยู่ที่ปู และวิธีการปรุง กล่าวคือ ชาวบ้านจะนำปูมาแกะเอากระดองออกควักเนื้อ มัน และ ขา ไปตำให้แหลก แล้วบีบเอาเฉพาะน้ำมาหลน เติมปลาตุ๋นให้มีความข้น น้ำพริกอื่นก็มักใส่น้ำปลาร้าลงไปผสม เช่น “เป๊าะตริบจังกอม” หรือ ตำมะเขือพวง ชาวบ้านนิยมใส่ปลาบั้งหรือปลาทุบั้งลงไปด้วย น้ำพริกส่วนใหญ่รับประทานคู่ผักสดทุกชนิด เช่น ถั่วฝักยาว มะเขือเปราะ แตงกวา ฯลฯ

เห็นได้ชัดว่า เนื้อสัตว์ที่คนเขมรรับประทานเป็นประจำ คือ ปลา เพราะหาได้ง่ายในท้องถิ่น แม้น้ำพริกจะใช้วัตถุดิบอื่นเป็นหลักอยู่แล้ว ก็มักจะบั้ง ใช้น้ำปลาชนิดต่าง ๆ ใส่ลงไปด้วย เพื่อสร้างพลังงาน เพิ่มคุณค่าทางโภชนาการประเภทโปรตีน และเพิ่มรสชาติให้ดียิ่งขึ้น

นอกจากแหล่งโปรตีนจะมาพร้อมกับความอุดมสมบูรณ์ของน้ำ กิจกรรมทางวัฒนธรรมก็เป็นอีกแหล่งหนึ่งที่ทำให้ชาวบ้านมีอาหารบริโภค กลุ่มเขมรผูกพันกับการทอผ้ามาช้านาน เมื่อเว้นว่างจากการเกษตรก็มักปลูกหม่อน เลี้ยงไหม ทอผ้า ในขั้นตอนสาวไหม จึงได้อาหารที่มาจาก “ดักแด้” รับประทาน เด็ก ๆ ที่นั่งดูผู้ใหญ่สาวไหม ก็มักหยิบดักแด้จากหม้อต้มมาแกะรับประทานทันที ดักแด้ยังสามารถนำไปคั่วโรยเกลือรับประทานเล่น หรือแปรรูปเป็นอาหารอื่น ๆ เช่น ไข่เจียวดักแด้ และยำดักแด้ หรือ “เยื่อมเต้าดือ”

ภาพที่ 27 อาหารพื้นเมือง (เขมร) สุรินทร์

รายการอาหารที่นำมาเป็นตัวอย่างข้างต้น สะท้อนว่าชาวไทยเชื้อสายเขมร มักนำ วัตถุดิบที่มีอยู่ในท้องถิ่น ตามฤดูกาล มาปรุงเป็นอาหารได้ตลอด ดังปรากฏว่า “ช่วง เดือนอ้าย-เดือนยี่ เป็นช่วงเก็บเกี่ยวในท้องถิ่น จะมีวัตถุดิบประเภท กุ้ง หอย ปู ผักอ่อม ผักลีมผัว เมื่อเป็นช่วงฤดูหนาว ชาวบ้านก็มักจะปลูกผักไว้ทานเอง เดือนสาม-เดือนสี่ ย่างสู่ฤดูร้อน นอกจากชาวบ้านจะวิดน้ำเพื่อหา ปลา ยังนำเป็ดไก่ที่เลี้ยงไว้มาปรุงเป็นอาหาร เดือนห้า เมื่อแหล่งน้ำแห้งขอด พื้นดินแตกกระแหง กบ เขียดจึงต้องเข้าไปซ่อนตัว วิธีหาวัตถุดิบจึงต้องงัดก้อนดินออก แล้วจึงจับกบ เขียด หอยขมได้ ระยะเวลา ยอดซีเหล็กมีมาก อาหารที่นิยมช่วงนี้ จึงเป็นแกงกะทิซีเหล็กใส่หอยขม เดือนหก-เดือนเจ็ด เริ่มเข้าสู่ ฤดูฝน และเป็นช่วงทำนา อาหารที่มีมาก เช่น ไข่มดแดง หน่อไม้ ชาวบ้านจะเริ่มปลูกผักสวนครัวไว้ ทานเอง เช่น พริก มะเขือ ถั่วฝักยาว แตงกวา ฟักทอง ฟักเขียว และข้าวโพด เดือนแปด-เดือนเก้า- เดือนสิบ เป็นระยะว่างจากทำนา ชาวบ้านเริ่มประกอบอาชีพเสริม คือ เลี้ยงไหม จึงปรากฏอาหารที่ ทำจากดักแด้ เดือนสิบเอ็ด-เดือนสิบสอง เป็นช่วงแหล่งอาหารอุดมสมบูรณ์ ทั้งกุ้ง หอย ปู ปลา จึงมี การวางเบ็ด ทำหลุมล่อปลา แล้วนำมาประกอบอาหาร ฤดูนี้ ผักบุง ผักกระเฉด ตำลึง จะมีเป็นจำนวนมาก” (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 271)

ข้อน่าสนใจประการหนึ่งคือ อาหารในชีวิตประจำวันและในประเพณีพิธีกรรมของกลุ่มเขมร มักสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ฤดูกาล ทำให้อาหารหลายรายการมีความหมายพิเศษสัมพันธ์กับโอกาสที่ปรุง เช่น งานแต่งงาน คนเขมรมักใช้วัตถุดิบประเภท เนื้อหมู เส้นหมี่ วุ้นเส้น พักเปีย พักทอง หน่อไม้ ฯลฯ มาปรุงเป็นอาหารประเภทแกงเผ็ดพักเปีย แกงหมูพักทอง เนื้อหมูและกากหมูทอด แกงหน่อไม้ใส่กระดูกหมู และผัดหมี่ เหล่านี้นอกจากทำรับประทานในชีวิตประจำวัน ยังถือเป็นอาหารหลักที่พบเมื่อบ้านใดมีงานแต่งงาน เจ้าภาพจะปรุงขึ้นเพื่อเลี้ยงแขก หรือ จัดใส่ถุงให้แขกนำกลับบ้าน เรียกว่า “จองโต” หรือ ผูกแขน

เป็นที่น่าสังเกตว่า คนสุรินทร์ในอดีต ไม่ค่อยจะบริโภคสัตว์ใหญ่ ส่วนเนื้อหมูก็เห็นได้เฉพาะในงานสำคัญเท่านั้น ไม่อาจรับประทานได้ทุกวัน เนื่องจากราคาแพง หมูในวัฒนธรรมเขมรจึงเกี่ยวข้องกับสถานภาพทางเศรษฐกิจ บ้านหลังใดใช้หมูประกอบอาหารเลี้ยงแขก ย่อมหมายถึงเจ้าบ้านมีฐานะดี กรณีของงานแต่งงาน การใช้เนื้อหมูมาประกอบอาหาร จึงหมายถึง “การแสดงความดีของเจ้าภาพ เส้นหมี่หรือวุ้นเส้น เป็นเส้นใยเชื่อมโยงไมตรีของผู้ครองเรือนให้รักกันยั่งยืนนาน และสื่อถึงความมีอายุยืน ส่วนพักเปียสื่อถึงความร่ำรวยเงิน (พักเปียหมายถึงเงิน และพักทองหมายถึงทอง) ดังนั้น พักเปียและพักทองจึงแทนความเชื่อของชาวเขมรว่าจะร่ำรวยเงินทอง” (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 272) เหตุนี้ ตั้งแต่อดีตกระทั่งปัจจุบันงานมงคลต่าง ๆ เช่น งานแต่งงาน งานบวช งานขึ้นบ้านใหม่ ฯลฯ ชาวบ้านจึงนิยมใช้หมู พักเปีย พักทอง และวุ้นเส้น มาเป็นวัตถุดิบสำคัญในการประกอบอาหาร และใช้หัวหมูต้มในช่วงพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ

ส่วนงานศพ พบว่ามีการนำกล้วยมาเป็นวัตถุดิบหลัก แกงกล้วย หรือ “ขันลอเจก” เป็นสัญลักษณ์ของงานศพ ในชุมชนเขมรปัจจุบันยังคงปรากฏว่า เจ้าภาพหันกล้วยเป็นท่อน ๆ ตามยาวมาแกงใส่กะทิ ใส่เนื้อไก่ เนื้อหมู หรือ เนื้อวัวอย่างใดอย่างหนึ่ง แต่ที่นิยม คือ เนื้อไก่ เพราะเป็นสัตว์เลี้ยงที่หาง่าย มีอยู่ทุกครัวเรือน (การใช้เนื้อวัว ไม่ปรากฏชัดว่าเป็นการรับวัฒนธรรมการกินมาจากกลุ่มลาว (อีสาน) หรือไม่ เพราะเท่าที่ทราบ คนเขมรนิยมรับประทานหมู ไก่ ปลา และต้องใช้หัวหมูในพิธีเช่นผี ต่างจากกลุ่มลาว (อีสาน) ที่นอกจากนิยมรับประทานเนื้อวัวทั้งดิบและสุกแล้ว ยังปรากฏในพิธีกรรมด้วย) ความนิยมทำแกงกล้วยเลี้ยงแขกในงานศพเนื่องจากมีความเชื่อว่า “เป็นการตัดสายสัมพันธ์ระหว่างคนตายกับญาติมิตรที่ยังมีชีวิตอยู่” (คณะกรรมการฝ่ายประมวลเอกสารและจดหมายเหตุ, 2542: 273)

2. *อาหารหวาน* คนสุรินทร์นิยมทำอาหารหวานในเทศกาลงานบุญ งานประเพณี และพิธีกรรมต่าง ๆ มากกว่าทำเป็นอาหารประจำวันเหมือนคนภาคกลาง ที่เมื่อรับประทานอาหารแล้วต้องมีอาหารหวานล้างปาก จวบจิต วงศ์ฉลาด สันนิษฐานว่า น่าจะเป็นเพราะ “ชาวสุรินทร์ดั้งเดิมแต่ครั้งโบราณจะขาดแคลนน้ำตาลที่ใช้ในการทำขนม น้ำตาลหายาก และราคาแพง เหตุนี้จึง

ต้องทำขนมเฉพาะเทศกาลเท่านั้น บ้านใดฐานะดีก็จะทำขนมครั้งละมาก ๆ และขนาดใหญ่เพื่อแสดงฐานะของเจ้าของงานไปในตัว” (อารีย์ ทองแก้ว, 2549 : 243)

ขนมหวานที่เป็นเอกลักษณ์ของชาวสุรินทร์ และมักทำเฉพาะงานบุญ งานประเพณี และพิธีกรรม มีหลายชนิด เช่น ขนมเนียงเถิด ขนมกันเตรือม ขนมเนียงล ขนมมุก ขนม (ก้น) ตางราง ข้าวต้มห่อใบมะพร้าว (อันซอมเสติกโดง) ข้าวต้มหมู (อันซอมซัจจรุก) ข้าวต้มต่าง (อันซอมกะบง) ข้าวต้มมัด (อันซอมอบ) เป็นต้น ชาวบ้านและเด็ก ๆ จะรอขนมเหล่านี้อย่างใจจดใจจ่อ เพราะไม่มีการทำรับประทานในเวลาปกติ

ขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองที่ใช้ในงานบุญและพิธีกรรมของชาวสุรินทร์ มักมีความหมายซ่อนอยู่เช่นเดียวกับอาหารคาว เช่น ข้าวต้มใบมะพร้าว หมายถึงความเหนียวแน่น ข้าวต้มต่าง ซึ่งมีลักษณะ ผูกกันเป็นพวง หมายถึงความสามัคคี ขนมไส้ค หมายถึง โชคลาภ และความโชคดี ขนมมุก ซึ่งมีลักษณะเป็นเส้นยาว ๆ หมายถึง สายสัมพันธ์ที่ยืนยาวระหว่างพี่น้อง และเครือญาติ เป็นต้น ขนมเหล่านี้จะปรากฏในงานบุญ และงานมงคลอยู่เสมอ

นอกจากขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง ที่ยกมาเป็นตัวอย่าง เมื่อถึงงานบุญประจำปีของกลุ่มชาติพันธุ์ คือ “บ็อนแซนโฌนตา” ยังต้องมีขนมอีกอย่างหนึ่งที่สำคัญสำหรับเซ่นไหว้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และนำไปถวายพระสงฆ์ที่วัดคือ ข้าวเม่า และ ข้าวกระยาสารท

“สารท” เป็นภาษาอินเดีย หมายถึง ฤดูใบไม้ร่วง หรือช่วงระยะปลายฝนต้นหนาว ซึ่งเป็นเวลาเดียวกับฤดูที่พืชพันธุ์ผลิดอกออกผล ซึ่งคนโบราณถือว่าควรนำผลผลิตเหล่านั้นมาถวายสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อเป็นการสักการะ และขอพรให้พืชของตนออกดอกออกผล ประเทศไทยรู้จักการทำข้าวกระยาสารทมาตั้งแต่สมัยสุโขทัย สมัยที่พราหมณ์มีบทบาทในสังคมไทย ช่วงเวลาของอินเดียจะตรงกับช่วงที่ข้าวไทยออกรวงของไทย จึงพบว่า “ชาวบ้านจะเกี่ยวข้าวที่ยังมีอ่อน ๆ และเมล็ดยังไม่แก่ มาคั่วแล้วทำให้เป็นเม็ดแบนๆ เรียกว่า ข้าวเม่า แทน” (เอกสารแจกในงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์) เหตุนี้ใน *งานบุญแซนโฌนตา* ชาวไทยเขมรจึงมักนำข้าวกระยาสารท และข้าวเม่ามาถวายพระ นอกเหนือจาก “บายเบ็ณฑ์-บายเบ็ดตะโบร” ที่ต้องทำเป็น “พลี” อุทิศแก่ดวงวิญญาณ

การที่ขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองสุรินทร์มีเพียงไม่กี่ชนิด เพราะน้ำตาลหายาก และมีราคาแพง จึงเก็บสะสมไว้ทำขนมสำหรับเทศกาลงานบุญในชุมชน เมื่อถึงงานบุญแต่ละครั้ง ลูกหลานญาติพี่น้องจึงร่วมแรงร่วมใจกันทำอาหารหวานเหล่านี้อย่างจริงจัง และทำปริมาณมากเพื่อจะได้รับประทานกันทั่วหน้า ขนม-ข้าวต้มบางชนิด แม้ขั้นตอนการทำจะยุ่งยาก แต่เพราะทำเพื่องานบุญทางพุทธศาสนา หรืองานมงคลในครอบครัว ทุกคนจึงใส่ใจทำอย่างเต็มที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเซ่นไหว้บูชา และเลี้ยงต้อนรับวิญญาณบรรพบุรุษช่วงเดือนสิบ

ภาพที่ 28 ตัวอย่างขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง ที่ใช้ในงานประเพณี และพิธีกรรม

กล่าวโดยสรุป อาหารพื้นเมืองที่เป็นอัตลักษณ์ของสุรินทร์ มักใช้วัตถุดิบที่หาได้ในธรรมชาติ เช่น พริก กระเทียม กล้วยอ่อน ผักต่าง ๆ ไข่ ดักแด่ หอยขม กบ ฯลฯ ทำให้ผู้บริโภคได้รับคุณค่าทางโภชนาการและโปรตีนจากสารอาหารแม้ไม่ได้รับประทานจากเนื้อของสัตว์ใหญ่ เช่น ควาย วัว การสรุปว่าอาหารชนิดใดเป็นเอกลักษณ์ของจังหวัดบ้าง อาจสังเกตได้จากการปรากฏซ้ำในพื้นที่พิธีกรรม ทางพุทธและผี และไม่พบในกลุ่มชาติพันธุ์อื่นหรือท้องถิ่นอื่น เช่น ข้าวต้มห่อด้วยใบมะพร้าว ข้าวต้มหมู ข้าวต้มต่าง ขนมกันเตรียม ขนมมุก ขนม(กัน)ตางราง ขนมเนยล เป็นต้น เพราะอาหารเหล่านี้ คือมรดกทางวัฒนธรรมที่ตกทอดมาถึงลูกหลาน และยังคงอยู่ต่อไป เมื่อประเพณี พิธีกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “งานบุญแซนโฎนตา” และ “ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ” ดำรงอยู่ในชุมชนเขมร และสังคมชาวสุรินทร์

เมื่อ “ทุนทางวัฒนธรรม” (cultural capital) อันหมายถึงข้อมูลความรู้ด้านวัฒนธรรม ท้องถิ่น ความเชื่อ ศาสนา วิถีชีวิต การแสดงออกทางศิลปกรรมต่าง ๆ ดำเนิน ประวัติความเป็นมา สามารถนำมาใช้พัฒนาชุมชน พัฒนาเศรษฐกิจ เสนอภาพลักษณ์ของท้องถิ่นเพื่อสร้างรายได้จากการผลิตสินค้าใหม่จากการท่องเที่ยว (สุกัญญา สุจฉายา, 2555: 228) จึงพบว่า หลายพื้นที่ในประเทศไทยพยายามคัดสรรทุนทางวัฒนธรรมในท้องถิ่นของตน มาพัฒนาเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมเพื่อดึงดูดความสนใจ และเงินตราจากนักท่องเที่ยว องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์จึงเลือกนำองค์ประกอบบางประการจากงานบุญแซนโฎนตาในวิถีปฏิบัติดั้งเดิมมาแปลงเป็น “ทุน” นำเสนอในรูปสัญลักษณ์ประเพณี ประดิษฐ์ เพื่อการอนุรักษ์ และสนองการท่องเที่ยวไปพร้อมกัน รวมทั้งได้คัดสรรอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่สะท้อนความเป็นสุรินทร์จากคำขวัญจังหวัด อันได้แก่ ช้าง ผ้าไหม เครื่องประดับเงิน ปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวหอมมะลิ 105 รวมถึงวัฒนธรรมอื่น อาทิ ภาษาเขมรถิ่นไทย การละเล่นพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง มาร่วมนำเสนอเพื่อดึงดูดผู้คนทั้งในและคนนอกจังหวัดให้หลงใหลเข้ามาสู่พื้นที่จัดงานทุกปีเช่นเดียวกัน ซึ่งผู้วิจัยจะได้กล่าวถึงวิธีการที่ภาครัฐนำอัตลักษณ์เหล่านี้ไปใช้โดยละเอียด ในบทที่ 4 ต่อไป

บทที่ 3

การสืบทอดและการดำรงอยู่ของประเพณีชนโกลนตาในพื้นที่ดั้งเดิม

มนุษย์เป็นสัตว์สังคม ต้องดำรงชีวิตและสืบเผ่าพันธุ์ คนหลายกลุ่มต้องอพยพที่อยู่เพื่อหาปัจจัยเลี้ยงปากท้อง เมื่อพบภูมิภานาอุดมสมบูรณ์จึงลงหลักปักฐาน ต่อมาก็ขยายอาณาเขต จากชุมชนเล็ก เป็นชุมชนใหญ่ ขยายพื้นที่อาศัยแผ่ไปละแวกใกล้เคียง ปรากฏการณ์ทางสังคมที่เกิดขึ้นนี้จึงส่งผลกระทบต่อโดยตรงต่อวัฒนธรรม หากคนในชุมชนเข้มแข็ง วัฒนธรรมก็จะคงอยู่ ถึงแม้จะมีการปรับตัวบ้าง แต่ล้วนเป็นไปเพื่อรับใช้วิถีชีวิตแบบใหม่ โดยมีร่องรอยของจารีตและความเชื่อโบราณผสมผสานอยู่ ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมจึงถือเป็นเรื่องธรรมชาติ การรู้จักภูมิศาสตร์ ประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและพิธีกรรม ช่วยให้เราเข้าใจความคิดและธรรมเนียมของท้องถิ่นได้ทางหนึ่ง

การประกอบสร้างประเพณีประดิษฐ์ใหม่ โดยอาศัย “รากของอดีต” เพื่อการดำรงอยู่ในบริบทสังคมร่วมสมัยอย่างมั่นคงยาวนาน องค์การภาครัฐซึ่งเป็นผู้ดำเนินการจัดงานต้องเข้าใจอย่างถ่องแท้ว่า ในพื้นที่ดั้งเดิม สิ่งใดคือหัวใจหรือสาระสำคัญของความเชื่อ พิธีกรรม และประเพณี ที่เลือกมาผลิตซ้ำและนำเสนอใหม่ หากมีความมุ่งหมายชัดเจนว่าการอนุรักษ์วัฒนธรรมท้องถิ่น เพราะสิ่งนั้นคือ “รหัสทางวัฒนธรรม” ที่ซ่อนความหมายและคุณค่าบางประการที่บรรพชนต้องการให้ลูกหลานได้ร่วมกันสืบทอด เพื่อให้ “อดีต” และ “ปัจจุบัน” สามารถดำเนินคู่ขนานไปได้ แม้จะอยู่ในรูปลักษณะที่แปลกตาไปบ้างก็ตาม

เมื่องานบุญชนโกลนตา หรือ “บ็อนแคเบ็ณท์” ของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร คือ ต้นทุนทางวัฒนธรรมสำคัญ ที่ภาครัฐใช้เป็นวัตถุประสงค์หลักในกระบวนการประกอบสร้างประเพณี ผู้วิจัยจึงเลือกเก็บข้อมูลจากพื้นที่ภาคสนาม เพื่อให้เห็นภาพงานบุญที่ยังคงดำรงอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิมอย่างชัดเจน โดยเลือกกรณีศึกษาชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร หมู่บ้านปรีอเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ ด้วยเหตุผล 3 ประการ *ประการแรก* เป็นชุมชนที่มีอายุเก่าแก่กว่าร้อยปี และยังคงสืบทอดงานบุญชนโกลนตาเรื่อยมา (คุณ ฤทธิพร, สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2555) *ประการที่สอง* ชุมชนแห่งนี้มีผู้สูงอายุ วัย 60-93 ปี ถึง 121 คน คิดเป็น 18.1 เปอร์เซ็นต์ จากจำนวนประชากรทั้งสิ้น 668 คน (จันทร์ดา เรืองสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2557) และผู้ที่มีอายุ 80 ปีขึ้นไปทุกคนยังคงอธิบายข้อมูลได้ดี *ประการที่สาม* ชาวชุมชนยังร่วมกันอนุรักษ์ประเพณีในรอบ 12 เดือนและพิธีกรรมอื่น ๆ ของกลุ่มเขมรไว้ได้จำนวนมาก โดยวิเคราะห์ 4 ประเด็น ดังนี้

ประเด็นแรก ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
ประเด็นที่สอง งานบุญแซนโฎนตาในการรับรู้ของคนใน: ศึกษาผ่านเอกสาร
ประเด็นที่สาม งานบุญแซนโฎนตาในชุมชนเขมรหมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์
ประเด็นสุดท้าย ลักษณะการสืบทอดและการดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฎนตาในชุมชนเขมรหมู่บ้านปรือเกียนเปรียบเทียบกับข้อมูลที่มีบันทึกในเอกสาร

3.1 ข้อมูลพื้นฐานหมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

3.1.1 ประวัติการตั้งชุมชน

คนเฒ่าคนแก่บอกเล่าสืบต่อกันมาว่าประมาณ 150 ปีมาแล้ว บริเวณบ้านปรือเกียนเป็นป่าทึบ มีแหล่งน้ำเหมาะสมกับการดำรงชีวิต มีสัตว์ป่าและของป่าอุดมสมบูรณ์เพื่อการบริโภค ผู้ก่อตั้งหมู่บ้าน คือ นายเป็น ไม่ทราบนามสกุล ได้ย้ายจากหมู่ 5 ตำบลเทนมีย์ อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ มาตั้งถิ่นฐานและสร้างครอบครัว ชื่อของหมู่บ้าน เรียกตามสภาพหนองน้ำใหญ่ที่มีต้นปรือ (ต้นธูปฤาษี - ผู้วิจัย) ซึ่งขึ้นเบียดเสียดกันอยู่เต็มตลิ่ง เป็นพันธุ์ไม้ที่ชาวบ้านนิยมนำมาทำฝายบ้าน ส่วน คำว่า “เกียน” หมายถึงข้างหรือริม ซึ่งน่าจะหมายถึง หนองน้ำที่มีต้นปรือขึ้นอยู่ริมตลิ่งเป็นจำนวนมาก

บริเวณกลางหมู่บ้านยังมีแหล่งน้ำสำคัญอีกแห่งหนึ่ง มีต้นกันเกราขนาดใหญ่ และเป็นที่อยู่อาศัยของลิงจำนวนมาก เรียกว่า “ตระเปียงซีตราว” หมายถึง หนองน้ำที่มีต้นกันเกรา ปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่ใช้ประโยชน์จากหนองซีตราวมากกว่าหนองปรือ แต่ทุกคนเข้าใจตรงกันว่า ชื่อหมู่บ้านมีที่มาจากแหล่งน้ำอีกแห่งหนึ่ง และยังคงเรียกเช่นเดิมเพื่อยกย่องแหล่งน้ำแห่งแรกที่บรรพชนค้นพบ และเลือกเป็นทำเลตั้งหมู่บ้านในยุคแรกเริ่ม

ภาพที่ 29 หมู่บ้านปรือเกียน หมู่ที่ 4 ต.นอกเมือง อ.เมือง จ.สุรินทร์

ชาวบ้านปรีอเกือบส่วนใหญ่เป็นเครือญาติกัน ใช้นามสกุล “เกิดเหมาะ” มากที่สุด ประมาณ 80% ของหมู่บ้าน ผู้ที่ก่อตั้งนามสกุล เกิดเหมาะ คือ ปู่โต้ย เกิดเหมาะ และปู่เหมาะ เกิดเหมาะ ซึ่งเป็นน้องชายของนายเป็น (คุณ ภาพพาด, สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2555; จันทรา เรื่องสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2557)

3.1.2 ประชากร

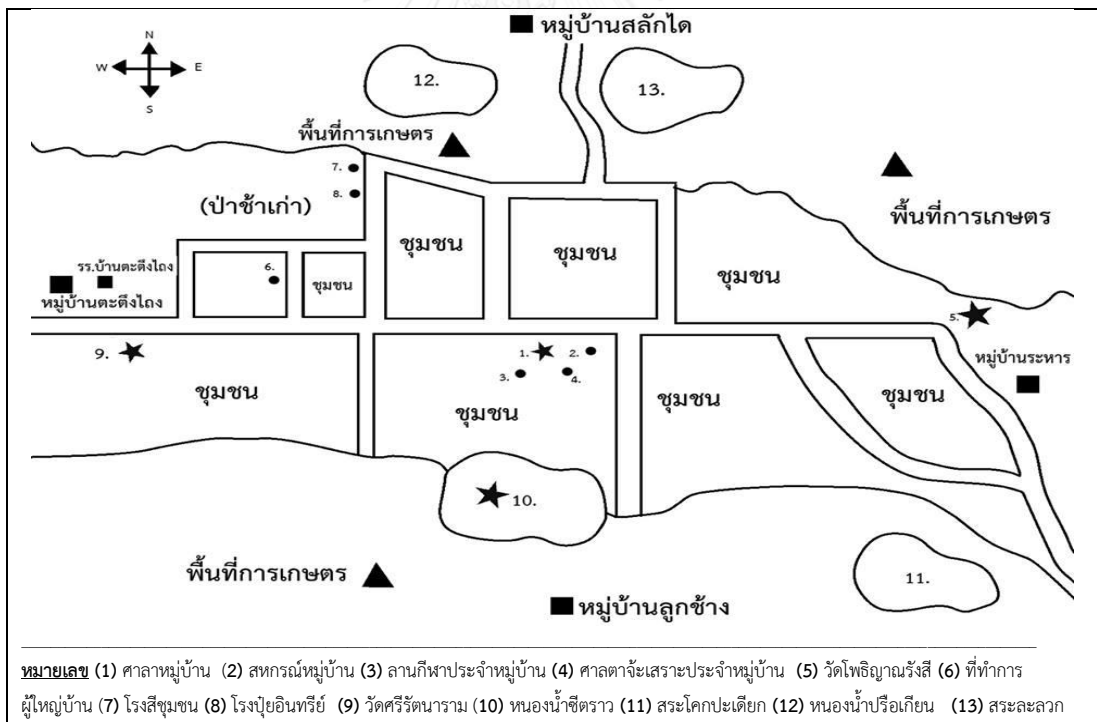
หมู่บ้านปรีอเกือบ หมู่ที่ 4 ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นชุมชนขนาดกลาง มี 172 หลังคาเรือน จากข้อมูลสำมะโนประชากร ประจำเดือนมกราคม พ.ศ. 2557 สรุปว่า มีข้อมูลประชากรทั้งสิ้น 668 คน แบ่งเป็นชาย 332 คน หญิง 336 คน มีผู้สูงอายุ 121 คน อายุ 60-69 ปี 72 คน อายุ 70-79 ปี 40 คน อายุ 81-89 ปี 6 คน และมากกว่า 90 ปี 3 คน ผู้สูงอายุทุกคนสามารถให้สัมภาษณ์และบอกเล่าเรื่องราวของชุมชนได้เป็นอย่างดี ประชากรส่วนใหญ่ใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยสื่อสารในชีวิตประจำวัน และใช้ภาษาไทยมาตรฐานติดต่อกับหน่วยงานราชการ การศึกษาของชาวชุมชนมีความหลากหลาย ตั้งแต่ระดับประถมศึกษาปีที่ 4 จนถึงระดับปริญญาโท ปัจจุบันมีนางจันทรา เรื่องสวัสดิ์ เป็นผู้นำชุมชน (จันทรา เรื่องสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2557)

3.1.3 ลักษณะภูมิประเทศ

หมู่บ้านปรีอเกือบ ตั้งอยู่ในพื้นที่ราบลุ่ม เป็นดินร่วนปนทรายจึงเหมาะแก่การเพาะปลูก หมู่บ้านห่างจากตัวจังหวัดราว 8 กิโลเมตร มีพื้นที่รวม 1,400 ไร่ เป็นพื้นที่เกษตร 1,187 ไร่ พื้นที่อยู่อาศัย 200 ไร่ และพื้นที่สาธารณประโยชน์ 13 ไร่ มีอาณาเขตติดต่อกับหมู่บ้านเขมรอื่น ๆ ดังนี้ *ทิศเหนือ* ติดกับบ้านสลักไผ่ (ห่างกันมากกว่า 5 กิโลเมตร มีพื้นที่การเกษตร/ทุ่งนากึ่งกลาง) *ทิศใต้* ติดกับบ้านลูกช้าง (ห่างประมาณ 2 กิโลเมตร) *ทิศตะวันออก* ติดกับบ้านระหาร (ห่างประมาณ 2 กิโลเมตร) และ*ทิศตะวันตก* ติดกับบ้านตะตังไถง (ห่างประมาณ 2 กิโลเมตร มีทุ่งนา และวัดศรีรัตนารามกึ่งกลาง) หมู่บ้านนี้มีคลองที่ชาวชุมชนร่วมกันสร้างขึ้น 1 แห่ง ความยาวประมาณ 2,500 เมตร และมีแหล่งน้ำสำคัญเพื่อทำการเกษตรอีก 4 แห่ง ได้แก่ หนองปรีอเกือบ (ปรีอ หมายถึง ต้นปรีอ และ หนอง หมายถึง หนองน้ำ) หนองซีตราว (ซีตราว หมายถึง ต้นกันเกรา) สระโคกปะเดียด (ปะเดียด หมายถึง ต้นบาก) และสระละลอก (ละลอก หมายถึง นกเขา) นอกจากนี้ยังมีพื้นที่ป่าช้าเก่า ซึ่งเคยใช้เป็นที่ฝังและเผาศพมานับร้อยปี ปัจจุบันผู้นำและสมาชิกได้ช่วยกันปรับภูมิทัศน์ให้กลายเป็นพื้นที่สาธารณประโยชน์เพื่อใช้สอยร่วมกัน จัดตั้งเป็นลานตากข้าว โรงสีชุมชน โรงผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด มีการส่งเสริมอาชีพกลุ่มหมูหลุม เลี้ยงไก่พันธุ์ไข่ ปลา และ กบ เพื่อเพิ่มรายได้แก่ชาวชุมชน

ภาพที่ 30 พื้นที่เกษตร หนองน้ำซีตราว โรงผลิตปุ๋ยอินทรีย์อัดเม็ด และยุ้งฉางประจำหมู่บ้าน

ภาพที่ 31 แผนที่หมู่บ้านปรีอเกียน

แผนที่หมู่บ้านแสดงให้เห็นว่า ชุมชนปรีอเกียนมีวัดศรีรัตนาราม ซึ่งเป็นวัดดั้งเดิมของชุมชน ตั้งอยู่ทางทิศตะวันตก และมีวัดโพธิญาณรังสีที่สร้างขึ้นใหม่ทางทิศตะวันออก เพื่อรองรับการเจริญเติบโตของชุมชน และกลายเป็นวัดประจำหมู่บ้านจวบจนปัจจุบัน

3.1.4 ประเพณี พิธีกรรม และกิจกรรมทางวัฒนธรรมในรอบปี

ในรอบ 12 เดือน ชาวไทยเชื้อสายเขมร และลาว (อีสาน) มีประเพณี/พิธีกรรมที่ถือปฏิบัติ ต่อเนื่องกันมา และยังคงปฏิบัติจนถึงปัจจุบันนี้ ดังนี้

ตารางที่ 1 เปรียบเทียบกิจกรรมงานบุญ 12 เดือนของชุมชนเขมร (หมู่บ้านปรือเกียน) และชุมชนลาว (อีสาน) (ลิ้ม ฉายกล้า และยี่น รัฐสมุทฺร, สัมภาษณ์, 8 กันยายน 2556)

เดือนทาง สุริยคติ	เดือนทาง จันทรคติ	เดือนเขมร (แคว/แข = เดือน/ พระจันทร์)	ประเพณี/ พิธีกรรมของ ชาวลาวอีสาน	ประเพณี/ พิธีกรรมของ ชาวเขมร	ความหมาย ของประเพณี/ พิธีกรรมเขมร	การดำรงอยู่ ในชุมชน เขมร บ้าน ปรือเกียน
ธันวาคม	อ้าย	แควเม็ยะตุง	ฮีต บุญเข้ากรรม	ร้าวเงี้ยว	บอกแขก	คงอยู่
มกราคม	ยี่	แควเบาะฮ์	ฮีตบุญคุณลาน	เตล้มหาเจียด	บุญเทศน์ มหาชาติ	คงอยู่
กุมภาพันธ์	สาม	แควเม็ยะทม	ฮีตบุญข้าวจี่	บ็อนชรีอว	บุญขวัญข้าว	คงอยู่/ บางปีจัดวัน เดียวกับ เทศน์มหาชาติ
มีนาคม	สี่	แควปะกุน	ฮีตบุญเผาส/ บุญมหาชาติ	บ็อนมาฆบูชา	บุญมาฆบูชา	คงอยู่
เมษายน	ห้า	แควแจ็ด/ แควเจตร	ฮีต บุญสงกรานต์	บ็อนแควแจ็ด/ สงกรานต์	บุญก่อเจดีย์ ทราย/ สงกรานต์	คงอยู่
พฤษภาคม	หก	แควปะชา	ฮีตบุญบั้งไฟ	บ็อนวิสาขบูชา	บุญวิสาขบูชา	คงอยู่
มิถุนายน	เจ็ด	แควจี่/ แควจีส	ฮีตบุญช่าฮะ	แซนเน็ยะตา	ไหว้ศาลตายาย ประจำหมู่บ้าน	คงอยู่/จัด เดือน 5 ทุกปี
กรกฎาคม	แปด	แควอะชาต / แควอะสาด	ฮีตบุญ เข้าพรรษา	บ็อนโจลปะชา/ บ็อนโจลพัสสา	บุญเข้าพรรษา	คงอยู่
สิงหาคม	เก้า	แควชราป	ฮีตบุญข้าว ประดับดิน	-	-	-
กันยายน	สิบ	แควเบ็ณท์/ แควพ็อด ระเบ็ อด	ฮีตบุญข้าวสาก	กันซ็อง บ็อนแซนโฌน ตา/ บ็อนแคว เบ็ณท์/สารท เดือนสิบ	บุญทำนุบำรุง พุทธศาสนา ไหว้ขอพรญาติ ผู้ใหญ่ และบูชา บรรพบุรุษ	คงอยู่/ เวลา รวม 17 วัน มีพิธีเช่นไหว้ ผีบรรพบุรุษ ในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10

เดือนทาง สุริยคติ	เดือนทาง จันทรคติ	เดือนเขมร (แคว/แข = เดือน/ พระจันทร์)	ประเพณี/ พิธีกรรมของ ชาวลาวอีสาน	ประเพณี/ พิธีกรรมของ ชาวเขมร	ความหมาย ของประเพณี/ พิธีกรรมเขมร	การดำรงอยู่ ในชุมชน เขมร บ้าน ปรือเกียน
ตุลาคม	สิบเอ็ด	แคะสะจ/ แคะเง็ง	ฮีด บุญออกพรรษา	บ็อนแจ็งพัสสา	บุญออกพรรษา	คงอยู่
พฤศจิกายน	สิบสอง	แคะระเด็ก	ฮีดบุญกฐิน	บ็อนกันเท็น	บุญกฐิน	คงอยู่

กิจกรรมในรอบปีชี้ให้เห็นว่าชาวชุมชนเขมรบ้านปรือเกียน นับถือพระพุทธศาสนาและนับถือผีบรรพบุรุษควบคู่กันไป มีกิจกรรมเฉพาะเพื่อบูชาผีบรรพบุรุษ และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา ในระหว่าง “แคะเบ็ญท์” หรือ เดือน 10 ทุกปี

ภาพที่ 32 วัดโพธิญาณรังสี (วัดบ้านปรือเกียน) เจ้าอาวาส และผู้วิจัย

เนื่องจากชาวชุมชนปรือเกียนมีวัดสำคัญ 2 แห่ง คือ วัดศรีรัตนาราม หรือ วัดบ้านตะติงไกอง เป็นศูนย์กลางในอดีต และวัดโพธิญาณรังสีที่สร้างขึ้นใหม่ พ.ศ. 2546 เมื่อมีการประกอบพิธีกรรม ชาวชุมชนจึงต้องแบ่งกันไปร่วมพิธีที่วัดทั้งสองแห่ง เป็นที่น่าสังเกตว่า เมื่อถึงงานบุญแซนโฎนตา อันเป็นพิธีใหญ่ประจำปี ชาวบ้านจำนวนมากจากชุมชนใกล้เคียงจะมาทำบุญที่วัดศรีรัตนาราม เพราะเป็นวัดที่บรรพบุรุษคุ้นเคย อีกทั้งได้รับการปลูกฝังความเชื่อสืบต่อกันมาว่า ผีบรรพบุรุษที่เดินทางมาถึงโลกมนุษย์ จะรอลูกหลานทำบุญ ณ สถานที่นั้น ดังที่ชาวชุมชนคนหนึ่งให้สัมภาษณ์ไว้ว่า “เพราะเชื่อว่าดวงวิญญาณบรรพบุรุษผูกพันอยู่กับวัดแห่งนี้ และน่าจะกลับมาหาลูกหลานที่วัดแห่งนี้” (เยียด บุญสม , สัมภาษณ์, 29 กันยายน 2555) ดังนั้น แม้ชุมชนจะมีศาสนสถานใหม่เกิดขึ้น แต่ความเชื่อช่วยรักษาประเพณีปฏิบัติที่วัดเดิมให้คงอยู่ แม้พิธีกรรมเดียวกันนั้นจะประกอบที่วัดแห่งใหม่แล้วก็ตาม

ความเปลี่ยนแปลงทางกายภาพที่เกิดขึ้น นอกจากไม่ได้มีอิทธิพลต่อวิถีความเชื่อชุมชนแล้วยังเสริมสร้างกำลังใจแก่ชาวปรือเกียน เนื่องจากวัดโพธิญาณรังสี และพระครูไพรัชปัญญาภรณ์ เจ้าอาวาสองค์ปัจจุบัน เป็นที่ยึดเหนี่ยวและศรัทธารวมจิตใจอย่างดี วัดกับชุมชนจึงมีความใกล้ชิด

ชาวบ้านใช้วัดเป็นสถานที่พบปะพูดคุยสร้างความสัมพันธ์อันดีต่อกัน และใช้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมเนื่องในพระพุทธศาสนา เช่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เทศน์มหาชาติ กวนข้าวทิพย์ ก่อเจดีย์ทราย งานบุญโขนตา และการทำขวัญข้าว ฯลฯ

นอกจากความเชื่อที่ผูกพันกับผีบรรพบุรุษในสายตระกูลและพุทธศาสนา ชาวชุมชน ยังมีศาลตายายประจำหมู่บ้าน ที่เรียกว่า “กะตวมตาจ๊ะเสราะ” เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจอีกแห่งหนึ่ง เพื่อกราบไหว้ขอพรมาแต่โบราณ ประกอบพิธีเช่นไหว้ร่วมกันในเดือน 5 และช่วงงานบุญแซนโขนตาทุกปี

สำหรับประเพณีหรือพิธีกรรมช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญของชีวิต ตั้งแต่การให้กำเนิดบุตร การบวช การแต่งงาน และพิธีศพ บ้านปรือเกียนยังคงรักษาระเบียบพิธีแบบเขมรไว้ แต่ปรับรูปแบบหรือลดทอนขั้นตอนบ้างตามความเหมาะสม และยังคงนับถือความเชื่ออื่น ๆ ที่เกี่ยวกับสิ่งเร้นลับเหนือธรรมชาติควบคู่ไปด้วย เช่น การเจ็บป่วยที่ไร้สาเหตุ และการแพทย์แผนปัจจุบันวินิจฉัยไม่ได้ ชาวบ้านก็จะประกอบพิธี “โจลมะมีวด” เพื่อทรงเจ้ารักษาโรค

ภาพที่ 33 ศาลตายายประจำหมู่บ้าน และพิธี “โจลมะมีวด”

ส่วนกิจกรรมสัมพันธ์ของคนในชุมชน เช่น งานบุญก่อก่อเจดีย์ทราย หรือ การขนทรายเข้าวัด (บ่อนจุนเดียกะซัง) การร่ำตฺรุษเพื่อหาเงินเข้าวัดช่วงสงกรานต์ (เรียมตรด) บุญทำขวัญข้าว (บ่อนสร้อว) รวมทั้งงานบุญแซนโขนตา (บ่อนแซนโขนตา) ก็ยังคงอนุรักษ์ไว้คู่ชุมชน ความเข้มแข็งที่

เห็นชัดเจนของชุมชนปรีอเกียนประกอบกับคนในชุมชนมีสำนักอนุรักษ์ ฟันฟู และสืบสานวัฒนธรรมท้องถิ่นจึงปรากฏว่ามีการนำการเล่นพื้นบ้านเขมร เช่น “เรือมอันเร” “กันตริม” มาเป็นส่วนหนึ่งของกิจกรรมเพื่อความบันเทิงของชาวชุมชนในช่วงเทศกาลสงกรานต์ และงานลอยกระทง เป็นต้น

ภาพที่ 34 กิจกรรมเพื่อเสริมสร้างสุขทางกาย และจิตใจในชุมชน

3.1.5 ผู้รู้ในชุมชน

ชุมชนปรีอเกียน มีปราชญ์หรือผู้รู้หลายคน ที่สามารถถ่ายทอดความรู้แก่คน ในชุมชนและคนนอกชุมชนซึ่งสนใจประเพณี พิธีกรรม ศิลปหัตถกรรม ศิลปะการแสดง ความรู้ทางการเกษตร หมู่บ้านปรีอเกียนจึงเป็นศูนย์การเรียนรู้ชุมชนแบบพึ่งตนเองด้านเศรษฐกิจพอเพียง มีกิจกรรมเพื่อการรวมกลุ่มให้ชุมชน และองค์กรต่าง ๆ มาศึกษาดูงาน เช่น การผลิตปุ๋ยอินทรีย์ หมูหลุม โรงสี การเงิน และการออมทรัพย์ของชาวชุมชน เป็นต้น กิจกรรมการพัฒนาคุณภาพชีวิตเหล่านี้ ซึ่งได้รับงบประมาณสนับสนุนจากภาครัฐ ส่งผลให้ชุมชนปรีอเกียนกลายเป็นผู้นำด้านการพัฒนา

ผู้รู้ของชุมชนซึ่งเป็นที่รู้จักและยอมรับนับถือ ได้แก่ นางจันทรา เรื่องสวัสดิ์ (ชำนาญด้านการทำปุ๋ยเกษตรอินทรีย์) คุณ ภาพรผาด (ชำนาญด้านระเบียบพิธีกรรมในวัฒนธรรมเขมร และหมอดูฤกษ์ยาม) ยางยุติ การรัมย์ (ชำนาญด้านระเบียบพิธีกรรมในวัฒนธรรมเขมร และขนมพื้นเมืองสุรินทร์) นางสุดท้าย กิชะรัมย์ (ชำนาญด้านระเบียบพิธีกรรมในวัฒนธรรมเขมร และจักสานตะกร้า) นายเฉลย

โชคเกิด (มัคทายก และชำนาญด้านระเบียบพิธีกรรมในวัฒนธรรมเขมร) นายเป็อน ดวงศรี (มัคทายก
 ชำนาญด้านระเบียบพิธีกรรมในวัฒนธรรมเขมร และชำนาญด้านดนตรีพื้นบ้านประเภทแคน) นาย
 วิจิตร และนางสมบัติ เกิดเหมาะ (ชำนาญด้านงานจักสานประเภทอุปกรณ์หาปลาทุกชนิด)
 นางบัวทอง ปิ่นกาไส (ชำนาญด้านการเรือมอันเร ทำบายศรี และระเบียบพิธีกรรมในวัฒนธรรม
 เขมร) นางเต็มทรัพย์ สุขสมาน และนางจรรยา เห็นถูก (ชำนาญด้านการขับร้องเพลงพื้นบ้านเขมร)
 นายยุทธ เกิดเหมาะ (ชำนาญการเล่นมโหรี ทั้งกลอง ซอ ปี่ ขลุ่ย ฉิ่ง ฉาบ และขับร้องเพลงพื้นบ้าน
 เขมร) นายปลัด สุไต้ทอง (ชำนาญการเล่นดนตรีพื้นบ้านเขมร ประเภทกลอง) นายรมย์ พูนผล และ
 นายลัน แก่นเดียว (ชำนาญด้านหมอสุมโนไพร เสกเป่าไล่พิษแมลงสัตว์กัดต่อย) นายพงศธร เดชกุล
 รัมย์ (ชำนาญด้านการเพาะปลูก และพัฒนาพืชผลการเกษตร) นายบัวทอง สุดตลอด (ชำนาญด้านการ
 จักสานอุปกรณ์หาปลา ทำสาโท และต่อนกเขา) นางสุนันท์ ฉายกล้า (มะมีวด/ร่างทรง) นางเยาว์
 เสริมศิริ (ชำนาญด้านการแปรรูปอาหาร และขนมพื้นเมืองเขมร) นางเกลียง บุญทัน นางสาวเย็นจิตร
 ฉายกล้า และนางเยียด บุญสม (ชำนาญด้านงานทอผ้า)

ภาพที่ 35 ผู้นำ และปราชญ์ชุมชนของหมู่บ้านปรือเกียน

3.2 งานบุญแซนโฎนตาในการรับรู้ของคนใน: ศึกษาผ่านเอกสาร

ความเชื่อในเรื่องวิญญาณบรรพบุรุษ เป็นผลให้เกิดการปฏิบัติบูชาขึ้นมาในสังคมหลายแห่ง ดังที่ เสาวลักษณ์ อนันตศานต์ (2546: 266-267) ได้กล่าวถึง ประเพณีการบูชาบรรพบุรุษ ไว้ว่า

ประเพณีการบูชาบรรพบุรุษ เป็นปรากฏการณ์อันซับซ้อนซึ่งเกิดขึ้นในศาสนาดั้งเดิม ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นด้วยรูปแบบที่เป็นมูลฐานและมีพัฒนาการมาเรื่อย ๆ เกิดจากความเชื่อที่ว่า วิญญาณของผู้ที่ตายไปยังคงอาศัยอาวรณ์สถานที่ที่เคยอยู่ในโลกนี้ นอกจากนี้ยังมีความต้องการ ต่อเนื่องในอาหารและเครื่องดื่ม มีอารมณ์ที่ถูกกระตุ้น ปลุกเร้าเช่นเดียวกับคนที่ยังมีชีวิตอยู่ วิญญาณเหล่านั้นอาจแก้แค้นผู้ที่ทอดทิ้ง ไม่เอาใจใส่ และมีพลังอำนาจในการปกป้องคุ้มครอง ทั้งยังประโยชน์แก่ผู้อยู่ในความรับผิดชอบ สาเหตุทำให้เกิดการบูชาบรรพบุรุษนั้น แม้ว่าในทุก สังคมจะไม่เหมือนกันทีเดียว แต่จะมีความคล้ายคลึงกัน ดังนี้ (1) มีความปรารถนาที่จะคอยดูแล รับใช้ผู้ตาย (2) ความกลัวว่าผีของผู้ตายจะกลับมาเยี่ยมหรือมาทำการแก้แค้น (3) ความ ปรารถนาให้วิญญาณที่จากไปมาคุ้มครองและให้ประโยชน์แก่ตน และ (4) ความรู้สึกเคารพนับ ถือในผู้ตาย ซึ่งการรับใช้และการเคารพเลื่อมใสในผู้ตายกลายมาเป็นการบูชา ซึ่งการประพฤติ ปฏิบัติและทัศนคติเหล่านี้เกี่ยวข้องกับความสัมพันธ์และการไว้วางใจในวิญญาณของบรรพบุรุษ อย่างแท้จริง

“แซนโฎนตา” เป็นหนึ่งในวิธีการปฏิบัติบูชาอันเป็นผลมาจากความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษของ กลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร มีความสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องกับทุกช่วงชีวิต ตั้งแต่เกิดจนกระทั่งตาย ไม่ว่าจะ ประกอบกิจกรรมใด ๆ ชาวไทยเขมรจะต้องเซ่นไหว้บอกกล่าวผีบรรพบุรุษเสมอ เพราะเชื่อว่าผีโฎนตา มีอำนาจให้คุณให้โทษแก่ผู้ที่ยังมีชีวิตอยู่ได้ ถ้าใครไม่ปฏิบัติงานบุญและพิธีแซนโฎนตาก็จะถูกส่งคม ลงโทษกล่าวหาว่าเป็นคนอกตัญญู และเชื่อว่าคนที่อกตัญญูจะประสบแต่ความล้มเหลวในชีวิต จาก ความเชื่อที่ยึดมั่นสืบต่อกันมา ถูกแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมผ่านทุกช่วงกิจกรรมในงานบุญเดือนสิบ เพื่อให้บรรพบุรุษพอใจ และคอยคุ้มครองอวยชัย ให้ลูกหลานประสบผลสำเร็จในชีวิต พบความสุข ความเจริญ นอกจากนี้ กลุ่มไทยเขมรยังเชื่อว่าผีโฎนตานี้จะดลบันดาลให้ฝนตกต้องตามฤดูกาล เพื่อให้เกิดความอุดมสมบูรณ์ทางเกษตรกรรมด้วย (พระอธิการช่วง รุติโสภโณ (ตั้งอยู่), 2554: 76)

คำว่า “แซนโฎนตา” เป็นทั้งคำเรียกประเพณี และคำเรียกเฉพาะพิธีกรรมช่วงเซ่นไหว้ วิญญาณบรรพบุรุษ ลักษณะเดียวกับประเพณีของกลุ่มชาวไทยในภาคอื่น ซึ่งเรียกแตกต่างกันไป ได้แก่ วันสารทของคนไทย (กลาง) บุญข้าวสากและบุญข้าวประดับดิน (อีสาน) บุญสลากภัต (เหนือ) บุญเดือนสิบหรือบุญชิงเปรต (ใต้) “แซน” เป็นคำกริยา แปลว่า เซ่นไหว้ หรือ บูชา ส่วน “โฎนตา” เป็น คำนาม (เอกพจน์ หรือ พหูพจน์ก็ได้) แปลว่า ยายตา หรือ บรรพบุรุษในสายตระกูล ซึ่งมีนัยหมายถึงคนตาย และคนเป็น ขึ้นอยู่กับบริบทที่ใช้ มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ลูกหลานมีโอกาสแสดงความกตัญญูต่อบท

ต่อผู้มีพระคุณ 3 กลุ่ม ได้แก่ ดวงวิญญาณบรรพบุรุษและเครือญาติ ญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิตอยู่ และ พระสงฆ์ในฐานะผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา ผ่านรูปแบบพิธีกรรมและกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ

คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์ (2533: 33) ได้กล่าวถึงงานบุญแซนโฎนตาไว้ในหนังสือ “รวมประเพณีและพิธีกรรมท้องถิ่นในจังหวัดสุรินทร์” ว่า “บุญนี้เชื่อว่าผู้ที่ตายไปแล้ว จะต้องไปอยู่ที่ยมโลก มีพญายมราชปกครอง คนที่ทำบาปทำกรรมก็จะตกนรกบ้าง เป็นเปรตบ้าง ได้รับความทุกข์ทรมานเป็นอันมาก เมื่อถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 พญายมราชก็จะอนุญาตให้ดวงวิญญาณเหล่านั้นเดินทางมาเยี่ยมลูกหลาน วิญญาณเหล่านั้นเดินทางมาไกลแสนไกล เมื่อมาถึงโลกมนุษย์แล้ว ก็จะไปยังวัดบ้านเกิดของตนเอง” สอดคล้องกับที่ สัทธา อริยะธกัณฑ์ (2542: 1225) อธิบายความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษในชุมชนเขมรไว้ใน “สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคอีสาน (เล่ม 4)” ว่า (น่าจะมโนจากศาสนาพุทธที่ว่า เมื่อผู้ตายตายไปแล้ว กลุ่มทำดีจะได้ไปสวรรค์ ส่วนกลุ่มที่ทำชั่วทำบาปก็จะตกนรก เป็นสัตว์นรก ผี หรือ เปรต พวกเหล่านี้ได้รับพัฒนากรรมมากน้อยต่างกัน เมื่อถึงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 พญายมจะอนุญาตให้ผีเหล่านั้นเดินทางมาเยี่ยมลูกหลานได้ ผีจะพักอยู่ที่วัดและคอยดูว่าลูกหลานของตนจะมาทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้ตนบ้างหรือไม่ ถ้าลูกหลานมาทำบุญอุทิศส่วนกุศล ผลบุญนี้พวกตนก็ได้รับและเมื่ออัมหนาสำราญก็จะอำนวยการพรให้อยู่เย็นเป็นสุข แต่ถ้าวินแล้วไม่เห็นลูกหลานมาทำบุญ ก็จะสาปแช่งไม่ให้มีความสุขความเจริญ”

ส่วนความเชื่อที่ว่า เหตุใดดวงวิญญาณต้องเดินทางมายังโลกมนุษย์ในวันเดือนมีด คือแรม 1 ค่ำ เดือน 10 จนถึงแรม 15 ค่ำ เดือน 10 ก่อนที่จะเดินทางกลับก่อนฟ้าสว่างวันรุ่งขึ้นนั้น มีบันทึกไว้ว่า “เป็นระยะเวลาที่พระจันทร์จะเริ่มค่อย ๆ มีดลงเรื่อย ๆ จนมีดสนิท ความมืดของพระจันทร์มีน้อยเกี่ยวข้องกับวิญญาณผีที่ลี้ลับ” (ศิริพร สุขเมธารัตน์, 2553: 447)

อัษฎางค์ ชมดี (2553: 139-140) ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลจากชุมชนเขมร แล้วบันทึกเกร็ดความเชื่อเกี่ยวกับประเพณีแซนโฎนตา ไว้ในหนังสือ “ร้อยเรื่องเมืองสุรินทร์” ว่าคนเฒ่าคนแก่มักบอกต่อกันมาว่าวิญญาณของบรรพบุรุษจะยังคงวนเวียนคอยดูแลและให้ความคุ้มครองลูกหลาน ในรอบหนึ่งปี เทวดาหรือพญายมจะปลดปล่อยดวงวิญญาณของบรรพบุรุษได้มาเยี่ยมเยียนลูกหลานยังโลกมนุษย์ ครั้งหนึ่ง เพื่อให้มารับส่วนบุญส่วนกุศลที่ลูกหลานได้ทำไปให้ ดังนั้น ลูกหลานจึงต้องประกอบพิธีเช่น ไหว้ (แซน) วิญญาณบรรพบุรุษ (โฎนตา) เพื่อทำบุญอุทิศส่วนกุศลไปให้ จากนั้น ทุกดวงวิญญาณก็จะเดินทางกลับไป นอกจากนี้ ยังมีการบอกเล่าต่อ ๆ กันว่าในสมัยก่อนนั้นในช่วงเทศกาลแซนโฎนตา ตกกลางคืนชาวบ้านมักจะได้ยินเสียงเหมือนคนนั่งคุยกันอยู่ใต้ถุนเรือน เมื่อมองลอดช่องพื้นกระดานลงไป ก็จะเห็นคนผมหงอกผมหงอนนั่งฟังไฟคุยกันอยู่ แต่ฟังไม่รู้เรื่อง ไม่รู้ว่าพูดภาษาอะไร คนเฒ่าคนแก่บอกว่านั้นคือ “ขม้อจโฎนตา” หรือ ฝิปูย่าตายาย ที่เทวดาได้ปล่อยให้มาเยี่ยม และรับส่วนบุญส่วนกุศลที่ลูกหลานทำให้

ด้วยเหตุนี้ การทำบุญช่วงงานบุญแสนโหนดา จึงเป็นการระลึกถึงผู้มีพระคุณ คือ บรรพบุรุษที่ล่วงลับ และเปิดโอกาสให้ลูกหลานได้ขอความคุ้มครอง ขอความสุขความเจริญจากผีบรรพบุรุษ (อารีย์ทองแก้ว, 2549: 70) ทั้งนี้ยังมีการบอกเล่าต่อมาอีกว่า “หากไม่มีใครทำบุญให้เลย (บรรพบุรุษ) ก็จะมีก็น้อยใจ เกลียดโกรธ สาปแช่งต่าง ๆ นานา เช่น ขออย่าให้ทำมาหากินเจริญก้าวหน้า ในทางกลับกันหากวิญญาณเหล่านั้นได้รับการต้อนรับ ได้รับส่วนบุญที่ลูกหลานอุทิศให้ ก็จะอวยชัยให้พรให้ทำมาหากินเจริญรุ่งเรือง อยู่เย็นเป็นสุข” (คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์, 2533: 33)

จากความเชื่อที่ฝังแน่นอยู่ในมโนสำนึกของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรนี้เอง จึงส่งผลให้ระหว่างงานบุญ ชาวบ้านต้องเตรียมอาหารคาวหวานไปวัดต่อเนื่องทุกวันเพื่อให้พระสงฆ์ประกอบพิธีสวดส่งบุญ ดวงวิญญาณจะได้มีกำลังในการเดินทาง และอิมหาสำราญตลอดเวลาที่อยู่ในโลก ก่อนจะเข้าบ้านเพื่อรับเครื่องเซ่นจากลูกหลานในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10

จากเอกสารที่มีการบันทึก สามารถลำดับพิธีกรรมและกิจกรรมตลอดงานบุญ ตั้งแต่วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 ถึง ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 สรุปได้ดังนี้

-วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 คือวันเตรียม ทุกครอบครัวจะจัดสิ่งของทำบุญ ได้แก่ ขนม ข้าวต้มพื้นเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเป็นหลัก เช่น อันซอมเล็กโดง อันซอมออบ อันซอมซัจจรุก อันซอมกะบง นมเสลิก นมกันดาราง นมกันเตรียม กระจายสารท ข้าวเม่า เป็นต้น

-วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 คือวันอุทิศบุญแก่ผีบรรพบุรุษ ชาวบ้านจะนำอาหารคาวหวาน ขนม ข้าวต้ม และเครื่องปัจจัยไทยธรรมที่ได้จัดเตรียมไว้ ไปถวายพระสงฆ์เพื่อประกอบพิธี “โชตदार” หรือสวดบังสุกุล เป็นการอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ในช่วงงานบุญแสนโหนดาจะมีการประกอบพิธีสวดบังสุกุลครั้งสำคัญ 2 ครั้ง โดยเริ่มวันนี้เป็นครั้งแรก เรียก “โชตदारเบ็ณท์ตุจ” เป็นการสวดส่งบุญต้อนรับดวงวิญญาณเดินทางกลับบ้าน ทั้งเป็นเครื่องหมายหรือ สัญลักษณ์ในการประกาศว่า งานบุญใหญ่ประจำปีนี้ชื่อว่า “แสนโหนดา” หรือ “บ็อนแคเบ็ณท์” ได้เริ่มต้นแล้ว

-เข้าวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 คือวันสงเคราะห์สงฆ์ เป็นการเริ่มบุญสำคัญที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา เรียกว่า “กันซ็อง” ในภาษาเขมรถิ่นไทย คำว่า “กัน” หมายถึง ถือ หรือ ปฏิบัติ และ “ซ็อง” หมายถึง พระสงฆ์ แปลโดยรวม คือช่วงเวลาแห่งการอุปัฏฐากพระภิกษุสงฆ์สามเณรในช่วงงานบุญแสนโหนดา และเป็นการทำบุญอุทิศให้บรรพบุรุษที่ล่วงลับในคราวเดียวกัน ชาวบ้านจำนวนมากจะจัดเวรเป็นเจ้าภาพทำบุญที่วัดทุกวัน ไปจนถึงวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 กรณีที่วัดเดียวแต่มีหลายชุมชนแวดล้อม หมู่บ้านที่เป็นเวรจะต้องรับผิดชอบภาระต่าง ๆ ในวัด และเป็นเจ้าภาพทำบุญประจำวัน ช่วงนี้ถือเป็นงานบุญสำคัญประจำปีของชาวไทยเชื้อสายเขมร ดังนั้น ชาวบ้านจึงมาถวายภัตตาหารเช้าและเพลเป็นจำนวนมากทุกวัน และมีพิธีสวดมนต์ตอนกลางคืน รักษาศีล และฟังเทศน์ฟังธรรม อนึ่ง ช่วงเดือนสิบ หรือ แคเบ็ณท์ทางจันทรคตินี้ เป็นช่วงหลังฤดูฝน ชาวชุมชนถือเป็นช่วงพักหลังจากจากการเพาะปลูก เพียงรอเวลาเก็บเกี่ยว จึงสามารถเข้าวัดทำบุญกันอย่างพร้อมเพรียง

พิธี “กันซ็อง” นี้ จะปฏิบัติแบบเดียวกันจนครบ 14 วัน คือ ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 จนถึง แรม 14 ค่ำ เดือน 10 ดังมีบันทึกว่า

เมื่อญาติโยมนำอาหารไปถึงวัดแล้ว ก็จะจัดสำหรับใส่ถาด ตามจำนวนพระเณรทั้งหมด มีอีกสำหรับหนึ่งสำหรับถวายพระพุทธรูป เวลาจัดก็จะยกไปถวายพระเณรรูปอื่นหมดแล้ว ก็จะคงไว้ 1 สำหรับเพื่อทำพิธี กล่าวคือ พระภิกษุรูปหนึ่งจะออกมารับอาหาร โดยทางทายกจะนำถวายโดยเริ่มจากตั้งนะโม 3 จบ พร้อมกันแล้วว่าตามดังนี้

อุกาสะ อิมัสมิง ทาเน สีสายัง เยวะ อิมานิ ภิกขานิ สะสุปะพยัญชนะนานิ สะขาทะนียา โภชะนียานิ สะอุทะกานิ สะผะลาณี สัพพะเสถชานิ พุทฺธัสสะ ปะมุขัสสะ ภิกขุสังฆัสสะ เสสาสา มะเณรัสสะ อุปาสะกัสสะ โอนโชนยามะฯ (ว่า 3 จบ) ก็ยกถวายโดยคนหนึ่งยกบาตร คนหนึ่งยกน้ำ คนหนึ่งยกสำหรับข้าวถวาย เมื่อภิกษุรูปนั้นรับแล้ว ก็คุกเข่าถือบาตรประคองสวดถวายพระเถระ ดังนี้

นะโม 3 จบ อะยัง ปะฐะมะภาโค มหาเถรัสสะ ปาปุณาติ อะวะเสสา ภาคา อัมมะมหากัง ปาปุณันติ (สวด 3 จบ) ก็ยกน้อมถวายพระเถระจนหมดทุกอย่าง พระก็จะลงมือฉัน อาจมีบางรูปเทศนาจนพระฉันเสร็จแล้วก็สวด “ดารา” จะสวดติโรกุฑาเพฯ หรือ อะทาลีเมฯ เลยกี่แล้วแต่บางวัดจากนั้นก็สวดยะถาสัพพีฯ ญาติโยมกรวดน้ำเป็นอันว่าเสร็จพิธี จะทำเช่นนี้ทุก ๆ วัน จนกระทั่งถึงวันแรม 14 ค่ำ ก็ฉลองสงฆ์ สวดพาทูเทวฯ จากนั้นวันแรม 15 ค่ำ ก็เป็นวันบิณฑใหญ่ (เบ็ณฑ์ธม-ผู้วิจัย)

(คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์, 2533: 35)

-เข้าวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 มีพิธี “ฉลองซ็อง” หรือ ฉลองสงฆ์ เป็นสัญญาณว่าการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาต่อเนื่อง 14 วัน สิ้นสุดแล้ว

-บ่ายวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 แต่ละครอบครัว หรือ สายตระกูล จะประกอบพิธีเช่นไหว้ ผีบรรพบุรุษ เรียกตามชื่อประเพณีว่า “แซนโถนตา” ระยะเวลาประกอบพิธีกรรมขึ้นอยู่กับความพร้อมของสมาชิกในครอบครัว สิ่งของที่ใช้ในพิธี อัญฎางค์ ชมดี (2553: 142-143) กล่าวไว้ สรุปได้ดังนี้

- (1) กรวยดอกไม้ 5 กรวย หมายถึง ชั้น 5 ใส่พานพร้อมทั้งเงินทองของมีค่า
- (2) เสื้อผ้าใหม่ (ผ้าโสร่ง ผ้าชิ้นใหม่) 1 สำหรับ พร้อมแป้ง น้ำหอม น้ำอบ หวี กระจก ฯลฯ
- (3) เป็ดต้ม 1 ตัว ไก่ต้ม 1 ตัว ครอบครัวที่มีฐานะดีอาจจะมีหัวหมู 1 หัว
- (4) อาหาร 1 สำหรับ ประกอบด้วย ข้าว และ กับข้าวต่าง ๆ เช่น ต้ม แกง ผัด ปิ้ง ย่าง หรืออาหารอื่น ตามความสะดวก และตามฐานะ
- (5) ขนมพื้นเมือง เช่น ข้าวต้มห่อด้วยใบมะพร้าวอ่อน ข้าวต้มหมู ข้าวต้มมัด ขนมเทียน ขนมกันเตรียม ขนมกันตาราง ขนมนางเล็ด ขนมไข่หงส์ ขนมข้าวพอง ฯลฯ

(6) ผลไม้ต่าง ๆ ที่ขาดไม่ได้ คือ มะพร้าวอ่อน และกล้วยน้ำว้าสุก

(7) น้ำดื่ม เหล้า น้ำหวาน

(8) เทียน 2 เล่ม

(9) กระจ่างรูปและรูปไว้จุดเวลาแซน เพื่อบอกกล่าวโองานตาให้มารับเครื่องเซ่น และผลบุญที่ลูกหลานอุทิศไปให้ รูปนี้จะจุดและปักไว้ตามจานอาหาร

วันนี้ชาวบ้านที่สนิทสนมคุ้นเคย หรือเคารพนับถือกัน จะแวะเวียนไปร่วมพิธีตามบ้านใกล้เรือนเคียง คนที่ไม่ได้พบกันมานานก็จะได้พบปะพูดคุย และทำบุญร่วมกัน เป็นการสร้างความสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในบ้าน ครอบครัว และชุมชน แล้วจบด้วยการกินเลี้ยง และแสดงน้ำใจต่อกัน ด้วยการเตรียมข้าวต้ม ขนมพื้นบ้าน อย่างละเล็กละน้อยเป็นของฝากให้แขกนากลับไป

-หลังพิธีเซ่นผีบรรพบุรุษ มีวิถีปฏิบัติที่ตรงนามอีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “จูนโองานตา” เป็นกิจกรรมที่เน้นการสงเคราะห์ญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิต คำว่า “จูน” หมายถึง ส่ง ไหว้ มอบ ส่วนคำว่า “โองานตา” หมายถึง ยายตา นอกจากนี้ใช้เรียกดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่ ยังมีความหมายกลาง ๆ หมายถึง ญาติผู้ใหญ่ คนเฒ่าคนแก่ที่นับถือ ทุกปีช่วงงานบุญแซนโองานตาลูกหลานที่ออกเรือนหรือทำมาหากินอยู่ต่างหมู่บ้าน ต่างถิ่น หรือต่างแดน จะทยอยกลับบ้านมาแสดงกตเวทิตาคุณต่อญาติผู้ใหญ่ที่ตนและครอบครัวเคารพนับถือ มีการนำมะพร้าว ข้าวสารเหนียว ขนม ข้าวต้ม พร้อมเงินจำนวนหนึ่งมามอบให้ ปัจจุบันอาจเพิ่มเสื้อผ้า เครื่องแต่งกาย ข้าวของเครื่องใช้ และขนมหวานตามสมัยนิยม

-ค่าของวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ชาวบ้านจะนำ “กันเจจโองานตา” หรือ กระจ่างยายตา ไปทำพิธีสวดมนต์ที่วัด ภายในกระเชอ จะบรรจุขนม ข้าวต้ม หมาก พลู บุหรี่ ข้าวเปลือก ข้าวสาร พืชผักผลไม้ ฯลฯ ตกแต่งสวยงามตามฐานะ ทั้งนี้ชาวบ้านคุ่มใดเคยไปทำบุญที่วัดใดก็ต้องกลับไปวัดนั้น เนื่องจากมีความเชื่อว่า “วิญญาณบรรพบุรุษจะมารอคอยที่วัด พักอยู่ได้ร่มไม้บ้าง ได้กุณศาลาหรือได้กุณวัดบ้าง แต่ละตนมีรูปร่างซูบโซ่ หิว และเหนื่อย ฝ่าชะเง้อมองประตูวัดว่าลูกหลานของตนได้มาทำบุญหรือไม่ ถ้าลูกหลานไปทำบุญไม่ถูกวัด วิญญาณบรรพบุรุษก็จะหาไม่เจอเรียกว่า “ผิดวัดผิดผี”” (อักษฎางค์ ชมดี, 2553: 143)

ในอดีตการฟังสวดเย็นที่วัดเป็นที่สนุกสนานครึกครื้น หนุ่มสาวจะแต่งตัวงดงามเป็นพิเศษ ระหว่างที่เดินไปวัดก็จะตะโกนเรียกขานชวนกัน และเรียกผีบรรพบุรุษไปด้วย เมื่อไปถึงวัดก็มีพิธีสวดอุทิศกระเชอโองานตาแก่ผีบรรพบุรุษ โดยพระสงฆ์จะเอาด้ายสายสิญจน์ล้อมสิ่งของทั้งหมดแล้วสวดเรียกวิญญาณบรรพบุรุษมารับศีลฟังธรรม จบพิธีทางสงฆ์จึงเป็นงานรื่นเริงตามแบบชาวบ้านดังที่มีการบันทึกไว้ว่า คนเฒ่าคนแก่ชอบฟัง “จูแป๊ยฆ้องเวร” (กระจับปี) ประกอบกับการขับลำนำเป็นเรื่องราวแฝงคติสอนใจ หรือ “แป๊ยอ้งโกง” (ป้อ้งโกง) มีคนร้อง (เจรียง) ประกอบ ยังมีป้ออีกอย่างหนึ่งเรียกว่า “แป๊ยญ์ญู” (ปีญ์ญู) เวลานี้หากคนเฒ่าได้ยาก เกือบสูญหมดแล้ว หนุ่ม ๆ ชอบเฝ้าตอนดึกสงัด มีเสียงวังเวงหวานเยือกเย็น หนุ่มคนองมักพาพวกร้องรำเจรียงซันตุ้จ (เพลงตกเบ็ด) เกี้ยว

สาวเป็นหมู่ ๆ โดยใช้กล้วย ขนมห ข้าวต้ม เป็นเหยื่อผูกไม้เรียวยาวเล็ก ๆ เป็นคันเบ็ด สาวใดฉวยเหยื่อ แสดงว่าใจต้องกัน (อัชฎางค์ ชมดี, 2553: 143-146; อัชฎางค์ ชมดี, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2559)

-เข้ามิด วันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 พระสงฆ์ประกอบพิธีสวดมาติกาบังสุกุล เป็นการอุทิศอาหารในกระเชอแก้ววงวิญญานบรรพบุรุษ และมีพิธีเทกระเชอโฆนตา หรือ “จะกันเจอโฆนตา” โดยเข้ามิดวันนี้ชาวบ้านต้องนำพลีเดือนสิบ ที่เรียกว่า “บายเบ็ณฑ์-บายเบ็ดตะโบร” มาร่วมในพิธีสวดด้วย

เกี่ยวกับคำเรียก ความหมาย และลักษณะของพลีเดือนสิบนี้ มีข้อถกเถียงมากมาย ผู้วิจัยประมวลมาพอสังเขป ดังนี้

ดร.พรหมปกรณ์ (2527: 139-140) อธิบายว่า “เปิด” หรือ “เป็ด” น่าจะมาจากคำว่า “บัตร์พลี” แปลว่า “สังเวย” ส่วนคำว่า “โบร” น่าจะมาจากคำว่า “บุร” หรือ “บรรพชน” รวมความแล้ว จึงหมายถึง “ก้อนข้าวสำหรับสังเวยบรรพบุรุษ” ใช้เป็นเครื่องพลีกรรมอุทิศเวลากรวดน้ำ เชื่อว่าบุญกุศลของข้าวกัดดีสิทธิ์นี้ จะทำให้ดวงวิญญานที่ยังล่องลอยไม่ได้ไปผุดไปเกิด ได้ไปผุดไปเกิดทันที ขณะที่พวกเปรตก็จะได้รับส่วนบุญส่วนกุศลทำให้หลุดพ้นจากสภาพเปรตที่ทุกข์ยากทรมาณ โดยเฉพาะเปรตพวกหนึ่งที่เรียกว่า “ปรตตตูปชีวีเปรต” ซึ่งเลี้ยงชีพด้วยอาหารที่เขาทำบุญอุทิศไปให้

มงกุฎ แก่นเดียว (2533: 37-38) อธิบายบางส่วนต่างออกไปว่า “เปิด” หมายถึง “ปิด” ส่วน “บายเบ็ณฑ์” เมื่อทำเสร็จจะวางลดหลั่นกันเป็นชั้นทรงกรวย เรียกว่า “ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์” เมื่อทำกรวยใบตองครอบเรียบร้อยแล้วที่ฐานพานข้าวระหวางรอยต่อของฝากรวยที่ครอบอยู่จะมีการนำข้าวสุกที่ยังไม่ได้ปั้นมาปิดโดยรอบให้สนิท เรียกว่า “เปิด” คือ ปิดให้สมบูรณ์เรียบร้อยเป็นการเสร็จสิ้นการปั้นก้อนข้าวกัดดีสิทธิ์ ส่วน คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์ (2533: 38) เน้นอธิบายลักษณะ “บายเบ็ณฑ์-บายเบ็ดตะโบร” คล้ายกับที่ มงกุฎ แก่นเดียว กล่าวว่า “เป็นก้อนข้าวเหนียวกลมเล็ก ๆ เท่าปลายนิ้วมือ หรือบางทีข้าวนี้ก็เอาข้าวหุงด้วยน้ำมันมะพร้าวแบบข้าวทิพย์ปั้นเป็นก้อน ๆ วางบนพานก่อเป็นกองทรงกรวย ภาษาไทยเรียก “ทรงพุ่มข้าวบิณฑ์” และให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า เมื่อกองเสร็จแล้วจะใส่เงิน 1 บาทบนยอด เอาไม้ไผ่เล็ก ๆ มาเสียบบนยอดข้าวบิณฑ์นั้นอีกที มีหมากอ่อนผ่าซีกบาง ๆ เสียบที่ยอดของไผ่อีกข้าง จากนั้นก็เอาใบตองทำเป็นกระถางปิดข้างนอกอีกชั้น”

เพชรภรณ์ โสลาภา (2537: 68) อธิบายลักษณะของ “บายเบ็ณฑ์” ตรงกับที่คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์กล่าวไว้ โดยให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “เมื่อทำเสร็จชาวบ้านจะนำไปรวมกันที่วัดเพื่อให้พระสงฆ์สวดมาติกา และสวดบังสุกุล มีจุดมุ่งหมายเพื่ออุทิศส่วนกุศลแก่ญาติที่ล่วงลับจะได้นำไปใช้ในภพหน้า และบายเบ็ณฑ์จะทำเฉพาะเดือนสิบที่ข้าวในนาเขียวขจี อุดมสมบูรณ์ ชาวนาจ้างทำเพื่อบูชาเช่นไหว้แม่โพสพ และผีไร่ผืนนาดด้วย”

นอกจากนี้ ศิริพร สุขเมธรัตน์ (2553: 456-457) กล่าวว่า หัวใจของพิธีแซนโฎนตาไม่ได้อยู่ที่ การเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษเท่านั้น แต่ความสำคัญยังอยู่ที่วิธีการปรุง และปั้นข้าวคักคี่ลือเป็นก้อน “บายเบ็น” ดังความตอนหนึ่งในการลงพื้นที่ภาคสนามในชุมชนวัดแจ้งบูรพา ตำบลบ้านขาม อำเภอ จอมพระ จังหวัดสุรินทร์ ว่า

ช่วงพิธีสวดมนต์เย็นเพื่ออุทิศกระเชอบุญแก่ดวงวิญญาณ จะเป็นช่วงของการ “ปั้น ก้อนข้าว” ไปพร้อมกัน คำของวันนี้พระสงฆ์จะสวดยาวมาก ขณะสวดชาวบ้านก็จะเริ่มตัด กระทง ตัดใบตองทำ (กรวยครอบ) ปั้นข้าวปรุงสุกที่คลุกด้วยถั่ว งา น้ำตาล มะพร้าว โดยห้าม ทำมาจากบ้านแต่มาทำที่วัดร่วมกัน และต้องปั้นข้าวให้มากที่สุดในเวลาอันรวดเร็วพร้อมกับบท สวดของพระ เมื่อพระสวดจบจบหนึ่งก็จะหยุดทำแล้วร้องตะโกนว่า “โมเวยโดนตา ๆ ๆ ” (แปลว่ามาเถิดยายตา ๆ ๆ - ผู้วิจัย) ซ้ำกันด้วยเสียงที่ดัง แล้วพระสงฆ์ก็จะสวดต่อ ชาวบ้านก็จะ ปั้นรอบที่สอง เมื่อพระสวดจบอีกจบหนึ่งก็จะหยุดทำแล้วร้องตะโกนว่า “โมเวยโดนตา ๆ ๆ ” ซ้ำอีก ทำเช่นนี้จนครบ 3 ครั้ง

ศิริพร สุขเมธรัตน์ เห็นว่า เสียงร้องนี้ เป็นเสมือนเสียงแห่งความรัก ความห่วงใย รวมถึงความ อาลัยที่จะต้องจากกัน เมื่อบรรพบุรุษ พ่อแม่ ปู่ย่า ตายาย เตรียมเดินทางกลับหลังจากอยู่โลกมนุษย์ ครบ 15 วันแล้ว

เท่าที่สังเกต พบว่าบันทึกส่วนใหญ่อธิบายลักษณะและความสำคัญของบายเบ็นท์-บายเบ็ด ตะโบรไปในทิศทางเดียวกัน ต่างที่คำเรียก เช่น บางแห่งเรียก “บายเบ็นท์” (การสะกดแตกต่าง เช่น “บายเบ็น” “บายเบ็น” แต่ออกเสียงเดียวกัน) บางแห่งเรียก “บายเบ็ดตะโบร” แต่บางแห่งก็เรียกคู่ กันว่า “บายเบ็นท์-บายเบ็ดตะโบร”

จากการสัมภาษณ์คนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเขมรบ้านปรือเกียน ได้คำตอบว่า “บายเบ็นท์-บาย เบ็ดตะโบร” เป็นคนละอย่างกันแต่ชาวบ้านต้องจัดมาทำพิธีร่วมกัน ในอดีตจึงจัดแยกชัดเจนเป็น 2 พาน (หรือ ชั้น) แต่ปัจจุบันนิยมจัดในพานเดียวกันโดยวางบายเบ็ดตะโบรไว้ส่วนใน มีใบตองทรงกรวย สูงครอบ ส่วนนี้จะถวายพระ อีกส่วนจะปั้นข้าวเป็นก้อน เรียกว่าบายเบ็นท์ นำมาวางโดยรอบเป็นทรง สูงอีกที ทั้งนี้ “บายเบ็นท์ที่ผ่านพิธีสวดแล้ว ชาวบ้านนำไปหว่านตามไร่เนา เพื่อความอุดมสมบูรณ์ และเพื่อให้ส่วนบุญได้ส่งถึงดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่ชาวบ้านเชื่อว่ายังไม่ไปผุดไปเกิด ชาตินี้อาจเสวย ชาติเป็นนกกา หรือ สัตว์ใหญ่หน่อยตามท้องไร่ท้องนา” (คุณ ภาพพมาต, สัมภาษณ์, 1 กันยายน 2555) เมื่อพิจารณาคำให้สัมภาษณ์นี้เปรียบเทียบกับบันทึกต่าง ๆ เห็นได้ว่าคำตอบยังคงไปในทิศทาง เดียวกัน แตกต่างเล็กน้อยตรงการจัดใส่ภาชนะ แต่รายละเอียดเกี่ยวกับการปั้นเป็นก้อน และนำไป หว่านไร่เนายังคงตรงกัน

บันทึกบางฉบับ กล่าวถึงการประยุกต์อาหารชนิดอื่นมาทำเป็นรูปทรงใกล้เคียงกับบายเบ็ณฑ์ กล่าวคือ ชาวบ้านใช้วิธีนำข้าวต้มพื้นเมืองที่เรียกว่า “อันซอมเสลิกโดง” มาตัดแบ่งเป็นชิ้น ๆ เหมือนก้อนข้าวแทน บางเล่มก็ไม่ได้กล่าวถึงการปั้นข้าวร่วมกันในวัดขณะมีพิธีสวดมนต์ บอกเพียงว่าชาวบ้านเตรียมมาร่วมพิธีเข้าที่เดียว สะท้อนว่าคนรุ่นหลังเริ่มไม่เคร่งครัดต่อประเพณีดั้งเดิม การอนุโลมนี้แสดงให้เห็นความพยายามของชาวบ้านที่จะรักษาชั้นตอนพิธี โดยปรับรายละเอียดบางอย่างให้สัมพันธ์ไปกับสภาพความเป็นจริง

ภาพที่ 36 “บายเบ็ณฑ์” ที่ชาวบ้านปรุงถวายพระ และนำไปหว่านตามไร่นา

แม้การให้ภาพ “บายเบ็ณฑ์” จากเอกสารแต่ละฉบับอาจผิดเพี้ยนกันไปบ้าง เช่น ชื่อเรียกสถานที่ในการปรุง รูปแบบการจัด ช่วงเวลาการปั้นข้าว ฯลฯ เนื่องจากวัฒนธรรมมีพลวัต กล่าวคือ การผ่านช่วงเวลาหลายสมัย ทำให้ความเข้มข้นในการรักษารายละเอียดบางอย่างของแต่ละชุมชนแตกต่างกันไป แต่สิ่งที่ทุกชุมชนเขมรต่างมีร่วมกัน คือ (1) รักษาความหมายที่ซ่อนอยู่ใน “พลี” อย่างมั่นคง (2) เก็บกรรมวิธีสำคัญในการปรุงข้าวเหนียวผสมมะพร้าว ถั่วงา ปั้นเป็นก้อนกลม จัดวางเป็นทรงสูงเหมือน พุ่มข้าวบิณฑ์ และทำกรวยครอบไว้ (3) เมื่อผ่านพิธีสวดแล้ว ส่วนหนึ่งถวายพระ อีกส่วนนำไปหว่านในไร่นาเพื่อให้ข้าวกล้าอุดมสมบูรณ์ เป็นการอุทิศส่วนกุศลแด่แม่โพสพ ผีไร่ผีนา สัตว์น้อยใหญ่ที่เชื่อว่าเป็นผีบรรพบุรุษ ทำให้ดวงวิญญาณไปเกิดใหม่ (4) “บายเบ็ณฑ์” คือข้าวศักดิ์สิทธิ์ที่ทำขึ้นเฉพาะงานบุญเดือนสิบเท่านั้น

ในระหว่างที่พระสงฆ์ประกอบพิธีสวดกระเชอตอนใกล้รุ่ง ชาวบ้านจะจุดธูปเทียนที่กระเชอแล้วแบกเวียนขวารอบโบสถ์ 3 รอบ เชื่อว่าซึ่งเป็นเวลาที่ผี เปรต ฯลฯ จะออกมาล้อมวงรอคอยอาหาร ส่วนบุญที่ลูกหลานเตรียมมาให้ จากการเทอาหารในกระเชอรวมกันที่ลานหญ้า ระยะเวลาที่วิญญาณบรรพบุรุษหรือบรรดาผีเปรตทั้งหลายต่างจะเงอรอกินอาหารอีกครั้งซึ่งเป็นการกินครั้งสุดท้ายก่อนที่จากไป เรียกว่า “ประเียม เยยะ ชะโงก” ตามความเชื่อว่าเป็นเวลาที่ผีต่าง ๆ ออกหากิน ส่วนพิธีเทกระเชอจนหมดนี้ เรียกว่า “จะโฆนตา” หรือ “จะกันเจอโฆนตา”

พิธีสวดและเทกระเซอ นอกจากเป็นการระลึกถึงถึงบรรพบุรุษที่ล่วงลับ ยังสะท้อนความเสียสละ และแบ่งปันแก่ผีไร้ญาติที่ขาดคนทำบุญให้ อีกทั้งเป็นกิจกรรมเพื่อความผ่อนคลายจากการทำงานประจำวัน เป็นโอกาสและช่วงเวลาสำคัญอีกครั้งของปีให้ชาวบ้าน โดยเฉพาะเด็ก ๆ และวัยหนุ่มสาวได้แย่งชิงอาหารกันเป็นที่สนุกสนาน โดยเฉพาะอย่างยิ่งหนุ่มสาวได้พบปะพูดคุยเกี่ยวพาราสิมีสามารถถูกเนื้อต้องตัวขณะย้อยแย่งเบียดเสียดเอาขนม-ข้าวต้ม โดยไม่ถือว่า “ผิดผี”

หลังพิธีเทกระเซอ ชาวบ้านจะกลับไปเตรียมสำหรับอาหารมาทำบุญใส่บาตร และบำเพ็ญทักษิณานุประทาน หรือ สวดบังสุกุล แผลบุญกุศลแก่ผีบรรพบุรุษครั้งสุดท้าย เรียกว่า “โชดตารเบ็นท์ธม” ก่อนส่งดวงวิญญาณกลับในวันรุ่งขึ้น

-เช้าวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 ก่อนฟ้าสาง ชาวบ้านจะนำกากกล้วย หรือกากหมาก กัดเป็นรูปเรือสำเภา เป็นสัญลักษณ์แทนพาหนะส่งวิญญาณบรรพบุรุษกลับสู่ภพภูมิเดิม จากนั้นใส่อาหาร ขนม ข้าวต้ม เงิน (อาจทำเป็นเงินกระดาษ) ฯลฯ แล้วนำไปลอยยังแหล่งน้ำใกล้บ้าน พิธีนี้เรียกว่า “จุนโถงตาหลบสรุก” ซึ่ง “จุน” แปลว่า ส่ง “โถงตา” แปลว่า ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ “หลบ” แปลว่า กลับ ส่วน “สรุก” แปลว่า บ้าน หรือ สถานที่ที่ดวงวิญญาณจากมา รวมความหมายถึง พิธีส่งยายตา กลับบ้าน มีความเชื่อว่า หากลูกหลานไม่ทำเรือส่ง “ท่านจะกลับยมโลกไม่ได้ และจะต้องค้างอยู่โลก กระทั่งถึงเวลาแซนโถงตาอีกรอบ ซึ่งเป็นการสร้างบาปและความทุกข์แก่ท่าน (เอกสารสรุปการสัมมนาตามโครงการสืบค้นคุณธรรม จริยธรรมในวันสารทไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย ประเพณีแซนโถงตา (สารทเขมร), 2552: 37) เมื่อส่งดวงวิญญาณกลับแล้ว ถือเป็นอันสิ้นสุดงานบุญในปีนั้น

ข้อมูลงานบุญแซนโถงตาทั้งหมดที่กล่าวมา ได้รับการบันทึกโดยนักวิชาการหลายแขนง ผ่านการศึกษาค้นคว้า สัมภาษณ์ บางเล่มก็ “เขียนขึ้นจากความทรงจำของผู้เขียนเองตลอดระยะเวลา 50 กว่าปี ที่อาศัยอยู่ในชุมชนเขมร” (อึ้งฉางค์ ชมดี, สัมภาษณ์, 16 สิงหาคม 2559)

กล่าวโดยสรุป งานบุญแซนโถงตาเป็นประเพณีสำคัญของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร เป็นงานบุญใหญ่ประจำปี มีระยะเวลารวม 17 วันโดยประมาณ เริ่มตั้งแต่วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 จนถึงวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 มีความหมายอย่างยิ่งสำหรับครอบครัว สายตระกูล และทุกชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร เพราะเป็นช่วงเวลาแห่งการ “อุทิศ” และ “แบ่งปัน” ลูกหลานสามารถแสดงกตเวทิตาต่อบรรพชนผู้ล่วงลับ ต่อญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิต และทำนุบำรุงพุทธศาสนาไปพร้อมกัน รวมทั้งเป็นวันที่วงศาวน่ว้นเครือจะได้กลับบ้านเพื่อทำกิจกรรมดี ๆ อย่างพร้อมเพรียง จากข้อมูลทั้งหมดข้างต้นสามารถสรุปเป็นตารางภาพรวมงานบุญแซนโถงตาของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรที่มีการบันทึกไว้ในเอกสาร ดังนี้

ตารางที่ 2 ชื่อกิจกรรม ลักษณะกิจกรรม สถานที่ วัน เวลา ในการจัดกิจกรรมต่างๆ ช่วงงานบุญแสนโกลนตา

ลำดับ	กิจกรรม	ความหมาย หรือลักษณะกิจกรรม	วัน เวลา และสถานที่จัดกิจกรรม	ความสัมพันธ์ระหว่างกิจกรรมกับบริบทที่เกี่ยวข้อง		
				มนุษย์	พุทธศาสนา	ผี
1	วันเตรียมงาน	เตรียมสิ่งทำขนม ข้าวต้มพื้นเมือง เครื่องไทยธรรมไปทำบุญที่วัด	ขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10 / บ้าน และ วัด	/		
2	พิธี “โชดตารเบ็ญท์ตุง” และ “ทำบุญวันธรรมสวนะ”	พิธีสวดบังสกุลอุทิศบุญแก้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ	เข้า ขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 /วัด	/	/	/
3	พิธี “กันซ็อง”	ทำนุบำรุงศาสนา โดยการถวายภัตตาหารเช้า ถือศีล ฟังเทศน์ฟังธรรม และอุทิศบุญแก้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษต่อเนื่อง 14 วัน	เข้า แรม 1 ค่ำ -14 ค่ำ เดือน 10 / วัด	/	/	/
4	พิธี “ฉลองซ็อง	พิธีกรรมเพื่อบอกระยะสิ้นสุดของกันซ็อง	เข้า แรม 14 ค่ำ เดือน10 / วัด	/	/	/
5	พิธี “แสนโกลนตา”	พิธีเช่นไหว้บูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษ	บ่าย แรม 14 ค่ำ เดือน 10 /ตามความสะดวก/ บ้าน	/		/
6	พิธี “จุนโกลนตา”	พิธีไหว้ขอพรญาติผู้ใหญ่ในครอบครัว/สายตระกูล และผู้อาวุโสทั้งในและนอกชุมชน	บ่าย แรม 14 ค่ำ เดือน 10 / บ้านที่ประกอบพิธีเช่นไหว้ หรือบ้านผู้รับไหว้	/		
7	พิธี “แห่จะกัน-โชด-เจอโกลนตา”	พิธีแห่ สวด และเทกระเซอบรรจุอาหาร เพื่ออุทิศบุญแก้ดวงวิญญาณอื่นที่หิวโหย	ค่ำ แรม 14 ค่ำ เดือน 10 ก่อนฟ้าสาง แรม 15 ค่ำ เดือน 10/ จากศาลาหมู่บ้านไปทำพิธีสวด และเทที่วัด	/	/	/
8	พิธี “โชดตารเบ็ญท์ตม” และ “ทำบุญวันธรรมสวนะ”	พิธีสวดบังสกุลอุทิศบุญแก้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษก่อนกลับภพภูมิเดิม	เข้า แรม 15 ค่ำ เดือน 10 / วัด	/	/	/
9	พิธี “จุนโกลนตาหลบสรุก”	พิธีส่งดวงวิญญาณบรรพบุรุษกลับบ้าน	ก่อนฟ้าสาง ขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11/ สระของครอบครัวหรือ หนองน้ำประจำชุมชน	/		/

3.3 การสืบทอดและการดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฌนตา ในชุมชนเขมร หมู่บ้านปรีอเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์

การเก็บข้อมูลภาคสนามเกี่ยวกับงานบุญแซนโฌนตาในชุมชนเขมร หมู่บ้านปรีอเกียน พบว่า พิธีกรรมและกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับดวงวิญญาณบรรพบุรุษ พุทธศาสนา และชาวชุมชน สอดคล้องกับการประมวลเอกสาร ทั้ง 9 กิจกรรม ได้แก่ (1) วันเตรียม (2) พิธี “โชตदारเบ็ณท์ตุง” (3) พิธี “กันซ็อง” (4) พิธี “ฉลองซ็อง” (5) พิธี “แซนโฌนตา” (5) พิธี “จุนโฌนตา” (7) พิธี “แห่-โชต-จะกันเจอโฌนตา” (8) พิธี “โชตदारเบ็ณท์ธม” และ (9) พิธี “จุนโฌนตาหลบสรุก” รายละเอียดขั้นตอนของพิธีกรรมหรือกิจกรรม อภิปรายได้ดังนี้

3.3.1 วันเตรียม

ก่อนวันขึ้น 15 ค่ำเดือน 10 ชาวชุมชนจะจัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้ และขนมพื้นเมือง เช่น “อันซอม-เสลิก-โดง” (ข้าวต้มห่อด้วยใบมะพร้าว) “อันซอม-ซัจ-จรุก” (ข้าวต้มหมู) “อันซอมกะบง” (ข้าวต้มต่าง) “อันซอม-ออบ” (ข้าวต้มมัด) “นม-เสลิก” (ขนมเทียน) “นมโกร้ง” (ขนมปั้นทรงกลมคล้ายผลส้ม) “นมกันเตรือม” (คล้ายโดนัท) “โมะปลั้” (ข้าวเม่าคลุก) กระจยาสารท ฯลฯ และเครื่องไทยธรรม เตรียมไปวัดเพื่อให้พระสงฆ์สวดอุทิศแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษในวันรุ่งขึ้น

ภาพที่ 37 ชาวปรีอเกียนเตรียมขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง ช่วงงานบุญแซนโฌนตา

เอกสารบางฉบับอธิบายว่า “สมัยก่อนนั้นคนมีความเชื่อว่าบรรดาเปรตเหล่านั้นต้องเดินทางไกลมาเพราะไม่มีแรง เนื่องจากอดอยาก เขาจึงชวนกันทำพิธีเซ่น และทำบุญล่วงหน้า เพื่อให้ดวงวิญญาณได้เสวยผลบุญ มีกำลังวังชาเดินทางมาเยี่ยมลูกหลาน” (คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์, 2533: 33-34) แต่จากการสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในหมู่บ้าน พบว่าไม่เคยมีการจัดพิธีเซ่นในวันขึ้น 14 ค่ำเดือน 10 เพราะเชื่อว่า เมื่อดวงวิญญาณได้รับการปลดปล่อยก็จะเดินทางไปรอที่วัดให้ลูกหลานไปทำบุญให้ต่อเนื่องทุกวัน จนกระทั่งวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 จึงจะเข้าบ้าน

3.3.2 พิธี “โชตदारเบ็ณฑ์ตุจ” และ “ทำบุญตักบาตรวันธรรมสวนะ”

จากความเชื่อว่า “เมื่อต้องเดินทางไกล บรรพบุรุษจำเป็นต้องได้รับอาหารอย่างสมบูรณ์ จะได้มีเรี่ยวแรงในการเดินทางมาหาลูกหลาน” (บุญช่วย มิตถุลาวงศ์, สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2555) ดังนั้นเช้าวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 อาหารคาวหวาน ขนม ข้าวต้มต่าง ๆ ที่เตรียมไว้ เรียกว่า “ชะป๊วก” หรือ “จ้งหัน” จึงถูกนำไปรวมกันที่วัดเพื่อประกอบพิธีสวดบังสุกุล และอุทิศบุญแก้ดวงวิญญาณ และเป็นแขกสำคัญในพิธีเช่นไหว้ภายในครอบครัว วันแรม 14 ค่ำ เดือน 10

คำว่า “โชต” หมายถึง สวด “दार” หมายถึง อุทิศส่วนบุญส่วนกุศล โชตदार จึงหมายถึง พิธีกรรมที่พระสงฆ์สวดอุทิศบุญแก้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษของชาวบ้าน การใช้วัดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรม เนื่องจากวัดเป็นสถานที่ซึ่งดวงวิญญาณกับมนุษย์เชื่อมโยงถึงกันได้ เจ้าอาวาสวัดศรีรัตนารามเห็นว่า

พิธีนี้ได้รับอิทธิพลจากอินเดีย เมื่อลูกหลานที่ยังมีชีวิตไม่สามารถมองเห็น และไม่ทราบ ว่าบรรพบุรุษของตนอยู่ ณ ที่แห่งใด แต่ทุกคนเชื่อในเรื่องของเวรกรรมที่คนเราต้องรับหลังจากตายไป จึงให้พระสงฆ์ทำหน้าที่เป็นสื่อกลางในการสวดส่งส่วนบุญส่วนกุศล และแผ่เมตตาไปให้ เรียกว่า สวดติโรกษทสูตร ส่วนที่เลือกมาทำที่วัดเพราะเชื่อกันว่า บรรพบุรุษของตนถูกฝัง ถูกเผา และบรรจุอัฐิไว้ที่วัดแห่งนี้ ดวงวิญญาณจึงผูกพันกับที่ที่จากไป ดังนั้น เมื่อวิญญาณเหล่านั้น ได้รับการปล่อยตัว จึงมักกลับมายังวัดที่ดวงจิตของตนผูกพัน เหตุนี้ลูกหลานจึงมาทำบุญที่วัด โดยมีพระสงฆ์เป็นผู้สวดบังสุกุลรวมญาติ หรือ โชตदार

(พระครูศรีสุนทรสรกิจ, สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2555)

ภาพที่ 38 ขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง จตุปัจจัย เครื่องไทยธรรมที่ชาวบ้านนำไปวัด ช่วงงานบุญแซนโฎนตา

หลังจากจัดสำรับกับข้าวเตรียมถวายพระสงฆ์ และใส่บาตรพร้อมแล้ว ชาวบ้านจะทยอยเขียนชื่อ-นามสกุลของผู้ล่วงลับใส่กระดาษ แล้วใส่รวมไว้ในกะละมังสำหรับสวดบังสุกุลรวมญาติ บางคนจะเขียนมาจากบ้านเรียบร้อยแล้ว จากนั้นทุกคนมานั่งรวมกันเพื่อรอพระสงฆ์ประกอบพิธี

ภาพที่ 39 การเขียนชื่อ-นามสกุลผู้ล่วงลับ ก่อนประกอบพิธีโชดคาร

จากการสังเกต และสัมภาษณ์ประธานพิธี สามารถสรุปลำดับขั้นตอนพิธีโชดคาร ดังนี้

ลำดับที่ 1 เมื่อพระสงฆ์และญาติโยมพร้อม ผู้นำในการประกอบพิธี หรือ มัคทายก คนแรก (นายบุญช่วย มิถุลวงค์) จุดรูปเทียนและนำกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย ชาวชุมชน อารธนาศีลพร้อมกัน เจ้าอาวาสให้ศีล ชาวชุมชนสมาทานศีล 5 และศีล 8 (ช่วงงานบุญ แชนโถงนตา คนเฒ่าคนแก่จะถือศีล 8 เป็นจำนวนมาก)

ลำดับที่ 2 ผู้นำในการประกอบพิธีคนแรก กล่าวอารธนาธรรม พระสงฆ์เริ่มทอด สายสิญจน์มาที่ “กันโถงคาร” (สำหรับอาหารที่จะทำพิธีสวดส่งไปให้ดวงวิญญาณ โดยจัดใส่จาน และมีใบตองที่ม้วนเป็นทรงแหลมสูงครอบไว้) และ “ใบแสดงความจำนงบังสุกุลรวมญาติ” จากนั้น ผู้นำในการประกอบพิธีคนที่ 2 (นายเป็อน ดวงศรี) จุดรูป 4 ดอกปักที่ยอด “กันโถง คาร” เพื่อบอกให้รู้ว่าพิธี “โชดคาร” กำลังจะเริ่ม

ลำดับที่ 3 เริ่มต้นพิธี “โชดคาร” พระสงฆ์สวดบทปัจฉัยนการ บทกุสลาธัมมา (บังสุกุลตาย) บทมหาเหตุปฏิฐาน และชักผ้าบังสุกุล (ช่วงนี้มีมัคทายกคนที่ 2 ดึงสายสิญจน์ออก จากกะละมังไปวางขดไว้บริเวณ “กันโถงคาร” และเริ่มเผาใบแสดงความจำนงบังสุกุลรวมญาติ) จบด้วยการสวดบทโรกฤษสูตร (ตอนนี้มัคทายกกรวดน้ำ)

ลำดับที่ 4 เนื่องในวันธรรมสวนะขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 มัคทายกคนที่ 2 ยกอาหาร เตรียมถวายข้าวพระพุทธรูป ตัวแทนชุมชนที่เป็นผู้ชายช่วยกันยกสำหรับอาหารเตรียมถวายพระ ชาวชุมชนยกขวดบรรจุน้ำเปล่าขึ้นจรดหน้าผาก มัคทายกคนที่ 1 นำสวดคำถวายข้าวพระพุทธร มัคทายกคนที่ 2 นำข้าวไปวางที่แท่นหน้าพระประธาน จากนั้นทุกคนยกอาหารและน้ำถวาย พระสงฆ์

ภาพที่ 40 ก้นโตงदार และการผูกโยงด้ายสายสิญจน์จากพระสงฆ์สูกันโตงदार และใบแสดงความจำนงบังสุกุล

ภาพที่ 41 นายเปือน ดวงศรี ประกอบพิธี “โชตदार”

ลำดับที่ 5 เจ้าอาวาส เทศน์สั่งสอนเกี่ยวกับความสำคัญของงานบุญแซนโฆนตา และเจาะจงมาที่การประกอบพิธี “โชตदार” ตอนท้ายกล่าวย่ำเรื่องการ “กันซ็อง” โดยมอบให้ชาวชุมชนกำหนดกันเองว่าจะเริ่มวันใด จะถือปฏิบัติกี่วัน และกล่าวให้พรเป็นภาษาไทยตอนท้าย

ลำดับที่ 6 พระสงฆ์ฉันภัตตาหารเช้า มีคณายกถามความคิดเห็น และตกลงกับชาวชุมชนเรื่อง “กันซ็อง” ได้ข้อสรุปว่า ปีนี้ (พ.ศ. 2555) เริ่มในวันแรม 9 ค่ำ- แรม 14 ค่ำ วันสุดท้ายจะมีการ “ฉลองซ็อง” ตอนเช้า (จากการลงพื้นที่ตลอด 5 ปี พบว่า ทั้ง 2 วัดได้กำหนดจำนวนวัน และวัน “กันซ็อง” ตรงกัน)

ลำดับที่ 7 มีคณายนำสาวคบทแม่เมตตา ชาวชุมชนกรวดน้ำ และรับพร จากการสังเกตพบว่า หลายคนเตรียมน้ำมาจากบ้าน จากนั้นมีคณายนำกล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย และกล่าวคำลาพระสงฆ์ เสร็จพิธี

(บุญช่วย มิตถุลาวงค์ และ เปือน ดวงศรี, สัมภาษณ์, 30 กันยายน 2555)

ในพ.ศ. 2555 ช่วงการเทศน์ประมาณ 30 นาที เจ้าอาวาสได้กล่าวถึงความสำคัญของวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ว่า เป็นวันพระ และวัน “เข็ญต์ตุง” หรือ “สารทเล็ก” จากนั้นกล่าวถึงวันสารทในชุมชนลาว ในภาคเหนือ ในภาคใต้ ว่าเรียกแตกต่างกันอย่างไร และอธิบายว่าขณะที่ชุมชนเขมรเพิ่งเริ่มประเพณีระลึกถึงผีบรรพบุรุษ แต่ที่อื่นเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษของตนไปแล้ว โดยยกตัวอย่าง “บุญ

ข้าวสาก” ของคนลาว (อีสาน) จากนั้นอธิบายความหมายของสารท โดยเล่าเรื่องราวในพุทธประวัติ เกี่ยวกับการอุทิศส่วนบุญส่วนกุศลของพระเจ้าพิมพิสารแก่บรรดาญาติที่เป็นเปรต แล้วเชื่อมโยงมาสู่ การทำพิธีอุทิศบุญไปให้ญาติที่ล่วงลับของคนเขมร และสรุปท้ายตามบันทึกในพุทธประวัติในทำนองว่า การทำบุญอุทิศแก่เปรตนั้นเป็นกุศลอย่างยิ่ง เพราะเมื่อได้รับผลบุญแล้วก็สามารถพ้นจากอภัพ ของเปรตได้ จากนั้นเทศนาต่อเรื่องการสละเมื่อหาทรัพย์มาได้เรียกว่า “พลี” เน้นอธิบายเรื่อง เปตพลี ว่าเป็นการทำบุญให้ผู้ที่จากไป ได้แก่ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ญาติพี่น้อง สามีภรรยา และบุตรธิดา เชื่อมโยงมาสู่สิ่งที่กำลังปฏิบัติอยู่ จากนั้นเน้นย้ำความสำคัญของ “โชดदार” ว่าเป็นการสวดส่งความ รัก ความผูกพัน ความปรารถนาดี และแสดงความกตัญญู จากคนเป็นถึงคนตาย เป็นการทำบุญแก่ ผู้ที่อยู่ในที่อันไกลพ้นที่มนุษย์ไม่อาจมองเห็น แต่ผลบุญจะไปถึงพวกเขา หากมีพิธี “โชดदार” ไปให้ และปิดท้ายด้วยการกล่าวถึงการบังสุกุลแบบรวมญาติ ที่ญาติพี่น้องจากทั่วทุกสารทิศ ต่างหมู่บ้าน ต่างตำบล ต้องเข้าร่วมพิธี “दार” หรือ บังสุกุล

ทั้งนี้เจ้าอาวาส ยังอธิบายเพิ่มเติมว่า “เปรต” อีกความหมายหนึ่งนั้น มีความหมายกลาง ๆ หมายถึง ผู้ล่วงลับ ผู้ที่จากไป ซึ่งมีความหมายต่างเรื่องเล่าสมัยพุทธกาลกับญาติ ๆ ที่เสวยชาติเป็น เปรต ไม่ได้ตัดผิดได้เกิดจนพระเจ้าพิมพิสารต้องทำบุญปลดปล่อยจากความทุกข์ทรมานจากบาปที่ทำ ซึ่งทำให้น่าคิดต่อไปว่า ความหมายกลาง ๆ นี้เองที่น่าจะเชื่อมโยงกับความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณบรรพ บุรุษและญาติพี่น้องที่ได้รับอนุญาตกลับมาได้ดีกว่า เพราะคงไม่มีลูกหลานคิดว่า บรรพบุรุษหรือญาติ พี่น้องของตนเป็นคนบาปไปเสียทั้งหมด เหตุนี้ จึงปรากฏว่า บางบันทึกไม่ได้ระบุชัดว่า ยมบาลปล่อย บรรพบุรุษที่ล่วงลับมาแต่ฝ่ายเดียว แต่ใช้คำว่า เทวดาหรือยมบาล อนุญาตให้กลับมาเยี่ยมโลกมนุษย์ การกล่าวเช่นนี้จึงทำให้ความหมายของ “เปรต” มีลักษณะเป็นกลางขึ้น ด้วยว่าลูกหลานก็ไม่อาจคาด เตาได้ว่าขณะนั้นท่านอยู่ในภพภูมิใด เสวยสุขหรือทุกข์ แต่รับรู้ตรงกันว่าท่านได้รับอนุญาตให้กลับมาหา ลูกหลานในช่วงเดือนสิบทุกปี

หลังเสร็จสิ้นพิธีสงฆ์ ชาวชุมชนรับประทานอาหารร่วมกัน บางส่วนช่วยกันเก็บกวาด บางส่วน คัดแยกสิ่งของที่ญาติโยมนำมาถวาย บางส่วนล้างจานชาม และมีอีกบางส่วนที่นำขนม ข้าวต้ม ฟืนเมืองปิ้งย่าง ซึ่งเป็นวิธีถนอมอาหารสำหรับพระสงฆ์ฉันได้หลายวัน

เนื่องจากวัดศรีรัตนารามเป็นวัดที่มีหลายชุมชนล้อมรอบ จึงมีคนหลายชุมชนมาทำบุญ เป็นจำนวนมาก เช่น ชุมชนตะตึงไถง ชุมชนปรีอเกียน ชุมชนโคกกระเพา จากในตัวเมือง และต่าง อำเภอกที่เป็นลูกหลานชาวชุมชนนี้มาก่อน เท่าที่สอบถามพบว่า ทุกคนมีลักษณะร่วมกันประการหนึ่ง คือ มีบรรพบุรุษเป็นคนชุมชนนี้มาแต่โบราณ เมื่อเสียชีวิตลงก็จะถูกฝัง หรือฌาปนกิจที่วัดแห่งนี้ และ ที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือ แทบทุกคนจะรู้จักกันดีแม้จะมาจากต่างหมู่บ้าน

ภาพที่ 42 กิจกรรมต่าง ๆ ที่ชาวบ้านทำร่วมกันหลังจากเสร็จสิ้นพิธีสงฆ์

3.3.3 พิธี “กันซ็อง”

“กันซ็อง” คำว่า “กัน” หมายถึง ถือหรือถือนปฏิบัติ “ซ็อง” หมายถึง พระสงฆ์ รวมความได้ว่า เป็นช่วงเวลาทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาโดยการสงเคราะห์สงฆ์ เนื่องจากระยะนี้เป็นช่วงเข้าพรรษา หลังพักจากงานในไร่ นา พุทธศาสนิกชนจึงมีเวลาทำบุญตักบาตร รักษาศีล และฟังเทศน์ฟังธรรมเป็นจำนวนมาก

ในอดีตทุกชุมชนเขมรมีการถือนปฏิบัติ “กันซ็อง” รวม 14 วัน ตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 ถึง แรม 14 ค่ำ เดือน 10 แต่ปัจจุบันมีการปรับลดขึ้นอยู่กับการตกลงของชาวชุมชน เท่าที่ลงพื้นที่สังเกตการณ์การประกอบพิธี “กันซ็อง” จากวัดศรีรัตนารามและวัดโพธิญาณรังสีที่ชาวปรีอเกียนใช้เป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวใจมาแต่โบราณ พบว่าทั้ง 2 วัดกำหนดวัน “กันซ็อง” ตรงกัน คือเริ่มวันแรม 9 ค่ำ เดือน 10 ถึง แรม 14 ค่ำ เดือน 10 มีลำดับพิธีเช่นกันทุกวัน และตรงตามบันทึก

เนื่องจากช่วงงานบุญเดือนสิบนี้ ตรงกับฤดูฝน ฆราวาสจึงมีความปรารถนาจะอำนวยความสะดวกแก่พระสงฆ์ จึงกำหนดให้มีการเตรียมภัตตาหารเข้าไปถวาย การถือนปฏิบัติจากญาติโยมโดยการอุปัฏฐากพระสงฆ์ลักษณะนี้ มีบันทึกว่า “เวลาดังกล่าวเป็นช่วงเข้าพรรษาและเป็นฤดูฝน เมืองสุรินทร์ฝนตกชุก อาจจะต้องทั้งวันทั้งคืน หรือตกในช่วงเช้า ซึ่งเป็นเวลาที่พระสงฆ์ออกบิณฑบาต พระท่านคงจะลำบาก และเป็นภาพที่น่าดูเท่าใดนัก” (อักษฎางค์ ชมดี, 2553: 142) แม้ปัจจุบันฤดูกาลผันเปลี่ยน ฝนไม่ตกตามช่วงเดือนสิบ แต่ชาวชุมชนแห่งนี้ก็ยังคงถือนปฏิบัติเช่นเดิม โดยเตรียมสำหรับอาหารมาถวายพระเณรที่วัดทุกเช้า ต่อเนื่องกันเป็นเวลาหลายวัน การอุปัฏฐาก จึงเป็นการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา พร้อมกับสร้างความสุขทางใจแก่ชาวบ้าน เพราะมีพระสงฆ์ช่วยทำหน้าที่สวดส่งผลบุญแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษของตน

ขั้นตอนพิธีกันซ็อง จากการสังเกตการณ์ทั้ง 2 วัด คือ วัดโพธิญาณรังสี และวัดศรีรัตนาราม พบว่าดำเนินไปตามที่มีบันทึกในเอกสารทุกประการ เสร็จพิธีในส่วนของพระสงฆ์ที่รับผิดชอบประจำวัน ญาติโยมจะประเคนอาหารพระสงฆ์สามเณรรูปอื่น เมื่อพระสงฆ์ฉันภัตตาหารเสร็จจึงเทศนา สั่งสอนเรื่องบุญคุณของบรรพบุรุษ และอานิสงส์ของการทำบุญ การลงภาคสนามเก็บข้อมูลพิธีกรรม ทั้งที่วัดโพธิญาณรังสี และวัดศรีรัตนาราม พบว่าเนื้อหาในบทเทศน์เน้นความกตัญญูเป็นสำคัญ สอดคล้องกับประวัติแซนโฆนตาที่มีผู้จดบันทึกว่า พระสงฆ์จะเทศนาสอนชาวชุมชนในเรื่องต่าง ๆ ที่เน้นแทบทุกวัด คือ สาเหตุของการเกิดมีประเพณีแซนโฆนตา หรือ “บ่อนแคเบ็ณท์” เพื่อตอกย้ำจิตสำนึกเรื่องความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ ทั้งที่ยังมีชีวิตและล่วงลับไปแล้ว (ศิริพร สุเมธรัตน์, 2553: 452)

ภาพที่ 43 บรรยากาศการทำบุญที่วัดศรีรัตนาราม ช่วง“กันซ็อง”

เหตุที่เจ้าอาวาสทั้งสองวัด และพระสงฆ์ผู้แสดงธรรมในแต่ละวัน มุ่งสั่งสอนเรื่องความสำคัญของพ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ทั้งที่ตายไปและที่ยังมีชีวิต รวมทั้งย้ำเตือนเรื่องบุญและการสั่งสมความดีในช่วงงานบุญแซนโฆนตา โดยให้ทุกคนเพียรปฏิบัติดีตั้งแต่ยังมีชีวิต เพราะเมื่อผู้ปฏิบัติตายแล้ว ลูกหลานจะได้ไม่ลืม จะได้จัดพิธีต่าง ๆ ให้เหมือนที่เห็นพ่อแม่กำลังทำให้ปู่ย่าตายาย ในขณะที่ผู้วิจัยเห็นว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้งานบุญแซนโฆนตายังคงสืบทอดการปฏิบัติอย่างยาวนานมาถึงปัจจุบัน เพราะเนื้อหาในการเทศน์ที่กระตุ้นให้ผู้ฟังตระหนักรู้ถึงบุญคุณของบุพการี เป็นการตอกย้ำว่าส่วนสำคัญประการหนึ่งของความเจริญรุ่งเรืองหรือการถดถอยในชีวิตของมนุษย์มาจากการมีหรือขาดความกตัญญูตอเวทที่เป็นคุณธรรมประจำใจ

3.3.4 พิธี “ฉลองซ็อง”

พิธี “ฉลองสงฆ์” คือกิจกรรมทางพุทธศาสนาเพื่อบอกระยะสิ้นสุดการอุปฐากพระสงฆ์ มีขึ้นช่วงเช้าวันแรม 14 ค่ำ ข้อสังเกตคือ พระสงฆ์จะสวดจบด้วยบทพาหุเทวาทา เท่าที่ลงพื้นที่สังเกตการณ์ การประกอบพิธี “กันซ็อง” และ “ฉลองซ็อง” พบว่าทั้ง 2 วัด กำหนดวันตรงกัน มีลำดับพิธีเช่นกัน ทุกวัน และตรงตามบันทึก

การกันซ็อง นับเป็นช่วงเวลาซึ่งสะท้อนบทบาทของพระสงฆ์ค่อนข้างชัดเจน ทั้งบทบาทต่อผู้ที่ยังมีชีวิต และบทบาทต่อผู้ล่วงลับ ทำให้ญาติโยมเกิดปิติจากความสบายอกสบายใจว่าสิ่งที่ตั้งใจทำเพื่อผีบรรพบุรุษได้ส่งถึงท่านแล้ว ส่วนผู้ล่วงลับก็ได้รับบุญอุทิศ รวมทั้งการระลึกจดจำจากลูกหลานต่อเนื่องต่อไป

ภาพที่ 44 บรรยายภาพพิธี “ฉลองซ็อง” ณ วัดศรีรัตนาราม (แถวบน) วัดโพธิญาณรังสี (แถวล่าง)

การปะทะสังสรรค์ระหว่างคนเป็น คนตาย และพระสงฆ์ ผ่านพิธีกรรมประจำปีเช่นนี้ แสดงให้เห็นความเข้มแข็งทางคติความเชื่อของชาวพุทธที่ว่าพระสงฆ์คือคนกลาง ระหว่างโลกมนุษย์และโลกของจิตวิญญาณ เป็นผู้มีความสามารถในการเปลี่ยนผ่านการกระทำของคนให้กลายเป็นบุญที่จะส่งถึงผู้ที่อยู่ในดินแดนอันไกลโพ้นได้ เมื่อคนธรรมดาไม่อาจสื่อสารกับคนในโลกหลังความตายได้โดยตรง และไม่สามารถส่งบุญได้ด้วยสองมือของตนเอง การประกอบพิธีโศดตารโดยพระสงฆ์จึงเป็นช่องทางสร้างทางบุญได้ ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2532: 9) กล่าวว่า

“การทำบุญใด ๆ ก็ดีเราจึงต้องทำบุญกับพระ เช่น การทำบุญอุทิศส่วนกุศลให้กับผู้ตาย เราต้องเชิญพระมาทำพิธี เพราะพระเป็นผู้สวดมนต์ และเป็นสื่อกลางให้บุญที่เราถ่ายทอดหรือนำไปถึงผู้ตายได้ พิธีกรรมจึงเป็นสิ่งที่ป็นรูปธรรมเพื่อให้เกิดบุญแก่ผู้ประกอบพิธีกรรม ซึ่งทั้งหมดนี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานความเชื่อเรื่องบุญกรรมในพุทธศาสนา”

3.3.5 พิธี “แซนโฌนตา”

แผนภูมิตา เป็นพิธีที่สำคัญที่สุดในช่วงงานบุญเดือนสิบ คือการเซ่นไหว้บูชาผีบรรพบุรุษ ประจำครอบครัวและสายตระกูล เมื่อสิ้นสุดพิธีฉลองซ้องในภาคเช้า ชาวปรีอเกียนจะกลับบ้านเพื่อเตรียมสำหรับกับข้าว ขนม ข้าวต้ม และข้าวของเครื่องใช้ที่จำเป็นรอต้อนรับผีบรรพบุรุษ ตามความเชื่อที่ว่า วันนี้วิญญาณทุกดวงจะเข้าบ้านหาลูกหลาน จึงถือเป็นวันแห่งความสุขของชาวไทยเชื้อสายเขมร เพราะนอกจากจะได้เซ่นไหว้บูชาผีบรรพบุรุษร่วมกันแล้ว ยังเป็นวันครอบครัว และรวมญาติในตระกูล

การเตรียมสถานที่ และเครื่องเซ่น ทุกครอบครัวจะจัดเตรียมสถานที่ และจัดเครื่องเซ่น ดังนี้

(1) *ชุดเครื่องนอน* ได้แก่ พูก หมอน และผ้าขาวอย่างละหนึ่ง ถ้าไม่ใช่หมอน จะใช้วิธีพับพูกขึ้นมา 1 พับให้เป็นส่วนหัวนอน โดยวางพูกหันหัวนอนไปทางทิศตะวันออก แล้วใช้ผ้าขาวปูทับด้านบน ผู้วิจัยพบว่า มีบางครอบครัวที่ไม่มีผ้าขาวก็จะใช้ผ้าขาวม้าทอมือมาปูแทน

(2) *ชุดเครื่องบูชา* ได้แก่ กรวยดอกไม้ 5 กรวย แทนขันธ 5 จัดหมากพลู บุหรี่มวนใส่พาน พร้อมเงินตามกำลังทรัพย์หรือความพอใจ บางครอบครัวใส่ 10 บาท บางครอบครัวใส่ 20 บาท บางครอบครัวใส่ 100 บาท เท่าที่สอบถาม ได้คำตอบว่า มีน้อยใส่น้อย มีมากใส่มาก เงินนี้จะนำไปทำบุญที่วัดตอนเช้า ซึ่งเป็นวันพระแรม 15 ค่ำ เดือน 10 (เยียด บุญสม, สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2555) นอกจากนี้ยังมีเทียน 2 เล่ม รูป 2 ดอก (หรือมากกว่า) และสายสิญจน์

(3) *ชุดเครื่องเซ่นอาหารคาว* ในอดีตมีลักษณะเรียบง่าย และประหยัด มีเพียงเปิดต้ม 1 ตัว หรือ ไก่ต้ม 1 ตัว สำหรับครอบครัวซึ่งมีฐานะดี อาจเพิ่มมีหัวหมูอีก 1 หัว ปัจจุบันพบว่า ทศนะในการจัดของเซ่นเปลี่ยนแปลง ให้ความสำคัญกับความชอบของผู้ตายมากกว่าการจัดสำหรับดั้งเดิม ส่วนใหญ่นิยมใช้ไก่ ปลา หรือ อาหารที่บรรพบุรุษชอบ เช่น กุ้ง หมูนำมาเฉพาะส่วน เช่น ไบหู เครื่องใน ส่วนไก่ ยังมีแบบทั้งตัว และใช้เฉพาะส่วน เช่น น่อง ปีก ฯลฯ บางครอบครัวจัดเพียงอาหารคาวหวาน 1 สำหรับ ประกอบด้วย ข้าวเปล่า ต้ม แกง ผัด บั๊ง ย่าง ตามแต่ฐานะเศรษฐกิจ และความสะดวก

(4) *ชุดเครื่องเซ่นอาหารหวาน* มี 2 ชนิด ได้แก่ ขนมและข้าวต้มพื้นเมือง ส่วนขนมอื่น ๆ เพิ่มเติมตามยุคสมัย เช่น ขนมใส่ไส้ ขนมไข่หงส์ ขนมชั้น ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง ขนมเปียะ ขนมเค้ก ฯลฯ อย่างไรก็ตามแม้ว่าขนมพื้นเมืองสามารถหาซื้อได้แพร่หลายในปัจจุบัน แต่หลายครอบครัวก็ยังนิยมทำเอง โดยให้เหตุผลเดียวกันว่า เป็นความภูมิใจมากกว่าเพราะวิญญาณพ่อแม่และปู่ย่าตายายจะได้ติงใจว่าลูกหลานตั้งใจเตรียมให้ บางคนประณีตในการจัดเตรียมอย่างยิ่ง จดจำได้แม้กระทั่งว่า ฝอยปู่ย่าตายาย พ่อแม่ และญาติพี่น้องของตนชอบอาหารชนิดใด รสชาติแบบใด ก็พยายามทำ หรือ จัดหาสิ่งที่ชอบมาไหว้ในพิธี เมื่อเตรียมของเรียบร้อยแล้วถึงวันก็จะเริ่มประกอบพิธี โดยให้เสร็จสิ้นก่อนค่ำ เพราะต้องมีพิธีแห่กระเซอ และพาผีบรรพบุรุษ ไปฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัด

(5) *ชุดผลไม้* ผลไม้ในอดีตที่ขาดไม่ได้ คือ มะพร้าวอ่อน และกล้วยน้ำว้า เพราะหาได้ง่ายในชุมชน และเป็นสัญลักษณ์ของความอุดมสมบูรณ์ นอกจากนี้ น้ำของมะพร้าวยังถือเป็นน้ำ

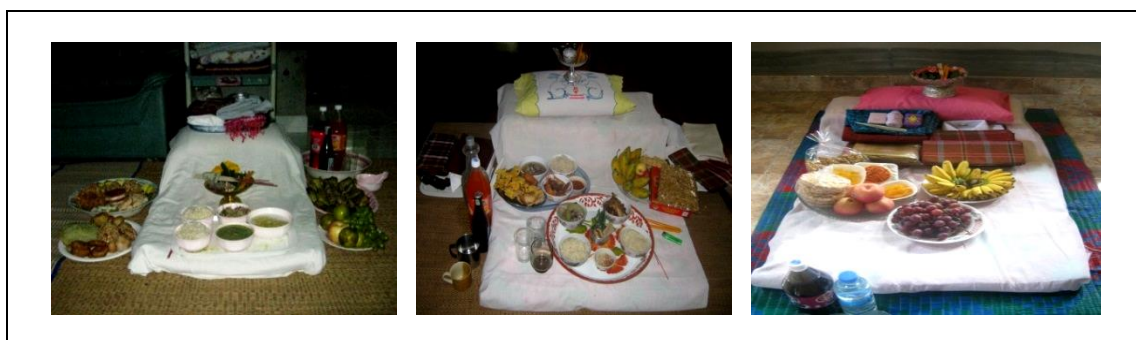
บริสุทธิ์ การใช้ผลไม้เป็นเครื่องเซ่นมีความเปลี่ยนแปลงตามยุคสมัย ปัจจุบันกล้วยยังมีเช่นเดิม แต่การใช้มะพร้าวมีน้อยลง เพราะว่ากล้วยหาได้ง่ายจากสวนหลังบ้าน ต่างจากมะพร้าวอ่อนหายาก ทั้งต้องจ้างคนป็นเก็บ จึงเลือกใช้แค่กล้วย และผลไม้ ที่หาง่ายกว่าแทน (สมจิน บุญสม, สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2555) ส่วนผลไม้อื่นที่เพิ่มเข้ามา เช่น องุ่น แอปเปิ้ล แก้วมังกร สาลี่ ส้ม ฯลฯ

(6) ชุดเครื่องดื่ม ได้แก่ น้ำเปล่า เหล้าขาว น้ำหวาน หรือ น้ำอัดลม ในอดีตนั้นทราบว่ ชาวบ้านจะใช้แค่น้ำเปล่า และเหล้าขาวเท่านั้น ส่วนเบียร์และน้ำอัดลมถูกเพิ่มเข้ามาในภายหลัง (คุณ ฤพรผาด, สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2555) แก้วน้ำอย่างน้อย 3 ใบ และถ้วยหรือจานสำหรับรองน้ำล้างมือของผีบรรพบุรุษ

(7) ชุดเครื่องแต่งกาย ได้แก่ เสื้อผ้าใหม่ ประกอบด้วย ผ้าโสร่ง ผ้าซิ่น ผ้าขาวม้า เน้นผ้าพื้นเมือง 1 สำรับ พร้อมแป้งหอม น้ำอบ หวี กระจก ปัจจุบันมีการเพิ่มเครื่องประทีนผิวสมัยใหม่ ดังพบว่าหลายครอบครัว ใช้โลชั่น โคลอยจน์ ผลิตภัณฑ์ดูแลผิวอื่น ๆ ในพิธีด้วย

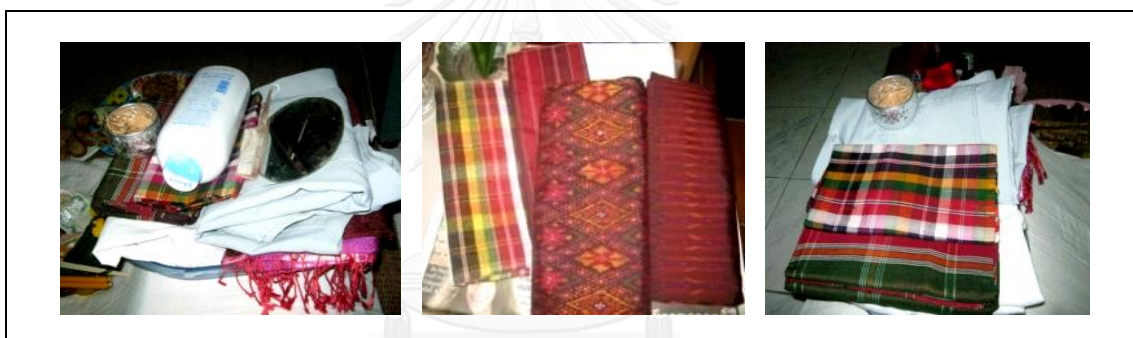
ภาพที่ 45 การเตรียมพานกรวยชั้น 5

ภาพที่ 46 ตัวอย่างการจัดเตรียมพื้นที่ประกอบพิธีแซนโฌนตา (ต้องจัดหันหัวไปทางทิศตะวันออกเสมอ)

ภาพที่ 47 การจัดเตรียมเครื่องเซ่น สำหรับอาหาร ขนมนมเนย เครื่องดื่ม และผลไม้ต่าง ๆ ในพิธีแซนโฎนตา

ภาพที่ 48 เสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย เครื่องหอม ที่จัดเตรียมไว้ให้ผีบรรพบุรุษสวมใส่ไปพึ่งเทศน์ที่วัดในตอนค่ำ

ลำดับขั้นตอนการประกอบพิธีแซนโฎนตา มีดังนี้

(1) เมื่อลูกหลานมาพร้อมหน้า เจ้าบ้านหรือผู้อาวุโสที่รับเชิญมาร่วมพิธี จุดธูปเทียน ปักลงไปสำหรับ ตัวแทนลูกหลานจะยกพานชั้น 5 มาขอขมาพ่อแม่ ปู่ย่าตายายที่มีชีวิต จากนั้นจะส่งต่อไปยังเจ้าบ้านหรือผู้อาวุโสที่สุดในครอบครัวหรือสายตระกูล (หญิงหรือชายก็ได้) ผู้อาวุโสนั้นจะยกพานชั้น 5 ขึ้นทูนตั้งจิตอธิษฐานเรียกดวงวิญญาณผีบรรพบุรุษมาร่วมในพิธี โดยกล่าวคำเชิญเป็นภาษาเขมร ยกเว้นครอบครัวที่มีเขยหรือสะใภ้เป็นคนภาคอื่น อาจมีการใช้ภาษาถิ่นของผีบรรพบุรุษที่ได้รับการเชิญมาร่วมในพิธีด้วย เช่น ภาษาไทยภาคกลาง ภาษาลาวอีสาน เป็นต้น คำพูดกล่าวเชิญมักเป็นไปในทำนองเดียวกัน ดังนี้

“โมเดอ แม-ออว-เยย-ตา กรบ ๆ เคนีเย คอลปีรตวเบ็ณท์ธมเฮย มาฉนำมนอง
อัญเจิญแม-ออว-เยย-ตา โมโฮบปชา รเบาธ์เรบ-ตวลเน้อ”

(สมจิ้น บุญสม และ ประทีป ขาวดี, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2555)

แปลความได้ดังนี้

“มาเถิด พ่อแม่ปู่ย่าตายาย ตอนนีถึงฤกษ์กาลวันสารทเดือน 10 แล้ว โอกาสดีปีละครั้ง
ขอเชิญทุกท่าน มารับประทานอาหารที่ลูกหลานจัดเตรียมไว้ต้อนรับด้วยเถิด”

(ผู้วิจัย-แปล)

(2) ผู้อาวุโสทั้งหลายที่นั่งอยู่ในบริเวณพิธี ช่วยกันเรียกชื่อดวงวิญญาณปู่ย่าตายาย พ่อแม่ และญาติพี่น้องในสายตระกูลนั้น ๆ หรือ เรียกรวม ๆ ว่า “โฌนตา” ให้มารับเครื่องเช่น จนกระทั่งแน่ใจว่าวิญญาณมาครบทุกดวง ก็จะเชิญล้างมือเพื่อเตรียมตัวรับประทานอาหาร ใช้เนื้อความว่า “อัญเจิญตาเยย เลียงไต มุนเซินหนา” หมายถึง “ขอเชิญปู่ย่าตายายล้างมือให้สะอาดเสียก่อน” ขณะกล่าวถ้อยคำ ลูกหลานคนหนึ่งจะทำหน้าที่เทน้ำลงในจานเปล่า หรือภาชนะอื่นที่เตรียมไว้ โดยสมมติเอากำล้างล้างมือให้ดวงวิญญาณ

ภาพที่ 49 ช่วงเริ่มพิธี “แซนโฌนตา” เจ้าบ้านตั้งจิตอธิษฐาน และกล่าวอัญเชิญผีบรรพบุรุษมารับเครื่องเช่น

เท่าที่สังเกตพบว่า ผู้ที่ร่วมในพิธีกรรมจะแบ่งหน้าที่กัน คนหนึ่งทำหน้าที่รินน้ำเปล่า คนหนึ่งทำหน้าที่รินน้ำหวาน อีกคนก็จะทำหน้าที่รินเหล้า ที่เหลือจะช่วยกันเรียกชื่อ และพูดคุยกับดวงวิญญาณ เสมือนจำลอง “ฉางงานเลี้ยงงานหนึ่ง” ที่ครอบครัวเจ้าภาพกำลังกล่าวต้อนรับ และดูแลเอาใจใส่แขก แต่ก็พบว่า มีบางครอบครัวกล่าวเป็นกลาง ๆ แบบไม่ระบุชื่อ แปลความได้ว่า “ขอเชิญพ่อแม่ พี่น้อง ปู่ย่าตายาย มารับเครื่องเช่น”

(3) ေးยชื่อเชิญดวงวิญญาณรับน้ำ-รับอาหาร ขึ้นตอนนี้ใช้เวลาค่อนข้างนาน ขณะที่รินน้ำลงแก้ว ผู้รับผิดชอบรินน้ำเปล่านั้นก็จะกล่าวเชิญไปด้วย การเรียกขานมีความพิเศษคือใครจำได้ว่าบรรพบุรุษคนใดชอบสุราก็จะระบุชื่อให้มารับสุรา คนใดชอบน้ำหวานก็จะเรียกชื่อเชิญมารับน้ำหวาน

บางครอบครัวไม่เจาะจง ก็ใช้คำกลาง ๆ ว่า “ตรอวจีตติกนา ก็อัญเจิญเพิกโตว โจนเจาเรบจ้อมโม ออยกรบยาง” แปลว่า “ท่านใดชอบดื่มแบบใดก็เลือกเองตามชอบ วันนี้ลูกหลานเตรียมต้อนรับเต็มที่แล้ว” จากนั้นจึงหน้าทั้ง 3 ชนิดลงแก้ว ขั้นตอนนี้ครอบครัวใดมีสุราต่างประเทศ หรือเปียร์มาเอาใจ ผีบรรพบุรุษ ขณะเชื้อเชิญก็มีการบรรยายสรรพคุณให้ฟังว่า สุรายี่ห้อไหน เปียร์ยี่ห้อไหน มีลักษณะพิเศษอย่างไร สาเหตุที่เป็นเช่นนี้คงเพราะสมัยที่ปู่ย่าตายายบางท่านมีชีวิต ยังไม่มีการผลิตเครื่องดื่มดังกล่าวออกมา การเพิ่มลดเครื่องเช่นแสดงให้เห็นพลวัตของพิธีกรรมค่อนข้างชัดเจน ในอดีตทราบว่า มีเฉพาะน้ำดื่มกับสุราประเภทสาโท(สุราหมัก)และเหล้าขาว (สุรากลั่น) เท่านั้น ส่วนน้ำหวานและเครื่องดื่มอื่น ๆ เพิ่งมีในชั้นหลังตามสมัยนิยม

ช่วงเชิญดวงวิญญาณรับอาหาร คำกล่าวเชิญมีเนื้อความในทำนองเดียวกัน ทุกครอบครัว จึงยกมา 2 ส่วนวน ดังนี้

สำนวนที่ 1

“ตาเยย...เอ้ย เดิรพลอว โมฉงายหนอ โมรวโจนรวเจา อังกุยออยสรวลคลุนเขินหนา บันแต่จก็โมโฮบออยจแอ็ดออยจ้อล ไทงนิ โจนเจาเรบ-จอม ชแนนแซนเซาะ โมตุกออยเจ รินนะ...โมเว้ย ตาเอ้ย เยยเอ้ย โมโฮบบาย โฮบปชา โจนเจก็ตคอลลั้งนะ อัญเจิญโมโฮบโมป ชา ออยเจีย ออยลออ สุขสบาย คอลง คอลแค คอลฉนำเฮย โมเว้ยโม มาโฮบบาย นมเนก เจก อันซอม เพิกตัก เพิกสรา ออยจแอ็ด”

(เยียด บุญสม, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2555)

แปลความได้ดังนี้

“ตายาย...(จำ) เดินทางไกลมาหาลูกหลาน คงจะหิว นั่งพักสักครู่ แล้วค่อยมากิน ดื่มให้อิ่มหน้า วันนี้ลูกหลานเตรียมของอร่อย ๆ ไว้รอรับมากมาย ขอเชิญตา ขอเชิญยาย มาดื่ม มากิน ลูกหลานคิดถึงทุกท่านเหลือเกิน บัดนี้ถึงวัน ถึงเดือน ถึงปีแล้ว มาเถาะ มาดื่มมากินข้าว ปลาอาหาร ขนม ข้าวต้ม กล้วย (นม เนก เจก อันซอม มีนัยยะถึง อาหารการกินทั้งหมด) ทั้งดื่ม น้ำดื่มเหล้าให้อิ่มหน้า...”

(ผู้วิจัย-แปล)

สำนวนที่ 2

“โมเว้ยโม แม-ออว-โจนตา โมโฮบปชา กรบ ๆ เคนีย ออยจจะแอ็ด เมียนนม เมียนอันซอม แผลเมอ ชบกรบชบยาง เมียนตักปแอม-ชรา-บาย เรบตโตล ออยเฮย โมโฮบออยจแอ็ด กรบ ๆ เคนีย เต้อ...ตาเยย โจนเจาเรบตโตลเฮย กะเม็ยอ้อด กะเม็ยเคลียน อัญเจิญโมโฮบ เจาเฮย”

(ประทีป ขาวดี และ คุณ ภาพรมาต, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2555)

แปลความได้ดังนี้

มาเกิด...พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย มากินมาดื่ม ให้ครบถ้วนทุกคน วันนี้มีขนม ข้าวต้ม ผล
หมากรากไม้ครบถ้วนทุกอย่าง ทั้งน้ำหวาน สุรา ลูกหลานก็ได้จัดเตรียมอย่างพร้อมสรรพเพื่อรอ
ต้อนรับทุกท่าน มากินดื่มให้อิ่มหน้าทุกผู้ทุกคน อย่าได้อดได้อยาก ขอเชิญ ขอเชิญ....”

(ผู้วิจัย-แปล)

เป็นที่น่าสังเกตว่า บางครอบครัวใส่ใจรายละเอียดของอาหารที่บรรพบุรุษตนเอง
ชอบเป็นพิเศษ เห็นได้ชัดจากการเน้นอธิบายรายละเอียดเพื่อยืนยันว่าตนไม่เคยหลงลืมหรือละเลยสิ่ง
ที่บรรพบุรุษชอบ เช่น การเอ่ยชื่อร้านที่พ่อชอบไปรับประทานเมื่อครั้งยังมีชีวิตว่า “ลูกตั้งใจไปซื้อที่
ร้าน...(ระบุชื่อร้าน) มารอต้อนรับเลยทีเดียว” ผลจากการสอบถามเหตุผลของคำกล่าวเช่นนั้น พบว่า
ทุกคนเชื่อว่า “ผีบรรพบุรุษของตนกำลังนั่งอยู่ในพิธีจริง ๆ และที่ต้องเอาอกเอาใจ เพราะต้องการให้
ท่านมีความสุขที่สุดกับสิ่งที่ลูกหลานตั้งใจทำให้” (เอียด บุญสม ยุทธ เกิดเหมาะ และ คุณ ภาพรผาด,
สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2555) สำหรับการเรียกชื่อมากมาย และพยายามเอ่ยชื่อให้ครบนั้นได้รับ
คำตอบว่า “ถ้าเรียกขาดใครไป โดยเฉพาะคนที่สำคัญมาก ท่านอาจจะไม่พอใจ หาวว่าลูกหลานหลงลืม
และอาจสาปแช่งให้ได้รับความเดือดร้อนทุกข์ยากภายหลังได้ ดังนั้นทุกคนที่นั่งในพิธีจึงต้องช่วยกัน
นึก ช่วยกันเรียกให้มากที่สุด” (ยุทธ เกิดเหมาะ, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2555) เหตุนี้ ชาวชุมชนจึง
ต้องเชิญคนเฒ่าคนแก่ที่เคารพนับถือในหมู่บ้าน เพื่อนบ้านละแวกใกล้เคียง หรือผู้นำชุมชนมาร่วมพิธี
เพราะนอกจากจะทำให้ผีบรรพบุรุษรู้สึกว่าเป็นคนสำคัญ และอบอุ่นที่มีคนมาต้อนรับเป็นจำนวนมาก
บรรดาญาติผู้ใหญ่ผู้ที่เจ้าบ้านเชิญมาเหล่านี้ต่างจดจำชื่อบรรพบุรุษ หรือญาติที่เสียชีวิตไปแล้วได้
ดี เพราะบางคนเกิดร่วมสมัยกับดวงวิญญาณ หรือทันได้เห็นท่านก่อนเสียชีวิต ผู้สูงอายุบางท่านในพิธี
บางท่านมีอายุกว่า 90 ปี เจ้าบ้านก็หมดความกังวลในการเรียกบรรพบุรุษมาไม่ครบ ส่วนเหตุผลที่
สำคัญอีกประการหนึ่งเท่าที่สอบถาม คือเจ้าบ้านจะได้มีโอกาสแสดงน้ำใจ ตอบแทน เพราะหลังจาก
เสร็จสิ้นพิธี ผู้ที่ได้รับเชิญมาจะได้รับการต้อนรับดูแล และ “จุนโถงตา” ซึ่งจะกล่าวต่อไป

(4) รินน้ำและเชิญรับอาหาร ครั้งที่ 2 คำพูดที่ใช้ระหว่างนี้ แปลความได้ว่า “เดี๋ยว
อาหารจะติดคอผีปู่ย่าตายาย ควรดื่มน้ำอีกหน่อย อาหารจะได้ไหลคล่อง ตายายไม่ต้องรีบ ค่อย ๆ
ทาน อาหารเยอะแยะ ทานทั้งวันก็ไม่หมด” ลูกหลานบางครอบครัวที่มีอารมณ์ขันก็อาจกระแซะแทรก
ขึ้นมาว่า “วันนี้ สงสัยตา...(ระบุชื่อ) คงจะเมาแล้ว ลูกหลานเอาเหล้าออกมาต้อนรับ มันแรงหน่อยไม่
เหมือนสาโทนะตา ค่อย ๆ ดื่ม ยังไงก็อย่าเพิ่งเมา เพราะเดี๋ยวเสร็จจากนี้ ก็ต้องอาบน้ำอาบทำให้สบาย
ตัวเปลี่ยนผ้าใหม่ไปพึ่งเทศน์ที่วัดอีก ดื่มเยอะ กลืนออก เดี่ยวหลวงตาจะดูเอา...”

ภาพที่ 50 พิธีชนโขนตาภายในครอบครัว/สายตระกูล และผู้นำชุมชน (เสื้อสีม่วง) เข้าร่วมพิธีกับลูกบ้าน

สังเกตได้ว่า การใช้คำพูดจาหรือบทสนทนาแบบไม่เป็นทางการ นอกเหนือการกล่าวคำตามพิธีทำให้บรรยากาศการเช่นผีบรรพบุรุษมีเสียงหัวเราะครั้นเคร่งเครียดเป็นระยะ บางครอบครัวที่มีลูกหลานวัยรุ่น จึงพูดกระเซ้าเย้าแหย่ดวงวิญญาณในทำนองว่า “ยายจะแต่งหน้าทาปาก บำรุงผิวด้วยโลชั่นก็ได้ (มีการอ่านยี่ห้อ บอกสรรพคุณให้ฟัง) ผิวพรรณจะได้นุ่ม เนียน ตาคงชอบ” พอกล่าวจบก็เรียกเสียงหัวเราะสร้างบรรยากาศสนุกสนาน ช่วยแปรความเคร่งขรึมให้กลายเป็นการผ่อนคลายได้

(5) ผู้อาวุโสในพิธีช่วยกันแบ่งปันอาหารจากชุดเครื่องเช่นที่ผีบรรพบุรุษรับประทาน อิ่มแล้ว ใส่ใบตองหรือถ้วยต่างหากให้เจ้าบ้านนำไปเช่นบรรดาสัมภเวสี ผีไร้ญาติ เป็นการแบ่งปันเพื่อช่วยบรรเทาความหิวโหย เนื่องจากผีเหล่านี้ไม่มีคนทำบุญให้ อีกทั้งยังไม่สามารถเข้าวัดได้ จึงได้แต่เฝ้าชะเง้อกำแพงวัดคอยมองผีอื่น ๆ มีความสุขที่ญาติมิตรอุทิศบุญ และช่วงที่มีการประกอบพิธีเช่นไหว้ในครอบครัว ผีเหล่านี้ก็จะยืนรออยู่ตามรั้วของชาวบ้าน มองความสุขของผีตนอื่นอย่างน่าสงสาร ในพิธีชนจึงต้องมีการแบ่งปันอาหารให้ โดยเจ้าบ้านจะห่อและนำไปเทที่พื้นดินหรือริมรั้ว และกล่าวคำเชิญมารับเครื่องเช่น ว่า

“ โม่เวย คมจ อกาแซ แดลตาม ๆ เคนียโม รวจก็เลิงเปตี้ะเอิงมีนบาน เอิงโยกโม
อออยซีเอกรอมเฮ เกมียโมระวีระวล โม่เบต โม่บ้อด โจนเจาเนื้อ ซืออยจแอ็ด โรจก็ลบลิวโตววิน
เจ้าะ”

(ประทีป ขาวดี, สัมภาษณ์, 14 ตุลาคม 2555)

แปลความได้ดังนี้

“มาเถิด...ผีไร้ญาติทั้งหลายที่ตาม ๆ กันมา แต่ขึ้นบ้านเราไม่ได้ เราเอามาให้กินแล้วที่ข้างล่างนี้
ขออย่าได้มาเบียดเบียนลูกหลาน (เรา/เจ้าบ้าน) ทานอาหารกันให้อิ่ม อิ่มแล้วก็จงกลับไปเสีย
ในที่ที่จากมา”

(ผู้วิจัย-แปล)

จากนั้นก็เทอาหาร เครื่องดื่มต่าง ๆ ลงบนพื้นดิน/พื้นหญ้า/ข้างรั้ว ถือเป็นอันเสร็จ
ขั้นตอนการแบ่งปันข้าวปลาอาหารแก่ผีไร้ญาติ เจ้าบ้านก็จะกลับไปในพื้นที่พิธีอีกครั้ง

ภาพที่ 51 ผู้อาวุโสในพิธีช่วยกันจัดแบ่งอาหาร และให้เจ้านำออกไปเซ่นไหว้สัมภเวสี ผีไร้ญาติ

(6) เมื่อเจ้าบ้านกลับมาในที่เดิม ประธานพิธีหรือผู้ที่อาวุโสที่สุดจะกล่าวในทำนองว่า “ตอนนี้ตายคงจะอิ่มกันแล้ว ถ้าเช่นนั้นก็ตม่น้ำเพื่อล้างปากเสียหน่อย” แล้วก็รินน้ำตม่น้ำหวาน และเหล้าเป็นครั้งที่ 3

(7) ประธานพิธีหรือผู้อาวุโสที่สุด กล่าวเป็นภาษาเขมรแปลความได้ว่า “ได้เวลาสมควรแล้ว ขอเชิญตายอาบน้ำอาบท่า เปลี่ยนเสื้อผ้า พักผ่อนให้สบายตัว เดี่ยวช่วงหัวค่ำจะพาไป ฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัด” ช่วงกล่าวเชิญลูกหลานจะหยิบเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่เตรียมไว้ในพิธีขึ้นมา และกล่าวอธิบายความงดงามของลวดลายผ้าผืนนั้น ๆ บางคนก็บอกว่าลูกหลานตั้งใจทอเองกับมือเพื่อไว้ต้อนรับตายโดยเฉพาะ ทั้งนี้ ทุกครอบครัวจะไม่ลืมกล่าวในตอนท้ายพิธีว่า หลังจากฟังเทศน์ที่วัดเรียบร้อยแล้ว ขอเชิญดวงวิญญาณทุกดวงกลับมาอนที่บ้านเพื่อความเป็นสิริมงคล และย้ำว่าเช้าวันรุ่งขึ้นขอให้ไปที่วัดอีกรอบ เพราะลูกหลานจะนำสารกับข้าวไปทำบุญให้ที่นั่น คำกล่าวที่ใช้ ช่วงนี้มีดังนี้

“นิ ขมูม เรบ ลำปั่วค สไป คอ อาว ออยเฮย เสลก ตนีอบ เทอโคลน ไตววัด ยบนิ ไตว สดับโลกโสตมนต์อีวัดนิงยมเน้อ สดับโลกสวดจบ ก็ตรลบโมเดกนิงโกนเจายบนิ ปริกเลิงกีไตว โสบบไตวซีอีวัดเตดนา ขมูมนิงยัมโสบ บาย นม อันซอม ไตวออยโสบอีวัดเน้อ โรงกีมอเดจ อิปะเตยะเตดมายบ ปริกเลิงนิงจูนออยจิตูกลบไตวเสราะะวัง นิงเรบเรบาะย นม อันซอม เกรือบ สแนก เกรือบลจ้ว ออยเยยตายัวไตวตนาตำดอแอเนาะนา นมอันซอมกียัวไตวเพญอโกน เพญอ เจา เพญอเนยะแคลโมมีนบาน รือ ยัวไตวโสบตามพลีอวออยจแอ็ดจ้อล”

(ลิ้ม ฉายกล้า และ สมพงษ์ เกิดเหมาะ, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2555)

แปลความได้ดังนี้

“...นี่ (จับเสื้อผ้าและทำท่ายืนให้) ลูกหลานได้จัดเตรียมผ้าขึ้น ผ้าโสร่ง ผ้าขาวม้า เสื้อผ้าใหม่ ไว้ให้แล้ว จงนำไปผลัดเปลี่ยน จะได้ไปวัดฟังพระสวดมนต์คืนนี้กับลูกกับหลาน ฟังสวดจบก็อย่าลืมกลับมาอนกับลูกกับหลาน ส่วนพรุ่งนี้เช้าก็ให้ไปทานที่วัดนะ (เป็นวันพระและมีพิธีโศดการเบ็ณท์ธม-ผู้วิจัย) ลูกหลานจะนำข้าวปลา ขนม ข้าวต้ม ไปให้ทานที่วัด พรุ่งนี้ก็ให้มาอยู่กับลูกหลานอีกคืน พอถึงเช้ามืด (วันมะรืน) จะส่งกลับ นั่งเรือไปนะ ลูกหลานจะจัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้ ขนม ข้าวต้ม เมล็ดถั่ว เมล็ดงา ให้นำกลับไปปลูกอยู่บ้าน ขนมข้าวต้มก็เอาไปฝากลูกหลาน และผู้ที่ไม่ได้มา หรือจะทานระหว่างทางก็จะเตรียมให้พร้อมสรรพ”

(ผู้วิจัย-แปล)

(8) ช่วงท่าย คือการกล่าวขอพรจากดวงวิญญาณให้ช่วยปกป้องคุ้มครองลูกหลานให้อยู่เย็นเป็นสุข กล่าวจบก็จะดับเทียน ถือเป็นอันเสร็จพิธีเลี้ยงต้อนรับผีบรรพบุรุษกลับบ้าน ครอบครัวดูที่เตรียมสายสิญจน์ไว้ อาจพูดต่อท่ายว่า “วันนี้...ตายายฝากสายสิญจน์มาผูกให้ลูกหลานเพื่อความ เป็นสิริมงคล หายเจ็บหายป่วย สุขภาพแข็งแรง (หรืออื่น ๆ ที่เป็นคำมงคล)” จากนั้นก็เชิญผู้อาวุโส ซึ่งนั่งอยู่ ณ ที่นั้นผูกแขน บางครอบครัวพ่อแม่จะเป็นผู้ผูกด้วยมงคลนี้ให้ลูกหลานเอง

หลังจากเสร็จสิ้นพิธีเช่นไหว้ เป็นช่วงเวลาแห่งความสุขสนุกสนาน แต่ละครอบครัว จะรับประทานอาหารร่วมกัน ทั้งนี้ขนม ข้าวต้ม และผลไม้ที่ใช้ในพิธี สามารถมารับประทานได้ กรณีที่มีการรวมญาติในสายตระกูลจัดพิธีที่บ้านหลังใดหลังหนึ่ง หรือมีญาติผู้ใหญ่ที่นับถือในหมู่บ้าน มาร่วม ขนมต่าง ๆ จะถูกจัดแบ่งเป็นของฝากติดไม้ติดมือ บางคนต้องไปเป็นแขกรับเชิญในพิธีเช่น บ้านอื่นต่อ ช่วงนี้จึงเห็นบรรยากาศผู้อาวุโสในหมู่บ้านวิ่งรอกทำงานเพื่อสังคม วิธีการแก้ปัญหาและเพื่อความสะดวกรวดเร็ว คือเจ้าบ้านมักให้ลูกหลานขับรถนำท่านเหล่านั้นไปส่งที่บ้านหลังอื่นต่อไป

ภาพที่ 52 เจ้าบ้านจัดอาหารให้ญาติผู้ใหญ่ และเด็ก ๆ จุนโณนตาผู้อาวุโสที่มาร่วมพิธี และเดินไปส่งท่านที่บ้าน

ปัจจุบันพบว่า กิจกรรมเพื่อความบันเทิงและการรับประทานอาหารร่วมกันภายในครอบครัวและเครือญาติ ยังคงมีอยู่เช่นในอดีต ส่วนตระกูลใดที่มาจัดพิธีร่วมกันที่บ้านหลังใดหลังหนึ่ง

บ้านหลังนั้นก็จะมีครีกรุ่นเป็นพิเศษ มีการเปิดเพลงร้องเต้นกันอย่างสนุกสนาน ผู้วิจัยพบข้อสังเกตประการหนึ่งว่า ปัจจุบันชาวชุมชนแยกตัวเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น บางคนย้ายออกไปไกลถึงชายทุ่ง พวกเขาจึงเลือกจะจัดพิธีขึ้นเองภายในครอบครัวเล็ก ๆ โดยไม่ได้มาร่วมกับกิจกรรมที่บ้านญาติที่อาวุโสสูงสุดในสายตระกูล

ส่วนฟูกหมอนที่ใช้ประกอบพิธี พบว่าชาวชุมชนจะไม่เก็บจนกว่าจะเสร็จสิ้นพิธีส่งตายาย กลับบ้านในเช้าวันถัดไป เหตุนี้หลังจากดับเทียนแล้ว ฟูกที่มีผ้าขาวคลุมทับจึงยังคงถูกสมมติให้เป็นที่นอนของผีบรรพบุรุษต่อไป ตั้งเป็นกุศโลบายของคนโบราณเพื่อเชื่อมกระชับความรักสามัคคีของคนในครอบครัวให้คงอยู่อย่างน้อยตลอดเวลาที่เครื่องนอนสัญลักษณ์ของบรรพชนคงอยู่ สอดคล้องกับที่คนเฒ่าคนแก่ได้เล่าให้ฟังว่า ช่วงเวลา 2 วันที่มีผีบรรพบุรุษมาอยู่ด้วย ลูกหลานในบ้านจะต้องไม่ทะเลาะเบาะแว้ง ไม่พูดจาไม่ดีต่อกัน ต้องแสดงความรัก ความปรารถนาดี สามัคคี และเอาใจใส่ซึ่งกันและกัน ถ้าผีบรรพบุรุษเห็นว่าลูกหลานไม่รักกัน ทะเลาะกันแล้ว ท่านจะกลับไปแบบไม่มีความสุข เพราะยังมีห่วง ยิ่งถ้าได้เห็นลูกหลานคนใดประพฤติตนไม่ให้เกียรติ หรือ “มองไม่เห็นหัว” ช่วงที่มาพำนักด้วยที่บ้าน ผีปู่ย่าตายายอาจสาปแช่งให้ได้รับความทุกข์ยาก (ยีน รัฐสมุทร, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2555) ช่วงนี้จึงเป็นเวลาที่ดีที่สุดที่ลูกหลานจะได้ตระหนักถึงการสั่งสอนให้สมาชิกในครอบครัวเอื้ออาทร มีความรักกัน โดยแสดงออกในทางที่ดีต่อกันให้ผีได้เห็น รวมทั้งได้พึงระมัดระวังกิริยาอาการในการประพฤติปฏิบัติตน ดังปรากฏว่าแม้แต่เดินผ่านพื้นที่ที่เพิ่งผ่านการประกอบพิธีก็ต้องปฏิบัติอย่างสุภาพ และเคารพ นับถือดวงวิญญาณในฐานะบุคคลสำคัญที่กำลังพักผ่อนอยู่ในบ้าน

3.3.6 พิธี “จุนโฉนตา”

“จุนโฉนตา” หมายถึง การนำสิ่งของมาไหว้ (จุน) ขอพรญาติผู้ใหญ่ (โฉนตา) ดังได้กล่าวไปแล้วว่า ช่วงงานบุญเดือนสิบ นอกจากชาวบ้านจะได้ทำนุบำรุงสืบทอดพระพุทธศาสนา และมีโอกาสสำคัญตอบแทนบุคคลอันเป็นที่รักที่ล่วงลับไปแล้ว ในงานบุญยังมีกิจกรรมสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ปฏิบัติควบคู่กันคือ การแสดงกตเวทิตาต่อญาติผู้ใหญ่ ผู้อาวุโสที่ยังมีชีวิต ทั้งในและนอกครอบครัว

ขั้นตอนการจุนโฉนตา ยังคงปฏิบัติเช่นที่มีการบันทึกไว้ คือลูกหลานจะจัดเตรียมอาหาร ขนม ข้าวต้ม เสื้อผ้าใหม่ ข้าวของเครื่องใช้ ธูป เทียน พร้อมเงินทอง ไหว้ขอพรปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่ ที่นับถือ โดยไม่เจาะจงว่าต้องเป็นเฉพาะภายในครอบครัว สายตระกูลเท่านั้น แต่รวมถึงผู้สูงอายุในชุมชนและต่างชุมชนที่เคารพนับถือด้วย ทั้งนี้ ข้าวของเครื่องใช้บางอย่าง เช่น ธูป เทียน ขนม และเงินที่ได้รับ ส่วนหนึ่งผู้สูงอายุก็จะนำไปทำบุญที่วัด อีกส่วนก็นำไปใช้จ่ายในการจัดเตรียมข้าวของเครื่องใช้ในพิธีแซนโฉนตา และใช้จ่ายส่วนตัว

ภาพที่ 53 การ “จุนโถงตา” เพื่อขอพรญาติผู้ใหญ่และผู้อาวุโสในชุมชน

“จุนโถงตา” เป็นกิจกรรมปลูกฝังความดีงามแก่ลูกหลานมาแต่โบราณ ตั้งแต่เริ่มงานบุญจนถึงวันเช่นไหว้ภายในครอบครัว ฝ่ายหญิงหรือสะใภ้จะต้องใส่ใจจัดแจงเตรียมสิ่งของต่าง ๆ พร้อมเงินทอง ตามกำลัง ไปกราบไหว้ขอพรพ่อแม่ทั้งฝ่ายตนและฝ่ายสามี รวมทั้งใช้โอกาสอันดีนี้ปลูกฝังคุณธรรมเรื่องความกตัญญูรู้คุณแก่ลูกหลาน

การจุนโถงตาที่ปฏิบัติในชุมชนนี้ พบว่าทำได้ทั้งก่อนและในวันเช่นโถงตา หากญาติผู้ใหญ่อยู่ไกล ต่างตำบล หรือต่างอำเภอ ก็สามารถไปจุนโถงตาล่วงหน้าท่านเหล่านั้นได้ ส่วนปู่ตายายที่มาร่วมพิธีเช่นก็มักได้รับการจุนในวันเช่นไหว้ทีเดียว เพราะเป็นวันรวมญาติ ลูกหลานได้มาพบปะเจอกันพร้อมหน้า บรรยากาศในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ของชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร จึงค่อนข้างอบอุ่นและมีความสุข และที่น่าสนใจอย่างยิ่งอีกประการหนึ่ง บุคคลเดียวกันบางทีก็ต้องรับบทบาท 2 อย่าง คือเป็นผู้ทำหน้าที่จุนโถงตาผู้อาวุโสกว่า ในขณะที่ตนเองเมื่อมีสถานภาพเป็นพ่อแม่ ปู่ตายายก็ต้องรับการจุนโถงตาจากลูกหลานเช่นเดียวกัน ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า วันเช่นโถงตาคือวันแห่งการให้อย่างแท้จริง เพราะลูกหลานจะพร้อมใจกันอุทิศสิ่งดี ๆ แก่ดวงวิญญาณ ขณะเดียวกันก็ได้อุทิศแก่ญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิตไปพร้อมกัน

จากการสังเกตพบว่า ช่วงงานบุญมีเด็กจำนวนมาก เข้าวัดทำบุญ และจุนโถงตาญาติผู้ใหญ่ร่วมกับพ่อแม่ สิ่งนี้สะท้อนคุณค่าของการเกิดและเติบโตในสภาพแวดล้อมที่มีกรอบวัฒนธรรมประเพณีที่ดีเป็นแนวทาง อีกทั้งมีส่วนหล่อหลอมให้เด็กมีโอกาสแสดงออกในทางที่ดี โดยเฉพาะสังคมชาวไทยเชื้อสายเขมรที่เน้นสอนให้ลูกหลานกตัญญูทวดเวที่ต่อญาติผู้ใหญ่ และเคารพบูชาผีบรรพบุรุษ ด้วยเหตุนี้ หลายครอบครัวที่ใช้ชีวิตอยู่ในตัวเมือง เมื่อถึงวันสำคัญทางพระพุทธศาสนา หรือวันหยุดพิเศษในรอบปี จึงพาลูกหลานกลับมาเยี่ยมบ้านเพื่อเข้าวัดทำบุญร่วมกับปู่ตายาย เด็ก ๆ จึงมีโอกาสเรียนรู้วัฒนธรรม ซึมซับแบบอย่างที่ดีจากผู้ใหญ่รอบข้าง ปรากฏการณ์เช่นนี้ เรียกได้ว่าเป็นกระบวนการขัดเกลาทางสังคมทั้งทางตรงและทางอ้อมที่มนุษย์ในสังคมหนึ่ง ๆ ได้เรียนรู้คุณค่ากฎเกณฑ์ที่กลุ่มกำหนดหรือวางไว้ เพื่อให้แบบแผนการปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบต่อกัน และให้บุคคลได้

พัฒนาบุคลิกภาพของตนเอง หากมองให้ลึกลงไป นี่เป็นวิธีการอันชาญฉลาดที่บรรพชนเขมรพยายามบอกเตือนลูกหลานว่า ญาติผู้ใหญ่ที่เราเคารพนับถือและไหว้ขอพรอยู่นี้ เมื่อจบชีวิตลงในภพภาคหน้าก็จะกลายเป็นดวงวิญญาณที่ทุกคนต้องระลึกนึกถึงคุณงามความดีนั่นเอง การธำรงรักษาพิธีไหว้คนเป็น จึงเหมือนการฝึกให้ลูกหลานเห็นความสำคัญของผู้มีพระคุณเหล่านี้ ตั้งแต่ท่านยังมีชีวิตอยู่ และปฏิบัติต่อเนื่องจนเมื่อท่านจากไป เรียกได้ว่าเป็นการปลูกฝังคุณธรรมจริยธรรมทางอ้อมโดยเด็กไม่รู้ตัว

พิธี “จูนโฌนตา” จึงนับเป็นกุศโลบายหนึ่งที่บรรพชนใช้เชื่อมความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคน มาแต่ครั้งบรรพกาล สะท้อนความเชื่อและความศรัทธาของชาวไทยเชื้อสายเขมรเรื่อง “ความกตัญญูกตเวทิต” เป็นคุณธรรมสำคัญในการดำเนินชีวิต การตั้งเด็กและเยาวชนมาร่วมกิจกรรมถือเป็นการปลูกฝังให้ลูกหลานได้เรียนรู้วัฒนธรรมดั้งเดิมที่ควรกระทำแก่บรรพบุรุษผู้ล่วงลับ และญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิต เพราะลูกหลานเป็นผู้ที่จะต้องสืบทอดงานบุญให้คงอยู่ต่อไปในภพภาคหน้า

3.3.7 พิธี “แห่-โชด-จะกันเจอโฌนตา”

“แห่-โชด-จะ” หมายถึง กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแห่ สวด และ เท “กันเจอโฌนตา” หรือ กระเซอขยายตาที่บรรพชนม ข้าวต้ม หมาก พลุ บุหรี่ ข้าวเปลือก ข้าวสาร เงิน ฯลฯ ใช้สำหรับประกอบพิธีสวดอุทิศบุญแก่ผีบรรพบุรุษและญาติพี่น้องที่ล่วงลับ

ขั้นตอนพิธีว่าด้วยกระเซอโฌนตา เมื่อชาวบ้านจัดกระเซอเสร็จก็จะแห่ไปวัดเพื่อดำเนินพิธีสงฆ์ในลำดับต่อไป

ปัจจุบันชาวปรีอเกียน ได้ปรับรายละเอียดและขั้นตอนพิธี โดยผู้นำชุมชนและกรรมการหมู่บ้านจะไปร่วมประกอบพิธีเช่นไหว้กับลูกบ้าน และนำกระเซอไปใหญ่ไปใส่ขนม ข้าวต้มพื้นเมือง ผลไม้ เงินทอง ข้าวสาร น้ำหวาน เงิน เมล็ดพันธุ์พืช ฯลฯ ซึ่งนำมาจากแต่ละครอบครัว เนื่องจาก “เพื่อความเหมาะสมกับสภาพการณ์ และลดความยุ่งยาก จึงปรับให้แต่ละครอบครัวนำสิ่งของที่มาร่วมทำบุญมารวมกันที่ศาลาหมู่บ้านเพียงจุดเดียว” (จันทรา เรื่องสวัสดิ์, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2557) ที่น่าสังเกต คือ กระเซอของชุมชนแห่งนี้ถูกปรับจากเรื่องส่วนบุคคลให้เป็นลักษณะสาธารณะคือสมาชิกทุกครอบครัว มีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของกระเซอร่วมกัน การจัดกระเซอจึงไม่ได้มีการแยกทำเฉพาะครอบครัวเช่นในอดีต แต่ทุกคนมาร่วมกันจัดสิ่งของต่าง ๆ เป็นกระเซอส่วนรวม ที่ทุกคนพร้อมใจกันเรียกว่า “กันเจอสามัคคี” หรือ “กระเซอสามัคคี”

ภาพที่ 54 ชาวบ้านนำสิ่งของมารวมกันที่ศาลาหมู่บ้าน ร่ายรำร่วมกัน จากนั้นก็แห่กระเชอไปประกอบพิธีที่วัด

ภาพที่ 55 ชาวบ้านยกธงชนะมาร พระสงฆ์สวดอุทิศบุญ ชาวบ้านและดวงวิญญาณบรรพบุรุษร่วมฟังเทศน์ฟังธรรม

ตลอดระยะเวลา 5 ปี ในการเก็บข้อมูลภาคสนามในชุมชน พบว่าชาวบ้านแห่กระเชอไปวัดของชาวชุมชนปรีอเกียนค่อนข้างครึกครื้น เนื่องจากมีการเปิดเพลงพื้นบ้านสุรินทร์ที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับงานบุญแซนโถงนา และมีจังหวะสนุกสนานให้ทุกคนได้ร้องเล่นไปตลอดทาง ตั้งแต่ศาลากลางประจำหมู่บ้านไปจนถึงศาลาการเปรียญ

หลังจากแห่กระเชอถึงวัดแล้ว เป็นพิธีเจริญพระพุทธมนต์ และสวดอุทิศส่วนบุญแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ลำดับขั้นตอนพิธี มีดังนี้

มีคณายนากล่าวคำบูชาพระรัตนตรัย (ตั้ง นะโม 3 จบ) ตามด้วยการกล่าวอาราธนา คีล (พุทธัง สาระนัง คัจฉามิ...) จากนั้นพระสงฆ์จะสวดคาถาต่าง ๆ ตามลำดับ ได้แก่ นะมะกะระสุทธิคาถา, นะโมการะสุทธิอัฐฐกะ, มังคะละสุดตั้ง, ระตะนะสุดตั้ง, กะระณียะเมตตะสุดตั้ง, ชันธะปะริตตะคาถา, โมระปะริตตั้ง, อิติปิโส, อะระยะปะริตตั้ง, เทวะตายุโยชนะคาถา, นัตถิเม, ยังกัญจิ, สักกัตวา และชะยะปะริตตั้ง...จบพิธี

(พระครูไพรัชปัญญาภรณ์ (สมภพ ปัญญาโร), สัมภาษณ์, 12 กันยายน 2556)

ในอดีต หลังจากจบพิธีสวดกระเซอ และการฟังเทศน์ฟังธรรม ก็จะมีการละเล่นแบบชาวบ้าน เช่น เล่นชั้นตู้จ (เล่นตกเบ็ด) แต่ปัจจุบันพบเพียงการนั่งสนทนากัน แล้วต่างแยกย้ายกันกลับเพื่อตื่นมาประกอบพิธีสวดและเทกระเซอก่อนรุ่งสางในวันถัดมา

รุ่งขึ้น วันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 เวลาประมาณ 04.00-05.00 น. ชาวชุมชนกลับมาที่วัดอีกครั้งเพื่อร่วมพิธีเทกระเซอ หรือ “จะกันเจอโจนตา” และได้เตรียม “พลี” ที่เป็นข้าวปรุงพิเศษ เรียกว่า “บายเบ็ณฑ์-บายเปิดตะโบร” มาร่วมพิธีสวดอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษด้วย

ภาพที่ 56 บายเปิดตะโบร คือส่วนที่ถูกครอบไว้ภายใน บายเบ็ณฑ์ คือข้าวที่ปั้นเป็นก้อนกลมวางรายรอบ

มีบันทึกว่า “ตรงยอดบายเบ็ณฑ์ นอกจากจะต้องประดับด้วยรูป 1 ดอก แล้ว ในอดีตจะประดับด้วย “ผกาบายเบ็ณฑ์” (หรือ ดอกบายเบ็ณฑ์) ซึ่งเป็นดอกหญ้าชนิดหนึ่ง มีกลิ่นหอม สีขาวคล้ายดอกมะลิ จะขึ้นในช่วงเดือน 10 เมื่อสิ้นประเพณีแซนโชนตา ดอกหญ้านี้ก็จะร่วงโรยราไป” (อัษฎางค์ ชมดี, 2553: 145) ปัจจุบันผกาบายเบ็ณฑ์ได้สูญพันธุ์จากชุมชนปรือเกียนแล้ว ชาวบ้านบางคนจึงเลือกปักเฉพาะรูป หรือ นำดอกไม้ชนิดอื่นมาปักแทน โดยเลือกดอกไม้ที่มีชื่อและความหมายที่เป็นสิริมงคล และหาได้ง่ายในชุมชน เช่น ดอกดาวเรือง เฟื่องฟ้า และบานไม่รู้โรย เป็นต้น

ถึงแม้ว่าชาวชุมชนจะยังคงรักษาพิธีกรรมนี้ไว้ แต่พบว่าผู้คนที่มาร่วมพิธีมีจำนวนไม่มากนัก เมื่อเทียบกับการแห่และพิธีสวดกระเซอตอนหัวค่ำ ที่เป็นเช่นนี้เพราะวันประกอบพิธีไม่ตรงกับวันหยุดเด็ก ๆ และวัยหนุ่มสาวส่วนใหญ่ต้องเรียนหนังสือหรือทำงานในตัวเมือง เหตุนี้จึงพบเฉพาะผู้ใหญ่และผู้สูงอายุเป็นตัวแทนครอบครัวมาร่วมพิธี นอกจากนี้ชาวชุมชนก็ไม่ได้นำ “บายเบ็ณฑ์-บายเปิดตะโบร” มาร่วมทุกครอบครัว เท่าที่สอบถามต่างตอบตรงกันว่า “ทำไม่เป็น” ปัญหานี้ ผู้วิจัยเห็นว่าอาจเพราะการถวายพลีข้าวชนิดนี้ เพิ่งได้รับการฟื้นฟูในระยะไม่กี่ปี และหากครอบครัวใดไม่มีผู้สูงอายุอาศัยอยู่ในบ้าน ความรู้เรื่องข้าวปรุงก็จะสูญหายหรือขาดตอน ส่งผลให้ขั้นตอนพิธีถวายบายเบ็ณฑ์-บายเปิดตะโบร ถูกลืมเลือน หรือหายไปที่สุดในที่สุดด้วย ดังกรณีชุมชนอื่น ๆ ที่อยู่รายรอบวัดศรีรัตนารามพบว่าไม่เคยจัดพิธีที่ว่าด้วยกระเซอโจนตาและถวายบายเบ็ณฑ์-บายเปิดตะโบรมานานแล้ว

การสังเกตการณ์ตลอดระยะเวลา 5 ปี พบว่าชุมชนปรีอเกียนยังถือรักษาพิธีแห่-โชด-จะ กัน เจอโถงตาไว้ได้ ขณะเดียวกันก็มีความเป็นไปได้ว่าจำนวนคนที่ร่วมพิธีจะมากขึ้นในอนาคต เห็นได้จาก ชาวปรีอเกียนซึ่งไม่เคยนำมาในปีแรก (พ.ศ. 2555) ที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูล ได้นำมาร่วมพิธีในปีต่อ ๆ มา

การประกอบ “บายเบ็ณท์” ในสถานการณ์จริง พบว่าแตกต่างจากที่บันทึกในเอกสาร ที่กล่าวว่า ชาวบ้านจะแบ่งข้าวเหนียวผสมถั่ว งา ที่นึ่งเรียบร้อยแล้ว เป็น 2 ส่วน ส่วนแรกวางตรงกลาง (บายเบ็ดตะโบร) และอีกส่วนนำมาปั้นเป็นก้อน (บายเบ็ณท์) วางซ้อนเป็นทรงพุ่มข้าวบิณฑ์ แล้ว ครอบด้วยใบตองม้วนทรงแหลมที่เรียกว่า “กันโตงดาร์” บายเบ็ณท์ตามบันทึก ยังพบอยู่บ้างเล็กน้อย ส่วนใหญ่ชาวชุมชนจะนำ “กันโตงดาร์” มาครอบเฉพาะส่วนตรงกลาง (ที่จะนำถวายพระ) จากนั้นจึง นำข้าวที่ปั้นเป็นก้อนวางโดยรอบ อีกทั้งไม่มีการมารวมตัวกันปั้นข้าวที่วัดตอนพระสงฆ์สวดมนต์เย็น เช่นที่ปรากฏในบันทึกของศิริพร สุเมธรัตน์ แต่ชาวบ้านจะเตรียมเองที่บ้านแล้วจึงนำมาร่วมพิธี

หลังจากพระสงฆ์สวดบังสุกุลแกดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และให้พรญาติโยมเสร็จสิ้น จึงเข้าสู่ พิธีเทกระเชอ ขั้นตอนนี้มีการปรับอย่างชัดเจน ในบันทึกบางฉบับระบุว่า ในอดีตชาวบ้านต้องนำ กระเชอไปแห่รอบโบสถ์ 3 รอบ ก่อนนำไปเท แต่ชาวชุมชนแห่งนี้ได้ตัดขั้นตอนการแห่รอบโบสถ์ ออกไป สันนิษฐานว่า อาจเป็นเพราะวัดโพธิญาณรังสีกำลังอยู่ในช่วงดำเนินการก่อสร้างโบสถ์ มีความ เป็นไปได้ว่าหากโบสถ์แล้วเสร็จ กิจกรรมเช่นในอดีตคงจะได้รับการฟื้นฟูกลับมาอีกครั้ง

พิธี “จะกันเจอโถงตา” ภายในศาลาการเปรียญ วัดโพธิญาณรังสี บ้านปรีอเกียน ปี 2555

พิธี “จะกันเจอโถงตา” ปี พ.ศ. 2557 แบ่งอาหารแก่สัมภเวสี และนำ “บายเบ็ณท์” หว่านที่ไร่เนา

ภาพที่ 57 พิธี “จะกันเจอโถงตา” แบ่งอาหารแก่สัมภเวสี และการนำบายเบ็ณท์ไปหว่านในไร่เนา

เท่าที่สังเกต พิธีเทกระเชอนี้คล้ายกับพิธีทิ้งกระจาดของชาวไทยเชื้อสายจีน หรือประเพณี บุญชิงเปรตของทางภาคใต้ ส่วนเหตุที่ต้องทำพิธีตั้งแต่ฟ้ายังไม่สว่าง เนื่องจากมีคติความเชื่อเรื่องชีวิตของเปรต ดังที่ อัชฎางค์ ชมดี (2553: 146) กล่าวไว้ในหนังสือ “ร้อยเรื่องเมืองสุรินทร์ (มัลลย์ 1)” ว่า “เป็นช่วงเวลาที่ยักษ์ ผี เปรต ออกหากิน...ชาวบ้านก็จะเทอาหารจากกระเชอลงไปที่ลานหญ้า รวมกัน โดยเชื่อว่าดวงวิญญาณผีบรรพบุรุษ หรือผีเปรตทั้งหลายกำลังเฝ้าคอย ชะงัก รอกินอาหารอีกครั้งหนึ่ง เป็นการกินครั้งสุดท้ายก่อนจะจากไป” ในอดีตหนุ่ม ๆ สาว ๆ มักใช้โอกาสนี้แย่งขนม ข้าวต้มของกันและกันอย่างสนุกสนาน ซึ่งการยื้อแย่งเบียดเสียดและเนื้อต้องตัวกันช่วงงานบุญนี้ ไม่ถือว่าเป็น “ผิดผี” แต่อย่างไร ส่วนการเททุกอย่างออกจากกระเชอทั้งหมด “เพื่อแสดงถึงความเสียสละ และความกตัญญูรู้คุณ” (อัชฎางค์ ชมดี, 2553: 146) แก่ดวงวิญญาณนั่นเอง

บายเบ็ณฑ์ที่ผ่านพิธีสวดอุทิศบุญแล้ว ชาวบ้านแบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนแรกนำไปหว่านที่ไร่นา เพราะมีความเชื่อว่า เดือนสิบเป็นช่วงที่ข้าวในนากำลังตั้งท้อง จึงต้องทำบายเบ็ณฑ์บูชาเช่นหัวแม่โพสพ และผีไร่ผีนา เพื่อความอุดมสมบูรณ์ของผลผลิต อีกส่วนนำไปวางตามริมรั้ว วิหาร หรือกำแพงวัด และทางสามแพร่งของชุมชน “เพราะจุดดังกล่าวมีสัมภเวสี ผีไร้ญาติ และผีตายโหง รอรับส่วนบุญอยู่เป็นจำนวนมาก” (เฉลย เกิดโชค, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) การทำเช่นนี้สอดคล้องกับที่ ทะฉะณัน จันทรพันธุ์ และชาติชาย พรหมจักรินทร์ (อ้างถึงใน ศิริพร สุเมธรัตน์, 2553: 455) กล่าวว่า “บายเบ็ณฑ์เป็นอาหารที่ปรุงขึ้นเพื่อนำไปตักบาตรในวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10...นอกจากส่วนที่พระฉัน เจ้าของข้าวกัดศีลพิธีจะนำไปหว่านในนาของตนเชื่อว่าต้นข้าวจะเจริญงอกงาม แต่ก่อนไปหว่านต้องป็นเป็นก้อน ๆ ขนาดเท่าหัวแม่มือ”

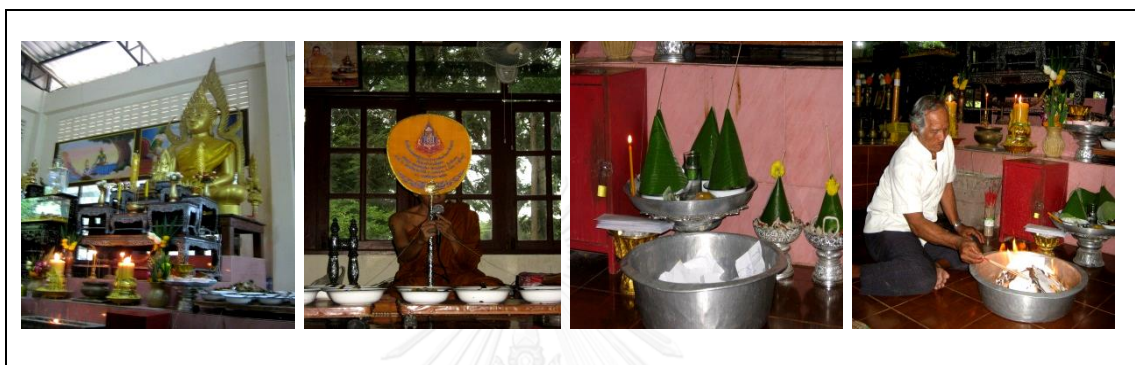
หลังจากเสร็จสิ้นพิธีเทกระเชอ ชาวบ้านปรือเกียนจะกลับไปเตรียมสำหรับอาหารนำมาร่วมพิธีสวดบังสุกุลแก่ผีบรรพบุรุษครั้งสุดท้าย และถวายภัตตาหารเช้าแด่พระภิกษุสงฆ์

3.3.8 พิธี “โชตदारเบ็ณฑ์ธม” และ “ทำบุญตักบาตรวันธรรมสวนะ”

เข้าวันพระ แรม 15 ค่ำ เดือน 10 ทุกปี ชาวชุมชนจะเตรียมสำหรับอาหารมาทำบุญอุทิศและสวดบังสุกุลแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ (โชตदारเบ็ณฑ์ธม) ก่อนมีพิธีส่งวิญญาณกลับในวันถัดไป เสร็จพิธีโชตदारก็จะทำบุญตักบาตรร่วมกันเนื่องในวันธรรมสวนะ ทั้งนี้ลำดับขั้นตอนโชตदारเบ็ณฑ์ธมก็จะเป็นไปเช่นเดียวกับพิธีโชตदारเบ็ณฑ์ธมที่ได้นำเสนอไปแล้ว

จากการสอบถามเจ้าอาวาส มัคทายก และคนเฒ่าคนแก่ ทราบว่าขั้นตอนพิธีวันโชตदार “เบ็ณฑ์ธม” และ “เบ็ณฑ์ธม” ยังคงสืบทอดตามอย่างที่เคยปฏิบัติ ส่วนอาหารคาว-หวาน และผลไม้ที่ญาติโยมนำมาถวายพระมีความหลากหลายมากขึ้นตามความนิยม นอกจากนี้ยังพบว่า วัดจำนวนมากพยายามอำนวยความสะดวกแก่ญาติโยมโดยการเตรียมกระดาษเขียนรายชื่อผู้ล่งลับ สำหรับผู้ที่ไม่ได้เตรียมมาจากบ้านไว้กรอกรายชื่อญาติที่จะอุทิศบุญไปให้ และตัวเลขยอดเงินบริจาคเพื่ออุทิศแต่

ดวงวิญญาณ นำพิจารณาต่อว่าการบริการแบบให้เปล่าของทางวัด อาจเป็นวิธีการหนึ่งในการระดมทุนเข้าวัดในช่วงที่เศรษฐกิจไม่ดี เพราะวัดไม่มีรายได้ประจำและแน่นอน ในขณะที่จำเป็นต้องใช้ปัจจัยมาทำนุบำรุงศาสนสถาน จ่ายค่าน้ำ ค่าไฟ ผิดกับในอดีตที่วัดสามารถดำรงสถานะของตนไว้ได้ เนื่องจากรายจ่ายมีเพียงเล็กน้อย ชาวบ้านเพียงนำอาหารคาวหวานมาทำบุญต่อกบาตรร่วมกัน ส่วนใครประสงค์จะทำบุญเป็นตัวแทน ช่วงที่มีคนถือขันเดินเรียราย จะใส่ 5 บาท 10 บาทก็ได้ ตามกำลังและความสมัครใจ

ภาพที่ 58 พิธีชวดตารเบ็ญชัธม ณ วัดโพธิญาณรังสี

ภาพที่ 59 กิจกรรมเนื่องในวันธรรมสวนะ เช้าวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10

3.3.9 พิธี “จุนโณนตาหลบสรุก”

“จุนโณนตาหลบสรุก” คำว่า “จุน” แปลว่า ส่ง “โณนตา” แปลว่า ยายตา “หลบ” แปลว่า กลับ และ “สรุก” แปลว่า บ้าน ความหมายของพิธีกรรมโดยสรุป คือพิธีส่งยายตาหรือดวงวิญญาณบรรพบุรุษกลับบ้านหรือภพภูมิที่ท่านจากมา เป็นกิจกรรมสุดท้ายของงานบุญแซนโณนตา ชาวบ้านต้องประกอบพิธีให้เสร็จสิ้นก่อนฟ้าสว่าง วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11

ขั้นตอนพิธี ชาวชุมชนนำกาบกล้วยหรือกาบหมาก มาทำเป็นรูปเรือ ใส่อาหาร เมล็ดพันธุ์พืชเงิน ฯลฯ ลงไปให้พร้อมสรรพ (จากการสอบถามชาวชุมชนปรีอเกียน ไม่ปรากฏว่าเคยมีการใช้กาบ

มะพร้าวตามที่มีบันทึก ที่เป็นเช่นนี้เนื่องจากก้ามมะพร้าวมีขนาดเล็กไม่สามารถบรรจุสิ่งของต่าง ๆ ที่เป็นของฝากแก่ดวงวิญญาณได้) จากนั้นจึงจุดธูปเทียนให้สว่างเป็นแสงนำทางดวงวิญญาณ ก่อนนำเรือจำลองไปลอยที่แหล่งน้ำ จากการสังเกตพบว่าแทบทุกครั้งเรือจะไปประกอบพิธีที่หนองน้ำกลางหมู่บ้าน เรียกว่า “ตระเปียงซีตราว” โดยเริ่มลอยตั้งแต่ฟ้ายังมีด หรือ ประมาณ 03.00 น. และเสร็จสิ้นก่อนฟ้าสาง เพราะเชื่อว่า “สถานที่ที่ดวงวิญญาณจากมานั้นอยู่ไกลมาก ต้องใช้เวลาเดินทางยาวนาน ถ้าออกเดินทางสายแดดร้อนท่านจะเดินทางลำบาก” (สุดท้าย กิชะรัมย์, สัมภาษณ์, 15 ตุลาคม 2555)

ข้อที่น่าสังเกตอีกประการหนึ่ง ความเชื่อเรื่องการลอยเครื่องเซ่นเพื่อบวงสรวงไปยังบ้านเมืองบรรพบุรุษ น่าจะมีมานานแล้วในกลุ่มวัฒนธรรมที่นับถือผีก่อนที่พุทธศาสนาจะเข้ามาผสมผสาน ชาวบ้านนิยมใช้เรือเป็นสัญลักษณ์ของการเดินทางกลับสู่ถิ่นฐานเดิมของบรรพบุรุษ เช่นที่ สุรชัย ชินบุตร (2553: 231-232) ได้ศึกษา “การสืบทอดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของหมอเหยา และอัตลักษณ์ของผู้ไทในพิธีเหยาเลี้ยงผี: กรณีศึกษาตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร” และได้กล่าวถึงการใช้เรือเป็นสัญลักษณ์หนึ่งในการประกอบพิธีกรรมว่า ชาวผู้ไทเชื่อว่าบรรพบุรุษของตนมาจากเมืองน่าน้อยอ้อยหนู ในประเทศเวียดนาม การเดินทางนั้นนอกจากเดินทางด้วยทางเท้าแล้ว การเดินทางโดยน้ำก็เป็นอีกทางหนึ่งที่พวกเขาใช้...เรือจึงเป็นพาหนะสำคัญในการเดินทางของชาวผู้ไท ในพิธีเหยาเลี้ยงผีจึงต้องใช้เรือไม่ยอมมาเป็นองค์ประกอบหนึ่งในพิธีกรรม และอีกความหมายหนึ่งของผู้ไทคือเป็นพาหนะในการลอยเครื่องเซ่นเพื่อส่งเครื่องบวงสรวงไปยังบ้านเมืองของบรรพบุรุษที่ได้จากมา เพราะพวกเขาเชื่อว่าบรรพบุรุษของพวกเขาได้รับสิ่งเหล่านี้อยู่

เมื่อนำการตีความหมายนี้มาพิจารณาการใช้เรือบรรจุอาหาร เมล็ดพันธุ์พืช เงิน และอื่น ๆ ทำให้คิดเชื่อมโยงได้ว่า เรือในระบบความคิดของคนเขมรก็คงไม่ต่างกัน คือแทนสัญลักษณ์การเดินทางกลับบ้านด้วยความปลอดภัย รวมถึงมีเรือลำใหญ่ขนอาหาร ข้าวของเครื่องใช้สำหรับตนเป็นของฝากแก่ผู้ที่ไม่ได้เดินทางมาในปีนี้ ก่อนจะผลักเรือลอยห่างฝั่งออกไป ชาวชุมชนปรีอเกียนจะพูดในทำนองเดียวกันว่า “ให้ทุกท่าน (ผีบรรพบุรุษ) เดินทางกลับอย่างปลอดภัย ปีหน้าให้กลับมาเยี่ยมลูกหลานอีก ส่วนใครที่เขา (เทวดา หรือ พญายม) ยังไม่อนุญาตให้มา ก็ขอฝากข้าวของเครื่องใช้ ขนมนมเนยนี้ไปให้ได้กินได้ใช้ด้วย”

เสร็จพิธี “จูนโฌนตาหลบสຸກ” ถือว่าเป็นการจบพิธีกรรมและกิจกรรมทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ช่วงงานบุญแซนโฌนตา หรือ “บ็อนแคเบ็ณท์” ในเดือนสิบของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร

ภาพที่ 60 บรรยากาศพิธี “จุน-โฌนตา-ลบ-สรุก” (ส่งตายาย/บรรพบุรุษกลับบ้าน)

3.4 สรุปลักษณะการสืบทอด และการดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฌนตาในพื้นที่ดั้งเดิม เปรียบเทียบกับข้อมูลที่มีบันทึกในเอกสาร

จากการวิเคราะห์งานบุญแซนโฌนตา กรณีศึกษาชุมชนเขมรปรีอเกียนข้างต้น สามารถสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบการประกอบพิธีกรรมในที่มีการบันทึกในเอกสาร ดังนี้

ตารางที่ 3 เปรียบเทียบการประกอบพิธีกรรมในงานบุญแซนโฌนตาที่เคยปฏิบัติตามแบบโบราณ และที่ดำรงอยู่ปัจจุบันในชุมชนปรีอเกียน

รายละเอียดของงานบุญ/ประเพณี	รูปแบบที่เคยปฏิบัติตามแบบโบราณ	รูปแบบที่ดำรงอยู่ปัจจุบัน	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลง
1. ชื่อประเพณี	บ็อนแซนโฌนตา/ บ็อนโฌนตา/ บ็อน(แค)เบ็นท์ แปลว่า งานบุญแซนโฌนตา บุญโฌนตา หรือ งานบุญเดือนสิบ	กลุ่มเขมรยังคงเรียกชื่อเช่นเดิม มีเรียกเพิ่มเติม เป็นภาษาไทยว่า “ประเพณีแซนโฌนตา” หรือ “บุญเดือนสิบ”	เพื่อความเข้าใจของคนนอกกลุ่ม
2. วัตถุประสงค์/สาระสำคัญ	เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่มุ่งเน้นให้คนที่มชีวิตอยู่ได้ตอบแทนบุญคุณคนตาย คนเป็น และพุทธศาสนา รวมทั้งสร้างความรักความสามัคคีระหว่างสมาชิกครอบครัวสายตระกูล ภายในชุมชน และ	คงเดิม	

รายละเอียดของงาน บุญ/ประเพณี	รูปแบบที่เคยปฏิบัติ ตามแบบโบราณ	รูปแบบที่ดำรงอยู่ปัจจุบัน	ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ เปลี่ยนแปลง
	ระหว่างชุมชน จัดขึ้นเป็นประจำ ทุกเดือนสิบของปี		
3. ระยะเวลา และ สถานที่จัดพิธีกรรม	17 วัน โดยประมาณ เริ่มอย่าง เป็นทางการในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10- วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 / จัดที่ บ้าน และวัด	คงเดิม	
4. พิธีกรรมย่อย ในงานบุญแซนโฎนตา			
4.1 วันเตรียม	- วัน/เวลา/สถานที่ประกอบ กิจกรรม -วันขึ้น 14 ค่ำ เดือน 10/ บ้าน	-คงเดิม	-
	- รูปแบบ และ ขั้นตอนกิจกรรม แต่ละครอบครัวเตรียมเครื่อง ไทยธรรม และขนมพื้นเมืองเขมร ไปทำบุญต่อกบตรที่วัด	ปรับ โดยการเพิ่มเครื่อง ไทยธรรม และสำหรับอาหาร หลากหลายขึ้น ขนมบางอย่าง สามารถหาซื้อได้ตามท้องตลาด ไม่ต้องทำเองเพื่อประหยัดเวลา เหตุนี้จึงพบว่ามีบางครอบครัว ไม่ได้ห่อขนม ข้าวต้มเอง	ประหยัดเวลา เป็นไป ตามตามฐานะทางเศรษฐกิจ และตามกระแสโลกาภิวัตน์
4.2 พิธีโชตदार (ช่วงเบ็ณฑ์ตุจ)	-วัน/เวลา/สถานที่ประกอบ พิธีกรรม วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 / วัด	คงเดิม	
	- ผู้ประกอบพิธี พระสงฆ์	คงเดิม	
	- รูปแบบและขั้นตอนพิธีกรรม ชาวบ้านเตรียมเครื่องปัจจัย ไทยธรรม และขนม ข้าวต้ม ไป ประกอบพิธีสวดอุทิศส่วนบุญแก่ผี บรรพบุรุษ(บังสุกุลรวมญาติ) บท สวดสำคัญที่ใช้ คือ บทติโรฎท สูตร (ฉบับเต็ม)	ปรับ โดยเพิ่มจำนวน อาหารหลากหลายขึ้น ขนม บางอย่างสามารถซื้อหามาจาก ท้องตลาดเนื่องจากราคาถูก และเพื่อเป็นการประหยัดเวลา	กระแสโลกาภิวัตน์ ความ นิยม ฐานะทางเศรษฐกิจ และปัจจัยด้านเวลา

รายละเอียดของงาน บุญ/ประเพณี	รูปแบบที่เคยปฏิบัติ ตามแบบโบราณ	รูปแบบที่ดำรงอยู่ปัจจุบัน	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลง
		ในอดีตแต่ละครอบครัว ต้องเขียนรายชื่อบรรพบุรุษผู้ ล่วงลับมาจากบ้าน เพื่อ ประกอบพิธีโชดคาร ปัจจุบัน ทางวัดได้จัดเตรียมแบบฟอร์ม ไว้บริการเพียงเติมชื่อ นามสกุล ของญาติ และจำนวนบริจาค ลงไป	อำนวยความสะดวกให้ ญาติโยม และน่าจะเป็นการ ระดมเงินมาเป็นกองทุนเพื่อ การทำนุบำรุงอาคาร สถานที่ ภายในวัด ดังปรากฏว่า มี การเพิ่มช่องจำนวนเงิน บริจาคด้วย
4.3 พิธีกันซ็อง	- วัน/เวลา/สถานที่ประกอบ พิธีกรรม วันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 - วัน แรม 14 ค่ำ เดือน 10 / วัด	ในอดีต ถือปฏิบัติรวม 14 วัน แต่ปัจจุบันมีการ ปรับ โดย ลดจำนวนวันลงตามแต่ ชาวบ้านจะตกลงกัน ตลอด 5 ปี ชุมชนปรือเทียนลดวัน เหลือ เพียง 6 วัน เริ่มจากวันแรม 9 ค่ำ เดือน 10 - วันแรม 14 ค่ำ เดือน 10	สภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ชาว ชุมชนออกไปทำงานใน หน่วยงานรัฐและเอกชนมาก ขึ้น ต้องเข้างานตรงเวลา จึง อยู่ร่วมพิธีจนเสร็จสิ้นไม่ได้ แต่ก็ยังคงต้องการรักษา พิธีกรรมนี้ไว้ จึงได้มีการค งเวลาเพื่อความเหมาะสม
	- ผู้ประกอบพิธี พระสงฆ์ มีบทสวดเฉพาะพิธี “กันซ็อง” และจบท้ายด้วยบทสวด ติโรกฺขาสุตฺต (ฉบับย่อ)	คงเดิม	
	- รูปแบบและขั้นตอนพิธีกรรม เตรียมภัตตาหาร เครื่องไทย ธรรม ไปถวายพระ และประกอบ พิธีสวดอุทิศบุญแก่ผู้บรรพบุรุษ	คงเดิม	
	ฟังพระสวดมนต์เย็น ฟังเทศน์ ฟังธรรม เป็นช่วงเวลาอุบาสก อุบาสิกา มาถือศีลแปด และจำศีล อยู่วัดเป็นจำนวนมาก	คงเดิม คือมีการสวดมนต์ เย็นและฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัด ปรับ อุบาสกอุบาสิกาที่มา ถือศีลแปด และจำศีลอยู่วัดมี จำนวนลดลง	สภาพฤดูกาล และวิถีชีวิต ที่เปลี่ยนไป ช่วงงานบุญชน โภจนตรงกับช่วงเข้าพรรษา ในอดีตถือเป็นช่วงปักดำ เรียบร้อย ชาวบ้านมีเวลากว่า ที่สามารถมาถือศีลอยู่วัดได้ แต่ปัจจุบันชาวชุมชนทำงาน นอกบ้านมากขึ้น จึงมีเฉพาะ ผู้สูงอายุที่ยังช่วยเหลือตนเอง

รายละเอียดของงาน บุญ/ประเพณี	รูปแบบที่เคยปฏิบัติ ตามแบบโบราณ	รูปแบบที่ดำรงอยู่ปัจจุบัน	ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลง
			ได้เท่าที่จำศีลถืออยู่วัด
4.4 พิธีฉลองซ้อง	- วัน/เวลา/สถานที่ประกอบ พิธีกรรม วันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 / ที่วัด	คงเดิม	
	- ผู้ประกอบพิธี พระสงฆ์	คงเดิม	
	- รูปแบบและขั้นตอนพิธีกรรม ลำดับขั้นตอนพิธีเหมือนกับ การ “กันซ้อง” ทุกประการ มีการ บอกระยะสิ้นสุดเรียกว่า “การ ฉลอง” ด้วยการสวดบทสวดพระ เทวาว	คงเดิม	
	- วัน/เวลา/สถานที่ประกอบ พิธีกรรม วันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ช่วงเวลาบ่าย-ค่ำ / จัดพิธีรวมที่ บ้านผู้ที่อาวุโสที่สุดในสายตระกูล	ปรับ โดยเปลี่ยนสถานที่ใน การประกอบพิธี เป็น 2 ลักษณะคือ จัดแบบรวมญาติ ในสายตระกูลตามอย่างโบราณ และจัดเป็นการภายในเฉพาะ ครอบครัว	วันเวลาเป็นไปตาม ระเบียบพิธีที่ต้องยึดถือ ส่วนสถานที่ปรับไปตาม สภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ปัจจุบันพบว่า ชาวชุมชน แยกอาศัยแบบครอบครัว เดี่ยวมากขึ้น และมีการย้าย สถานที่สร้างบ้านห่างไกล ตัวชุมชน เช่น ในที่นา ที่สวน จึงไม่สะดวกที่จะยกข้าวของ เครื่องเช่นมาร่วมกับญาติที่ นั่งในสายตระกูล การจัดขึ้น เองภายในครอบครัวจึงเป็น ทางออกที่เหมาะสมกว่า
- รูปแบบ และขั้นตอนพิธีกรรม เจ้าบ้านเตรียมอุปกรณ์ในการ ประกอบพิธี ได้แก่ (1) กรวยดอกไม้ 5 กรวย หรือที่เรียกว่า ซันธ 5 ใส่ พานพร้อมทั้งเงินทองของมีค่า (2) เสื้อผ้าใหม่ ผ้าโสร่ง และผ้าชิ้นใหม่ ที่ยังไม่ได้ใช้ 1 สำหรับ พร้อมแป้ง หอม น้ำหอม น้ำอบ หวี กระจก ฯลฯ (3) เบ็ดต้ม 1 ตัว ไก่ต้ม 1 ตัว	ปรับ รายละเอียดอุปกรณ์ และเครื่องประกอบพิธี โดย เพิ่ม/ลด ชนิดอาหาร ขนม ผลไม้ ข้าวของเครื่องใช้ในชุด เครื่องเช่น เช่น เบ็ดต้ม ไก่ต้ม ยังมีปรากฏให้เห็นบ้าง ไม่ ปรากฏการใช้หัวหมูทั้งหัว แต่ เลือกใช้เฉพาะส่วนแทน เช่น	ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การปรับ องค์ประกอบ ได้แก่ สมัย นิยม ความสะดวก ตาม สภาพเศรษฐกิจ และ สภาพแวดล้อมทางธรรมชาติ ที่เปลี่ยนไป เช่นมะพร้าวหา ยากขึ้น	

รายละเอียดของงาน บุญ/ประเพณี	รูปแบบที่เคยปฏิบัติ ตามแบบโบราณ	รูปแบบที่ดำรงอยู่ปัจจุบัน	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลง
4.5 พิธีชนโขนตา	(บ้านไหนฐานะดีอาจจะมีหัวหมู 1 หัว) กับข้าวต่าง ๆ เช่น ต้ม แกง ผัด ปิ้ง ย่าง หรืออื่น ๆ ตามแต่สะดวก (4) ขนม ข้าวต้มห่อด้วยใบมะพร้าว อ่อน ข้าวต้มหมู ข้าวต้มมัด ขนมต่าง ๆ และผลไม้ ที่ขาดไม่ได้ คือ มะพร้าว และกล้วยน้ำว้าสุก (5) น้ำ ต้ม และเหล้า (6) เทียน 2 เล่ม (7) กระจ่างรูป และรูป	ลัน หรือ ใบหู มีการเพิ่มผลไม้ ตามสมัยนิยมทั้งไทยและเทศ มะพร้าวถูกนำมาใช้น้อยลง มีการเพิ่มเครื่องต้มประเภท น้ำหวาน สุราหลายชนิดขึ้น ส่วนเครื่องประทีนผิวเพิ่มขึ้น มาตามสมัยนิยม เป็นต้น	
	ขั้นตอนพิธีกรรม เริ่มพิธีด้วยการ เรียกชื่ออัญเชิญดวงวิญญาณเชิญ ดวงวิญญาณมาให้ครบ จากนั้น ลูกหลานล้างมือให้ ตามด้วยการ เชิญรับน้ำและอาหาร การเรียกเชิญ มี 3 ครั้ง จากนั้นมีการแบ่งปัน อาหารและเครื่องต้มจากรับที่ผี บรรพบุรุษรับประทานแล้ว แก้วใ้ ญาติโดยนำไปเทริมรั้ว ช่วงท้ายเป็น การเชิญดวงวิญญาณอาบน้ำผลัดผ้า เตรียมตัวไปฟังเทศน์ฟังธรรมตอน คำที่วัด ใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยตลอดการ ประกอบพิธีกรรม	ลำดับขั้นตอนพิธียังคงเดิม แต่ ปรับ โดยสอดแทรกภาษาอื่น เข้ามาบ้าง แปรไปตามเขย สะใภ้ที่แต่งงานกับคนต่างถิ่น ทั้งนี้ภาษาหลักในการประกอบ พิธียังคงเป็นภาษาเขมรถิ่นไทย	ปัจจัยทางสังคม เพราะมี เขย สะใภ้เป็นคนต่างถิ่น
	เสร็จพิธีเช่นไหว้ ลูกหลานจะนำ ขนม ข้าวต้ม เมล็ดพันธุ์พืช เงิน ฯลฯ ใส่กระเชอประจำแต่ละ ครอบครัว แบกไปวัดเพื่อสวดอุทิศ บุญแก่ดวงวิญญาณ ขณะเดินไปวัด ก็จะตะโกนเรียกขานกันและเรียก เชิญเรียกดวงวิญญาณไปตลอดทาง	ปรับ ทุกปีผู้นำชุมชนและ คณะกรรมการหมู่บ้านจะเข้า ร่วมพิธีเช่นไหว้กับลูกบ้าน พร้อมทั้งนำกระเชอโขนตามา ใส่ข้าวของเครื่องใช้ เช่น ขนม ข้าวต้ม เงิน ฯลฯ เพื่อแห่ไป ประกอบพิธีสวดอุทิศบุญแก่ ดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่วัด ร่วมกัน	เป็นการสานสัมพันธ์ที่ดี ระหว่างผู้นำกับลูกบ้าน และ ทำให้กิจกรรมกลุ่ม คือ การ แห่กระเชอโขนตา รวม (กระเชอสามัคคี) ไปวัดเพื่อ ประกอบพิธีร่วมกันสามารถ ดำเนินไปอย่างราบรื่น
4.6 พิธีจุนโขนตา	- วัน/เวลา/สถานที่ประกอบ พิธีกรรม วันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ช่วงเวลาบ่าย-ค่ำ /จัดพิธีกรรมรวม ที่บ้านผู้ถืออาวุโสที่สุดในสายตระกูล / เกิดขึ้นหลังจากประกอบพิธีชน	คงรูปแบบพิธีไว้ตามที่ ยึดถือ แต่ ปรับวัน-เวลา- สถานที่ ให้เหมาะสมกับสภาพ สังคมที่เปลี่ยนไป กล่าวคือ	ชาวชุมชนมีการแยกเป็น ครอบครัวเดี่ยว และย้ายไป ตั้งบ้านเรือนไกลชุมชนมาก ขึ้น รวมทั้งนิยมจัดเองภายใน

รายละเอียดของงาน บุญ/ประเพณี	รูปแบบที่เคยปฏิบัติ ตามแบบโบราณ	รูปแบบที่ดำรงอยู่ปัจจุบัน	ปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อ การเปลี่ยนแปลง
	โขนตา	นอกจากจวนในวันแซนโขนตา เช่นเดิม ก็มีการจวนล่วงหน้า เนื่องจากญาติผู้ใหญ่อยู่ต่างที่ต่างถิ่น รวมทั้งบางท่านมีปัญหาด้านสุขภาพทำให้ไม่สามารถเดินทางมาร่วมอยู่ในพิธีแซนได้ ลูกหลานจึงต้องไปไหว้ขอพรยังบ้านของญาติผู้ใหญ่คนนั้น ๆ ล่วงหน้า	ครอบครัว จึงต้องจวนโขนตา ล่วงหน้า
	- ผู้ประกอบพิธี ลูกหลานในสายตระกูลและใน ชุมชน	คงเดิม	
	- รูปแบบและขั้นตอนพิธีกรรม ลูกหลานจัดเตรียมสิ่งของต่าง ๆ เช่น อาหาร ขนม ข้าวต้ม เสื้อผ้า ใหม่ รูป เทียน พร้อมเงินทอง ไหว้ขอพรปู่ย่า ตายาย พ่อแม่ และญาติผู้ใหญ่ที่นับถือ โดยไม่เจาะจงว่าต้องเป็นคนในสายตระกูลเท่านั้น แต่รวมถึงผู้สูงอายุในชุมชนหรือต่างชุมชนที่เคารพนับถือ	คงเดิม	
4.7 พิธี“แห่- โชต- จะกันเจอโขนตา”	- วัน/เวลา/สถานที่ประกอบ พิธีกรรม ช่วงค่ำวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 มีพิธีโชต (สวด) กระเชอ เช้ามีวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 พิธีสวดอุทิศกระเชออีกครั้งแห่ง กระเชอรอบโบสถ์ และเทกระเชอ ทั้ง 3 พิธีกรรม จัดขึ้นที่วัด	ลำดับขั้นตอนพิธีสวดคงเดิม แต่ปรับรายละเอียดกิจกรรม เช่น เพิ่มการแห่กระเชอ สามัคคีของชุมชนร่วมกัน ตอนค่ำวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ส่วนช่วงเช้าไม่มีการแห่กระเชอรอบโบสถ์	ปรับให้เหมาะสมกับสถานที่ เวลา สมัยนิยม ลดความยุ่งยาก และเพื่อสร้างความสามัคคีภายในชุมชน
	- ผู้ประกอบพิธี พระสงฆ์ และชาวบ้าน	คงเดิม	
	- รูปแบบและขั้นตอนพิธีกรรม มีลำดับพิธี ดังนี้ หลังพิธีเซ่นไหว้ในครอบครัว ชาวบ้านจะนำ “กันเจอโขนตา” ไป ทำพิธีสวดที่วัด/บางชุมชนทำ “บาย	ปรับ โดยแต่ละครอบครัวนำสิ่งของที่จะทำบุญอุทิศแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ มารวมกันใน “กันเจอรวม” ซึ่ง	ปรับให้เหมาะสมกับสถานที่ เวลา สมัยนิยม และเพื่อสร้างความสามัคคีภายในชุมชน

รายละเอียดของงาน บุญ/ประเพณี	รูปแบบที่เคยปฏิบัติ ตามแบบโบราณ	รูปแบบที่ดำรงอยู่ปัจจุบัน	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลง
	เบ็ณฑ์” พร้อมกันที่วัดช่วงพระสวด	ชาวบ้านเรียก “กัน เจอ สามัคคี” จากนั้นตอนค่ำจึง ร่วมกันแห่ไปประกอบพิธีที่วัด ระหว่างการแห่ มีการเปิดเพลง พื้นบ้านสุรินทร์ให้ชาวบ้านได้ สนุกสนาน ตั้งแต่ศาลากลาง ประจำหมู่บ้านไปจนถึงศาลา การเปรียญ	
	เสร็จพิธีสวดมนต์เย็นและฟัง เทศน์ ที่วัดจะมีงานรื่นเริงแบบ ชาวบ้านอย่างสนุกสนาน	มีการฟังเทศน์ฟังธรรมที่วัด เช่นเดิม แต่ไม่ปรากฏงานรื่น เริงแบบชาวบ้าน มีเพียงการ พุดคุยสนทนากันธรรมดาก่อน แยกย้ายกันกลับไปพักผ่อน	ปรับตามสภาพแวดล้อมที่ เป็นจริง เพราะการละเล่น แบบโบราณไม่ได้รับการสืบ ทอดมาเนิ่นนานแล้ว
	เวลาประมาณ 04.00-05.00 น. ชาวบ้านจะมาประกอบพิธีอีกครั้ง และต้องนำ “บายเบ็ณฑ์ –บายเปิด ตะโบร” มาร่วมพิธีสวดพร้อมกับการสวดกระเชอโขนตา	ขั้นตอนพิธียังคงเดิม ปรับ โดยไม่มีการประดับ ฝกบายเบ็ณฑ์ เนื่องจากสูญ พันธุ์ แต่ชาวบ้านบางคนเลือก นำดอกชนิดอื่นที่มีชื่อ และ ความหมายมงคลมาประดับ แทน เช่น ดอกดาวเรือง	ปรับตามสภาพแวดล้อมที่ เป็นจริง
	ช่วงที่พระสงฆ์สวดในโบสถ์ ชาวบ้านจะจุดธูปเทียนและนำ “กัน เจอ” ของครอบครัว แห่รอบโบสถ์ 3 รอบ จากนั้นจึง “จะกันเจอ” (เท กระเชอ) ลงที่ลานหน้ารวมกัน ชาวบ้านแย่งอาหารกันอย่าง สนุกสนาน	ปรับ ไม่มีการแห่รอบโบสถ์ เนื่องจากโบสถ์ยังก่อสร้างไม่ เสร็จ	ปรับตามสภาพแวดล้อมที่ เป็นจริง
	เสร็จพิธีเทกระเชอ ชาวบ้านจะ กลับไปเตรียมสำหรับอาหารมา ทำบุญต่อกับตรวถวายภัตตาหารเช้า บำเพ็ญทักษิณานุปทานแม่บุญ กุศลแก่ดวงวิญญาณผู้ล่วงลับ	คงเดิม	
	เสร็จพิธีสงฆ์ ชาวบ้านจะนำ “บายเบ็ณฑ์” ส่วนหนึ่งถวายพระ ฉันเข้า อีกส่วนนำไปหว่านในไร่นา เพื่อความอุดมสมบูรณ์ และอุทิศ ส่วนกุศลแก่ผีไร้ผีนา	ปรับเล็กน้อย มีคำเรียกและ แยกชัดเจนว่า “บายเปิดตะ โบร” คือส่วนที่ไม่ปั้น และต้อง นำไปถวายพระฉันเข้า ส่วน บายเบ็ณฑ์ แบ่งเป็น 2 ส่วน ส่วนหนึ่งนำไปหว่านที่ไร่นา	ยังไม่มีคำยืนยันแน่ชัดว่า คำเรียกที่ถูกต้องคืออะไร แต่ รูปลักษณะ และขั้นตอนการ ทำยังคงคล้ายคลึงกันทุกชุมชน เขมร

รายละเอียดของงาน บุญ/ประเพณี	รูปแบบที่เคยปฏิบัติ ตามแบบโบราณ	รูปแบบที่ดำรงอยู่ปัจจุบัน	ปัจจัยที่ส่งผลต่อการ เปลี่ยนแปลง
		และอีกส่วนอุทิศ แก่สัมภเวสี ผี ไร้ญาติ	
4.8 พิธี“โชดตาร” (ช่วงเบ็ณท์ธม)	-วันเวลาและสถานที่ประกอบ พิธีกรรม วันแรม 15 ค่ำ เดือน 10/ที่วัด	คงเดิม	
	-ผู้ประกอบพิธี พระสงฆ์ เหมือนกับ พิธี “โชดตาร” ช่วงเบ็ณท์ธม	คงเดิม	
	-รูปแบบและขั้นตอนกิจกรรม/ พิธีกรรม เหมือนกับพิธี “โชดตาร” ช่วงเบ็ณท์ธม	คงเดิม	
	-วันเวลาและสถานที่ประกอบ พิธีกรรม วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 / แหล่ง น้ำในชุมชน	คงเดิม	
4.9 พิธีจุนโฌนตา หลบสรุก	-ผู้ประกอบพิธี ลูกหลานในสายตระกูลและชาว ชุมชน	คงเดิม	
	-รูปแบบและขั้นตอนกิจกรรม/ พิธีกรรม ลูกหลานนำกาบกล้วยหรือกาบ หมาก มาทำเป็นรูปเรือ ใส่อาหาร เมล็ดพันธุ์พืช เงิน ฯลฯ ลงไป ก่อน ลอยต้งจุดธูปเทียนให้สว่างเสมือน แสงนำทางดวงวิญญาณ จากนั้นจึง นำไปลอยที่แหล่งน้ำในหมู่บ้าน	ปรับ คือ ไม่ปรากฏว่าเคยมี การนำกาบมะพร้าวมาใช้ตั้งที่มี การบันทึก	กาบกล้วยหรือกาบหมาก สามารถบรรจุอาหารที่ ชาวบ้านเตรียมเป็นของฝาก แก่ดวงวิญญาณได้มากกว่า

จากตาราง สะท้อนให้เห็นการสืบทอดและการดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฌนตาในชุมชน
ปรีอเกียน 2 ลักษณะ คือ สืบทอดตามอย่างของเดิม และปรับให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนไป

3.4.1 การสืบทอดตามอย่างของเดิม

ชาวชุมชนปรีอเกียนยังคงสืบทอดแนวคิดหรือสาระสำคัญของงานบุญตามอย่างโบราณไว้ได้
ครบทั้ง 9 กิจกรรม โดยรักษาระยะเวลาดั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 จนถึง วันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11
(ก่อนฟ้าสาง) ให้เป็นช่วงเวลาของการตอบแทนคุณคนตาย คนเป็น และพุทธศาสนา สิ่งที่ยั่งยืน

การดำรงอยู่ของประเพณี (งานบุญ) และพิธีกรรมตามอย่างโบราณ ก็คือ กิจกรรม 9 อย่าง ได้แก่ (1) เตรียมงาน (2) “โชตदारเบ็ณฑ์ตุจ” (3) “กันซอง” (4) “ฉลองซอง” (5) “แซนโฌนตา” (6) “จุนโฌนตา” (7) “แห่-โชต-จะกันเจอโฌนตา” (8) “โชตदारเบ็ณฑ์ธม” และ (9) “จุนโฌนตาหลบสรุก” งานบุญแซนโฌนตา จึงยังคงได้รับการสืบทอดผ่านการผลิตซ้ำนับเนื่องมาหลายชั่วอายุคนไม่เคยขาดสัมพันธ์สอดคล้องตามบันทึก และคำบอกเล่าของคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน

ทุกกิจกรรมทางวัฒนธรรมยังคงแสดงบทบาทและหน้าที่เช่นเดิม ดังกิจกรรม (1) (2) (3) (4) (7) และ (8) เพื่อช่วยธำรงความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ ผี และพุทธศาสนา ในลักษณะของการช่วยเหลือเกื้อกูล มีฐานความเชื่อเป็นแรงขับเคลื่อน กล่าวคือ ดวงวิญญาณต้องการบุญจากลูกหลาน เพื่อเป็นกำลังในการเดินทางมาสู่โลก แต่ลูกหลานไม่มีอำนาจในการสวดส่งผลบุญ จึงต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นคนกลาง ทว่าพระสงฆ์ซึ่งมีพลังในการอุทิศบุญ เพื่อสร้างความสบายใจแก่ญาติโยม และต้องยังชีพด้วยการรับอุปการะจากฆราวาส พระสงฆ์จึงต้องอาศัยจตุปัจจัยจากญาติโยมด้วยเช่นกัน

ในประเด็นการรื้อรับบุญที่ลูกหลานอุทิศไปให้ นาคคิดในมุมกลับว่า ในความเป็นจริงบรรพบุรุษผู้ล่วงลับทั้งหลายน่าจะยินดีปกป้อง ค้ำครอง และดูแลผู้สืบเชื้อสายเหมือนเมื่อครั้งยังมีชีวิตอยู่แล้ว ไม่ว่าจะทายาทจะรำลึกหรือแบ่งบุญอุทิศกุศลให้หรือไม่ เว้นเสียแต่ลูกหลานบางคนจะพฤติกรรมนอกกลุ่มนอกทาง หรือหนักหนาสาหัสถึงขั้นทำลายชื่อเสียงวงศ์ตระกูล ก็อาจถูกละเลย หรือสาปแช่ง ดังที่ทุกคนกลัวกัน แต่คงเพราะลูกหลานต้องการความสบายใจ และมั่นใจว่าจะได้รับความคุ้มครองรักษา การได้ประกอบพิธีกรรม จึงเสมือนเครื่องรับรองความประพฤติที่เป็นรูปธรรมให้ผีบรรพบุรุษได้เห็น

ความสัมพันธ์ 2 ทิศทางระหว่างการให้และการรับนี้ แสดงให้เห็นว่าการดำรงอยู่ของทุกกิจกรรม คือการธำรงความสัมพันธ์ของมนุษย์ พุทธศาสนา และโลกของดวงวิญญาณให้คงอยู่ และกลายเป็นวงจรเกื้อหนุนกัน จะขาดอย่างใดอย่างหนึ่งไปไม่ได้ กล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า ทั้งศาสนาพุทธและศาสนาผี สามารถดำรงอยู่และดำเนินไปด้วยกันอย่างผสมกลมกลืน

กิจกรรมที่สะท้อนความสัมพันธ์อันงดงามระหว่างคนกับผี มีกิจกรรมที่ (5) และ (9) คือ การแซน การจุนโฌนตาหลบสรุก และการพาดวงวิญญาณไปพึ่งเทศน์ฟังธรรม เรียกได้ว่าเป็นช่วงเวลาสำคัญที่ลูกหลานจะได้แสดงความรัก ความเอาใจใส่ต่อผู้ล่วงลับโดยแท้ ส่วนข้าวของเครื่องใช้สำหรับอาหาร มีนัยเสมือนเครื่องประกันความพึงพอใจ และช่วยให้ลูกหลานได้รู้สึกร่วมกันว่า เมื่อเราตั้งใจทำสิ่งที่ดีที่สุดในกรอบที่ครอบครัวเคารพนับถือ เราย่อมได้รับสิ่งดี ๆ ตอบแทนกลับมา

ส่วนกิจกรรมที่ (6) “จุนโฌนตา” สะท้อนความสัมพันธ์อันงดงามระหว่างคนกับคน คือ ลูกหลานมีโอกาสตอบแทนพระคุณพ่อแม่ ลุงป้า น้าอา และปู่ย่าตายายที่ยังมีลมหายใจ เป็นการเชื่อมสายใยระหว่างคนในครอบครัว รวมถึงคนในชุมชน

จากที่กล่าวมาเห็นได้ว่า กิจกรรมทั้ง 9 กิจกรรม ดำรงอยู่เพื่อช่วยกระชับสัมพันธ์ภาพอันดีระหว่างคนในครอบครัวและสายตระกูล ระหว่างผู้ที่มีชีวิตกับผู้ล่วงลับ ขณะเดียวกันก็ช่วยสร้าง

ความสมัครสมานสามัคคีทั้งภายในและนอกชุมชน ยิ่งไปกว่านั้นทุกกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในวัด ไม่เพียงช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับคนแน่นแฟ้น แต่ยังช่วยธำรงพุทธศาสนาให้คงอยู่สืบไปด้วย

3.4.2 การปรับให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนไป

ถึงแม้ชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมรแห่งนี้ จะยังคงสืบทอดแนวคิดหรือสาระสำคัญของงานบุญ แชนโฌนตาไว้ได้ผ่านทั้ง 9 กิจกรรมตามทีบันทึก แต่เมื่อพิจารณารายละเอียดของพิธีกรรมอย่างลึกซึ้ง พบว่ามีการปรับรูปแบบ ขั้นตอน หรือองค์ประกอบปลีกย่อย ซึ่งไม่ส่งผลกระทบต่อหัวใจของพิธี แต่เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทสังคมวัฒนธรรมที่เปลี่ยนไป สรุปได้ 3 ลักษณะ คือการลดขั้นตอนพิธี การปรับเครื่องประกอบพิธีตามยุคสมัย และอิทธิพลของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น

-การปรับลดขั้นตอนพิธี ในอดีตการฟังสวดเย็นวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 เป็นทั้งกิจกรรมศักดิ์สิทธิ์และกิจกรรมสนุกสนานครึกครื้น โดยเฉพาะหนุ่มสาวจะแต่งตัวงดงามเป็นพิเศษ ระหว่างที่ไปวัดมีการตะโกนเรียกขานชวนกันพร้อมทั้งเรียกผีบรรพบุรุษไปด้วย เมื่อเสร็จสิ้นพิธีสงฆ์จึงเป็นงานรื่นเริง มีการละเล่นต่าง ๆ ตามแบบชาวบ้าน ครั้นเวลาผ่านไป คนรุ่นก่อนไม่ได้ถ่ายทอดองค์ความรู้เกี่ยวกับ พิธีอย่างเป็นทางการจะลักษณะ กอปรกับคนรุ่นใหม่ไม่ใส่ใจขนบวิถีโบราณ กิจกรรมการละเล่นพื้นบ้านเหล่านี้จึงหมดไป กระนั้นผู้นำชุมชนก็พยายามสร้างความบันเทิงส่วนอื่นเข้ามาแทนที่ และปรับประยุกต์หลายกิจกรรมเข้าด้วยกัน ดังที่มีการปรับจาก “กันเจอเฉพาะครอบครัว” เป็น “กันเจอสามัคคี” ปรับจากการแห่รอบโบสถ์ในตอนเช้า มาแห่พร้อมกันตั้งแต่หัวค่ำของวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 หรือปรับจากการเทกระเซอในลานกว้าง หรือ ริมกำแพงวัด มาเป็นในศาลา หรือ นอกศาลา ตามที่เจ้าอาวาส ได้จัดเตรียมไว้ให้

อนึ่ง การที่ผู้นำชุมชนคิดจัดกิจกรรมเหล่านี้ นอกจากเป็นการอำนวยความสะดวกแก่ลูกบ้าน ยังเห็นความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชนอย่างเด่นชัด และเมื่อชาวชุมชนได้ร้องเพลงและรำยาร่วมกันตลอดเส้นทางแห่ จึงเป็นวิธีการผ่อนคลายความตึงเครียดจากการงานได้ทางหนึ่ง อีกทั้งเมื่อมีการนำบทเพลงที่มีเนื้อหาบอกเล่าถึงประวัติความเป็นมาและความสำคัญของประเพณีแชนโฌนตา ซึ่งมีท่วงทำนองสนุกสนาน และขับร้องโดยศิลปินพื้นบ้านซึ่งเป็นที่นิยมของผู้คน ยิ่งทำให้บรรยากาศขบวนแห่มีความหมายมากยิ่งขึ้น

ส่วน “กันซ็อง” ซึ่งถือเป็นกิจกรรมเพื่อทำนุบำรุงพุทธศาสนา และอุทิศบุญแก่บรรพชนที่ล่วงลับโดยเฉพาะ และมีการปฏิบัติสืบเนื่องยาวนาน แม้ชาวชุมชนจะมีมติปรับลดเหลือเพียง 6 วัน ให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตที่เปลี่ยนไป เช่น ชาวบ้านต้องออกไปทำงานนอกบ้านมากขึ้น ต่างจากในอดีตที่ส่วนใหญ่ทำเกษตรกรรม แต่ชาวปรีอเกียนก็ยังอนุรักษ์วิถีปฏิบัติและขั้นตอนพิธีไว้ได้ค่อนข้างใกล้เคียงกับที่มีบันทึกไว้

-*การปรับเครื่องประกอบพิธี* โดยการลด เพิ่ม หรือเปลี่ยนวิธีการปรุง ยุคโลกาภิวัตน์ สภาพเศรษฐกิจ และสมัยนิยม มักนำความเปลี่ยนแปลงมาสู่วิถีปฏิบัติของผู้คน ไม่เว้นแต่งานบุญแสนโศกนาฏกรรม เห็นได้ชัดเจนจากการเพิ่มเติม ลด สำหรับอาหาร เครื่องดื่ม และข้าวของเครื่องใช้ หรือเปลี่ยนวิธีการปรุงอาหาร เพื่อนำมาจัดวางในชุดเครื่องเช่น

ชาวชุมชนมีการปรับเปลี่ยนรายละเอียดของสิ่งของในชุดเครื่องเช่นหลายประการ ส่วนใหญ่สัมพันธ์สอดคล้องกับยุคสมัย ฐานะทางเศรษฐกิจ และค่านิยมในขณะนั้น ดังปรากฏการณ์ที่มีการลดจากการใช้หัวหมูทั้งหัวมาเป็นใช้บางชิ้นส่วนแทน อาทิ หู ลิ้น แก้ม แทน เพราะหัวหมูในปัจจุบันมีราคาค่อนข้างสูงใช้เวลาต้มนาน อีกทั้งชาวบ้านในปัจจุบันนิยมใช้เป็ด ไก่ ปลา เพราะเตรียมได้ง่ายกว่า และราคาไม่สูงนัก ส่วน*วิธีการปรุง*พบที่มีการเปลี่ยนจากต้มเป็นนึ่งหรือตุ๋น เนื่องจากมีอุปกรณ์ไฟฟ้าช่วยอำนวยความสะดวกที่น่าสนใจคือ ขนม ผลไม้ และเครื่องดื่ม พบว่ามีเพิ่มขนมสมัยใหม่ เช่น ทองหยิบ ทองหยอด ขนมชั้น ขนมเปียะ ขนมเค้ก เพิ่มผลไม้มีหลากหลายชนิดขึ้น ทั้งของไทยและต่างชาติ เช่น สาลี่ แอปเปิ้ล องุ่น แก้วมังกร เป็นต้น เนื่องจากหาซื้อได้ง่ายทั้งในตลาดชุมชน และตลาดสดในเมือง ในอดีตเครื่องดื่มอาจใช้เพียงน้ำเปล่าและเหล้ากลั่น (เหล้าขาว) หรือเหล้าหมัก (สาโท) ปัจจุบันเพิ่มน้ำหวานหลากสีส้น บางครอบครัวเพิ่มเบียร์และสุราต่างประเทศ ส่วนข้าวของเครื่องใช้ประเภทเสื้อผ้าเครื่องประดับ ปรากฏการณ์นำเครื่องประติมากรรมมาเพิ่มในชุดเครื่องเช่น เช่น โคลงจันท์ น้ำหอม แป้ง หลากหลายชนิดมาต้อนรับดวงวิญญาณ ขณะที่ก่อนหน้านี้ (ประมาณ 20 ปี ย้อนขึ้นไป) มีน้ำอบขวดเล็ก ๆ และแป้งชองยี่ห้อ “โกริน” ในระยะไม่เกิน 60 ปี สิ่งเหล่านี้สะท้อนให้เห็นว่า ยุคสมัย กระแสโลกาภิวัตน์ ค่านิยม และวัฒนธรรมการกินที่ได้รับจากต่างกลุ่ม ต่างชาติ มีส่วนสำคัญในการปรับเปลี่ยนวิถีวัฒนธรรมที่เคยมีมาแต่เดิมของชาวชุมชน

-*อิทธิพลของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น* ในระหว่างการเก็บข้อมูลภาคสนาม อิทธิพลของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นยังเห็นไม่เด่นชัด ปรากฏเฉพาะการใช้ภาษาถิ่นอื่นในพิธีเช่นไหว้ ที่เป็นเช่นนั้นเพราะลูกหลานในชุมชนไปใช้ชีวิตอยู่ต่างถิ่นมากขึ้น บางคนออกเรือนกับคนต่างกลุ่ม เมื่อกลับมาร่วมพิธีกรรม ก็มักนำเขย-สะใภ้ และลูกหลานมาร่วมในพิธี การที่ชาวชุมชนเชื่อและศรัทธาเกี่ยวกับดวงวิญญาณบรรพชนอยู่มาก เมื่ออยู่ในพิธีจึงต้องเรียกชื่อบรรพชนของทุกฝ่ายมาร่วมรับเครื่องเช่นโดยพร้อมเพรียง เหตุนี้จึงปรากฏการใช้ภาษาถิ่นอื่น เช่น ลาวอีสาน ไทยกลาง เรียกชื่อบรรพชนเหล่านั้น แม้ปรากฏการณ์นี้ยังมีไม่มาก แต่ก็มีความเป็นไปได้ว่าในอนาคตจะพบมากขึ้น ตามสภาพสังคม รูปแบบการใช้ชีวิต ระบบการศึกษา หน้าที่การงานที่เปลี่ยนไป

ปรากฏการณ์ข้างต้น แสดงให้เห็นว่า “วัฒนธรรมกับความเป็นพลวัตคือสิ่งคู่กัน” เพราะฉะนั้นจึงอาจพิจารณาต่อไปว่า การปรับเปลี่ยนมีอิทธิพล เปลี่ยนแปลง ทำลายรากวัฒนธรรมเดิมมากหรือน้อยเท่าไร กรณีพลวัตที่เกิดขึ้นในงานบุญแสนโศกนาฏกรรมของชาวปรีอเกียน พบว่าเป็นไปอย่างสร้างสรรค์

เพราะชุมชนยังคงรักษาสาระสำคัญที่เป็นหัวใจของงานบุญไว้ได้อย่างครบถ้วน ถึงแม้จะมีการเพิ่มสิ่งของสมัยใหม่เข้าไปในขั้นตอนพิธีกรรมก็ไม่มีส่วนทำลายวิถีปฏิบัติดั้งเดิมที่มีมาแต่อย่างไร

การที่ชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมรหมู่บ้านปรือเกียน ยังคงอนุรักษ์กิจกรรมทั้ง 9 อย่างไว้ได้ สอดคล้องตามคำบอกเล่าของผู้สูงอายุและที่มบันทึกไว้ในเอกสาร เป็นสิ่งย้ำเตือนว่า หากชาวชุมชนแห่งนี้ยังมีผีบรรพบุรุษเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวใจ ยังเชื่อว่าบุญกรรมเป็นสิ่งนำพาสุขทุกข์แก่มนุษย์ในโลกหลังความตาย และพระสงฆ์คือผู้ช่วยคลายความทุกข์ร้อนแก่ดวงวิญญาณ ยังเชื่อว่าเดือนสิบดวงวิญญาณจะได้รับการปล่อยให้กลับมาเยี่ยมมนุษย์หนึ่งครั้ง วัดและพระสงฆ์ยังเป็นที่พักทางใจของพุทธศาสนิกชน และสำนักแห่งความกตัญญูตเวทีต่อญาติผู้ใหญ่ ที่ตายไปและยังมีชีวิตยังฝังแน่นอยู่ในใจของผู้คน งานบุญแซนโชนตาก็จะยังคงดำรงอยู่และทำหน้าที่ประสานยึดโยงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับผี ผีกับพระ พระกับคน และคนกับคน ให้คงอยู่ และเป็น 17 วันที่กลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรที่นี่ และที่อื่น ๆ รอคอยทุกปี

“งานบุญแซนโชนตา” เป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถือปฏิบัติสืบต่อกันมาแต่ครั้งบรรพกาล และดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งในชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร ดังกรณีของชุมชนปรือเกียนที่ได้นำเสนอไปข้างต้น เมื่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์และเวทีประชาคมเลือกนำมารดกภูมิปัญญาไปเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จัก โดยการผลิตซ้ำและนำเสนอในฐานะประเพณีประดิษฐ์ใหม่ของจังหวัดนาม “ประเพณีแซนโชนตาบูชาบรรพบุรุษ” สิ่งที่น่าสนใจศึกษาต่อไปคือ ภาครัฐมีวิธีการอย่างไรที่จะทำให้งานบุญที่เคยรับใช้ “ราษฎร” สามารถรับใช้ “รัฐ” และดำเนินคู่ขนานกันไป 2 พื้นที่ ซึ่งผลการศึกษาจะนำไปประกอบการวิเคราะห์แนวคิดการประกอบสร้าง และบทบาทของประเพณีประดิษฐ์ที่มีต่อชาวสุรินทร์ปัจจุบัน ในบทที่ 4 และ 5 ตามลำดับต่อไป

บทที่ 4

แนวความคิดการประกอบสร้างประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ในฐานะประเพณีประติษฐ์

ชาติพันธุ์เขมร เป็นประชากรกลุ่มใหญ่ในจังหวัดสุรินทร์ มีวัฒนธรรมสั่งสมที่ได้รับการสืบทอดมาแต่โบราณหลายอย่าง วัฒนธรรมจำนวนมากที่แสดงอัตลักษณ์กลุ่ม จึงมักได้รับเลือกจากภาครัฐมาผลิตซ้ำ และพัฒนาให้เป็นกิจกรรมระดับตำบล อำเภอ และจังหวัด เมื่อก้าวเข้าสู่ยุคการท่องเที่ยว เฟื่องฟู อัตลักษณ์กลุ่มก็มักได้รับการแปลงบทบาทเป็น “ทุน” เพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ชุมชน ตำบล อำเภอ และจังหวัด ดังปรากฏว่า ในปี พ.ศ. 2550 งานบุญแซนโฎนตา ซึ่งเป็นงานประเพณีสำคัญประจำปีของกลุ่มชาติพันธุ์ ได้รับเลือกจากภาครัฐให้มาผลิตซ้ำและนำเสนอใหม่ รวมทั้งถูกบรรจุลงในปฏิทินท่องเที่ยวของจังหวัดสืบมา

เหตุผลที่เลือกและวิธีการที่ภาครัฐทำให้งานบุญเฉพาะกลุ่มกลายเป็นกิจกรรมร่วมของคนทั้งจังหวัดในนามประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ จึงเป็นกรณีศึกษาที่น่าสนใจ

ในการวิเคราะห์แนวความคิดการประกอบสร้างประเพณี ผู้วิจัยประยุกต์ใช้เกณฑ์เบื้องต้นเพื่อบ่งชี้ความเป็นประเพณีประติษฐ์ในบริบทสังคมไทยที่ ศิราพร ณ ถลาง ได้นำเสนอไว้ 5 ประการ ได้แก่ (1) มี “พื้นที่” กำเนิดประเพณีชัดเจน (2) มี “ช่วงเวลา” ที่ระบุได้ (3) มี “คนหรือองค์กร” เป็นผู้ประกอบสร้างชัดเจน (4) ใช้ฐานความเชื่อที่มีอยู่ในวัฒนธรรมเดิมอ้างอิง และ (5) ประเพณีนั้นมีการประยุกต์สร้างสรรค์ เพื่อรองรับวัตถุประสงค์ใหม่ มาเป็นแนวทางวิเคราะห์

ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ เป็นประเพณีประติษฐ์ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ และความร่วมมือจากหลายภาคส่วนช่วยกันวางแผนออกแบบ ในปี พ.ศ. 2550 ผ่านกระบวนการคัดสรรมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมที่มีอยู่แล้วในท้องถิ่น มาผลิตซ้ำและนำเสนอใหม่โดยการปรับรายละเอียดบางอย่างเพื่อให้สามารถรับใช้สังคมปัจจุบันได้ จุดเด่นที่เห็นได้ชัดเจนหลังจากผ่านกระบวนการผลิตซ้ำ คือถูกปรับเปลี่ยนสถานภาพจากกิจกรรมทางวัฒนธรรม “เฉพาะกลุ่มเขมร” เป็น “กิจกรรมสาธารณะ” หรือ “กิจกรรมของจังหวัด” เปลี่ยนความหมายจากงานบุญเช่นไหว้ “ผีบรรพบุรุษของครอบครัวและสายตระกูล” เป็นประเพณีเช่นไหว้ “ผีบรรพบุรุษของเมืองสุรินทร์” หรือ “ผีเจ้าเมือง” เพื่อเอื้อให้ชาวสุรินทร์ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ได้เข้าร่วม ด้วยเหตุนี้ ผู้วิจัยจึงต้องการหาคำตอบเชิงลึกต่อไปว่า นอกจากการปรับเปลี่ยนสถานภาพ และความหมายดังกล่าวแล้ว ผู้จัดงานมีแนวความคิดการประกอบสร้างอย่างไร เพื่อให้งานประเพณีสามารถรับใช้รัฐ และรับใช้ชาวสุรินทร์ทั้งจังหวัด

4.1 องค์ประกอบของการจัดงาน

ปัจจุบันประเพณีแห่นาบุญตาบูชาบรรพบุรุษ คือประเพณีประจำเดือนสิบของจังหวัดสุรินทร์ เกิดขึ้นและดำรงอยู่ครบ 1 ทศวรรษ ในปี พ.ศ. 2550 และดำเนินไปในลักษณะคู่ขนานกับงานบุญแห่นาบุญตาในวิถีดั้งเดิมของชุมชนเขมรในจังหวัด ปราบฏการณ์นี้นับเป็นพลวัตของประเพณี พิธีกรรมอย่างหนึ่ง ที่เป็นผลมาจากการที่ภาครัฐเข้าไปมีส่วนในการจัดการวัฒนธรรม โดยช่วยขยายการรับรู้สู่สาธารณะ ซึ่งสอดคล้องกับที่ ศิราพร ณ ถลาง (2559: 161) ได้กล่าวถึงพลวัตของการนำเสนอประเพณีในจังหวัดต่าง ๆ ของประเทศไทยว่า มักเป็นผลจากนโยบาย และปฏิบัติการของทางราชการ อาทิ การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย หรือ ททท. มีบทบาทอย่างยิ่งในการทำให้ประเพณีของชาวบ้านในท้องถิ่นกลายเป็นประเพณีของจังหวัด เช่น บุญบั้งไฟได้กลายเป็นประเพณีประจำจังหวัดของยโสธร ทั้ง ๆ ที่จังหวัดอื่น ๆ ในภาคอีสานก็มีประเพณีบุญบั้งไฟ เช่นเดียวกับประเพณีแห่เทียนพรรษา กลายเป็นประเพณีประจำจังหวัดของจังหวัดอุบลราชธานี ประเพณีลอยกระทงกลายเป็นประเพณีประจำจังหวัดของจังหวัดสุโขทัย ประเพณีชักพระกลายเป็นประเพณีประจำจังหวัดของจังหวัดสุราษฎร์ธานี เป็นต้น ซึ่งประเพณีแห่นาบุญตาบูชาบรรพบุรุษเป็นตัวอย่างหนึ่งของกิจกรรมระดับจังหวัด ที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เป็นทั้งแหล่งทุนและผู้นำการประดิษฐ์ประเพณี

4.1.1 ที่มา และวัตถุประสงค์การจัดงาน

ภาพที่ 61 สำนักงานองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์

หน้าที่หนึ่งขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ตามพระราชบัญญัติองค์การบริหาร ส่วนจังหวัดสุรินทร์ พ.ศ. 2540 มาตรา 45(7) คือการ “บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี ภูมิ

ปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น” มีวิสัยทัศน์ (Vision) การบริหารงานว่า **“วัฒนธรรมนำวิถี เกษตรอินทรีย์เป็นเลิศ เปิดประตูสู่สากล พัฒนาค้นคว้าความพอเพียง”** และมีพันธกิจ (MISSION) 8 ด้านในการบริหารงาน ได้แก่ (1) พัฒนาทุนทางสังคม ส่งเสริมการศึกษา การกีฬา ต่อยอดภูมิปัญญาท้องถิ่น ส่งเสริมการพัฒนาอย่างยั่งยืน (2) อนุรักษ์ฟื้นฟูทรัพยากรธรรมชาติ สิ่งแวดล้อม ศาสนา และวัฒนธรรม เพื่อการพัฒนาคุณภาพชีวิตตามแนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เป็นแนวทางในการพัฒนาในทุกกระดับ (3) ส่งเสริมเกษตรอินทรีย์ พัฒนาแหล่งน้ำเพื่อการเกษตร การแปรรูปผลผลิตทางการเกษตรการแปรรูปสัตว์ให้ได้มาตรฐาน สนับสนุนการผลิตอาหารสู่ครัวโลก (4) พัฒนาการท่องเที่ยวและสนับสนุนส่งเสริมศิลปหัตถกรรมของท้องถิ่น เช่น การทอผ้าไหม เครื่องเงิน เครื่องจักรสาน เครื่องดนตรีพื้นบ้าน และภูมิปัญญาท้องถิ่นด้านอื่น ๆ เพื่อการเพิ่มรายได้ของประชากร (5) เผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ ข้อมูลข่าวสาร เพื่อสนับสนุนการพัฒนาและการท่องเที่ยวทุกรูปแบบ (6) สนับสนุนส่งเสริม และสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมของภาคีการพัฒนาทุกภาคส่วน พร้อมสร้างกระบวนการเรียนรู้แก่กลุ่มองค์กรภาคประชาชน เพื่อพัฒนาศักยภาพของประชากร (7) พัฒนาระบบโครงสร้างพื้นฐานแบบบูรณาการให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ และ (8) สร้างสังคม ส่งเสริม คุณธรรม จริยธรรม ความสามัคคีนำสู่การแก้ไขปัญหาสังคมอย่างยั่งยืน (องค์การบริหารส่วนจังหวัด สุรินทร์: ออนไลน์)

จากหน้าที่ วิสัยทัศน์ และพันธกิจดังกล่าว จึงนำไปสู่การสร้างสรรคกิจกรรมทางวัฒนธรรมทั้งในระดับตำบล อำเภอ และจังหวัดอย่างต่อเนื่อง โดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เน้นการตั้งหน่วยงานภาครัฐ เอกชน และประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมทุกขั้นตอน หลายกิจกรรมเกิดขึ้น เพื่อผลิตซ้ำอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มคนในจังหวัด เช่น งานประเพณีบวชนาคช้าง งานจดทะเบียนสมรส บนหลังช้างหรือซัดเต (พิธีแต่งงาน) ของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วย/กวย/ญาย งานสืบสานประเพณีวิถีชีวิตคน โนนนารายณ์ งานประเพณีบุญบั้งไฟล้านตำนานพ่อขุนอดุม งานประเพณีบุญบั้งไฟ ตำบลบัวโคก อำเภอท่าตูม ของกลุ่มชาติพันธุ์ลาว งานตรุษจีนไหว้เจ้าไชน่าทาวน์ลำโรงทาบ งานเทศกาลกินเจ ของกลุ่มชาติพันธุ์จีน ประเพณี “นุ่งผ้าไหม ไล่ปะเก้อม เรือมกันตรึม” และงานเฉลิมฉลองปราสาทแห่งต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ส่วนงานสมโภชศาลเจ้าพ่อหลักเมืองและสิ่งศักดิ์สิทธิ์ประจำจังหวัด สุรินทร์ งานวันระลึกพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง เป็นงานรวมทุกกลุ่มชาติพันธุ์เพื่อแสดงสำนึกร่วมของคนสุรินทร์ เป็นต้น

เท่าที่สังเกตพบว่า เทศกาลและงานประเพณีจำนวนหนึ่งได้รับการคัดสรรมาผลิตซ้ำ และนำเสนอเป็นกิจกรรมส่วนรวม แต่ “ชื่องาน” มักตั้งขึ้นโดยอิงอัตลักษณ์กลุ่มชาติพันธุ์เจ้าของมรดกภูมิปัญญาเดิม เช่น มหกรรมแห่เทียนพรรษาและตักบาตรบนหลังช้างจังหวัดสุรินทร์ (ช้างคืออัตลักษณ์ของกลุ่มส่วย) งานตรุษจีนไหว้เจ้าไชน่าทาวน์ลำโรงทาบ (ตรุษจีน คืออัตลักษณ์ของกลุ่ม

จีน แต่ในงานเป็นการจัดนิทรรศการวิถีชีวิตชุมชนชาวไทยเชื้อสายจีน เขมร กวย และลาว) รวมถึง ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ที่เป็นอัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร แต่มุ่งหมายให้ทุกกลุ่ม ชาติพันธุ์ในจังหวัดเข้าร่วม จึงมีการออกแบบกิจกรรมในลักษณะ “สืบทอดของเดิม-เพิ่มเติมสิ่งใหม่” เพื่อรองรับภาวะการณ์ปัจจุบัน

เพียง นิจิตตะโล (หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ และการท่องเที่ยว อบจ. สุรินทร์) ให้ ข้อมูลว่า เมื่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์มีดำริจะจัดงานเทศกาลหรือประเพณีใด ๆ ระดับ จังหวัดขึ้น กระบวนการตั้งแต่เริ่มจนจบเป็นการกระจายงานแบบประสานความร่วมมือจากหลายฝ่าย ดังความตอนหนึ่งว่า

การจัดงานของอบจ. ไม่ได้เบ็ดเสร็จที่กองเดียว กองการศึกษา คือหน่วยปฏิบัติการ ส่วนกองแผนเป็นฝ่ายที่จัดเวทีประชาคม รับฟังความคิดเห็น แล้วนำข้อเสนอและความคิดเห็น ที่ได้จากเวทีประชาคม มาจัดทำโครงการ และบรรจุลงแผน

เมื่อมีบรรจุในแผนแล้ว ถึงจะหยิบโครงการนั้น ๆ มาจัดทำข้อบัญญัติ อบจ. หรือที่ เรียกกันว่าแผนปฏิบัติการประจำเพื่อเสนอขออนุมัติต่อสภาอบจ. หลังจากผ่านสภา อบจ. จึง เสนอผู้ว่าราชการจังหวัดเพื่ออนุมัติข้อบัญญัตินั้น จากนั้นจึงจะมาเขียนโครงการ และแต่งตั้ง คณะกรรมการจัดงาน เพื่อร่วมกันกำหนดกิจกรรมการจัดงานต่าง ๆ ขออนุมัติโครงการ และงบประมาณ เพื่อรองรับการจัดกิจกรรมนั้น ๆ ต่อนายก อบจ.

เมื่อกระบวนการเหล่านี้เรียบร้อย ก็นำมาสู่กระบวนการวางแผนออกแบบงาน ประเพณี โดยเชิญผู้ทรงคุณวุฒิมาปรึกษาหารือว่าควรจัดกิจกรรมนั้น ๆ อย่างไร โดยริเริ่มจัด ตามหลักการและเหตุผลในโครงการและมีเอกสารประกอบ แล้วก็เกิดการติดต่อเนื่องเรื่อยมา ทั้งนี้ในแต่ละปีก่อนจัดงานก็จะมีเชิญผู้เกี่ยวข้องกับการจัดงานทั้งภาครัฐ เอกชน ประชาชน สื่อมวลชน และอื่น ๆ มาประชุมแลกเปลี่ยนความเห็น นำประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นในปีก่อนมา แก้ไขปรับปรุง จากนั้นก็หาผู้รับผิดชอบและกลับไปเตรียมการก่อนที่จะมานำเสนอในวันจัดงาน

(เพียง นิจิตตะโล, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2557)

ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ถือกำเนิดและดำเนินการตามขั้นตอนดังกล่าว สอดคล้องกับคำเล่าของพิชิต สายแสงจันทร์ ซึ่งเป็นสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เขต 1. อ.เมืองสุรินทร์ 3 สมัย และเป็นหนึ่งในคณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์ ประเพณีแซนโฎนตา บูชาบรรพบุรุษ ต่อเนื่องหลายปี อีกทั้งเป็นคนหนึ่งซึ่งร่วมอยู่ในเวทีประชาคมเมื่อครั้งที่มีการ ปรึกษาหารือเพื่อคัดเลือกวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ มานำเสนอเป็นประเพณีของจังหวัด เมื่อสิบ กว่าปีก่อน พิชิต สายแสงจันทร์ ตั้งประเด็นเรื่องจุดเริ่มต้นของการประชาสัมพันธ์ ประเพณีนี้ ว่า

เมื่อปี 2547 ผมได้มีโอกาสเข้ามาทำหน้าที่นักการเมืองท้องถิ่นในองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ในตำแหน่งสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เขต 1 อ.เมืองสุรินทร์ และได้นำเสนอเรื่องวัฒนธรรมประเพณีต่าง ๆ ของกลุ่มชาติพันธุ์สุรินทร์ เขมร กวยลาว เข้าที่ประชุมสภาฯ ทั้งนี้เพื่อเป็นการนำเรื่องวัฒนธรรมประเพณีให้มีโอกาสออกสู่สายตาประชาชน ตลอดจนนักท่องเที่ยวได้เห็นถึงวัฒนธรรมความเชื่อต่าง ๆ ในพื้นที่สุรินทร์บ้านเรา

ผู้บริหารสมัยนั้น คือนายธงชัย มุ่งเจริญพร (นายก อบจ.สุรินทร์) เมื่อเห็นชอบ จึงได้มีการประสานและเชิญบรรดาปราชญ์ชาวบ้านมาร่วมประชุมหารือ รับฟังความคิดเห็น (เวทีประชาคม) จึงได้เกิดการจัดงาน "ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ" ขึ้น โดยผมเองได้รับมอบหมายให้เป็นฝ่ายประสานงาน และประชาสัมพันธ์เชิญชวนให้แต่ละพื้นที่ได้จัดริ้วขบวนแห่ประเพณีแซนโฎนตา โดยปีแรกน่าจะเป็นปี 2550 มีการจัดกิจกรรม 2 ภาค คือ ภาคกลางวัน จัดขบวนจากทุกพื้นที่มาร่วมแซนหรือแซนที่อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวางเจ้าเมืองสุรินทร์คนแรก ส่วนภาคกลางคืน ได้จัดให้มีการละเล่นการแสดงพื้นบ้าน อาทิ ลิเกตลกพื้นบ้านเขมร เจริญเบริน และภาพยนตร์ย้อนยุค (หนังพากย์) ซึ่งได้รับการตอบรับจากประชาชนเป็นอย่างดี จนเป็นที่รู้จักกันทั่วประเทศ เนื่องจากสื่อมวลชนได้นำภาพข่าวนำเสนออย่างสื่อส่วนกลาง

ส่วนตัวผมเองช่วงนั้นยังทำหน้าที่เป็นสื่อมวลชนส่วนกลางด้วย ก็ได้รายงานบรรยากาศงานประเพณี รวมทั้งได้เผยแพร่ในรายการ “คว้าว้าวมาคุย” ทางอสมท.ส่วนกลาง มาโดยตลอด

(พิชิต สายแสงจันทร์, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2559)

ส่วนเหตุผลที่ภาครัฐเลือกงานบุญแซนโฎนตาของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรมานำเสนอสู่สาธารณะ และสืบทอดต่อเนื่องเรื่อยมานั้น นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์คนปัจจุบันให้เหตุผลว่า เพราะ“แซนโฎนตาเป็นประเพณีดั้งเดิมที่ชาวสุรินทร์ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ เป็นประเพณีที่ได้แสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และบรรพบุรุษ และสะท้อนให้เห็นถึงความรักความกตัญญูของสมาชิกในครอบครัว และคนในท้องถิ่น เห็นได้จากการที่ประชาชนในชุมชนต่าง ๆ ทั่วสุรินทร์ไม่เพียงจัดพิธีแซนโฎนตาที่บ้านของตนเองเท่านั้น แต่ให้ความสำคัญโดยรวมร่วมใจส่งขบวนแห่ที่แสดงให้เห็นถึงความเป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่นในแต่ละพื้นที่ของจังหวัดสุรินทร์มาร่วมในงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษที่จังหวัดสุรินทร์ได้จัดขึ้น เพื่อเป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมประเพณีดั้งเดิมของจังหวัดสุรินทร์ และเพื่อเผยแพร่สู่สาธารณะให้เป็นที่รู้จัก” (กิตติภัทร์ รุ่งธนเกียรติ, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2557) เหตุผลนี้สอดคล้องกับความเป็นมาของการจัดงานจากรายงานสรุปผลดำเนินงานโครงการ พ.ศ. 2550 ดังความบางช่วงตอน ดังนี้

จังหวัดสุรินทร์เป็นจังหวัดที่มีชนเผ่าหลายชนเผ่ามาอาศัยอยู่ด้วยกัน ประกอบด้วยชนเผ่าเขมร ชนเผ่าลาว และชนเผ่ากวยหรือกวย ซึ่งผลการมีชนเผ่าหลากหลายอยู่ร่วมกันใน

สังคมจึงมีวัฒนธรรมอันดีงามสืบทอดกันมาหลายชั่วอายุคนทำให้เกิดความกลมกลืนทางวัฒนธรรมประเพณี และวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามดั้งเดิมของจังหวัดสุรินทร์ที่ชนเผ่าเขมรในท้องถิ่นได้ถือปฏิบัติสืบทอดกันมานั้นคือ **ประเพณีแซนโถงตา** เป็นการแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และสะท้อนให้เห็นถึงความรักความกตัญญูของสมาชิกในครอบครัวที่มีต่อบรรพบุรุษของตน ส่วนชนเผ่าลาว และกวยก็ถือปฏิบัติสืบทอดกันมาเช่นเดียวกัน

นอกจาก (**ประเพณีแซนโถงตา**) จะเป็นการอุทิศส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว ยังเป็น**กุศโลบาย**ของบรรพบุรุษที่มีจุดมุ่งหมายให้ลูกหลานได้แสดงออกถึงความกตัญญู กตเวทิต่อผู้มีพระคุณ และมีโอกาสได้พบปะญาติมิตร เพื่อสร้างปฏิสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน เกิดความสามัคคีระหว่างพี่น้องในตระกูลเดียวกันและญาติมิตรได้พึ่งพาอาศัยช่วยเหลือซึ่งกันและกัน

เมื่อวันนี้อาจจะต้องมีพิธีกรรมแซนโถงตาให้ได้แล้วความเป็นสิริมงคลก็จะเกิดขึ้นแก่ตนเองและครอบครัวส่งผลให้มีความเจริญรุ่งเรืองในหน้าที่การงานตลอดไป

จากความสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีที่ถือปฏิบัติมาอย่างยาวนานดังที่ได้กล่าวมาแล้วในข้างต้น จังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เทศบาลเมืองสุรินทร์ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายในจังหวัดสุรินทร์ จึงได้ร่วมกันจัดงาน**ประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ** เพื่อเป็นการสืบสานวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่น กระตุ้นเตือนและสร้างจิตสำนึกให้เด็ก เยาวชน ประชาชนจังหวัดสุรินทร์มีความรักสามัคคีและได้แสดงออกถึงความกตัญญูกตเวทิต่อผู้มีพระคุณ ทั้งนี้ เพื่อความเจริญก้าวหน้าและมีความร่มเย็นเป็นสุขตลอดจนเพื่อให้ประชาชนชาวจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดใกล้เคียงได้มีส่วนร่วมในประเพณีอันดีงามดังกล่าว

(รายงานสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2550, 2550: 3)

ดังนั้น **ประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ** จึงกำเนิดขึ้นอย่างเป็นทางการ ในปี พ.ศ. 2550 โดยมีวัตถุประสงค์การจัด 3 ประการ ได้แก่ (1) เพื่ออนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมประจำปีของจังหวัดสุรินทร์ (2) เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของประเพณีแซนโถงตา และ (3) เพื่อปลูกฝังให้เยาวชนมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ (รายงานสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2550, 2550: 3)

การศึกษาข้อมูลเอกสารเพิ่มเติมพบว่า ความเป็นมาและความสำคัญของการจัดงานตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2550 - พ.ศ. 2558 ยังคงเดิมทุกประการ มีเพียงวัตถุประสงค์ข้อ (2) และ (3) เท่านั้นที่มีการขยายความ เพิ่ม หรือระบุรายละเอียดให้ชัดเจนขึ้น ดังข้อความที่ขีดเส้นใต้ ดังนี้ (1) เพื่ออนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมประจำปีของจังหวัดสุรินทร์ (2) เพื่อกระตุ้นเตือนให้ประชาชนเห็นความสำคัญ

ของประเพณีแซนโฌนตา และ (3) เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนและเยาวชนมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และบรรพบุรุษ (รายงานสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2551-2558)

เนื่องในโอกาสครบ 1 ทศวรรษของการจัดงานประเพณี พ.ศ. 2559 องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ได้ปรับความเป็นมาและวัตถุประสงค์ โดยเพิ่มรายละเอียดข้อมูลเกี่ยวกับพื้นที่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัด กล่าวถึงสัมพันธ์ภาพชาวสุรินทร์ที่ต่างกลุ่มแต่อาศัยอยู่ในพื้นที่จังหวัดเดียวกันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย และมีการถ่ายทอดวัฒนธรรมแก่กันและกัน รวมทั้งกล่าวถึงความสำคัญ และระบุรูปแบบกิจกรรมหลักในงานประเพณี ได้แก่ การแสดงความกตัญญูทวดต่อเจ้าเมืองสุรินทร์ผู้ล่วงลับ ต่อผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์และผู้อาวุโสที่คนในจังหวัดให้ความเคารพนับถือ และกิจกรรมทางพุทธศาสนา ส่วนวัตถุประสงค์การจัดงาน แม้มีการปรับโดยการเพิ่ม ลด ควบเนื้อความ แต่ก็ยังคงเจตนาเดิม คือเน้นการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิม และมุ่งให้ชาวสุรินทร์ทุกเพศทุกวัย ได้สืบทอดงานประเพณีร่วมกัน ดังความในวัตถุประสงค์การจัดงาน ว่า

- (1) เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนชาวจังหวัดสุรินทร์อนุรักษ์ และสืบสานศิลปวัฒนธรรมประเพณี และภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ดั้งเดิมของจังหวัดสุรินทร์ให้คงอยู่สืบไป
- (2) เพื่อให้เด็ก เยาวชน และประชาชนในจังหวัดสุรินทร์ ได้ร่วมสืบทอดประเพณีอันแสดงออกถึงความกตัญญูทวดต่อผู้มีพระคุณ ทั้งที่ล่วงลับไปแล้ว และยังมีชีวิตอยู่ รวมทั้งได้แสดงความรักสามัคคี และร่วมขับเคลื่อนงานประเพณีให้คงอยู่สืบไปผ่านกิจกรรมสาธิตและจัดนิทรรศการ

(รายงานสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2559, 2559: 3)

จากรายงานสรุปผลดำเนินงานโครงการจัดประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี พ.ศ. 2550-2559 และการลงพื้นที่ภาคสนามเพื่อสัมภาษณ์เชิงลึกตัวแทนผู้นำการออกแบบประเพณี ผู้วิจัยแบ่งภาพรวมการพัฒนาของประเพณีเป็น 2 ระยะ *ระยะแรก* เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550-2554 มี นายธงชัย มุ่งเจริญพร เป็นนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ระยะนี้ผู้จัดงานมุ่งอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมของจังหวัด และเน้นให้ชาวสุรินทร์เห็นความสำคัญ และร่วมกันแสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ (ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์และผู้อาวุโสในจังหวัด) และบรรพบุรุษของจังหวัด (เจ้าเมืองในอดีตผู้ล่วงลับ) ร่วมกัน *ระยะที่สอง* เริ่มตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555-ปัจจุบัน ระยะนี้ถึงแม้จะเปลี่ยนทีมผู้บริหารตามวาระการเลือกตั้ง มาสู่ยุคของนายกิตติภัทร์ รุ่งธนเกียรติเป็นผู้นำ ประเพณีก็ยังคงได้รับการสืบสานต่อเช่นเดิม รวมทั้งวัตถุประสงค์หลักในการจัดงานก็ยังคงเดิม แต่มีความพยายามที่จะพัฒนาประเพณีให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมช่วงการจัดงาน

ความตั้งใจที่จะเพิ่มมูลค่าให้งานประเพณีกลายเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดไม่มีการระบุเป็นลายลักษณ์อักษรในโครงการ แต่การสัมภาษณ์เชิงลึก ทำให้ทราบว่าจังหวัดหรือผู้มีอำนาจหน้าที่ระดับสูงของท้องถิ่นล้วนมุ่งหวังใช้ประเพณีท้องถิ่น เป็นเครื่องมือขยายฐานการท่องเที่ยวและนำเม็ดเงินเข้าสู่ชุมชน นอกเหนือจากการอนุรักษ์วิถีประเพณีเดิม นายองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ และหัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์ และการท่องเที่ยว องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ยืนยันว่า

ในงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ...มีการนำเสนอความเป็นเอกลักษณ์วิธีการดำเนินชีวิต ความเชื่อของคนในท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์ ผสมผสานร้อยเรียงเข้าด้วยกันผ่านในรูปของกระบวนการจัดงานที่มีความยิ่งใหญ่ ซึ่งมีส่วนสำคัญที่ช่วยในการเผยแพร่วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่น และยังช่วยดึงดูดความสนใจของประชาชนและนักท่องเที่ยวให้อยากมาเที่ยวชมงาน นอกจากนี้จะช่วยในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเพณีอันดีงามของท้องถิ่นแล้ว ยังเป็นการช่วยส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์ได้อีกทางหนึ่ง (กิตติภัทร์ รุ่งธนเกียรติ, สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2557)

“การจัดงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ นอกเหนือจากที่เราต้องการอนุรักษ์และสืบสานวัฒนธรรมอันดีของสุรินทร์เราแล้ว เรายังหวังให้กลายเป็นกิจกรรมที่สามารถส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์ อันจะเป็นงานที่ช่วยร้อยรัดคนในพื้นที่ให้มีความรักสามัคคี จากความร่วมมือร่วมใจให้เกิดกิจกรรมดี ๆ ในท้องถิ่น ...” (เพียง นิจิตตะโล, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2557)

คำกล่าวรายงานต่อผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ (ประธานในพิธี) ก็เน้นให้เห็นวัตถุประสงค์เสริมที่ภาครัฐมุ่งจะสร้างงานประเพณีให้เป็นกิจกรรมท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเช่นเดียวกัน ดังนี้

...จากความสำคัญของวัฒนธรรมประเพณีที่ถือปฏิบัติมาอย่างยาวนาน...จังหวัดสุรินทร์ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เทศบาลเมืองสุรินทร์ สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ และหน่วยงานที่เกี่ยวข้องภายในจังหวัดสุรินทร์ จึงได้ร่วมกันจัดงาน**ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ** ประจำปี 2557 ขึ้นในวันนี้ ซึ่งเป็นการจัดให้มีขึ้นก่อนวันแซนโฎนตาหรืออัยเป็นทมจริง 2 วัน โดยมีวัตถุประสงค์สำคัญคือ เพื่ออนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมประจำปีของจังหวัดสุรินทร์ เป็นการกระตุ้นเตือนให้ประชาชนทั่วไปเห็นความสำคัญของประเพณีแซนโฎนตา ปลุกฝังให้ประชาชนและเยาวชนมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และบรรพบุรุษ และร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นจังหวัดสุรินทร์ เกิดการมีส่วนร่วมของทุกภาคส่วน อันจะส่งผลให้ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษกลายเป็นกิจกรรมการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์ต่อไป...

(คำกล่าวรายงานต่อประธานในพิธีเปิดงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2557)

4.1.2 กิจกรรมในงานประเพณี

ตลอดระยะเวลา 10 ปี *กิจกรรมในงาน* ประกอบด้วยกิจกรรมหลัก ได้แก่ พิธีชนโขน ตาพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (และอดีตเจ้าเมืองที่ล่วงลับ) พิธีจุนโขนตาผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์และผู้อาวุโสที่ชาวสุรินทร์นับถือ และพิธีสงฆ์ อันเป็นการสืบทอดสาระสำคัญ หรือ “หัวใจ” ของงานบุญชนโขนตาจากพื้นที่ดั้งเดิม ทั้ง 3 กิจกรรม จัดขึ้นบริเวณอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวางมาโดยตลอด ส่วนกิจกรรมทะเลาะเชอโขนตานั้น พบว่ามีมาตั้งแต่แรก แต่เพิ่งได้รับความสนใจ และกลายเป็นกิจกรรมสนุกสนานที่ทุกคนรอคอยในระยะหลัง เมื่อมีการจัดประกวดขบวนแห่และมีการจัดทะเลาะเชอมาเข้าร่วมจำนวนมาก เมื่อถึงช่วงเวลาทะเลาะเชอ จึงมีขนมข้าวต้มพื้นเมือง อาหาร ผลไม้ และพืชพันธุ์ธัญญาหารปริมาณมากเชิญชวนให้แย่งชิงกัน

ส่วนกิจกรรมเสริมอื่น ๆ พบว่า ระยะ 5 ปีแรก เป็นกิจกรรมบันเทิงเพื่อสร้างความเพลิดเพลินแก่ผู้ร่วมงานยามค่ำคืน ได้แก่ ลิเก เจริญ กันตรึม หนังพากย์ และการประกวดร้องเพลง ทุกกิจกรรมจัดแสดงบริเวณหน้าศาลากลางจังหวัดสุรินทร์ และเวทีลานวัฒนธรรมเชียงใหม่ (ชื่อเดิมของพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง) ส่วนระยะ 5 ปีหลัง ซึ่งผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สังเกตการณ์ พบว่ามีกิจกรรมที่หลากหลายยิ่งขึ้น สอดคล้องกับความต้องการที่ผู้จัดหวังให้ประเพณีเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงมีทั้งพิธีศักดิ์สิทธิ์ กิจกรรมบันเทิง และนิทรรศการที่ให้ความรู้ทั้งภาคทฤษฎี ภาคปฏิบัติแก่ประชาชน และนักท่องเที่ยวที่มาร่วมงาน ทั้งนี้ความตั้งใจที่จะสร้างพื้นที่ความรู้ในงานคือ วัตถุประสงค์การจัดงาน ปี พ.ศ. 2559 ข้อ 2 ที่มีการปรับเปลี่ยน และระบุอย่างชัดเจน

ด้านระยะเวลาการจัดงาน จัดระหว่างเดือนกันยายนถึงเดือนตุลาคม เป็นเดือนสิบทางจันทรคติ ซึ่งภาษาเขมรถิ่นไทย เรียก “แคเบ็็นซ” ตามอย่างพื้นที่ดั้งเดิม เพราะเชื่อว่าเป็นช่วงเวลาที่ดีดวงวิญญาณได้รับการปลดปล่อยกลับมาเยี่ยมโลกมนุษย์ เท่าที่สังเกตระยะเวลาการจัด พบว่ามีการปรับให้ยืดหยุ่นตามกิจกรรมเสริมที่เข้ามา มีทั้งกำหนดจัดวันเดียว (กลางวันและกลางคืน) 2 วัน และ 3 วัน เช่น ปี พ.ศ. 2554 และ 2555 มีการประกวดวงดนตรี และประกวดการแสดง ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ที่ต้องจัดหลายวัน เพราะทุกกิจกรรมต้องแข่งขันในรอบคัดเลือก และรอบชิงชนะเลิศ อีกทั้งมีทีมเข้าร่วมประกวดเป็นจำนวนมาก วันแรกของเทศกาลมักเริ่มกิจกรรมในช่วงเย็นถึงค่ำ เช่นในปีแรก มีการประกวดการแสดงในตอนค่ำ (พ.ศ. 2555) ต่อมาจึงเพิ่มกิจกรรมช่วงเย็นด้วยการสาธิตทำขนม (พ.ศ. 2556) แล้วขยายระยะเวลาครอบคลุมเกือบทั้งวันด้วยนิทรรศการและการสาธิต (พ.ศ. 2557-2558) สำหรับวันสุดท้าย คือวันประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์ เป็นวันที่สำคัญที่สุดของงานประเพณี เริ่มในภาคบ่าย ด้วยการแห่เครื่องชนโขนตา (และจุนโขนตา) รอบเมือง ก่อนมาประกอบพิธีชนและพิธีสงฆ์ ที่อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง

เฉพาะปีที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม (พ.ศ. 2555-2559) ผู้จัดงานได้วางรายละเอียด และลำดับงานไว้คล้ายกัน มีการปรับช่วงเวลาเพื่อความเหมาะสม พิจารณาเป็นตารางเปรียบเทียบวัน เวลา กิจกรรม สถานที่ และกำหนดการในการจัดกิจกรรม ได้ดังนี้

ตารางที่ 4 เปรียบเทียบกำหนดการจัดงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี พ.ศ. 2555-2558

ปี พ.ศ. 2555	ปี พ.ศ. 2556	ปี พ.ศ. 2557-2558
<p>วันที่ 10-11 ตุลาคม 2555</p> <p>20.00 น.เป็นต้นไป -ชมการประกวดการแสดงศิลปวัฒนธรรมของจังหวัดสุรินทร์ (กันตรึมประยุกต์ และกันตรึมพื้นบ้าน) รอบคัดเลือก ณ เวทีไผทสรอายุ</p>	<p>วันที่ 30 กันยายน 2556</p> <p>16.00 น. -การสาธิตการทำขนมพื้นเมืองจากชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดสุรินทร์</p> <p>18.00 น. -พิธีจูนโฌนตา โดยตัวแทนครอบครัว จากชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดสุรินทร์ และมอบของที่ระลึกแก่ตัวแทนชุมชน</p> <p>19.00 น. -การแสดงกันตรึม พื้นบ้าน</p> <p>20.00 น.-24.00 น.-การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน</p>	<p>วันที่ 19 กันยายน 2557 และ วันที่ 10 ตุลาคม 2558 (ทั้งวัน)</p> <p>10.00 น.-กิจกรรมการแสดงนิทรรศการมีชีวิต ประวัติความเป็นมาของประเพณีแซนโฌนตา และการสาธิตการทำขนมพื้นเมืองที่ชาวจังหวัดสุรินทร์นิยมทำเพื่อใช้ประกอบการแซนโฌนตา (ณ บริเวณเวทีไผทสรอายุ)</p> <p>หมายเหตุ กิจกรรมทั้งวัน</p>
<p>วันที่ 12 ตุลาคม 2555</p> <p>12.30 น. -ขบวนแห่ทุกขบวนพร้อมกันที่บริเวณสนามหน้าศาลากลางจังหวัดสุรินทร์/การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ณ พระราพีธื่อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง</p> <p>13.00 น. -เริ่มเคลื่อนขบวนแห่ตามเส้นทางที่กำหนด</p> <p>13.30 น. -หัวหน้าส่วนราชการและแขกผู้มีเกียรติพร้อมกันที่มณฑลพิธีอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดี</p> <p>14.00 น. -ขบวนแห่ทุกขบวนมาถึงบริเวณพระราพีธื่อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง/ตัวแทนนำเครื่องจูนโฌนตาไปวางที่จุดกำหนด/ตัวแทน</p>	<p>วันที่ 1 ตุลาคม 2556</p> <p>12.30 น. -ขบวนแห่ทุกขบวนพร้อมกันที่บริเวณสนามหน้าศาลากลางจังหวัดสุรินทร์/ การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ณ พระราพีธื่อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง</p> <p>13.00 น. -เริ่มเคลื่อนขบวนแห่ตามเส้นทางที่กำหนด</p> <p>13.30 น. -หัวหน้าส่วนราชการและแขกผู้มีเกียรติพร้อมกันที่มณฑลพิธีอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดี</p> <p>14.00 น. -ขบวนแห่ทุกขบวนมาถึงบริเวณพระราพีธื่อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง/ตัวแทนนำเครื่องจูนฯ ไปวางที่จุดกำหนด/ตัวแทนนำ</p>	<p>วันที่ 19 กันยายน 2557 และ วันที่ 10 ตุลาคม 2558 (บ่าย)</p> <p>12.30 น. -ขบวนแห่ทุกขบวนพร้อมกันที่บริเวณสนามหน้าศาลากลางจังหวัดสุรินทร์/ การแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ณ พระราพีธื่อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง</p> <p>13.30 น. -เริ่มเคลื่อนขบวนแห่ตามเส้นทางที่กำหนด</p> <p>13.30 น. -หัวหน้าส่วนราชการและแขกผู้มีเกียรติพร้อมกันที่มณฑลพิธีอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดี</p> <p>14.00 น. -ขบวนแห่ทุกขบวนมาถึงบริเวณพระราพีธื่อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง/ ตัวแทนนำเครื่องจูนฯ ไปวางที่จุดกำหนด/ ตัวแทนนำ</p>

ปี พ.ศ. 2555	ปี พ.ศ. 2556	ปี พ.ศ. 2557-2558
<p>นำเครื่องแขวนโขนตาไปวางที่โต๊ะ ไหว้รอบอนุสาวรีย์</p> <p>14.30 น. -นายกอบจ.สุรินทร์กล่าวรายงานวัตถุประสงค์การจัดงาน -ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์กล่าวเปิดงาน/ นาย กอบจ.มอบของที่ระลึกแก่ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ -ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์และผู้อาวุโสรับมอบเครื่องจุนโขนตาพร้อมมอบของที่ระลึกให้แก่ตัวแทนขบวนแห่งทุกขบวน -ผู้อาวุโส(บุคคลที่ประชาชนทั่วไปเคารพนับถือ) ตัวแทนประชาชนในจังหวัดสุรินทร์ ทำพิธีแขวนโขนตาต่อพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง</p> <p>-พิธีกรสงฆ์อาราธนาธรรม -พระสงฆ์ 10 รูป สวดทักษิณานุประทานเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว (สลับกับการตีฆ้องเพื่อเรียกขานบรรพบุรุษที่ล่วงลับให้มารับส่วนกุศล จำนวน 3 ครั้ง)</p> <p>-ประธานและแขกผู้มีเกียรติถวายเครื่องไทยธรรม/ พระสงฆ์ให้พร</p> <p>15.30 น. -มอบรางวัลขบวนแห่แขวนโขนตา/ เสริ่งพิธี</p> <p>18.00 น.เป็นต้นไป -ชมการประกวดกันตรึมประยุกต์และกันตรึมพื้นบ้านรอบดัดลีน/ มอบรางวัล ณ เวทีไฟทสราญ</p> <p>หมายเหตุ แต่งกายด้วยผ้าไหมพื้นเมือง</p>	<p>เครื่องแขวนฯ ไปวางที่โต๊ะ ไหว้รอบอนุสาวรีย์</p> <p>14.20 น. -ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ประธานในพิธีเดินทางมาถึง/จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย/พระสงฆ์ให้ศีล</p> <p>14.30 น. -นายกอบจ.สุรินทร์กล่าวรายงานวัตถุประสงค์การจัดงาน/ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์กล่าวเปิดงาน -ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์และผู้อาวุโสรับมอบเครื่องจุนโขนตาจากตัวแทนขบวนแห่งทุกขบวน -ผู้อาวุโส(บุคคลที่ประชาชนทั่วไปเคารพนับถือ)ตัวแทนประชาชนในจังหวัดสุรินทร์ ทำพิธีแขวนโขนตาต่อพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง</p> <p>-พิธีกรสงฆ์ อาราธนาธรรม -พระสงฆ์ 10 รูป สวดทักษิณานุประทานเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว (สลับกับการตีฆ้องเพื่อเรียกขานบรรพบุรุษที่ล่วงลับให้มารับส่วนกุศล จำนวน 3 ครั้ง)</p> <p>15.30 น. -ประธานและแขกผู้มีเกียรติถวายเครื่องไทยธรรม/ พระสงฆ์ให้พร</p> <p>หมายเหตุ แต่งกายด้วยผ้าไหมพื้นเมือง</p>	<p>เครื่องแขวนฯ ไปวางที่โต๊ะ ไหว้รอบอนุสาวรีย์</p> <p>14.20 น. -ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ประธานในพิธีเดินทางมาถึง -การแสดงรำแขวนโขนตา -พิธีกรเชิญประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย/ พระสงฆ์ให้ศีล</p> <p>14.30 น. -นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์สุรินทร์กล่าวรายงานวัตถุประสงค์การจัดงาน/ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์กล่าวเปิดงาน -ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ และผู้อาวุโสรับมอบเครื่องจุนโขนตาจากตัวแทนขบวนแห่งทุกขบวน -พิธีมอบรางวัลประกวดขบวนแห่แขวนโขนตา -การแสดงรำวงสรวงแขวนโขนตา -ผู้อาวุโส (บุคคลที่ประชาชนทั่วไปเคารพนับถือ) ตัวแทนประชาชนในจังหวัดสุรินทร์ ทำพิธีแขวนโขนตาต่อพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง</p> <p>-พิธีกรสงฆ์ สวดอาราธนาธรรม -พระสงฆ์ 10 รูป สวดทักษิณานุประทานเพื่ออุทิศส่วนบุญส่วนกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว (สลับกับการตีฆ้องเพื่อเรียกขานบรรพบุรุษที่ล่วงลับให้มารับส่วนกุศล จำนวน 3 ครั้ง)</p> <p>15.30 น. -ประธานและแขกผู้มีเกียรติถวายเครื่องไทยธรรม/ พระสงฆ์ให้พร/ เสริ่งพิธี</p> <p>หมายเหตุ แต่งกายด้วยผ้าไหมพื้นเมือง</p>

ในปี พ.ศ. 2559 เนื่องในวาระครบ 10 ปีของการจัดงานประเพณี มีกำหนดจัดงาน 2 วัน คือวันที่ 27-28 กันยายน และปรับกิจกรรม ดังนี้ 27 กันยายน ซึ่งเป็นวันแรก มี “นิทรรศการ” ที่เคยจัดวันเดียวกับวันแห่ขบวนรอบเมือง และประกอบพิธีแห่ขันโขนตาเจ้าเมือง และมีกิจกรรมใหม่เพิ่มเข้ามา ได้แก่ การบรรเลงเพลงมโหรีพื้นบ้าน จากคณะครูเผย ศรีสวาท ซึ่งเป็นวงดนตรีที่มีชื่อเสียงที่สุดของจังหวัด การแข่งขันชุดมะพร้าวแบบโบราณ การแสดงนาฏยมวยไทย จากโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ท่านผู้หญิงสุประภาดา เกษมสันต์ (เข้าร่วมเป็นปีแรก) การแสดงศิลปะรำฟ้อนบ้านจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมกับเขมรกัมพูชาในศูนย์อพยพ 4 ชุด การแสดงกันตรึมจากหมู่บ้านวัฒนธรรมดงมัน นำโดยศิลปินน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ และกิจกรรมสอนน้องเรือมกันตรึม ส่วนวันที่ 28 กันยายน เหลือเฉพาะตัวประเพณีแท้ ๆ ที่ปฏิบัติสอดคล้องกับความเชื่อดั้งเดิม เริ่มด้วยขบวนแห่ขันโขนตารอบเมือง จากนั้นจึงมีพิธีแห่ขันโขนตา ขุนโขนตา และพิธีสงฆ์ ที่หน้าอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง ส่วนกำหนดการช่วงพิธีศักดิ์สิทธิ์ ยังคงดำเนินไปแบบเดียวกับปี พ.ศ. 2558 ทุกประการ

ภาพรวมของการจัดงานประเพณี ตลอดระยะเวลา 10 ปี สามารถเปรียบเทียบเป็นตารางแสดงการบริหารของผู้บังคับการบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ 2 ระยะ ดังนี้

ตารางที่ 5 เปรียบเทียบภาพรวมงานประเพณีแห่ขันโขนตาบุชาบรรพบุรุษ ระยะที่ 1 และระยะที่ 2

ปีที่จัดงาน	ระยะที่ 1 (ปี พ.ศ.2550-2554)	ระยะที่ 2 (ปี พ.ศ.2555-2559)
นายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์/ ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์	นายธงชัย มุ่งเจริญพร นายพูลศักดิ์ ประณูทนรพาล/ พ.ศ.2549-2551 นายปราโมทย์ สัจจรักษ์ / พ.ศ.2551-2552 นายวิเชียร เชาวลิต / พ.ศ.2552-2553 นายเสริม ไชยณรงค์ / พ.ศ.2553-2554	นายกิตติภักดิ์ รุ่งธนเกียรติ (ปัจจุบันเปลี่ยนชื่อเป็น กิติเมศวร์ รุ่งธนเกียรติ) นายนิรันดร์ กัลยาณมิตร/ พ.ศ.2554-2557) นายอรรถพร สิงหวิชัย / พ.ศ.2558-ปัจจุบัน
วัตถุประสงค์การจัดงานประเพณี	ปี พ.ศ. 2550 มี 3 ประการ ดังนี้ (1) เพื่ออนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมประจำปีของจังหวัดสุรินทร์ (2) เพื่อให้ประชาชนเห็นความสำคัญของประเพณีแห่ขันโขนตา (3) เพื่อปลูกฝังให้เยาวชนมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ	

ปีที่จัดงาน	ระยะที่ 1 (ปี พ.ศ.2550-2554)	ระยะที่ 2 (ปี พ.ศ.2555-2559)
	<p>ปี พ.ศ.2551-2555 ปรับเปลี่ยนเล็กน้อย ดังนี้</p> <p>(1) เพื่ออนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมประจำปีของจังหวัดสุรินทร์</p> <p>(2) เพื่อกระตุ้นเตือนให้ประชาชนเห็นความสำคัญของประเพณีแซนโถงตา</p> <p>(3) เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนและเยาวชนมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และบรรพบุรุษ</p>	<p>ปี พ.ศ. 2555-2558 คงสาระเดิม ตาม พ.ศ. 2551-2555 มีวัตถุประสงค์ 3 ประการ ดังนี้</p> <p>(1) เพื่ออนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมประจำปีของจังหวัดสุรินทร์</p> <p>(2) เพื่อกระตุ้นเตือนให้ประชาชนเห็นความสำคัญของประเพณีแซนโถงตา</p> <p>(3) เพื่อปลูกฝังให้ประชาชนและเยาวชนมีความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ และบรรพบุรุษ (ข้อมูลจากเอกสารสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ)</p> <p>ปี พ.ศ.2559 ปรับลดสาระเหลือ 2 ข้อ ดังนี้</p> <p>(1) เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนชาวจังหวัดสุรินทร์ อนุรักษ์ และสืบสานศิลปวัฒนธรรมประเพณีและภูมิปัญญาท้องถิ่นที่ติดามของจังหวัดสุรินทร์ให้คงอยู่สืบไป</p> <p>(2) เพื่อให้เด็ก เยาวชน และประชาชนในจังหวัดสุรินทร์ ได้ร่วมสืบทอดประเพณีอันแสดงออกถึงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ ทั้งที่ล่วงลับไปแล้ว และยังมีชีวิตอยู่ รวมทั้งได้แสดงความรักสามัคคี และร่วมขับเคลื่อนงานประเพณีให้คงอยู่สืบไปผ่านกิจกรรมสาดและจัดนิทรรศการ</p> <p>หมายเหตุ ระยะที่ 2 มีวัตถุประสงค์เสริม คือมุ่งหวังให้งานประเพณีเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัด</p>
รูปแบบกิจกรรม	<p>กิจกรรมหลักมี 3 ส่วน ได้แก่</p> <p>1.กิจกรรมพิธีแซนโถงตา ได้แก่ พิธีแซนโถงตา พิธีจูนโถงตา และพิธีสงฆ์</p> <p>2.กิจกรรมขบวนแห่งานประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ</p> <p>3. งานมหรสพยามค่ำคืน และการแสดง/การประกวดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน แต่มีการปรับเปลี่ยนทุกปี ดังนี้</p> <p>-มหรสพยามค่ำคืน (ลิเกและหนังพากย์ เริ่มปี</p>	<p>กิจกรรมหลักมี 4 ส่วน ได้แก่</p> <p>1.กิจกรรมพิธีแซนโถงตา (ประกอบด้วยพิธีแซนโถงตา (รวมจะกันเจอโถงตา) พิธีจูนโถงตา และพิธีสงฆ์)</p> <p>2.กิจกรรมขบวนแห่งานประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ</p> <p>3. กิจกรรมการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน</p> <p>กิจกรรมหลักได้แก่ เจริญเบริน รำวงสรวงแซนโถงตา รำพื้นบ้าน เช่น รำแซนโถงตา</p>

ปีที่จัดงาน	ระยะที่ 1 (ปี พ.ศ.2550-2554)	ระยะที่ 2 (ปี พ.ศ.2555-2559)
	<p>พ.ศ. 2550- 2553/ เจริญ นับจากปี พ.ศ. 2554 ย้ายมาแสดงหน้าอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีฯ ก่อนมีพิธีแขวนโขนตา จุนโขนตา และพิธีสงฆ์ ส่วนกันตรึมย้ายจากแสดงช่วงกลางคืนไปอยู่ทุกช่วงกิจกรรมในงาน และมีการจัดประกวด)</p> <p>-การแสดง/การประกวด/กิจกรรมอื่น ๆ ดังนี้</p> <p>(1) ประกวดร้องเพลง (จัดเฉพาะปี พ.ศ. 2551)</p> <p>(2) ประกวดวงดนตรี/การแสดง ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน (จัดเฉพาะปี พ.ศ. 2554-2555)</p> <p>(3) ประกวดวีดีทัศน์งานประเพณีแขวนโขนตา (จัดเฉพาะปี พ.ศ. 2552)</p> <p>(4) รำอัปสร (เริ่มปี พ.ศ.2551-2555)</p> <p>(5) รำคำเรยขอ (เริ่มปี พ.ศ.2552-2555)</p> <p>(6) รำวงสรวงแขวนโขนตา (เริ่มปีพ.ศ.2553-ปัจจุบัน)</p> <p>(7) การแสดงกันตรึม บริเวณปะรำพิธี หน้าอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีฯ (เริ่มปี พ.ศ. 2552-ปัจจุบัน)</p> <p>(8) การแสดงเจริญ บริเวณปะรำพิธี หน้าอนุสาวรีย์ฯ (เริ่มปี พ.ศ. 2553-ปัจจุบัน)</p> <p>(9) นิทรรศการงานประเพณีแขวนโขนตาบูชาบรรพบุรุษ (เริ่มปีพ.ศ. 2552-ปัจจุบัน) ประกอบด้วยบอร์ดให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของประเพณีแขวนโขนตา และการสาธิตทำขนมพื้นเมืองที่ใช้ในพิธีแขวนโขนตา รวมทั้งสาธิตการแขวนโขนตาแบบดั้งเดิม</p> <p>(10) พิธีจุนโขนตาจากชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดสุรินทร์ ณ เวทีเชียงใหม่ และเวทีไพทสราญ (พ.ศ. 2552-2556)</p>	<p>รำกันตรึมพื้นบ้าน รำอัปสร รำคำเรยขอ ฯลฯ (รำแขวนโขนตา เริ่มปี พ.ศ.2556-ปัจจุบัน รำอัปสรและรำคำเรยขอ แสดงปี พ.ศ.2555 เป็นปีสุดท้าย)</p> <p>4. นิทรรศการงานประเพณีแขวนโขนตาบูชาบรรพบุรุษ บริเวณหน้าเวทีไพทสราญ</p> <p>-ปี พ.ศ. 2556 เกิดน้ำท่วมใหญ่ในจังหวัด จึงงดจัดบอร์ดนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมาของประเพณีแขวนโขนตา มีเฉพาะการสาธิตทำขนมพื้นเมือง และเพิ่มพิธีจุนโขนตาผู้อาวุโสในชุมชน ส่วนการสาธิตพิธีเช่นไหว้แบบดั้งเดิมโดยชุมชนยังคงอยู่เช่นเดิม</p> <p>-ปี พ.ศ.2557-ปัจจุบัน มีการปรับชื่อเป็น “นิทรรศการมีชีวิต ประวัติความเป็นมาของประเพณีแขวนโขนตา และการสาธิตทำขนมพื้นเมืองที่ใช้เพื่อประกอบการแขวนโขนตา” และเริ่มเปิดโอกาสให้ผู้ที่มาชมงาน/นักท่องเที่ยวได้ฝึกทำขนมพื้นเมือง</p> <p>หมายเหตุ</p> <p>-การแสดงมโหรีพื้นบ้าน (เริ่มครั้งแรกในปี พ.ศ.2557-ปัจจุบัน)</p> <p>-การประกวดกันตรึมพื้นบ้านและกันตรึมพื้นบ้านประยุกต์ (ประกวดปี พ.ศ. 2555 ปีเดียว)</p> <p>-การแสดงกันตรึมตีสโก้ ณ เวทีไพทสราญ (จัดเฉพาะปี พ.ศ. 2556-2557 แล้วยกเลิก)</p> <p>-การประกวดขบวนแห่แขวนโขนตา (เริ่มปี พ.ศ. 2555 เป็นต้นมา)</p> <p>-การแข่งขันชุดมะพร้าว การแสดงนาฏมวยไทย และการแสดงศิลปวัฒนธรรม ณ เวทีไพทสราญ (เริ่มปี พ.ศ. 2559)</p>

4.1.3 วิธีการดำเนินงาน

ในการประชุมวางแผนงานแต่ละปี นายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ (หรือตัวแทน) จะทำหน้าที่ประธานการประชุม นายกิตติพิพัทธ์ รุ่งธนเกียรติ นายภา ซึ่งรับช่วงดูแลการจัดงานระยะที่ 2 อธิบายวิธีการทำงานว่า ตลอดระยะที่ดำรงตำแหน่งนายภา ได้มุ่งเน้นให้ทุกภาคส่วนทั้งรัฐ เอกชน และประชาชน มีส่วนร่วมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผนจนถึงการขับเคลื่อนประเพณี เพราะต้องการให้ ทุกคนเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และอยากร่วมมือกันทำงาน ดังนี้

ในประเพณีมีผู้มาร่วมงานจากหลากหลายสาขาอาชีพ หลายวัย หลายกลุ่มชาติพันธุ์ อีกทั้งมีกิจกรรมต่าง ๆ มากมายในงาน ดังนั้น องค์การบริหารส่วนจังหวัด ซึ่งเป็นหน่วยงานหลักในการดำเนินงานจึงต้องมีการบริหารจัดการคนที่มาร่วมในพิธี รวมทั้งผู้ชม และผู้มาร่วมกิจกรรมต่าง ๆ ในงาน และเพื่อให้การดำเนินการจัดงานเป็นไปด้วยความเรียบร้อยสำเร็จลุล่วงตามวัตถุประสงค์ ก็จะใช้วิธีการแต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงานแล้วประชุมชี้แจงทำความเข้าใจเกี่ยวกับรายละเอียดต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการจัดงาน และปรึกษาหารือวางแผนเตรียมการจัดงานร่วมกัน นอกจากนี้แล้วยังต้องมีการมอบหมายภารกิจแบ่งหน้าที่ความรับผิดชอบในการทำงาน โดยให้ทุกภาคส่วนไม่ว่าจะเป็นหน่วยงานภาครัฐหรือคนในชุมชนได้มีส่วนร่วมในการทำงาน และจากการที่ทุกภาคส่วนได้มีส่วนร่วมจะทำให้พวกเขาเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของ และอยากให้ความร่วมมือช่วยกันทำงาน ส่งผลให้การดำเนินการจัดงานสำเร็จลุล่วงบรรลุตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ทุกประการ

(กิตติพิพัทธ์ รุ่งธนเกียรติ, สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2557)

ความพยายามที่จะให้ประชาชนในจังหวัดรู้สึกอยากมีส่วนร่วม และเป็นส่วนหนึ่งด้วยความเต็มใจ มิใช่เป็นการถูกกะเกณฑ์จ้างวานร่วมงานประเพณี มีมาตั้งแต่สมัยนายธงชัย มุ่งเจริญพร เป็นนายกองค้การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ และเป็นผู้นำการจัดงาน นายธงชัยได้ให้สัมภาษณ์แก่นกนกร จิตรมานะโรจน์ นิสิตระดับบัณฑิตศึกษา สาขานิเทศศาสตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ซึ่งวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อสืบทอดประเพณีแซนโฎนตา” ในปี พ.ศ. 2552 ความว่า

“พวกครู อาจารย์ พระ คนเฒ่าคนแก่ที่มาประชุม ทุกคนมีความรู้สึกภูมิใจที่ได้มาร่วมทำกิจกรรมที่เป็นการอนุรักษ์ประเพณีของเราที่เป็นประเพณีที่ดีอย่างนี้...ผมอยากให้การจัดงานที่เป็นการอนุรักษ์วัฒนธรรมดี ๆ มาด้วยใจ อย่าให้เงินมาเป็นปัจจัยตัวตั้ง ให้เหมือนกับเมื่อก่อนเราเคยจัดประเพณีแซนโฎนตา แล้วการที่ทุกคนออกมามีส่วนร่วม มันจะได้รู้สึกว่ามีคุณค่าเข้ามา”

(นกนกร จิตรมานะโรจน์, 2553: 180-181)

ปี พ.ศ. 2557 และพ.ศ. 2558 ผู้วิจัยได้เข้าสังเกตการณ์การประชุมวางแผนการจัดงาน พบว่าตัวแทนหน่วยงานต่าง ๆ ทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชนต่างเข้าร่วมปรึกษาหารือเป็น

จำนวนมาก เช่น นายแพทย์สาธารณสุขจังหวัดสุรินทร์ ผู้บังคับการตำรวจภูธรจังหวัดสุรินทร์ อธิการบดีมหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ รองอธิการบดีประจำวิทยาเขตสุรินทร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน ผู้อำนวยการสถานีวิทยุกระจายเสียงแห่งประเทศไทย วัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ ผู้อำนวยการสำนักพระพุทธศาสนาจังหวัดสุรินทร์ ผู้อำนวยการโรงพยาบาลจังหวัดสุรินทร์ ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาประถมศึกษาสุรินทร์ เขต 1 2 และ 3 ผู้อำนวยการสำนักงานเขตพื้นที่ศึกษามัธยมศึกษาสุรินทร์ เขต 33 ประธานสภาและสมาชิกสภาประชาชนชาวบ้านจังหวัดสุรินทร์ ศิลปินพื้นบ้านสาขาต่าง ๆ ผู้อำนวยการหรือตัวแทนโรงเรียน เช่น โรงเรียนสิรินธร โรงเรียนอนุบาลสุรินทร์ โรงเรียนบ้านดงมัน วิทยาลัยเทคโนโลยีสุรินทร์ศึกษา เป็นต้น (ข้อมูลคำสั่งแต่งตั้งคณะกรรมการจัดงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2557 และสังเกตการณ์การประชุม)

ภาพที่ 62 บรรยากาศการประชุมวางแผนเตรียมงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ
มีนายกองค์การบริหารจังหวัดสุรินทร์ เป็นประธานการประชุม

ลักษณะการทำงาน ที่ประชุมจะสรุปประเมินผลนำไปประเด็นปัญหาที่เกิดขึ้นปีก่อนมาพิจารณาแก้ไข หลังการสอบถามความคิดเห็นจากที่ประชุมจึงมีการตัด เติม ปรับกิจกรรมให้เหมาะสม และนำเสนอสำหรับการจัดงานครั้งต่อไป การตัดสินใจแต่ละครั้ง มีลักษณะระดมความคิดเห็น และรับฟังความเห็นจากทุกฝ่ายที่เข้าร่วมประชุม ไม่ได้เบ็ดเสร็จเด็ดขาดโดยคณะกรรมการที่เป็นบุคลากรของ

องค์การบริหารส่วนจังหวัด จากนั้นแต่ละฝ่ายซึ่งได้รับมอบหมายหน้าที่ ก็จะนำแผนนโยบายปฏิบัติ กลับไปบริหารจัดการต่อ เช่น ฝ่ายพิธีการและการแสดง จัดเตรียมพิธีกร และลำดับพิธีการ ฝ่ายดูแล รับผิดชอบการแสดง (การร่ายรำและดนตรีพื้นบ้าน) เตรียมฝึกซ้อมการเล่นพื้นบ้าน เพื่อให้เกิด ความสมบูรณ์พร้อมเวลาแสดงจริง ฝ่ายจัดขบวน และควบคุมขบวนแห่ รับผิดชอบดูแลการตกแต่ง รั้วขบวนในห้างดงาม ดำเนินไปอย่างเรียบร้อย ทั้งขบวนหลัก (ขบวนแห่กลาง) ซึ่งประกอบด้วยขบวนรถ ประชาสัมพันธ์ประวัติความเป็นมาและความสำคัญของ ประเพณีแซนโฎนตา ขบวนแห่เครื่องแซน โฎนตา เครื่องจูนโฎนตา ขบวนชวนกันไปทำบุญ ขบวนแห่ของโรงเรียน และขบวนรองของชุมชน คุ้มวัดต่าง ๆ สำหรับหน่วยงานหรือชุมชนที่ส่งขบวนแห่เข้าประกวด ก็ต้องตระเตรียมความพร้อมร่วม กิจกรรม ตามกติกา หรือเกณฑ์การตัดสินจากหนังสือเชิญขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์

กล่าวได้ว่า ความสำเร็จของการจัดประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษเกิดจากการ ประสานความร่วมมือกันระหว่างองค์กรทั้งภาครัฐ เอกชน และประชาชน รวมทั้งมีการอุดหนุนทุน ทรัพย์จากหน่วยงานที่เข้าร่วม ดังที่นายทวิศักดิ์ รัฐสมุทธร ตัวแทนครูโรงเรียนอนุบาลสุรินทร์ ให้ข้อมูล ว่า เมื่อโรงเรียนได้รับมอบหมายให้จัด “ขบวนแห่แซนโฎนตา” เข้าร่วม ผู้อำนวยการโรงเรียนได้ แต่งตั้งคณะกรรมการฝ่ายต่าง ๆ มีการจัดประชุมคณะกรรมการ เตรียมขบวน และร่วมงานในวันจริง เมื่อการจัดกิจกรรมผ่านไป โรงเรียนได้รับการชมเชย ยกย่องมากมายจากชุมชน ตลอดจนหน่วยงาน ต่าง ๆ นายทวิศักดิ์ รัฐสมุทธร ยังแสดงทัศนคติว่าการทำงานต้องอาศัยคน และงบประมาณสนับสนุน ทางโรงเรียนได้รับบจจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์เป็นหลัก และทางโรงเรียนสนับสนุนอีก ส่วนหนึ่ง ครูจะต้องแบ่งเวลาจากการเรียนการสอนมาช่วยงาน เพื่อให้ทุกอย่างสามารถลุล่วงไปได้ (ทวิศักดิ์ รัฐสมุทธร, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2558)

ภาพที่ 63 การตกแต่งขบวนของโรงเรียนอนุบาลสุรินทร์ ไหว้ขอพรสิ่งศักดิ์ และเคลื่อนขบวนไปยังศาลากลางจังหวัด

เท่าที่ผู้วิจัยได้ลงพื้นที่สังเกตบรรยากาศการเตรียมงานของกลุ่มย่อยอื่น ๆ เช่น กลุ่มกันตรึม บ้านดงมัน กลุ่มมโหรีพื้นบ้าน กลุ่มนาฏศิลป์พื้นบ้าน กลุ่มจัดนิทรรศการมีชีวิต กลุ่มรับผิดชอบขบวนช่างแห่งกลาง ฯลฯ พบว่าหลังจากได้รับมอบหมายจากที่ประชุมใหญ่ ทุกฝ่ายต่างกลับไปเตรียมความพร้อมเพื่อทำให้ผู้ชม และนักท่องเที่ยวได้เห็นกิจกรรมหลากหลายในวันจัดงาน

4.1.4 ผู้ร่วมงานประเพณี

รายละเอียดของผู้ร่วมงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องโดยตรง คือกลุ่มคนร่วมประกอบพิธี มีบันทึกไว้ในเอกสารสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณี สรุปได้ว่า ปีแรกที่จัดงานมีกลุ่มเขมรเข้าร่วมมากที่สุด รองลงมาคือกลุ่มสวย และกลุ่มจีนซึ่งเป็นผู้บริหารหน่วยงาน และเจ้าของห้างร้านที่ได้รับเชิญ ส่วนกลุ่มลาวอีสาน ในระยะแรก (ปี พ.ศ. 2550 – 2555) ยังเข้าร่วมน้อย ต่างจากระยะที่ 2 (ปี พ.ศ. 2555 – 2559) เข้าร่วมมากขึ้น เช่น กลุ่มลาวจากอำเภอสนม อำเภอจอมพระ อำเภอรัตนบุรี เป็นต้น

ส่วนผู้ไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในงานโดยตรง จากการสังเกตพบว่าเป็นกลุ่มผู้มาชมงานหรือนักท่องเที่ยว ในช่วงปี พ.ศ. 2555-2559 ส่วนใหญ่เป็น “คนใน” หากเป็น “คนนอก” มักเป็น

กลุ่มนิสิตนักศึกษา และคนต่างถิ่นที่มาทำงานในจังหวัดสุรินทร์ นักท่องเที่ยวจากต่างพื้นที่และชาวต่างชาติที่ตั้งใจเดินทางมาชมงานโดยเฉพาะ พบไม่มากนัก

ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ผู้ที่มาร่วมงานตลอดระยะเวลา 5 ปีแรก เป็นกลุ่มเขมรมากที่สุด รองลงมาเป็นกลุ่มส่วย ส่วนกลุ่มลาวและจีนยังมีน้อย ส่วนหนึ่งคงเป็นเพราะการประชาสัมพันธ์ และการทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ของการจัดงานกับประชาชนยังไม่ชัดเจนและทั่วถึง จึงเป็นไปได้ที่ชนกลุ่มลาว และกลุ่มจีน จะคิดว่าประเพณีแซนโฌนตาที่ภาครัฐจัดขึ้นนี้ เอื้อประโยชน์ให้กลุ่มชาติพันธุ์เขมรมาร่วมกิจกรรมโดยเฉพาะ หากตีความจากชื่องาน ส่วนกลุ่มส่วยมีความเชื่ออยู่แล้วว่า พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวางเป็นบรรพบุรุษของตน ย่อมยินดีจะเข้าร่วม อีกทั้งกลุ่มส่วยเลี้ยงช้าง มีหน้าที่สำคัญที่ภาครัฐมอบหมาย คือเป็นผู้บังคับช้างนำขบวนแห่แซนโฌนตาอบเมืองทุกปี

ข้อมูลอีกส่วนหนึ่งซึ่งยืนยันการเข้าร่วมในระยะแรกว่ามีกลุ่มเขมรมากที่สุด คือผลการศึกษาจากงานวิจัยเรื่อง “การสื่อสารเพื่อการสืบทอดประเพณีแซนโฌนตา” ของ กนกพร จิตรมานะโรจน์ ที่ได้ลงพื้นที่เก็บข้อมูลภาคสนาม *ประเพณีแซนโฌนตา* ขวบบูรพบุรี ช่วงปีพ.ศ. 2552 (ปีที่ 3 ของการจัดงาน) กนกพรเลือกผู้ให้ข้อมูลแบบเจาะจง จำนวน 21 คนเพื่อวิจัยเชิงคุณภาพ และเลือกกลุ่มตัวอย่างอีก 200 คนเพื่อวิจัยเชิงปริมาณ ในแบบสอบถามไม่มีการระบุว่าเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ใด แต่การถอดเทปสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลเชิงคุณภาพ ทำให้ทราบว่า ประกอบด้วยข้าราชการ 2 คน ผู้นำท้องถิ่น 6 คน สมาชิกครอบครัว 3 คน และประชาชนชาวบ้าน 10 คน ส่วนของข้อมูลเบื้องต้นมีการระบุชุมชนของผู้ให้ข้อมูลไว้ชัดเจน เช่น เป็นชาว ต.ท่าสว่าง ต.นอกเมือง ต.บ้านจารย์ ต.ตรำตม ต.คอโค ต.จอมพระ ต.สะโน และ ต.ในเมือง (กนกพร จิตรมานะโรจน์, 2553: 146-236) คำบลเหล่านี้เป็นข้อบ่งชี้ถึงพื้นที่อาศัยของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร อีกทั้งคำตอบส่วนใหญ่ก็สอดคล้องกันในแง่ที่มีการกล่าวถึง *ประเพณีแซนโฌนตา* ในฐานะที่เป็น “งานบุญเดือนสิบ” ซึ่งปฏิบัติกันอยู่ในชุมชนเขมร ไม่ปรากฏคำตอบที่กล่าวถึงในแง่บริบทของกิจกรรมเพื่อเช่นไหว้ผีเจ้าเมืองสุรินทร์เลย ลักษณะเช่นนี้จึงเป็นไปได้ว่า อาจเนื่องจากผู้วิจัยเองเน้นให้ความสำคัญเรื่องทิศทางการสื่อสาร (การประสานงาน) การจัดงานระหว่างกลุ่มราชการกับประชาชนชาวบ้าน กลุ่มราชการกับผู้นำท้องถิ่น สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์กับประชาชน และระหว่างองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์กับประชาชน ไม่ได้มุ่งพิจารณาว่าประชาชนเข้าใจตรงกันหรือไม่ว่า *ประเพณีแซนโฌนตา* ขวบบูรพบุรี ในฐานะประเพณีประติษฐานใหม่ให้ประชาชนได้เช่นไหว้บรรพบุรุษของจังหวัดร่วมกัน ทำให้ได้คำตอบที่อิงไปตามประสบการณ์และการรับรู้ของผู้ตอบแบบสอบถามที่มีต่องานบุญแซนโฌนตาแบบดั้งเดิม เหตุนี้จึงอนุมานได้ว่าผู้ให้ข้อมูล โดยมากเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ซึ่งสอดคล้องกับกลุ่มผู้ตอบแบบประเมินความพึงพอใจต่อการจัดงานที่จัดทำโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ว่า ขบวนแห่ที่เข้าร่วมส่วนใหญ่มาจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ในเขตอำเภอเมือง ซึ่งเป็นพื้นที่ที่มีกลุ่มเขมรอาศัยอยู่เป็นหลักนั่นเอง

(รายงานสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2552, 2552: ภาคผนวก)

การรวมตัวอยู่ในพื้นที่เดียวของผู้คนที่มีความแตกต่างทั้งชาติพันธุ์ และวิถีปฏิบัติ เพื่อแสดงออกต่อเจ้าเมืองผู้ล่งลับ เป็นข้อบ่งชี้ประการหนึ่งว่า ความพยายามในการสร้างความหมายใหม่แก่ประเพณี โดยดึงบรรพบุรุษร่วมของผู้คนมาเป็นจุดเชื่อมร้อย สามารถรองรับความหลากหลายของกลุ่มคนได้ ซึ่งคำยืนยันของหัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์และการท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ที่ว่า “ผู้ร่วมงานต่างช่วยกันขับเคลื่อนงานประเพณีจนบรรลุความสำเร็จทุกปีตั้งแต่เริ่มมีการจัดงาน” (เพียง นิจิตตะโล, สัมภาษณ์, 17 สิงหาคม 2557) ช่วยย้ำถึงความร่วมแรงร่วมใจของชาวสุรินทร์ในการบำรุงรักษาประเพณีดำรงสืบเนื่องเรื่อยมา

อนึ่ง กรณีที่มีชุมชนลาวบางแห่ง เช่น ชาวอำเภอโนนนารายณ์ซึ่งเคยมาร่วมกิจกรรมในปีแรก และไม่ได้มาอีกในปีต่อมา นักวิชาการขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ให้ทัศนะว่า “น่าจะเป็นเพราะ โนนนารายณ์เป็นหมู่บ้านลาวแท้ทั้งหมดจากรุ่นสู่รุ่น บรรพบุรุษไม่เคยปฏิบัติ ไม่เคยทำ” (จันทร์ฉาย เรียบร้อย, สัมภาษณ์, 7 พฤษภาคม 2558) ความเห็นนี้ มีความเป็นไปได้สูงเนื่องจากอำเภอโนนนารายณ์ (แยกจากอำเภอรัตนบุรี) ประกอบด้วย 5 ตำบล 68 หมู่บ้าน ทุกชุมชนดำเนินชีวิตแบบวิถีวัฒนธรรมลาวอีสานมาตลอด ใช้ภาษาลาวในการสื่อสาร และยึดฮีต 12 คอง 14 เป็นแนวทางปฏิบัติในชีวิต เมื่อต้องเข้าร่วมกิจกรรมที่เคยเป็นของกลุ่มเขมรมาก่อนอาจเกิดความรู้สึก “เป็นอื่น” ได้ แต่เมื่อผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นายทองเจริญ ตุ่นทอง สมาชิกองค์การบริหารส่วนจังหวัด เขตอำเภอโนนนารายณ์ 3 สมัย ทำให้รับทราบเหตุผลที่แท้จริงว่า เพราะปัจจัยภูมิศาสตร์และเศรษฐกิจซึ่งชุมชนลาวตั้งอยู่ในพื้นที่ห่างไกลจากสถานที่จัดงาน และงบประมาณที่ได้รับไม่เพียงพอต่อค่าใช้จ่าย ชาวโนนนารายณ์จึงไม่ได้เข้าร่วมงานในปีต่อมา ดังคำอธิบายว่า

“...ชาวโนนนารายณ์แยกตัวออกจาก อ.รัตนบุรี ประกอบด้วย 5 ตำบล ถือว่าเป็นอำเภอเล็ก ๆ แต่ประชากรเกือบ 100 เปอร์เซ็นต์ ถือวัฒนธรรมลาว อาจยังไม่คุ้นชินกับการจัดงานแซนโฌนตาแบบเขมร แต่ในปี พ.ศ. 2550 ผมก็นำคนเข้าร่วมเพื่อเป็นเกียรติแก่การจัดงานครั้งแรก แต่ในปีต่อ ๆ มา ก็ไม่ได้ไป ด้วยเหตุผลหลายอย่าง ความจริงแล้วชาวโนนนารายณ์เข้าใจเจตนาของการจัดงานดี และทุกคนก็รักเคารพพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวางเช่นเดียวกับชาวสุรินทร์กลุ่มอื่น ๆ แต่ด้วยงบประมาณอันจำกัดที่ทางอบจ.พยายามจะจัดสรรให้ถ้วนทั่ว (ประมาณอำเภอละ 20,000 บาท) ซึ่งไม่เพียงพอสำหรับอำเภอเล็ก ๆ ที่อยู่ไกลตัวเมืองเกือบ 100 กิโลเมตร ไหนจะค่าใช้จ่ายเรื่องการเดินทาง การจัดขบวน ดุแลขบวน และดูแลความปลอดภัยของชาวเมืองขณะเดินทางไปและกลับ ผมในฐานะสจ.จึงเสนอว่าให้เองบส่วนที่จัดสรรแก่ อ.โนนนารายณ์ไปให้แก่ชุมชน ตำบล หรืออำเภอใกล้ ๆ ที่ประสงค์จะเข้าร่วม ซึ่งน่าจะมีเป็นจำนวนมาก และเขาเดินทางได้สะดวกกว่า”

(ทองเจริญ ตุ่นทอง, สัมภาษณ์, 15 มกราคม 2559)

เสียงสะท้อนจาก (ตัวแทน) ชาวอำเภอโนนนารายณ์ข้างต้น แสดงให้เห็นที่มาส่วนหนึ่งว่างบประมาณสนับสนุนที่ไม่เพียงพอต่อการบริหารจัดการ เป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อการตอบรับหรือปฏิเสธกิจกรรม แต่ข้อจำกัดดังกล่าวยังไม่ใช่อุปสรรคตายตัวว่าชาวโนนนารายณ์ หรือชุมชนลาว อื่น ๆ จะไม่เข้าร่วมพิธีแซนโฌนตาตลอดไป เพราะหากได้รับการจัดสรรงบประมาณมากขึ้น หรือ สจ.สามารถหางบประมาณส่วนอื่นมาสมทบได้ ชาวโนนนารายณ์ หรือชาวอำเภอห่างไกลทั้งหมดหรือบางส่วนก็อาจมาร่วมงานมากขึ้น

ปรากฏการณ์ของการตอบรับหรือปฏิเสธของบางชุมชน ช่วยให้เข้าใจเหตุผลของการเข้าร่วมพิธีแซนโฌนตาได้บ้าง แต่น่าคิดว่าในกรณีของกลุ่มลาวนั้นเป็นที่ทราบโดยทั่วกันว่า มีวิถีปฏิบัติด้านจารีตพิธีค่อนข้างแตกต่างจากกลุ่มเขมร โดยเฉพาะชาวอำเภอรัตนบุรี และอำเภอโนนนารายณ์ ที่ถือฮีต 12 คอง 14 อย่างเข้มข้น ผู้วิจัยมีความเห็นเพิ่มเติมว่า คนลาวมีข้อยึดถือเกี่ยวกับ “ชะล่า” หรือข้อห้ามต่าง ๆ อยู่ เป็นไปได้หรือไม่ว่า หากมีความเข้าใจว่าประเพณีแซนโฌนตาบุรุษ (โดยชื่อเรียกบ่งบอกความเป็นเขมร) เป็นการออกมาแสดงสักการะต่อผีตามความเชื่อเขมรที่ไม่ใช่ผีตามวิถีที่กลุ่มตนถือปฏิบัติอยู่อาจดูไม่เหมาะสม จึงมีวิธีเลี่ยงอย่างสุภาพ โดยให้สมาชิกสภาจังหวัดที่รับผิดชอบดูแลเขตอำเภอโนนนารายณ์เป็นกระบอกเสียง แต่ก็ยังเป็นเพียงข้อสันนิษฐานหนึ่งเท่านั้น เพราะเมื่อตรวจสอบข้อมูลย้อนหลังจากเอกสาร และสังเกตการณ์ในภาคสนามตลอด 5 ปี ก็ยังพบกลุ่มลาวจากอำเภอท่าตูม อำเภอจอมพระ อำเภอสนม และอำเภอรัตนบุรี มาร่วมกิจกรรมโดยตลอด และมีที่ท่าว่าจะเพิ่มปริมาณขึ้นเรื่อย ๆ ประเด็นเรื่อง “ชะล่า” จึงอาจไม่ใช่เหตุผลหลัก

ส่วนกลุ่มส่วย ค่อนข้างมีวัฒนธรรมใกล้เคียงกับกลุ่มเขมร รวมทั้งลักษณะอุปนิสัยพื้นฐานของคนส่วยมีพยายามปรับตัวเข้ากับกลุ่มอื่น ๆ โดยเฉพาะกลุ่มเขมรอยู่ตลอดเวลา จึงมีความเป็นไปได้ที่จะมาร่วมงานสูงกว่าในกลุ่มลาว และธรรมเนียมหนึ่งที่ได้สังเกตเห็นได้ชัด คือการใช้ขนม ข้าวต้มบางชนิดในพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษเหมือนกัน เช่น มีข้าวต้มห่อด้วยใบมะพร้าว ข้าวต้มมัด ปรากฏอยู่ในชุดเครื่องเซ่น และพิธีกรรมอื่น ๆ เช่นกัน แสดงให้เห็นการมีวิถีการกินที่ใกล้เคียงกัน ที่สำคัญว่านั่นคือ วันเซ่นไหว้ ผีบรรพบุรุษของกลุ่มส่วย (ง่าก) ก็ถือวันตรงกับกลุ่มเขมร

พัฒนาการของการจัดงาน เห็นได้ว่าปีแรกมีการเปิดตัวประเพณีใหม่ของจังหวัดรูปแบบกิจกรรมยังไม่หลากหลายเช่นปัจจุบัน เน้นการอนุรักษ์พิธีกรรมที่มาจากงานบุญแซนโฌนตาเดิมตามวัตถุประสงค์หลักของการจัดงาน มีขบวนแห่จากชุมชนต่าง ๆ ใน 36 เขตพื้นที่ เข้าร่วม 25 ขบวน มีทั้ง ชุมชนเขมร เช่น ขบวนแห่จากบ้านดงมัน (เขมร) ขบวนแห่จากบ้านนาเสือก (เขมร) ขบวนแห่จากคุ้มวัดกลางสุรินทร์ (เขมร) ชุมชนส่วย เช่น ขบวนแห่จากตำบลท่าตูม (ส่วย) ขบวนแห่จากอำเภอศรีณรงค์ (ส่วย) ชุมชนผสม เช่น ขบวนแห่จากคุ้มวัดหัวตะพาน (เขมร/ส่วย) ขบวนแห่จากบ้าน

โคกกลาง(ลาว/เขมร/ส่วย) ขบวนแห่จากวัดยางบ่อภิรมย์ (เขมร/ส่วย/ลาว) เป็นต้น ชุมชนลาวแท้ มีชุมชนเดียว คือ ขบวนแห่จากอำเภอโนนนารายณ์ (ลาว)

เมื่อพิจารณากลุ่มชาติพันธุ์ในบันทึกขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ พบว่าปีแรกที่จัดงาน ชุมชนที่เข้าร่วมส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเขมร รองมาคือกลุ่มส่วย และชุมชนผสม ส่วนกลุ่มลาวแท้ ๆ มีเพียงกลุ่มเดียว คือ จากอำเภอโนนนารายณ์ ประกอบกับคำให้สัมภาษณ์ของ สจ.ทองเจริญ ตุ่นทอง จะเห็นได้ว่าปัจจัยที่ส่งผลกระทบต่อตรงในการปฏิเสธเข้าร่วมพิธีแซนโหมงตาไม่ใช่ความรู้สึกต่อต้านงานประเพณี แต่เป็นเรื่องของงบประมาณอันจำกัดในการบริหารจัดการ อีกทั้งเมื่อผู้จัดงานเพียงแต่ขอความร่วมมือโดยสมัครใจมิได้บังคับ จึงเป็นปัจจัยเสริมให้กลุ่มลาวที่อยู่ไกลตัวเมืองสุรินทร์เข้าร่วมน้อย ซึ่งต่างจากกลุ่มส่วยที่ไม่เพียงแต่มีวิถีปฏิบัติหลายประการคล้ายกลุ่มเขมร แต่พวกเขาต่างมีความเชื่ออยู่แล้วว่าเจ้าเมืองคนแรกเป็นกวย หรือส่วย จึงน่าจะเป็นเหตุจูงใจสำคัญให้ลูกหลานชาวส่วย ไม่ว่าจะส่วยแท้ ส่วยลาว ส่วยเขมร อยากจะเข้าร่วมงาน

กรณีของ*กลุ่มคนจีน* เมื่อสังเกตการณ์ในพื้นที่จัดงานไม่ปรากฏว่าการเข้าร่วมขบวนแห่ ในลักษณะมาเป็นชุมชนชาวจีนโดยเฉพาะเช่นอีก 3 กลุ่ม มีเฉพาะช่วงพิธีเช่นไหว้ รับประทาน และพิธีสงฆ์ ที่ผู้บริหารจังหวัด ตัวแทนภาคเอกชน และผู้ที่ได้รับเชิญ ที่เป็นลูกหลานชาวไทยเชื้อสายจีน ส่วนลูกหลานชาวจีนที่แต่งงานกับกลุ่มส่วยหรือเขมรน่าจะมียู่บ้างในขบวนแห่จากชุมชน โรงเรียน สถาบันการศึกษาที่เข้าร่วม

จากการสัมภาษณ์เจ้าหน้าที่ฝ่ายกองการศึกษาและวัฒนธรรม องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ในฐานะตัวแทนผู้จัดงาน ทราบว่ามีชาวจีนบางครอบครัว เช่น ตระกูลของนายบุญเกียรติ โสเสถียรกิจ ที่แม้ไม่ได้เข้าร่วมพิธี แต่ขอทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดนำชุดเครื่องเช่น เช่น หัวหมู ขนม ผลไม้หลากชนิด มาเข้าร่วมพิธีบูชาเจ้าเมืองโดยตลอด เพื่อความสิริมงคล (อมรรัตน์ สัตย์ชื่อ, สัมภาษณ์, 10 มกราคม 2560) ที่น่าสนใจอย่างยิ่งคือปัจจุบันพบว่า เมื่อถึงช่วงงานบุญสารทเดือนสิบเขมร บริษัท ห้างร้านต่าง ๆ ที่มีคนจีนเป็นเจ้าของธุรกิจ ขอมีส่วนร่วมโดยการประกาศหยุดงานให้พนักงานในร้านได้กลับไปเข้าร่วมกิจกรรมแซนโหมงตาทั้งในระดับชุมชน ระดับจังหวัด หรือเดินทางกลับประเทศกัมพูชากรณีเป็นคนต่างด้าว และคำสัมภาษณ์ของสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เขต 1. อ.เมืองสุรินทร์ ก็สามารถยืนยันการมีส่วนร่วมของกลุ่มชาวจีนในสุรินทร์ได้เป็นอย่างดี

จากการที่ชาวเขมรสุรินทร์ เห็นความสำคัญของประเพณีแซนโหมงตา มาจนถึงปัจจุบัน ห้างร้านบริษัทต่าง ๆ ที่มีลูกจ้างหรือคนงานเขมรไปทำงาน พอถึงงัยแซนโหมงตา หรืองัยเบ็ณฑ์ วมก็จะพากันหยุดงานเพื่อไปร่วมพิธีแซนโหมงตาในแต่ละหมู่บ้าน...ปัจจุบันนี้นายจ้างที่มีลูกจ้างแรงงานเขมร ทั้งเขมรสุรินทร์และเขมรทางฝั่งโน้น (กัมพูชา) พอถึงวันแซนโหมงตาต้องหยุดให้ลูกจ้างไปเลย

(พิชิต สายแสงจันทร์, สัมภาษณ์, 17 มกราคม 2559)

กล่าวได้ว่า ถึงแม้ว่าชาวจีนจะเป็นชุมชนขนาดเล็ก ปราศจากการเชื่อมร้อยทางวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็งานบุญแซนโฉนดา หรือร่วมชาติพันธุ์เดียวกันกับเจ้าเมือง เช่นกลุ่มเขมร และกลุ่มส่วย แต่จากประวัติการอพยพเข้ามาของชาวจีนตั้งแต่ยุคแรกเริ่มก่อนสร้างทางรถไฟ และสืบเนื่องเรื่อยมา สามารถเป็นสิ่งบ่งบอกว่าชาวจีนมีความผูกพัน และสำนึกบุญคุณของราชอาณาจักรสยาม และเมืองสุรินทร์อย่างมาก เพราะเป็นทั้งแหล่งพักพิง ให้ที่พำนักหากิน และให้อาศัยสืบวงศ์ตระกูลมาหลายชั่วอายุคน ดังนั้น ชาวจีนจึงมีบทบาทในงานประเพณีเช่นเดียวกับคนท้องถิ่นในฐานะสมาชิกของจังหวัดสุรินทร์ สามารถจำแนกลักษณะการมีส่วนร่วมได้ 3 กลุ่ม คือ หนึ่ง กลุ่มที่แสดงออกด้านความกตัญญูต่อบุคคลผู้เป็นตัวแทนของแผ่นดินที่ตนอาศัย ผ่านการถวายเครื่องเซ่น ซึ่งความกตัญญูคือคุณธรรมหนึ่งในคุณธรรมแปดประการ ที่ชาวจีนยึดถือ และปรากฏเป็นคุณธรรมแรกที่ปรัชญาขงจื้อสั่งสอน (หลักคุณธรรม 8 ประการของท่านขงจื้อ: ออนไลน์) สอง กลุ่มเจ้าของกิจการที่มีจริยธรรมและเคารพสิทธิของผู้อื่น เห็นได้จากการ ให้งานลาหยุดเพื่อเข้าร่วมพิธีประจำจังหวัด หรือประเทศเพื่อนบ้าน และ สาม เป็นประชากรของจังหวัดที่ได้รับเกียรติเป็นตัวแทนคนไทยเชื้อสายจีนเข้าร่วมพิธี แสดงถึงความเป็นหนึ่งเดียวกันทางสังคม

เหตุที่การจัดงานในระยะแรกกลุ่มชาติพันธุ์มีความหลากหลายน้อย อาจเป็นเพราะการประชาสัมพันธ์ผ่านสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ยังไม่ทั่วถึงเท่าที่ควร รวมทั้งความพยายามที่จะพัฒนางานประเพณีเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ซึ่งมีการบรรจุกิจกรรมหลากหลายให้ประชาชนได้เข้าร่วมทำ เพิ่งจะปรากฏชัดเจนในระยะ 5 ปีหลังจากที่นายกิตติภัทร์ รุ่งธนเกียรติเป็นนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ทำให้การประชาสัมพันธ์เข้มข้นยิ่งขึ้น มีสื่อโทรทัศน์ช่อง 3 5 7 9 และ รายการทางโทรทัศน์ที่มีผู้ชมเป็นจำนวนมาก เช่น รายการแจ๋ว ทางช่อง 3 สกู๊ปข่าว NBT อีสานใต้ (ออกอากาศ 29 กันยายน และ 6 ตุลาคม 2559) หรือ ทีวีชุมชน ที่นำเสนอทางช่อง THAI PBS (ออกอากาศ 29 กันยายน 2559) เป็นต้น ช่วยประชาสัมพันธ์งานอีกทางหนึ่ง จึงส่งผลให้ผู้คนเริ่มรู้จักและเข้าใจเจตนาการจัดงานมากขึ้นว่าเป็นประเพณีเช่นไหว้บรรพบุรุษของจังหวัด และนักท่องเที่ยวสามารถเข้าร่วมงานได้ อีกทั้งเมื่อผู้จัดงานเปิดโอกาสให้ผู้เข้าร่วมทุกกลุ่มได้ออกแบบสร้างสรรค์ชบวนแห่งของตนโดยการบรรจุอัตลักษณ์กลุ่ม อัตลักษณ์จังหวัด เข้าไปในชบวนได้เต็มที่ เพื่อนำเสนอจุดเด่นและความภูมิใจในชาติพันธุ์ตน อีกทั้งมีรางวัลการประกวดเป็นแรงจูงใจ กลุ่มเป้าหมายที่ภาครัฐต้องการให้มาร่วมงานจึงปรากฏกลุ่มคนหลากหลายและเห็นชัดในระยะหลัง

จากภาพรวมการจัดงานตั้งแต่แรกเริ่มจวบจนปัจจุบัน กล่าวได้ว่า ประเพณีแซนโฉนดาบูชาบรรพบุรุษ เป็นความสำเร็จหนึ่งของภาครัฐในการประดิษฐ์ประเพณี เพราะภาคประชาชนได้เข้ามามีส่วนร่วม ตั้งแต่การวางแผน ออกแบบกิจกรรม และร่วมกันทำให้ประเพณีเกิดขึ้น และรักษาให้คงอยู่จวบจนทุกวันนี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทำให้การจัดงานบรรลุเจตนารมณ์ คือสามารถอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมของจังหวัด สร้างพื้นที่ให้ชาวสุรินทร์ทุกเพศ ทุกวัย ทุกกลุ่ม ได้แสดงคุณธรรมความ

กตัญญูทเวทิต่อบรรพบุรุษของจังหวัดที่ล่วงลับ ต่อผู้สร้างคุณูปการแก่จังหวัดและชาวสุรินทร์ที่ยังมีชีวิต และให้ชาวสุรินทร์ได้ร่วมกันสืบสานงานประเพณี รวมถึงสามารถปรับตัวรองรับกระแสการท่องเที่ยว เพื่อสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจแก่จังหวัดในระหว่างการจัดงาน

กระบวนการดำเนินงาน ตั้งแต่การคัดเลือกวัฒนธรรมมาผลิตซ้ำ ระดมคนร่วมวางแผน กำหนดวัตถุประสงค์ ตั้งชื่องาน จนกระทั่งประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ถือกำเนิดขึ้นและบรรจุเป็นกิจกรรมประจำเดือน 10 ในปฏิทินท่องเที่ยวจังหวัดสุรินทร์ สามารถแสดงแผนผังได้ดังนี้

ภาพที่ 64 กระบวนการวางแผนออกแบบงานประเพณี

4.2 แนวคิดการประกอบสร้างประเพณี

ในกระบวนการผลิตหรือประดิษฐ์ประเพณีหนึ่ง ๆ แนวคิดที่อยู่เบื้องหลังการประกอบสร้างประเพณี เป็นปัจจัยสำคัญในการผลักดันให้กิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นเป็นรูปธรรม

เมื่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ มุ่งหวังให้ประเพณีแซนโหมินตาบูชาบรรพบุรุษ เป็นทั้งพื้นที่อนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิม เป็นพื้นที่แสดงออกร่วมกันต่ออดีตเจ้าเมืองของคนทั้งจังหวัด และมุ่งให้ประเพณีเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัดช่วงการจัดงาน แต่ในทางปฏิบัติแซนโหมินตาเป็นงานบุญเฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เขมรมาก่อน การจะดึงคนต่างกลุ่มมาเป็นส่วนหนึ่งของพลังขับเคลื่อนจึงเป็นอุปสรรคสำคัญ แต่หลักฐานเชิงประจักษ์ ด้านความร่วมมือร่วมใจของประชาชนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในการเข้าร่วมงานและช่วยกันธำรงประเพณีให้อยู่มาจนครบ 1 ทศวรรษ ในปี พ.ศ. 2559 จึงนำมาสู่ความพยายามค้นหาคำตอบต่อไปว่า ในกระบวนการผลิตซ้ำงานบุญ “ราษฎร์” และทำให้เป็นประเพณี “รัฐ” ผู้จัดงานมีแนวคิดการประกอบสร้างประเพณีอย่างไร เพื่อให้ทุกกิจกรรมในงานสามารถตอบสนองเป้าหมายทั้ง 3 ประการดังกล่าว

การวิเคราะห์แนวคิดการประกอบสร้างประเพณี ผู้วิจัยใช้ข้อมูล 3 ส่วน ได้แก่ เอกสารรายงานสรุปผลการดำเนินงานโครงการจัดงานประเพณีแซนโหมินตาบูชาบรรพบุรุษ ซึ่งองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์จัดทำขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550-2559 สัมภาษณ์เชิงลึกผู้เกี่ยวข้อง 3 กลุ่ม กลุ่มแรก บุคลากรขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ กลุ่มที่สอง ผู้ร่วมขับเคลื่อนประเพณี ประกอบด้วยตัวแทนคณะครู-นักเรียนจากสถาบันการศึกษาต่าง ๆ ตัวแทนชุมชนที่เข้าร่วม ศิลปินพื้นบ้าน นักแสดง และผู้นำในการประกอบพิธี และกลุ่มที่สาม คือนักท่องเที่ยว ทั้งคนในและคนนอกจังหวัด และใช้การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วมตั้งแต่วันประชุมเตรียมงาน (ปี พ.ศ. 2557 และ พ.ศ. 2558) และวันจัดงานประเพณีตลอดระยะเวลา 5 ปี

ข้อมูลจากเอกสาร คำสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม ผู้วิจัยสามารถสรุป “แนวคิด” ที่ทำหน้าที่ “กำกับ” การประกอบสร้างประเพณี ได้ 3 ประการ คือ

ประการแรก ประเพณีแซนโหมินตาบูชาบรรพบุรุษเป็นพื้นที่อนุรักษ์แบบปรับประยุกต์งานบุญดั้งเดิมของจังหวัด

ประการที่สอง ประเพณีแซนโหมินตาบูชาบรรพบุรุษเป็นพื้นที่หลอมรวมชาวสุรินทร์

ประการที่สาม ประเพณีแซนโหมินตาบูชาบรรพบุรุษเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ทั้ง 3 แนวคิดนี้ นอกจากเป็นตัวกำหนดรูปแบบกิจกรรม ยังสัมพันธ์โดยตรงกับวัตถุประสงค์ของการจัดงาน อธิบายได้ ดังนี้

4.2.1 แนวคิดประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษเป็นพื้นที่อนุรักษ์แบบปรับประยุกต์งานบุญดั้งเดิมของจังหวัด

เรย์มอนด์ วิลเลียม (1963) นักวิชาการด้านวัฒนธรรม กล่าวว่า “ทุกวัฒนธรรม มีกระบวนการผลิตและผลิตซ้ำ (transmission and reproduction) เพื่อสืบทอดวัฒนธรรมให้คงอยู่เสมอ” กาญจนา แก้วเทพ (2545: 214) กล่าวทำนองเดียวกันว่า “วัฒนธรรมเป็นสิ่งที่ถูกผลิต บริโภค และผลิตซ้ำโดยคนกลุ่มสังคมต่าง ๆ การผลิตซ้ำวัฒนธรรมจะทำให้วัฒนธรรมนั้นดำรงอยู่ไม่สูญสลายไปจากสังคมนั้น สิ่งที่ถูกนำมาผลิตซ้ำ คือสิ่งที่ถูกเลือกให้ดำรงอยู่ต่อไป ผ่านประเพณีการเลือกสรร (tradition of selection) ของคนในสังคม” คำกล่าวทั้งสองนี้เป็นการย้ำให้เห็นความจริงว่า ที่ใดมีสังคม ที่นั่นมีวัฒนธรรม แต่ไม่ใช่ทุกวัฒนธรรมที่จะดำรงอยู่ตลอดไปเพื่อรับใช้สังคม เพราะวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับ การได้รับพิจารณาคัดสรรว่าควรค่าแก่การรักษาให้คงอยู่หรือไม่ และวิธีการหนึ่ง ที่ทุกสังคมนำมาใช้เพื่อธำรงสมบัติบรรพชนไม่ให้เสื่อมสลายไปตามกาล ก็คือการผลิตซ้ำเพื่อสืบทอด

ชาวไทยเชื้อสายเขมร มีความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมที่ได้รับการสืบทอดให้คงอยู่ในวิถีชีวิต และเป็นกิจกรรมในรอบปีจำนวนมาก โดยเฉพาะความเชื่อเรื่องการเมืองของดวงวิญญาณ และอำนาจในการให้คุณให้โทษแก่มนุษย์ รวมถึงการปลูกฝังและใช้คุณธรรมเรื่อง “ความกตัญญูทเวที” เป็นกุศโลบายในการสั่งสอนลูกหลานเพื่อการอยู่ร่วมกับผู้คนและสรรพสิ่งรอบตัวอย่างมีความสุข

แม้ไม่มีตำราลายลักษณ์เล่มใดระบุว่า ทั้งความเชื่อเกี่ยวกับวิญญาณและการสั่งสอนเรื่องความกตัญญู เป็นกุศโลบายของบรรพชน สำหรับเป็นหลักยึดในการใช้ชีวิตของชาวไทยเชื้อสายเขมร แต่สิ่งที่ช่วยยืนยันได้ประการหนึ่ง คือประเพณี พิธีกรรม และความเชื่อดังกล่าวยังฝังแน่นอยู่ในระบบคิด และถือปฏิบัติมาแต่อดีตจนถึงปัจจุบันผ่านงานบุญเดือนสิบที่ชื่อ “แซนโฌนตา” และยังคงพบภาพลูกหลานรวมตัวกันทำบุญถึงบรรพชนที่ล่วงลับ รักษาศีลและทำบุญกับพระสงฆ์ในฐานะผู้สืบทอดพระพุทธศาสนาตลอดระยะเวลาบุญ และเห็นการปฏิบัติบูชาต่อญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิตในทุกชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร

เมื่อคนในต่างรับรู้และเข้าใจตรงกันว่า ตลอดระยะเวลากว่า 2 สัปดาห์ของงานบุญ คือช่วงของการปฏิบัติดีเพื่อตอบแทนพระคุณของผู้ที่ตนและครอบครัวเคารพรัก ศรัทธา ไม่จำเพาะแต่บรรพชนผู้ล่วงลับ แต่หมายรวมถึงพระสงฆ์ผู้สืบทอดพุทธศาสนา และญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ทุกกิจกรรมจึงได้รับการปฏิบัติอย่างตั้งใจและใส่ใจ เห็นได้จากการจัดเตรียมเครื่องปัจจัยไทยธรรมสำหรับควาหวาน ขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองไปวัดในวันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 เพื่อประกอบพิธีสวดบังสุกุลอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณ เรียกว่า “โชดตาร” และยังคงสืบทอดจากรุ่นสู่รุ่นเรื่อยมา ทั้งยังร่วมกันทั้งในและนอกชุมชนอุปัฏฐากพระสงฆ์ผ่านกิจกรรม “กันซ็อง” ต่อเนื่องยาวนาน จากวันแรม 1 ค่ำ ถึงแรม

14 ค่ำ เดือน 10 ซึ่งการถือปฏิบัติเช่นนี้ไม่เพียงอำนวยความสะดวกแก่พระสงฆ์ในช่วงเข้าพรรษา แต่เป็นการอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณที่เชื่อว่กำลังเดินทางมาหาลูกหลานยังโลกมนุษย์ไปพร้อมกัน

สมัยก่อนวัดมีไม่มากนัก วัดแห่งหนึ่งจึงมีคนมาสังกัดหลายหมู่บ้าน ช่วงเทศกาลงานบุญ จึงเป็นโอกาสสำคัญให้ผู้คนได้พบปะ ไต่ถามสารทุกข์สุกดิบระหว่างกัน หากเป็นวัยหนุ่มสาวก็จะได้ถือโอกาสทำความรู้จักกันมากขึ้น ส่วน“พระสงฆ์องค์เณรทั้งหลาย ก็ได้ไต่ถามสุขทุกข์ญาติโยม เพราะโดยมากสมัยก่อนเจ้าอาวาส มักมีลูกศิษย์ลูกหามาก ผู้ชายจำนวนมากเคยบวชเรียนอยู่ที่วัด ก็ได้มากราบคารวะหลวงพ่อก่อน (คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์, 2533: 35) บรรยากาศที่เกิดขึ้นช่วงงานบุญเดือนสิบ จึงเรียกได้ว่าเป็น “เทศกาลแห่งการพบปะกันและกันด้วยรอยยิ้ม” (คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์, 2533: 35)

ส่วนวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 เป็นวันสำคัญที่ชาวไทยเชื้อสายเขมรต่างพร้อมใจกันประกอบพิธีต้อนรับและเซ่นไหว้บรรพบุรุษของสายตระกูล เป็นช่วงเวลาที่ยาติพี่น้องและชาวบ้านซึ่งสนิทสนมคุ้นเคย เคารพนับถือกัน ได้แวะเวียนมาร่วมพิธี คนที่ไม่ได้พบกันมานานเพราะสาละวนกับงานในไร่นาก็ได้โอกาสถามไต่สารทุกข์สุกดิบและทำบุญร่วมกัน จึงถือว่าเป็นวันรวมญาติประจำปีของกลุ่ม เป็นวันสร้างและสานสัมพันธ์อันดีระหว่างสมาชิกในครัวเรือน ในสายตระกูล ภายในชุมชน และระหว่างชุมชนเขมรด้วยกัน ทุกปีเมื่อเสร็จจากพิธีจะเป็นงานสังสรรค์ในครอบครัว บรรยากาศแห่งความสุขสนุกสนาน และการแสดงความปรารถนาดีต่อกัน คณะกรรมการศาสนาเพื่อการพัฒนาสุรินทร์ (2533: 34-35) บันทึกไว้ในหนังสือ“**แซมชาย ฉบับพิเศษ รวมประเพณีและพิธีกรรมท้องถิ่นในจังหวัดสุรินทร์**” ความว่า

สมัยก่อนนั้นเมื่อถึงตอนเย็นของวันนี้ ทุกบ้านจะทำขนม ข้าวต้ม กับข้าวกับปลา และเชิญชวนคนที่เป็นผู้สูงอายุในหมู่บ้านที่อยู่ในฐานะคุณลุง คุณป้า คุณตา คุณยาย คุณย่า คุณทวดทั้งหมดบรรดามี ไปเที่ยวเวียนเช่นต้อนรับดวงวิญญาณที่ละหลังคาเรือน เขาจะจัดสำรับข้าวปลาอาหาร สุราใส่ถาด บุหรี่ บางทีก็บุฟูกอย่างดี เพื่อจุดธูปเทียนบูชาเซ่นไหว้ รินสุราเรียกชื่อหาตายาย พ่อแม่ ซึ่งอันนี้คนแก่ท่านรู้จักถ้วนทั่วอย่างดี ท่านก็เรียกให้มากินมาดื่มอย่างอิมหนาสำราญ หลังจากเสร็จพิธีแซน เจ้าของบ้านจะยกสุราอาหารมาให้ได้ดื่มกิน และถือโอกาสนี้ให้เงินผู้สูงอายุ จัดขนมข้าวต้มแบ่งให้อย่างเป็นกันเอง ในสภาพเช่นนี้คนชราจะรู้สึกอบอุ่นใจ ที่ลูกหลานยอมรับนับถือ เรียกมาหามาสู้อวยชัยให้พร เป็นบรรยากาศแห่งความปรารถนาดีแก่กันและกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่กัน ในขณะที่เดียวกันก็ได้พบปะหน้ากัน ไต่ถามกันว่า ทำไรทำนาเสร็จแล้วหรือยัง ทุกข์สุข ความหวังได้ผลผลิตนั้นเป็นอย่างไร เนื่องจากก่อนหน้านี้ต่างคนต่างทำนา คร่ำเคร่งอยู่กับงานในนาในไร่ ไม่มีเวลาสังสรรค์กัน เวลาเย็นวันดังกล่าวจึงเป็นการปรับทุกข์สู่กันและกัน ฝ่ายเด็ก ๆ ซึ่งในช่วงทำนานั้นก็อดขนมอดกับข้าว เพราะพ่อแม่มีแต่รับตำนาไม่ได้ทำกับข้าวดี ๆ ให้กิน เด็ก ๆ ได้ขนม ข้าวต้มกิน ก็ดีใจสนุกสนานกันใหญ่ ในช่วงนั้นบรรดาลูกหลานที่โตแล้ว อาจแยกไปทำงานที่ต่างถิ่น หรือแต่งงานไปมีครอบครัวอยู่บ้านอื่น ก็จะมา

เยี่ยมเยียนกัน มีข้าวปลากล้วยอ้อยมาฝาก เห็นความเป็นพี่เป็นน้องที่แสนจะอบอุ่นมีชีวิตชีวา
ยังได้ดื่มสุราไปด้วย ได้ร้องรำทำเพลงกันอย่างสนุกสนาน...

ตามประเพณี ผู้อาวุโสในครอบครัว สายตระกูล เช่น พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย และคนเฒ่าคนแก่
ในชุมชนที่มาร่วมในพิธีจะได้รับการปฏิบัติบูชาจากลูกหลานด้วยการมอบสิ่งของให้ ซึ่งข้าวของ
เครื่องใช้ หมากพลู ขนมนมเนย รวมทั้งเงินที่ได้รับจากการ “จุนโฆนตา” ของลูกหลาน นอกจากผู้เฒ่า
ผู้แก่จะนำไปใช้สอยในชีวิตประจำวัน ส่วนหนึ่งยังนำไปทำบุญในโอกาสต่าง ๆ

เมื่อกิจกรรมในงานบุญแซนโฆนตา คือสิ่งสะท้อนปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างมนุษย์ พุทธศาสนา
และดวงวิญญาณ ชาวไทยเชื้อสายเขมรจึงเชื่อว่า ผลของการปฏิบัติอย่างตั้งใจทำให้เกิดความสุขและ
ความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต ส่งผลให้งานบุญยังคงอยู่เพื่อรับใช้ชุมชน กลายเป็นมรดกภูมิปัญญาที่
ลูกหลานต้องร่วมกันสืบทอดและรักษาไว้

ดังนั้น เมื่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งมีหน้าที่ “บำรุงรักษาศิลปะ จารีตประเพณี
ภูมิปัญญาท้องถิ่นและวัฒนธรรมอันดีของท้องถิ่น” และมีพันธกิจหลักในการอนุรักษ์ฟื้นฟู สืบสาน
ศิลปวัฒนธรรมอันดีงามของจังหวัด รวมทั้งสร้างการมีส่วนร่วมของชุมชน กอปรกับงานบุญแซน
โฆนตาเป็นประเพณีดั้งเดิมที่อยู่คู่จังหวัดสุรินทร์ แต่ยังไม่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง คุณลักษณะนี้จึง
เหมาะสมให้ภาครัฐคัดสรรมาผลิตซ้ำให้ “คนนอก” รู้จักประเพณีแซนโฆนตามากขึ้น รวมทั้งเป็นการ
ส่งเสริมให้มรดกภูมิปัญญาที่มีอายุยืนนานนี้ดำรงอยู่คู่ขนานกันไป ทั้งในพื้นที่ “ราษฎร์” และ พื้นที่
“รัฐ” ดังที่ เชิดชาติ หิรัญโร (2558: 76) ได้กล่าวว่า “การผลิตซ้ำ” เป็นสิ่งยืนยันถึงการดำรงอยู่ของ
วัฒนธรรม...และวัฒนธรรมที่ได้รับการผลิตซ้ำเท่านั้น จึงจะสามารถสืบทอดและดำรงอยู่ในโลกนี้”

จากคำอธิบายข้างต้น จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่สนับสนุนให้งานบุญแซนโฆนตาได้รับเลือกมา
ผลิตซ้ำและนำเสนอใหม่เป็นงาน “ประเพณีแซนโฆนตาบูชาบรรพบุรุษ” ของจังหวัดสุรินทร์

เมื่องานบุญแซนโฆนตา ถือกำเนิดในบริบทใหม่ในลักษณะเชื่อเชิญ เปิดกว้าง ไม่เจาะจงผู้ร่วม
พิธีเฉพาะชาวไทยเชื้อสายเขมรเพียงกลุ่มเดียว แต่หมายรวมถึงชาวสุรินทร์ทุกกลุ่ม พร้อมทั้งจัดขึ้นเพื่อ
รองรับนักท่องเที่ยวต่างถิ่นที่มีโอกาสมาเที่ยวชมงาน และผู้ที่สนใจการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไป
พร้อมกัน คำถามที่ผู้วิจัยต้องการหาคำตอบต่อไปคือ ภาครัฐมีวิธีประกอบสร้างประเพณีอย่างไร
ให้ “ประเพณีแซนโฆนตาบูชาบรรพบุรุษ” สามารถคงอัตลักษณ์งานบุญแซนโฆนตา
ขณะเดียวกันก็เปิดพื้นที่ให้คนทุกกลุ่มในจังหวัด และนักท่องเที่ยวมีส่วนร่วม

จากการศึกษาพบว่า ภาครัฐใช้วิธีออกแบบงานประเพณีโดยใช้วิธี “อนุรักษ์แบบปรับ
ประยุกต์” หรือ “สืบสานอย่างสร้างสรรค์” ตั้งแต่การตั้งชื่องาน และการคัดเลือกเฉพาะกิจกรรมที่
เป็นสาระสำคัญ หรือ “หัวใจ” ของงานบุญดั้งเดิม มานำเสนอใหม่ให้สามารถตอบสนองคนทุกกลุ่ม
และรองรับบริบทที่เปลี่ยนไป

4.2.1.1 การตั้งชื่อเพื่อสื่อ “ความใหม่” ภายใต้วิธีคิด “แบบเก่า”

การตั้งชื่องานประเพณีอย่างเหมาะสม และมีความหมาย เป็นปัจจัยหนึ่งที่ทำให้การออกแบบงานมีทิศทางที่ชัดเจน

ปฐม หงษ์สุวรรณ (2558: 269-271) ได้ศึกษาการตั้งชื่อประเพณีประติษฐานในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขงในปัจจุบัน จำนวน 30 ประเพณี พบว่าผู้จัดงานมีการนำคำศัพท์ที่อยู่ในวิธีคิดแบบจารีตดั้งเดิมมาใช้สร้างสรรคัดแปลงในประเพณีใหม่ เพื่อให้เกิดความคิดแก่ผู้รับสารว่า ประเพณีเหล่านี้มีความเชื่อมโยงกับจารีตประเพณีแบบเก่า เป็นกลวิธีในการสร้างความน่าเชื่อถือศรัทธาให้เกิดขึ้นแก่ประเพณีใหม่ มีการใช้คำเรียกขาน 4 คำได้แก่ งาน พิธี ประเพณี และเทศกาล

ปฐม หงษ์สุวรรณ ตั้งข้อสังเกตว่า ในกลุ่มประเพณีประติษฐานทั้งหมดที่นำมาศึกษาจะไม่ใช่คำว่า “บุญ” ดังคำเรียกชื่องานประเพณีในกลุ่มอีตลีสองเดือน (ของกลุ่มลาวอีสาน) เช่น บุญข้าวจี บุญเวด บุญบังไฟ บุญเข้าพรรษา เป็นต้น เหล่านี้สะท้อนให้เห็นวิธีคิดของชาวอีสานปัจจุบันซึ่งมองว่าประเพณีที่สร้างขึ้นภายหลังไม่ใช่เรื่องที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา แต่เน้นกิจกรรมทางโลกมากกว่า และสาเหตุที่ชาวอีสานลุ่มน้ำโขงมักนิยมใช้คำว่า “ประเพณี” หรือ “เทศกาล” หรือ “งาน” ในการเรียกชื่อประเพณีที่ถูกประติษฐานขึ้นมาใหม่ ก็เพื่อใช้สื่อสารในวงกว้างและให้มีความหมายเป็นสากลมากขึ้น ปฐม เห็นว่า “งาน” “ประเพณี” หรือ “เทศกาล” เป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นค่านิยมของสังคมแบบบริโภคนิยมและทุนนิยม เพราะคำว่า “เทศกาล” ในบริบทต่าง ๆ มักสัมพันธ์โยงใยกับงานรื่นเริง เน้นความสนุกสนาน และการจับจ่ายใช้สอยเป็นสิ่งสำคัญ มีนัยยะตรงข้ามกับคำว่า “บุญ” ซึ่งเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมิติเรื่องจิตวิญญาณที่โยงใยกับเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อทางศาสนาเป็นหลัก

เมื่อพิจารณาการตั้งชื่อประเพณี ตามแนวทางการวิเคราะห์ของปฐม หงษ์สุวรรณ พบว่าองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ มีแนวคิดในการตั้งชื่อประเพณีแซนโถงตาบุงขรรพบุรุษ ในทำนองเดียวกัน เพราะคำว่า “บุญ” หรือ “บ่อน” ในภาษาเขมร เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมิติเรื่องจิตวิญญาณที่โยงใยกับความศักดิ์สิทธิ์ (sacred) และความเชื่อทางพุทธศาสนา

นอกจากนี้ การตั้งชื่อโดยนำหลักการเรื่องเสียง และความหมาย มาใช้อย่างเหมาะสม ก็เป็นอีกวิธีการหนึ่งที่ทำให้ประเพณีแซนโถงตาบุงขรรพบุรุษเป็นที่จดจำของผู้คน

ด้านการสร้างเสียง มีการใช้คำส่งสัมผัสสระระหว่างคำว่า (โถง)๓๑ และคำว่า (บุง)๓๒ และ ส่งสัมผัสอักษร ที่คำว่า บุง และ บรร(พ) ส่วนการสร้าง ความหมาย ผู้จัดเลือกใช้คำว่า “ประเพณี” แทนคำว่า “บุญ” หรือ “บ่อน” จึงสื่อความหมายแบบกว้าง สามารถสร้างบรรยากาศความสนุกสนาน และความบันเทิงควบคู่กันไป

กรณีของการใช้คำว่า “ประเพณี” แทนคำว่า “บ่อน” หรือ บุญ งานบุญ ในภาษาไทยมาตรฐาน ขยายความเพิ่มเติมได้ว่า ในแง่การอนุรักษ์สาระสำคัญของงานบุญดั้งเดิม ถูกนำเสนอให้เห็นผ่านพิธีเช่นไหว้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และพิธีสงฆ์ ซึ่งเกี่ยวข้องกับมิติทางจิตวิญญาณ ผู้จัดงานยังคงรักษาอัตลักษณ์ด้านรูปแบบ และขั้นตอนการประกอบพิธีกรรมตามอย่างที่มีการปฏิบัติในชุมชนเขมร กล่าวอีกนัยหนึ่ง คือยังคงรักษาความหมายของคำว่า “บุญ” อันเป็นสิ่งสะท้อนให้เห็นวิถีคิดของกลุ่มเขมรที่เชื่อมโยงกับจารีตประเพณีอย่างใกล้ชิดเคียงของเดิมมากที่สุด ด้วยเหตุนี้ พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ในงานประเพณีบริบทใหม่จึงเป็นไปอย่างจริงจัง ไม่ใช่การแสดงเพื่อ “โชว์” นักท่องเที่ยว

กล่าวโดยสรุป ผู้จัดงานได้ใช้ “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่มีมาแต่เดิม มาตอบสนององสภาวะของโลกสมัยใหม่ที่ผู้คนนิยมบริโภคหรือเสพความแปลกใหม่ ยิ่งใหญ่อลังการ โดยใช้กลวิธีเปลี่ยนคำเรียกชื่องานจากคำว่า “บุญ” ในความหมายเดิมมาใช้คำว่า “ประเพณี” เสมือนการยกระดับงานบุญในแบบชาวบ้านให้กลายเป็นเทศกาลหรืองานประเพณียิ่งขึ้น ดังที่ สุริยา สมุทคุปดี และคณะ (อ้างถึงใน ปฐม หงษ์สุวรรณ, 2558: 277) กล่าวไว้ว่า

“บุญ” ของชาวบ้านถูกยกระดับจากพิธีกรรมหรืองานบุญในหมู่บ้านชนบทและชุมชนท้องถิ่นทั่วไปให้กลายเป็นเทศกาลหรือ “งานประเพณี” ประจำปีที่ทางราชการเป็นเจ้าภาพ และลักษณะเช่นนี้ยังสะท้อนให้เห็นการปรับเปลี่ยนความหมายของงานที่ครั้งหนึ่งเคยเป็นเรื่องศักดิ์สิทธิ์ในชุมชนท้องถิ่นให้กลายเป็นเพียงการแสดงทางวัฒนธรรมประเพณีที่เน้นในเรื่องราวความสนุกสนานความบันเทิงเพื่อการท่องเที่ยวตามทัศนะและวาทกรรมของรัฐ

4.2.1.2 การปรับประยุกต์ “พิธีจูน แซน โซต จะ” เพื่อตอบสนองบริบทใหม่

วิธีการทำให้ประเพณี พิธีกรรมหนึ่ง สามารถดำรงอยู่และกลายเป็นที่รู้จักในวงกว้าง นอกจากผู้ถือครองวัฒนธรรมต้องตระหนักในคุณค่าและเห็นความสำคัญของการมีอยู่ของ ประเพณี พิธีกรรมนั้น ๆ แล้ว จำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องตั้งรับและพร้อมปรับตัวเมื่อเผชิญหน้ากับสิ่งกระทบ ไม่ว่าจะเป็นการท่องเที่ยว เศรษฐกิจแบบทุนนิยม หรือแม้แต่กระแสโลกาภิวัตน์ ฯลฯ ที่เข้าปะทะตลอดเวลา ปรากฎการณ์หนึ่ง que แสดงให้เห็นโดยทั่วไป คือความยินยอมให้ภาครัฐเข้าไปจัดการวัฒนธรรมชุมชน โดยเลือกนำประเพณี พิธีกรรม หรือความเชื่อหนึ่ง ๆ ที่เห็นว่ามีคุณค่า แต่มีความกังวลว่าสูญหายไปมาผลิตซ้ำเพื่อการสืบทอดวัฒนธรรม หมายความว่า เป็นวิธีการในการ “การดำรงรักษาและสืบทอดความเชื่อและวิถีปฏิบัติต่าง ๆ ที่กระทำกันมาแต่ดั้งเดิมในวัฒนธรรมของตน หรือมีการสืบทอดพร้อมดัดแปลงรูปแบบบางอย่าง หากแต่องค์ประกอบและสาระสำคัญยังคงอยู่ตามฐานความเชื่อเดิม” (วัชรภรณ์ ดิษฐปาน, 2556: 227)

ประเพณีแซนโฎนตา ขาบรรพบุรุษ คือการสืบทอดวัฒนธรรมวิธีหนึ่ง ซึ่งผู้จัดงาน ได้หยิบยืมแนวคิด ความเชื่อ และวิถีปฏิบัติบางประการจากบริบทพื้นที่หนึ่งมานำเสนออีกในพื้นที่หนึ่ง ภายใต้เงื่อนไขการรองรับกลุ่มเป้าหมายที่แตกต่างหลากหลาย และจัดการการท่องเที่ยวไปพร้อมกัน การศึกษาเอกสาร และการสังเกตการณ์ พบว่า ผู้จัดงานได้เลือกนำมาเฉพาะพิธีกรรมที่เป็น “สาระสำคัญ” หรือ “หัวใจ” ของงานบุญแซนโฎนตามานำเสนอ ได้แก่ พิธีจุนโฎนตา พิธีแซนโฎนตา พิธีสงฆ์ และพิธีจะกันเจอโฎนตา โดยปรับประยุกต์ให้เข้ากับบริบทพื้นที่ใหม่ ดังนี้

4.2.1.2.1 พิธีจุนโฎนตา

จุนโฎนตา เป็นกิจกรรมไหว้ขอพรญาติผู้ใหญ่และผู้อาวุโสที่ยังมีชีวิต ผู้จัดงานยังคงดำเนินแนวคิดตามอย่างพื้นที่ดั้งเดิม คือให้ลูกหลานชาวสุรินทร์ได้แสดงความกตัญญูต่เวทีต่อผู้อาวุโสที่ ทุกคนให้ความเคารพนับถือ ในฐานะที่ท่านเป็นผู้มีคุณงามความดี และสร้างคุณูปการแก่จังหวัดเรื่อยมา แต่ผู้จัดงานได้ปรับประยุกต์ให้เข้ากับบริบทปัจจุบัน ดังนี้

-วัน-เวลา และสถานที่ประกอบพิธี

ผู้จัดงานเลือกนำมาจัดในวันเดียวกับพิธีแซนและพิธีสงฆ์ โดยนำมาไว้เป็นลำดับแรกเพื่อความสะดวกในการลำดับกิจกรรม เพราะหลังจากพิธีไหว้ขอพรผู้อาวุโสของจังหวัดก็จะเข้าสู่พิธีแซนไหว้ผีเจ้าเมือง พิธีสงฆ์ และพิธีเทกระเซอให้ทุกคนได้แย่งอาหารกัน ก่อนแยกย้ายนำสิ่งของเหล่านั้นกลับบ้าน ส่วนสถานที่ประกอบกิจกรรม ผู้จัดงานเลือกบริเวณด้านหน้าอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง เพราะมีความหมายสัมพันธ์โดยตรงกับตัวแทนดวงวิญญาณบรรพบุรุษของจังหวัด ที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญในงานประเพณี

-ผู้ทำหน้าที่จุน-รับการจุน

มีความแตกต่างจากพื้นที่ดั้งเดิม คือในบริบทใหม่มีการเปลี่ยนผู้รับไหว้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด และผู้อาวุโสที่ชาวสุรินทร์ให้ความเคารพนับถือ ส่วนผู้ที่ทำหน้าที่มอบของไหว้เป็นตัวแทนชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัด การกำหนดเช่นนี้แสดงให้เห็นการพยายามสืบทอดสาระสำคัญของงานบุญดั้งเดิม กล่าวคือ หากเปรียบผู้ว่าราชการจังหวัดและภริยา อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดและภริยา ศิลปินพื้นบ้าน ปราชญ์ชุมชน ฯลฯ เสมือนพ่อ แม่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ของชาวสุรินทร์ ประชาชนชาวสุรินทร์ทุกคนที่มาร่วมงานก็เปรียบได้กับลูกหลานที่มาแสดงกตัญญูตาคู่ต่อท่านเหล่านั้น

ภาพที่ 65 ตัวอย่างเครื่องจูนของประชาชน ในงานประเพณีแซนโถงดาบขามบรรพบุรุษ

-สิ่งของที่นำมาจูน

เมื่อกิจกรรมจูนโถงดา กลายเป็นกิจกรรมระดับจังหวัด สิ่งของต่าง ๆ ที่นำมาไหว้จึงต้องมีความพิถีพิถันในการจัดเตรียม ภาครัฐได้กำหนดชัดเจนว่า ขบวนแห่จากทุกชุมชน ทุกหน่วยงานที่เข้าร่วม ต้องจัดองค์ประกอบหลัก 2 ส่วนมาในขบวน ได้แก่ (1) เครื่องจูนโถงดา เป็นการนำอาหารคาวหวาน ของสด ผลไม้ ไปไหว้ (จูน) ผู้อาวุโสในครอบครัว ลูกหลานทุกคนจะเตรียมไป และไหว้ขอพรจากผู้ใหญ่ และ (2) เครื่องแซนโถงดา เป็นการเตรียมสำหรับคาวหวาน ขนม ข้าวต้ม กระจยาสารท ฯลฯ นำมาจัดใส่กระเชอ ซึ่งเป็นของสำหรับเซ่นไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว เน้นจัดเครื่องแซนโถงดา อยู่ในกระเชอหรือกระดั่งเท่านั้น (เอกสารประกอบในหนังสือเชิญเข้าร่วมงานประเพณี)

เมื่อเปรียบเทียบกับพิธีจูนโถงดา ที่กล่าวแล้วในบทที่ 3 เห็นได้ว่า สิ่งของที่ใช้ไหว้คล้ายคลึงกัน ต่างเพียงแค่ชุมชนที่เข้าร่วมได้เพิ่มปริมาณ ความหลากหลายของผลไม้ ขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง และนำจัดเรียงในกระเชอ กระดั่ง หรือ กระจาด อย่างสวยงาม เรียกว่าเป็นการปรับให้เข้ากับผู้รับของไหว้ และผู้ไหว้ที่เปลี่ยนไป

-ขั้นตอนพิธี

หลังจากผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ (หรือตัวแทน) เดินทางมาถึงปะรำพิธี มีการแสดงการละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์ต้อนรับ เช่น เจริญเบริน รำพื้นบ้าน และบรรเลงเพลงมโหรี เพื่อต้อนรับ และให้ผู้ร่วมงาน ทั้งผู้ร่วร่วมประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์และผู้ชมโดยรอบบริเวณ ได้รับความเพลิดเพลินผ่อนคลาย จากนั้นพิธีกรกล่าวเชิญผู้ว่าราชการจังหวัด (หรือตัวแทน) จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พระสงฆ์ให้ศีล ประชาชนรับศีล เสร็จพิธีสงฆ์ (ช่วงแรก) เข้าสู่พิธีเปิดงานประเพณีอย่างเป็นทางการ โดยผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์เป็นประธาน และนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์

เป็นผู้กล่าวรายงานวัตถุประสงค์การจัดงาน จากนั้นผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ และผู้อาวุโสในจังหวัด
รับมอบเครื่องจันทน์จากตัวแทนของแต่ละขบวนแห่ และกล่าวให้พรเป็นการตอบแทน และเข้าสู่
พิธีแห่จันทน์เจ้าเมืองเป็นลำดับถัดไป

ภาพที่ 66 กิจกรรมจันทน์เจ้าเมืองผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้บริหารจังหวัด และผู้อาวุโสที่ชาวสุรินทร์ให้ความเคารพนับถือ

ผู้วิจัยขอสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบรูปแบบการจัดพิธีจันทน์เจ้าเมือง ใน 2 พื้นที่มาแสดง เพื่อให้เห็นการปรับประยุกต์พิธีกรรม ดังนี้

ตารางที่ 6 เปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบพิธีจันทน์เจ้าเมือง ใน 2 พื้นที่

รายละเอียดพิธีกรรม	รูปแบบพิธีในพื้นที่ดั้งเดิม	รูปแบบพิธีในพื้นที่ใหม่
วัน เวลา และสถานที่ประกอบพิธี	-วันแรม 14 เดือน 10 (วันแห่จันทน์เจ้าเมืองในครอบครัว/สายตระกูล) หรือ ก่อนหน้า -ประกอบพิธีที่บ้านเจ้าภาพ หรือบ้านของคนที่ถูกหลานไปจุน	ปรับ -จัดวันประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ก่อนพิธีสงฆ์และพิธีแห่จันทน์เจ้าเมือง -ประกอบพิธีที่ปะรำพิธี บริเวณด้านหน้าอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง
ผู้เกี่ยวข้องกับพิธีกรรม	-ผู้จุน คือ ลูกหลานในครอบครัว/สายตระกูล -ผู้รับการจุน คือ พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย ผู้อาวุโสที่ครอบครัว/สายตระกูลให้ความ	ปรับ -ผู้จุน เป็นตัวแทนจากชุมชนต่าง ๆ ในจังหวัดสุรินทร์ -ผู้รับการจุน เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้อาวุโสที่ชาวสุรินทร์ให้ความ

รายละเอียดพิธีกรรม	รูปแบบพิธีในพื้นที่ดั้งเดิม	รูปแบบพิธีในพื้นที่ใหม่
	เคารพนับถือ ทั้งในและนอกชุมชน	เคารพนับถือ
การจัดเตรียมเครื่อง จุน/ชั้นตอนพิธี	-เครื่องจุน เช่น ขนม ข้าวต้ม ผัก ผลไม้ ข้าวของเครื่องใช้ เสื้อผ้า เงิน เป็นต้น โดยจัดใส่ในภาชนะใดก็ได้ตามสะดวก ก่อนนำไปไหว้ขอพรผู้อาวุโสในสาย ตระกูล และผู้อาวุโสทั้งในและนอก ชุมชนที่ครอบครัวให้ความเคารพนับถือ	ปรับ -มีกำหนดชัดเจนว่า เครื่องจุนไหนตา ได้แก่ อาหารคาวหวาน ของสด ผลไม้ ฯลฯ -เน้นจัดใส่กระเชอ กระดัง หรือ กระจาด เพื่อความสะดวก เน้น ปริมาณ และความหลากหลาย

4.2.1.2.2 พิธีแซนโฎนตา

ในบริบทใหม่ กิจกรรมเช่นไหว้ผีเจ้าเมือง (วงศ์วานวานเครือ และบริวาร) ยังคงเป็นหัวใจของงานประเพณี เถกเช่นพิธีแซนโฎนตา ในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร

ผู้จัดยังคงสืบทอดลำดับขั้นตอนพิธีแซนตามอย่างในงานบุญแซนโฎนตา แต่ปรับเปลี่ยนให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนไป ดังนี้

-วัน เวลา และสถานที่จัดงาน

ในบริบทใหม่ สถานที่จัดงาน คือบริเวณลานหน้าอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง ซึ่งเป็นอนุสรณ์สถานแทนตัวเจ้าเมืองคนแรก และเป็นสัญลักษณ์แทนผีบรรพบุรุษประจำเมืองของงานประเพณี ส่วนวัน-เวลา ผู้จัดงานกำหนดเป็นเดือน 10 ทุกปี ตามความเชื่อเรื่องวิญญาณได้รับการปลดปล่อยมาเยี่ยมลูกหลาน แต่เล็งวันไม่ให้ตรงกับวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ซึ่งเป็นเช่นไหว้ในวิถีปฏิบัติเดิม ส่วนเวลาเลือกหลังเที่ยงวันเนื่องจากต้องรอขบวนแห่รอบเมืองมาถึงพื้นที่ปะรำพิธี ตลอดระยะเวลา 10 ปี มีกำหนดวันจัดงาน ดังนี้

ตารางที่ 7 เปรียบเทียบวันประกอบพิธีแซนโฎนตาในพื้นที่ดั้งเดิมและพื้นที่ใหม่

ปีที่จัดงาน	วันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 เทียบวันทางสุริยคติ	วันจัดพิธีแซนโฎนตา เจ้าเมืองสุรินทร์	หมายเหตุ วันจัดงานประเพณี
พ.ศ. 2550	10 ตุลาคม 2550	9 ตุลาคม 2550	9 ตุลาคม 2550
พ.ศ. 2551	28 กันยายน 2551	26 กันยายน 2551	26 กันยายน 2551
พ.ศ. 2552	18 กันยายน 2552	16 กันยายน 2552	15-16 กันยายน 2552
พ.ศ. 2553	7 ตุลาคม 2553	5 ตุลาคม 2553	5 ตุลาคม 2553

ปีที่จัดงาน	วันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 เทียบวันทางสุริยคติ	วันจัดพิธีแซนโฌนตา เจ้าเมืองสุรินทร์	หมายเหตุ วันจัดงานประเพณี
พ.ศ. 2554	26 กันยายน 2554	24 กันยายน 2554	23-25 กันยายน 2554
พ.ศ. 2555	14 ตุลาคม 2555	13 ตุลาคม 2555	10 - 13 ตุลาคม 2555
พ.ศ. 2556	3 ตุลาคม 2556	1 ตุลาคม 2556	30 กันยายน ถึง 1 ตุลาคม 2556
พ.ศ. 2557	22 กันยายน 2557	19 กันยายน 2557	19 กันยายน 2557
พ.ศ. 2558	11 ตุลาคม 2558	10 ตุลาคม 2558	10 ตุลาคม 2558
พ.ศ. 2559	30 กันยายน 2559	28 กันยายน 2559	27-28 กันยายน 2559

จากข้อมูลสะท้อนว่า การที่ผู้จัดงานเลี้ยงวันประกอบพิธีเช่นไหว้ ไม่ให้ตรงกับวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 เนื่องจากไม่ต้องการให้กระทบวิถีปฏิบัติของกลุ่มเขมรและกลุ่มส่วยที่มีการเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษวันเดียวกัน เพราะหากวันประกอบพิธีทับซ้อนย่อมส่งผลกระทบต่อตรงกันจำนวนประชาชนที่มาร่วมพิธี และผู้มาเที่ยวชม ส่วนกลุ่มลาวและจีนไม่ได้รับผลกระทบเรื่องวัน-เวลา มาร่วมกิจกรรมแต่อย่างใด เพราะทั้งสองกลุ่มได้ประกอบพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษของตนเสร็จสิ้นไปก่อนหน้าแล้ว

-ผู้ประกอบพิธี ประกอบด้วยฝ่ายฆราวาส และพระสงฆ์

ฆราวาส มีบทบาท 2 ช่วง ช่วงแรก การรำบวงสรวงแซนโฌนตา ผู้นำประกอบพิธี คือน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ และช่วงที่สอง พิธีเช่นไหว้เจ้าเมือง มีบุคคลเกี่ยวข้อง 3 กลุ่ม (1) นายบุญคง นนทสอน เป็นประธานในพิธี (ผู้นำประกอบพิธี) และเป็นพิธีกรคอยบอกขั้นตอนแก่ทุกคนที่มาร่วมพิธีศักดิ์สิทธิ์ และมีพ่อกมนต์โรจน์ นิวัฒน์บรรหารเป็นผู้ช่วย (2) ผู้ว่าราชการจังหวัด หรือตัวแทน ทำหน้าที่เสมือนเจ้าบ้านในพิธี และ (3) ผู้อาวุโสในจังหวัด และประชาชนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ ทำหน้าที่เสมือนลูกหลานในครอบครัวและสายตระกูลร่วมพิธี

พระสงฆ์ ทุกปีผู้จัดงานจะนิมนต์พระสงฆ์ จำนวน 10 รูป จากวัดต่าง ๆ ในจังหวัดสุรินทร์ เช่น เจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ เจ้าอาวาสวัดสำคัญในจังหวัด มาสวดเจริญพระพุทธมนต์ และสวดทักษิณานุประทาน (สวดอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณ)

-สถานที่ เครื่องบูชา และเครื่องเช่นไหว้ มีดังนี้

สถานที่ นำพูกมาปูทับเสื่อที่ฐานอนุสาวรีย์ โดยหันหัวไปทางอนุสาวรีย์ ปูทับด้วยผ้าขาวอีกชั้น วางหมอน 1 ใบ

เครื่องบูชา ประกอบด้วยกรวยดอกไม้ ธูป เทียน หมาก พลู บุหรี่ และเงิน
ทุกสิ่งถูกจัดลงในพาน จากนั้นจึงนำพานไปวางบนหมอนหรือบนฟูก เเท่าที่สังเกตเครื่องบูชาพื้นฐานนี้
ยังรักษาตามแบบแผนดั้งเดิม

ภาพที่ 67 การเตรียมสถานที่ประกอบพิธีแซนโฌนตา (อยู่บริเวณชั้นบน ติดฐานอนุสาวรีย์)

เครื่องเช่นไหว้ ได้แก่ เสื้อผ้า และเครื่องประดับ เครื่องดื่ม (น้ำเปล่า เหล้า
ขาว น้ำอัดลม) อาหารประกอบด้วย (1) อาหารคาว เช่น หัวหมู เป็ด ไก่ ปลา (ต้ม นึ่ง ย่าง) แกงกล้วย
กบยัดไส้ ผัดหมี่ ข้าวสวย ฯลฯ (2) อาหารหวาน เช่น ข้าวต้มห่อด้วยใบมะพร้าว ข้าวต้มต่าง ขนมกัน
เตรียม ขนมโก๋จริง ขนมเนียงเล็ด ขนม (กั้น) ตาราง ขนมเนยล ข้าวกระยาสารท ฯลฯ และ (3) ผลไม้
ต่าง ๆ เน้นกล้วย มะพร้าว และผลไม้ตามฤดูกาล เครื่องเช่นทั้งหมด จัดอย่างสวยงามนำไปวางบน
ฟูก หรือข้าง ๆ ฟูก รวมทั้งเตรียมจาน ชาม แก้วน้ำ (สำหรับใช้รองรับเครื่องดื่มขณะประกอบพิธีเช่น
ไหว้)

ช่วงเก็บข้อมูล 3 ปีแรก พบว่าเครื่องเช่นถูกจัดเป็น 2 ชุด ชุดแรกวางบนฟูก
ปูทับด้วยผ้าขาว ตรงบริเวณด้านบนที่ฐานอนุสาวรีย์ จุดนี้มีเฉพาะประธานพิธีเท่านั้นที่จะนำธูปและ
เทียนขึ้นไปปัก ชุดที่สองวางบนโต๊ะยาวด้านล่าง ที่ตั้งอยู่ระดับพื้นถนนหันหน้าเข้าหาอนุสาวรีย์ เป็น
จุดให้ผู้ว่าราชการจังหวัด แยกผู้มีเกียรติ และผู้อาวุโสในจังหวัดที่ได้รับเชิญมา ยืนประกอบพิธี
โดยสะดวก แต่ 2 ปีหลัง พบว่าผู้จัดงานได้ย้ายมาจัดด้านล่างเพียงจุดเดียว ที่เป็นเช่นนี้คงเพราะมี
สื่อมวลชนและผู้ชมเข้ามาถ่ายภาพขณะประกอบพิธีเป็นจำนวนมาก คงเกรงว่าจะเกิดการเหยียบหรือ
เดินข้ามเครื่องบูชา หากพิจารณาโดยอิงความเชื่อที่ถือปฏิบัติกันมา การยืนค้ำศีรษะดวงวิญญาณเป็น
สิ่งที่ไม่เหมาะสม ดังนั้น จึงรวบรวมจัดเพียงจุดเดียว

ภาพที่ 68 การจัดชุดเครื่องเซ่นหน้าปะรำพิธี

อื่น ๆ ได้แก่

- (1) กระเซอ (กั้นเจอ) ใส่สำหรับอาหาร ของแห้ง เมล็ดพันธุ์พืช เงิน สำหรับประกอบพิธีเทกระเซอโถงตา ชาวชุมชนที่มาเข้าร่วมพิธีเตรียมมาในขบวนแห่ และนำมาร่วมพิธี
- (2) เรือจำลอง ใส่สิ่งของต่าง ๆ เมื่อร่วมพิธีส่งดวงวิญญาณบรรพบุรุษกลับ
- (3) บายเบ็ณฑ์

ภาพที่ 69 บายเบ็ณฑ์ เรือจำลอง กระเซอโถงตาที่ชาวสุรินทร์นำมาร่วมในขบวนแห่ และร่วมพิธีเซ่นไหว้เจ้าเมือง

เท่าที่สังเกต พบว่าการเตรียมสถานที่ เครื่องบูชา เครื่องเซ่น และองค์ประกอบอื่น ๆ ส่วนใหญ่สืบทอดตามอย่างพิธีดั้งเดิม แต่เพิ่มปริมาณ ความหลากหลายของเครื่องเซ่น และจัดมาในภาชนะสวยงาม เน้นความประณีตบรรจง

-ขั้นตอนการประกอบพิธีแซนโภูนตาเจ้าเมืองสุรินทร์

พิธีแซนโภูนตาในบริบทใหม่ มีทั้งส่วนที่รักษาแบบแผนดั้งเดิม และส่วนที่เพิ่มเติมใหม่ แบ่งเป็น 2 ช่วง ได้แก่ ช่วงรำบวงสรวงแซนโภูนตา และช่วงแซนโภูนตาบูชาบรรพบุรุษของจังหวัดสุรินทร์

ก. ช่วงรำบวงสรวงแซนโภูนตา

ภาพที่ 70 น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ (นำ) รำบวงสรวงแซนโภูนตา ก่อนเข้าสู่การประกอบพิธีแซน ปี พ.ศ. 2556

การรำบวงสรวงแซนโภูนตา เป็นกิจกรรมที่เพิ่มเข้ามา ผู้จัดได้เชิญน้ำผึ้งเมืองสุรินทร์ (นางสำรวย ตีสม) ศิลปินพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของจังหวัดและแถบอีสานใต้มาประกอบพิธีลำดับขั้นตอนมีดังนี้

(1) น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ จุดรูป 36 ดอก เพื่อกล่าววบทชุมนุมเทวดา และเชิญมาร่วมเป็นสักขีพยานในการประกอบพิธี ไม่ได้เชิญมารับเครื่องเซ่น

การจุดรูป นอกจากปรากฏช่วงพิธีสงฆ์ ยังปรากฏช่วงพิธีเซ่นไหว้หลายครั้ง ครั้งแรกคือจุดโดยน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ หากพิจารณาเชิง “วัตถุสัญลักษณ์” ก็คือการสื่อสารไปยังทวยเทพ ดังที่ เสฐียรโกเศศ (2498: 34) ได้กล่าวไว้ว่า “การจุดไฟให้เกิดเป็นควันหอมเท่ากับการส่งอาถรรพ์สัญญาณไปถึงเมืองฟ้าเมืองสวรรค์เพื่อให้เทวดาท่านทราบ เพราะควันอาจลอยขึ้นไปได้สูงแล้วกระจายหายไปบนฟ้า ซึ่งถือว่าเป็นที่อยู่ของเทวดา” เพราะฉะนั้น การจุดรูปจึงเป็นสัญลักษณ์หมายถึงการสื่อสารเพื่ออัญเชิญเทพยดามาเป็นสักขีพยานและร่วมอวยพรในพิธี

(2) นักดนตรีเริ่มบรรเลงเพลง นางรำจะเคลื่อนไหวร่างกายไปตามจังหวะดนตรี น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ขับร้องขออนุญาตเหล่าเทวดาเบิกตัววิญญาณเจ้าเมือง และบรรพบุรุษ ตั้งแต่ยุคแรกเริ่มแผ่นดินสุรินทร์ จนมาถึงพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (เจ้าเมืองสุรินทร์คนแรก และลูกหลานที่ปกครองสุรินทร์สืบต่อมา) ปี พ.ศ. 2555 - ปี พ.ศ. 2557 เนื้อหาบทอัญเชิญ มีดังนี้

“นะโมตัสสะ ภาคะวะโต อะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (3 จบ)

ตะเลอเกคา เลิกกุนเปรียะไตร์รัตนา โลกเปรียะปุด เปรียะเอริ เปรียะซ็อง ตำรงจูยปก เปียะเรียะสาแดลน็อง ขณุมชมประทานอนุญาต ชมอัญเชิญดวงวิญญาณบรรพชนแดลเรียะซา ออยโมป่าเป็ญทงไจแซนโฌนตา ขณุมชมเปรียะอังกวา เปรียะไตร์รัตนา โลกเปรียะปุด เปรียะเอริ เปรียะซ็อง จูยเบิกประทานออยเป็ระฮัขณุม พอง เบอเซินเมียนเพลือดเมียนเพลิว โรวนานูจ ขณุมชมโตะ

ลัพะเมโทลั้ง ฆะมะฆะเม พันเต โอ โอ้ว.....

ขณุมชมรำลึกตระนึกดออลอวเปรียะยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง โลกออวโนวเสถิน นา เจ้าโม่รับเครื่องบวงสรวงกระยา แดลโกนเจาเนียะเสระสะเร็นเป็ระฮัแซริยโม่กรบสันฐาน กรบตีฮันา บานโมเลิงกรบ ถัวตถวาย แซนโฌนตา ชมอัญเชิญอวโลกเปรียะยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง เอาะเตียงมหาเจียชแผนแดย ขณุมชมอนกอร์ตอลโลกมหาเรียจเม็งสเร็น จ๊ะโก้ะ จ๊ะแต่ย แบะเบาะธรณ็ย แดลนอวกรบสถาน จ็องตลบันตาลประทานพร โอยสมบุนเจียดทัวตถวาย..เฮย”

(สำรวย ดีสม, สัมภาษณ์, 12 พฤษภาคม 2558)

แปลความได้ว่า

“นะโมตัสสะภาคะวะโตอะระหะโต สัมมาสัมพุทธัสสะ (3 จบ)

ขอคารวะเหนือเกศาถวายพระไตรรัตนา พระพุทธ พระธรรม แลพระสงฆ์ ข้าพเจ้าขอประทานอนุญาตอัญเชิญดวงวิญญาณเหล่าบรรพชนผู้ปกป้องรักษาตำรงวงศ์เผ่าพันธุ์ ให้มาเติมเต็มวันแซนโฌนตา ข้าพเจ้าขออาราธนาคุณพระไตรรัตนา พระพุทธ พระธรรม พระสงฆ์ จงช่วยเปิดทางแก่ข้าพเจ้า ถ้าหากมีสิ่งใดผิดพลาดพลั้งเปลอของจงโปรดอภัย

ลัพะเมโทลั้งฆะมะฆะเมพันเต

ข้าพเจ้าขอระลึกนึกถึงพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง ไม่ว่าจะท่านจะสถิตยังสถานที่แห่งใด ได้โปรดมารับเครื่องเช่นบวงสรวง ที่ปวงข้าลูกหลานชาวสุรินทร์ ทั้งหญิงและชาย ทั่วทุกทิศ เตรียมมาต้อนรับด้วยเถิด ขออัญเชิญ (ดวงวิญญาณ) พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง อีกทั้งเจ้าเมืองทุกแผ่นดิน มหาราชเมืองสุรินทร์ และเจ้าของพื้นแผ่นดิน ผู้หักร้างวางป่า

มาเป็นถิ่นอาศัยทั่วทุกสถาน เมื่อรับ (เครื่องเช่นบวงสรวง) แล้ว ขอได้โปรดคลบบันดาลประทาน
พรข้าพเจ้า และลูกหลานชาวสุรินทร์ จงมีแต่ความสุขสมอุดมบริบูรณ์พูนสุขด้วยเถิด”

(จันทร์เพ็ญ บำรุง และผู้วิจัย - แปล)

ปี พ.ศ. 2558 มีการเพิ่มโครงการบวงสรวงขอขมา และบูชาบรรพบุรุษเมือง
สุรินทร์ เป็นปีแรก โดยใช้ภาษาไทย นำฝั่ง เมืองสุรินทร์ จะอ่านโครงการช่วงประกอบพิธีราบวงสรวง
ให้ผู้ที่อยู่ในบริเวณพิธีได้ยินอย่างทั่วถึง เนื้อความมีดังนี้

1. ขออัญเชิญดวงจิตอันเป็นทิพย์ และดวงวิญญาณ ณ ภพภูมิอื่นของพ่อปู่ แม่ย่า
พร้อมทั้งเจ้าตา และเจ้ายายซึ่งเป็นบรรพบุรุษของเมืองสุรินทร์ ตั้งแต่เป็นชุมชนโบราณ เมื่อ
3000 ปี ก่อนพุทธกาล ต่อเนื่องมาจนเป็นชุมชนเล็ก ๆ ของเมือง “พระนคร” อันเป็นราชธานี
ของขอมเมื่อพุทธศตวรรษที่ 12-14 รวมทั้งบรรพบุรุษในช่วงพุทธศตวรรษที่ 16-17 ซึ่งขอมได้
แผ่อำนาจสู่ภาคอีสานจนถึงยุคสมัยของ “พระเจ้าชัยวรมันที่ 7” เมื่อพุทธศตวรรษที่ 18 ซึ่ง
พระองค์ได้สร้างและบูรณะศาสนสถานเป็นปราสาทขอมมากมายด้วยปรากฏในท้องที่จังหวัด
สุรินทร์ ได้แก่ ปราสาทตาเมือนทม ปราสาทตาเมือนตุ้ง และปราสาทตาควาย เป็นต้น

2. ขออัญเชิญบรรพบุรุษชาวสุรินทร์ในยุค “อาณาจักรสุโขทัย” ช่วงปลายพุทธศตวรรษ
ที่ 19 เมื่ออาณาจักรขอมได้เสื่อมอำนาจลง และอาณาจักรสยามสามารถครอบครองดินแดน
แถบนี้ไว้ได้ จนทำให้ขอมต้องถอยร่นข้ามเทือกเขาพนมดงรักกลับสู่ดินแดนกัมพูชาจวบจน
ปัจจุบัน

3. ขออัญเชิญบรรพบุรุษชาวสุรินทร์ในปลายยุคสมัย “กรุงศรีอยุธยา” จากเมืองที่
“อืดป้อแสนแป” แห่งแคว้นจำปาศักดิ์ ผู้อพยพมาก่อร่างสร้างบ้านแปงเมืองสุรินทร์ (เมืองที่)
เมื่อพุทธศักราช 2260 ได้แก่ “เชียงปุม” และคณะหัวหน้าหมู่บ้านรวม 6 ท่าน ซึ่งต่อมาได้รับ
พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงสุรินทร์ภักดีในรัชสมัยของสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์
พร้อมย้ายบ้านจากเมืองที่มาตั้งที่เมือง “คูปะทาย” หรือ “เมืองปะทายสมันต์” เมื่อพุทธศักราช
2306 ซึ่งเป็นเมืองเก่าขอม และเป็นที่ตั้งของ “เมืองสุรินทร์” ในปัจจุบัน

4. ขออัญเชิญบรรพบุรุษชาวสุรินทร์ในปลายยุคสมัย “กรุงธนบุรี” และ “กรุง
รัตนโกสินทร์ตอนต้น” ซึ่งยังเป็นยุคสมัยของ “เชียงปุม” ซึ่งได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็น “พระยา
สุรินทร์ภักดี” โดยสมเด็จพระเจ้าตากสินแห่งกรุงธนบุรี เมื่อพุทธศักราช 2324 และ
พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 แห่งราชวงศ์ “จักรี” ได้โปรด
เกล้าให้เปลี่ยนชื่อเมือง “ปะทายสมันต์” เป็นเมือง “สุรินทร์” เมื่อพุทธศักราช 2329

5. ขออัญเชิญบรรพบุรุษชาวสุรินทร์ตั้งแต่ยุคสมัยของเจ้าเมืองคนแรกคือ “พระยา
สุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง” สืบทอดกันมาจนถึงเจ้าเมืองคนที่ 11 คนสุดท้ายคือ “หลวง
ประเสริฐสุรินทร์บาล” ตรงกับยุคสมัยของรัชกาลที่ 5 ซึ่งตำแหน่งเจ้าผู้ครองนครได้หมดลง และ
เปลี่ยนการปกครองจาก “เมืองสุรินทร์” เป็น “จังหวัดสุรินทร์” โดยมี “พระกรุงศรีบุรีรักษ์”
เป็นผู้ว่าราชการจังหวัดคนแรกเมื่อพุทธศักราช 2451

6. ขออัญเชิญบรรพบุรุษชาวสุรินทร์ตั้งแต่ยุคสมัยของ “พระกรุงศรีบุรีรักษ์” ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์คนแรกจวบจนถึงยุคปัจจุบันที่ล่วงลับไปแล้วระหว่างปี 2451-2558 ทุกท่าน

ขออัญเชิญดวงจิตของบรรพบุรุษเมืองสุรินทร์ทุกยุคทุกสมัยข้างต้น ทั้งดวงจิตที่เป็นทิพย์ ดวงวิญญาณตามสภาพ ณ ภพภูมิอื่น โปรดมาเปิดและควบคุมสภาวะจิตของ “แม่ครูน้ำผึ้งเมืองสุรินทร์” และคณะ ประกอบพิธีบวงสรวงขอขมา และบูชาบรรพบุรุษเมืองสุรินทร์ทุกท่านเนื่องในพิธี “แซนโฎนตา” ครั้งนี้

ขออัญเชิญบรรพบุรุษทั้งชายและหญิงและบริวารทุกยุคทุกสมัย โปรดมาร่วมอนุโมทนาหรือรับเครื่องพลีกรรมสังเวทของบรรดาตัวแทนลูกหลานชาวสุรินทร์ทั้งหลาย ขอให้บรรพบุรุษทุกท่านได้โปรดละโทษแก่ลูกหลาน และส่วนราชการผู้จัดงาน หากด้วยปัญญาและได้ละเอียดหรือบกพร่องต่อพิธีกรรมโบราณใด ๆ รวมทั้งได้สับประมาทล่วงเกินต่อท่านเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ด้วยเถิด

ขอให้ลูกหลานชาวสุรินทร์ทั้งหลาย จงมีสติ มีปัญญา มีดวงตาเห็นธรรม ดำรงชีวิตเป็นปรกติอย่างมีความสุขและเจริญรุ่งเรืองตลอดไป...

(สำราญ ตีสม และ โฆษิต ตีสม, สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2558)

เมื่อเปรียบเทียบบทวงสรวง ปี พ.ศ. 2555 – 2557 กับปี พ.ศ. 2558 เห็นได้ว่า บทเดิมมีเนื้อหาสั้น กระชับ กล่าวแต่เฉพาะบุคคลฝ่ายเขมร เมื่อมีการสร้างบโทงการฉบับปี พ.ศ. 2558 เพิ่มขึ้นมา ทำให้เนื้อหาครอบคลุมถึงผู้ปกครองจังหวัดในปัจจุบัน (เนื้อหาสอดคล้องไปตามที่มีการบันทึกและบอกเล่าสืบต่อมา) ช่วงเริ่มพิธีจึงมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ตั้งแต่มีการกล่าวคำนมัสการ พระพุทธ พระธรรม และพระสงฆ์ จนมาสู่การอัญเชิญเรียกชื่อเจ้าเมืองตั้งแต่สมัยขอมเรืองอำนาจ ครั้งที่ได้มาปกครองพื้นที่สุรินทร์ในอดีต ไต่ถามลำดับราชวงศ์ไทยที่มีการบันทึก จนมาถึงผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ที่เพิ่งล่วงลับ รวมทั้งมีการต้อนรับดวงวิญญาณด้วยสำรับอาหารอันบริบูรณ์ มีการขอขมาลาโทษหากลูกหลานทำผิดพลั้งพลาดไป และการขอคำอำนวยการเพื่อความปรสันติ

การร่างบโทงการฉบับใหม่ แสดงให้เห็นความพยายามที่จะเติมส่วนขาดจากปีที่ผ่านมาให้ครบถ้วน ขณะเดียวกันเป็นการสืบทอดระเบียบพิธีที่มีอยู่เดิม โดยเฉพาะความเชื่อที่ยึดมั่นกันมาแต่โบราณว่า การเรียกอัญเชิญดวงวิญญาณบรรพบุรุษมาพร้อมโดยไม่ขาดตกบกพร่อง และประกอบพิธีอย่างถูกต้องบริบูรณ์ ดวงวิญญาณย่อมพึงพอใจ และจะบันดาลชัยให้ลูกหลานประสบความสุขความเจริญ ดังความตอนท้ายว่า “ขอให้ลูกหลานชาวสุรินทร์ทั้งหลาย จงมีสติ มีปัญญา มีดวงตาเห็นธรรม ดำรงชีวิตเป็นปรกติอย่างมีความสุขและเจริญรุ่งเรืองตลอดไป” ขณะเดียวกันพิธีแซนโฎนตาบูชาผีบรรพบุรุษของจังหวัด คือโอกาสดีปีละครั้งที่ชาวสุรินทร์จะได้กล่าวขมาลาโทษในความผิดพลาด ดังความว่า “ขอให้บรรพบุรุษทุกท่านได้โปรดละโทษแก่ลูกหลาน และ

ส่วนราชการผู้จัดงาน หากด้อยด้วยปัญญาและได้ละเลย หรือบกพร่องต่อพิธีกรรมโบราณใด ๆ รวมทั้งได้สบประมาทล่วงเกินต่อท่านเพราะรู้เท่าไม่ถึงการณ์ด้วยเถิด”

ภาพที่ 71 น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ราชวงศ์สุรวงแหวนโขนตา ก่อนเข้าสู่การประกอบพิธีแหวนโขนตา ปี พ.ศ. 2557

ช่วงกล่าวอัญเชิญ มีการตีฆ้อง 3 ครั้ง โดยนายบุญคง นนทสอน (ประธานพิธีช่วงเช่นไหว้) เพื่อเป็นสัญลักษณ์ของการส่งสารเชิญทวยเทพเทวดาลงมาร่วมเป็นสักขีพยาน และอวยพรให้งานสำเร็จลุล่วงด้วยดี

(3) กล่าวโองการจบ น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ นำรูปไปปักตามจุดต่าง ๆ

(4) ผีเจ้าเมืองลงมาประทับร่าง

จากการลงพื้นที่พบว่า การประทับร่างเพิ่งปรากฏในปี พ.ศ. 2557 หลังจาก น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ร้องบทอัญเชิญเทวดา และอัญเชิญผีบรรพบุรุษของชาวสุรินทร์จบ ปีแรกเกิดขึ้นในระยะเวลาสั้น ๆ เท่านั้น ร่างทรงค่อนข้างแสดงท่าทีพึงใจการจัดเครื่องเซ่นต้อนรับ สังเกตได้จากการหยุดนิ่งมองชุดเครื่องเซ่นแล้วยิ้ม หรือผงกหัว

พ.ศ. 2558 มีการประทับร่างเช่นปีก่อน แต่ใช้เวลายาวนานกว่า ปีนี้ร่างทรงแสดงอาการเกรี้ยวกราด คว่ามีดวงฝ่าผุลงชนไปยังศาลปะกำ สร้างความตื่นตระหนกแก่ทุกคนในงาน เมื่อนายบุญคง นนทสอน (ประธานพิธีช่วงเช่นไหว้) ตีความหมายของพฤติกรรมได้ว่า เจ้าเมืองคงขัดเคืองใจที่ผู้จัดงานมิได้จัดสำหรับเครื่องเซ่นไปวางที่ศาลปะกำ ซึ่งเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ เพราะเป็นแหล่งรวมดวงวิญญาณของบริวารเจ้าเมือง ซึ่งเกี่ยวข้องกับคนและช้าง ตามความเชื่อเรื่องอาชีวะเดิมของผีบรรพบุรุษเจ้าเมืองสุรินทร์ ดังนั้น นายบุญคง นนทสอน ซึ่งเข้าใจระเบียบพิธีที่นี้ดี จึงแก้ไขเหตุการณ์อลหม่านนี้ โดยสั่งคนรีบแบ่งอาหารจากชุดเครื่องเซ่นหน้าปะรำพิธีมาถวายที่ศาลปะกำ จากนั้นได้กล่าวขอขมาแทนผู้จัดงานและลูกหลานชาวสุรินทร์ ร่างทรงจึงสงบ เป็นสัญลักษณ์ว่าวิญญาณเจ้าเมืองให้อภัย เหตุการณ์ดังกล่าว ร่างทรงและผู้อยู่ใกล้ซัดเหตุการณ์อธิบายเพียงว่า “ทุกอย่างเป็นไปได้โดยไม่

รู้ตัว จึงไม่สามารถจดจำได้ว่าตนได้พูด หรือขับร้องสิ่งใดออกมาบ้าง” (สำรวย ดีสม และ โฆษิต ดีสม, สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2558)

กลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร มีความเชื่อมาแต่โบราณว่า “ความเจ็บป่วย (บางอย่าง) เกิดจากการกระทำจากอำนาจลึกลับของภูตผีปีศาจ คนไข้อาจทำผิดหรือลบหลู่ดูหมิ่นบางสิ่งโดยไม่ได้ตั้งใจ เหตุนี้จึงต้องมีวิธีการรักษาผู้ป่วยกันแบบพื้นบ้าน ด้วยการทำพิธีเช่นบวงสรวง พิธีกรรม และทำพิธีติดต่อกับวิญญาณภูตผีที่กระทำหรือเข้าสิงร่างผู้ป่วย ให้ออกจากร่างหรือให้บอกวิธีการรักษาให้หายจากที่เป็นอยู่ วิธีการติดต่อกับภูตผีต่าง ๆ จึงต้องมีคนทรง...” (อารีย์ ทองแก้ว, 2549: 210-211)

การรักษาโรคด้วยวิธีการเข้าทรง หรือที่เรียกเฉพาะกลุ่มว่า “โจลมะมีวด” หรือ “เรียมมะมีวด” นี้ หากมีดวงวิญญาณเข้าประทับร่างแล้ว นักดนตรีวงกันตรึมจะเริ่มบรรเลงเพลง รำทรงจะมีอาการเคลิบเคลิ้ม จากนั้นก็ลุกขึ้นรำรำเพื่อบูชาครูบาอาจารย์ เทพ เทวา สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ เป็นการอ้อนวอนให้ช่วยคลันดาลให้ผู้ป่วยดีขึ้น จากประสบการณ์ที่เคยเห็นการประกอบพิธีโจลมะมีวดในชุมชนเขมร พบว่าผู้ป่วยที่มีร่างกายอ่อนแรง แพทย์แผนปัจจุบันรักษาไม่ได้แล้ว ญาติพี่น้องจึงนำวิธีการโจลมะมีวดมารักษา บางทีดวงวิญญาณต่าง ๆ เช่น ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ผีไร้ผีนา ผีบ้านผีเรือน ฯลฯ ก็เข้าประทับร่างคนป่วยเอง เพื่อแจ้งเหตุว่าผู้ป่วยได้ทำอะไรให้ไม่พอใจ ญาติและผู้ร่วมในพิธี จึงขอขมาลาโทษต่อวิญญาณดวงนั้นแทน และรับปากว่าจะทำตามสิ่งที่ร้องขอ ซึ่งสิ่งหนึ่งที่ผู้ป่วยรวมถึงญาติ ๆ ยินดีทำให้เบื้องต้น คือการเล่นเพลงกันตรึมจังหวะต่าง ๆ ให้ดวงวิญญาณได้รำรำจนพอใจ หากมีการเข้าประทับร่างหลายคน ก็จะรำรำต่อเนื่องตลอดคืน ข้อสังเกตคือ ร่างทรง (ผู้ป่วย) บางคนลุกมารำอย่างมีความสุขเสมือนร่างกายไม่ได้เจ็บป่วยใด ๆ จนกระทั่งวิญญาณออกจากร่าง จึงมีคนแจ้งว่าเกิดสิ่งใดขึ้น ผู้ป่วยบางรายอาการดีขึ้น ทานข้าวได้ มีกำลังวังชาหลังจากประกอบพิธี เสมือนว่าได้ขอขมาต่อดวงวิญญาณที่ตนอาจลบหลู่โดยไม่รู้ตัว ซึ่งปรากฏการณ์เช่นนี้อธิบายตามหลักวิทยาศาสตร์ได้ยาก

(5) เมื่อดวงวิญญาณพึงพอใจ ร่างทรงเดินกลับมาที่บริเวณปะรำพิธี แล้ว
เชิญออก

(6) ตอนท้าย น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ กล่าวขอบคุณเทวดาและขอพรจาก
ผีบรรพบุรุษจากนั้นก็กล่าวอำลา และรอร่วมพิธีเช่นไหว้ผีเจ้าเมืองพร้อมชาวสุรินทร์ต่อไป

ภาพที่ 72 ดวงวิญญาณบรรพบุรุษประทับร่างน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์

ปี พ.ศ. 2559 การประทับร่างอุก (ขอร้องโดยภาครัฐ) ให้ยกเลิกไป ด้วยเหตุผล 3 ประการคือ *ประการแรก* ผู้จัดงานต้องการกระชับเวลาในการจัดกิจกรรมเพื่อดำเนินพิธีการเร็วขึ้น ทุเลาความเหน็ดเหนื่อยผู้เข้าร่วมงานท่ามกลางอากาศร้อนและแสงแดดจัดจ้ามาย่ำ *ประการต่อมา* ผู้จัดงานป้องกันเหตุการณ์วุ่นวายเช่นปี 2558 *ประการสุดท้าย* เป็นเรื่องละเอียดอ่อนแต่มีความสำคัญมากที่สุด คือ พิธีชนโขนตาไม่มีการประทับร่าง จึงต้องขอให้ผู้ประกอบพิธีพยายามควบคุมให้จบแค่รำวงสรวงชนโขนตาเท่านั้น (บุญคง นนทสอน, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2559) ดังนั้น ในปีนี้ พิธีรำวงสรวงชนโขนตาจึงถูกปรับลดรายละเอียดอีกครั้ง โดยมีการเปลี่ยนจากการอ่านโองการบวงสรวงขอขมาฯ เป็นการขับร้องและรำรำวงสรวงประกอบการบรรเลงดนตรีพื้นบ้าน ความยาวประมาณ 8 นาทีแทน ซึ่งเนื้อหาในบทร้องกระชับกว่าบทอ่านเมื่อปี พ.ศ. 2558 แต่ยังคงครอบคลุมรายชื่อบรรพบุรุษในอดีต รวมถึงเจ้าเมืองที่ปกครองสืบต่อเรื่อยมา กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าผู้จัดงานยังคงสาระสำคัญเดิม แต่ปรับรูปแบบการนำเสนอใหม่ เนื้อหาในบทขับร้องและรำรำวงสรวง มีดังนี้

เอ.....สาธุ สาธุ สาธุ(ไหว้พระ)

คำร้อง: ขณุมชมอัญเชิญ...ไม่รับเครื่องบูชา.....เฮาทา...โกนเจาเตียงเอาะถูกแต่ย จังหวัดสระเร็นเตียงหลาย โมรวมโขนตา สาธุ สาธุ สาธุ

คำแปล: ลูกขออัญเชิญมารับเครื่องบูชา เรียกขานทุกท่านทุกคน ลูกหลานจากทุกที่ทุกทางทั้งหลายของสุรินทร์ ได้มารวมกันวันโขนตา ณ ที่นี้ สาธุ สาธุ สาธุ

คำร้อง: ขณุมชมอัญเชิญดวงจิต และวิญญาณบรรพชนขณุมเตียงเอาะกรบสถาน เจียมหาเรียจสระเร็นเอาะเมียนเกียตรีเมียนมหาจักรวาล จงดงบันดาลประทานปวารจิรัย เจาะไม่รับเครื่องบูชา โขนตา จังหวัดสระเร็นเอาะเรื่อลเคนียนา โมเจตนาจับตวล

คำแปล: ลูกขออัญเชิญดวงจิตและวิญญาณบรรพชนของเราทุกคนจากทุกสถาน ทั้งมหाराช เมืองสุรินทร์ และทั้งหมดที่มีเกียรติทั้งมหาจักรวาล จงบันดาลประทานพรชัย ลงมารับเครื่องบูชาโศกนาฏจากลูกหลานสุรินทร์ ขอเชิญทุกท่านจงมารับการต้อนรับด้วยเถิด

คำร้อง: ชมป่าเป็ญเจียบรมเมย แคลอยลอวนิขุมมปรียน้ำผึ้ง เมืองสระเร็น แคลอยลอวนิขุมชมโมเรือมถัดถวาย แคลอยลอวนิขุมชมโมเรือมถัดถวาย ชมอัญเชิญดวงจิตและวิญญาณบรรพชนเพียงหลาย เออ เอ้อ (กลองรัว ช้องประกอบ) โม่รับเครื่องบูเจียเรือมถวาย โคนเจาเพียงหลาย... โคนเจาสะเร็น (กลองรัว และ ช้องตีเป็นจังหวะห่าง ๆ)

คำแปล: ขอบำเพ็ญเป็นบารมี ตอนนี้อยู่ที่น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ขอมาร่ำรำถวาย ตอนนี้อยู่ที่ลูกขอมาร่ำรำถวาย ตอนนี้อยู่ที่ลูกขอมาร่ำรำถวาย ลูกขออัญเชิญดวงจิตและวิญญาณบรรพชนทั้งหลาย มารับเครื่องบูชารำถวาย ลูกหลานทั้งหลาย คือลูกหลานเมืองสุรินทร์

(เปลี่ยนทำนองดนตรี) นาที้ที่ 2.48

คำร้อง: ขมุชมโมเรือมถัดถวาย ดวงจิตวิญญาณ ออวเปรียะยาสุรินทรภักดีศรีนครังค์จางวาง เปรียะสหายตองเออะเอะ...เอ เอ เอ...เปรียะสหาย...ตองเออะ

คำแปล: ลูกขอมาร่ำถวาย ดวงจิตวิญญาณ พ่อพระยาสุรินทรภักดีศรีนครังค์จางวาง พร้อมสหายทั้งหมด พร้อมทั้งสหายทั้งหมด

คำร้อง: เจียงปุม บานโมเสถิตสถาน เจียงสง เจียงชะ เจียงลี ออวกันจะ เออะเจียงชัย โม่รวมแดนสถาน ศรีนครเตาบานโมตรมตราณ โม่รับเครื่อง...บูเจียเออ...เอ้อ...เอ้อ...เอ้อ...บูเจีย โคนบานเรบ...โม่ถวาย โฉลเจิต...บายเสเรีย บายศรีถวายซ้อบองค์ เอ ๆ ๆ ...บายศรีถวาย...ซ้อบองค์

คำแปล: เชียงปุมได้มาสถิต ณ ที่นี้ เชียงสง เชียงชะ ตากะจะ เชียงลี และเชียงใหม่ มาร่วมแดนสถานแห่งศรีนครเตา มารับเครื่องบูชา...เครื่องบูชา ลูก ๆ ได้จัดเตรียม และมีบายศรีมาถวายให้ถูกใจอย่างเหมาะสมทุก ๆ ท่าน

(เปลี่ยนทำนองดนตรี) นาที้ที่ 5.38

คำร้อง: เปรียะสหายออวเจียงปุมจุมเจรส โม่เฮย เปรียะสหายออวเจียงปุมจุมเจรส เฮยเนี้ยเพียงเออะส้ตำเรยเพียงมหาเมืองสระเร็นเพียงเออะส้ตำเรย เพียงมหาเมืองสระเร็น

คำแปล: พระสหายของพ่อเชียงปุม ได้มารวมตัวกันแล้ว พระสหายของพ่อเชียงปุม ณ เวลานี้ ได้มารวมตัวกันแล้ว พร้อมทั้งเหล่าข้าบริวารทั้งหลายในเมืองสุรินทร์ พร้อมทั้งเหล่าข้าทั้งหลายในเมืองสุรินทร์

คำร้อง: เียงโมถัดถวายลออ...เมนเตน เียงโมถัดถวายลออ...เมนเตน เปรียะมหาเรียจสระเร็นเนียงชมอรกุนมหาเรียจสระเร็นขมุมนเนียงชมอรกุน

คำแปล: พวกเรามาเช่นถวาย งดงามจริง ๆ พวกเรามาเช่นถวาย งดงามจริง ๆ พระมหाराชเมืองสุรินทร์ ลูกขอขอบคุณ

(เปลี่ยนทำนองดนตรี) นาที้ที่ 7.00

คำร้อง: โกองนะ ขมุชมมอนุญาตเรือมถวาย บุญบารเมยวิญญาณเพียงหลาย บานยวลกนึ่งเจิตดวงวิญญาณบรรพชนขมุมนเพียงหลายบานยวลกนึ่งเจิต

คำแปล: วันนี้ลูกขออนุญาตรำถวาย บุญบารมีวิญญานทั้งหลาย ได้รับรู้้อยู่ภายในใจ ดวงวิญญานบรรพชนของลูกทั้งหลายได้รับรู้้อยู่ภายในใจ

คำร้อง: กัจปกาชาปदान ขณุมกราบกรานเลียเฮย กัจปกาชาปदान ขณุมกราบกรานเลียเฮย ชมปวรมัจจะสเรี้ย ออยโกนเจาเรือลเคเนียชมปวรมัจจะสเรี้ยออยโกนเจา หนอ เรือลเคเนีย

คำแปล: กัจปกาชาปदान ลูกขอกราบกรานลาแล้ว กัจปกาชาปदान ลูกขอกราบกรานลาแล้ว ขอพรจากบรรพบุรุษหญิงชาย...ให้ลูกหลานทุกคน...ขอพรให้ลูกหลานทุกคน

(ผู้วิจัย และจันทร์เพ็ญ บำรุง ถอดเทป และแปลความ)

“รำบวงสรวงแซนโฎนตา” ที่เพิ่มเข้ามานี้ มีการใช้บทร้องที่สื่อให้เห็นความเป็นเครือญาติระหว่างวิญญานและคนเป็น มีการเรียกเชิญดวงวิญญานบรรพชนคนสำคัญของจังหวัดมารับเรื่องเช่นไหว้อย่างครบถ้วน ทุกสิ่งที่ลูกหลานชาวสุรินทร์แสดงออกอย่างตั้งใจ ผ่านบทร้อง ผ่านการรำรำ ผ่านเครื่องเช่นที่จัดเตรียมมาต้อนรับอย่างบริบูรณ์ จึงเสมือนเครื่องประกันความหวังแก่ผู้นำประกอบพิธีกรรม ผู้จัดงาน และผู้ร่วมอยู่ในพิธีว่าจะได้รับพรเป็นการตอบแทน เกิดขวัญและกำลังใจว่างานพิธีจะสำเร็จลุล่วง ส่วนการบรรเลงมโหรีพื้นบ้านประกอบการขับร้อง ถือเป็นวิธีการหนึ่งซึ่งทำให้ “รำบวงสรวงแซนโฎนตา” มีสีสัน รวมทั้งสามารถสร้างความเพลิดเพลิน ความพึงพอใจแก่ผู้ฟังทั้งผู้ร่วมพิธี ผู้ชม และเหล่าดวงวิญญานที่ได้รับเชิญมารับเครื่องเช่นบวงสรวง การใช้วงมโหรีพื้นบ้านมาบรรเลงตลอดงาน จึงมีประโยชน์ทั้งทางตรงคือเป็นเครื่องมือสนับสนุนพิธีกรรม ส่วนทางอ้อม กล่าวคือเป็นช่องทางให้จังหวัดได้ผลิตซ้ำอัตลักษณ์ด้านการละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์

ข. ช่วงแซนโฎนตายุชาบรรพบุรุษของจังหวัดสุรินทร์

ขั้นตอนนี้ผู้ว่าราชการจังหวัด (หรือตัวแทน) จะทำหน้าที่เสมือนเจ้าบ้าน ส่วนผู้บริหารจังหวัด ผู้อาวุโสในจังหวัด ข้าราชการ และประชาชน ทำหน้าที่เสมือนลูกหลานในครอบครัวและสายตระกูลที่มาร่วมต้อนรับดวงวิญญาน

ตลอด 5 ปี ผู้จัดงานได้เชิญนายบุญคง นนทสอน หรือที่ชาวสุรินทร์รู้จักดีในนามศิลปินเจริยงพื้นบ้าน “ไทยรุ่ง” มาทำหน้าที่ประธานพิธี และเชิญนายกมนต์โรจน์ นิวัฒน์บรรหาร มาทำหน้าที่ผู้ช่วย เนื่องจากทั้งสองท่านเป็นผู้มีผลงานดีเด่นด้านวัฒนธรรมจังหวัดสุรินทร์ และเป็นผู้รู้ระเบียบขั้นตอนพิธีแซนโฎนตาแบบดั้งเดิมเป็นอย่างดี

ลำดับขั้นตอนพิธีช่วงแซนโฎนตาพระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง และบรรพบุรุษของจังหวัดสุรินทร์ มีดังนี้

(1) เมื่อลูกหลานชาวสุรินทร์พร้อมกันหน้าปะรำพิธี ผู้อาวุโสที่ได้รับเชิญมาร่วมพิธี จุฑารูปเทียน นายบุญคง นนทสอน ที่เป็นทั้งประธานพิธี และทำหน้าที่เสมือนตัวแทนผู้อาวุโส นำพานขันธุ์ 5 จรดหน้าผาก และกล่าวขอขมาลาโทษดวงวิญญาณ

การกล่าวขอขมา (และขอพร) ดวงวิญญาณ หากเป็นพื้นที่ดั้งเดิม ผู้อาวุโสสูงสุดในสายตระกูลหรือเจ้าบ้านจะทำหน้าที่กล่าวด้วยภาษาเขมรทั้งหมด ในพิธีเช่นไหว้ผีเจ้าเมือง ประธานพิธีเป็นผู้ทำหน้าที่แทนทุกคน แต่จะกล่าวเป็นภาษาเขมรเช่นเดียวกัน ดังความว่า

“เตียนมากู๋ มลูมาเปียน โจนเจา โมเล็กสมาคารวะ เมบา โจนตา เคาะมนอง จกองมา
ง อยโยจนตา อภัย อยโยจนเจา พองเน้อ
โองนิ โจนเจา บานเรบซาปวด อาว กันแซง โสร่ง เปรียปรม ระเมต มเซา เรบตะตะ
แตง พรวมเตียง เมียะปรีะ ตะเกา กอง สังกวาล เกรอะ เป็ชเร นิล จินดา โจนเจา โมโซมพละฮ์
กันเลาะฮ์ อยโยจนเจา รัวซี โลดเลอ”

(บุญคง นนทสอน และ กมนต์โรจน์ นวัตกรรมบรรหาร, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2558)

แปลความได้ว่า

“เทียนหนึ่งคู่ หมากพลูหนึ่งพาน ลูกหลานยกมาขอขมาแม่พ่อ ปู่ย่าตายาย แม้ผิดเพียง
ครั้งพลาดเพียงหน ก้ขอให้ผีปู่ย่าตายายโปรดอภัยให้ลูกหลานด้วย
วันนี้ ลูกหลาน (ชาวสุรินทร์) ได้จัดเตรียมผ้าถุง เสื้อ ผ้าเช็ดหน้า โสร่ง แพรพรม ขมิ้น
แป้ง พร้อมทั้งเงินทอง ต่างหู กำไล อีกทั้งสร้อยสังวาล เพชรนิลจินดา ให้ได้ผลัดเปลี่ยน ขอให้
ท่านได้อำนวยอวยพรให้ลูกหลานทำมาหากินเจริญรุ่งเรืองด้วยเถิด”

(ผู้วิจัย-แปล)

(2) ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ (หรือตัวแทน) รับพานขันธุ์ 5 จากประธานพิธีมาจรดหน้าผาก ทำหน้าที่เป็นตัวแทนกล่าวขอขมาและเชิญดวงวิญญาณพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง และบรรพชนคนสำคัญของเมืองที่ล่วงลับมารับเครื่องเซ่น หากเป็นพื้นที่ดั้งเดิม คำกล่าวจะเป็นภาษาเขมรเช่นเดียวกัน แต่เนื่องจากผู้ว่าราชการจังหวัดเป็นคนต่างถิ่น ผู้จัดงานจึงร่างตัวบทเป็นภาษาไทยให้อ่านแทน เริ่มจากการออกนามผู้กล่าว ซึ่งจะปรับเปลี่ยนตามวาระการดำรงตำแหน่งผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ มีเนื้อความดังนี้

“ข้าพเจ้า นายอรรถพร ลิงหวิชัย ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ตัวแทนลูกหลานชาวสุรินทร์ ได้นำเครื่องเซ่นไหว้มาประกอบพิธีแซนโชนตาต่อพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง ซึ่งเป็นบรรพบุรุษ ผู้ก่อตั้งเมืองสุรินทร์ มีเครื่องแต่งกาย เครื่องประดับ เครื่องหอม ข้าวปลา

อาหารคาวหวาน ผลไม้ต่าง ๆ และเครื่องคี่มนานาชนิด เพื่อทำพิธีแซนโฎนตาต่อท่านในวันนี้ ขอให้ท่านได้คุ้มครองลูกหลานเราชาวสุรินทร์ ให้มีความสุข ความเจริญ มีความรักสามัคคี เป็นน้ำหนึ่งใจเดียวกัน และอยู่ด้วยกันอย่างร่มเย็นเป็นสุขตลอดไป”

(คำกล่าวแซนโฎนตาต่อพระยาสุรินทรภักดีฯ 10 ตุลาคม 2558 และ 28 กันยายน 2559)

(3) ผู้ว่าราชการจังหวัด (หรือตัวแทน) นำพานขันธ 5 ไปวางบนพูกที่จัดเตรียมไว้ จากนั้นกลับไปเป็นรวมกับผู้บริหารจังหวัด ข้าราชการ ผู้อาวุโส บริเวณหน้าปะรำพิธี ส่วนประชาชนที่เข้าร่วมพิธี จะนั่งหรือยืนล้อมสำหรับอาหารที่เตรียมมา ตามลักษณะความสูงต่ำของโต๊ะ ซึ่งฝ่ายสถานที่จัดในแต่ละปี

(4) ประธานพิธี แจ้งขั้นตอนตามลำดับผ่านไมโครโฟนให้ลูกหลานชาวสุรินทร์ได้ยินและปฏิบัติอย่างพร้อมเพรียง เริ่มต้นด้วยจุดธูปเทียนแล้วปักลงสำหรับอาหารเครื่องเซ่นพร้อมกล่าวให้ได้ยินทั่วกันว่า

“อัญเชิญ เมบา โฎนตา เญียดคางแม โขลงคางบา โมชอบแซบกระยาบูเจีย แคเบ็ญซี่ แซนรดื้อว โคนเจา เรบตะตะแดง เลอคณะตะคนอล ประกล อัญเชิญ เยยตา โมชอยแซบ...ตีกเสียงไต...สราก็เพิก นมเนก อัญชอม ตุมเจก ตราว ต่าโลง โดง สลา ปรวมเตียง จู๊วก เมื่อน เตียเตรีย จำเนีย กรบมุกโจนเจา เอาว์”

(บุญคง นนทสอน และ กมนต์โรจน์ นวัตกรรมบริหาร, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2558)

แปลความได้ว่า

“ขอเชิญยายตา ยญาติทางแม่แลทางพ่อ มารับเครื่องเซ่นบูชา ถึงฤดูกาลเช่นไหว้เดือนเบ็ญซี่ (สารท) ลูกหลานได้ตระเตรียมสิ่งของมากมาย จะได้อัญเชิญทุกท่านมารับเครื่องเซ่น ณ บัดนี้...นี่น้ำล้างมือ เหล้ายาก็มี ขนม ข้าวต้ม กล้วยสุก เผือก มัน มะพร้าว หมาก พร้อมทั้ง หมู ไก่ เป็ด ปลา อาหารต่าง ๆ อีกมากมาย พร้อมหน้าพร้อมตาลูกหลานของพ่อ (พ่อในที่นี้หมายถึง เจ้าเมืองในอดีต)”

(ผู้วิจัย-แปล)

ภาพที่ 73 นายนิรันดร์ กัลยาณมิตร นำข้าราชการและชาวสุรินทร์ประกอบพิธีเซ่นไหว้เจ้าเมือง ใน ปี พ.ศ. 2557

ขั้นตอนแรกนี้ ลูกหลานสุรินทร์ทั้งหมดจะจุดธูปเทียนพร้อมกันเพื่อเชิญและนำทางดวงวิญญาณบรรพบุรุษมารับเครื่องเซ่น หลังจากตั้งจิตอธิษฐานอัญเชิญดวงวิญญาณจบ ทุกคนปักธูปและเทียนบนชุดเครื่องเซ่นที่เตรียมมาพร้อม ๆ กับประธานพิธี

ธูป และ เทียน เป็น “วัตถุสัญลักษณ์” หนึ่งในพิธีกรรม ใช้สำหรับการเชื่อมต่อระหว่างภพภูมิที่แตกต่าง ห่างไกล แสงสว่างของเปลวเทียนและควันธูปจะสร้างเส้นทางทิพย์ที่มนุษย์มองไม่เห็น เพื่อนำดวงวิญญาณบรรพบุรุษกลับจากดินแดนอันไกลโพ้นมายังโลก เทียน ยังเป็นสัญลักษณ์แทนตัวผู้จุด เช่น “กรณี que ใครสักคนต้องการสื่อว่าตนเองกำลังบูชาเทวดานพเคราะห์ประจำวันเกิดของตน จึงจุดธูปเทียนตามสีกายของเทวดาองค์นั้นเพื่อเป็นการส่งสัญญาณในการติดต่อเฉพาะเทวดาองค์ที่ต้องการ” (ประเสริฐ รุณรา, 2557: 252) ส่วนการที่ผู้เข้าร่วมพิธีต้องนำธูปเทียนไปปักบนสำหรับเครื่องเซ่นสังเวยหลังจากกล่าวอัญเชิญจบ นอกจากแสดงการมีส่วนร่วมในพิธีแล้วยังมีความหมายว่า “ให้ผู้เข้าร่วมพิธีรู้สึกสัมผัสถึงการเข้าใกล้พลังศักดิ์สิทธิ์” (ประเสริฐ รุณรา, 2557: 251) มากขึ้นนั่นเอง ทั้งธูปและเทียนจึงถูกจุดให้ส่องสว่างไปจนกว่าจะเสร็จพิธี การดับเทียน คือการสิ้นสุดพิธีแซนโหมินดา

(5) ประธานพิธี กล่าวเชิญดวงวิญญาณรับน้ำและอาหารครั้งที่หนึ่ง ขณะกล่าวเชิญได้เน้นให้ทุกคนในพื้นที่พิธีปฏิบัติไปพร้อม ๆ กัน เป็นที่น่าสังเกตว่า ถ้าประธานพิธีกล่าวคำว่า “ตีกเลี้ยงไต่” (น้ำล้างมือ) ชาวเมืองจะพร้อมใจกันรินน้ำเปล่าลงภาชนะเป็นสัญลักษณ์แทนการล้างมือให้ดวงวิญญาณก่อนรับประทานอาหาร เมื่อกล่าวว่า “สราก็เพิก” (สรา แปลว่า เหล้า เพิก แปลว่า ต้ม) ก็จะรินเหล้า เมื่อกล่าวว่า “ตีกก็เลบ” (ตีก แปลว่า น้ำ เลบ แปลว่า ต้มหรือกลั่น) ก็จะรินน้ำต้ม

และน้ำหวานลงไปในแก้วที่เตรียมไว้ การกล่าวและวิธีปฏิบัติให้สัมพันธ์กัน เป็นการทำให้พิธีดำเนินตามความเชื่อที่มีมาแต่โบราณ บรรพบุรุษคนใดที่ไม่ชอบใจสุราก็สามารถรับน้ำหวานหรือน้ำเปล่าแทนได้ และเมื่อกล่าวคำว่า “นมเนก อัญชอม ตุมเจก ตราว ต่าโลง โดง สลา พรวมเตียง จรู๊ก เมื่อน เตียเตเรีย จำเนีย กรบมุกโกนเจา” ซึ่งหมายถึงสำหรับเครื่องเซ่นที่อยู่ตรงหน้า ลูกหลานจะกล่าวแนะนำอาหารที่เตรียมมา เกิดบรรยากาศคล้ายการพูดคุยต้อนรับดวงวิญญาณเสียงดังทั่วบริเวณพิธี

ภาพที่ 74 นายบุญคง นนทสอน (ประธานพิธี) นายกมนตรีโรจน์ นิวัฒน์บริหาร (ผู้ช่วยประธานพิธี) นายสุคนธ์ จงอยู่ (ประธานปราชญ์ชาวบ้าน) และผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ นำชาวเมืองประกอบพิธีเซ่นไหว้เจ้าเมือง ปี พ.ศ. 2558

จากการสังเกตพบว่า ช่วงที่เรียกชื่ออัญเชิญดวงวิญญาณผีบรรพบุรุษของจังหวัด ประธานพิธีจะเรียกชื่อดวงวิญญาณสำคัญอื่น ๆ ของจังหวัดมารับการเซ่นไหว้ด้วย เช่น “โมเต้อ โจนตาเปรียะยาสุรินทรภักดีศรีนครังค์จางวาง เปรียะเรียชมเหศักดิ์ หลักเมือง อี้แล็ก อี้เกิต อี้เจิง อี้ตะโงง” (บุญคง นนทสอน, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2558) แปลความได้ว่า “มาเถิด โจนตาพระยาสุรินทรภักดีศรีนครังค์จางวาง พระราชชมเหศักดิ์ หลักเมือง ทั้งทางทิศตะวันตก ทิศตะวันออก ทิศเหนือ และทิศใต้” (ผู้วิจัย-แปล)

(6) ประธานพิธี กล่าวเชิญดวงวิญญาณรับเครื่องดื่มและอาหารครั้งที่ 2 โดยให้สัญญาณด้วยคำว่า “โมเวีย...โม สราก็เพิก ตีกก็เลบ เตด-มนอง” แปลว่า “มาเถอะมา เหล้าก็มี น้ำก็มี มาดื่มกันอีกครั้ง” จากนั้นทุกคนก็จะรินสุรา น้ำหวาน น้ำดื่ม ลงภาชนะเดิมที่รินในรอบแรก เท่าที่สังเกต คำพูดที่ผู้ร่วมพิธีกล่าวคล้ายกับที่ลูกหลานกล่าวกับดวงวิญญาณในพื้นที่ดั้งเดิม คือเชิญให้รับเครื่องดื่มเพิ่มจะได้ทานอาหารต่ออย่างคล่องคอขึ้น (คำกล่าวลักษณะนี้ จะปรากฏขณะเรียกเชิญดวงวิญญาณในชุมชนดั้งเดิมเช่นเดียวกัน)

(7) ประธานพิธี กล่าวเชิญดวงวิญญาณรับเครื่องดื่ม และอาหารครั้งสุดท้าย แล้วทิ้งระยะไว้สักครู่ จึงกล่าวเชิญเปลี่ยนเสื้อผ้าเตรียมตัวฟังพระสวด และรับผลบุญก่อนเดินทางกลับความตอนนี้มีว่า “สราก็เพิก ตีกก็เลบ โรดก็เลี้ยงโด...พละฮ์ซ่าปวต สไบ สดับโลกโชดจุมเคเนีย มุนนิง

หลบหน้า” แปลความได้ว่า “(เมื่อ) รัชสูราน้ำท่าเรียบริ้อยแล้ว ก็ล้างมือให้สะอาด ผลัดเปลี่ยนเสื้อผ้า จะได้ฟังเทศน์ฟังธรรมร่วมกันก่อนเดินทางกลับ”

(8) ประธานพิธี ขอแบ่งอาหารจากชุดเครื่องเซ่นเพื่อปิ่นแก้ดวงวิญญาณอื่นในพื้นที่ดั้งเดิม คำกล่าวมีดังนี้

“โซมแบ่งโกนเจา มุกมนตรัย เสนาบดี อีแลก เกิด เจริง ตโงง (แดล) โม จำรับ ตโกล โซนแบ่ง แปรกรอย ออยยัวร์ ออยยัวร์ออยยัวร์ ออยโกนเจา รัวซี เมียนบาน เมียน ประเป็ญปเตียะ เมียนเมียะซอลจอง โก กรอบะย และ ต่าเรย บริบูรณ์ โกนเจา พ่อค้ำวาณิช ต่ารวจ ทหาร กรบเคนีย ช้าราชการ ออยรัวซีเมียนบาน ออยอยู่เย็นเป็นสุข”

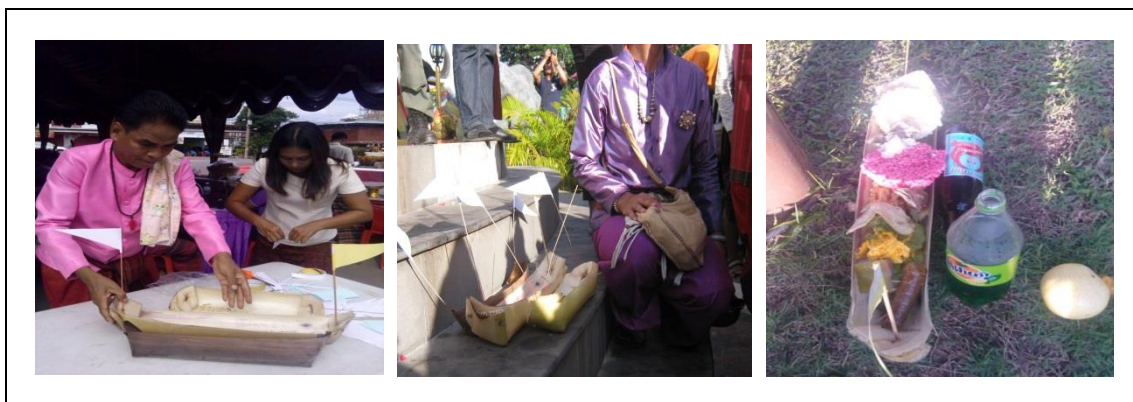
(บุญคง นนทสอน และ กมนต์โรจน์ นิวัฒน์บรรหาร, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2558)

แปลความได้ว่า

“ขอแบ่งอาหารให้ลูกหลานที่เป็นมุขมนตรี เสนาบดี ทั้งทางทิศตะวันตก ตะวันออก และเหนือ ใต้ ที่ได้มาคอยรับอาหารส่วนแบ่ง ขอให้ทุกท่านได้อำนวยอวยพร ให้ลูกหลานทำมาหากินร่ำรวย มีเงินเต็มบ้าน มีทองเหลือใช้ รัว ควาย ช้าง ม้า บริบูรณ์ ลูกหลานทั้งหลาย อีกพ่อค้ำวาณิช ต่ารวจ ทหาร ช้าราชการ ก็ให้หากินร่ำรวยอยู่เย็นเป็นสุข”

(ผู้วิจัย-แปล)

กล่าวคำขอแบ่งอาหารจบ ประธานพิธีและผู้ช่วยจะแบ่งอาหารคาวหวาน ขนม ข้าวต้ม ผลไม้ อย่างละเล็กละน้อย พร้อมเครื่องตีมออกจากชุดเครื่องเซ่นที่ผีเจ้าเมืองรับเรียบริ้อยแล้ว จัดใส่เรือกาบกล้วย แล้วนำไปวางนอกปะรำพิธีบริเวณรอบ ๆ ศาลปะกำช้าง อาหารเหล่านี้ส่วนหนึ่งเป็นเครื่องเซ่นผีที่ไม่ได้นำไปใช้ในพิธี อีกส่วนหนึ่งให้วิญญาณนำกลับไปฝากญาติพี่น้องที่ไม่ได้รับการ ปล่อยมา ที่ต้องใส่เรือจำลอง ประธานพิธีและผู้ช่วยอธิบายว่า เนื่องจากวิญญาณนั้น “บางคนอาจเดินเท้า บางคนใช้ช้าง ม้า รัว ควาย เกวียน แต่บางคนก็ออกไปทางลำน้ำมูล น้ำชี ก็เอาไปทางน้ำได้ แล้วแต่ท่านจะสะดวกทางไหน เพราะคนที่มาร่วมที่เรามองไม่เห็น มาจากทั่วทุกสารทิศ เต็มไปหมด” (บุญคง นนทสอน และ กมนต์โรจน์ นิวัฒน์บรรหาร, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2558) จารัตพิธีที่สืบเนื่องแต่โบราณจึงเป็นความเชื่อที่แฝงความสัมพันธ์กับถิ่นอาศัยของกลุ่มส่วยเฉียงช้าง (บรรพบุรุษของเจ้าเมือง) ซึ่งตั้งบ้านเรือนอยู่ริมลำน้ำมูล และแม่น้ำหลัก 2 สายที่ไหลผ่านจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ แม่น้ำชี และแม่น้ำมูล

ภาพที่ 75 ประธานพิธีเตรียมเรือ และแบ่งอาหารจากชุดเครื่องเซ่นไปสังเวทวงวิญญาณบริวารเจ้าเมืองสุรินทร์

ในพื้นที่ดั้งเดิม การแบ่งปันอาหารแก่ดวงวิญญาณอื่น เป็นพิธีอุทิศบุญแก่สัมภเวสี ผีไร้ญาติซึ่งไม่มีใครทำบุญให้ จึงต้องมาชะเง้อมองความสุขของผีที่มีญาติจากกริมรั้วบ้านของชาวบ้าน ความสงสารเวทนาวิญญาณเดี๋ยวตาย จึงเป็นที่มาของพิธีแบ่งอาหาร จากสารับบรรพบุรุษไปให้ โดยใส่ถึงพลาสติก ใบตอง นำไปวาง (หรือ เท) บริเวณกริมรั้ว หรือ สนามหญ้า

ในพื้นที่ใหม่ เมื่อผู้รับกลายเป็นผีบริวาร ผู้ติดตาม ที่ไม่อาจไปรับเครื่องเซ่นในพื้นที่หน้าอนุสาวรีย์ได้ สำหรับจึงถูกจัดใส่เรือจำลองอย่างสวยงามก่อนนำไปวางแถวสนามหญ้า บริเวณอนุสาวรีย์รูปช้าง หรือ โกลี ๑ ศาลปะกำช้าง

เท่าที่สังเกต ดูเหมือนว่าในบริบทใหม่มีการควมรวมพิธีแบ่งปันอาหาร และพิธีสังเวทวงวิญญาณกลับ (จุนโฆนตาหลบสรุก) ไว้ด้วยกัน ถึงกระนั้นก็ยังไม่อาจสรุปได้อย่างชัดเจน เนื่องจากถ้าเป็นพิธีสังเวทวงวิญญาณกลับจะต้องเกิดขึ้นหลังสุด และเป็นเวลาก่อนฟ้าสว่างเท่านั้น ลักษณะเช่นนี้น่าจะเป็นความพยายามรักษาขั้นตอนพิธีสำคัญ โดยต้องปรับให้เข้ากับระยะเวลาที่จำกัด

การสร้างความหมายใหม่ จากพิธีเซ่นไหว้ “ผีบรรพบุรุษของบ้าน (ครอบครัว)” สู่การเซ่นไหว้ “ผีบรรพบุรุษของเมือง” สถานะของผู้รับเครื่องบูชาที่เปลี่ยนไป ได้ส่งผลให้แบบแผนพิธีถูกปรับตามไปด้วย ทั้งนี้ไม่ได้หมายความว่าในพื้นที่ดั้งเดิมลูกหลานจะไม่พิถีพิถัน ไม่ตั้งใจ หรือ ไม่ใช้ความประณีตในแต่ละขั้นตอน เพียงแต่ในพื้นที่ใหม่ทุกองค์ประกอบต่าง ๆ ต้องเน้นความยิ่งใหญ่ อลังการ ให้เหมาะสมกับฐานะผู้รับเครื่องเซ่นสรวงบวงพื ซึ่งเป็นอดีตผู้นำระดับสูง มีบทบาทสำคัญทางการเมืองการปกครองท้องถิ่นมาก่อน อีกทั้งเมื่อกิจกรรมต่าง ๆ เกิดขึ้นในพื้นที่เปิด มีผู้เข้าชมงานอีกส่วนที่ไม่ใช่ผู้ร่วมพิธี องค์ประกอบทุกอย่างจึงถูกปรับให้สามารถรองรับบริบทการท่องเที่ยวยุคใหม่

ผู้วิจัย ขอสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบพิธีแซน ใน 2 พื้นที่ และขอยกตัวอย่างกรณี ปี พ.ศ. 2555 มาแสดง เพื่อให้เห็นการปรับประยุกต์พิธีกรรม ดังนี้

ตารางที่ 8 เปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบการจัดพิธีแซน ใน 2 พื้นที่

รายละเอียดพิธีกรรม	รูปแบบพิธีแซนในพื้นที่ดั้งเดิม	รูปแบบพิธีแซนในพื้นที่ใหม่
วัน/เวลา/สถานที่ประกอบพิธีกรรม	-วันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ช่วงบ่าย-ค่ำ (วันที่ 14 ตุลาคม 2555) -จัดขึ้นภายในครอบครัวหรือบ้านของผู้สูงอายุที่สุดในสายตระกูล	-วันแรม 12 ค่ำ เดือน 10 ช่วง 14.30-15.30 น. (วันที่ 12 ตุลาคม 2555) -อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (เชียงใหม่)
ผู้ร่วมในพิธีกรรม -ประธานพิธี -ผู้ร่วมในพิธีกรรม	-ผู้อาวุโสที่สุดในครอบครัวหรือสายตระกูล -สมาชิกครอบครัว/สายตระกูล (มีการเชิญคนเฒ่าคนแก่ในชุมชน เพื่อนบ้าน ผู้นำชุมชนมาร่วมพิธี)	-นายบุญคง นนทสอน (ช่วงพิธีแซน) และนางสำรวย ดีสม หรือ น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ (ช่วงพิธีรำบวงสรวงแซนโถงตา) -ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์คนปัจจุบัน ข้าราชการ ผู้อาวุโสที่ชาวสุรินทร์นับถือ และประชาชนทุกหมู่เหล่า
เครื่องประกอบพิธี	-ฟูก, ปูผ้าขาวทับ หมอน 1 ใบ พานชั้น 5 รูป เทียน, เสื้อผ้าใหม่ เครื่องประดับ เครื่องประทีนผิว สายสิญจน์	-เครื่องประกอบพิธีจัดเช่นเดียวกันกับในพื้นที่ดั้งเดิม แต่เพิ่มปริมาณและความประณีตในการจัด ส่วนเพิ่มเติม คือมีการนำบายเบ็ณฑ์ กระเชอโถงตา มาประกอบพิธีสวดด้วย หลังจากแห่รอบเมือง มีการเพิ่มบายศรีต้นนอกเหนือจากพานชั้น 5 <u>ข้อสังเกต</u> คือ บางปีจัด 2 จุด คือตรงฐานอนุสาวรีย์ด้านบน และจัดบนโต๊ะยาวด้านล่างเพื่อสะดวกแก่การประกอบพิธี
เครื่องเซ่น (อาหาร) ในพิธีกรรม	-อาหารคาวหวาน เครื่องดื่ม ผลไม้และขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง เช่น ข้าวต้มห่อด้วยใบมะพร้าวอ่อน ข้าวต้มหมู “นมกันเตรีอม” “นม (กัน) ตางราง” “นมไซ้ก” “นมโก๊รจ” “นมเนี้ยล” “นมเนี้ยงเล็ด” “โมะปล๊ะ” กระจยาสารท กล้วย มะพร้าว ฯลฯ จัดใส่ภาชนะตามความเหมาะสม	-เน้นอาหารพื้นบ้านเช่นเดียวกัน ปรับ โดยกำหนดชัดเจนว่า สำหรับอาหารคาวหวาน ขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองต่าง ๆ ฯลฯ ที่ประชาชนนำมาเข้าร่วมต้องจัดลงกระเชอกระดัง หรือกระจยาดเท่านั้น รวมทั้งใช้ความคิดสร้างสรรค์ ตกแต่งอย่างสวยงามได้ -เครื่องเซ่นที่ผู้จัดเตรียมวางหน้าปะรำพิธี เน้นความบริบูรณ์ และจัดลงภาชนะอย่าง

รายละเอียดพิธีกรรม	รูปแบบพิธีแซนในพื้นที่ดั้งเดิม	รูปแบบพิธีแซนในพื้นที่ใหม่
		สวยงาม
การแสดง/รำยรำ	-ไม่มีการแสดงใด ๆ ก่อนพิธีเซ่นไหว้	เพิ่ม การรำบวงสรวงแซนโขนตาอัญเชิญเทวดา (และประทับร่าง บางปี) และอ่านโองการบวงสรวงขอขมาและบูชาบรรพบุรุษเมืองสุรินทร์ ก่อนประกอบพิธีเซ่นไหว้ เพิ่ม การลั่นฆ้อง 3 ระยยะ ขณะอัญเชิญเทวดา อัญเชิญดวงวิญญาณเจ้าเมือง และพิธีสวด
พิธีแบ่งอาหารแก่สัมภเวสี และผีไร้ญาติ	-เจ้าบ้านแบ่งอาหารจากสำรับเซ่นไหว้บรรพบุรุษแล้ว ใส่ใบตอง กระดาษ หรือถุงพลาสติก นำไปวางไว้ตามริมรั้ว แล้วเอ่ยปากเรียกดวงวิญญาณเหล่านั้นรับเครื่องเซ่น	ปรับ มีการแบ่งอาหารเช่นเดียวกัน แต่จัดใส่เรือจำลองอย่างสวยงาม แล้วนำไปวางตรงศาลผีปะกำช้าง ข้อสังเกต การควมรวมพิธีแบ่งอาหารแก่ผีตนอื่น และพิธีส่งดวงวิญญาณกลับไว้ด้วยกัน รวมทั้งมีการสร้างความหมายใหม่ว่า อาหารถูกแบ่งเพื่ออุทิศแก่ดวงวิญญาณผู้ติดตามเจ้าเมือง ไม่ใช่สัมภเวสีหรือผีไร้ญาติเช่นในพื้นที่ดั้งเดิม

จากตารางที่ 8 เห็นได้ว่าเมื่อผู้รับการเซ่นไหว้ในบริบทใหม่กลายเป็นดวงวิญญาณเจ้าเมือง รายละเอียดปลีกย่อยบางอย่างได้ถูกปรับให้สอดคล้องกับสภาพของผู้รับ ขณะเดียวกันมีการเพิ่มรายละเอียดที่ไม่เคยมีมาก่อนเข้ามาเพื่อวัตถุประสงค์บางประการ ดังนี้

(1) ส่วนที่ปรับประยุกต์จากของเดิม มี 3 เรื่อง ได้แก่ หนึ่ง กาลเทศะ คือ วัน เวลา และสถานที่ในการประกอบพิธีแซน สอง บุคคล คือ ประธานพิธี (ผู้บอกบท) และผู้กล่าวเชิญดวงวิญญาณ สาม สิ่งเกี่ยวเนื่องในพิธี คือ บทอัญเชิญและขอพรดวงวิญญาณเป็นภาษาไทยให้ผู้ว่าราชการจังหวัดอ่าน และชุดเครื่องเซ่น

- การกำหนดวัน เวลา และสถานที่ในการประกอบพิธีแซน

วัน เวลาประกอบพิธีเซ่นไหว้เจ้าเมือง ต้องเลือกไม่ให้ทับซ้อนกับวันจัดเซ่นไหว้ในชุมชนเขมร (และส่วย) เพราะเกี่ยวข้องกับกลุ่มเป้าหมายสำคัญที่ภาครัฐต้องการให้มาร่วมสืบสานประเพณี ส่วนที่เลือกบริเวณด้านหน้า และโดยรอบอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง

มีความสัมพันธ์สอดคล้องกับความหมายของผีบรรพบุรุษ สามารถรองรับผู้คนเป็นจำนวนมาก และครอบคลุมกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัด

- ประธานพิธี หรือ ผู้บอกบทในการประกอบพิธี

ปี พ.ศ. 2555-2559 ผู้จัดงานเชิญนายบุญคง นนทสอน และนายกมนต์ โรจน์ นิวัฒน์บรรหาร ซึ่งมีความรู้เรื่องพิธีกรรมมาเป็นประธานพิธี และผู้ช่วย รวมทั้งเชิญนายสุคนธ์ จงอยู่ ประธานสภาปราชญ์ชาวบ้าน ปี พ.ศ. 2547 - ปัจจุบัน และเชิญอดีตผู้ว่าราชการจังหวัด มาเป็นตัวแทนผู้อาวุโสของจังหวัดร่วมประกอบพิธี การที่ประธานพิธีต้องทำหน้าที่บอกบทไปด้วย เนื่องจากมีคนเข้าร่วมพิธีจำนวนมาก สถานที่โล่งกว้าง บวกกับระยะเวลาที่มีอยู่อย่างจำกัด ประธานจึงเป็นจุดศูนย์รวมของทุกสายตา การกล่าวลำดับงานย่อมช่วยให้ทุกคนสามารถปฏิบัติขั้นตอนพิธีต่าง ๆ ไปอย่างพร้อมเพรียง และทำให้ทุกขั้นตอนดำเนินไปอย่างเรียบร้อยในเวลาที่กำหนด

- การปรับเปลี่ยนผู้กล่าวอัญเชิญดวงวิญญาณ

ในพื้นที่ดั้งเดิม เจ้าบ้านหรือผู้อาวุโสสูงสุดในสายตระกูลเท่านั้นเป็นคนทำหน้าที่ยกพานขันธ 5 ขอขมา และกล่าวอัญเชิญดวงวิญญาณ จากนั้นผู้อาวุโสในพื้นที่พิธีจึงนำประกอบพิธี การคงรูปแบบขั้นตอนการปฏิบัติคล้ายเดิม แต่ปรับให้ผู้ว่าราชการจังหวัดทำหน้าที่เหมือนเจ้าบ้าน กล่าวขอขมาและเชิญดวงวิญญาณ เรียกว่าเป็นการปรับให้สัมพันธ์กับสถานะเจ้าเมืองผู้รับการเช่นไหว้

- มิบทอัญเชิญและขอพรดวงวิญญาณเป็นภาษาไทย

ในพิธีเช่นไหว้เจ้าเมือง มีการใช้ภาษาท้องถิ่นซึ่งเป็นภาษาของเจ้าเมือง เมื่อผู้ว่าราชการจังหวัดล้วนเป็นคนต่างถิ่น และไม่ได้สืบเชื้อสายเขมร แต่ต้องรับบทบาทสำคัญในฐานะเจ้าบ้านที่ต้องกล่าวอัญเชิญและขอพรดวงวิญญาณ ผู้จัดงานจึงต้องแปลบทอัญเชิญเป็นภาษาไทยให้อ่านแทน การปรับแปรภาษาทางพิธีให้เข้ากับความสามารถของผู้นำ แม้ไม่ได้สืบทอดการใช้ภาษาเขมรตามอย่างพื้นที่ดั้งเดิม แต่ก็แสดงให้เห็นว่าผู้จัดงานพยายามรักษาองค์ประกอบสำคัญในพิธีให้คงอยู่ การกำหนดชัดเจนว่าต้องผู้ว่าราชการจังหวัด (หรือตัวแทน) เป็นผู้กล่าว ยังสอดคล้องกับวิถีปฏิบัติเดิมที่สงวนไว้เฉพาะเจ้าบ้านหรือผู้อาวุโสสูงสุดในสายตระกูลเท่านั้น เมื่อจังหวัดสุรินทร์มีฐานะเสมอครอบครัว (หรือสายตระกูล) ผู้ว่าราชการจังหวัดจึงต้องรับหน้าที่นี้

- ชุดเครื่องเช่นเน้นความบริบูรณ์ และจัดอย่างประณีตงดงาม

อาหารคาวหวาน ขนม ข้าวต้ม เครื่องดื่ม เสื้อผ้า เครื่องประดับ เครื่องประทีนผิว ฯลฯ ยังคงจัดตามที่ปฏิบัติสืบต่อกันมาในชุมชน แตกต่างเฉพาะปริมาณเครื่องเช่นที่นำมาประกอบพิธี มีความบริบูรณ์และหลากหลายกว่าเดิม การเน้นความประณีตบรรจง โดดเด่น สวยงาม

ยิ่งใหญ่ตระการตา เป็นเหตุปัจจัยตรงเพื่อให้สมเกียรติแก่ผู้รับการเซ่นไหว้ และเป็นเหตุปัจจัยทางอ้อม เพื่อสร้างแรงจูงใจดึงดูดนักท่องเที่ยว นอกเหนือจากขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองที่จัดอย่างสวยงามและเน้นปริมาณ ผลไม้สำคัญในพิธี คือมะพร้าวและกล้วย เมื่อถูกนำมาใช้ในลักษณะยกทั้งทะลายหรือทั้งเครือ นอกจากสะท้อนความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น ยังทำให้เกิดความสวยงามแปลกตา

มะพร้าวและกล้วย เป็นตัวแทนของวัฒนธรรมเขมร และเป็น “วัตถุสัญลักษณ์” หนึ่งในพิธีกรรม สื่อถึงความบริสุทธิ์สะอาด และความบริบูรณ์ ทั้งยังเป็นพืชหาง่าย มีอยู่ในวิถีชีวิต ในชุมชน และปลูกกันทุกครัวเรือนเพื่อบริโภค ส่วนลักษณะทางกายภาพของผลไม้ทั้งสองชนิดซึ่งแน่นขนัด เกิดขีดติดกัน เสมือนเป็นภาพแทนสมาชิกของสายตระกูลได้อย่างดี อีกนัยหนึ่งการนำสิ่งที่ดวงวิญญาณคุ้นเคยมาเซ่นไหว้ จึงแสดงถึงความใส่ใจที่ลูกหลานมีต่อบรรพชนได้ทางหนึ่ง

นอกจากนี้ การเพิ่มปริมาณ และความหลากหลายทั้งผลไม้ไทยและต่างประเทศ ยังสะท้อนให้เห็นพลวัตของพิธีกรรมเมื่อมีการรับวัฒนธรรมด้านอาหารการกินจากภายนอกเข้ามา และเกิดการประยุกต์ใช้ในวิถีชีวิต และพิธีกรรมในที่สุด

ภาพที่ 76 ตัวอย่างชุดเครื่องเซ่นที่จัดวางหน้าปะรำพิธี และชุดร่วมพิธีแซนโฌนตาเจ้าเมือง

(2) ส่วนที่เพิ่ม มี 2 เรื่อง ได้แก่ หนึ่ง การสร้างความพึงพอใจ ประกอบด้วย รำบวงสรวงแซนโฌนตา (รวมการประทับร่าง) และการบรรเลงดนตรีพื้นบ้านในพิธีกรรม สอง สิ่งเกี่ยวเนื่องในพิธี คือ บทโองการบวงสรวงขอขมา และบูชาบรรพบุรุษเมืองสุรินทร์ การใช้ฆ้องในพิธีกรรม และการเพิ่มบายศรีต้นในเครื่องประกอบพิธี

- รำบวงสรวงแซนโฌนตา (รวมการประทับร่าง)

หลังจากจบการแสดงพื้นบ้านชุดรำแซนโฌนตา เพื่อบอกเล่าความสำคัญของประเพณี ก็เข้าสู่การรำบวงสรวงแซนโฌนตา โดยศิลปินพื้นบ้านน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ และคณะ การเพิ่มรำบวงสรวงฯ เข้ามาน่าจะด้วยเหตุผลสำคัญ คือพิธีเซ่นไหว้มีเจ้าเมือง เป็นงานใหญ่ระดับจังหวัด

ผู้จัดต้องการขวัญ กำลังใจ และความสบายใจ ดังนั้น จึงต้องมีการอัญเชิญเหล่าเทวดามาร่วมเป็นสักขีพยาน คຸ່ມครองคน และการดำเนินพิธีให้ราบรื่น หากเป็นกลุ่มลาวทางภาคอีสาน และภาคเหนือ เวลาจัดงานบุญทางพระพุทธศาสนา ก็มักจะเชิญพระอุปคุตซึ่งเชื่อว่าอาศัยอยู่ในสะดือทะเล และมีอิทธิฤทธิ์มากสามารถปราบมารได้ มาคຸ່ມครองงาน ซึ่งชาวบ้านยังคงปฏิบัติเช่นนั้นเรื่อยมา ดังที่ วัชรภรณ์ ดิษฐ์บ้าน (2558: 111) กล่าวว่า “ในภาคเหนือและอีสานจึงต้องไปนิมนต์พระอุปคุตจากแหล่งน้ำ ซึ่งสมมติว่าเป็นที่อยู่ของท่าน แล้วอัญเชิญมาอยู่ที่หอพระอุปคุตในบริเวณสถานที่จัดงาน ซึ่งประเพณีดังกล่าวก็ยังคงปฏิบัติสืบต่อกันจนถึงทุกวันนี้” แต่ในวัฒนธรรมเขมรไม่มีความเชื่อเรื่องพระอุปคุต น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ จึงเน้นกล่าวอัญเชิญเจาะจงแต่เทวดามาร่วมเป็นสักขีพยาน และอำนวยการให้งานสำเร็จลุล่วง

การเพิ่มการรำบวงสรวงจึงเป็นการสร้างความพึงพอใจ ทั้งต่อชาวสวรรค์ ซึ่งมีอำนาจบันดาลความสุข ขจัดเภทภัย และต่อชาวโลกซึ่งเป็นมนุษย์ผู้อ่อนแอกำลังกาย กำลังใจ ได้มีหวังจากความเมตตาของผู้มีอิทธิฤทธิ์ อย่างไรก็ตาม การประท้วงซึ่งไม่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับการรำบวงสรวงโดยตรง ก็เป็นการสร้างพื้นที่ใหม่ แสดงให้เห็นว่าวิญญาณที่ชุมชนเชื่อว่ามาประท้วง พึงพอใจลูกหลาน

การสัมภาษณ์ความคิดเห็นของผู้ร่วมงานเกี่ยวกับการเพิ่มพิธีรำบวงสรวง แชนโฌนตาเข้ามาในพื้นที่ใหม่ พบว่า คนส่วนใหญ่ยอมรับ เพราะคิดว่าการรำบวงสรวงที่เพิ่มเข้ามา ไม่ได้ทำลายรูปแบบพิธีดั้งเดิม แต่กลับทำให้พิธีศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น ดังความเห็นของนุจรินทร์ พิมพ์จันทร์ เจ้าหน้าที่เทศบาลอำเภอสังขะ ซึ่งมีโอกาสร่วมงานแล้ว 2 ครั้ง ในปี พ.ศ. 2555 และ 2557 ที่ว่า “ประทับใจเสียงอันไพเราะและทรงพลังของน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ขณะประกอบพิธีรำบวงสรวง ทำให้พิธีดุขลังและศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น” (นุจรินทร์ พิมพ์จันทร์, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

- การประท้วงทรง

การประท้วง ค่อนข้างได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ มีทั้งผู้เห็นด้วยและไม่เห็นด้วย เนื่องจากเป็นสิ่งที่สวนทางกับผู้เคร่งครัดในพิธี ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ดั้งเดิม มองว่าไม่เคยมีการประท้วงของดวงวิญญาณบรรพชนมาก่อน ครั้นเริ่มการประท้วงทรง ก็เกิดเหตุวุ่นวาย จนต้องยกเลิกไปในปี พ.ศ. 2559 เหตุไม่คาดฝันจึงทำลายสมาธิและลดทอนความศักดิ์สิทธิ์เข้มขลังของพิธีแชนโฌนตา ชวนให้ผู้เข้าร่วมพิธีเสียขวัญ เพราะคิดหรือรู้สึกต่อไปว่าบรรพบุรุษไม่พอใจลูกหลาน

ผู้วิจัยเห็นว่า อากัปกิริยาไม่ว่าจะเป็นเชิงบวกหรือเชิงลบของร่างทรงเมื่อมีการประท้วง ล้วนมีความหมายต่อการจัดงาน มีอิทธิพลสร้างผลกระทบใจอย่างรุนแรงกล่าวคือ หาก ผู้มาประท้วง (ประชาชนเชื่อว่าเป็นดวงวิญญาณเจ้าเมือง) แสดงอาการยิ้ม ผงกหัว ยกนิ้วโป้ง ประบมือ ย่อมตีความได้ว่าท่านพึงพอใจ ในทางกลับกันหากแสดงสีหน้า แหวดตา และท่าทางเกรี้ยว

กราด กระต๊อบเท้า ทำหน้าผึงทึง ฯลฯ แสดงว่าไม่พอใจบางสิ่งในงาน ซึ่งอาการเหล่านี้ได้ส่งผล และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงได้ เช่น ในปี พ.ศ. 2557 ดวงวิญญาณแสดงอาการพึงพอใจการประกอบพิธี เช่นไหว้ของลูกหลานชาวสุรินทร์ โดยเฉพาะสำหรับอาหารและพานบายศรี ทำให้คนจัดงานมีขวัญ กำลังใจ และพร้อมจะจัดพานบายศรีดังงามมาถวายทุกปี ในขณะที่ปี พ.ศ. 2558 ร่างทรงตั้งมีตอก จากฝักแล้ววิ่งฝ่าฝูงชนไปยังศาลผีปะกำช้าง สร้างความตื่นตระหนกแก่ผู้ร่วมงาน เมื่อมีการตีความว่า เจ้าเมืองขัดเคืองใจที่ไม่มีการเตรียมสำหรับเครื่องเช่นไปวางที่ศาลผีปะกำ จึงเกิดการปรับปรุงในลักษณะ ป้องกันข้อผิดพลาดในปีต่อมา

- ดนตรีพื้นบ้านในพิธีกรรม

โดยปกติ ความพึงพอใจของคนเราเกิดจากประสาทสัมผัสทั้งห้า เสียงดนตรี ที่แว่วมากระทบหู จึงเป็นเครื่องมือหนึ่งในการผ่อนคลายความตึงเครียด สร้างความสุข ความสบายใจ มนุษย์จึงนิยมใช้เสียงดนตรีในทุกช่วงเวลาของชีวิต เริ่มจากการพูดคล้องจองเล่นสัมผัส ร้องเป็น ทำนอง หาวัดประกอบการเปล่งเสียง สร้างเป็นเครื่องดนตรีในที่สุด วิถีชีวิตเก่าแก่ของชาวสุรินทร์ก็ไม่ต่างไปจากกฎธรรมชาติข้างต้น

เท่าที่สอบถามคนเฒ่าคนแก่ ทราบว่าในอดีตนั้นเมื่อถึงวันแชนโหนดา ครอบครัวใดมีลูกหลานเป็นนักดนตรีก็จะมีกรรมวงบรรเลงเพลงกัน เพื่อกล่อมดวงวิญญาณประการ หนึ่ง และเพื่อสร้างความรื่นเริงแก่ตัวลูกหลานเองอีกประการหนึ่ง แต่ปัจจุบันแทบไม่ปรากฏตั้ง หมู่บ้านหรือเกียนที่เป็นชุมชนเขมรกรณีศึกษา *งานบุญแชนโหนดา* ตลอดระยะเวลาที่ลงเก็บข้อมูล ไม่ ปรากฏว่ามีครอบครัวใดนำดนตรีมาประโคม ส่วนหนึ่งเพราะอดีตนักดนตรีหลายท่านเริ่มชราภาพ และไม่มีผู้สืบทอดในสายตระกูล แต่กลับพบว่าการเลือกนำเพลงกันตรึมที่มีเนื้อหาเกี่ยวกับแชนโหนดา และขับร้องโดยศิลปินพื้นบ้านสุรินทร์มาเปิดช่วงพิธีแชน และงานกินเลี้ยงแทน สามารถสร้างความ สนุกสนานรื่นเริงให้แก่ทุกคนได้เช่นเดียวกัน

ข้อสังเกต การนำวงมโหรีพื้นบ้านเขมรมาบรรเลงให้น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ได้ ขับร้อง และให้นักแสดงได้รำรำ นอกจากเป็นการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์แล้ว บทร้อง ท่วงทำนอง น้ำเสียงผู้ขับร้อง ตอนอัญเชิญเทวดาและบวงสรวงดวงวิญญาณยังสร้างความพอใจให้ผู้ฟัง และสร้างความศักดิ์สิทธิ์แก่พื้นที่พิธียิ่งขึ้น ดังผู้เข้าชมงานรายหนึ่งซึ่งเป็นคนสวยแต่เข้าใจภาษาลาว อีสาน และพอฟังภาษาเขมรได้ ให้สัมภาษณ์ไว้ว่า

“รู้สึกขนลุก ตอนที่พิธีโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีท่วงทำนองดนตรี การแสดงประกอบ อีกทั้งน้ำเสียงที่ทรงพลังของน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ และเสียงของผู้นำในการประกอบพิธีที่กล่าวเป็น

ภาษาเขมรและใช้คำโบราณพยางค์ บวกกับวัฒนธรรมที่ส่งกลิ่นตลบอบอวล บวกกับเสียงจิ้งจก
พร้อมกันของชาวบ้านที่อยู่รายรอบอนุสาวรีย์ ยิ่งทำให้บรรยากาศดูศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น”

(ณัฐพัชร์ บุญมาก, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ส่วน น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ที่ได้รับเชิญมาทำหน้าที่ผู้ประกอบพิธีรำบวงสรวง
ๆ กล่าวว่า “รู้สึกเป็นเกียรติอย่างยิ่งที่ได้มาทำหน้าที่นี้ เพราะคิดว่าในฐานะลูกหลานสุรินทร์การได้เป็น
ตัวแทนมารำบวงสรวงแซนโหม่งตาเจ้าเมืองถือเป็นเรื่องมีเกียรติ และเราจะต้องทำหน้าที่ให้ดีที่สุด
เพื่อให้บรรพบุรุษพึงพอใจจะได้อำนวยพรให้ลูกหลานอยู่เย็นเป็นสุข” (สำรวย ตีสสม, สัมภาษณ์,
19 กันยายน 2557) เป็นที่น่าสังเกตว่า ทั้งผู้จัดงาน ผู้ร่วมงาน และผู้ประกอบพิธี ต่างมีเป้าหมายใน
การปฏิบัติตรงกัน คือต้องการให้ผีบรรพบุรุษพึงพอใจเพื่อที่จะได้รับพรเป็นสิ่งตอบแทน

- การสร้างบท “โองการบวงสรวงขอขมา และบูชาบรรพบุรุษเมือง สุรินทร์”

ตัวบทโองการ เป็นหนึ่งในสองสิ่งที่เพิ่มเข้ามา มีการระบุนามเจ้าเมือง
สุรินทร์ที่รับเชิญมารับเครื่องเซ่นครอบคลุมตั้งแต่บรรพบุรุษสมัยขอมเรื่องอำนาจ และได้ปกครอง
แถบนี้ (เมืองสุรินทร์ในอดีต) ไล่ลำดับตามราชวงศ์ไทยตั้งแต่สุโขทัยจนถึงรัตนโกสินทร์ มีความเป็นไปได้ว่า
ผู้จัดงานต้องการจะปฏิบัติให้ล้าไปกับการปฏิบัติในพื้นที่ดั้งเดิม กล่าวคือเจ้าบ้านต้องเชิญ
ผู้อาวุโสหรือผู้สูงอายุในชุมชนมาร่วมพิธี เพราะคนเหล่านี้เกิดทันสมัยรุ่นทวด บางคนจดจำญาติในสาย
ตระกูลที่มีลำดับสูง ๆ ขึ้นไปได้แม่นยำ จึงสามารถเรียกชื่อได้อย่างครบถ้วน ทำให้ชาวบ้านซึ่งเป็นชาว
ไทยเชื้อสายเขมรและมีความเชื่ออยู่แล้วว่า ถ้าเรียกชื่อคนใดคนหนึ่งขาดไป ดวงวิญญาณจะไม่พอใจ
และอาจสาปแช่งให้ลูกหลานประสบแต่ความเดือดร้อน ไม่เจริญรุ่งเรืองในชีวิต ตรงกันข้าม การออก
นามสายตระกูลครบถ้วน ชาวบ้านก็จะเกิดความมั่นใจว่า ดวงวิญญาณได้รับรู้แล้ว ชาวไทยเชื้อสาย
เขมรค่อนข้างใส่ใจเรื่องการเรียกชื่อดวงวิญญาณบรรพบุรุษและญาติ ๆ ที่เสียชีวิตไปแล้วเป็นพิเศษ

การเพิ่มบทโองการ จึงเป็นกุศโลบายในการสร้างความสมบูรณ์แก่พิธีกรรม
ป้องกันความผิดพลาดเรื่องการเรียกชื่อขณะอัญเชิญดวงวิญญาณนั่นเอง

- การนำฮ่องโหม่งมาใช้ในพิธีกรรม

ฮ่องโหม่ง เป็น “วัตถุสัญลักษณ์” ในพิธีกรรม หมายถึงเครื่องนำทางดวง
วิญญาณที่สถิตอยู่สถานที่ยันไกลโพ้นมายังพื้นที่พิธี (หรือเป็นการส่งสัญญาณเพื่อนำทางให้สิ่งศักดิ์สิทธิ์
ที่ได้รับเชิญให้มารวมตัว ณ สถานที่หนึ่ง ๆ) เพราะเสียงฮ่องโหม่งมีความก้องกังวานไปไกล สอดคล้องกับคำ
ให้สัมภาษณ์ของประธานพิธีและเป็นผู้ตีฮ่องว่า “เสียงโหม่ง มีความก้องกังวานได้ยินไปไกลถึงถิ่นฐาน

ที่ดวงวิญญาณคนตาย (ในที่นี้หมายถึง เจ้าเมือง วงศ์วานว่านเครือ บริวาร รวมถึงดวงวิญญาณอื่น ๆ สถิตอยู่) และเสียงโหม่งจะช่วยนำทางดวงวิญญาณเหล่านั้นมาในบริเวณพื้นที่พิธีเพื่อรับเครื่องเซ่น” (บุญคง นนทสอน, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2558) ขณะเดียวกันเมื่อเจ้าเมือง คือบุคคลสำคัญที่ชาวเมืองให้ความเคารพนับถือ การเลือกฆ้องโหม่งมาใช้ในพิธีจึงหมายถึงการเคารพดวงวิญญาณด้วย

ภาพที่ 77 ฆ้องโหม่ง ที่ใช้ตั้งอัญเชิญเทวดาและดวงวิญญาณ ในพิธีแซนโถนตามบูชาบรรพบุรุษ

เท่าที่สังเกต ทุกปีฆ้องถูกนำมาใช้ 3 ช่วง ช่วงแรก ตอนที่น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ กล่าวอัญเชิญเทวดามาร่วมเป็นสักขีพยานและคุ้มครองพิธี ช่วงที่สอง ตอนประธานพิธีเรียกเชิญดวงวิญญาณบรรพบุรุษรับเครื่องตี่มและอาหาร 3 ครั้ง โดยตีเป็นระยะให้เสียงฆ้องดังทั่วบริเวณพิธี และ ช่วงที่สาม ตอนพระสงฆ์สวดทักษิณานุประทานอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณ

การนำเครื่องดนตรีโบราณที่เป็นเอกลักษณ์สำคัญของดนตรีพื้นเมืองสุรินทร์ และสัมพันธ์กับความตายมาใช้ ส่งผลโดยตรงต่อความรู้สึกของผู้ร่วมพิธี ดังที่ผู้ร่วมงานจากต่างถิ่นคนหนึ่งกล่าวว่า “เมื่อได้ยินเสียงฆ้องที่ตั้งกังวานก็รู้สึกขนลุกขึ้นมาทันที” (ดาวประกาย วาดเจียม, สัมภาษณ์, ดาวประกาย วาดเจียม, 19 กันยายน 2557) และเสียงฆ้องสามารถสร้างความศักดิ์สิทธิ์และยิ่งใหญ่แก่พิธีเช่นไหว้เจ้าเมือง ดังคำให้สัมภาษณ์ของชาวสุรินทร์ที่ตั้งใจมาร่วมพิธีศักดิ์สิทธิ์แบบส่วนตัว และเลือกนั่งอยู่บริเวณรอบนอกปะรำพิธี ความว่า

“นอกจากเสียงขับร้องของน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ การร่ายรำบวงสรวง เสียงดนตรีบรรเลงให้ความรู้สึกที่พิธีเช่นสรวงบูชาพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวางมีความขลัง และศักดิ์สิทธิ์แล้ว การนำ “ฆ้องโหม่ง” มาตีให้สัญญาณขณะเรียกดวงวิญญาณ ยังทำให้พิธีมีความศักดิ์สิทธิ์และดูยิ่งใหญ่สมกับที่เป็นงานเช่นสรวงบูชาอดีตเจ้าเมือง ซึ่งเป็นบุคคลที่ชาวสุรินทร์ทั่วทั้งจังหวัดให้ความเคารพนับถือ”

(ตุ้มทอง โยนะพันธ์ บุญสอง กิจเกียรติ และ ลัดดา แซ่เตียว, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

- บายศรีต้นในเครื่องประกอบพิธี

“บวงสรวง” เป็นการแสดงออกอย่างหนึ่งของมนุษย์เพื่อตอบแทนสิ่งที่มีอำนาจเหนือกว่า ในอดีตมนุษย์เชื่อเรื่องอำนาจสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าสามารถดลบันดาลให้เป็นไปในทางร้ายหรือดี จนก่อเกิดเป็นพิธีกรรมต่าง ๆ “แม้จะมีวิทยาการใหม่ ๆ เจริญก้าวหน้า แต่คนจำนวนไม่น้อยยังคงพอใจที่จะปฏิบัติเช่นเดิมเพื่อผลทางจิตใจ และมนุษย์ก็ได้หาสิ่งตอบแทนอันได้แก่ โภชนาอาหาร เครื่องบวงสรวงสังเวย มี “บายศรี” เป็นหลักในการประกอบพิธี” (เบญจมาศ แพทอง, 2540: 74) คนไทยรับอิทธิพลบายศรีจากศาสนาอื่นมาเป็นสัญลักษณ์หนึ่งของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต ตั้งแต่เกิดจนตาย พิธีกรรมเช่นสรวงบูชาเทวดาอารักษ์ และสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งหลาย เพื่อความมั่นคงในชีวิต จึงสร้างพลังใจ และการดำเนินชีวิตที่ราบรื่น

ภาพที่ 78 พานขันธ 5 บายศรี 3 ชั้น และ 5 ชั้น ในพิธีแห่นางแมวเจ้าเมือง

ในพื้นที่ดั้งเดิม พบว่าชาวบ้านใช้เฉพาะพานขันธ 5 เพื่อขอขมาและอัญเชิญดวงวิญญาณ ในพิธีเช่นไหว้ผีเจ้าเมือง ผู้จัดงานยังคงสืบทอดเครื่องประกอบพิธีนี้ไว้ แต่ได้เพิ่มบายศรีต้นเข้ามาด้วย บางปีมีการตั้งบายศรี 5 ชั้นไว้ตรงกลาง และตั้งบายศรี 3 ชั้นไว้ซ้าย-ขวา ข้างละบายศรี บางปีมีเฉพาะบายศรี 5 ชั้น ที่สื่อถึงการบูชาเจ้าเมือง วางขนบเครื่องเช่น ขณะที่ยังพบบายศรีปากชาม ซึ่งคาดว่าชาวบ้านทำมาร่วมถวาย และมีผู้นำมาวางบริเวณประรำพิธีใหญ่

(จันทร์เพ็ญ บำรุง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2559) ให้ข้อมูลว่า บายศรีต้นแต่ละชั้นมีวัตถุประสงค์ในการใช้ต่างกัน “บายศรีแก้วชั้น ใช้ถวายแด่องค์เทพยาอินทร์พรหมยมยักษ์ คนธรรพ์นาคานาคีบรมครูทุกองค์ บายศรีห้าชั้น ใช้บูชาเทพหรือดวงวิญญาณผู้มียศถาบรรดาศักดิ์ (เช่น เจ้าเมือง) ส่วนบายศรีสามชั้น ใช้บูชาดวงวิญญาณบรรพชนทั่วไป” ซึ่งสอดคล้องกับผู้จัดทำบายศรี ในปี พ.ศ. 2559 ให้สัมภาษณ์ว่า “ความคิดบายศรี 5 ชั้น เป็นงานชาว-เขี้ยว เรียบร้อย อยากให้ดูสะอาดตา จึงใช้ดอกไม้ที่ราคาไม่แพง ดอกรัก ดอกพุด ดอกบานไม่รู้โรย ทั้งหมดล้วนแต่เป็นดอกไม้มงคล หาได้ตามท้องถิ่น ใช้ใบตองตานี ในการประดิษฐ์ชิ้นงาน...การจัดทำเป็นฉัตร 5 ชั้น

เปรียบตั้งชาวสุรินทร์ร่วมใจรักภักดีต่อเจ้าบ้านเจ้าเมือง คือความเคารพ นอบน้อม บูชาสรรเสริญ บุคคล สิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่เรานับถือ” (ศิริพิงษ์ จำปาทอง, สัมภาษณ์, 28 กันยายน 2559)

ภาพที่ 79 พานบายศรีในชุดเครื่องเซ่นไหว้เจ้าเมือง ในประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ปี พ.ศ. 2559

ดังได้กล่าวแล้วว่า ช่วงเริ่มพิธีที่น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ได้กล่าวอัญเชิญเหล่า เทพเทวดา ตามความเชื่อในลัทธิศาสนาพราหมณ์มาร่วมเป็นสักขีพยาน คุ่มครองพิธี และอำนวยความสะดวก ให้งานประสบความสำเร็จ บายศรีต้น 5 ชั้น จึงเกิดขึ้นเพื่อใช้บูชาเทพเทวดาไปพร้อมกันด้วย ส่วน บายศรี 3 ชั้นสัมพันธ์กับดวงวิญญาณดวงควานว่านเครื่องเจ้าเมืองที่ได้รับเชิญลงมารับเครื่องเซ่นไหว้ เพราะฉะนั้นบายศรีต้น จึงเป็นการเพิ่มเครื่องประกอบพิธีให้สอดคล้องกับบริบทที่เปลี่ยนไป

นอกจากบายศรีต้นจะสัมพันธ์กับความเชื่อที่ว่าเป็นพิธีอัญเชิญดวงวิญญาณ เจ้าเมือง ไม่ใช่ผู้ล่วงลับที่เป็นคนในครอบครัวแล้ว จำนวนชั้นของบายศรียังสัมพันธ์โดยตรงกับชั้นและ ฐานะของผู้ที่ได้รับการเซ่นไหว้บูชาด้วย รวมไปถึง “ยิ่งใช้เวลาแรงงานในการประดิษฐ์ประดอยและเพิ่ม ชั้นมากเท่าใด ก็ยิ่งสื่อได้ถึงความสมัคคีร่วมแรงร่วมใจกัน” (จันทร์เพ็ญ บำรุง, สัมภาษณ์, 9 มีนาคม 2559) และอีกเหตุผลหนึ่งที่มีความเป็นไปได้ คือความสวยงามประณีตบรรจงในการ ประดิษฐ์งานศิลปะฝีมืออยู่ในสายเลือดของคนไทย ลวดลายที่เป็นความคิดสร้างสรรค์จากงานใบตอง และขนาดที่ใหญ่โตของบายศรี เมื่อบางอยู่หน้าปะรำพิธี สามารถสร้างจุดสะดุดตา สร้างบรรยากาศให้ งานพิธีดูยิ่งใหญ่ และพิเศษกว่าแซนโฎนตาที่พบเห็นโดยทั่วไปในชุมชน

4.2.1.2.3 พิธีสงฆ์

ตลอดระยะเวลา 17 วันของงานบุญในพื้นที่ดั้งเดิม พบกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับพระพุทธศาสนา ได้แก่ “โชตदार” “กันซ็อง” และ “สวดกันเจอโฌนตา” โดยพระสงฆ์จะทำหน้าที่สวดอุทิศบุญไปยังบรรพบุรุษที่ล่วงลับ และเผื่อแผ่ไปยังสัมภเวสี ฝิไรญาดิ ฝิเปรต และอื่น ๆ พิธีสงฆ์ทั้งหมดเกิดขึ้นเฉพาะในวัด แต่ในบริบทใหม่ พิธีเหล่านี้ได้ถูกย้ายมาจัดบริเวณปะรำพิธีที่มีการประกอบพิธีแซนโฌนตาทั้งหมด

ภาพที่ 80 พิธีสงฆ์ในงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์

ทุกปี ผู้จัดงานนิมนต์พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ เพื่อประกอบพิธีกรรม แบ่งเป็น 2 ช่วง ดังนี้

ช่วงแรก หลังจบการแสดงต้อนรับ ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือตัวแทนในฐานะประธานในงานประเพณี จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พระสงฆ์ให้ศีล จากนั้นเข้าสู่พิธีเปิดงาน และประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ตามลำดับ *ช่วงที่สอง* หลังจากจบพิธีเช่นไหว้ผีเจ้าเมือง พิธีกรฝ่ายสงฆ์จะกล่าวอาราธนาธรรม พระสงฆ์ 10 รูป สวดทักษิณานุประทาน เพื่ออุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณ สลับกับการตื๋องจำนวน 3 ครั้ง เพื่อเรียกขานดวงวิญญาณรับผลบุญ จากนั้นประธานในพิธี และแขกผู้มีเกียรติ เช่น อดีตผู้ว่าราชการจังหวัด ประธานปราชญ์ชาวบ้าน ผู้อาวุโสที่ชาวสุรินทร์เคารพนับถือ ข้าราชการ ผู้แทนชุมชน ถวายเครื่องไทยธรรม พระสงฆ์ให้พร เป็นเสร็จพิธีสงฆ์

หากเปรียบเทียบพิธีกรรมทางพระพุทธศาสนาระหว่างพื้นที่ใหม่กับพื้นที่ดั้งเดิม การสวดทักษิณานุประทาน ก็คือ “โชตदार” ส่วนการถวายเครื่องไทยธรรม ก็คือกิจกรรมหนึ่งในพิธี “กันซ็อง” ที่ชาวบ้านต้องจัดเตรียมสำหรับอาหาร จุดปัจจัย เครื่องไทยธรรม นำไปถวายพระสงฆ์ และไปฟังเทศน์ฟังธรรมในวันแรม 1 ค่ำ - แรม 14 ค่ำ เดือน 10 ขณะเดียวกันก็อุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณ แต่เนื่องด้วยพิธีไหว้ผีเจ้าเมืองถูกจัดขึ้นช่วงปลาย จึงต้องมีการปรับจากถวายภัตตาหารเข้ามา

เป็นถวายเป็นเครื่องไทยธรรม โดยผู้จัดงานเป็นฝ่ายเตรียมสิ่งของต่าง ๆ และมอบหมายให้ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ผู้อาวุโส เหล่าข้าราชการ และตัวแทนชุมชนนำถวาย

จากการสังเกตพบว่า ถึงแม้พิธีสงฆ์จะถูกจำกัดด้วยเวลา แต่ผู้จัดงานก็พยายามสืบทอดขนบเดิมโดยเลือกเฉพาะพิธีสำคัญของงานบุญ และเน้นกิจกรรมที่ประชาชนสามารถปฏิบัติร่วมกัน ได้แก่ พิธีสวดอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณ พิธีถวายเครื่องปัจจัยไทยธรรม และรับศีลรับพรจากพระสงฆ์ ส่วน กิจกรรม“กันชอง” ที่ต้องปฏิบัติต่อเนื่องยาวนาน 7-14 วัน ได้ปรับเปลี่ยนโดยมีการจำลองภาพบรรยากาศการเข้าวัดทำบุญช่วงเดือนสิบไว้ในขบวนแห่แทน ดังปรากฏว่ามีชื่อขบวน “สืบสานงานบุญร่วมใจถือปิ่นโต” “ขบวนชวนกันไปทำบุญ” ข้าวของและอาหารที่เกี่ยวข้องในพิธี คือ ปิ่นโต เครื่องแต่งกายสีขาว และชุดสังฆทาน เป็นสัญลักษณ์แทนการรักษาศีล ทำบุญในช่วงเวลา “กันชอง” นั่นเอง

ภาพที่ 81 การจำลองกิจกรรมทางสงฆ์ (กันชอง) ในช่วงงานบุญแซนโฎนตาในขบวนแห่

เพื่อให้เห็นภาพชัดเจน ผู้วิจัยจึงสรุปตารางเปรียบเทียบความแตกต่างของการจัดพิธีสงฆ์ ใน 2 พื้นที่ เพื่อแสดงให้เห็นการปรับประยุกต์พิธีกรรม ดังนี้

ตารางที่ 9 เปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบพิธีสงฆ์ใน 2 พื้นที่

รายละเอียดพิธีกรรม	รูปแบบพิธีสงฆ์ในพื้นที่ดั้งเดิม	รูปแบบพิธีสงฆ์ในพื้นที่ใหม่
วัน เวลา และสถานที่ประกอบพิธี	-ตลอดช่วงงานบุญ มีพิธีสงฆ์ 5 ช่วง ช่วงแรก วันขึ้น 15 เดือน 10 (โชดการเบ็ณฑ์ตุจ) ช่วงที่สอง ตั้งแต่แรม 1 ค่ำ - 14 ค่ำ เดือน 10 เรียกว่า “กันชอง” ช่วงที่สาม หัวค่ำวันแรม 14 ค่ำ	-ปรับ โดยปรากฏ 2 ช่วง ดังนี้ ช่วงแรก หลังจากชมการแสดงต้อนรับจบ ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือตัวแทนในฐานะประธานในพิธี จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พระสงฆ์ให้ศีล จากนั้นเข้าสู่พิธีเปิดงาน

รายละเอียดพิธีกรรม	รูปแบบพิธีสงฆ์ในพื้นที่ดั้งเดิม	รูปแบบพิธีสงฆ์ในพื้นที่ใหม่
	เดือน 10 (สวดกระเชอโฌนตา) ช่วงที่สี่ ก่อนฟ้าสว่างวันแรม 15 เดือน 10 (สวดกระเชอโฌนตาก่อน นำไปเท) ช่วงที่ห้า เช้าวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 (โศตถารเบ็ญจธัม) -ประกอบพิธีที่วัด	ช่วงที่สอง หลังจากจบพิธีแซน โฌนตาเจ้าเมืองและบริวาร พิธีกรฝ่าย สงฆ์จะกล่าวอาราธนาธรรม พระสงฆ์ 10 รูป สวดทักษิณานุประทาน เพื่อ อุทิศบุญกุศลให้แก่บรรพบุรุษที่ล่วงลับ -ประกอบพิธี ณ ปรำพิธีที่จัดเตรียม
ผู้ประกอบพิธีกรรม	-พระสงฆ์ และมีคนายก	-พระสงฆ์ และผู้นำประกอบพิธีที่ได้รับ เชิญมา (ผู้จัดงาน เรียกว่า “พิธีกร สงฆ์”)
รูปแบบพิธีกรรม	-ช่วงเบ็ญจตุจ เบ็ญจธัม และกันซ็อง ชาวบ้านจะเตรียมสำหรับควหาวน ข้าวสารอาหารแห้ง ขนม-ข้าวต้ม พื้นเมืองไปถวายพระสงฆ์ และสวด อุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณบรรพชน	-ปรับ เนื่องจากจัดพิธีกรรมในช่วงบ่าย จึงมีเฉพาะถวายเครื่องปัจจัยไทยธรรม ไม่มีถวายภัตตาหาร

4.2.1.2.4 พิธีจะกันเจอโฌนตา

กิจกรรมที่ว่าด้วย “กันเจอโฌนตา” หรือ กระเชอโฌนตา ประกอบด้วยการ
แห่ พิธีสวด และพิธีเทกระเชอ เมื่อระยะเวลาจำกัด ผู้จัดงานจึงต้องปรับกิจกรรมให้กระชับตามไปด้วย
โดยกำหนดให้มีการนำกระเชอที่ใส่สิ่งของเพื่อส่งแก่ดวงวิญญาณแห่งรอบเมือง จากนั้นจึงนำมารวมกัน
ให้พระสงฆ์ประกอบพิธีสวดอุทิศที่ปรำพิธี สุดท้ายจึงเทให้ทุกคนได้แย่งกันก่อนแยกย้ายกลับบ้าน

ชาวไทยเชื้อสายเขมรค่อนข้างเคร่งครัดเรื่องเวลาประกอบพิธีกรรม เช่น
เวลา “เทกระเชอโฌนตา” ต้องเลือกก่อนฟ้าสว่าง ที่เรียกว่า “ประเฮียม เยยะ ชะโงก” หมายถึงเวลาที่
เชื่อว่าผีทุกชนิดออกหากินเท่านั้น เมื่อได้เวลาทุกคนจะเทอาหารทั้งหมดรวมกันที่ลานหญ้าแล้วแย่งกัน
ระหว่างนั้นอุโลมให้หนุ่มสาวถูกเนื้อต้องตัวกันได้โดยไม่ผิดผี ถึงแม้พิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้งหมดจะจัดขึ้นช่วง
บ่าย แต่ผู้จัดงานก็ไม่ตัดกิจกรรมที่เกี่ยวกับเทกระเชอโฌนตาออกไป ยังคงไว้เพื่อรักษาไว้ตามอย่าง
ของเดิม คงเพราะนี่คือกุศโลบายหนึ่งที่คนโบราณใช้สอนลูกหลานให้เรียนรู้การแบ่งปันบุคคลอื่น (ผี
อื่น) ที่ไม่ใช่ญาติ และเพื่อเป็นกิจกรรมสร้างความสุขสนุกสนานแก่ผู้คนเองด้วย

ภาพที่ 82 “กันเจอโถนตา” ที่ประชาชนจัดมาร่วมในขบวนแห่ และนำมาประกอบพิธีจะกันเจอโถนตา

ภาพที่ 83 ประชาชนแย่งอาหารอย่างสนุกสนานในช่วงพิธี “จะกันเจอโถนตา”

เท่าที่สังเกต ชาวเมืองจำนวนมากรอคอยช่วงเวลาแย่งอาหาร คงเพราะสิ่งที่แย่งมาได้ถือเป็นของมงคล เพราะผ่านพิธีสวด และช่วยประหยัดค่าครองชีพได้ในเวลาหนึ่ง การทะเลาะเขื่อนับเป็นช่วงเวลาแห่งรอยยิ้มและความสุข ดังปรากฏว่ามีผู้ใหญ่หลายคนมีอารมณ์ขันใช้ความแข็งแรงเฉพาะตนหอบกระเชอ ถาด ตะกร้า กะละมัง ที่ใส่ขนม ข้าวต้ม ผลไม้ ริงหนี ให้คนอื่น ๆ ริงตามไปแย่ง เด็ก ๆ ดูจะสนุกสนานเป็นพิเศษเมื่อได้วิ่งตามแย่งของจากผู้ใหญ่ ผู้วิจัยได้ยินคุณยายท่านหนึ่งบอกให้หลานตัวเล็ก ๆ ริงไปแย่งอาหารกับชาวบ้าน โดยให้เหตุผลว่า อาหารจากงานเจ้าเมืองทานแล้วได้บุญ ส่วนบางคนเจาะจงที่จะแย่งเฉพาะพืชพันธุ์ต่าง ๆ เช่น กล้วย อ้อย เอาไปปลูกที่บ้านเพื่อความสิริมงคล

เพื่อให้เห็นภาพชัดเจน ผู้วิจัยสรุปตารางเปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบการจัดพิธีจะกันเจอโฌนตา ใน 2 พื้นที่ เพื่อแสดงให้เห็นการปรับประยุกต์พิธีกรรม ดังนี้

ตารางที่ 10 เปรียบเทียบความแตกต่างของรูปแบบพิธีจะกันเจอโฌนตาใน 2 พื้นที่

รายละเอียดพิธีกรรม	รูปแบบพิธีจะกันเจอโฌนตาในพื้นที่ดั้งเดิม	รูปแบบพิธีจะกันเจอโฌนตาในพื้นที่ใหม่
วัน เวลา และสถานที่ประกอบพิธี	ก่อนฟ้าสว่างวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 -แบ่งเป็น 2 ช่วง ช่วงแรก ค่ำวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ช่วงที่สอง เช้าวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 -ประกอบพิธีที่วัด	ปรับ ดังนี้ -จัดช่วงเวลาบ่าย -จัดช่วงเดียว วันจัดงานประเพณีตามที่ภาครัฐกำหนด -ประกอบพิธี ณ ลานปะรำพิธี
ผู้ประกอบพิธีกรรม	พระสงฆ์ และ ชาวปรีอเกียน	พระสงฆ์ และ ชาวสุรินทร์
รูปแบบพิธีกรรม	รูปแบบที่ถือปฏิบัติมาแต่โบราณ คือ -ช่วงแรก หัวค่ำวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10ชาวบ้านนำข้าวของเครื่องใช้เช่นขนม ข้าวต้ม เมล็ดพันธุ์พืช เงิน ฯลฯ ใส่กระเชอ จากนั้นชาวบ้านร่วมกันแห่ “กันเจอโฌนตา” ไปประกอบพิธีที่วัด เพื่อให้พระสงฆ์สวดส่งผลบุญแก่ดวงวิญญาณ -ช่วงที่สอง ก่อนฟ้าสว่างชาวบ้านต้องไปประกอบพิธีสวดอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และดวงวิญญาณอื่น ๆ อีกครั้ง และนำบายเบ็ณฑ์-บายเบ็ดตะโบรไปประกอบพิธีด้วย -ชาวบ้านนำกระเชอไปเทตรงลานกว้างให้ได้แย่งอาหารกันอย่างสนุกสนาน	ปรับ ดังนี้ -ชาวสุรินทร์นำข้าวของเครื่องใช้แบบเดียวกันจัดใส่ในกระเชอ เน้นสวยงามและประณีต (เพื่อดึงดูดใจคณะกรรมการตัดสิน และดึงดูดใจนักท่องเที่ยว) -ก่อนพิธีเทกระเชอโฌนตา มีการนำ “กันเจอโฌนตา” “บายเบ็ณฑ์-บายเบ็ดตะโบร” เครื่อง “จุนโฌนตา” เครื่อง “แซนโฌนตา” เครื่อง “ปัจจัยไทยธรรม” แห่รอบเมือง ก่อนที่จะนำมาประกอบพิธีที่บริเวณอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง -พระสงฆ์สวดอุทิศบุญ (ทักษิณานุประทาน หรือ โขตदार) สวดจบประธานพิธีทำพิธีเทกระเชอหน้าลานพิธี ให้ชาวเมืองได้แย่งอาหารกัน

สุดท้าย ประธานพิธีจะกล่าวต่อวงวิญญูณเหมือนเดิมทุกปีด้วยภาษาเขมรปนภาษาไทย ในทำนองว่า ลูกหลาน (ชาวสุรินทร์) ขอให้โขนตาทั้งหลายเดินทางกลับอย่างปลอดภัย ปีหน้าจะได้จัดพิธีต้อนรับให้ดี และยิ่งใหญ่กว่าเดิม รวมทั้งกล่าวขอขมาลาโทษว่า หากมีส่วนใดขาดตกบกพร่องจะขอแก้ตัวใหม่ในปีต่อไป

เมื่อจบ “พิธีจะกันเจอโขนตา” หมายถึงการเสร็จสิ้นประเพณีแซนโขนตาบูชาบรรพบุรุษ ของจังหวัดสุรินทร์ในปีนั้น ๆ

ทุกกิจกรรมในงานบุญแซนโขนตา คือสิ่งที่บรรพชนใช้สั่งสอนหรือเตือนสติลูกหลานไม่ให้มองข้ามพระคุณของญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิต ให้ปฏิบัติตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี และไม่หลงลืมหรือละเลยบรรพชนที่ล่วงลับ เมื่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์มุ่งจะอนุรักษ์ประเพณีซึ่งมีมาแต่โบราณนี้และตั้งใจนำเสนอใหม่ให้สามารถรับใช้สังคมที่กว้างขึ้น การคัดสรรเฉพาะ “หัวใจ” หรือ “สาระสำคัญ” ของงานบุญในวิถีปฏิบัติแบบดั้งเดิมมาสู่กระบวนการออกแบบประเพณี ด้วยการปรับปรุงยุคต่อให้เข้ากับสถานการณ์ใหม่ และสอดคล้องกับข้อจำกัดเรื่องของวัน-เวลา สถานที่จัดงาน อันเป็นการสืบต่อความเชื่อโบราณจากรุ่นสู่รุ่นท่ามกลางการเปลี่ยนแปลงของสังคม

4.2.2 แนวคิดประเพณีแซนโขนตาบูชาบรรพบุรุษเป็นพื้นที่หลอมรวมชาวสุรินทร์

แนวคิดประการที่ 2 นี้ น่าจะเกิดขึ้นควบคู่กับแนวคิดแรก เพราะเมื่อภาครัฐมีจุดมุ่งหมายให้ประเพณีใหม่เป็นพื้นที่อนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมที่อยู่คู่จังหวัดมายาวนาน ขณะเดียวกันก็ต้องการให้ประชาชนได้ออกมาสืบสานและแสดง “ความกตัญญูทเวที” ต่อผีบรรพบุรุษ และผู้สร้างคุณประโยชน์แก่จังหวัดที่ยังมีชีวิตอยู่ร่วมกัน นั่นหมายความว่า ผู้จัดงานรู้ว่า แม้ชาวสุรินทร์จะต่างกลุ่ม ต่างภาษา ต่างวัฒนธรรม แต่ทุกกลุ่มมี “จุดร่วม” บางประการ ที่สามารถนำทุกคนมาร่วมกิจกรรมที่ภาครัฐจัดขึ้นมาได้

ผลการวิจัยจึงพบว่า ภาครัฐได้ชูจุดร่วมที่ชาวสุรินทร์มีตรงกัน 2 ประการ เพื่อดึงคนมาร่วมกิจกรรม และช่วยกันสืบสานงานประเพณีอย่างที่ตั้งใจ จุดร่วมดังกล่าว ได้แก่ (1) การชูเรื่อง “ความกตัญญูทเวที” ว่าเป็นคุณธรรมร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 กลุ่มในจังหวัดสุรินทร์ และ (2) การชู “พระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง” ว่าเป็นบรรพบุรุษร่วม และศูนย์รวมใจชาวสุรินทร์ เมื่อจุดร่วมทั้ง 2 ประการ ถูกดึงเข้าสู่กระบวนการคิดและออกแบบกิจกรรมในงาน ทุกปีจึงมีประชาชนทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัด มาร่วมประกอบพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษของเมือง

4.2.2.1 การชูเรื่อง “ความกตัญญูทเวทิตี” ว่าเป็นคุณธรรมร่วมของกลุ่มชาติ

พันธุ์ 4 กลุ่มในจังหวัดสุรินทร์

ความเชื่อ ประเพณี หรือพิธีกรรมหนึ่ง ๆ จะดำรงอยู่ได้ ก็เพราะคุณค่าหรือบทบาทที่มีต่อผู้คน ดังที่งานบุญแซนโฆนตา ยังได้รับการรักษาปฏิบัติมายาวนานในชุมชนเขมร เพราะเป็นแนวทางหนึ่งที่บรรพชนของกลุ่มใช้ในการสั่งสอนลูกหลานโดยสอดแทรกคุณธรรมเรื่อง “ความกตัญญูทเวทิตี” อันเป็นข้อปฏิบัติให้เกิดความเจริญรุ่งเรืองในชีวิตไว้ทุกช่วงกิจกรรมของงานบุญ

ความกตัญญูทเวทิตีต่อบรรพบุรุษ ถือเป็นคุณธรรมพื้นฐานที่พึงมีอยู่ในจิตสำนึกของทุกคน ดังนั้น เมื่อภาครัฐเลือกบุคคลเป็นสัญลักษณ์ให้ประชาชนได้แสดงกตเวทิตาคุณอย่างเหมาะสม ไม่เฉพาะกลุ่มชาติพันธุ์เขมรที่เป็นเป้าหมายหลักเท่านั้น ประชาชนกลุ่มอื่นย่อมยินดีเข้าร่วมกิจกรรม ซึ่ง สิ่งที่จะช่วยยืนยันว่าสำนึกเรื่องความกตัญญูทเวทิตีต่อบรรพบุรุษ เป็นธรรมชาติในตัวมนุษย์และมีการถือปฏิบัติอย่างเป็นรูปธรรม คือกลุ่มชนที่นับถือศาสนาผีควบคู่ศาสนาพุทธ ดังที่มีการผนวกรวมกิจกรรมเพื่อการปฏิบัติบูชาดวงวิญญาณ และประเพณีทางพระพุทธศาสนาไว้ด้วยกัน ที่เป็นเช่นนี้เพราะชาวพุทธมีความเชื่อว่าพระสงฆ์ คือสื่อกลางในการสวดอุทิศส่วนบุญถึงคนตายได้

ผู้วิจัยได้นำกิจกรรมในรอบ 12 เดือนของกลุ่มชาติพันธุ์ ทั้ง 4 กลุ่มที่อาศัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ ได้แก่ กลุ่มเขมร กลุ่มส่วย กลุ่มลาว (อีสาน) และกลุ่มจีน ซึ่งนับถือ 2 ศาสนาควบคู่กัน มาเปรียบเทียบ พบว่าทุกกลุ่มมีประเพณี/พิธีกรรมที่คล้ายคลึง และจัดขึ้นช่วงเวลาไม่แตกต่างกัน ดังนี้

ตารางที่ 11 เปรียบเทียบประเพณีพิธีกรรมตามปฏิทินประจำปีของกลุ่มเขมร ส่วย ลาว จีน ในจังหวัดสุรินทร์ (ลิ้ม ฉายกล้า คำพา ยิ่งคง สังวาล สมណ และ นรุตม์ คุปต์ธนโรจน์, สัมภาษณ์, 16 พฤษภาคม 2559)

เดือนตามปีปฏิทินสุริยคติ	เดือนตามปีปฏิทินจันทรคติ	เดือนเรียกตามชาวไทยเขมร	ประเพณีพิธีกรรมไทยเขมร	ประเพณีพิธีกรรมไทยส่วย/กวย	ประเพณีพิธีกรรมไทยลาว (อีสาน)	ประเพณีพิธีกรรมไทยจีน
ธันวาคม	อ้าย	แคเมียะตุง	ร้าวเพ็ญ (บอกแขก)	-	บุญเข้ากรรม	วันที่ 1 ตรุษจีน/ 15 หงวนเซียว/ เทศกาลชานนา (เดือน 1 จีน)
มกราคม	ยี่	แคเบาะฮ์	เตสัมหาเจียด (เทศน์มหาชาติ)	จิกกรรม (บุญเข้ากรรม)	บุญคุณลาน	-
กุมภาพันธ์	สาม	แคเมียะทม	บ็อนซริ้ว (บุญขวัญข้าว)	แซนยะจูฮ์ (ไหว้ศาลปู่ตา) ทบุญโดยบุญ (ข้าวจี)	บุญข้าวจี	เซงเม้ง (เดือน 3 จีน)

เดือนตามปี ปฏิทินสุริยคติ	เดือนตาม ปีปฏิทิน จันทรคติ	เดือนเรียก ตามชาว ไทยเขมร	ประเพณีพิธีกรรม ไทยเขมร	ประเพณี พิธีกรรมไทย ส่วย/กวย	ประเพณี พิธีกรรมไทย ลาว (อีสาน)	ประเพณี พิธีกรรมไทยจีน
มีนาคม	สี่	แคปะกุน	บ็อนมาฆบูชา (มาฆบูชา)	บุญพระเวส	บุญพระเวส	-
เมษายน	ห้า	แคแจ็ด/ แคเจตร	บ็อนแคแจตร (บุญสงกรานต์)	บุญสงกรานต์	บุญสงกรานต์	ไหว้บ๊ะจ่าง (เดือน 5 จีน)
พฤษภาคม	หก	แคปะซา	บ็อนวิสาขบูชา (บุญวิสาขบูชา)	แซนยะจู๋ (ไหว้ศาลปู่ตา) และบุญ วิสาขะ	บุญบั้งไฟ	-
มิถุนายน	เจ็ด	แคจี/ แคจิส	แซนเนยะตา (ไหว้ศาลปู่ตา)	หวัหบุญดุง (ทำบุญบ้าน)	บุญข้าชะ	สารทจีน (เดือน 7 จีน)
กรกฎาคม	แปด	แคอะซาต / แคอะสาต	บ็อนโจลพัสสา (บุญเข้าพรรษา)	บุญหมุดพสา (บุญเข้าพรรษา)	บุญเข้าพรรษา	ตงชีว/ ไหว้พระจันทร์ (เดือน 8 จีน)
สิงหาคม	เก้า	แคชราป	-	บุญสังฆทาน	บุญข้าวประดับ ดิน	-
กันยายน	สิบ	แคเบ็ณท์/ แคพ็อด ระบ็อด	-กันซ็อง -บ็อนแซนโณนตา/ (ไหว้บรรพบุรุษ)	บุญจาซ้าก/ ซ้าก (ไหว้บรรพบุรุษ)	บุญข้าวสาก	-
ตุลาคม	สิบเอ็ด	แคอะสจ/ แคจะเน็ง	บ็อนแจ็งพัสสา (บุญออกพรรษา)	บุญหลอฮ์พสา (บุญออก พรรษา)	บุญออกพรรษา	ตงโจย เทศกาล ไหว้บัวลอย (เดือน 11 จีน)
พฤศจิกายน	สิบสอง	แคกระเด็ก	บ็อนกันเท็น (บุญกฐิน)	บุญเท็น (บุญกฐิน)	บุญกฐิน	ก๊วยนี้ ไหว้สิ้นปี (เดือน 12 จีน)

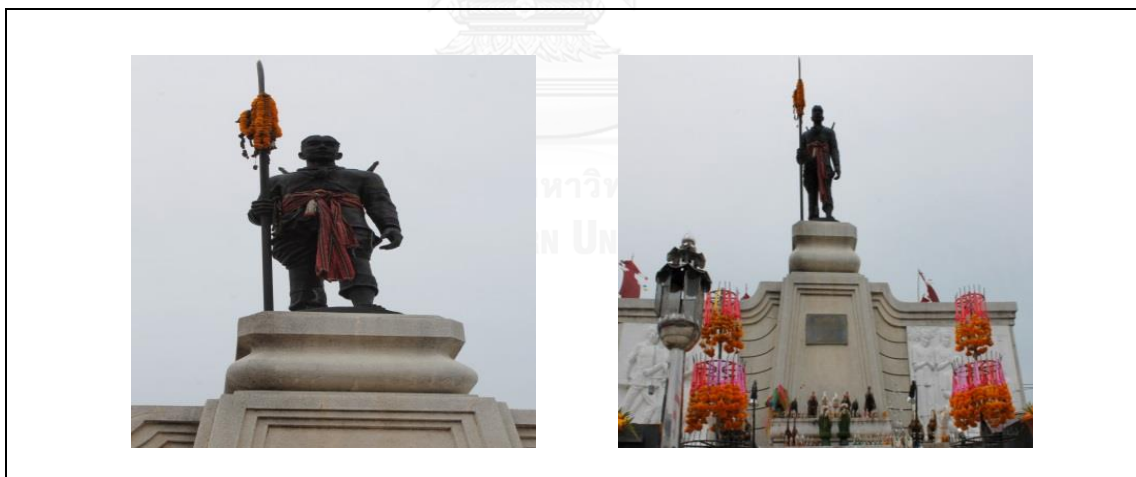
จากตารางที่ 11 เห็นชัดว่า ทั้ง 4 กลุ่มชาติพันธุ์ต่างมีประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการทำบุญอุทิศแก่คนตาย กลุ่มชาวไทยเรียกว่า “วันสารท” กลุ่มเขมรเรียกว่าประเพณี “บ็อนแซนโณนตา” หรือ “บ็อนแคเบ็ณท์” หรือ “สารทเขมร” กลุ่มส่วยเรียก “ซ้าก” กลุ่มลาว (อีสาน) เรียก “บุญข้าวสาก” และกลุ่มคนจีน เรียก “สารทจีน” หากสังเกตคำที่ใช้เรียกชื่อประเพณี จะพบการออกเสียงใกล้เคียงกัน อาจมีเพี้ยนบ้างตามสำเนียงท้องถิ่น เช่น บุญข้าวสาก (ลาว) บุญจาซ้าก (ส่วย) หรือมีการใช้คำขยายระบุงกลุ่มชาติพันธุ์ให้เข้าใจชัดเจนขึ้น เช่น วันสารทไทย วันสารทเขมร และวันสารทจีน

หากพิจารณาอย่างลึกซึ้ง พบว่าทั้ง 4 กิจกรรม ล้วนมีจุดประสงค์ร่วมกัน คือเป็นวันแห่งการอุทิศบุญให้แก่บรรพบุรุษของตน ด้วยหวังให้ดวงวิญญาณพึงพอใจ จะได้อำนวยพรลูกหลานให้ประสบความสำเร็จในชีวิต และเป็นกุศโลบายให้คนในครอบครัวทำกิจกรรมร่วมกัน

จุดร่วมข้างต้น จึงเป็นเหตุผลที่ช่วยไขคำตอบว่า เหตุใดภาครัฐจึงเลือก “งานบุญแซนโฆนตา” มาผลิตซ้ำในพื้นที่รัฐ อีกทั้งคุณธรรมร่วมเรื่องความกตัญญูทเวท ที่ได้รับการชูขึ้นมาเสนอช่วยยืนยันได้ว่า ชาติพันธุ์ทั้ง 4 กลุ่ม ไม่เพียงมีพุทธศาสนาเป็นเครื่องยึดเหนี่ยวจิตใจเหมือนกัน แต่ยังมีกรนับถือผีบรรพบุรุษมาแต่โบราณเช่นเดียวกัน และยังมีความเชื่อตรงกันว่า ในหนึ่งปีดวงวิญญาณบรรพบุรุษจะได้รับการปลดปล่อยมาเยี่ยมลูกหลานที่โลกมนุษย์หนึ่งครั้ง ดวงวิญญาณเหล่านี้มีอำนาจในการสาปแช่งหรือลงโทษหากลูกหลานละเลยหรือหลงลืม ในทางกลับกันก็คอยปกป้องคุ้มครองให้ลูกหลานที่กตัญญูอยู่เย็นเป็นสุข จึงพบการประกอบพิธีกรรมประจำกลุ่มเพื่อบูชาผีบรรพบุรุษของตน โดยเฉพาะ ในชื่อเรียกที่แตกต่างกันไป

เมื่อภาครัฐผู้สำนึกร่วมเรื่องความกตัญญูทเวทที่มาใช้ นอกจากจะช่วยกำหนดวัตถุประสงค์การจัดงานที่ชัดเจนเพื่อเผยแพร่เจตนาการจัดให้ประชาชนได้รับรู้ตรงกันแล้ว ยังช่วยให้สามารถกำหนดวัน-เวลาในการจัดงานได้อย่างเหมาะสม กล่าวคือ เลี่ยงวันไม่ให้ทับซ้อนกับพิธีเช่นไหว้ในชุมชนของทุกกลุ่ม ยังผลให้มีจำนวนคนมาร่วมงานโดยสะดวก และครอบคลุมคนทั้งจังหวัด

4.2.2.2 การชู “พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง” ว่าเป็นบรรพบุรุษร่วมและศูนย์รวมใจชาวสุรินทร์

ภาพที่ 84 รูปปั้นแทนตัวพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง

เมืองงานบุญแซนโฆนตาในบริบทใหม่ ถูกปรับให้มีฐานะเสมอเทศกาลทางวัฒนธรรม กิจกรรมเฉพาะกลุ่มจึงกลายเป็นเรื่องสาธารณะ ผีและคนที่ได้รับเชิญมารับเครื่องการวะ จึงถูกปรับไปเป็นเรื่องระดับจังหวัด

การเลือกพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง มาเป็นสัญลักษณ์แทนดวงวิญญาณบรรพบุรุษที่ล่วงลับให้ลูกหลานสุรินทร์ได้เช่นสรวงบวงพลี และเลือกผู้ว่าราชการจังหวัดในฐานะพ่อ

เมืองปัจจุบัน ผู้อาวุโสที่สร้างคุณูปการแก่จังหวัด รวมทั้งปราชญ์ชาวบ้านสาขาต่าง ๆ มารับของไหว้ นับว่าเหมาะสมและเอื้อให้เกิดการดึงมวลชนมาทำกิจกรรม ด้วยความสำนึกและตระหนักไปในทิศทางเดียวกันว่า สุรินทร์เหมือนบ้าน ชาวเมืองเหมือนพี่น้อง ผู้ว่าราชการจังหวัดและภริยาเหมือนพ่อแม่ ส่วนเจ้าเมืองคนแรกที่สร้างบ้านแปงเมืองมาแต่เก่าก่อนเหมือนบรรพบุรุษที่ลูกหลานต้องสำนึกและตอบแทนพระคุณ ส่วนการเชิญเจ้าคณะจังหวัด เจ้าคณะอำเภอ และพระสงฆ์ซึ่งได้รับการยอมรับนับถือ ปีละ 10 รูปมาประกอบพิธีทางพุทธศาสนา ยิ่งทำให้ผู้คนสนใจเข้าร่วมมากขึ้น เพราะถือคติการทำบุญกับพระสงฆ์ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบนำมาเสริมมงคลมาสู่ชีวิต และส่งผลทางใจแก่ผู้ร่วมงานโดยตรง

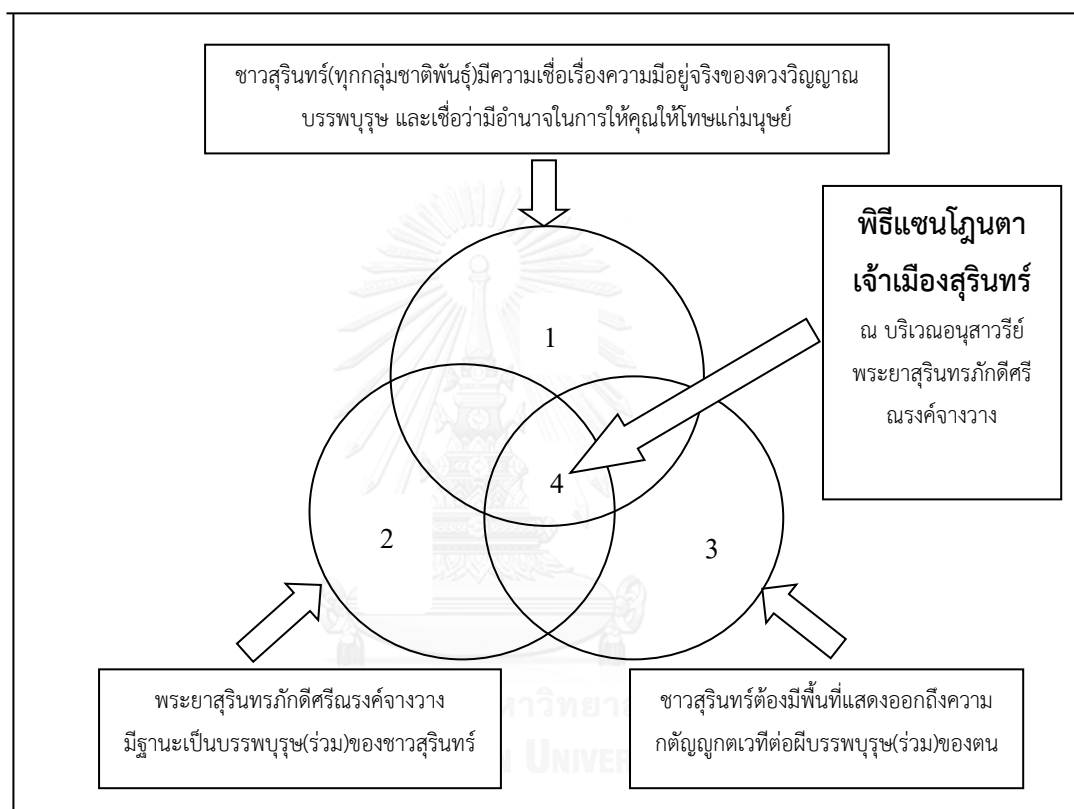
การที่ภาครัฐเลือกบุคคล 3 กลุ่มนี้ มาทำหน้าที่สำคัญในช่วงพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ และสอดคล้องกับวิถีปฏิบัติที่มีอยู่เดิม ผู้วิจัยมีความเห็นว่า นี่คือการพยายามอย่างหนึ่งของผู้จัดงานในการรักษา “สาระสำคัญ” ของงานบุญเดิม ผ่านวิธีการอนุรักษ์แบบปรับประยุกต์ และใช้หลักคิดเชิงแนวเทียบ มาทำให้กิจกรรมของ 2 พื้นที่ ดำเนินไปได้ในลักษณะคู่ขนาน เป็นความต่างที่มีจุดร่วมเดียวกัน กล่าวคือ เมื่อ “แผนภูมิตาปูชาบรรพบุรุษ” ถูกตีความ และประกอบสร้างใหม่ให้กลายเป็นประเพณีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษของจังหวัด มีกลุ่มเป้าหมายที่หลากหลายและขยายกลุ่ม รวมทั้งเปิดพื้นที่ให้นักท่องเที่ยวทั้งในและนอกจังหวัดสามารถเข้าร่วมได้ การเลือกสัญลักษณ์ในงานจึงมีความสำคัญ เพราะไม่เพียงทำให้ประเพณีถือกำเนิดอย่างเป็นรูปธรรม ยังส่งผลต่อจำนวนคนที่ร่วมงาน และช่วยสืบสานให้ประเพณีแผนภูมิตาปูชาประดิษฐ์ใหม่ ดำรงอยู่อย่างเข้มแข็งต่อไป

จากการเข้าสังเกตการณ์การประชุมเตรียมงาน ทำให้เห็นข้อดีประการหนึ่งว่า เมื่อคณะทำงานจากองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ตัวแทนจากภาครัฐ เอกชน และประชาชน ส่วนใหญ่เป็นลูกหลานเขมร ที่ประชุมจึงเข้าใจสาระสำคัญของ งานบุญแผนภูมิตาปูชา ตรงกันว่า บุญแผนภูมิตาปูชา เกิดจากฐานความเชื่อ 3 ประการ ได้แก่ (1) เชื่อในความมีอยู่จริงของดวงวิญญาณบรรพบุรุษ (2) เชื่อว่าดวงวิญญาณเหล่านั้นมีอำนาจในการให้คุณให้โทษ กล่าวคือ จะอวยพรลูกหลานที่ปฏิบัติดี มีความกตัญญูรู้คุณ ในทางกลับกันก็มีอำนาจลงโทษหากมีใครหลงลืมหรือละเลย และ (3) เชื่อว่าการประกอบพิธีเช่นไหว้หรือเลี้ยงต้อนรับ คือการแสดงออกให้ดวงวิญญาณพึงพอใจ เพื่อจะได้อวยพรให้ลูกหลานมีความสุขและความเจริญรุ่งเรืองในชีวิต เหตุเหล่านี้จึงน่าจะเป็นปัจจัยสำคัญที่ก่อให้เกิดการกำหนดสัญลักษณ์ในงานประเพณีเมื่อแรกเริ่มการจัดงาน

หากลองใช้ข้อมูลข้างต้นเป็นแนวเทียบหา “สัญลักษณ์แทนผีบรรพบุรุษ” ในบริบทของงานจังหวัดให้ชาวสุรินทร์ได้มาประกอบพิธีเช่นไหว้ร่วมกัน ต้องใช้หลักคิดดังนี้ (1) หากเปรียบจังหวัดสุรินทร์มีฐานะเสมอบ้าน หรือครอบครัวใหญ่ครอบครัวหนึ่ง หรือตระกูลใหญ่ตระกูลหนึ่ง เจ้าเมืองสุรินทร์ผู้ล่วงลับจึงมีฐานะเสมอบรรพบุรุษของสายตระกูล ส่วนชาวสุรินทร์มีฐานะเสมอลูกหลาน (2) เมื่อเจ้าเมืองผู้ล่วงลับกลายเป็นดวงวิญญาณที่มีอำนาจในการให้โทษแก่ลูกหลานได้ ชาวสุรินทร์จึงต้องเคารพยำเกรง ดังนั้น (3) เพื่อความพึงพอใจของดวงวิญญาณ เพื่อความเจริญรุ่งเรือง และความ

ปลอดภัยในชีวิต ในฐานะลูกหลานจึงต้องประกอบพิธีเช่นไหว้ อันหมายถึงการแสดงความกตัญญู กตเวทิตี้อย่างเป็นรูปธรรม ให้บรรพบุรุษพึงพอใจ อำนวยอวยพร และพร้อมจะปกป้องคุ้มครองดูแล ลูกหลานทุกคนเป็นการตอบแทน

จากหลักคิดเชิงแนวเทียบที่สอดคล้องกันทั้ง 2 พื้นที่นี้เอง ทำให้ *ประเพณีแซนโถง* ตาภูเขาบรรพบุรุษ เกิดขึ้นเพื่อรับใช้บริบทใหม่อย่างมีความหมาย อธิบายเป็นแผนผัง ดังนี้

ภาพที่ 85 แบบจำลองกระบวนการสร้างความหมายและกำหนดสัญลักษณ์ใหม่ในงานประเพณี

จากแบบจำลองขยายความเพิ่มเติมได้ว่า เมื่อชาวสุรินทร์รับรู้ตรงกันว่าเจ้าเมืองคนแรก คือบรรพชนที่มีคุณูปการอย่างยิ่งต่อจังหวัดในฐานะวีรบุรุษผู้สร้างและปกครองเขตปะทายสมันต์ (เมืองสุรินทร์) ยุคบุกเบิก ด้วยเหตุนี้ จึงยากที่ชาวสุรินทร์จะปฏิเสธความดีงามของท่าน รวมถึงเจ้าเมืองสมัยต่อมา และผู้ว่าราชการจังหวัดผู้ล่วงลับ ปัจจัยข้อนี้จึงช่วยทำให้งานประเพณีมีฐานะเป็น “กิจกรรมร่วม” ของชาวสุรินทร์ได้ง่ายยิ่งขึ้น และเมื่อจังหวัดมีสถานที่สำหรับประกอบพิธีสักการะ “พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง” อยู่แล้วในเวลาปกติ เมื่อท่านกลายเป็นสัญลักษณ์ของผีบรรพบุรุษหลักในงานประเพณี อนุสาวรีย์ประจำตัวเจ้าเมืองคนแรก และบริเวณโดยรอบ จึงถูกกำหนดให้เป็นพื้นที่ประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์ในงานประเพณี

ทั้งนี้ ถ้าหากภาครัฐประชาสัมพันธ์เชิงรุกออกไปอย่างกว้างขวาง เพื่อให้ชาวเมืองรับทราบตรงกันว่า “ประเพณีแซนโฌนตาบุชาบรรพบุรุษ” คืองานเช่นไหว้ผีเจ้าเมืองสุรินทร์ กรณีที่มีความเข้าใจคลาดเคลื่อนว่าเป็นเรื่องของภาครัฐกับกลุ่มคนเขมรก็น่าจะค่อย ๆ ถูกขจัดออกไปได้ อีกทั้งเมื่อกล่าวถึงเจ้าเมืองคนแรก ชาวสุรินทร์น่าจะนึกเชื่อมโยงถึงสหายที่ร่วมสร้างความดีจนได้รับแต่งตั้งไปครองเมืองสำคัญ 3 เมือง ได้แก่ รัตนบุรี สังขะ ขุขันธ์ และชุมชนสำคัญได้แก่ จอมพระ และศิขรภูมิ ซึ่งอยู่ในเขตปกครองของจังหวัดสุรินทร์ในเวลาต่อมา (ยกเว้นเมืองขุขันธ์ ที่ปัจจุบันกลายเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษ) หากทุกคนเข้าใจตรงกันอีกว่า พิธีแซนโฌนตาที่ทางจังหวัดจัดขึ้นหมายรวมถึงการเปิดพื้นที่ให้ชาวชุมชนต่าง ๆ ได้เช่นไหว้เจ้าเมืองในอดีตของตนร่วมกัน คาดเดาได้ว่าในอนาคตกลุ่มลาวในอำเภอต่าง ๆ ที่เคยอยู่ในการปกครองของพระศรีนครเตาทำวเธอ (เชียงสี หรือตากะอาม) แห่งเมืองรัตนบุรี จะมาร่วมกิจกรรมมากขึ้น

คำรับรองที่ช่วยยืนยันว่าพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง เป็นบุคคลซึ่งเหมาะสมยิ่งที่จะเป็น “ภาพแทนหรือสัญลักษณ์” บรรพบุรุษของชาวสุรินทร์ คือคำให้สัมภาษณ์ของนายกองการะบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์คนปัจจุบันที่กล่าวถึงความสำเร็จของการจัดงาน ซึ่งมีทุกกลุ่มชาติพันธุ์เข้าร่วม ความว่า

“...บรรพบุรุษซึ่งเป็นเจ้าเมืองสุรินทร์นั้น ถือเป็นดั่งต้นกำเนิด เป็นดั่งศูนย์รวมจิตใจของชาวสุรินทร์ ถึงแม้ว่าชาวสุรินทร์จะประกอบไปด้วยกลุ่มชนหลายเผ่า แต่ทุกชนเผ่าต่างก็มีจุดประสงค์เดียวกัน คือ การแสดงออกซึ่งความกตัญญูต่อบรรพบุรุษ และผู้มีพระคุณ ดังนั้น ทุกกลุ่มชนในจังหวัดสุรินทร์ จึงต่างเห็นชอบและให้ความร่วมมือเป็นอย่างดีในการจัดงานประเพณีแซนโฌนตาบุชาบรรพบุรุษตั้งแต่แรกเริ่มจนกระทั่งถึงปัจจุบัน”

(กิตติภักดิ์ รุ่งธนเกียรติ, สัมภาษณ์, 2 กันยายน 2557)

เมื่อได้สัญลักษณ์แทน “ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ” ในช่วงพิธีแซนโฌนตาแล้ว สิ่งที่ต้องพิจารณาในลำดับถัดมา คือสัญลักษณ์แทน “ผู้มีพระคุณที่ยังมีชีวิต” ในพิธี “จุนโฌนตา” อันเป็นสาระสำคัญอีกประการหนึ่งของงานบุญแซนโฌนตา

การใช้แนวเทียบแบบเดียวกัน ทำให้ได้คำตอบที่ค่อนข้างเป็นเหตุเป็นผลว่า เมื่อพื้นที่ดั้งเดิม พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย และญาติผู้ใหญ่ที่นับถือ คือผู้เหมาะสมที่จะรับการ “จุนโฌนตา” จากลูกหลาน ในพื้นที่ใหม่ ผู้ที่มีฐานะเสมอพ่อแม่ของชาวสุรินทร์ จึงต้องเป็นผู้ว่าราชการจังหวัด และภริยา (พ่อเมือง/แม่เมือง) ส่วนอดีตผู้บริหารจังหวัด ผู้อาวุโส ประชาชนชาวบ้าน และผู้ที่สร้างคุณูปการต่อจังหวัดต่อชาวสุรินทร์ เทียบได้กับญาติผู้ใหญ่ ปู่ ย่า ตา ยาย ลุง ป้า น้า อา ที่ชาวสุรินทร์ให้ความเคารพนับถือ ด้วยเหตุนี้ ตลอด 10 ปี จึงมีพิธี “จุนโฌนตา” ผู้ว่าราชการจังหวัดสุรินทร์ ทั้งอดีตและ

ปัจจุบันที่ยังคงมีชีวิต ผู้อาวุโสของจังหวัด ปราชญ์ชาวบ้าน ซึ่งบุคคลเหล่านี้ล้วนเป็นผู้สร้างคุณูปการแก่จังหวัดสุรินทร์เรื่อยมา

อัตลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นงานบุญแซนโหมินตา คือพิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ สังเกตได้จากคำเรียกพิธีกรรม และชื่อของงานบุญในพื้นที่ดั้งเดิม ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า “พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง” ได้ทำหน้าที่สอดคล้อง และดำเนินตามรอยไปในลักษณะคู่ขนาน ทั้งยังเป็นจุดเริ่มต้นของการกำหนดความหมายใหม่แก่งานประเพณี กลายเป็นสัญลักษณ์สำคัญในพิธีกรรมเช่นไหว้ และนำไปสู่การสร้างแนวเทียบกำหนดสัญลักษณ์แทนผู้มีพระคุณที่ยังมีชีวิตอยู่อีกด้วย

การเลือกนำบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ที่เป็นความทรงจำร่วม และบุคคลสำคัญที่ชาวสุรินทร์ เคารพเลื่อมใส มาสู่กระบวนการผลิตประเพณีในพื้นที่ที่มีความหลากหลายของผู้คนและวัฒนธรรม เป็นวิธีการหนึ่งซึ่งช่วยทำให้ประเพณีที่ถือกำเนิดใหม่มีความหมายและเกิดคุณค่า อีกทั้งความศรัทธาที่ชาวเมืองมีต่อบุคคลที่เคยมีตัวตนจริงในประวัติศาสตร์ เป็นศูนย์รวมใจ และเป็นความทรงจำร่วมของผู้คน คือพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (และอดีตเจ้าเมืองอื่น ๆ) ผู้บริหารจังหวัดและผู้สร้างคุณูปการแก่ชาวสุรินทร์หลากหลายสาขา ย่อมส่งผลให้ประชาชนเต็มใจเข้ามามีส่วนร่วมในกิจกรรมของจังหวัด โดยไม่แบ่งแยกว่าเป็นพื้นที่ของกลุ่มชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่งโดยเฉพาะ

4.2.3 แนวคิดประเพณีแซนโหมินตาบูชาบรรพบุรุษเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ในปัจจุบันกระแสการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมกำลังได้รับความนิยมจากนักท่องเที่ยว และกลายเป็นแรงกระตุ้นสำคัญให้ภาครัฐ และชุมชน ร่วมมือกันคิด และคัดสรรสิ่งที่เรียกว่า “ทุนทางวัฒนธรรม” (cultural capital) มาสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ชุมชน ตั้งแต่ระดับหมู่บ้าน ตำบล อำเภอ และจังหวัด

4.2.3.1 กระแสโลกาภิวัตน์กับการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

กระแสโลกาภิวัตน์ในช่วงคริสต์ศตวรรษที่ 20 ทำให้แต่ละประเทศพยายามสร้างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนขึ้นมาเพื่อสถาปนาความเป็นชาตินิยมแก่ประเทศของตน ทั้งยังเป็นการตอบโต้อิทธิพลทางวัฒนธรรมของประเทศเจ้าอาณานิคมหรือประเทศที่มีพลังทางวัฒนธรรม ต่อมาจึงได้มีการนำเอาทุนทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และประเพณีในฐานะอัตลักษณ์ของประเทศมาทำให้กลายเป็นส่วนหนึ่งของนโยบายการท่องเที่ยว พร้อมใช้อัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมของตนเองเป็นประหนึ่งตราสินค้าเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ดังเห็นได้จากคำกล่าวที่ว่า “สยามเมืองยิ้ม” ซึ่งเป็นการใช้ทุนทางวัฒนธรรมการยิ้มแย้มให้กลายเป็นอัตลักษณ์ของคนไทย และพัฒนาไปสู่คำขวัญของประเทศไทยเพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยวในเวลาต่อมา (บุญยสฤงฆ์ อเนกสุข, 2558: 15) การนำเอาทุนทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และประเพณี หรือ เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า “ทุนทางวัฒนธรรม”

ที่มีอยู่พื้นที่นั้น ๆ มาให้นักท่องเที่ยวได้ชื่นชมอย่างใกล้ชิดเช่นนี้ ปัจจุบันรู้จักกันดีในชื่อว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม”

“การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” เป็นลักษณะหนึ่งของการใช้ทุนทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และประเพณี เพื่อผลิตเป็นสินค้าเพื่อการท่องเที่ยว และตอบสนองนักท่องเที่ยว โดยเฉพาะชนชั้นกลางให้เข้ามาเที่ยวชมความงามดงามแปลกใหม่ รูปแบบกิจกรรมการท่องเที่ยวมีความแตกต่างหลากหลายตามลักษณะเฉพาะของทุน บุญยสฤกษ์ อเนกสุข (2558: 17-32) ได้แบ่งรูปแบบของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ไว้ดังนี้ การท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ การท่องเที่ยวเชิงมรดกทางวัฒนธรรมหรือการท่องเที่ยวเชิงประวัติศาสตร์ การท่องเที่ยวเชิงเกษตร การท่องเที่ยวเชิงอาหาร การท่องเที่ยวในตัวเมือง การท่องเที่ยวเชิงศาสนา และการท่องเที่ยวเชิงจิตวิญญาณกับการท่องเที่ยวเชิงแสงบุญ การท่องเที่ยวเชิงสุขภาพ การท่องเที่ยวเชิงเทศกาล และการท่องเที่ยวด้านมืด รูปแบบที่หลากหลายของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม จึงล้วนเป็นการผลิตซ้ำทุนทางวัฒนธรรม 3 ด้าน คือ รูปแบบ เนื้อหา และความหมาย มีกระบวนการจัดการ 2 ลักษณะ คือรักษาเฉพาะรูปแบบเพื่อนำไปใช้ตามวัตถุประสงค์ โดยปรับเนื้อหาและความหมาย กับปรับรูปแบบให้เข้ากับบริบทใหม่เพื่อคงเนื้อหาและความหมายเดิม

เมื่อพิจารณาการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามเกณฑ์ข้างต้น เห็นได้ว่างานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ มีลักษณะของความเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมรูปแบบผสม เป็นการประยุกต์จำลองการท่องเที่ยวเชิงชาติพันธุ์ เชิงมรดกทางวัฒนธรรม เชิงประวัติศาสตร์ เชิงอาหาร เชิงศาสนาและเชิงจิตวิญญาณ มาผสมผสานกันอยู่ในพื้นที่เดียว

ดวงกมล เวชวงศ์ วิจัยเรื่อง “กระบวนการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ยวนในบริบทของการท่องเที่ยวผ่านหอวัฒนธรรมพื้นบ้านและตลาดทำน้ำ: ศึกษากรณีชุมชนยวนตำบลต้นตาล อำเภอเสนาห์ จังหวัดสระบุรี” ได้กล่าวถึงกระแสโลกาภิวัตน์กับการท่องเที่ยว ว่า

...กระแสโลกาภิวัตน์ได้นำมาซึ่งการหลั่งไหลเข้ามาของนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติ รูปแบบต่าง ๆ ทั้งที่มาเพื่อเยี่ยมชมความแตกต่างหลากหลายทางธรรมชาติ และสังคม วัฒนธรรม หรือมาเพื่อแสวงหาผลกำไร หรือแหล่งลงทุนทางธุรกิจ หรือด้วยเหตุผลอื่น ๆ ทำให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของไทยเติบโตมากขึ้นทุกขณะ ซึ่งรัฐเองก็ได้ส่งเสริมอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวอยู่แล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมที่กำลังได้รับความนิยมเพิ่มขึ้นที่สามารถดึงดูดความสนใจและเงินตราจากนักท่องเที่ยวได้เป็นอย่างมาก ดังนั้นรัฐเองจึงได้เข้ามาส่งเสริมการอนุรักษ์และฟื้นฟูวัฒนธรรมเดิมของท้องถิ่นขึ้นอย่างจริงจัง ส่วนหนึ่งก็เพื่อส่งเสริมการท่องเที่ยว ขณะเดียวกันก็เพื่อรักษาไว้ซึ่งเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของท้องถิ่นต่าง ๆ ที่ได้รับผลกระทบจากกระแสโลกาภิวัตน์และระบบทุนนิยมที่เข้าสู่ประเทศ

(ดวงกมล เวชวงศ์, 2554: 145)

คำพา ยิ่งคง อาจารย์สอนด้านการท่องเที่ยว มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ เคยให้สัมภาษณ์ถึงความเป็นไปได้ที่ทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ (อบจ.) มุ่งหวังจะให้งานประเพณีเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และให้ข้อสังเกตเกี่ยวกับการจัดงาน ประเพณีแซนโฎนตาในบริบทใหม่ ว่า

ประเพณีแซนโฎนตาบรรพบุรุษ เป็นประเพณีหนึ่งที่สำคัญของชาวจังหวัดสุรินทร์ ซึ่งเป็นถิ่นที่มีความหลากหลายของกลุ่มชาติพันธุ์ และประเพณีดังกล่าวก็มีมาช้านานแล้ว แต่เพิ่งมีการจัดงานอย่างยิ่งใหญ่ และได้รับการประชาสัมพันธ์เพื่อสนองตอบการท่องเที่ยวของจังหวัด ทั้งยังสามารถรองรับการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมได้เป็นอย่างดี เนื่องจากในวันจัดงานประชาชนต่าง นำเสนออัตลักษณ์ของตนออกมา เช่น การแต่งกาย อาหารพื้นบ้านต่าง ๆ แต่ทั้งนี้ก็ต้องขึ้นอยู่กับ การจัดการและการดำเนินงานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องว่าสามารถขับเคลื่อนให้เป็นไปในรูปแบบ ใด และมองประเพณีดังกล่าวเพียงเพื่อตอบสนองการท่องเที่ยว หรือต้องการอนุรักษ์ ศิลปวัฒนธรรม ที่นับวันใกล้จะสูญหายไป

(คำพา ยิ่งคง, สัมภาษณ์, 19 กรกฎาคม 2558)

คำอธิบายของนักวิชาการด้านการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม และคำสัมภาษณ์ของ ผู้สอนด้านการท่องเที่ยว แสดงให้เห็นว่า ประเพณีแซนโฎนตาบรรพบุรุษ ความเป็นไปได้ที่จะ เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมตามที่ผู้จัดคาดหวังไว้ เพียงแต่ภาครัฐต้องวางแผนประชาสัมพันธ์ให้ กว้างขวางมากกว่านี้เพื่อให้นักท่องเที่ยวต่างถิ่นสนใจหรือกระหายเสพกิจกรรมทางวัฒนธรรมจะ ได้มาเที่ยวชมงานมากขึ้น จนกลายเป็นการบอกปากต่อปาก เพราะเท่าที่ปรากฏขณะนี้ ผู้ชมงานเป็น “คนใน” มากกว่า ส่วน “คนนอก” ส่วนใหญ่มักเป็นนิสิต นักศึกษาที่มาเก็บข้อมูลสาระความรู้ เกี่ยวกับประเพณีแซนโฎนตา

การผลิตซ้ำดังกล่าว ส่งผลให้กิจกรรมมีความหลากหลาย สามารถดึงดูดนักท่องเที่ยว ให้เข้ามาชม และศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมหลากหลายแขนงของจังหวัดสุรินทร์ โดยไม่ต้องเดินทางเข้าไปสัมผัสในสถานที่จริง ส่งผลให้เกิดบรรยากาศของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในช่วงการจัดงานได้ดี ทางหนึ่ง รวมทั้งสะท้อนวิถีคิด (ways of presentation) ของภาครัฐในการประกอบสร้างประเพณี แซนโฎนตาเพื่อรองรับบริบทใหม่

4.2.3.2 การนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่อสร้างพื้นที่ท่องเที่ยว

เชิงวัฒนธรรม

สิ่งที่ปรากฏตลอดระยะเวลา 5 ปี จากการลงพื้นที่สังเกตการณ์ คือการเปิดโอกาสให้องค์กร ชุมชนต่าง ๆ ที่เข้าร่วมงาน ได้คัดสรรอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ และอัตลักษณ์จังหวัดสุรินทร์ มาเสนอผ่านทุกช่วงกิจกรรม เพื่อสร้างบรรยากาศการท่องเที่ยว โดยเฉพาะอย่างยิ่ง “ของดีเมืองสุรินทร์” ที่ผู้คนรับรู้อย่างดีแล้ว ผ่านคำขวัญจังหวัด กลายเป็น “ทุน” ที่สามารถสร้างผลในเชิงการท่องเที่ยวได้เป็นอย่างดี

ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ (2547: 25) ให้ความหมายของ “อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์” (Ethnic Identity) ไว้ว่า หมายถึง “คุณสมบัติหรือลักษณะเฉพาะซึ่งบุคคลได้มาโดยกำเนิดจากการเป็นสมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์ใดชาติพันธุ์หนึ่ง และเป็นพื้นฐานสำคัญให้รู้สึกผูกพันกับคนอื่น ๆ ที่อยู่ในกลุ่มเดียวกัน โดยผ่านกระบวนการปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและร่วมพิธีกรรมต่าง ๆ ซึ่งสืบทอดจากอดีตและกำหนดสถานการณ์ปัจจุบัน มีอิทธิพลต่ออัตลักษณ์และชีวิตของบุคคล”

ในแง่ความสัมพันธ์ระหว่างงานเทศกาลกับการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์นั้น นิชิตมา บุญเฉลียว วิจัยเรื่อง “ความทรงจำร่วมของคนลื้อพลัดถิ่นกับประเพณีประติษฐกรรม” และพบข้อสรุปประการหนึ่งว่า “งานเทศกาลทางวัฒนธรรม (festival) เป็นกิจกรรมที่เปิดพื้นที่ให้กับ “ความทรงจำ” และการนำเสนอ “อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์” (นิชิตมา บุญเฉลียว, 2552: 153) ซึ่งสอดคล้องกับที่ นรุตม์ คุปต์ธนโรจน์ วิจัยเรื่อง “เทศกาลตามประเพณีจีน ในย่านเยาวราช: พื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อการนำเสนออัตลักษณ์เชิงซ้อนทางวัฒนธรรมความเป็นจีนในบริบทการท่องเที่ยว” และได้สรุปความสัมพันธ์ระหว่างงานเทศกาล อัตลักษณ์ความเป็นจีน กับบริบทของการท่องเที่ยว ไว้ว่า

“งานเทศกาลทำให้นักท่องเที่ยว หรือคนทั่วไปได้รู้จักชุมชนของตน ให้คนนอกได้รู้ว่าชุมชนมีของดีอะไร นั้นหมายความว่า ชุมชนต้องสร้างกระบวนการหา (สร้าง) และนำเสนออัตลักษณ์ และนำอัตลักษณ์เหล่านั้นออกมาขายให้แก่นักท่องเที่ยว การที่จะทำให้นักนอกเห็นพื้นที่ตนชัดขึ้นก็ต้องสร้างความแตกต่าง ความน่าสนใจ อัตลักษณ์ที่ดีตัวมาถ้าไม่สามารถสร้างกระแสความสนใจได้มากพอ ก็ต้องปรับเปลี่ยนหาวิธีนำเสนอ หรือประติษฐใหม่บนรากฐานทางวัฒนธรรมของตนเพื่อให้คนหันมามอง”

(นรุตม์ คุปต์ธนโรจน์, 2559: 176)

ส่วน ศิราพร ณ กลาง (2559: 53) อธิบายความสัมพันธ์ระหว่าง อัตลักษณ์กับคติชนไว้ว่า “คติชนไม่ว่าจะเป็นตำนาน นิทานประจำถิ่น เพลงร้องเล่น การละเล่น การเต้นระบำรำฟ้อน

พิธีกรรม ดนตรี อาหาร เครื่องแต่งกาย เครื่องจักสาน ข้าวของเครื่องใช้ ล้วนเป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่ใช้แสดงอัตลักษณ์ของกลุ่มคนที่ทำให้เห็นว่าตนเอง (us) ต่างจากคนอื่น (the others) และเนื่องจากคติชนเป็นส่วนหนึ่งของวัฒนธรรม และธรรมชาติของวัฒนธรรมย่อมมีความเปลี่ยนแปลงได้ตลอดเวลาตามบริบทหรือปัจจัยต่าง ๆ ทางสังคม คติชนซึ่งเป็นสิ่งแสดงอัตลักษณ์จึงไม่ใช่สิ่งหยุดนิ่งตายตัว แต่ย่อมมีพลวัตความเปลี่ยนแปลงได้ ขึ้นอยู่กับเจ้าของวัฒนธรรมและบริบททางสังคม”

เมื่องานบุญแซนโฎนตา เป็นคติชนประเภทหนึ่ง และเป็น “อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์” ของกลุ่มเขมรมาก่อน การได้รับเลือกมาประกอบสร้างใหม่ให้เป็นประเพณีประติษฐ์เพื่อรองรับคนทั้งจังหวัด แสดงให้เห็นความไม่หยุดนิ่งตายตัว และสะท้อนพลวัตทางวัฒนธรรมอย่างชัดเจน และดูเหมือนว่าผู้ถือครองวัฒนธรรมเดิม และรัฐ จะร่วมมือประสาน ผลักดันให้งานบุญดั้งเดิม และประเพณีในบริบทใหม่ดำเนินไปในทางคู่ขนาน เพื่อขยายบทบาทจากที่เคยรับใช้เฉพาะกลุ่มย่อยสู่การรับใช้กลุ่มใหญ่ หรือ กลายเป็น “วัฒนธรรมสาธารณะ” ด้วยความเต็มใจ ที่สำคัญยังเปิดโอกาสให้กลุ่มชาติพันธุ์อื่น ๆ ที่เข้าร่วม สามารถนำอัตลักษณ์กลุ่ม (และอัตลักษณ์จังหวัด) มาออกแบบอย่างสร้างสรรค์เพื่อนำเสนอในงานประเพณีได้ ดังนั้น ตลอดระยะเวลา 10 ปี นอกจากมีพิธี “แซน โซด จูน จะ” ที่เป็นสาระสำคัญของงานบุญแซนโฎนตา ถูกนำมาสืบสานอย่างสร้างสรรค์แล้ว ยังพบกิจกรรมอื่น ๆ มาช่วยเสริมให้ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษมีฐานะเสมอเทศกาลทางวัฒนธรรม ที่ไม่ได้มีเฉพาะบรรยากาศของความศักดิ์สิทธิ์ แต่กลายเป็นพื้นที่ให้ความรู้ และความรื่นเริงสนุกสนานควบคู่กันไป

ในบรรดา 4 กลุ่มชาติพันธุ์ที่อาศัยอยู่ในสุรินทร์ กลุ่มเขมรค่อนข้างมีวัฒนธรรมประจำกลุ่มที่เข้มแข็ง มีสิ่งบ่งบอกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์หลายประการ เช่น ผ้าทอ เครื่องประดับเงิน การละเล่นพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง ภาษาเขมรถิ่นไทย ฯลฯ กลุ่มส่วย แม้มีจำนวนประชากรไม่มาก แต่สามารถรักษาอัตลักษณ์เรื่อง “ซ่าง” ไว้ได้ กลุ่มคนจีนที่อพยพเข้ามาตั้งรกรากในสุรินทร์ตั้งแต่สมัยสงครามโลกครั้งที่สอง บางตระกูลก็ผลิตผักกาดและดองหวาน-เค็มออกขาย จนสามารถสร้างเครื่องหมายการค้า “ตราสามฝั่ง” และพัฒนาเป็นผลิตภัณฑ์ส่งออกทั้งในและต่างประเทศสร้างชื่อเสียงแก่จังหวัดเสมอมา ส่วนกลุ่มลาว ที่อาศัยอยู่ในบริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ก็ผลิตข้าวหอมมะลิ 105 ที่มีคุณภาพดีที่สุดในประเทศ

ปัจจุบันอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เหล่านี้ ถูกทำให้เป็นที่รู้จักและจดจำแก่ “คนนอก” ผ่านการเรียงร้อยเป็นคำขวัญจังหวัดว่า “สุรินทร์ถิ่นซ่างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม” ซึ่งภาครัฐได้เลือกนำจุดเด่นที่ปรากฏในคำขวัญนี้ มาผลิตซ้ำและนำเสนอผ่านเทศกาลหรืองานประเพณีที่จัดโดยภาครัฐเรื่อยมา และ

ประเพณีแซนโถงตาบุงชาวบรรพบุรุษ ก็คือพื้นที่หนึ่งที่เอื้อให้อัตลักษณ์จากคำขวัญได้แสดงตนให้ผู้คน และนักท่องเที่ยวเห็น รวมทั้งช่วยสร้างความเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

จากการวิเคราะห์ พบอัตลักษณ์ที่ผู้จัดงานและประชาชนที่เข้าร่วมคัดสรรมานำเสนอ 6 ประการ ได้แก่ ผ้าไหมพื้นเมืองและเครื่องประดับเงิน ช้าง การละเล่นพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง ข้าวหอมมะลิ และภาษาเขมรถิ่นไทย

4.2.3.2.1 ผ้าไหมพื้นเมืองและเครื่องประดับเงิน

จังหวัดสุรินทร์ มีจุดเด่นด้านการทอผ้า และได้สืบทอดเป็นมรดกทาง วัฒนธรรมมาเนิ่นนาน ผ้าไหมพื้นเมืองของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร ถือเป็นหัตถกรรมสำคัญของกลุ่ม ชชาติพันธุ์และกลายเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ของจังหวัดมาโดยตลอด

ภาพที่ 86 ประธานในพิธี ข้าราชการ และประชาชน สวมใส่ผ้าพื้นเมืองสุรินทร์ร่วมงาน

ตั้งแต่เริ่มมีการจัดงานจนกระทั่งปัจจุบัน ผ้าไหมพื้นเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์ เขมร ยังคงโดดเด่นในพื้นที่ประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่งใน**ขบวนแห่รอบเมือง** ตัวแทนชาวสุรินทร์ที่ สวมใส่ผ้าไหมพื้นเมืองมาร่วมขบวนแห่ ได้กล่าวถึงเสน่ห์และความงดงามของผ้าไหมพื้นเมือง (เขมร) ว่า

เสน่ห์ของผ้าไหมสุรินทร์ คือสีที่ใช้เป็นสีที่อิงกับธรรมชาติ สีไม่ฉูดฉาด ออกโทนสี น้ำตาลแดง เป็นสีที่มองดูขรึมเรียบง่าย แต่ดูมีพลังในตัว รวมถึงลวดลายที่เป็นเอกลักษณ์ของ จังหวัดสุรินทร์คือ ผ้าโฮล เป็นลายที่โดดเด่นที่สุดของลวดลายผ้าไหมของสุรินทร์ มักนิยมนำฝัก ญาตีผู้ใหญ่เพื่อปกป้องบอกความเป็นสุรินทร์ รวมถึงความเรียบอ่อนนุ่มของเนื้อผ้าไหม ความมันวาว

ของเส้นใย ทำให้ผ้าดูมีคุณค่า ตัดเย็บรูปทรงไหนก็ดูสวยงาม ประกอบกับหากได้ใส่เครื่องประดับเงินซึ่งเป็นหัตถกรรมขึ้นชื่ออีกอย่างหนึ่งของจังหวัดสุรินทร์ นับเป็นความลงตัวที่สุดของวัฒนธรรมการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ที่บ่งบอกถึงความเป็นพื้นถิ่น

(นุจรินทร์ พิมพ์จันทร์, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ภาพที่ 87 ผู้ถือป้าย พิธีกร และเยาวชนที่เข้าร่วม แต่งกายด้วยผ้าไหมพื้นเมืองของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร

น่าสังเกตว่า ตลอด 5 ปี (พ.ศ. 2555-2559) นอกจากกลุ่มส่วย อำเภอกำแพงเพชร ที่นำช่างมารวมขบวน ยังมีกลุ่มส่วยในท้องที่อื่นมาร่วมเป็นจำนวนมาก เช่น จากอำเภोजอมพระ อำเภอสรีมรงค์ อำเภอสังขะ และอำเภอสำโรงทาบ ระยะเวลาแต่ละกลุ่มต่างเน้นแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมืองที่แสดงอัตลักษณ์ประจำกลุ่มของตน จุดสังเกตที่เห็นได้ชัด คือตัวเสื้อเน้นสีดำมีแถบแดงตัด ส่วนผ้าถุงมองผิวเผินลักษณะใกล้เคียงกับผ้าทอของกลุ่มเขมร แต่มีรายละเอียดที่แตกต่าง ในวันงานพบว่าผู้ชายส่วยบางชุมชนแต่งกายแบบประยุกต์ โดยใส่เสื้อแบบส่วยคู่กางเกงยีนส์ และมีผ้าขาวม้าคาดเอว ในขณะที่บางชุมชนใส่เสื้อแบบส่วย แต่ผ้าถุงทั้งแบบปล่อยชาย และโจงกระเบน และมีผ้าขาวม้าคาดเอว การนำเสนออัตลักษณ์ของกลุ่มอย่างพร้อมเพรียง ทำให้นักท่องเที่ยวและชาวสุรินทร์กลุ่มอื่น ๆ มีโอกาสเห็นลวดลายผ้าของเพื่อนบ้านชาวส่วยอย่างใกล้ชิด

ส่วนกลุ่มชาวจีน เช่น ผู้บริหารจังหวัด หรือตัวแทนจากภาครัฐ เอกชนที่มาร่วมงาน ส่วนใหญ่นิยมสวมใส่ผ้าไหมพื้นเมืองเขมร ประกอบด้วยผ้าถุงโจง และผ้าขาวม้าคาดเอว หรือไม่ก็ใส่ผ้าไหมตัดเป็นเสื้อสำเร็จคู่กับกางเกงสีสุภาพ กรณี กลุ่มลาว ที่ไม่ปรากฏลักษณะเครื่องแต่งกายที่ระบุชาติพันธุ์ให้เห็นอย่างชัดเจน คงเพราะกลุ่มที่มาร่วมงานแต่งงานกับคนต่างกลุ่มจึงเกิดการ

ผสมผสานทางวัฒนธรรม ถูกกลืนกลายเป็นวัฒนธรรมเขมรบ้าง วัฒนธรรมส่วยบ้าง หรือวัฒนธรรมผสมทั้งส่วยเขมรบ้าง เช่น ชาวอำเภอนาทม อำเภอรันบุรี ซึ่งไม่ใช่กลุ่มส่วยเลี้ยงช้าง คนกลุ่มนี้จึงมักแต่งกายมาทางเขมร

การที่ชาติพันธุ์กลุ่มต่าง ๆ สามารถนำเสนออัตลักษณ์กลุ่มผ่านเสื้อผ้าเครื่องกายอย่างอิสระ ส่วนหนึ่งเพราะภาครัฐกำหนดชัดเจนว่า การแต่งกายต้อง “เน้นการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มีความสวยงามเหมาะสม...ทุกขบวนสามารถเพิ่มเติมความคิดสร้างสรรค์ได้ และขอความร่วมมือเน้นวัสดุที่ทำจากธรรมชาติ” (ประกาศองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เรื่อง ประกาศรับสมัครประกวดขบวนแห่ ในงานประเพณีแซนโฌนตามูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2555)

ภาพที่ 88 เครื่องแต่งกายของชาวส่วยกลุ่มต่าง ๆ เช่น ส่วยอ.ศรีณรงค์ อ.ท่าตูม อ.สำโรงทาบ และอ.จอมพระ

นอกจากเสื้อผ้าเครื่องแต่งกายที่ตัดเย็บจากผ้าไหมพื้นเมือง ยังพบการใช้เครื่องเงิน (ปะเก้อม) ประเภท ต่างหู สร้อยคอ กำไลข้อมือ เข็มขัด เข็มกลัด ฯลฯ

ปะเก้อม หรือ ประคำ เป็นงานศิลปหัตถกรรมพื้นเมืองสุรินทร์ที่แสดงถึงความประณีตเชิงงานศิลป์โดยฝีมือชาวบ้านจากอำเภอสินรินทร์ ได้รับเลือกมานำเสนอควบคู่กับผ้าไหม เพื่อปกป้องอัตลักษณ์กลุ่มเขมร และอัตลักษณ์จังหวัดเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 89 ลวดลายอันงดงามของต่างหู สร้อยคอ กำไล ที่ผลิตจากปะเก้อม (เครื่องเงิน)

ภาพที่ 90 การนุ่งผ้าไหม ใส่ปะเก้อม ของชาวสุรินทร์ และนักแสดงในงานประเพณี

จากการสังเกต พบว่าความงดงามของผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ และเครื่องประดับเงิน ได้รับการคัดเลือกมาผลิตซ้ำและนำเสนอทุกกิจกรรม ผ่านนักดนตรี นักแสดง นางรำ ผู้เข้าประกวดการแสดงศิลปวัฒนธรรม ผู้บริหารจังหวัด ผู้ร่วมพิธี นักท่องเที่ยวที่เป็นคนใน สิ่งที่น่าสนใจคือ บางปีมีการทำเครื่องประดับเงินจำลองให้ช่างประดับในขอนแก่น สร้างจุดสนใจให้แก่ผู้ชมงานเป็นอย่างดี สังเกตได้จากช่างเชือกดังกล่าวต้องยืนเป็นแบบให้ผู้คนเข้าไปถ่ายภาพตลอดเวลา

ภาพที่ 91 ช้างประดับเครื่องเงินจำลอง และการนุ่งผ้าไหม ใส่ปะเก้อม ของคณะครูโรงเรียนอนุบาลสุรินทร์

ในพื้นที่ดั้งเดิมวันเช่นไหว้ ทุกครอบครัวต้องเตรียมเสื้อผ้าเครื่องประดับไว้ให้ผีบรรพบุรุษผลัดเปลี่ยนก่อนเข้าวัดฟังธรรมกับลูกหลาน ในบริบทใหม่ ผู้จัดงานยังคงสืบทอดวิถีปฏิบัตินี้ไว้อย่างเคร่งครัดเช่นเดียวกัน

ภาพที่ 92 แปะฝุ่น “โกริน” น้ำอบไทย และผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ ในพิธีแซนโฎนตา

จากภาพที่ 92 เห็นได้ว่านอกจากผ้าไหมพื้นเมือง ยังมีแปงแบบซองและน้ำอบจัดมาในชุดเครื่องเช่นด้วย เท่าที่สอบถามคนเฒ่าคนแก่ในงานทราบว่า ก่อนที่จะมีแปงฝุ่นให้เลิกใช้มากมายอย่างปัจจุบัน ชาวบ้านนิยมใช้แปงซองยี่ห้อ “โกริน” ซึ่งมีบันทึกไว้ว่าเริ่มผลิตปี พ.ศ. 2497 หรือ 60 กว่าปีมานี้ และใช้น้ำอบไทยที่เป็นกระเปาะเล็ก ๆ ผู้วิจัยสังเกตว่า ในงานประเพณีมีชาวบ้านหลายคนจัดน้ำอบและแปง “โกริน” มาในชุดเครื่องเช่น น่าสนใจว่าเมื่อครั้งเจ้าเมืองมีชีวิตแปงเหล่านี้ยังไม่มีการผลิตออกมาอย่างแน่นอน การใช้แปงสมัยใหม่จึงน่าจะเป็นความเคยชินจากที่จัดให้ผีบรรพบุรุษของตนในพื้นที่ดั้งเดิม อย่างน้อยก็ในระยะไม่เกิน 60 ปีมานี้

ภาพที่ 93 การใช้ผ้าพื้นเมือง และธงชนะมาร ประดับตกแต่งรถขบวนแห่

การผลิตซ้ำอัตลักษณ์เรื่องผ้าไหมพื้นเมืองและเครื่องประดับเงิน นอกจากปรากฏผ่านตัวบุคคลที่เข้าร่วมกิจกรรมในงานประเพณีแล้ว ทุกขบวนยังนิยมนำผ้าไหมพื้นเมืองมาประดับตกแต่งรถ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ปีใดที่มีการจัดประกวดขบวนแห่แห่แหนโนงาตา พบว่ามีการประยุกต์ใช้วัสดุจากธรรมชาติ และเลือกใช้ผ้าไหมพื้นเมืองมาประดับตกแต่งรถขบวนอย่างสวยงาม สรรสร้าง และสะดุดตา ชี้ชวนให้ผู้ชม นักท่องเที่ยว และผู้ร่วมอยู่ในงานสนใจถ่ายรูปเป็นที่ระลึกจำนวนมาก

ลักษณะเด่นอีกประการหนึ่งที่พบทุกปี คือการใช้ผ้าไหมมาตัดเย็บเป็น “ธงชนะมาร” หรือ “ตี่วงเซนิยะฮ์เมียร” หรือ “ตี่วงปัจจเมียร” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์หนึ่งในพิธีกรรมหรืองานบุญเขมร และตั้งไว้โดยรอบในบริเวณปะรำพิธี ธงทุกผืนมีสีสันทัน และรูปแบบสะดุดตา เมื่อโบกสะบัดตามแรงลม ยิ่งทำให้ดูงดงามมากขึ้น หากพิจารณาเชิง “วัตถุสัญลักษณ์” ธงชนิดนี้มีความหมายทางวัฒนธรรมกล่าวคือเมื่อมีงานฉลองต่าง ๆ เช่น บุญฉลองอัฐิ (กระดูก) บุญฉลองอาคาร-บ้านเรือน บุญกฐิน บุญก่อเจดีย์ทราย ฯลฯ ชาวไทยเชื้อสายเขมรจะนำธงชนะมารนี้ มาตั้งในบริเวณที่จัดงาน ในงานบุญแห่แหนโนงาตาก็คงเช่นกัน ชาวบ้าน (มรรคนายก) จะเตรียมธงไว้ล่วงหน้าเพื่อให้ชาวบ้านร่วมกันยกขึ้นตั้งก่อนประกอบพิธีสงฆ์ ส่วนในพื้นที่ใหม่ นอกจากพบรอบบริเวณงานแล้ว ยังมีการนำไปประดับบนรถแห่ และถือในขบวนแห่เดินเท้าด้วย

ภาพที่ 94 ชงชนะมารในงานประเพณี

ศิริพร สุเมธรัตน์ (2553: 408) ได้อธิบายลักษณะและความสำคัญของชงชนะมาร ไว้ว่า ชงชนิดนี้จะไม่เหมือนชงอื่น ๆ คือมีการนำผ้า (ไหม/สไบ) มาเย็บต่อกันเป็นส่วน ๆ ให้มีรูปร่างลักษณะคล้ายคน โดยถือว่าเป็น “พญามาร” ตัวแทนความชั่วร้ายอัปมงคลที่ถูกตรึงกับไม้ไว้ไม่ให้มารบกวน ลักษณะของชง คือ ส่วนหัวเป็นรูปสามเหลี่ยม ต่อด้วยผ้าแถบขนาดเล็ก 3 ส่วน เหมือนส่วนข้อต่อของลำคอ จากนั้นจะต่อด้วยผ้าผืนยาว สมมุติเป็นลำตัวและมีขาที่คือนำผ้าที่แคบมาต่่ออีก 3 ช่วง ในส่วนปลายสุดจะทำเป็นแฉก 2 ข้าง เป็นหางยาวเปรียบเสมือนขา ระหว่างรอยต่อของผ้าทุกตอน จะมีไม้ไผ่เสียบ 8 อัน ขวางอยู่ และปลายไม้เหล่านั้นจะทำชงสามเหลี่ยมเล็ก ๆ ประดับไว้ที่ปลายทั้งสองข้าง กลางลำตัวชงจะเย็บเป็นกระเปาะเล็ก ๆ สำหรับใส่เงินเป็นการบูชา ชงชนะมารจะมัดไว้กับไม้ไผ่รวกทั้งลำ การใช้ไม้ไผ่รวกต่อชงให้สูงขึ้นไปบนฟ้านี้มีคติธรรมว่า ความยาวที่ไม่สิ้นสุดไปจนถึงชั้นฟ้านี้ ก็เพื่อให้เทวดาฟ้าดินได้รับรู้และร่วมแสดงความยินดี อำนาจอวยพรให้กับบุญกุศลที่ทุกคนทำครั้งนี้ให้ประสบความสำเร็จ รวมทั้งสามารถประกอบพิธีกรรมลุล่วงไปด้วยดี ไม่มีมารมาขัดขวาง น่าสังเกตว่าความเชื่อเรื่องการป้องกันมารผจญนี้ คล้ายกับความเชื่อเรื่องการเชิญพระอุปคุตปราบมารมาคุ้มครองงานพิธีของกลุ่มลาว กรณีกลุ่มเขมรใช้ธงแทนสัญลักษณ์ว่า มารที่มาผจญงานจะถูกตรึงไว้ที่ไม้ไผ่รวก ส่วนปลายที่สูงแหลมของไม้ไผ่ที่ชี้ตรงไปยังท้องฟ้า เป็นสัญลักษณ์แทนการอ้อนวอนจากมนุษย์ไปยังเหล่าเทวดาให้มาอวยพรนั่นเอง ดังนั้นก่อนจะเริ่มงานบุญไม่ว่าจะจัดที่บ้าน ที่วัด หรือที่ใด ๆ เจ้าของบ้าน/เจ้าภาพ และญาติมิตร จะช่วยกันยกชงชนะมารขึ้นก่อนทุกครั้ง เพื่อแสดงและสร้างความสบายใจว่าได้มีการขจัดสิ่งชั่วร้ายหรือพญามารเรียบร้อยแล้ว จนกระทั่งงานบุญเสร็จสิ้นก็จะนำชงลงมา

กล่าวได้ว่า ลักษณะการแต่งกายของกลุ่มเขมร และกลุ่มส่วยในงานประเพณี สามารถแยกความแตกต่างระหว่างคนสองกลุ่มได้ ขณะเดียวกันผ้าพื้นเมืองที่สวมใส่ก็ทำหน้าที่ประกาศตัวตนให้คนนอกได้เห็นว่าเป็นแหล่งรวมความหลากหลายของผู้คน ซึ่ง

เครื่องแต่งกายและเครื่องประดับ ก็ได้ทำหน้าที่เป็นสื่อแสดงอัตลักษณ์กลุ่มค่อนข้างชัดเจน ดังที่ ศิราพร ณ ถลาง (2548: 345) กล่าวว่า “คติชนประเภทวัตถุ ไม่ว่าจะเป็นผ้าทอของแต่ละท้องถิ่น ผ้าทอของแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์...หัตถกรรมพื้นบ้านของแต่ละท้องถิ่นและชาติพันธุ์ ล้วนเป็นกลไกในการบอกกว่า “เราคือใคร” “เขาคือใคร” สมาชิกที่เติบโตมาแต่ละท้องถิ่น จึงย่อมเรียนรู้อัตลักษณ์หรือ “ตัวตน” ของตนโดยผ่านอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมรูปแบบต่าง ๆ”

4.2.3.2.2 ช้าง

ช้างสุรินทร์ มีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักทั้งในและนอกประเทศ เพราะสุรินทร์เป็นจังหวัดที่เลี้ยงช้างมากที่สุดในประเทศ และมีกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยหรือกวยเป็นผู้ชำนาญเรื่องช้าง จึงสามารถฝึกหัดช้างให้เป็นตัวแสดงสำคัญในงานมหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์ ช่วงเดือนพฤศจิกายนทุกปี

ภาพที่ 95 ช้างลักษณะงามที่ได้รับคัดเลือกมาร่วมในขบวนแห่รอบเมือง

การคัดเลือกช้างที่มีลักษณะงามและแข็งแรงมาเป็นส่วนหนึ่งในงานประเพณี ไม่เพียงทำให้การจัดงานมีความยิ่งใหญ่และดึงดูดใจนักท่องเที่ยว แต่ยังสร้างความหมายพิเศษบางประการ เพราะช้างสัมพันธ์โดยตรงกับชีวิตของเจ้าเมืองคนแรก และเกี่ยวข้องกับที่มาของการสร้างเมืองสุรินทร์ในระยะแรกเริ่ม ดังปรากฏผ่านบันทึกและคำบอกเล่า ดังนั้น *ประเพณีแห่ขบวนตาวบูชาบรรพบุรุษ* จึงเน้นนำเสนอความสำคัญของช้าง และความสามารถของควาญที่มีมาแต่โบราณมากกว่าเลือกให้มาทำหน้าที่ให้ความบันเทิงหรือแสดงความแสนรู้ ดังปรากฏในงานแสดงช้างทุกปี ช้างทุกเชือกที่ได้รับคัดเลือกสรรมา และความสามารถของควาญ จึงทำหน้าที่ผลิตซ้ำจุดเด่นจังหวัด และต่อยอดความหมายเชิงเชิงสัญลักษณ์ในฐานะสัตว์คู่บารมีเจ้าเมือง และเป็นสัตว์ในประวัติศาสตร์การสร้างบ้านแปงเมืองที่ลูกหลานสุรินทร์จดจำร่วมกัน

ตั้งแต่เริ่มจัดงานประเพณี ช้างได้รับเลือกให้มาทำหน้าที่สำคัญในฐานะผู้นำ ขบวนแห่กลาง และอัญเชิญเครื่องแชนโฌนตา เครื่องจุนโฌนตา และนำขบวนขบวนกันไปทำบุญ ถวายจิ้งพ่าข้างเดินแห่รอบเมืองให้ชาวสุรินทร์และนักท่องเที่ยวได้ชม ก่อนเดินเข้าสู่บริเวณประรำพิธี

การจัดลำดับขบวนแห่ มีลักษณะเดียวกันทุกปี โดยใช้ช้างจากชุมชนส่วยหมู่บ้านตา กลาง และหมู่บ้านกะโพ ตำบลท่าตูม อำเภอท่าตูม มานำขบวนแห่หลัก 3 ขบวน เช่น ปี พ.ศ. 2557 มีรายนามช้างและควาญช้างที่ได้รับเชิญมาร่วมสืบสานวัฒนธรรมแชนโฌนตา ดังนี้

ขบวนที่ 4 ขบวนช้าง “จุนโฌนตา” และขบวน “แห่จุนโฌนตา” ช้างที่ทำหน้าที่ขน เครื่องจุนโฌนตา ได้แก่ พลายทองดี พลายโชคชัย และพลายชุมพล ควาญช้างได้แก่ นาย นิธิพัฒน์ แสนดี นายจักรวาล หอมหวาน และนายบุญช่วยแสนดี รับผิดชอบโดยโรงเรียนสิรินธร

ขบวนที่ 5 ขบวนช้าง “แชนโฌนตา” และขบวนแห่ “แชนโฌนตา” ช้างที่ทำหน้าที่ขน เครื่องแชนโฌนตา ได้แก่ พลายบุญรอด พลายแฮปปี และพลายลิโอ ควาญช้างได้แก่ นายเหมียม แสนดี นายนรศักดิ์ แสนดี และนายธีรเจต ศาลางาม รับผิดชอบโดยโรงเรียนอนุบาลสุรินทร์

ขบวนที่ 6 ขบวนช้าง “ชวนกันไปทำบุญ” และ ขบวนแห่ “ชวนกันไปทำบุญ” ช้างที่ ทำหน้าที่ ได้แก่ พลายสมพร พลายฟรุ้ค และพลายบุญนำ ควาญช้างได้แก่ นายไล มั่นหมาย นายสมยศ สุขบันเทิง และนายจรัสศักดิ์ เขียวรัมย์ รับผิดชอบโดยโรงเรียนหนองไทรงสุรวิทยาคม

ภาพที่ 96 ช้างในขบวนแห่จุนโฌนตา แชนโฌนตา และขบวนชวนกันไปทำบุญ

อาจารย์สุทัศน์ โกรธกล้า มีโอกาสนั่งข้างในงานประเพณี ได้กล่าวถึงความรู้สึกต่อเหตุการณ์นี้ว่า “มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทุกปี ตั้งแต่เริ่มมีการจัดงานมา สิ่งที่น่าสนใจมาก คือการแห่ช้าง อาหารเครื่องเซ่นที่มากที่สุดในโลก...” (สุทัศน์ โกรธกล้า, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) การใช้ช้างในงานประเพณีกลายเป็นวิถีปฏิบัติเรื่อยมา เพราะ “ไม่เพียงสร้างความตื่นตาตื่นใจ ย้ำจุดเด่นจังหวัด ยังสื่อความหมายสัมพันธ์กับประวัติการสร้างเมืองสุรินทร์” (สุทัศน์ โกรธกล้า, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) คำให้สัมภาษณ์ข้างต้น จึงแสดงให้เห็นว่า ทั้งช้างและกิจกรรมต่าง ๆ ในงานประเพณี คือความภูมิใจและเป็นสิ่งที่ชาวสุรินทร์เห็นว่าควรค่าแก่การสืบทอดให้คงอยู่สืบไป

ปี พ.ศ. 2557 มีความพิเศษกว่าทุกปี เนื่องจากก่อนเริ่มการเซ่นไหว้เจ้าเมือง ชาวชุมชนสวยเลี้ยงช้าง ได้นำอุปกรณ์ประกอบพิธีเช่นผีปะกำมาแสดง และสาธิตการเป่าแสลงในระหว่างการเซ่นผีปะกำช้างก่อนออกไปคล้องช้างให้ผู้ร่วมพิธีและนักท่องเที่ยวได้ชม กิจกรรมที่เพิ่มเข้ามาใหม่ได้รับความสนใจจากทั้งคนในและคนนอกอย่างยิ่ง สังเกตได้จากการที่มีคนขอถ่ายภาพกับความขี้ขาง และอุปกรณ์ที่เกี่ยวกับช้างเพื่อเก็บเป็นที่ระลึกจำนวนมาก

ภาพที่ 97 การแต่งกายของควาญช้าง และ การสาธิตเป่าแสลงในพิธีเซ่นผีปะกำช้างของชาวสวย (อะจิง) เลี้ยงช้าง

ช้าง เป็นเอกลักษณ์ทั้งทางวัฒนธรรมและเอกลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ที่ช่วยแยกความแตกต่างระหว่างกลุ่มสวยกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในจังหวัดสุรินทร์ และระหว่างคนเลี้ยงช้างสุรินทร์กับคนเลี้ยงช้างในพื้นที่ต่าง ๆ การเลือกนำช้างมาใช้ในขบวนแห่ จึงเป็นการออกแบบกิจกรรมให้สอดคล้องกับสถานภาพและเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ของกับพระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง นอกจากนี้การเลือกสัตว์มงคลมาทำหน้าที่อัญเชิญเครื่องเซ่น ไม่เพียงเป็นการแสดงออกว่าชาวเมืองยกย่องวีรกรรมและจดจำเรื่องราวของภูวนตาเจ้าเมืองแล้ว ยังช่วยให้ผู้คนโดยเฉพาะนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่น สนใจ และจดจำว่าช้างเป็นสัญลักษณ์ของจังหวัดสุรินทร์ด้วย

ภาพที่ 98 รูปปั้นช้างเผือกจำลองในขบวนแห่

4.2.3.2.3 การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์

ในงานประเพณีพบว่า มีการนำนาฏศิลป์พื้นบ้าน กันตรึม เจริญ และมโหรี ที่เป็นจุดเด่นของจังหวัดมาผลิตซ้ำและนำเสนอ ดังนี้

(1) นาฏศิลป์พื้นบ้าน

หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวขององค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ให้ข้อมูลว่า ปี พ.ศ. 2555 ที่ประชุมได้คัดเลือกการละเล่นพื้นบ้านมาแสดงหน้าปราสาท 5 ชุด เน้นความบันเทิง 4 ชุด ได้แก่ “เจริญ” จากชมรมเจริญเบรินสุรินทร์ “รำอัปสรสาธิต” จากโรงเรียนเมืองสุรินทร์ รำศิลปะพื้นบ้าน จากโรงเรียนหนองโตงสุรวิทยาคม “รำตำเรี่ย (ร่าย) ซอกันตรึม” จากโรงเรียนสิรินธร และการแสดงในรูปแบบพิธีกรรม 1 ชุด คือ “รำวงสรวงแซนโหมินตา” โดยน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ และคณะ

การแสดงชุด “ตำเรี่ย (ร่าย) ซอกันตรึม” นั้น ครูธงชัย สามสี ผู้ประพันธ์เนื้อร้อง และทำนองได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับที่มาของการแต่งว่า “เป็นเพลงที่แต่งขึ้นเพื่อการเฉลิมฉลองเจ้าเมืองเชียงใหม่ที่จับช้างเผือกของพระสุริยามรินทร์ที่หลุดโรงจากกรุงศรีอยุธยาได้” (ธงชัย สามสี, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2559) ตัวบทถูกสร้างสรรค์ให้สอดคล้องกับการจัดงาน ก่อนเริ่มแสดงจะมีหญิงสาวออกมากล่าวเชื่อมการแสดงกับวีรกรรมของพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง เมื่อครั้งเกิดเหตุการณ์ช้างเผือกแตกโรงสมัยสมเด็จพระที่นั่งสุริยามรินทร์ เชียงปุมกับสหายรวม 6 คน ได้ช่วยเหลือติดตามจนพบ และนำไปถวายคืนได้สำเร็จ จากนั้นจึงร่ายรำไปจนจบ นับเป็นความชาญ

ฉลาดของผู้ประพันธ์ที่ใช้เหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์การสร้างเมืองมาผลิตผลงานให้สอดรับกับประเพณี ทั้งยังช่วยเน้นย้ำวีรกรรมและความดีของเจ้าเมืองให้เป็นที่ประจักษ์

ปี พ.ศ. 2556 – พ.ศ. 2559 การละเล่นพื้นบ้านหน้าปะรำพิธี ถูกปรับลดเหลือเพียง 4 ชุด ชุดเดิมที่คงอยู่ คือ “การแสดงเจรียง” และ “รำวงสรวงแซนโฌนตา” ส่วน “รำอัปสราราม” และ “รำตำเรีย (รีย) ซอกันตริม” ที่เคยแสดงต่อเนื่องมาหลายปี มีการเปลี่ยนเป็นรำอวยพร และ “รำแซนโฌนตา” แทน ความน่าสนใจของการแสดงชุด “รำแซนโฌนตา” หรือ “เรียมประจุมเบ็ณท์” คือผู้ออกแบบทำรำ ได้นำ “บายเบ็ณท์” ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งของงานบุญแซนโฌนตา มาเป็นอุปกรณ์ประกอบการรำ และมีการให้ความรู้แก่ผู้ฟังว่า “พลี” ที่เรียกกันว่า “บายเบ็ณท์” มีความสำคัญต่องานบุญอย่างไร

นับจากปี พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา ผู้จัดงานได้เพิ่มการบรรเลงมโหรีพื้นบ้าน การแสดงชุดนั้นนอกจากจะหาชมยากแล้ว ยังเป็นการรวมพลคนดนตรีพื้นบ้านทุกเพศ ทุกวัย ไม่มีสังกัด และเป็นรวมบรมครูทางดนตรีพื้นบ้านเขมรสุรินทร์ไว้ได้มากที่สุด ส่วนสาเหตุที่ต้องปรับและลดจำนวนการแสดง นอกจากเป็นการให้เกิดริตผู้รับผิดชอบเตรียมการแสดงแล้ว ผู้จัดงานให้เหตุผลว่า “เพื่อความเหมาะสมกับระยะเวลา” (เพียง นิจิตตะโล, สัมภาษณ์, 21 เมษายน 2557)

การรำตำเรีย (รีย) ซอกันตริม

รำอวยพร

รำแซนโฌนตา

การรำกันตริมพื้นบ้าน

นอกจากนาฏศิลป์พื้นเมืองจะได้รับเลือกมาแสดงต้อนรับและสร้างความบันเทิงแก่คณะผู้บริหารจังหวัด และผู้ร่วมงานแล้ว ก่อนประกอบพิธีศกดิ์สิทธิ์ทุกปี ยังได้นำการละเล่นพื้นบ้านที่สะท้อนอัตลักษณ์สุรินทร์ ประเภท*กันตรึม เจริญเบริน และมโหรีพื้นบ้าน* มาร่วมแสดงด้วย

(2) กันตรึม

ตั้งแต่เริ่มการจัดงานประเพณี พบว่ามีการแสดง*กันตรึม*มากที่สุด คณะกันตรึมที่นิยมนำมาแสดง คือคณะกันตรึมบ้านดงมัน ปรากฏทั้งในขบวนแห่รอบเมือง ในเวทีประกวด ในเวทีจัดแสดงเพื่อความรื่นเริง และหน้าปะรำพิธี

-*กันตรึมในขบวนแห่รอบเมือง* ผู้จัดงานได้วางลำดับขบวนแห่ไว้ค่อนข้างชัดเจน และเป็นแบบเดียวกันทุกปี เริ่มต้นที่ขบวนแห่กลาง ซึ่งประกอบด้วยขบวนย่อย ๆ 6 ขบวน

ขบวนแรก เป็นขบวนรถประชาสัมพันธ์ประวัติความเป็นมา และ ความสำคัญของ*ประเพณีแซนโฎนตา* มีศิลปินพื้นบ้านนำผึ้ง เมืองสุรินทร์เป็นผู้ขับร้อง

ขบวนที่ 2 เป็นขบวนป้ายชื่อ ได้แก่ ป้าย “งัยเบ้นทม แซนโฎนตา” และ ป้าย “องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์”

ขบวนที่ 3 ขบวนการละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์โดยเฉพาะ ประกอบด้วย (1) ขบวนนักดนตรี กลุ่มศิลปินพื้นเมือง วงมโหรี (2) ขบวนการแสดงรำพื้นเมือง และ(3) ขบวนการแสดงกันตรึม

ขบวนที่ 4-5-6 ขบวนช้างและขบวนแห่จุนโฎนตา แซนโฎนตา และชวนกันไปทำบุญ

สุดท้าย ขบวนจากโรงเรียน ชุมชน และคุ้มวัดที่ได้รับการประสานจาก องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ขบวนที่ประสงค์เข้าร่วมโดยสมัครใจ และขบวนเข้าประกวด

ภาพที่ 100 มโหรีพื้นบ้าน และการรำกันตรึม ในขบวนแห่รอบเมือง

-กันตรึมเพื่อประกวดแข่งขัน และแสดงเพื่อความบันเทิง จากการศึกษาเอกสารย้อนหลัง พบว่าระยะ 5 ปีแรก (พ.ศ. 2550-2554) ผู้จัดเน้นกิจกรรมรื่นเริง และมีมหรสพยามค่ำคืนเป็นหลัก เช่น ลิเก เจริญ กันตรึม หนังพากย์ มีกิจกรรมการประกวดบ้าง เช่น ปี พ.ศ. 2550 ประกวดร้องเพลง ปี พ.ศ. 2552 ประกวดวิดิทัศน์งานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ หลังจากนั้นได้เว้นการประกวดไป

ปี พ.ศ. 2555 มีการจัดกิจกรรมประกวดอีกครั้ง คือประกวดกันตรึมพื้นบ้าน และกันตรึมพื้นบ้านประยุกต์ เพื่อให้เด็กและเยาวชนได้แสดงออก และเกิดความภูมิใจในศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านสุรินทร์ร่วมกัน ปีนี้ใช้เวลาในการจัดกิจกรรมถึง 3 วัน และนับเป็นความสำเร็จของผู้จัดงาน เพราะมีทีมเข้าประกวดเป็นจำนวนมาก การประกวดกันตรึมพื้นบ้าน ปรากฏผลว่า วงศรีสุรินทร์ราชมงคล ได้รับรางวัลชนะเลิศ วงลูกวัฒนธรรม ได้รับรางวัลรองชนะเลิศ อันดับหนึ่ง และวงกมมสะเร็น ได้รับรางวัลรองชนะเลิศ อันดับสอง ส่วนการประกวดกันตรึมพื้นบ้านประยุกต์ ปรากฏผลว่า วงดงมันรักษกันตรึม ได้รับรางวัลชนะเลิศ วงคู่ปะทาย ได้รับรางวัลรองชนะเลิศ อันดับสอง และวงตำเรียสะเร็น ได้รับรางวัลรองชนะเลิศ อันดับสอง (รายงานสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2555, 2555: 5)

ภาพที่ 101 กิจกรรมการประกวดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านของเด็กและเยาวชน (ช่วงกลางคืน) ปี พ.ศ. 2555

นับตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2556 เป็นต้นมา การจัดประกวดกันตรึมพื้นบ้าน และกันตรึมพื้นบ้านประยุกต์ถูกยกเลิกไป เหลือเพียงการแสดงเพื่อความบันเทิงเท่านั้น ที่เป็นเช่นนี้คงเป็นเพราะการประกวดวงดนตรีใช้เวลานาน ตั้งแต่รอบคัดเลือกจนถึงรอบตัดสิน และต้องจัดช่วงกลางวัน บางปีสภาพอากาศไม่เอื้ออำนวย อีกทั้งงบประมาณที่ใช้ค่อนข้างสูง ดังนั้นในปีต่อ ๆ มา ผู้จัดงานจึงมุ่งเน้น ให้ความสำคัญกับกิจกรรมอื่นแทน เช่น ขบวนแห่ นิทรรศการมีชีวิต และสาธิตทำขนมพื้นเมือง ซึ่งทั้งสามกิจกรรมสามารถจัดได้พร้อมกันในวันเดียวกับพิธีเซ่นไหว้ และใช้เฉพาะช่วงเวลากลางวัน

ปี พ.ศ. 2557 ผู้จัดงานมุ่งหวังจะสร้างความสนุกสนานบันเทิงช่วงกลางวัน แก่ผู้ชมงานจึงเพิ่ม “กันตรึมดิสโก้” (กันตรึมพื้นบ้านประยุกต์) มาแสดง ณ เวทีไพทสราญ และเชิญศิลปินที่มีชื่อเสียงของจังหวัด เช่น รือคคงคย อาเจาเยย หงา ลายเถา เจน สายใจ และศิลปินสมานชัย ฯลฯ มาแสดง แต่ผลประเมินปรากฏว่าทั้งประชาชน และคณะกรรมการจัดงานส่วนใหญ่มีข้อท้วงติงว่านักเต้น (แดนเซอร์) แต่งกายค่อนข้างล่อแหลม และแสดงท่าเต้นไม่เหมาะสม ขัดกับเป้าหมายของการจัดงานที่มุ่งอนุรักษ์สืบสานมรดกภูมิปัญญาที่เป็นสมบัติบรรพชน และเจตนาให้ผู้คนจดจำประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ในฐานะประเพณีที่ดงามของจังหวัด กิจกรรมดังกล่าวจึงถูกยกเลิกไป

ภาพที่ 102 การแสดงกันตรึมดิสโก้เพื่อสร้างความบันเทิงช่วงกลางวัน ในปี พ.ศ. 2557

ปี พ.ศ. 2558 เมื่อ “กันตรึมดิสโก้” ถูกยกเลิกไป ผู้จัดงานได้นำกิจกรรมสร้างสรรค์อื่น มาให้เด็ก เยาวชน และประชาชนได้ทำร่วมกัน เช่น มีการจัดพิธีจูนโฎนตาคนเฒ่าคนแก่ และพิธีแซนโฎนตาตามที่ปฏิบัติในพื้นที่ดั้งเดิม โดยจัดขึ้นที่เวทีไพทสราญช่วงหัวค่ำ และเพิ่มกิจกรรมบันเทิงอื่น ๆ ยามค่ำคืน ให้ทุกคนได้ ร่วมสนุก ก่อนถึงวันจูนโฎนตาผู้อาวุโสระดับจังหวัด พิธีเซ่นไหว้เจ้าเมืองสุรินทร์ และขบวนแห่รอบเมืองในวันถัดไป

ภาพที่ 103 กิจกรรมการจูนโถงตา และแซนโถงตา ตามอย่างพื้นที่ดั้งเดิม ณ เวทีไผทสรอายุ ในปี พ.ศ. 2558

ปี พ.ศ. 2559 มีกำหนดจัดงาน 2 วัน ผู้จัดงานได้ปรับและเพิ่มกิจกรรมการเล่นพื้นบ้าน ณ เวทีไผทสรอายุ แบบเต็มวันเป็นปีแรก ในปีนี้ นอกจากจะมีการบรรเลงมโหรีพื้นบ้านจากคณะครูเผย ศรีสวาท มีการแสดงนาฏยมวยไทย จากนักเรียนโรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน จังหวัดสุรินทร์ และการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน ได้แก่ ระบำกะลา ระบำกรับ ระบำร่ม และระบำชาวประมง ซึ่งเกิดจากการแลกเปลี่ยนวัฒนธรรมด้านการแสดงกับชาวกัมพูชาในศูนย์อพยพจังหวัดสุรินทร์ ผู้จัดงานยังนำกันตรึมพื้นบ้านจากหมู่บ้านวัฒนธรรม บ้านดงมัน นำโดยน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์มาแสดง เพิ่มเติมกิจกรรมสอนน้องรำกันตรึม มาสร้างความสุขแก่เด็ก ๆ เยาวชน และผู้ชมที่ได้รับเชิญขึ้นไปร่วมกิจกรรม (ฝึก) รำกันตรึมบนเวที

การนำกันตรึมมาแสดงทั้งในชบวนแห่รอบเมือง เวทีประกวดแข่งขัน เวทีแสดงเพื่อความบันเทิง และหน้าปะรำพิธี แสดงให้เห็นความพยายามของผู้จัดงานในการใช้พื้นที่ประเพณีเพื่อสืบทอด และผลิตซ้ำอัตลักษณ์จังหวัดด้านศิลปะการเล่นพื้นบ้านสุรินทร์ ให้นักท่องเที่ยวได้เห็นผ่านเครื่องดนตรี เนื้อร้อง ท่วงทำนอง และความงดงามของท่วงท่ารำยรา

(3) เจริญเบริน

เจริญเบริน เป็นการละเล่นพื้นบ้านซึ่งเป็นมรดกตกทอดมาแต่โบราณ และคณะที่นิยมนำมาแสดง คือคณะเจริญเบรินสมหวัง เพราะเป็นคณะที่มีชื่อเสียงที่สุดของจังหวัดสุรินทร์

ทุกปีก่อนเข้าสู่พิธีจูนโถงตาผู้อาวุโสของจังหวัด และพิธีแซนโถงตาเจ้าเมืองสุรินทร์ ผู้จัดงานจะสืบทอดมรดกภูมิปัญญานี้ โดยเชิญนักแสดงจากชมรมเจริญเบรินสุรินทร์ นำโดยศิลปินสมหวัง ภูเงินงาม ศิลปินสายรุ่ง ภูมิสุข และศิลปินไทยรุ่ง (บุญคง นนทสอน) มาขับร้องต้อนรับผู้บริหารจังหวัด อวยพรผู้ที่มาร่วมพิธี และผู้ชมงาน

ภาพที่ 104 การแสดงเจรียงเบริน โดยแม่สมหวัง ภูเงินงาม (เสื่อเจียว) และคณะชมรมเจรียงเบริน จังหวัดสุรินทร์

เนื้อหาของเพลงที่ขับร้อง นอกจากบทต้อนรับและอวยพรผู้มาร่วมงานพิธี บางปีก็มีการขับร้องเพื่อให้ความรู้เกี่ยวกับความสำคัญของ *ประเพณีแซนโฎนตา* และเชิญชวนให้ลูกหลานได้ช่วยกันอนุรักษ์ประเพณีให้คงอยู่ตลอดไป โดยใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยเป็นหลัก หรือแทรกภาษาไทยกลางบ้างเล็กน้อย

(4) มโหรีพื้นบ้าน

วงมโหรีที่เป็นที่รู้จักของคนสุรินทร์ คือวงมโหรีบ้านภูมิโปนและบ้านดม อำเภอสัญชะ และวงมโหรีอีสานใต้ คณะนายเผย ศรีสวาท แห่งบ้านระไซร์ ตำบลเจนิยง อำเภอมือง จังหวัดสุรินทร์

ครูเผย ศรีสวาท เป็นครูมโหรีที่หลาย ๆ วงยอมรับ ได้รับการยกย่องในฐานะบุคคลต้นแบบด้านวัฒนธรรม จังหวัดสุรินทร์ ปี 2554 และเป็นศิลปินภูมิบ้านภูมิเมือง สาขาศิลปะศิลป์ จังหวัดสุรินทร์ ประจำปี พ.ศ. 2555 ครูเผยมักใช้เวลาว่างสอนดนตรีแก่ผู้สนใจ ปัจจุบันลูกศิษย์ของท่านล้วนเป็นนักดนตรีที่มีคุณภาพ และมีบทบาทการแสดงในงานใหญ่ ๆ ระดับจังหวัด หรือแสดงต้อนรับแขกบ้านแขกเมืองทั้งในและต่างประเทศ ด้วยความรู้ความสามารถที่เป็นที่ประจักษ์ ครูเผย ศรีสวาท จึงได้รับเชิญมาเป็นผู้ดำเนินการแสดงมโหรีใน *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* โดยตลอด

ผู้จัดงานต้องการนำเสนออัตลักษณ์ด้านดนตรีพื้นบ้านสุรินทร์สู่สายตาผู้ชมและนักท่องเที่ยว จึงมอบหมายให้อาจารย์ศรศักดิ์ สวภาค (ผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรินทร์ศึกษา) และครูธงชัย สามสี (ครูสอนดนตรีและผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรีพื้นบ้านสุรินทร์) เป็นคนรับผิดชอบการบรรเลงในขบวนแห่รอบเมือง และหน้าอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง ผู้อำนวยการวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรินทร์ศึกษา เผยความรู้สึกรักที่ได้รับหน้าที่ดูแลรับผิดชอบกิจกรรมนี้ว่า

“ภูมิใจที่สุดที่ได้มีส่วนในการอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมประเภทดนตรีให้คงอยู่” (คราศักดิ์ โสวภาค, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ครูธงชัย สามสี ผู้รับหน้าที่ติดต่อเชิญครูเพลงและนักดนตรีพื้นบ้านจากวงมโหรีทั่วทั้งสุรินทร์ เช่น จากตำบลคอโค ตำบลเฉนียง ตำบลสวาย ตำบลนาบัว ตำบลปราสาททอง ตำบลในเมือง ตำบลนาดี ฯลฯ มาฝึกซ้อมร่วมกันก่อนแสดง ได้บอกเล่าการทำงาน และสะท้อนความรู้สึกในนามตัวแทนศิลปินพื้นบ้านสุรินทร์ ว่า

นักแสดงวงมโหรีที่มาแสดงนั้น ล้วนแล้วแต่บรมครู พ่อครู แม่ครู ที่มีวงมโหรีเป็นของตัวเองทั้งสิ้น แต่เรามาปรับให้เป็นหนึ่งวง บรรเลงเพลงเดียวกัน แต่งกายเหมือนกัน ทานด้วยกัน ทำกิจกรรมด้วยกัน ทำแบบนี้มา 10 กว่าปีแล้ว...สิ่งที่นักแสดงทุกคนภูมิใจ คือถือว่าได้รับเกียรติอย่างยิ่งในการมาเป็นนักแสดงของจังหวัด เพราะปกติเคยแสดงแต่ในชนบทตามหมู่บ้าน...

(ธงชัย สามสี, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2559)

จากบทสัมภาษณ์ แสดงให้เห็นความพยายามของหลายฝ่ายที่จะฟื้นฟูการเล่นพื้นบ้านนี้ให้กลับมาเข้มแข็งและมีบทบาทเด่นในสังคมชาวสุรินทร์และแถบอีสานได้อีกครั้ง ผู้วิจัยมีความคิดเห็นว่า ถ้าหากภาครัฐเห็นความสำคัญของวงมโหรี ตระหนักในคุณค่าและมีของศิลปพื้นบ้าน และพยายามหาช่องทางนำเสนอสู่สายตา “คนนอก” โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวต่างถิ่น ทั้งในและต่างประเทศอยู่ตลอดเวลา น่าจะเป็นหนทางหนึ่งที่จะช่วยอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญานี้ให้คงอยู่คู่จังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งเป็นการเผยแพร่ให้เป็นที่รู้จักในวงกว้างยิ่งขึ้น

จากการสังเกตพบว่า นักดนตรีนักร้องชีวิตที่มาร่วมแสดงแต่ละปี มีตั้งแต่นักเรียนระดับชั้นประถมศึกษาจนถึงอายุมากกว่า 80 ปี กลุ่มนักดนตรี ต่างกล่าวในทำนองเดียวกันว่ามีความสุข และภาคภูมิใจที่ได้มีส่วนร่วมในกิจกรรม ได้บรรเลงเพลงถวายเจ้าเมือง และสร้างความเป็นกันเอง เช่น ครอบครัวคำแหง จากอำเภอปราสาท รับหน้าที่เป็นนักร้อง นักดนตรีในขบวนแห่ กล่าวว่ “แม้ตัวเองจะมีอาชีพเป็นชาวไร่ชาวนา แต่ภูมิใจมากที่มีโอกาสร่วมร้อง และเล่นดนตรีในงานประเพณี ที่ประทับใจที่สุดคือ ประทับใจการต้อนรับ และประทับใจที่ได้เจอครูเพลงพื้นบ้านมากมาย” (พวงผกา คำแหง ศิริภัสสร คำแหง และ บุญราง คำแหง, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

เสงี่ยม มั่นใจ มีหน้าที่นำคณะนักดนตรีจากตำบลเฉนียงมาร่วมบรรเลงมโหรีพื้นบ้านในงาน และเป็นนักดนตรีประจำตำแหน่งกลองมโหรี มีโอกาสเข้าร่วมงานประเพณีแซนโฎนตาประจำจังหวัดต่อเนื่อง 5-6 ปี นอกจากภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในการทำกิจกรรมเพื่อจังหวัดแล้ว ยังกล่าวถึงที่มาของความรัก ความหลงใหล ดนตรีพื้นบ้านเขมร และความมุ่งมั่นที่ทำต่อไปในอนาคตว่า “ด้วยความที่บรรพบุรุษมีแต่คนดนตรี ตั้งแต่สมัยคุณปู่ มารุ่นเรา เราสามารถสานต่อ ตามต่อด้านดนตรี จนเป็นที่รู้จักของคนทั่วไป เปรียบเสมือนคนสาธารณะ และยืนอยู่ในใจของคนดนตรี

ด้วยกันได้ ก็เป็นสิ่งที่น่าภาคภูมิใจเป็นอย่างยิ่ง และยังต้องพัฒนา จังหวะ ลีลา ท่วงทำนอง และ ประยุกต์ วิธีการเล่นไปเนื่อง ๆ เพื่อนำพาดนตรีมโหรีพื้นบ้านเราให้เข้าและกลมกลืนตามยุคสมัย และ อยู่อย่างยั่งยืน จนกว่าชีวิตจะหาไม่” (เสงี่ยม มั่นใจ, สัมภาษณ์, 20 เมษายน 2560) หรือคณะที่มา จากตำบลปราสาททอง อำเภอปราสาท แสดงความรู้สึกล้ายกันว่า มีความสุขและประทับใจในความ สามัคคีของนักดนตรีและชาวบ้านที่มาจากที่ต่าง ๆ ที่ประทับใจสูงสุด คือ ประเพณีแซนโฎนตาบูชา บรรพบุรุษ ทำให้มีโอกาสได้เจอครูเพลงชั้นเยี่ยมของจังหวัดสุรินทร์ (ประดุง ปีเถาะนาม เรียน ดิ นานพ และ ปลอด ดินานพ, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ภาพที่ 105 ครูเผย ศรีสวาท และคณะนักดนตรีในวงมโหรีแห่งบ้านระไซร์

ภาพที่ 106 ครูเผย ศรีสวาท นำนักดนตรีประกอบพิธีไหว้ครู และฝึกซ้อมเต็มวงก่อนออกแสดง

ภาพที่ 107 การบรรเลงเพลงมโหรี โดยวงรวมศิลป์นพินบ้านสุรินทร์ บริเวณหน้าปะรำพิธี

จุดเด่นประการหนึ่งที่พบในงาน คือแต่ละปีมีศิลปินสูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก แต่ละคนมีสีหน้าบ่งบอกความสุขตลอดเวลาที่บรรเลงดนตรี เช่น ตาทอง จาริกดี ในวัย 78 ปี เป็นครูเพลงกันตรึมและมโหรีพื้นบ้าน จากบ้านตาเตาะ ตำบลตระแสง อำเภอเมือง ถึงแม้จะมีอายุมากแต่ยังสุขภาพแข็งแรง และมีสีหน้ายิ้มแย้มขณะซ้อมดนตรีกับหลาน ๆ คุณตาบอกเล่าความประทับใจที่ได้มาร่วมงานประเพณีเพียงสั้น ๆ ว่า “ดีใจที่มีโอกาสร่วมงานทุกปี และหวังว่ากิจกรรมดี ๆ นี้จะมีอยู่ตลอดไป” (ทอง จาริกดี, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ศิริพร ณ ถลาง (2559: 42-43) กล่าวว่า “นอกจากความเชื่อ ภาษาวรรณกรรม การแสดง การละเล่น การแต่งกาย อาหาร ฯลฯ จะเรียกได้ว่าเป็นอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของกลุ่มแล้ว ประเภทบุคคลที่คนกลุ่มหนึ่งให้ความเชื่อถือศรัทธา และนิยมชมชอบสามารถนับเป็นหนึ่งในอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมด้วยเช่นกัน” ดังนั้น การที่ผู้จัดงานเชิญประธานปราชญ์ชาวบ้าน เช่น คุณตาสุคนธ์ จองอยู่ นายเสนอ มูลศาสตร์ อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดที่สร้างคุณประโยชน์หลายประการต่อชาวสุรินทร์ รวมถึงศิลปินพื้นบ้านที่มีชื่อเสียง ได้แก่ น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ (ปราชญ์ด้านกันตรึม) พ่อบุญคง นนทสอน แม่สมหวัง ภูเงินงาม แม่สายรุ่ง ภูมิสุข (ปราชญ์ด้านเจรียง) และคุณตาเผย สีสวาท (ปราชญ์ด้านดนตรีพื้นบ้าน) ฯลฯ มาแสดง จึงเรียกได้ว่าเป็นการนำ “อัตลักษณ์จังหวัดประเภทบุคคล” มาเน้นย้ำให้ผู้คนจดจำได้ว่าคนเหล่านี้คือศิลปินพื้นบ้านที่มีความรู้ความสามารถทางดนตรี การแสดง และการขับร้อง ทั้งยังมีชื่อเสียงทั้งในระดับจังหวัด และในแถบอีสานใต้

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ พยายามอนุรักษ์นาฏศิลป์พื้นเมือง การแสดงกันตรึม เจรียง และการบรรเลงเพลงมโหรีพื้นบ้าน โดยการคัดสรรมาผลิตซ้ำ อีกทั้งได้

ประดิษฐ์เนื้อร้อง ทำนอง และทำรำใหม่ เพื่อใช้แสดงในงานประเพณีโดยเฉพาะ เช่น “เรือมแซนโถนตา” “เรือมตำเรีย(รีย) ซอกันตรึม” และ “เรือมอัปสรสาธยา” นอกจากจะทำให้ “คนใน” ตระหนักถึงคุณค่าของมรดกภูมิปัญญาที่ได้รับการส่งต่อกับบรรพชน “คนนอก” ยังรับรู้และจดจำได้ว่าการละเล่นพื้นบ้านเหล่านี้ไม่ได้ดำรงอยู่คู่สุรินทร์เพื่อสร้างความบันเทิง และเป็นแหล่งเรียนรู้ภูมิปัญญาที่มีมาแต่โบราณเท่านั้น แต่การละเล่นบางประเภทได้เสริมสร้างความศักดิ์สิทธิ์ในพิธีกรรมด้วย

4.2.3.2.4 อาหารพื้นเมืองสุรินทร์

อาหารพื้นเมืองสุรินทร์ ทั้งอาหารหวาน-คาว และพืชผักผลไม้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง ล้วนมีความหมายต่อประเพณีและพิธีกรรม หลายชนิดเป็นของขึ้นชื่อและของดีเมืองสุรินทร์ที่ผู้จัดตั้งใจให้ประชาชนนำมาร่วมในงาน และพิธีพิธีกันด้านการจัดแต่งเพื่อถวายเจ้าเมือง ขณะเดียวกันก็ให้ชาวบ้านได้ช่วยกันนำเสนอสู่สายตาผู้มาชมงาน ในฐานะอัตลักษณ์ด้านอาหารการกิน เป็นอาหารสำคัญในพิธีกรรม และงานบุญของชาวสุรินทร์ จากการวิเคราะห์ พบว่ามีการเลือกผลิตซ้ำและนำเสนออาหารพื้นเมืองสุรินทร์ ผ่าน 4 ลักษณะสำคัญ ได้แก่ ชุดเครื่องเช่น ชุดเครื่องจูน ขบวนแห่ และนิทรรศการมีชีวิต

-อาหารหวาน-คาวในพิธีแซน พิธีจูน และขบวนแห่

อาหารหวาน-คาว ที่ใช้ในช่วงพิธีกรรม มีหลายชนิดที่คนนอกอาจไม่รู้จักรหรือคุ้นเคย เพราะเป็นวัฒนธรรมเฉพาะท้องถิ่น และเป็นสิ่งที่ชาวสุรินทร์โดยเฉพาะชาวไทยเชื้อสายเขมรปรุงเพื่อใช้ในงานบุญ ในพิธีกรรม หรือเพื่อรับประทานเองภายในครอบครัวเท่านั้น

ประเภทอาหารหวาน ที่ปรากฏส่วนใหญ่เป็นขนม-ข้าวต้ม ที่ชาวสุรินทร์ ทำขึ้นในช่วงงานบุญ หรือโอกาสพิเศษ ได้แก่ “กระยาสารท” “นมโกร้ง” “นมกันเตรียม” “นมมุก” “นม (กัน) ตาราง” “นมเนยล” “อันชอมเสลิกโดง” “อันชอมซัจจรุก” “อันชอมกะบง” นอกจากนี้เป็นขนมในวันธรรมร่วมและจากวัฒนธรรมอื่น เช่น ขนมฝักบัว ขนมนางเล็ด ขนมเทียน ขนมเปียะ ขนมปุยฝ้าย ขนมชั้น วุ้น ขนมเปียกปูน ทองหยิบ ทองหยอด ฝอยทอง เป็นต้น

อาหารหวานที่ได้รับเลือกมาจัดในพิธี ก่อนข้างได้รับความสนใจจากชาวสุรินทร์เอง และนักท่องเที่ยว สังเกตจากมีผู้คนจำนวนมากเข้าไปถ่ายรูปกับขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองที่ถูกนำมาจัดลงภาชนะอย่างสวยงาม และถูกออกแบบให้โดดเด่น สะดุดตา เช่น วางสับหว่างให้ดูมีมิติ สลับสี สลับชนิดขนมให้สวยงาม เป็นต้น และสิ่งที่ดูโดดเด่น อลังการ อีกประการหนึ่ง คือเน้นปริมาณเพื่อสื่อความบริบูรณ์ของอาหารการกิน ความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ และความสมัครสมานสามัคคีของคนในชุมชน และในจังหวัดสุรินทร์ เพราะขนม – ข้าวต้มพื้นเมืองเหล่านี้ล้วนมีความหมายลึกซึ้งซ่อนอยู่ เช่น สะท้อนความรักใคร่กลมเกลียวกันในหมู่พี่น้อง ครอบครัว เครือญาติ และภายใน

กลุ่ม สังเกตได้จากการนำข้าวเหนียวมาใช้เป็นวัตถุดิบในการทำขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองหลากหลายชนิด ซึ่งคุณสมบัติของข้าวเหนียวและการออกเสียงคำ “เหนียว” สามารถสื่อถึงความเหนียวแน่น หรือ ข้าวต้มบางชนิดมีการผูกไว้ด้วยกันเป็นพวง (อันซอมกะบง) การกอดกันเป็นคู่ (อันซอมออบ) ลักษณะ ยาว (อันซอมเสลิกโดง ซึ่งบางที่เรียกอันซอมเวง “เวง” แปลว่า ยาว / ยืนยาว) เหล่านี้หากมองเป็น “วัตถุสัญลักษณ์” ในพิธีกรรม ล้วนมีนัยถึงการรวมเป็นกลุ่มก้อน ความรักใคร่กลมเกลียวของผู้คนทั้งสิ้น

ภาพที่ 108 ตัวอย่างการจัดขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง (อย่างประณีต) ในงานประเพณีแซนโหม้นตาบูชาบรรพบุรุษ

ประเภทอาหารคาว อาหารการกินในชีวิตประจำวัน และในพิธีกรรมของคน สุรินทร์มักสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ฤดูกาล หากเป็นกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร หลายรายการมีความหมายพิเศษสัมพันธ์กับโอกาสที่ปรุง เช่น กรณีสานแต่งงาน มักใช้วัตถุดิบประเภท เนื้อหมู เส้นหมี่ วุ้นเส้น ฟักเขียว ฟักทอง ฯลฯ มาปรุง เพราะวัตถุดิบเหล่านี้มีความหมายที่เป็นมงคล เช่น เส้นหมี่หรือวุ้นเส้นหมายถึงเส้นใยเชื่อมโยงไมตรีของผู้ครองเรือนให้รักกันยืนนาน และสื่อถึงความมีอายุยืน ฟักเขียว-ฟักทองสื่อความร่ำรวยเงินทอง เป็นต้น ส่วน “หมู” เรียกได้ว่าเป็นสัตว์ที่มีความหมายพิเศษสำหรับคนเขมร เจ้าบ้านจะใช้หมูเป็นวัตถุดิบหลักในการปรุงอาหาร เนื่องด้วยเป็นโอกาสมงคลประการหนึ่ง และหมูยังแสดงฐานะของเจ้าภาพหรือเจ้าบ้านอีกประการหนึ่ง เพราะหมูมีราคาค่อนข้างแพง และไม่ใช่อาหารที่จะรับประทานได้บ่อยในชีวิตประจำวันเช่นเป็ด ไก่ หรือปลา

ในพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ ชาวเขมรเชื่อว่าดวงวิญญาณเหล่านั้นเป็นบุคคลสำคัญที่ได้รับเชิญมารับรู้ความเป็นไปของลูกหลาน และเชื่อว่ามีอำนาจในการให้คุณให้โทษ ผู้ที่มีชีวิตอยู่จึงต้องต้อนรับขับสู้อย่างดี ดังนั้น เครื่องเช่นสำคัญที่ขาดไม่ได้เลยในอดีตจึงเป็น “หัวหมู” แต่ด้วย

ปัจจุบันสภาพเศรษฐกิจที่สรรพสิ่งล้วนราคาสูงขึ้น หลายครอบครัวจึงมีการอนุโลม (กันเอง) โดยปรับลดมาใช้เพียงบางชิ้นส่วน เช่น แก้ม ไบหู เนื้อ หรือใช้สัตว์อื่น เช่น ไก่ต้ม เปิดต้มทั้งตัว จัดวางในชุดเครื่องเช่นแทน

จากการสังเกต ชุดเครื่องเช่นที่วางหน้าปะรำพิธีเช่นไหว้ผีเจ้าเมือง พบว่าอาหารคาวที่ผู้จัดงานเตรียมมา เน้นการรักษาแบบแผนพิธีเช่นไหว้อย่างในอดีตเป็นสำคัญ และเป็นอาหารที่แสดงอัตลักษณ์ด้านอาหารของชาวเขมรสุรินทร์มาแต่โบราณอย่างดี เช่น หัวหมูต้ม (พร้อมขา 4 ข้าง) ไก่ต้ม ปลาอย่าง ไก่ย่าง ไก่ต้ม กบยัดไส้ (อังกาบบอบ) แกงกล้วย ต้มไก่ใบมะขาม แกงกะทิ วันเส้นไก่ ต้มมะเขือ เป็นต้น (ตามภาพประกอบข้างล่าง) ที่ขาดไม่ได้คือ ข้าวหอมมะลิ

ภาพที่ 109 อาหารคาวหน้าปะรำพิธี และที่ชาวสุรินทร์นำมาร่วมพิธีเช่น

ภาพที่ปรากฏเช่นนี้สะท้อนว่า ประเพณีที่จัดโดยภาครัฐ คือพื้นที่อนุรักษ์และเผยแพร่มรดกภูมิปัญญาด้านอาหารของชาวสุรินทร์ให้อนุชนรุ่นหลังได้เรียนรู้ทางหนึ่ง อีกทั้งเมื่อทุกคนต่างมีความเชื่อว่าดวงวิญญาณที่รับเชิญมารับเครื่องเช่นเคยมีชีวิตมาก่อน การต้อนรับด้วยอาหารที่ดวงวิญญาณคุ้นชิน ความพึงพอใจของผู้รับการเช่นไหว้ ย่อมนำมาสู่การอำนวยพรให้ลูกหลานประสบความสุขความเจริญ ก้าวหน้าในหน้าที่การงาน ทำมาค้าขึ้น สุขภาพแข็งแรง และอื่น ๆ

เมื่อมีการกำหนดกฎกติกาไว้ชัดเจนว่า ทุกขบวนแห่ที่เข้าร่วม ทั้งที่เข้าประกวด และร่วมแห่เพียงอย่างเดียว ต้องประกอบด้วยขบวนย่อย 2 ขบวน คือ ขบวนจุนโถงตา และขบวนแซนโถงตา จึงพบว่าแต่ละชุมชนพยายามออกแบบอย่างสร้างสรรค์ขบวนของตนให้โดดเด่น ขณะเดียวกันก็ยังคงอัตลักษณ์พิธี ซึ่งหนึ่งในวิธีการที่ชุมชนนิยมนำมาใช้เรียกคะแนนจากคณะกรรมการตัดสิน และผู้ชมรายทาง คือ การนำขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองสุรินทร์มาประดับตกแต่งขบวน และการจำลองพิธีแซนโถงตาไว้บนรถของขบวนแซนโถงตา ดังพบว่า ในสำหรับเครื่องเช่นนอกจากมีหัวหมูตามอย่างพิธีโบราณแล้ว แทบทุกขบวนจะจัดสำหรับอาหารคาวซึ่งชาวบ้านรับประทานใน

ชีวิตประจำวันตั้งแต่ในอดีต เช่น ปลาย่าง ไก่ย่าง กบยัดไส้ ต้ม แกง น้ำพริก ฯลฯ และขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง ที่เป็นทั้งอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และอัตลักษณ์ท้องถิ่นดังที่กล่าวไปแล้วในบทที่ 2 มาแสดงผ่านชุดเครื่องเช่นในชบวนแห่

ตัวแทนเจ้าหน้าที่ผู้ร่วมออกแบบชบวนแห่ของเทศบาลตำบลสังขะ จนได้รับรางวัลชนะเลิศชบวนแห่แซนโฎนตา* ในปี พ.ศ. 2557 ได้เล่าถึงที่มา บทบาทหน้าที่ และแนวคิดในการออกแบบชบวนแห่จนได้รับรางวัลชนะเลิศว่า

เทศบาลตำบลสังขะ ได้รับเกียรติสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ (นางดวงใจ ดาเลิศ) ให้เป็นแม่งานหลักในการจัดรถชบวนแห่แซนโฎนตาประจำปี เพื่อเข้าประกวดที่จังหวัดสุรินทร์ ในฐานะที่ทำงานในกองการศึกษา มีภาระหน้าที่ที่สำคัญประการหนึ่งคือการส่งเสริมศิลปวัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น จึงมีหน้าที่ที่จะต้องคิดรูปแบบของชบวนแห่เพื่อที่จะสื่อถึงความหมายของประเพณีแซนโฎนตาให้ได้อย่างครอบคลุมมากที่สุด แนวคิดที่ใช้คือ ในรถชบวนแห่ควรมีกิจกรรมที่สื่อถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการแซนโฎนตา อันประกอบด้วย กิจกรรมการเตรียมเครื่องเช่นไหว้ เช่น การตำข้าว การชูดมะพร้าว การห่อข้าวต้ม นึ่งข้าวต้ม การตระเตรียมวัสดุเครื่องแซน เครื่องจูน ที่ผู้น้อยจะต้องเตรียมให้ผู้หลักผู้ใหญ่ ซึ่งเป็นกุศโลบายของบรรพบุรุษที่ปลูกฝังให้ลูกหลานได้แสดงออกถึงความกตัญญูทวดเวทต่อผู้มีพระคุณที่ล่วงลับไปแล้ว และเพื่อให้ลูกหลานและญาติมิตรได้มาพบปะกันเพื่อเสริมสร้างความสมานฉันท์ สามัคคีและความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน ในรูปชบวนแห่ เน้นสื่อให้เห็นถึงการนำวัสดุเครื่องเช่นไหว้สำหรับประกอบในพิธี ผู้ร่วมชบวนแห่แต่งชุดผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ประกอบชบวนแห่ เพื่อสื่อถึงวัฒนธรรมการแต่งกายของชาวสุรินทร์อีกด้วย

(นุจรินทร์ พิมพ์จันทร์ และ เยาวลักษณ์ สมบูรณ์เทอดธนา, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

* หลักเกณฑ์การประกวดชบวนแห่ในงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์

1. ชบวนที่เข้าร่วมการประกวดควรมีผู้ร่วมชบวนแห่ไม่น้อยกว่า 50 คน
2. การแต่งกายเน้นการแต่งกายที่เป็นเอกลักษณ์ของท้องถิ่น มีความสวยงามเหมาะสม
3. องค์ประกอบของชบวนแห่ ประกอบด้วย
 1. การจูนโฎนตา เป็นการนำอาหารคาวหวาน ของสด ผลไม้ไปไหว้(จูน)แก่ผู้อาวุโสในครอบครัว ซึ่งลูกหลานทุกคนจะเตรียมไปและกราบไหว้ขอพรจากผู้ใหญ่
 2. การแซนโฎนตา เป็นการเตรียมสำหรับอาหารคาว หวาน ขนม ข้าวต้ม กระจยาสารท ฯลฯ นำมาจัดไว้ในกระเชอ (กะจื่อ) โฎนตา ซึ่งเป็นการเตรียมของสำหรับเช่นไหว้บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว (เน้นให้จัดเครื่องแซนโฎนตาอยู่ในกระเชอหรือกระดังเท่านั้น)
4. มีความคิดสร้างสรรค์ในการจัดรูปชบวนอย่างสวยงามและเหมาะสมกับกิจกรรม
5. รางวัลการประกวด รางวัลชนะเลิศ จำนวน 20,000 บาทพร้อมเกียรติบัตร/ รางวัลรองชนะเลิศ อันดับหนึ่ง จำนวน 15,000 บาทพร้อมเกียรติบัตร/ รางวัลรองชนะเลิศ อันดับสอง จำนวน 10,000 บาทพร้อมเกียรติบัตร

คำสัมภาษณ์ แสดงให้เห็นแนวคิดในการออกแบบชบวน “โกนเจาแซน โฉนตาพระยาเชียงฆะ” ของกลุ่มนี้ว่ามีการดิงสาระสำคัญของงานบุญแซนโฉนตา และอัตลักษณ์ของจังหวัดมานำเสนอ จึงสนใจคณะกรรมการได้ อีกทั้งเมื่อผู้ออกแบบชบวนเน้นนำอาหารพื้นเมืองมา ตกแต่งประติประตอยอย่างสร้างสรรค์ จึงเรียกความสนใจไม่เฉพาะจากนักท่องเที่ยวที่เป็นคนต่างถิ่น แม้แต่ชาวสุรินทร์เองยังให้ความสนใจเป็นอันมาก

-พืชผักผลไม้ในพิธีแซน พิธีจูน และในชบวนแห่

พืชผักผลไม้ทั้งที่มีในท้องถิ่น และจากต่างถิ่น ได้รับเลือกมาจัดในชุดเครื่องเซ่น เครื่องจูน รวมทั้งใช้ประดับตกแต่งรถชบวนอย่างสวยงาม บางชนิดมีความหมายพิเศษ และสะท้อนวิถีชีวิตแบบชาวบ้าน บางชนิดเป็น “วัตถุสัญลักษณ์” สื่อความอุดมสมบูรณ์ของชุมชน เช่น มะพร้าว กล้วย อ้อย หนาก พืชผักมงคล (เช่น พักทอง พักเขียว) เมล็ดพันธุ์ธัญญาหาร ฯลฯ ส่วนผลไม้อื่น ๆ ที่ชาวบ้านนิยมนำมาจัดเป็นเครื่องเซ่น และจัดเป็นเครื่องจูนโฉนตาผู้อาวุโสในจังหวัด เช่น สับปะรด ส้ม แอปเปิ้ล พุทรา องุ่น สาลี่ ทับทิม เป็นต้น

ภาพที่ 110 การจัดผลไม้ในชุดเครื่องเซ่น และชุดเครื่องจูน

มะพร้าวอ่อน ตามคติศาสนาพราหมณ์-ฮินดู ถือเป็นเครื่องหมายแห่งความสิริมงคล และมักปรากฏในพิธีเสมอโดยจัดควบคู่ไปกับบายศรี ส่วนคติความเชื่อของพุทธศาสนา มะพร้าวเป็นสัญลักษณ์ของความบริสุทธิ์แห่งจิตใจ ในบางพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับทั้งพราหมณ์และพุทธ เช่น พิธีสวดนพเคราะห์ “มะพร้าวถือเป็นสัญลักษณ์ของศีระซึ่งเป็นที่อยู่ของจิตใจ น้ำภายในผลมะพร้าว ซึ่งเป็นน้ำบริสุทธิ์ก็เป็นเครื่องหมายของจิตอันบริสุทธิ์ด้วย การนำมะพร้าวมาใช้ในพิธีสวดนพเคราะห์ ซึ่งเป็นพิธีกรรมเพื่อการกำเนิดใหม่ มะพร้าวจึงเป็นเครื่องหมายของการมีจิตดวงใหม่ที่บริสุทธิ์” (ประเสริฐ รุณรา, 2557: 261) หากมองในแง่ของอาหาร มะพร้าวเป็นพืชที่ปลูกง่าย สารพัดประโยชน์ และสะท้อนความอุดมสมบูรณ์ และก็เป็นที่น่าสังเกตว่าทุกคติความเชื่อ มะพร้าวล้วนมีความหมายไปในทางบวก

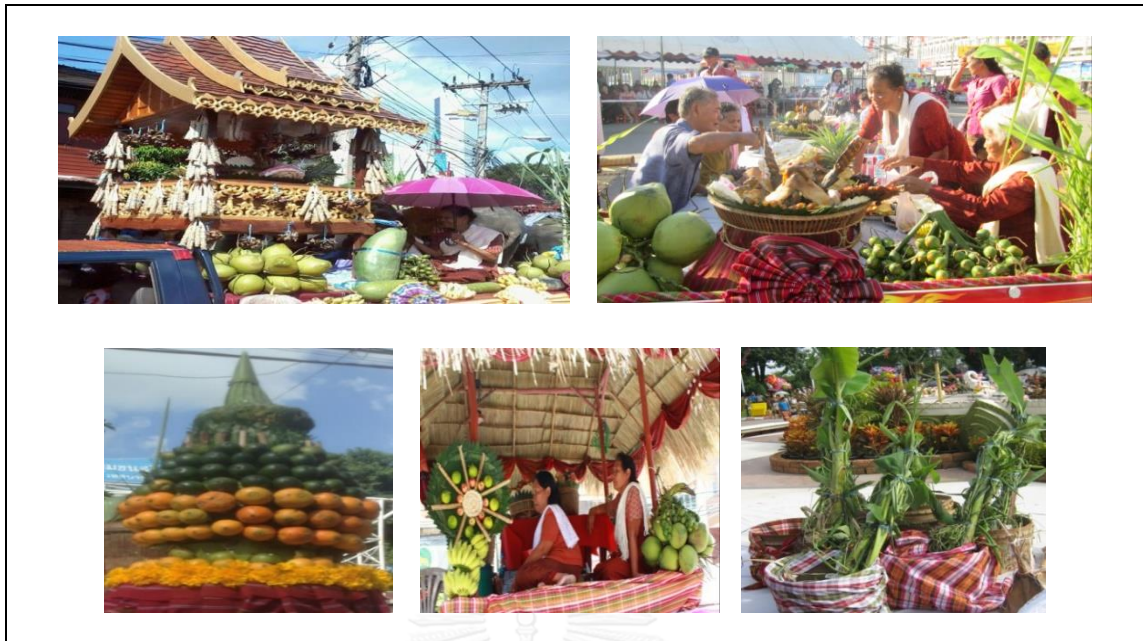
ในงานประเพณี มะพร้าวยังคงสื่อความหมายทั้งในแง่ความบริสุทธิ์ สิริ มงคล สะท้อนความอุดมสมบูรณ์ และเป็นอาหารที่ชาวสุรินทร์นิยมรับประทาน ที่ได้มีมะพร้าวเป็น จำนวนมากที่นั่นมีความอุดมสมบูรณ์ เท่าที่สังเกตพบว่า มะพร้าวเป็นลูกจะถูกนำมาวางในชุด เครื่องเช่น ส่วนที่ใช้ประดับตกแต่งรถให้เกิดความแปลกใหม่ สร้างสรรค์ และสะดุดตา นิยมยกมาทั้ง ทะลาย นอกจากนี้พบว่ายังมีหลายขบวนเลือกใช้ทางมะพร้าวติดใบเขียวมาทำให้มีส่วนโค้งประดับ ตกแต่งรถให้สวยงามด้วย

ในงานมงคลของเขมร เช่น งานแต่งงาน ขึ้นบ้านใหม่ กล้าย อ้อย จะได้รับ เลือกลงมาใช้ในพิธีกรรมเสมอ และมักเกี่ยวข้องกับความเสี่ยงทาย โดยเจ้าของบ้านใหม่ หรือคู่บ่าว-สาว จะนำต้นกล้ายและอ้อย ที่ผ่านการประกอบพิธีมาปลูก จากนั้นก็รอดูความเจริญเติบโต ซึ่งการ เจริญเติบโตนี้ มีความหมายสัมพันธ์กับความสุข-ทุกข์/สมหวัง-ผิดหวังในการครองคู่ ความรุ่งเรือง- อุปสรรคในชีวิต รวมถึงการทำมาหากินในอนาคต ในแง่ของอาหาร กล้ายและอ้อยก็เฉกเช่นมะพร้าว กล่าวคือเป็นสิ่งที่ชาวบ้านปลูกไว้เป็นอาหาร มีอยู่ทุกครัวเรือน ปลูกง่าย โตเร็ว ให้ผลผลิตทั้งปี สารพัด ประโยชน์ และจำนวนผลผลิต ยังหมายถึงความอุดมสมบูรณ์ และความมั่งคั่งของชีวิต

เท่าที่สังเกต แทบทุกขบวนมีการนำกล้ายมาใช้ในลักษณะเดียวกับมะพร้าว คือวางในชุดเครื่องเช่น แต่ถ้าใช้ประดับตกแต่งรถขบวน พบว่ามีใช้ทั้งแบบแยกเป็นลูก เป็นหวี เป็น เครื่อง หรือใช้ทั้งต้น โดยออกแบบอย่างสร้างสรรค์ให้ขบวนดูแปลกตา ดึงดูดใจผู้ชม ส่วนต้นอ้อยเน้น นำมาจัดในกระเชอโหนดตา และประดับตกแต่งขบวนเช่นเดียวกับกล้ายและมะพร้าว

นอกจากกล้าย อ้อย และมะพร้าว หลายชุมชนยังนำพืชผักมงคลอื่น เช่น พักเขียว พักทอง หมาก มาตกแต่งขบวนรถด้วย ส่วนเมล็ดพันธุ์ธัญญาหารต่าง ๆ ถูกนำมาจัดลงไป ใน “กระเชอโหนดตา” เพื่อแห่รอบเมืองก่อนนำไปประกอบพิธีสวดอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณ และใส่ในเรือ จำลอง เพื่อเป็นของฝากให้ดวงวิญญาณกลับไปปลูกยังดินแดนที่อาศัยอยู่ ตามความเชื่อที่มีมา

พืชผัก ผลไม้ และเมล็ดพันธุ์ต่าง ๆ ทำหน้าที่หลายประการ ทั้งในฐานะ องค์ประกอบในชุดเครื่องเช่น ในกระเชอโหนดตา เป็นของฝากลงเรือจำลอง และในฐานะเครื่องประดับ ตกแต่งเพื่อความสวยงาม และดึงดูดใจ การเลือกนำพืชผักผลไม้ที่มีในท้องถิ่นมาประดับตกแต่งขบวน สะท้อนให้เห็นวิถีชาวบ้าน แสดงให้เห็นความอุดมสมบูรณ์ของท้องถิ่น และเน้นความเป็นสิริมงคล เพราะแม้แต่ดอกไม้ที่เลือกมาประดับขบวนรถหรือประดับชุดเครื่องเช่น นอกจากชาวชุมชนนั้นเลือก ดอกไม้ที่มีสีสันสะดุดตาแล้ว ยังคัดชนิดที่มีชื่อเรียกสื่อความเป็นมงคลอย่างดอกดาวเรือง บานไม่รู้โรย เป็นต้น

ภาพที่ 111 การประดับตกแต่งขบวนด้วยขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง และพืชผักผลไม้ในท้องถิ่น และจัดลงกระเชอโถงตา

-ขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองในนิทรรศการมีชีวิต

สืบเนื่องจากเดือนสิบเป็นช่วงงานบุญประจำปีของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร ตลอดระยะเวลากว่า 2 สัปดาห์ ลูกหลานต้องเตรียมทำขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองเข้าวัดทำบุญ และใช้ในพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ เมื่อเทียบกับงานบุญอื่นในรอบ 12 ปี เดือนสิบถือเป็นช่วงเวลา ลูกหลานจะได้เห็นขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง ที่เป็นสัญลักษณ์สำคัญของงานบุญต่าง ๆ อย่างหลากหลาย

ภาพที่ 112 ตัวอย่างบอร์ดนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีแซงโถงตา และขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองในพิธีกรรม

นิทรรศการมีชีวิต ประวัติความเป็นมาของประเพณีแซงโถงตา และการสาธิตการทำขนมพื้นเมืองสุรินทร์ เป็นพื้นที่ความรู้เกี่ยวกับอาหารและงานประเพณี แบ่งกิจกรรมเป็น

2 ส่วน คือ (1) บอร์ดนิทรรศการประวัติความเป็นมาของประเพณีแซนโถงตา และขนมพื้นเมืองในประเพณีพิธีกรรม พร้อมการจัดแสดงของจริง และ (2) กิจกรรมการสาธิตการทำขนมพื้นเมืองสุรินทร์

(1) บอร์ดนิทรรศการประวัติความเป็นมาของประเพณีแซนโถงตา และขนมพื้นเมืองจังหวัดสุรินทร์ พร้อมการจัดแสดงของจริง

การแสดงนิทรรศการ เริ่มครั้งแรกในปี พ.ศ. 2552 วางเวียนไปในปี พ.ศ. 2556 คราวที่น้ำท่วมตัวเมือง จากนั้นก็จัดต่อเนื่องจนถึงปัจจุบัน ลักษณะกิจกรรม ประกอบด้วยป้ายนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับประวัติความเป็นมา ความสำคัญของงานบุญ/ประเพณีแซนโถงตา อธิบายขั้นตอนการประกอบพิธีกรรม อุปกรณ์ และพิธีเซ่นไหว้ พร้อมภาพประกอบ ส่วนป้ายนิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองสุรินทร์ บรรจुरายละเอียดเกี่ยวกับชื่อขนม ความเป็นมา ส่วนผสม วิธีการทำ พร้อมภาพประกอบ นอกจากนี้ในกิจกรรมนิทรรศการยังมีการนำขนม-ข้าวต้ม มาจัดเรียงใส่ภาชนะอย่างสวยงาม ให้ผู้ชมงานได้เห็นและสัมผัสของจริง

ภาพที่ 113 นิทรรศการให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีแซนโถงตา ขนมพื้นเมือง และการจัดเครื่องเซ่นในพิธีกรรม

นอกจากนี้ ทุกปียังมีการจัดแสดงสถานที่ประกอบพิธีและชุดเครื่องเซ่น ในวันแซน แรม 14 ค่ำ เดือน 10 ตามแบบแผนพิธีโบราณให้ได้ชม ทั้งจัดให้มีคณะครูให้ความรู้แก่ผู้สนใจ

สอบถามข้อมูล ทั้งนี้ ระหว่างปี พ.ศ. 2556-2559 โรงเรียนพรหมประสาทราชภูร์นุกูล ผู้รับผิดชอบกิจกรรมได้ขอความร่วมมือจากชาวบ้านที่มีฝีมือในการทำขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง มาช่วยสาธิต พร้อมจัดนักเรียนมาเป็นลูกมือฝึกประสบการณ์ และเตรียมคณะครูมาคอยตอบข้อสงสัยต่าง ๆ เนื่องจากแต่ละปี มีนักเรียน นักศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ ในจังหวัด มาเก็บข้อมูลเป็นจำนวนมาก รวมทั้งนักท่องเที่ยว สื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ก็มีมาเก็บภาพ และสัมภาษณ์ข้อมูลเกี่ยวกับงานประเพณีไปเผยแพร่

ในกระบวนการวางแผนการทำงาน คณะครูโรงเรียนพรหมประสาทราชภูร์นุกูล กล่าวว่า “ทุกปีโรงเรียนมีการประชุมวางแผนมอบหมายผู้รับผิดชอบแต่ละฝ่าย มีการคัดเลือกขนมที่จะนำมาสาธิต เชิญชวนชาวบ้านมาร่วมกิจกรรม ซึ่งแต่ละปีจะมีการปรับเปลี่ยนชนิดขนมที่จะสาธิตตามความเหมาะสม และคิดวิธีจัดมูมนำเสนอให้น่าสนใจและแตกต่างจากปีก่อน ๆ บางปีมีการทำแผ่นพับให้ความรู้เกี่ยวกับขนมพื้นเมืองแจกผู้เข้าชมงาน แต่โดยภาพรวมมีการแบ่งสัดส่วนเป็นมุมจัดแสดงส่วนหนึ่ง มุมสาธิตและฝึกทำขนมอีกส่วนหนึ่ง โดยแต่ละมุมพยายามจัดให้โดดเด่น ชวนอ่าน ชวนชม และชวนชิม” (คณะครูโรงเรียนพรหมประสาทราชภูร์นุกูล, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

เท่าที่สังเกต กิจกรรมนิทรรศการ ค่อนข้างได้รับการตอบรับอย่างดีจากผู้ชมงานทั้งคนในและคนนอก ดังกรณีนางสง่า สุภสาร และคณะ ที่เป็นนักท่องเที่ยวจากอำเภอป่าสัก จังหวัดสมุทรปราการ มีโอกาสมาสุรินทร์เป็นครั้งแรก และทราบข่าวงานประเพณีจากสื่อ และคำบอกเล่าของพ่อค้าแม่ค้าในตลาดสดสุรินทร์ จึงอยู่เที่ยวต่อ ทั้ง 3 คนกล่าวความรู้สึกที่มีต่อผู้คนและวิถีชีวิตของผู้คนที่นั่นว่า “ประทับใจความเรียบง่ายของชาวสุรินทร์ ความซื่อสัตย์ ไม่มีเล่ห์เหลี่ยม ให้เกียรติคนต่างจังหวัด” ส่วนความชื่นชมงานประเพณีนั้น กล่าวว่า “ประทับใจทั้งขบวนแห่ พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง อาหารและขนมพื้นเมืองสุรินทร์อร่อยมาก หลายอย่างไม่เคยเห็นไม่เคยทานมาก่อน” (สง่า สุภสาร พงษ์นีย์ สุภสาร และ ทองดา จันทร์ศรี, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

(2) การสาธิตการทำขนมพื้นเมืองสุรินทร์

ปี พ.ศ. 2557 ผู้จัดงานเพิ่มกิจกรรมสาธิตและให้ผู้ชมงานได้ลองทำขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองด้วยตนเอง โดยเลือกขนมซึ่งมีขั้นตอนการเตรียมและการทำไม่ยุ่งยาก เช่น “นมเนียง” (ขนมกะลามะพร้าว) “นมไซ้ค” (ขนมฝักบัว) “นมมุก” (ขนมมุก) “นมเสลิก” (ขนมเทียน) ส่วนกระยาสารท ที่มีขั้นตอนการทำค่อนข้างยุ่งยาก พบว่าทางโรงเรียนแลชาวบ้านได้เลือกนำมาสาธิตและให้ผู้ชมงานได้ลองฝึกทำ ชม และชิมกันสด ๆ ครั้งแรกในปี พ.ศ. 2559 เท่าที่สังเกตบรรยากาศการฝึกปฏิบัติค่อนข้างคึกคัก สนุกสนาน ยิ่งไปกว่านั้นทุกคนที่เข้ามาชมนิทรรศการ และฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง ยังได้รับขนม-ข้าวต้มที่ตนทำเป็นของที่ระลึกเพื่อรับประทานระหว่างเที่ยวชมงานด้วย นอกจากนี้หลังเสร็จสิ้นทุกกิจกรรมในงานประเพณี ผู้ที่มีโอกาสกลับไปยังจุดแสดงนิทรรศการอีกครั้ง ก็จะได้รับขนม-ข้าวต้มเพิ่มเติมเพื่อเป็นของฝากติดไม้ติดมือกลับบ้าน

ชาวบ้านกำลังสาธิตการทำขนมพื้นเมืองสุรินทร์ เช่น นม (ก้น) ตางราง และนมเนยล (กะลามาพร้าว)

ผู้มาเที่ยวชมงานฝึกหัดทำขนมพื้นเมืองสุรินทร์

ผู้เที่ยวชมงานรับขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง เป็นของที่ระลึก

ภาพที่ 114 กิจกรรมนิทรรศการมีชีวิต

สุดา กะภูทิน ชาวตำบลเฉนียง อำเภอเมือง หนึ่งในผู้ร่วมกิจกรรมสาธิตการทำขนมพื้นเมือง และรับผิดชอบทำขนมโซ้ค (ฝักบัว) กล่าวถึงประโยชน์ที่ตนได้รับจากการมีส่วนร่วมในงานประเพณีว่า “ประทับใจที่ได้เป็นคนช่วยสืบสานอนุรักษ์พิธีกรรมพื้นบ้านโบราณ และอยากให้มีการจัดประเพณีนี้ไปเรื่อย ๆ ” (สุดา กะภูทิน, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) ส่วน มะลิ เนียมหอม ชาวบ้านจากบ้านฝ้าง ตำบลบุฤาษี อำเภอเมือง ได้รับเชิญจากทางองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ให้มาร่วมเป็นผู้สาธิตการทำขนมพื้นเมืองที่หาทานยากอย่าง “ขนมเนยล” และได้กล่าวอย่างตื้นตันถึงคุณค่าของการสาธิตว่า “ดีใจที่ได้มีส่วนร่วมในงาน ขนมชนิดนี้ แต่ก่อนชาวบ้านก็ทำรับประทานกันเป็นปกติ แต่ระยะหลังมีขนมอื่น ๆ เข้ามาแทนที่ จึงไม่ค่อยได้ทำ วันนี้จึงดีใจมากที่ทางอบจ. ขอให้มา

ช่วยอนุรักษ์ขนมโบราณ และได้สอนเด็ก ๆ ทำ” (มะลิ เนียมหอม, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) เห็นได้ว่าขนมบางชนิด เช่น นมเนย นม (กัน) ต่างจาก นมมุก หารับประทานยากในชีวิตประจำวัน งานประเพณีเป็นพื้นที่ให้ทุกคนได้เรียนรู้เกี่ยวกับขนมพื้นเมืองสุรินทร์ และได้ฝึกปฏิบัติด้วยตนเอง

ส่วน เด็กหญิงศิริกาญจน์ สมภาวะ และเด็กหญิงวิลาพรรณ อยู่รอด ตัวแทน จากโรงเรียนพรหมประสาธราษฎร์นุกูล ผู้ร่วมรับผิดชอบกิจกรรมนิทรรศการมีชีวิตและสาธิตทำขนมพื้นเมือง ต่างกล่าวตรงกันว่า “ประทับใจและตั้งใจที่ได้ฝึกทำขนม และร่วมรักษาวัฒนธรรม และอนุรักษ์ขนมโบราณในงานประเพณี” (ศิริกาญจน์ สมภาวะ และ วิลาพรรณ อยู่รอด, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ในพิธีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ จำเป็นต้องมีขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองเป็นเครื่องเซ่นสำคัญ บางชนิดยังมีการทำรับประทานในชีวิตประจำวัน แต่บางชนิดกรรมวิธีค่อนข้างยุ่งยากจึงพบได้เฉพาะเมื่อมีงานบุญหรือพิธีกรรมเท่านั้น

การคงอยู่ของขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง ถือเป็นการสืบสานมรดกภูมิปัญญาของบรรพชนเอาไว้ แต่ก็น่าสังเกตว่า ยังมีขนมหลายชนิดที่น่าจะเป็นวัฒนธรรมร่วม เพราะปรากฏให้เห็นในงานประเพณีหรือพิธีกรรมของคนหลายกลุ่ม เช่น ขนมเทียน ข้าวต้มผัด ขนมนางเล็ด ฯลฯ ส่วนที่มีลักษณะเฉพาะจนเรียกว่าเป็นอัตลักษณ์ด้านอาหารการกินของคนกลุ่มใดกลุ่มหนึ่ง ดังเช่น ขนม-ข้าวต้มในวัฒนธรรมเขมรที่กล่าวมา หากมีโอกาสเผยแพร่สู่การรับรู้ของผู้คนนอกกลุ่ม ในที่สุดขนม-ข้าวต้มเหล่านี้ก็จะกลายเป็นอัตลักษณ์ของจังหวัด

4.2.3.2.5 ข้าวหอมมะลิ 105 สุรินทร์

“หอม ยาว ขาว นุ่ม” เป็นคุณสมบัติสำคัญที่ทำให้ข้าวหอมมะลิ 105 สุรินทร์ มีชื่อเสียงไปไกลถึงต่างประเทศ จนได้รับเลือกมาบรรจุเป็นส่วนหนึ่งของคำขวัญจังหวัด และกลายเป็นของฝากในเทศกาล หรืองานประเพณีของจังหวัดตลอดทั้งปี และ *ประเพณีแซนโถงตาบุงชา บรรพบุรุษ* ก็เป็นอีกเวทีหนึ่งซึ่งทำให้ข้าวหอมมะลิถูกผลิตซ้ำและนำเสนอผ่านสำหรับเครื่องเซ่น บาย เบ็ญท์ และขบวนแห่

-ข้าวหอมมะลิในสำหรับเครื่องเซ่น

กลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรรับประทานข้าวเจ้า ดังนั้นจึงพบการนำข้าวเจ้าหอมมะลิ มาจัดในสำหรับเครื่องเซ่นเสมอ ส่วนอาหารคาวนอกจากหัวหมู ไก่ต้ม ปลาอย่าง ผู้จัดงานยังคงรักษาอัตลักษณ์อาหารเขมรไว้ ดังปรากฏว่ามีการเซ่นด้วยแกงกล้วย ต้มไก่ใบมะขาม แกงวันเส้น น้ำพริกมะเขือ ฯลฯ ขณะเดียวกันอาหารที่มีรับประทานโดยทั่วไปก็ปรากฏอยู่ด้วย เช่น ไข่พะโล้ ทอดมัน แกงเผ็ด ไก่ทอด หมูยอทอด ฯลฯ ซึ่งกลุ่มอื่น ๆ จัดมาในชุดเครื่องเซ่น

มีคำกล่าวที่ว่า “คนเขมรกินข้าวเจ้า คนลาวกินข้าวเหนียว” เมื่องานประเพณีเกิดขึ้นด้วยเจตนาให้ทุกคนในจังหวัดเข้าร่วม สำหรับอาหารจึงมีความหลากหลายไปตามกลุ่มคน เมื่อสำรวจไปในสำหรับของแต่ละขบวน จะพบว่ามียางรายการแสดงอัตลักษณ์กลุ่มอย่างชัดเจน เช่น สิ่งช่วยยืนยันว่ามีกลุ่มลาว (อีสาน) เข้าร่วม คือ พบข้าวเหนียว และอาหารคาวที่ปรุงจากเนื้อวัวทั้งสุกและดิบ มาเป็นเครื่องเซ่น ซึ่งเป็นที่ทราบกันดีว่าวัวเป็นสัตว์ในพิธีกรรม และเป็นอาหารที่กลุ่มลาวนิยมรับประทานมาแต่ครั้งโบราณ ในขณะที่กลุ่มเขมรนิยมรับประทานหมู ไก่ ปลา มากกว่า

อาหารคาวของกลุ่มส่วย และเขมร

อาหารคาวของกลุ่มลาว

ภาพที่ 115 ข้าวเจ้าของกลุ่มส่วย เขมร และ ข้าวเหนียวของกลุ่มลาว ในชุดเครื่องเซ่น

ภาพล่าสุดในกรอบข้างต้น แสดงให้เห็นว่ากลุ่มคนลาวใช้ขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง ในวัฒนธรรมเขมร ได้แก่ อันซอมเสลิกโดง (ข้าวต้มห่อด้วยใบมะพร้าว) อันซอมกะบง

(ข้าวต้มสามเหลี่ยมเล็ก ๆ คล้ายบ๊ะจ่าง) ปรากฏการณ์เช่นนี้สะท้อนว่า คนลาว (อีสาน) กลุ่มนี้ มีการปรับตัวเข้ากับวัฒนธรรมกลุ่มเขมร ขณะเดียวกันก็ยังคงรักษาอัตลักษณ์การรับประทานข้าวเหนียวของกลุ่มตนอยู่

การปรากฏของข้าวเหนียวในงานประเพณีหรือพิธีกรรมของกลุ่มเขมร อาจมีข้อถกเถียงว่าเป็นการรับวัฒนธรรมของคนกลุ่ม (ลาว) หรือไม่ ผู้วิจัยเห็นว่า ข้าวเป็นวัฒนธรรมร่วมของกลุ่มชนไทย-ไทอยู่แล้ว ดังที่ สุกัญญา สุจฉายา (2544:11) กล่าวไว้ใน “ข้าวในคติชนคนไทย-ไท” ว่า “การทำนาเป็นคุณสมบัติเด่นของชนชาติไท จนสามารถใช้จำแนกออกจากชนกลุ่มอื่นที่อยู่ในพื้นที่เดียวกันได้...วัฒนธรรมของคนทำนาจึงกลายเป็นรากฐานชีวิตของคนไท ซึ่งนักวิชาการเรียกกันว่า “วัฒนธรรมข้าว” และคำสัมภาษณ์ของชาวบ้านที่เป็นชาวไทยเชื้อสายเขมรรายหนึ่งที่ว่า “ในอดีตมีการปลูกข้าวเหนียวในชุมชนอยู่แล้ว สำหรับใช้ทำขนม ข้าวต้ม รวมทั้งทำบายเบ็ณฑ์-บายเบ็ดตะโบร ซึ่งปัจจุบันชาวชุมชนเขมร บ้านถนนชัย อำเภอปราสาท จังหวัดสุรินทร์ก็ยังปฏิบัติเช่นนั้นอยู่ เพียงแต่เดี๋ยวนี้ไม่ค่อยปลูกข้าวเหนียวเองเช่นแต่ก่อน เพราะซื้อหามาจากตลาดได้ง่าย” (มวย เปรียบกล้า, สัมภาษณ์, 4 มิถุนายน 2559) ดังนั้น การใช้ข้าวเหนียวเป็นวัตถุดิบในการทำขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองในงานบุญ และพิธีกรรมน่าจะมีอยู่ในวัฒนธรรมของกลุ่มคนเขมรมาแต่ครั้งโบราณแล้ว

“บายเบ็ณฑ์” คือพลีช่วงงานบุญเดือนสิบ เพื่อสวดอุทิศส่วนบุญแก่ดวงวิญญาณ และนำไปหว่านในไร่นาเพื่อความอุดมสมบูรณ์ ในอดีตชาวบ้านนิยมใช้ข้าวเหนียวเป็นวัตถุดิบหลักในการปรุง แต่ปัจจุบันมีบางชุมชนเริ่มใช้ข้าวหอมมะลิข้าวใหม่ มียางเหนียว ที่ให้ทั้งความหอม และความเหนียวนุ่มมาทำ จากการสังเกตในงานประเพณี ผู้วิจัยพบบายเบ็ณฑ์ที่ปรุงจากทั้งข้าวเหนียวและข้าวหอมมะลิ

ภาพที่ 116 บายเบ็ณฑ์ ในขบวนแห่ และที่ชาวสุรินทร์เตรียมมาให้พระสงฆ์สวดอุทิศบุญ

เมื่อข้าวเหนียวสามารถปลูกได้ในพื้นที่เดียวกับข้าวเจ้า ย่อมมีความเป็นไปได้ที่กลุ่มเขมรจะเลือกรับประทานข้าวเจ้าเป็นอาหารหลัก แล้วนำข้าวเหนียวมาทำอาหารหวานบางชนิดเพื่อใช้ในงานบุญและพิธีกรรม สิ่งที่ช่วยแยกอาหารหวานประเภทขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองของกลุ่มเขมรออกจากกลุ่มอื่นที่ใช้ข้าวเหนียวเป็นวัตถุดิบในการทำเหมือนกัน น่าจะอยู่ที่รายละเอียดและกรรมวิธีการทำที่สะท้อนอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่ม หรือขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองนั้นพบในกลุ่มหนึ่งแต่ไม่พบในอีกกลุ่มหนึ่ง

-วัฒนธรรมข้าวในขบวนแห่

นอกจากสำหรับเครื่องเซ่น และบายเบ็ญท์ ที่ชาวบ้านทำมาร่วมในพิธีแซนและขบวนแห่ บางชุมชนยังเลือกนำต้นกล้า รวงข้าว ชั่งข้าว รวมถึงรูปปั้นควายจำลอง (ควายทั่วไปและควายเผือก) ที่สะท้อนวิถีของเกษตรกรรม และการปลูกข้าว มาตกแต่งขบวนรถอย่างสวยงาม

ภาพที่ 117 การนำกล้าข้าวและรวงข้าวสุกมาตกแต่งขบวนแห่เพื่อบ่งบอกวิถีเกษตรและย่าของดีเรื่องข้าวสุรินทร์

ช่วงเดือนสิบ เป็นเวลาที่บางพื้นที่ข้าวกำลังเริ่มสุกหรือใกล้เก็บเกี่ยว จึงพบบางชุมชน เช่น กลุ่มส่วยวัดโพธิ์ศรีธาราม ต.กระเทียม อ.สังขะ นำกล้าข้าวและรวงข้าวสุก มาประดับตกแต่งขบวนอย่างสวยงาม ดังที่ เลขาธิการเจ้าคณะตำบลกระเทียมเขต 2 วัดโพธิ์ศรีธาราม ให้สัมภาษณ์ว่า “เพราะชุมชนวัดโพธิ์ศรีธารามแห่งนี้ มี “หนองระหาร” แหล่งน้ำขนาดใหญ่ เนื้อที่พันกว่าไร่ ไว้ใช้อุปโภคบริโภคตลอดปีโดยไม่ต้องรอฟตามฤดูกาล ข้าวหอมมะลิ 105 จึงเริ่มสุก และสามารถเก็บเกี่ยวมาประดับตกแต่งขบวนรถได้ และโดยธรรมชาติของรวงข้าว จะมีความเหนียวมากสามารถเกี่ยวทั้งต้นไว้เป็นปี โดยเมื่อดข้าวไม่ร่วง ช่วงงานประเพณี (สารท) ชาวชุมชนจึงเกี่ยวสด ๆ มาประดับ หรือ ประดับแล้วสามารถเก็บไว้ในโกดังเพื่อใช้ต่อไปได้อีก” (พระสมมิตร ฐานุตตโร, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2560) การนำกล้าข้าว และรวงข้าวสุกมาประดับตกแต่งขบวนรถในงานประเพณีเช่นนี้ เสมือนการบอกเป็นนัยว่า จังหวัดสุรินทร์เป็นพื้นที่อุดมสมบูรณ์ และเป็นแหล่งปลูก

ข้าวหอมที่สำคัญที่สุดของประเทศไทย และยังเป็นการผลิตข้าวอัตลักษณ์ของข้าวสารหอมตามคำขวัญจังหวัดสุรินทร์

กรณีท้องที่ตำบลกระเทียมนั้น เลขานุการเจ้าคณะตำบลกระเทียมเขต 2 วัดโพธิ์ศรีธาราม ยังให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “เจ้าสองพี่น้องเคยออกติดตามช้าง และสามารถจับได้ที่หนองบัว ปัจจุบันก็คือ หนองระหาร ซึ่งเป็นหนองโบราณ อยู่ทางทิศตะวันออกเฉียงใต้ของบ้านกระเทียม ห่างจากหมู่บ้าน 600 เมตร” (พระสมมิตร ฐานุตโตโร, สัมภาษณ์, 10 มีนาคม 2560) จากข้อมูลนี้จึงนำคิดต่อไปว่า อาจเพราะมีเรื่องราวที่สอดคล้องกับประวัติเจ้าเมืองสุรินทร์ที่ภาครัฐบันทึกไว้ และบรรพชนบอกเล่าสืบต่อกันมา ส่งผลให้ชาวชุมชนมีความภาคภูมิใจที่ได้เป็นส่วนหนึ่งในบันทึกหน้าประวัติศาสตร์นั้น และยินดีจัดขบวนมาร่วมพิธีเช่นไหว้ผีเจ้าเมืองทุกปี

ขั้นตอนการผลิตข้าว (ปลูก เกี่ยว ต่ำ และฟัดเป็นข้าวสารหอมพร้อมหุง)

ภาพที่ 118 วิถีวัฒนธรรมข้าวในขบวนแห่รอบเมือง

นอกจากนี้ บางปีพบว่าบางชุมชนจัดขบวนแห่ โดยเน้นชูความโดดเด่นของข้าวหอมมะลิและวิถีเกษตรกรรมของชาวสุรินทร์ โดยเฉพาะตั้งชื่อว่า “วัฒนธรรมข้าวและภูมิปัญญา

ท้องถิ่น” ความน่าสนใจของขบวณ คือมีการจำลองวิถีเกษตรกรรม ตั้งแต่การเพาะกล้า ปักดำ จนกระทั่งเก็บเกี่ยว กระบวนการดำข้าวเปลือกด้วยครกไม้ขนาดใหญ่ และฝัดด้วยกระดัง ภาพเหล่านี้ จึงสะท้อนภูมิปัญญาท้องถิ่นแบบโบราณ ตั้งแต่เริ่มการเพาะปลูกจนกลายเป็นข้าวสารหอมให้ ประชาชนได้รับประทาน

4.2.3.2.6 ภาษาเขมรถิ่นไทยในงานประเพณี

ภาษาเขมรถิ่นไทย เป็นอัตลักษณ์หนึ่งที่สำคัญของจังหวัดสุรินทร์ เพราะ เป็นภาษาที่คนส่วนใหญ่ของจังหวัดใช้สื่อสารในชีวิตประจำวัน ช่วงเวลาที่ผ่านมาอิทธิพลของ ภาษาไทยมาตรฐานได้เข้ามาชิงพื้นที่ภาษาถิ่นไปมาก ทำให้ภาษาเขมรถิ่นไทยค่อย ๆ หายไป หลาย ภาคส่วนจึงพยายามอนุรักษ์และฟื้นฟูกลับมา ดังปรากฏว่ามีการบรรจุภาษาเขมรถิ่นไทยเป็นหลักสูตร หนึ่งในหลาย ๆ โรงเรียน ส่วนอีกวิธีการหนึ่งที่ภาครัฐและชุมชนกำลังช่วยกันทำให้เป็นรูปธรรมคือใช้ ในประเพณีพิธีกรรม และที่เห็นเป็นตัวอย่างชัดเจนในขณะนี้ คือรัฐและชุมชนร่วมการอนุรักษ์ไว้ในงาน ประเพณีแห่นาฎนาฎาบูชาบรรพบุรุษ

จากการวิเคราะห์ พบการใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยในงานประเพณี 2 ลักษณะ คือ ใช้ในบทเพลงพื้นบ้าน และ ใช้ในช่วงประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์

(1) ภาษาเขมรถิ่นไทยในบทเพลงพื้นบ้าน พบการใช้ 2 ลักษณะ คือ ขับ ร้องสดประกอบการแสดง และ เปิดจากแถบบันทึกภาพและแถบบันทึกเสียง (ซีดีและวีซีดี)

-บทเพลงที่ขับร้องสดประกอบการแสดง

นอกจากเจเรียงเบรินที่แสดงสดเพื่อต้อนรับและอวยพรผู้มาร่วมพิธี โดย คณะนักแสดงจากชมรมเจเรียงเบริน จังหวัดสุรินทร์ แต่ละปีผู้จัดงานยังได้คัดเลือกการแสดงมาหลาย ชุด บางชุดใช้เฉพาะทำนองกันตรึมมาบรรเลงประกอบการรำรำโดยไม่มีบทร้อง ส่วน “ท่วงทำนอง กันตรึมที่ใช้บรรเลงประกอบการรำอวยพร รำต้อนรับ มักใช้ทำนองเพลงรำเปย เพลงจำปีจำปา เพลง อา-ยอก” (ธงชัย สามสี, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2559) บางชุดใช้วงกันตรึมบรรเลง และมีการแต่ง เนื้อร้องประกอบการรำรำด้วย เช่น “รำดำเรย (เรย) ซอกันตรึม” “เรือมอัสตราสราญ” เป็นต้น

ครูธงชัย สามสี ในฐานะผู้ดูแลควบคุมวงมโหรี (และวงกันตรึม) ได้กล่าวถึง ที่มาของเนื้อเพลง “รำดำเรย (เรย) ซอกันตรึม” และ “เรือมอัสตราสราญ” ว่า เพลงดำเรยซอก เป็น เพลงที่แต่งขึ้นเพื่อการเฉลิมฉลองเจ้าเมืองท่านเชียงปุมที่จับข้างเผือกของพระสุริยามรินทร์ที่หลุดจาก โรงเมื่อสมัยกรุงศรีอยุธยาได้ ส่วนเพลงอัสตรา เป็นชุดการแสดงที่ชาวสุรินทร์แกะมาจากภาพจำหลัก ในตัวปราสาทศีขรภูมิ (ธงชัย สามสี, สัมภาษณ์, 28 พฤษภาคม 2559) ทั้ง 2 บทเพลง ประพันธ์โดยใช้ ภาษาเขมรถิ่นไทยสลับกับภาษาไทยกลาง ทำให้ผู้ที่ไม่รู้ภาษาเขมรถิ่นไทยสามารถเข้าใจเนื้อหาและ

ความหมายได้ ดังบางช่วงตอนในบทเพลง “อัปสรฯ” และบทเพลง “ตำเรียวซอ (ข้างเผือก) กันตรึม” จะเห็นว่าภาษาเขมรถิ่นไทย (ผสมผสานกับภาษาไทย) ที่นำมาใช้ในการประพันธ์ ช่วยผู้ฟังเดาความหมายได้มากขึ้น

เพลง “อัปสรฯ” มีเนื้อร้อง และทำนอง (บางช่วงตอน) ดังนี้

เนื้อร้อง: เลิกไค...เลิกไคประนอม ซอมถวายบังกุมพระศรีรัตนตรัย เตวดา ที่สถิตสถาน จงบันดาลให้ร้ายรำอ่อนละมัย เลียงดนตรีประโคนคลอไป ร่ายรำเนียงอัปสรฯ ดูเหมือนดั่งนางกีนรินทร์ ติดปีกโบยบินสู่ท้องฟ้า...เนียงอัปสรฯ ร่ายรำบูชา ขอพรบารมี ทวยเทพ องค์พระนารายณ์ ที่ยิ่งใหญ่ ในปฐพี ทุกท่านสุขเกษมเปรมปรีดี จงโชคดี ตลอดไป...คำอวยพรประกอบทำนอง มีบทร้องเคล้าคลอกันไป ลึงค์กัณฑ์สิทธิ์ที่มีฤทธิ์เกรียงไกร ขมขอม กราบบุญเจีย

คำแปล: ยกมือประนม ขอถวายบังคมพระศรีรัตนตรัย เทวดา ที่สถิตสถาน จงคลบบันดาลให้ร้ายรำอ่อนซ้อยงดงาม มีเลียงดนตรีประกอบ ร่ายรำนางอัปสรฯ ดูนางกีนรินทร์ ติดปีกโบยบินสู่ท้องฟ้า...นางอัปสรฯ ร่ายรำบูชา ขอพรบารมี ทวยเทพ องค์พระนารายณ์ ที่ยิ่งใหญ่ในปฐพี ขอทุกท่านสุขเกษมเปรมปรีดี จงโชคดี ตลอดไป...คำอวยพรประกอบทำนอง มีบทร้องเคล้าคลอกันไป ลึงค์กัณฑ์สิทธิ์ที่มีฤทธิ์เกรียงไกร ขมขอม กราบบุญเจีย...

(ธงชัย สามลี, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2559: ผู้วิจัย – แปล)

บทเพลง “ตำเรียวซอกันตรึม” มีเนื้อร้อง และทำนอง (บางช่วงตอน) ดังนี้

เนื้อร้อง: อ่อนศิราสาบังกุม (เอ็งเอย) จุมเรียบ (ซำ) ขมจำริง (หนอ) ออยเจريب ออยจะบะส้ เริงตำเรียวซอ กราบบังคม (หนอ) จุมเรียบ ปิดตุล เริงตำเรียวซอ สมัยโยธยา (หนอ) ตำเรียวซอ พระสุริยาอัมริน (ซำ)

คำแปล: น้อมเศียรคารวะ ขอขบร้องให้กระจ่างชัดเรื่องข้างเผือก ขอเล่าเรื่องราวข้างเผือกสมัยอยุธยา ข้างเผือก (ของ) พระที่นั่งสุริยาอัมรินทร์

...

เนื้อร้อง: ออร์กุนตำเรียวซอ บัญญาบารมี ตำเรียวอวสุรินทร์ภักดีศรีนรงค์จางวาง รักข้างดั่งพี่น้องคล่องใจผูกพัน สุรินทร์เมืองข้างปทายสมันต์ ช่วยกันเชิดชูข้างคู่ชาติไทย (ทำนองเพลงขำรำมะนา)

คำแปล: ขอขอบคุณ (พญา) ข้างเผือก ผู้มีบุญญาบารมี ข้างของพ่อพระยาสุรินทร์ภักดีศรีนรงค์จางวางรักข้างดั่งพี่น้อง คล่องใจผูกพัน สุรินทร์เมืองข้างปทายสมันต์ ช่วยกันเชิดชูข้างคู่ชาติไทย

(ธงชัย สามลี, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2559: ผู้วิจัย – แปล)

เมื่อทั้ง 2 บทเพลงใช้ภาษาเขมรถิ่นไทย และภาษาไทยร่วมกันในการประพันธ์ ถึงแม้ว่าผู้ฟังจะไม่รู้ภาษาเขมรถิ่นไทย แต่บางช่วงตอนของบทเพลงที่มีการผสมผสานภาษาไทยกลางเข้าไป ก็ช่วยให้ผู้ฟังเข้าใจความหมายโดยรวมของเนื้อเพลงได้บ้าง เช่น กรณีเพลง “ตำเรียชอกันตรึม” ที่มีเนื้อหาเกี่ยวข้องกับวีรกรรมของเจ้าเมืองคนแรก และพวกพ้องในการช่วยติดตามช้างเผือกแตกโรงคีนกลั้อยุธยา

ทุกปีองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ จะเชิญน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ มาขับร้องกันตรึมสดบนรถขบวนแห่กลาง (ขบวนแรก) เพื่อประชาสัมพันธ์งาน เนื้อหาที่ขับร้องเน้นถึงประวัติความเป็นมา ความสำคัญของประเพณีแซนโฎนตา และเชิญชวนชาวสุรินทร์ออกมาร่วมงาน โดยเฉพาะชาวเมืองที่ตั้งบ้านเรือนอยู่สองข้างทางขบวนแห่ ห้างร้านต่าง ๆ รวมทั้งผู้คนที่สัญจรไปมา และหยุดชมขบวน

น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ให้ข้อมูลเกี่ยวกับบทเพลงที่ขับร้องในขบวนว่า “เพลงที่ขับร้อง จะเกิดขึ้นปัจจุบันทันด่วน เพราะความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีอยู่ในความคิด ในสำนึก และความทรงจำอยู่แล้ว เพียงตั้งจิตอธิษฐานไหว้สิ่งศักดิ์สิทธิ์ ไหว้ครูเพลง ขอให้ปกป้องคุ้มครอง และอำนวยความสะดวกให้การขับร้อง การแสดง และงานประเพณี ผ่านไปด้วยดีเท่านั้น เมื่อเสียงดนตรีเริ่มบรรเลง สามารถขับร้องได้เลย” (สารวย ดีสม, สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2558)

การที่ศิลปินพื้นบ้านได้ฟังเพียงท่วงทำนองก็สามารถขับร้องได้ทันทีเช่นนี้ ต้องอาศัยปฏิภาณที่มาจากความสามารถเรื่องเพลงพื้นบ้าน และความรอบรู้เรื่องราวเกี่ยวกับประเพณี พิธีกรรมเป็นอย่างดี การเป็นคนในและเป็นตัวแทนกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร กอปรกับคุณสมบัติของศิลปินที่มีความรู้ความชำนาญเรื่องการขับร้องบทเพลงพื้นบ้านประเภท “กันตรึม” เมื่อภาครัฐเลือกน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์มาอยู่ในรถขบวนแห่กลางทุกปี เรื่องราวและความสำคัญของประเพณีแซนโฎนตา จึงได้รับการถ่ายทอดด้วยภาษาเขมรถิ่นไทยอันไพเราะประกอบคลอทำนองดนตรีพื้นบ้าน น้ำเสียงใส ก้องกังวาน จึงสามารถดึงดูดใจนักท่องเที่ยว และผู้ที่รับฟังได้เป็นอย่างดี

ส่วนท่วงทำนองเพลงกันตรึมที่ใช้บรรเลงก็จะแตกต่างกันออกไป ครูธงชัย สามสี ให้ข้อมูลเพิ่มเติมว่า “ตอนขับร้องประชาสัมพันธ์งานประเพณี นักดนตรีใช้ทำนองเพลงอันซอองแซนงนบ เพลงอายัยทม เพลงงูตักตูก เพลงกันตรึมโมเฮย เพลงเชิบเชิบ เพลงตรู เพลงอายัยสารยัง” (ธงชัย สามสี, สัมภาษณ์, 24 เมษายน 2559) จากคำสัมภาษณ์ของศิลปิน และนักดนตรีพื้นบ้าน (ครูเพลง) แสดงให้เห็นว่าตลอดเส้นทางขบวนแห่ ท่วงทำนองเพลงกันตรึมสามารถปรับเปลี่ยนได้ โดยเนื้อหายังคงเกี่ยวข้องกับประเพณีแซนโฎนตา และขับร้องด้วยภาษาเขมรถิ่นไทยเป็นหลัก สลับหรือแทรกภาษาไทยกลางบ้างเพื่อให้นักท่องเที่ยว หรือ คนนอกกลุ่มฟังเข้าใจ

-บทเพลงพื้นบ้านที่เปิดจากแถบบันทึกภาพและแถบบันทึกเสียง (ซีดี และวีซีดี)

ในงานประเพณี ภาครัฐเปิดโอกาสให้ชุมชนต่าง ๆ ที่สนใจเข้าร่วมพิธีแห่สามารถออกแบบขบวนรยนต์ของตนได้อย่างสร้างสรรค์ จึงมีการนำเพลงพื้นบ้านที่ขับร้องโดยศิลปินที่มีชื่อเสียงของจังหวัด มาเปิดผ่านเครื่องขยายเสียงเพื่อสร้างบันเทิง พร้อมให้สาระแก่ผู้ฟัง เพราะเนื้อหาบทเพลงล้วนกล่าวถึงความสำคัญของประเพณีแซนโถงตา เท่าที่สังเกต พบว่า วีซีดีชุด “อมตะโดนตา” และ “กันตรึมโดนตาโดนใจ” ได้รับความนิยมนำมาเปิดในขบวนแห่มากที่สุด ซึ่งทั้ง 2 อัลบั้มนี้ ผู้นำชุมชนปรือเกียนก็ได้เลือกไปเปิดให้ชาวบ้านได้ร่ายรำร่วมกันอย่างสนุกสนาน ทั้งที่ศาลาหมู่บ้าน และขณะแห่กันเจอโถงตาไปประกอบพิธีสวดที่วัดเช่นเดียวกัน

ในแถบบันทึกเสียงและภาพ (วีดีโอซีดี) ชุด “กันตรึมโดนตาโดนใจ” พบว่า อัลบั้มนี้ประกอบด้วยบทเพลง 12 รายชื่อ ได้แก่ โดนตาดอลเฮย (โดนตามาถึงแล้ว) ชรุลจุม เคนียัยโดนตา (สนุกด้วยกันวันโดนตา) สุขสันต์วันโดนตา (ตั้งชื่อเป็นภาษาไทย) จำเพลา เซรียัยโถงตา (รอคอยเธอวันโถงตา) กิดเซรียัยโถงตา (คิดถึงเธอวันโถงตา) โมเว้ยโนตา (โมเว้ย (เป็นคำเรียกเชิญ) โถงตา) เสยการ้งัยโถงตา (กลางวันโถงตา) ลือกีฬา (ได้ยินคนบอกว่า...) จุม เคนียัยโถงตา (พร้อมเพรียงกันวันโถงตา) จำปะเตยลบเซราะ (รอสามีกลับบ้าน (วันโถงตา)) โถงตาโถงตา (ยายตา ในที่นี้หมายถึง ดวงวิญญาณยายตา) และโถงตาโดนใจ (วันโถงตาที่โดนใจ/มีการเล่นคำว่า “โดน”) ทั้ง 12 บทเพลงล้วนกล่าวถึงคน และเหตุการณ์ที่เกี่ยวข้องกับประเพณีแซนโถงตา เป็นเนื้อร้องที่ใช้ท่วงทำนองเพลงกันตรึมบรรเลง

ภาพที่ 119 วีซีดีที่ได้รับความนิยมนำมาเปิดช่วงงานประเพณีแซนโถงตา

ความน่าสนใจของวีดีโอซีดี ชุด “กันตรึมโดนตาโดนใจ” อยู่ที่เนื้อหาลำดับที่

- 1 กล่าวคือ ไม่ใช่บทเพลงแต่เป็นบทพูดพร้อมภาพจำลองเหตุการณ์ และบรรยายากาตขณะประกอบ

พิธีกรรมเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษ วันแชนโฌนตา แรม 14 ค่ำ เดือน 10 และได้รับความนิยมาเปิดใน
ขบวน ผู้วิจัยขอยกเนื้อหา เพื่อให้เห็นลักษณะภาษาเขมรถิ่นไทย และความหมายของเนื้อความ ดังนี้

คำพูด: อัลโหล ๆ อัลโหล ลือเฮยนะ (ลือเฮย)

คำแปล: อัลโหล ๆ อัลโหล ได้ยินแล้วนะ (ได้ยินแล้ว-เสียงคนในพิธีตอบพร้อมกัน)

คำพูด: บาด...เบอเงินทาลือเฮย ก็ชมกราบสวัสดิ์แม่ ออว บอง ปะโอิน ปู ไป เยย ตา เนียง อา
นาย แดลบานโมเลิงโดนตากนึ่งเวเลียเงาะ กรบ ๆ เคนีย เต้อ (จา เสียงตอบรับของผู้ร่วม
พิธี)

คำแปล: ครับ...ถ้าได้ยินแล้ว ก็ขอกราบสวัสดิ์แม่ พ่อ พี่ น้อง น้ำชาย น้ำสาว หลานชาย
หลานสาวทั้งหลาย ที่ได้มาร่วมโฌนตาในเวลานี้ ทุก ๆ คน เต้อ (ครับ/ค่ะ)

คำพูด: สำหรับเงาะ เกอะ เบอโจนเจาบานโมเลิงโฌนตา ปรัวะจะเนาะ ก็มนเียงนงบานสรวล
เฮสา ก็ชมออย ออยเียงบานรำลิกนีกดอล ชมออยเจยชมออยตาบรรพบุรุษคอนเียง แดลแมออว
เยยตาบานเนือมยัดถือปฏิบัติโมตั้งปีสมัยโบราณ

คำแปล: สำหรับวันนี้ ลูกหลานได้มาร่วม (พิธี) โฌนตากันแล้ว เพราะฉะนั้น ก่อนที่จะได้
สนุกสนานเฮสา ก็ขอให้พวกเราได้ร่วมกันรำลิกนีกถึง ผียายผีตา (ผีปู่ย่าตายายหรือผีบรรพบุรุษ)
ของเราที่แม่พ่อยายตาได้ยึดถือปฏิบัติมาตั้งแต่สมัยโบราณ

คำพูด: จำตุทา วันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ของทุก ๆ ปี เป็นวันประเพณีแชนโฌนตา ปรัวะ
จะเนาะโจนเจารุนกรอย ๆ ลูกหลานรุ่นหลังที่ยังไม่รู้ก็จดจำเอาไว้เต้อ (จา/บาด) เนียงอานายก
รบเคนีย

คำแปล: จำจำไว้ว่า วันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ของทุก ๆ ปี เป็นวันประเพณีแชนโฌนตา
เพราะฉะนั้น ลูกหลานรุ่นหลัง ๆ ลูกหลานรุ่นหลังที่ยังไม่รู้ก็จดจำเอาไว้เต้อ (ค่ะ/ครับ) ลูกหลาน
หญิงชายทุกคน...

คำพูด: ลอวเนาะก็ดอลโจนโฌนตาเฮยเกอะ โม...โจนเจาโมกรบเคนีย โมตั้งปีนาปีเนยเตะ
ปรัวะจะเนาะเกอะ...อะ โมแชนจุยแชนโฌนตา

คำแปล: ครานี้ก็ถึงวันแชนโฌนตาแล้ว ลูกหลานมาครบทุกคน จากทุกหนทุกแห่ง เพราะฉะนั้นก็
มาช่วยเซ่นแชนโฌนตา

คำพูด: อะ เยย เยย สรจตีกออยเลียงไตเลียงเจิง (เสียงเรียกเชิญดวงวิญญาณตายายมาล้างมือ
ล้างเท้าเซ็งแซ่) เฮอะ...เนียะโมปีข้างนอก ข้างเนาะ ก็โม...ออยเลียงไตเลียงเจิงเฮยหนอ...

คำแปล: อ้าว ยาย ยาย รินน้ำล้างมือล้างเท้า (เสียงเรียกเชิญดวงวิญญาณตายายมาล้างมือล้าง
เท้าเซ็งแซ่) คนที่มาจากต่างประเทศ ทางนั้นก็มา...ให้ท่านล้างมือล้างเท้าแล้วไซ้ใหม่...

คำพูด: อะ เมอ ใแงะเมียนชบกรบชบยง

คำแปล: อะ...ตุลิตี วันนี้มีทุกสิ่งพร้อมสรรพ

คำพูด: โมเว้ยยยย...หนา...โจนตา...(จากนั้นช่วยกันเรียกตามต้นเสียง) อานิ ก็สราขอ ใแงะ โจนเจาบานโม เตียงเปราะเตียงเสรย เมียนเตียงซัจจรุก ซัจโก ซัจกระเบย เตียงอังกาบ เตียงเตรย ซัจเมือน ซัจเตย ซมอัญเจิญตาเยยกรบเคนียโมโฮบโมปซาเน้อ

คำแปล: มาเด้อ โจนตา (ผีป่วนตายาย/ผีบรรพบุรุษ) (จากนั้นช่วยกันเรียกตามต้นเสียง) นีก็เหล่าขาว วันนีลูกหลานทั้งชายทั้งหญิง มีทั้งเนื้อหมู เนื้อวัว เนื้อควาย ทั้งกบ ทั้งปลา ไก่ เป็ด ขออัญเชิญยายตาทุกท่านมาร่วมรับเครื่องเซ่นเน้อ

คำพูด: อะ... โมเว้ยยยย โม หนา โจนตา โมเบเบดเปชงาย โมเปแอนา ก็โมโฮบโมปซาออยจะ แอดจะอออลบอโรบ (ผู้ร่วมพิธีต่างกล่าวเชิญพร้อมกันอีกครั้ง) เมอเจาะ เมียนชบกรบชบยง นิ ซำปวตสไปก็เมียน ซำปวตสไปเมียนแต-ลออ ๆ

คำแปล: มาเด้อ มา โจนตา มาจากที่ไกลที่ไกล มาจากไหนก็มารับเครื่องเซ่นให้อิมหน้าสำราญ (ผู้ร่วมพิธีต่างกล่าวเชิญพร้อมกันอีกครั้ง) ตูลิตี...มีทุกสิ่งทุกอย่าง นีก็ฝำนุงฝำขาวม้า (ในที่นี้หมายถึง สำหรับเสื้อผ้าเครื่องแต่งกาย) ฝำนุงฝำขาวม้าก็มีแต่สวย ๆ งาม ๆ

คำพูด: มาฉนำเมียนมนอง อะ โมเว้ยยยย...ตา โมโฮบปซาสร่าปรัง โจนเจายัวโมปีประเทศนอก (เสียงเชิญรับเหล้านอก)

คำแปล: หนึ่งปีมีเพียงครั้ง อะ มาเด้อ...ตา มาตีมีสุราฝรั่ง ลูกหลานนำมาจากต่างประเทศ (เสียงเชิญรับเหล้านอก)

คำพูด: อ่า...ปรัวะจะเนาะก็ออยเยยตาโฮบปซาออยจะแอดจะอออล เด้อ เยยตา อันนงบาน เรือม ซำปวตสไปโจนเจากีบ้านเรบตะตวลเรียบรับเยยตา...อ้อ...ตาเยยทาจอง จองเรือมกันตรึมเฮย...อะ...ปรัวะจะเนาะก็โตวแอเวที่เนาะ...ซมอัญเจิญเยยตาเน้อ...โตวจายเรจเรือม รวมโจนรวมเจาเตียงเอาะเคนียเฮย..บาด

คำแปล: อ่า...เพราะฉะนั้นก็ให้ยายตาคีมกินให้อิมหน้า เด้อ ยายตา จะได้ร่ำร่ำ เลี้ยงลูกหลานก็ได้เตรียมมาต้อนรับยายตา อ้อ...ตายายบอกว่าอยาก บอกว่าอยากรำกันตรึมแล้ว อะ เพราะฉะนั้นก็ไปที่เวที่นั่น ขออัญเชิญยายตาเน้อ ไปร่ำร่วมกับลูกกับหลานทุก ๆ คน...ครับ

(เนื้อเพลงกันตรึมชุด โจนตาโดนใจ, ผู้วิจัย - แปล)

ประโยชน์ของวีซีดีชุดนี้ คือ เนื้อหาลำดับที่ 1 (Track 1) หากเปิดฟังเฉพาะเสียง ผู้ที่นั่งอยู่บนรถขบวนแห่ สามารถประกอบพิธีแซนโจนตาไปพร้อมกับเสียงที่ได้ยินผ่านเครื่องขยายเสียงได้ทันที ส่วนเพลงในลำดับที่ 2-12 ที่เป็นทำนองกันตรึมสนุกสนาน หากเปิดต่อเนื่องไปผู้

ร่วมขบวนก็สามารถร่ายรำด้วยกันไปได้ตลอดทาง ส่วนคุณค่าสำคัญอีกประการหนึ่ง ที่ผู้วิจัยเห็นได้จากเนื้อหาและภาพเคลื่อนไหวประกอบจาก Track 1 นี้คือ การบันทึกลำดับขั้นตอน บรรยากาศของการประกอบพิธีแซนโฎนตาไว้ให้ลูกหลานเยาวชนรุ่นหลังได้ดู ขณะเดียวกันเนื้อหาบทพูดก็สะท้อนให้เห็นพลังของพิธีกรรมเมื่อข้ามผ่านช่วงเวลามาถึงปัจจุบัน ดังที่มีการกล่าวถึงลูกหลานเขมรที่เดินทางกลับจากต่างประเทศมาร่วมงานเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษในวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 อย่างพร้อมเพรียง สิ่งนี้ช่วยย้ำถึงความมีศรัทธาและการเป็นกลุ่มที่ยึดมั่นในจารีตปฏิบัติของชาวไทยเชื้อสายเขมร รวมไปถึงรายการอาหาร เครื่องดื่ม ที่ผสมผสานความทันสมัยลงไป

เพลงพื้นบ้านสุรินทร์ นอกจากให้คุณค่าด้านภาษาที่เกิดจากการสรรคำใช้ไพเราะ มีการเล่นสัมผัสที่เป็นภาษาเขมรถิ่นไทย และท่วงทำนองหลากหลายไม่ตายตัว เนื้อหาของตัวบท ยังสะท้อนให้เห็นถึงความเชื่อ ประเพณี ค่านิยม สังคมและอาชีพด้านต่าง ๆ เพลงพื้นบ้านจึงให้ทั้งสาระความรู้ สร้างความเพลิดเพลิน และสนองตอบสภาวะด้านจิตใจ

(2) ภาษาเขมรถิ่นไทยในพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์

ช่วงพิธีแซนโฎนตาในพื้นที่ดั้งเดิม ทุกบ้านจะใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยในการประกอบพิธีตั้งแต่ต้นจนจบ (ยกเว้นครอบครัวใดที่มีเขย-สะใภ้เป็นคนต่างถิ่น อาจพบภาษาไทยกลางหรือภาษาถิ่น เช่น ลาวอีสานแทรกบ้างขณะที่เรียกชื่อดวงวิญญาณบรรพบุรุษมารับเครื่องเซ่น) ส่วนในพื้นที่ใหม่ เห็นการใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยปนภาษาไทยกลางค่อนข้างมาก เนื่องจากมีจุดประสงค์ให้ทุกคนที่อยู่ในพื้นที่พิธี ทั้งประชาชนต่างกลุ่ม ผู้บริหารจังหวัด หน่วยงานภาครัฐ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นชาวไทยเชื้อสายจีนและทำหน้าที่นำประกอบพิธีบางช่วงตอนเกิดความเข้าใจ

นายบุญคง นนทสอน (ประธานพิธี) พยายามสืบทอดลำดับพิธีกรรมตามที่มีการปฏิบัติอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิม ทั้งยังอนุรักษ์ภาษาท้องถิ่นในพิธีกรรมไว้ให้มากที่สุด แต่ทั้งนี้ก็ได้ยืดหยุ่นเรื่องการใช้โดยสลับภาษาไทยในบางช่วงที่สำคัญ เช่น เมื่อต้องบอกขั้นตอนการเซ่นไหว้ให้ชาวเมืองที่มาจากหลากหลายกลุ่มชาติพันธุ์สามารถปฏิบัติตามพร้อมเพรียง และอีกช่วงหนึ่งที่เห็นการใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยอย่างชัดเจน คือขณะที่น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ (ร้องและ) รำบวงสรวงแซนโฎนตา

การใช้ภาษาเขมรถิ่นไทยในพิธีกรรม นอกจากเป็นการอนุรักษ์ และคงไว้ซึ่งเอกลักษณ์ในพิธีของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร ยังสามารถสร้างบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ให้เกิดในพิธีกรรมยิ่งขึ้น สิ่งยืนยันว่าบทพูดหรือการขับร้องด้วยภาษาเขมรถิ่นไทย สามารถสร้างบรรยากาศศักดิ์สิทธิ์ได้มากกว่าการใช้ภาษาไทย คือผู้เข้าชมงานรายหนึ่งซึ่งเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยจากอำเภอสำโรงทาบ แต่เข้าใจภาษาลาวอีสาน และพอฟังภาษาเขมรได้บ้าง แสดงทัศนะไว้ว่า

“รู้สึกขนลุก ตอนที่มิพิธีแซน โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อมีท่วงทำนองดนตรี การแสดงประกอบ อีกทั้งน้ำเสียงที่ทรงพลังของน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ และเสียงของผู้นำในการประกอบพิธีที่

กล่าวเป็นภาษาเขมร และใช้คำโบราณฟังกยาก บวกกับควันทันที่ส่งกลิ่นตลบอบอวลและเสียง
จิ้งจ่าพร้อมกันของชาวบ้านที่อยู่รายรอบอนุสาวรีย์ ยิ่งทำให้บรรยากาศดูศักดิ์สิทธิ์ยิ่งขึ้น”

(ณัฐพัชร์ บุญมาก, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

คำสัมภาษณ์นี้ เสมือนสิ่งยืนยันว่าภาษาเขมรถิ่นไทยยังคงมีบทบาทรับใช้
สังคม มีความศักดิ์สิทธิ์ และชาวสุรินทร์ยังเห็นว่ามีคุณค่าและสำคัญ อีกทั้งเมื่อความศักดิ์สิทธิ์ของ
พิธีกรรมดำเนินควบคู่กับความเชื่อและศรัทธา ภาษาถิ่นนี้จึงยังดำรงอยู่คู่ชุมชนเขมร และคู่จังหวัด
สืบมา

ช่วงลงพื้นที่สังเกตการณ์บรรยากาศงานประเพณี ผู้วิจัยพบการใช้ภาษา
เขมรปรากฏโดยทั่วไป นับตั้งแต่ถ้อยคำที่ชาวบ้านพูดคุยกัน คำเรียกวัน เวลา สถานที่ ชื่อชุมชน คำ
เรียกชื่อพิธีกรรมย่อยในงานผ่านป้ายประชาสัมพันธ์ในขบวนแห่ ผ่านคำพูดพิธีกร สื่อมวลชนในงาน
ชื่ออาหารพื้นเมือง ชุมชนิทรศการ คำเรียกชื่อการละเล่นพื้นบ้าน ชื่อการแสดงต่าง ๆ และคำเรียก
ทำนองเพลงพื้นบ้าน ยกตัวอย่าง ดังนี้

-คำเรียกวัน เวลา สถานที่ (ชุมชน) เช่น จัยเบ็ณท์ทม จัยแซนโฌนตา แค
เบ็ณท์ โจนเจา บ้านตาเตียว ชุมชนคุ่มโรงเรียนไพรขลา ชุมชนพนมดงรัก ชุมชนจอมเปรี๊ยะ ชุม
ชนสังเกียะ

-คำเรียกชื่อพิธีกรรมย่อยในงานประเพณี เช่น พิธี “โชตदार” พิธี “กันซ็อง”
พิธี “ฉลองซ็อง” พิธี “แซนโฌนตา” พิธี “จุนโฌนตา” พิธี “จะกันเจอโฌนตา” และ พิธี “จุนโฌนตา
หลบสรุก” เป็นต้น

-คำเรียกชื่อการละเล่น/การแสดง เช่น เรือมตำเรยขอ เรือมอัปสราสราญ
เรือมแซนโฌนตา เจรียง ส่วน คำเรียกทำนองเพลงกันตรึม เช่น ทำนองเพลงรำเปย/เพลงอายอก/
เพลงอันซองแซนงนบ/เพลงอายัยทม/เพลงงุดตักตุง/เพลงกันตรึมโมเฮย/เพลงเข็บเข็บ/เพลงตรู/เพลง
อายัยสาร์ยั้ง

-คำเรียกชื่ออาหารพื้นเมือง เช่น อันซอมเสลิกโดง อันซอมออบ อันซอม
ซังจรุก อันซอมกะบง นมเสลิก นมโกร้ง นมกันเดรือม นม (กัน) ตาราง นมเนยล นมโซ็ค โมะ (ปล๊ะ)
อังกาบบอบ เป็นต้น

-คำเรียกอื่น ๆ เช่น ชื่อวงดนตรีเข้าประกวด เช่น วงคู่ปะทาย วงตำเรีย
สะเร็น เป็นต้น

ภาพที่ 120 ภาษาเขมรถิ่นไทยในป้ายนำขบวนแห่

ตัวอย่าง จากป้ายนำขบวนแห่ “โกนเจาแซนโฌนตาพระยาเชียงมะ” คำว่า “โกนเจา” หมายถึง ลูกหลาน ในที่นี้หมายถึงชาวอำเภอสังขะ “แซนโฌนตา” หมายถึง เซ่นไหว้โฌนตา “พระยาเชียงมะ” หมายถึง ชื่อของเจ้าเมืองสังขะในยุคแรกเริ่มก่อสร้างเมืองสุรินทร์ เป็นหนึ่งในบุคคลที่ได้รับการบันทึกว่ามีส่วนช่วยในการติดตามช่างเผือกแตกโรงส่งคืน ยุทธยาร่วมกับเชียงปุมหรือพระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง เจ้าเมืองคนแรกของจังหวัดสุรินทร์

สิ่งดึงดูดใจและทำให้คนนอกสนใจภาษาเขมรถิ่นไทย คือการไม่รู้ความหมายของคำ นำมาสู่การพยายามหาคำตอบจากพื้นที่ประเพณี ภาพนักเรียน นิสิต นักศึกษาจากสถาบันต่าง ๆ หรือแม้แต่สื่อมวลชนที่เข้าไปเก็บภาพบรรยากาศ และขอทราบรายละเอียดความสำคัญของประเพณีจากผู้จัดงาน ผู้นำประกอบพิธี ศิลปินพื้นบ้าน ผู้รับผิดชอบการจัดนิทรรศการ เพื่อนำไปเผยแพร่ ล้วนมีส่วนช่วยให้ภาษาเขมรถิ่นไทยได้รับการสืบทอด และนำเสนอสู่ภายนอกมากขึ้น

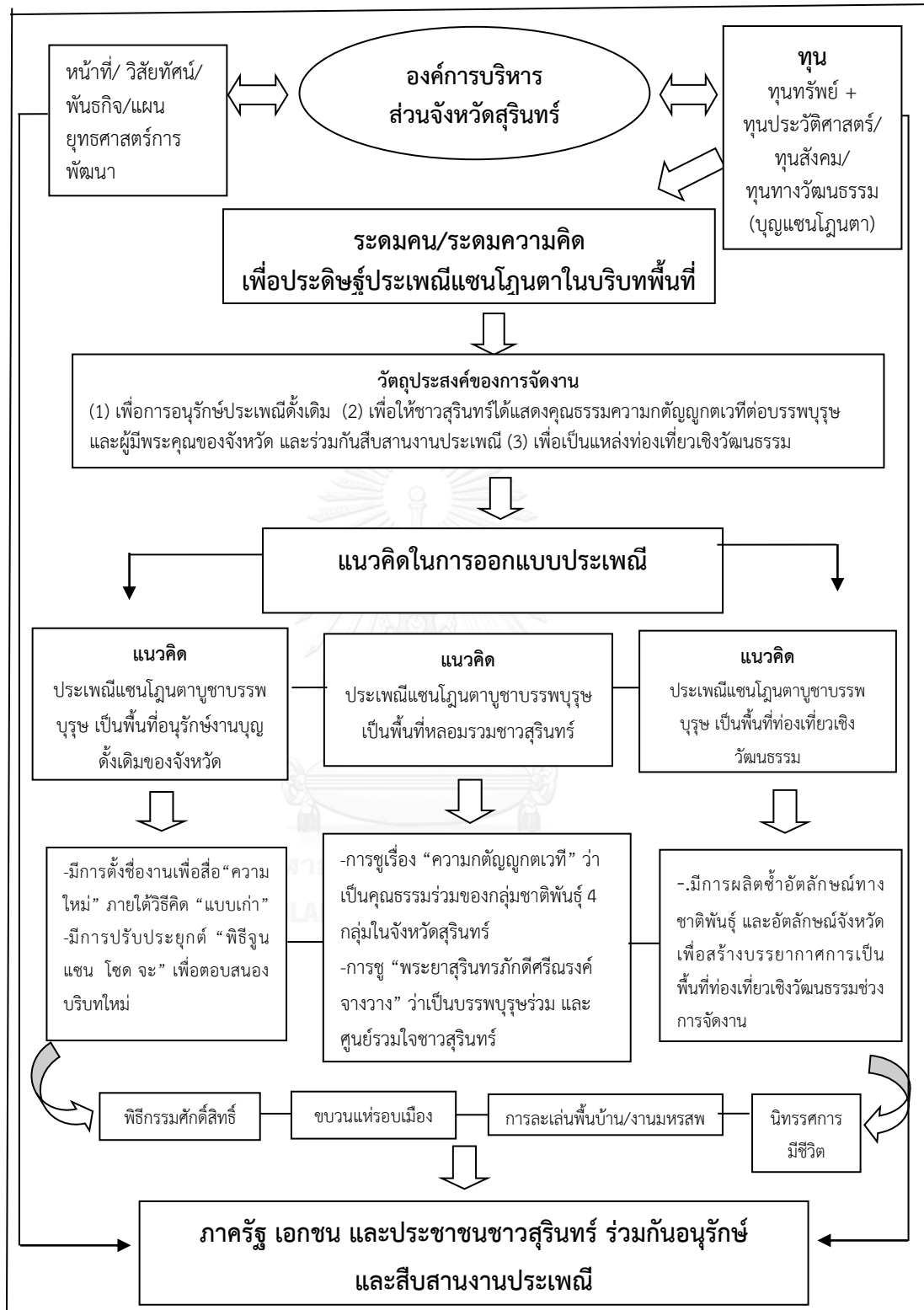
จากที่กล่าวมาทั้งหมด สะท้อนว่าความทรงจำที่ชาวสุรินทร์มีร่วมกันเกี่ยวกับผ้าไหมพื้นเมืองเครื่องประดับเงิน ช้าง การละเล่นพื้นบ้าน (ดนตรี นาฏศิลป์ และการขับร้อง) อาหารพื้นเมือง วัฒนธรรมข้าว และภาษาเขมรถิ่นไทย คือสิ่งที่คนสุรินทร์ใช้ยืนยันตัวตน และบอกคนนอกว่าตนมีจุดเด่นและแตกต่างจากคนพื้นที่อื่นอย่างไร อีกทั้งเมื่องานประเพณีมีผู้ร่วมขับเคลื่อนจากหลายกลุ่มชาติพันธุ์ กิจกรรมขบวนแห่จึงเปิดพื้นที่ให้แต่ละกลุ่มได้นำเสนออัตลักษณ์อย่างเต็มที่ อาจกล่าวได้ว่า การเลือกอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ และอัตลักษณ์ที่อ้างอิงจากคำขวัญจังหวัด มาผลิตซ้ำและนำเสนอให้นักท่องเที่ยวได้รู้จัก และจดจำสุรินทร์ ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ ในงานประเพณี เป็นการร่วม

แรงร่วมใจอนุรักษ์ของเด่นของดีเมืองสุรินทร์ และขบขันให้พื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมมีความชัดเจนขึ้น

เมื่อองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ (และเวทีประชาคม) เล็งเห็นว่า จังหวัดมีความพร้อมด้านทุนทรัพย์ (งบประมาณ) ทุนทางประวัติศาสตร์ (วีรกรรมเจ้าเมือง) ทุนทางสังคม (ความหลากหลายชาติพันธุ์ในสุรินทร์) และทุนทางวัฒนธรรมคือ “งานบุญแซนโฎนตา” อยู่คู่จังหวัดสุรินทร์มายาวนาน แต่มรดกทางวัฒนธรรมเหล่านี้ยังไม่เป็นที่รับรู้อย่างทั่วถึง จึงสมควรคัดเลือกมาผลิตซ้ำ และนำเสนอผ่านงานประเพณีเดือนสิบของจังหวัดให้ชาวสุรินทร์ทุกคนได้ร่วมกันสืบสาน แต่ด้วยอุปสรรคที่เป็นงานบุญเฉพาะกลุ่มเขมรมาก่อน การจะทำให้เป็นประเพณีร่วมของ 4 กลุ่มชาติพันธุ์จึงต้องมีการวางแผนการออกแบบงานอย่างรอบคอบ เหตุนี้ภาครัฐจึงได้เชิญผู้ทรงคุณวุฒิสายาต่าง ๆ มารดมความคิดช่วยกันวางแผนงานอย่างเป็นระบบเพื่อให้สามารถตอบสนองเป้าหมายของการจัดงาน 3 ประการ คือ อนุรักษ์งานบุญดั้งเดิม ประชาชนได้แสดงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษ และผู้มีพระคุณร่วมกัน และสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ด้วยเหตุนี้ พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ขบวนแห่ การแสดงศิลปวัฒนธรรม (การละเล่น) พื้นบ้าน และนิทรรศการมีชีวิต จึงถือกำเนิดขึ้นโดยมีแนวคิดในการประกอบสร้าง 3 ประการ ได้แก่ (1) *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* เป็นพื้นที่อนุรักษ์แบบปรับประยุกต์งานบุญดั้งเดิมของจังหวัด (2) *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* เป็นพื้นที่หลอมรวมชาวสุรินทร์ และ (3) *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็นตัวกำกับและอยู่เบื้องหลังการออกแบบกิจกรรมในงาน และทำหน้าที่เหมือน “จิ๊กซอว์” (jigsaw) ชิ้นสำคัญในกระบวนการประกอบสร้างประเพณี และเป็นคำตอบของคำถามที่ว่า ภาครัฐมีแนวคิด และวิธีออกแบบประเพณีอย่างไร ให้บรรลุเป้าหมายที่จะต้องการจะอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิม เพื่อให้ชาวสุรินทร์ได้แสดงความกตัญญูตเวทีต่อบรรพบุรุษและผู้มีพระคุณของจังหวัดและร่วมกันสืบสานงานประเพณี และเพื่อให้ประเพณีเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมไปพร้อมกัน

จากที่กล่าวมาทั้งหมดสามารถสรุปเป็นแผนผังแสดงกระบวนการประกอบสร้าง *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* จังหวัดสุรินทร์ ได้ดังนี้

ภาพที่ 121 แผนผังแสดงกระบวนการประกอบสร้างประเพณีชนโนฏานตาบูชาบรรพบุรุษ

จากแผนผังข้างต้น ขยายความเพิ่มเติมได้ว่า เมื่อภาครัฐเข้มแข็ง ต้นทุนทางวัฒนธรรมเข้มแข็ง ภาคประชาชนเข้มแข็ง และมีกระบวนการวางแผนออกแบบงานอย่างเป็นระบบ กล่าวคือ มีการกำหนดแนวคิดในการออกแบบประเพณีที่สัมพันธ์สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการจัดงาน *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* จึงถือกำเนิดขึ้นมาในฐานะกิจกรรมที่ยังมีรากฐานของงานบุญดั้งเดิมรองรับ ขณะเดียวกันก็ได้รับการออกแบบเพื่อเอื้อให้ชาวสุรินทร์ทุกคนสามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้ รวมทั้งมีส่วนร่วมในการช่วยกันสืบทอดให้ประเพณีเก่าในบริบทใหม่ดำรงอยู่ได้เรื่อยมาจนครบ 10 ปี ทั้งยังได้รับการพัฒนากลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เพื่อดึงดูดผู้ชมทั้ง “คนใน” และ “คนนอก” เข้าสู่จังหวัด

เมื่อ*ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* ถูกประดิษฐ์ขึ้นเพื่อตอบสนองจุดประสงค์ใหม่ แต่มี “รากของอดีต” รองรับ การพยายามสอดประสานความเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ พื้นที่ความรู้ และพื้นที่บันเทิงไว้ด้วยกัน โดยการสืบสานสาระสำคัญของงานบุญดั้งเดิม แต่ปรับ แต่ง ต่อเติมอย่างสร้างสรรค์ ให้เข้ากับยุคสมัย มีการคัดสรร “ทุนทางวัฒนธรรม” ที่เป็นของดีประจำจังหวัดมานำเสนอเพื่อสร้างบรรยากาศการท่องเที่ยวช่วงการจัดงาน ความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีกรรม ภาพความบริบูรณ์ของเครื่องเซ่น ความอลังการของขบวนแห่ และความสนุกสนานรื่นเริงจากการละเล่นพื้นบ้าน จึงทำให้ประเพณีนี้มีความพิเศษและแตกต่างจากงานบุญเดิม กอปรกับเมื่อเรื่องราวและวีรกรรมของอดีตเจ้าเมืองถูกนำมาผลิตซ้ำ ความศรัทธา และความกตัญญูทศเวทที่มีอยู่ในสำนึกของชาวเมือง ถูกนำมาผูกร้อยโยงใยให้เข้ากับเจตจำนงที่ผู้จัดงานต้องการอนุรักษ์ประเพณีเก่าแก่ของจังหวัด “แซนโฎนตา” ในบริบทใหม่ จึงให้ทั้งคุณค่าทางใจแก่ประชาชน และสร้างมูลค่าทางเศรษฐกิจแก่จังหวัดไปพร้อมกัน อนึ่ง หากชาวสุรินทร์ยังคงร่วมใจกันสืบทอดให้คงอยู่เช่นนี้ต่อไป ในอนาคตผู้คน โดยเฉพาะนักท่องเที่ยวจากต่างถิ่น อาจจดจำ “ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ” ว่าเป็น “อัตลักษณ์ใหม่” ของจังหวัดสุรินทร์ ก็เป็นไปได้

บทที่ 5

บทบาทประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษที่มีต่อชาวสุรินทร์ในปัจจุบัน

นักมานุษยวิทยาสนใจบทบาทหน้าที่ของระบบต่าง ๆ ในวัฒนธรรม ไม่ว่าจะเป็ระบบ ความเชื่อและศาสนา ระบบครอบครัว ระบบปกครอง ระบบการศึกษา ระบบนันทนาการ โดยมองว่า ระบบต่าง ๆ เป็นกลไกทางวัฒนธรรมซึ่งต่างมีหน้าที่ของตน และช่วยให้สังคมดำรงอยู่ได้” (สุภัญญา สุจฉายา (บรรณาธิการ), 2549: 3) ประเพณีแซนโฎนตาเป็นระบบหนึ่งในสังคมที่มีบทบาทต่อผู้คนใน จังหวัดสุรินทร์

ตั้งแต่แรกเริ่มประดิษฐ์ประเพณี ในปี พ.ศ. 2550 องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์พยายาม สร้างความเข้าใจใหม่แก่ประชาชนว่า ประเพณีแซนโฎนตาที่รัฐจัดขึ้นมีจุดมุ่งหมายให้ชาวสุรินทร์ได้ แสดงกตเวทิตาคุณต่อผีบรรพบุรุษของเมือง ต่อผู้อาวุโสที่สร้างคุณูปการแก่จังหวัดสุรินทร์ร่วมกัน ดังนั้น ทุกกิจกรรมจึงถูกออกแบบให้ทุกคนสามารถเข้าร่วมได้ ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ใน บริบทใหม่จึงเป็นตัวอย่างหนึ่งของวัฒนธรรมที่มีการปรับตัวเพื่อตอบสนองจุดประสงค์ใหม่และขยาย การรับรู้ในวงกว้าง เกิดขึ้นและดำรงอยู่เพื่อรับใช้รัฐ รับใช้ชาวสุรินทร์ และรับใช้นักท่องเที่ยวที่นิยม เสพกิจกรรมทางวัฒนธรรมซึ่งแตกต่างจากที่เคยสัมผัสในชุมชน หรือ ท้องถิ่นที่ตนอาศัยอยู่

จากการวิเคราะห์ พบว่าประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ มีบทบาทสำคัญต่อชาวสุรินทร์ 4 ประการ คือบทบาทในการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสุรินทร์เป็นหนึ่งเดียว บทบาทในการให้ความ บันเทิง บทบาทในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประจำเดือนสิบของจังหวัดสุรินทร์ และ บทบาทในการเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมและเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทาง สังคม

5.1 บทบาทในการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสุรินทร์เป็นหนึ่งเดียว

บทบาทที่เด่นชัดของประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ คือการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัด สุรินทร์เป็นหนึ่งเดียวกัน ถึงแม้ในสายตาคนนอกจะมองว่า เขมร ส่วย ลาว จีน คือคนต่างกลุ่ม ต่างวิถี ต่างวัฒนธรรม แต่ในความรู้สึกของคนสุรินทร์ ชาติพันธุ์อาจทำให้กลุ่มชนมีความต่างทางกายภาพแต่ โดยสำนึกส่วนลึก นอกจากจะไม่เคยมีประวัติความแตกแยกกันแล้วยังมีความรู้สึกร่วมเดียวกันใน ฐานะคนกลุ่มเล็ก ๆ ในภาคอีสาน ซึ่งครอบครองอารยธรรมชั้นสูงมาแต่โบราณ ทุกคนอยู่ร่วมกันใน

อาณาเขตปกครองของจังหวัดอย่างเป็นทางการเป็นมิตร เกื้อกูลกันมาแต่อดีต ดังการแต่งงานข้ามกลุ่ม การโอนย้ายถ่ายเท ทหิบบยมีวัฒนธรรมมาผสมผสานอย่างกลมกลืน

ข้อเท็จจริงดังกล่าว ไม่เพียงแสดงออกในวิถีปฏิบัติประจำวัน ในงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ยังสะท้อนให้เห็นผ่านการร่วมใจกันสืบทอดและผลิตซ้ำอัตลักษณ์จังหวัดให้คนนอกได้รับรู้พบ 2 ลักษณะ ได้แก่ การสืบทอดและผลิตซ้ำอัตลักษณ์งานบุญแซนโฎนตาเดิม และการนำเสนอานาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ทั้งที่สัมพันธ์กับคำขวัญประจำจังหวัด และลักษณะโดดเด่นเฉพาะกลุ่ม

5.1.1 การสืบทอดและผลิตซ้ำอัตลักษณ์งานบุญแซนโฎนตาเดิม

งานบุญแซนโฎนตาเดิม เป็นอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของกลุ่มเขมร ก่อนได้รับเลือกมาผลิตซ้ำเพื่อการอนุรักษ์ประเพณี และถูกกำหนดเป็นวัตถุประสงค์แรกของการจัดงาน ด้วยเหตุที่พิธีกรรม 4 อย่าง ได้แก่ พิธีเซ่นผีเจ้าเมือง พิธีไหว้ขอพรผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้อาวุโสในจังหวัด พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับพุทธศาสนา และพิธีเทกระเซอเพื่ออุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณ เป็นเครื่องหมายบอกความเป็นงานบุญแซนโฎนตา จึงได้รับเลือกและนำเข้าสู่กระบวนการประกอบสร้างประเพณี ดังนั้นรูปลักษณะของทั้ง 4 พิธีที่ปรากฏในพื้นที่ใหม่ จึงไม่ใช่การอนุรักษ์โดยคงองค์ประกอบงานบุญแซนโฎนตาเดิมทุกประการ แต่เป็นการเลือกรับปรับใช้และออกแบบใหม่ให้กิจกรรมสามารถรองรับคนทั้งจังหวัดได้ กล่าวอีกอย่างหนึ่งได้ว่าเป็นการขยายขอบเขตการรับรู้และเพิ่มบทบาทหน้าที่ประเพณีพิธีกรรม จากพื้นที่เฉพาะ (กลุ่มชาติพันธุ์เขมร) เป็นพื้นที่สาธารณะ (ทุกกลุ่มชาติพันธุ์) เปลี่ยนจาก “เซ่นผีบ้าน (ครอบครัว)” เป็น “เซ่นผีเมือง” (จังหวัด) ดังนี้

-การสืบทอดสาระสำคัญและวิถีปฏิบัติเรื่องความกตัญญูตเวที่ต่อบรรพบุรุษที่

ล่าวลับ

ในพื้นที่ดั้งเดิม กิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับผีบรรพบุรุษซึ่งจัดขึ้นที่วัดและที่บ้าน ล้วนเป็นกิจกรรมสำคัญที่ลูกหลานต้องยึดถืออย่างเคร่งครัด ประกอบด้วยพิธีเซ่นไหว้ภายในครอบครัวหรือสายตระกูล ช่วงวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 พิธีกระเซอโฎนตาตั้งแต่การแห่ การสวดช่วงบ่ายและค่ำของวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 พิธีเทกระเซอ ช่วงเช้ามืดวันแรม 15 ค่ำ เดือน 10 และพิธีส่งดวงวิญญาณบรรพบุรุษกลับบ้าน ในวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 ทุกกิจกรรมล้วนเป็นพิธีกรรมที่ “คน” ปฏิบัติต่อ “ผี” โดยตรง

ในพื้นที่ใหม่ ทั้ง 4 พิธีข้างต้น ยังคงได้รับการสืบทอด แต่ปรับให้เหมาะสมกับสถานที่เวลา และผู้รับการเซ่นไหว้ที่ถูกแปลความหมายเป็นดวงวิญญาณบรรพบุรุษเจ้าเมือง

-การสืบทอดสาระสำคัญและวิถีปฏิบัติเรื่องความกตัญญูทเวทิต่อญาติผู้ใหญ่ที่ เคารพนับถือ

ในพื้นที่ดั้งเดิม “จุนโฌนตา” คือกิจกรรมที่แสดงให้เห็นความสัมพันธ์อันงดงามระหว่างคนกับคน นอกจากเป็นวิธีการที่บรรพชนใช้อบรมสั่งสอนลูกหลานมาแต่ครั้งโบราณ ยังคือเครื่องร้อยรัดผู้คนทุกสถานภาพให้แน่นแฟ้น ทั้งบุคคลร่วมสายเลือด คือปู่ย่าตายายกับลูกหลาน พ่อแม่กับลูก รวมถึงบุคคลต่างสายเลือด คือคนเผ่าคนแก่กับผู้อ่อนอาวุโสในชุมชนทำให้ผู้เยาว์ได้แสดงกตเวทิตาคุณต่อผู้ที่ตนและครอบครัวเคารพนับถือ แสดงความรักความเอาใจใส่ มีโอกาสใกล้ชิดมากขึ้นและมอบข้าวของเงินทองให้

ในพื้นที่ใหม่ ผู้จัดงานยังคงสืบทอดสาระสำคัญของกิจกรรมนี้ไว้ โดยกำหนดให้ทุกชุมชนที่เข้าร่วมพิธีได้เตรียมขนม ข้าวต้ม ผลไม้ จัดใส่ภาชนะที่งดงามเพื่อให้ตัวแทนมอบแก่ผู้หลักผู้ใหญ่ที่ชาวสุรินทร์เคารพนับถือ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด อดีตผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้บริหาร ผู้อาวุโส ในจังหวัด ปราชญ์สาขาต่าง ๆ ก่อนพิธีแซนโฌนตาเจ้าเมือง และพิธีสงฆ์

-การสืบทอดสาระสำคัญและวิถีปฏิบัติเรื่องการตอบแทนพระพุทธศาสนา หรือ การดำรงตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

ในพื้นที่ดั้งเดิม พระสงฆ์มีบทบาทสำคัญตั้งแต่ต้นจนจบพิธี การทำหน้าที่ของพระสงฆ์แสดงให้เห็นอิทธิพลของพุทธศาสนาที่มีต่อคนในสังคมว่า แม้ศาสนาพุทธจะเข้ามาภายหลัง แต่ก็สามารถประสมกลมกลืนกับศาสนาผีที่ดำรงอยู่คู่สังคมมาก่อนอย่างแนบสนิท เชื่อมร้อยด้วยความเชื่อเรื่อง “บุญและการอุทิศ” เพราะชาวพุทธต่างเชื่อตรงกันว่า การทำบุญให้ผู้ล่วงลับจำต้องอาศัยพระสงฆ์เป็นสื่อกลาง มิฉะนั้นบุญจะไปไม่ถึง ดังนั้นพระสงฆ์จึงไม่ได้เป็นแค่เพียงผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา แต่เป็นที่พึ่งของญาติโยม และดวงวิญญาณ จนนำมาสู่ความนิยมที่จะทำบุญกับวัดและพระสงฆ์ เพราะเชื่อว่าจะได้อานิสงส์สูงตามไปด้วย ยิ่งไปกว่านั้นนับตั้งแต่วันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 ต่อเนื่องยาวไปจนถึงวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 เป็นช่วงของการเข้าวัด ทำบุญ รักษาศีล เจริญภาวนา และทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาของชาวบ้านเมื่อว่างเว้นจากงานในนาไร่

ในพื้นที่ใหม่ พิธีกรรมทางพุทธศาสนายังคงอยู่ในลักษณะปรับให้สอดคล้องกาลเทศะ เมื่อกิจกรรมจัดขึ้นหลังเที่ยงวัน การถวายภัตตาหารเพลจึงเปลี่ยนเป็นการถวายเครื่องไทยธรรม ซึ่งมีนัยเกี่ยวข้องกับ “กันช็อง” ส่วนพิธีสวดส่งผลบุญแก่ดวงวิญญาณ หรือ “โชตदार” ก็ย้ายสถานที่จาก ศาสนสถานมาเป็นลานอนุสาวรีย์ การที่ผู้จัดงานยังคงรักษาพิธีสงฆ์ในพื้นที่ประเพณี จึงจัดความห่วงกังวลของชาวเมือง ทำให้มั่นใจได้ว่าเจ้าเมืองจะได้รับเครื่องเซ่นที่ลูกหลานชาวสุรินทร์ตั้งใจจัดเตรียมอย่างแน่นอน พระสงฆ์จึงมีความหมายในฐานะเครื่องประกันความอบอุ่นใจ สบายใจ และให้ความเชื่อมั่นแก่ประชาชน

การผลิตซ้ำและนำเสนอพิธีกรรมย่อยต่าง ๆ ของงานบุญแซนโฌนตาอย่างร่วมสมัย แสดงถึงความพยายามที่จะรักษาแก่นของงานบุญแบบดั้งเดิมให้คงอยู่ โดยการปรับให้เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนไป กล่าวคือประเพณียังคงทำหน้าที่ยึดโยงดวงวิญญาณบรรพชน พุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนไว้ด้วยกัน ผ่านกิจกรรมจูนโฌนตา แซนโฌนตา พิธีสงฆ์ และจะกันเจอโฌนตา ถึงแม้ว่าการจัดงานโดยภาครัฐจะมีการปรับรูปแบบหรือขั้นตอนเพื่อให้สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ที่เปลี่ยนไป แต่สาระสำคัญของงานบุญดั้งเดิมก็ยังคงได้รับการรักษาไว้ และสืบทอดให้คงอยู่มาตลอดระยะเวลา 10 ปี

ภาพที่ 122 พิธีจูนโฌนตา พิธีแซนโฌนตา และพิธีสงฆ์ในงานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ

5.1.2 การนำเสนอานาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา กระแสพัฒนาแบบทุนนิยมเป็นสิ่งที่ผู้ปกครองยอมรับ และยากที่จะแข็งขึ้น ฉลาดชาย รมิตานนท์ กล่าวถึงกระแสโลกาภิวัตน์ที่ไหลบ่าอย่างรุนแรงนี้ว่า “ถึงไม่เห็นด้วยก็ยากที่จะปฏิเสธแรงบีบจากทุนนิยมโลก เพื่อสร้างความชอบธรรมแก่การพัฒนา จึงมีการผลิตอัตลักษณ์ไทยใหม่ ๆ เกิดขึ้นมา และมักจะวนเวียนอยู่บนมนต์คำเรื่อง “การพัฒนา” “ความเจริญ” “ความก้าวหน้า” “ความทันสมัย” “ความมั่งคั่งร่ำรวย” “น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี มีงานทำ” สะท้อนเรื่องการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ไทยได้เป็นอย่างดี เวลาผ่านไปเพียงไม่กี่ทศวรรษ สังคมไทยได้กลายเป็นสังคมที่มีความหลากหลาย แตกต่างซับซ้อน เคลื่อนไหวและขัดแย้งตลอดเวลา” (ฉลาดชาย รมิตานนท์, 2544: 172)

การพยายามสร้างอัตลักษณ์ไทยโดยรัฐส่วนกลางเพื่อสร้างความเป็น “เรา” ให้เป็นกลุ่มก้อนเดียวกันปรากฏให้เห็นมาตั้งแต่อดีต เช่น การกำหนดให้คนไทยใช้ภาษาไทยเป็นภาษาราชการ เพื่อปกป้องความเป็น (คน) ไทย หรืออัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับสถาบันชาติ ศาสนา (พุทธ) และพระมหากษัตริย์ ซึ่งจะแสดงให้เห็นอย่างเด่นชัดไปตามเงื่อนไข และสถานการณ์ต่าง ๆ ดังปรากฏว่าช่วงที่ประเทศไทยเกิดวิกฤติเศรษฐกิจ ผู้สร้างภาพยนตร์ก็จะผลิตภาพยนตร์แนวรักชาติ รักแผ่นดิน เช่น บางระจัน สุริโยทัย ตำนานสมเด็จพระนเรศวร ออกมาต่อเนื่อง รวมถึงการสวมใส่เสื้อสีต่าง ๆ สายรัดข้อมือ (ริชแบนด์) อย่างพร้อมเพรียงในโอกาสสำคัญต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับสถาบันกษัตริย์

ปี พ.ศ. 2528 คณะรัฐมนตรีสมัยรัฐบาลพลเอกเปรม ติณสูลานนท์ ประกาศนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวกว้างขวางยิ่งขึ้น ให้แต่ละจังหวัดกำหนด “คำขวัญประจำจังหวัด” ขึ้นมา โดยนำเอกลักษณ์และทรัพยากรที่มีศักยภาพเพื่อการท่องเที่ยวมาผูกร้อย และกำหนดใช้พร้อมกันทุกจังหวัดเป็นครั้งแรก เมื่อต้นปี พ.ศ. 2529 นิยามเหล่านั้นจึงกลายเป็นภาพแทนของราชการส่วนท้องถิ่นที่พยายามผสมผสานวิถีชีวิตพื้นบ้านในสังคมไทยอย่างกลมกลืน เช่น

จังหวัดสมุทรปราการ ใช้คำขวัญ “ป้อมยุทธนาวี พระเจดีย์กลางน้ำ ฟาร์มจระเข้ใหญ่ งามวิไลเมืองโบราณ สงกรานต์พระประแดง ปลาสลิดแห้งรสดี ประเพณีรับบัว ครบถ้วนทั่วอุตสาหกรรม”

จังหวัดลพบุรี ใช้คำขวัญ “วังนารายณ์คู่บ้าน ศาลพระกาฬคู่เมือง ปรางค์สามยอดลือเลื่อง เมืองแห่งดินสอพอง เขื่อนป่าสักชลสิทธิ์เกริกก้อง แผ่นดินทองสมเด็จพระนารายณ์”

จังหวัดเชียงราย ใช้คำขวัญ “เหนือสุดในสยาม ชายแดนสามแผ่นดิน ถิ่นวัฒนธรรมล้านนา ล้ำค่าพระธาตุดอยตุง”

จังหวัดภูเก็ต ใช้คำขวัญ “ไข่มุกอันดามัน สวรรค์เมืองใต้ หาดทรายสีทอง สองวีรสตรี บารมีหลวงพ่อแช่ม”

จังหวัดกาฬสินธุ์ ใช้คำขวัญ “เมืองฟ้าแดดสงยาง โปงลางเลิศล้ำ วัฒนธรรมผู้ไทย ผ้าไหมแพรวา ผาเสวยภูพาน มหาธารลำปาว ไดโนเสาร์สัตว์โลกล้านปี”

จังหวัดนครราชสีมา ใช้คำขวัญ “เมืองหญิงกล้า ผ้าไหมดี หมี่โคราช ปราสาทหิน ดินด่านเกวียน”

จังหวัดสุรินทร์ ใช้คำขวัญ “สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม” เป็นต้น

รัฐบาลดังกล่าวยังผลักดันบทบาทด้านการท่องเที่ยว โดยประกาศปีแห่งการท่องเที่ยวไทย พ.ศ. 2530 ตั้งแต่เดือนมกราคม พ.ศ. 2530 ไปจนถึงเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2531 ทำให้การนำเสนออัตลักษณ์ท้องถิ่นเกิดประสิทธิผลและพัฒนาต่อเนื่อง คนไทยและชาวต่างชาติได้รู้จัก

วัฒนธรรมที่กระจายทั่วทุกภูมิภาค เกิดความรู้ความเข้าใจจากการมีประสบการณ์ตรงผ่านการท่องเที่ยว และการมีส่วนร่วมในกิจกรรม

ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ นอกจากมีจุดเด่นที่การสืบทอดสาระสำคัญ และวิถีปฏิบัติที่เป็นอัตลักษณ์ของงานบุญแซนโฎนตาของกลุ่มเขมร ผ่านการแสดงออกด้วยความเคารพและการระลึกถึงคุณงามความดีต่อคน 3 กลุ่มระดับจังหวัด ยังมีกิจกรรมต่าง ๆ ที่ภาครัฐสร้างสรรค์เพิ่มเติม เช่น ขบวนแห่รอบเมืองที่มีทุกภาคส่วนเข้าร่วมมากกว่า 20 ขบวนทุกปี กิจกรรมบันเทิงบนเวที นิทรรศการความรู้เกี่ยวกับประเพณีพิธีกรรม การนำเสนออาหารพื้นเมืองทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ รวมถึงดนตรี นาฏศิลป์ และการขับร้องหน้าปะรำพิธี ทั้งก่อนและขณะประกอบพิธีกรรม ศักดิ์สิทธิ์ ถึงแม้กิจกรรมหลักเป็นเรื่องของกลุ่มเขมรมาก่อน แต่เมื่อประเพณีประดิษฐ์ถูกออกแบบใหม่โดยไม่ปิดกั้นกลุ่มต่าง ๆ จึงเป็นโอกาสและช่องทางสำคัญให้อัตลักษณ์ของกลุ่มชาติพันธุ์อื่น และอัตลักษณ์จังหวัดสุรินทร์ ที่ผู้คนอาจรับรู้กันมาบ้างแล้วได้ถูกผลิตซ้ำและนำเสนอให้เห็นอีกครั้ง

จากการสังเกตการณ์งานประเพณี พบการนำเสนออัตลักษณ์ที่บ่งบอกความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในจังหวัดหลายประการ ดังปรากฏว่า *กลุ่มส่วย* จากบ้านตากกลาง บ้านกะโพ อ.ท่าตูม มีการนำช้าง จำนวน 9 เชือก มาแห่หน้าขบวนทุกปี บางปีมีการผสมผสานวัฒนธรรมโดยมีการทำเครื่องประดับเงินแบบเขมรไปประดับให้ช้าง สร้างความแปลกตาแต่ลงตัว ดึงดูดผู้ชมได้ นอกจากนี้ ส่วยกลุ่มต่าง ๆ ทั้งจากอำเภอจอมพระ อำเภอท่าตูม อำเภอสำโรงทาบ อำเภอสังขะ ต่างก็แสดงอัตลักษณ์ย่อยของตนผ่านการแต่งกายด้วยชุดประจำกลุ่มอย่างสวยงาม *กลุ่มลาว* จัดสำหรับเครื่องเช่น โดยใช้ข้าวเหนียวและเน้นกับข้าวที่ปรุงจากเนื้อวัว (ทั้งสดและดิบ) ซึ่งเป็นวิถีการกินในกลุ่มตน บางปีก็ทำหุ่นจำลองนักร้องหมอลำ ซึ่งบ่งบอกวัฒนธรรมลาวมาแต่ต้นประกอบเพลงหมอลำบรรณ สร้างความสนุกสนานแก่ขบวน ส่วน *กลุ่มจีน* แม้ไม่ปรากฏการมาร่วมกิจกรรมเป็นชุมชนอย่างเด่นชัดเหมือนกลุ่มอื่น ๆ (ยกเว้นผู้นำองค์กรภาครัฐ และเอกชนที่ได้รับเชิญมาร่วมพิธีเช่นไหว้) แต่อาหารที่ชาวสุรินทร์รับรู้ร่วมกันว่าเป็นสิ่งบ่งบอกความเป็นชาวจีนในสุรินทร์ คือ “ผักกาดหวานตราสามฝั้ง” ซึ่งสามี-ภรรยาชาวจีนอพยพจากแต่จิว (ต้นตระกูล “เจียรวัฒนาการ”) เป็นผู้คิดค้น ก็ถูกแปรรูปและจัดอยู่ในสำหรับเครื่องเช่น และจัดอยู่ในชุดเครื่องจุนโฎนตาเช่นกัน หรือ พบว่ามีชาวจีนบางครอบครัวขอจัดชุดเครื่องเช่นมาร่วมในปะรำพิธี ที่นอกจากมีหัวหมูเป็นหลักแล้ว ขนม และผลไม้มงคลที่บ่งบอกความเป็นกลุ่มชาวจีน เช่น สาลี่ ส้ม แอปเปิ้ล ขนมเปี๊ยะ ขนมแข่ง ขนมปุยฝ้าย ฯลฯ ก็จัดมาร่วมเป็นจำนวนมาก รวมทั้งพบแทรกอยู่ในสำหรับที่ชาวบ้านจากชุมชนต่าง ๆ นำมาเข้าร่วม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในปี พ.ศ. 2559 ที่มีชุมชนเฉพาะในเขตเทศบาลมาเข้าร่วมมากกว่า 30 ชุมชน ขนม และผลไม้มงคลเหล่านี้ ก็พบมากขึ้นตามไปด้วย

นอกจากนี้ยังพบกิจกรรมรวมของ*กลุ่มเขมร ลาว ส่วย* ที่อาศัยอยู่บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิ 105 คุณภาพดีที่สุดของประเทศ ได้ร่วมกันแสดงวิถีวัฒนธรรมข้าวหอมสุรินทร์ ตั้งแต่ปลูก เก็บเกี่ยว จนถึงขั้นแปรรูปจากข้าวเปลือกเป็นข้าวสาร ผ่านขบวนแห่อย่างสร้างสรรค์ให้นักท่องเที่ยวและคนนอกได้เห็น

อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เหล่านี้ นอกจากถูกนำเสนอผ่านขบวนแห่ โดยชาวสุรินทร์ทุกกลุ่ม ยังได้รับการนำเสนอไว้หลายช่วงกิจกรรมตลอดงานประเพณี จากการสังเกตเห็นได้ชัดเจนว่า อัตลักษณ์ส่วนใหญ่สัมพันธ์กับคำขวัญประจำจังหวัด ทำหน้าที่บอกตัวตนชาติพันธุ์ ขณะเดียวกันก็บ่งบอกความเป็นจังหวัดสุรินทร์ให้ผู้คนได้รับรู้ เมื่ออัตลักษณ์เหล่านี้ผ่านการ “ชม ชิม แซะ แซร์” ย่อมเกิดการกระจายข่าวสาร และขยายฐานการรับรู้สู่วงกว้างอีกทางหนึ่ง น่าสนใจว่า หากทุกอัตลักษณ์ทำหน้าที่อย่างสอดคล้องประสานกันในงานประเพณีเดียว โดยมีพลังมวลชนจากทุกกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมกันนำเสนอ ก็น่าจะช่วยสร้างภาพจำแก่ผู้ชม และนักท่องเที่ยวคนนอกว่า *ประเพณีแซะแซร์* ปรากฏตาม *บุษราคัม* เป็นประเพณีเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษของจังหวัดสุรินทร์ เป็นพื้นที่รวมของเด่นของดีเมืองสุรินทร์ไปพร้อมกัน

ภาพที่ 123 การใช้ภาพปราสาทเป็นฉากหลัง

บุญยสฤกษ์ อเนกสุข นักวิชาการการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมเสนอมุมมองที่น่าสนใจว่า “เมื่อพื้นที่ (space) ซ้อนทับกันระหว่างการอนุรักษ์ความดั้งเดิม (authentic) ของชาติพันธุ์ไม่เอื้อให้ทำหน้าที่ (function) ตอบสนองกับโลกปัจจุบัน การท่องเที่ยวจึงกลายเป็นกลไกเอื้อให้เกิดกิจกรรมผลิตซ้ำอัตลักษณ์กลุ่มขึ้น ผ่านการมีส่วนร่วมของหลายภาคส่วนที่เป็นนานาชาติพันธุ์ ดังนั้น จึงอาจกล่าวได้ว่า พื้นที่นี้เป็นชุมทางของการแสดงออกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่อการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” (บุญยสฤกษ์ อเนกสุข, สัมภาษณ์, 9 กุมภาพันธ์ 2560) ดังนั้น ทั้งพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ กิจกรรมสาระ

และความสนุกสนานบันเทิง โดยเฉพาะอย่างยิ่งขบวนแห่ที่บรรจ้อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์อันหลากหลาย ในจังหวัด จึงส่งผลให้ประเพณีแห่ขันโขนตาบูชาบรรพบุรุษของจังหวัดสุรินทร์ มีความพิเศษแตกต่าง จากงานบุญแห่ขันโขนตาที่ดำรงอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิม และแตกต่างจากประเพณีแห่ขันโขนตาในพื้นที่อื่น

5.2 บทบาทในการให้ความบันเทิงแก่ผู้ร่วมงาน

นอกจากพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่ว่าด้วยการเช่นคนตาย ไหว้คนเป็น และพิธีสงฆ์ ผู้ร่วมงานยังสามารถรับความสุข สนุกสนาน จากกิจกรรมบันเทิงหลายรายการที่ผู้จัดงานเลือกมานำเสนอ สรุปได้ 3 ประการ ได้แก่ ความบันเทิงจากดนตรี การขับร้อง และนาฏศิลป์พื้นบ้าน ความบันเทิงจากกิจกรรมใหม่ที่ได้รับความนิยมมาเสนอแต่ละปี และความบันเทิงช่วงพิธี “จะกันเจอโขนตา”

5.2.1 ความบันเทิงจากดนตรี การขับร้อง และนาฏศิลป์พื้นบ้าน

การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์ ทั้งดนตรี การขับร้อง และนาฏศิลป์ ให้คุณค่าด้านอารมณ์โดยตรง ความเป็นสากล ไม่จำกัดกลุ่มผู้เสพ ทุกคนจึงสามารถชื่นชมและรับความสุขจากการแสดงเหล่านี้ อย่างเต็มเปี่ยม จากการวิเคราะห์ข้อมูล พบว่าทุกปีผู้จัดได้เลือกสรรการละเล่นพื้นบ้านประเภทเจรียง กันตรึม มโหรี และนาฏศิลป์พื้นบ้านสุรินทร์หลากหลายชุด มาจัดแสดงเพื่อสร้างความบันเทิงแก่ผู้ร่วม พิธีและผู้ชมงาน โดยนำเสนอผ่านขบวนแห่ บนเวทีไผทสราญ และบริเวณหน้าปะรำพิธี

กรณีของขบวนแห่รอบเมือง เมื่อผู้จัดงานเชิญน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ศิลปินพื้นบ้านที่มีชื่อเสียง ที่สุดในจังหวัดและแถบอีสานใต้ มาขับร้องกันตรึมสด บรรยายประวัติความเป็นมาและความสำคัญของ ประเพณีแห่ขันโขนตา ด้วยเสียงอันไพเราะ และความมีชื่อเสียงของศิลปิน ทำให้เนื้อหาที่นำเสนอ สามารถเรียกความสนใจจากผู้ชม สกกดผู้ฟัง ทั้งภายในและภายนอกขบวนได้ หรือ เมื่อนำการแสดง ทั้ง 4 ชนิด ได้แก่ เจริญ กันตรึม มโหรีพื้นบ้าน และระบำรำฟ้อน มาแสดงบนเวทีไผทสราญ และหน้า ปะรำพิธีก่อนประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์ ก็สามารถสร้างความสุข สนุกสนานแก่ผู้ชมที่อยู่รอบปะรำพิธี

ทั้งนี้ ในระยะ 3 ปีหลัง เมื่อจบพิธีเทกระเซอ จะมีการบรรเลงเพลงกันตรึมสดจากคณะ นักดนตรีพื้นบ้าน นำโดยครูเผย ศรีสวาท ให้ทุกคนได้ร่ายรำร่วมกัน ขณะที่บางปีมีการเปิดแผ่นซีดีให้ ชาวเมืองได้ร่วมสนุกอย่างต่อเนื่อง วิธีการเช่นนี้ทำให้ทุกคนมีโอกาสเสพสุนทรีย์ะทางดนตรีและการ แสดงอย่างใกล้ชิด ได้เห็นภาพ ได้ฟังเสียง ได้โยกย้ายรำรำ ได้ปรบมือตามจังหวะ หรือแม้แต่ร้องคลอ ไปกับศิลปิน แสดงถึงคุณภาพของการละเล่นพื้นบ้านที่มีต่อผู้เสพ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในแง่การช่วย ปลดปล่อยความเครียดจากภาระหน้าที่ประจำวัน และสร้างความผ่อนคลายทางใจ ทั้งแก่นักแสดง และผู้ชม

ภาพที่ 124 ความสุขของชาวสุรินทร์เมื่อได้รำกันตรึมร่วมกัน

5.2.2 ความบันเทิงจากกิจกรรมใหม่ที่ได้รับเลือกมานำเสนอแต่ละปี

ทุกปีจะมีการเพิ่ม ลด หรือ ปรับเปลี่ยนหมุนเวียนกิจกรรมอื่น ๆ เพื่อสร้างความบันเทิงตลอดเวลา เช่น ปี พ.ศ. 2559 ได้เพิ่มกิจกรรมที่เวทีฟิโอสราญ 3 อย่าง ได้แก่ การแข่งขันชุดมะพร้าว การแสดงนาฏยมวยไทยของยุวชน และกิจกรรมสอนน้องรำกันตรึม ทั้งหมดล้วนเป็นสีสันของงาน และสร้างความสุขแก่ทุกคน ตั้งแต่ผู้แข่งขัน คณะกรรมการ ผู้ชม ไม่เว้นแม้แต่พิธีกรบนเวที

การแข่งขันชุดมะพร้าวแบบโบราณ ทั้งในรุ่นเยาวชน และรุ่นประชาชน ความสนุกสนานเริ่มต้นตั้งแต่ลีลาการชุด ถึงแม้กติการะบุชุดว่า ผู้ที่ชุดเนื้อมะพร้าวได้มากที่สุดภายใน 5 นาทีเป็นผู้นชนะ แต่เมื่อเข้าสู่การแข่งขันจริง ๆ กลับพบว่าแต่ละคนเน้นความสนุกรื่นเริงมากกว่าการชิงรางวัล โดยเฉพาะอย่างยิ่งการแข่งขันรุ่นประชาชน แต่ละคนต่างวาดลวดลายประดิษฐ์ทำชุดมะพร้าวเพื่อเรียกเสียงหัวเราะ สร้างความสนุกสนานเป็นหลัก แม้แต่ชาวต่างชาติที่อาจฟังภาษาไทย ภาษาถิ่นไม่ออก เมื่อเห็นภาพการแข่งขันโลดโผนก็พลอยสนุกไปด้วย จนต้องขอถ่ายภาพผู้เข้าแข่งขันและกระต่ายชุดมะพร้าวเป็นที่ระลึก หลังการแข่งขันเสร็จสิ้น หรือ กิจกรรมออกกำลังกายที่ผสมผสานวัฒนธรรมการต่อสู้ของไทย ในชื่อ “นาฏยมวยไทย” ของเด็ก ๆ โรงเรียนตำรวจตระเวนชายแดน ท่านผู้หญิงสุประภาดา เกษมสันต์ จังหวัดสุรินทร์ จากการสังเกตเห็นได้ชัดว่า ผู้ชมชาวต่างชาติซึ่งมีความสนใจศิลปะแม่ไม้มวยไทยที่ผสมผสานระหว่างความงามและความฮึกเหิมของท่วงท่าอยู่แล้ว ดูจะสนใจการแสดงชุดนี้เป็นพิเศษ ดังปรากฏว่ามีนักท่องเที่ยวต่างชาติบางคนยกมือ ยกขา ออกท่าทางตาม

ส่วนกิจกรรม “สอนน้องรำกันตรึม” เป็นช่วงเวลาที่ผู้ร่วมเล่น และผู้ชมได้รับทั้งความรู้และความบันเทิง กล่าวคือหลังจากศิลปินน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ และคณะนักแสดงจากหมู่บ้านวัฒนธรรม “บ้านดงมัน” แสดงกันตรึมพื้นบ้านจบ ศิลปินได้อธิบายความหมายของเพลง ให้ความรู้เกี่ยวกับท่วงทำนองต่าง ๆ ของกันตรึม และสาธิตทำรำกันตรึมพื้นฐานให้ดู จากนั้นได้เชิญชวนผู้ชมขึ้นมามีส่วนร่วมบนเวที ครั้นไม่มีใครกล้าขึ้นไป อาจเพราะเขินอาย ศิลปินจะใช้วิธีดันกันตรึมสดในจังหวะสนุกสนานเชิญชวนนักเรียน โดยเอ่ยชื่อจากเสียงโทรทัศน์ด้านล่างเวที ผู้กทำนองกันตรึมเป็นรายบุคคล กิจกรรมบายนั้นแสดงให้เห็นว่า ปฏิภาณของศิลปินและประสบการณ์ของรุ่นพี่นางรำจากหมู่บ้านวัฒนธรรมบ้านดงมัน สามารถทำให้นาฏศิลป์พื้นบ้านอันเป็นเรื่องยากสำหรับเด็กรุ่นใหม่กลายเป็นเรื่องง่ายและสนุกสนาน

ภาพที่ 125 กิจกรรมการแสดงนาฏยมวยไทย กิจกรรมที่สอนน้องรำกันตรึม และการแข่งขันชุดมะพร้าว

การสัมภาษณ์ความรู้สึกของนักแสดงที่นำการละเล่นพื้นบ้านมาสร้างความบันเทิงในงานประเพณี รวมถึงกลุ่มเยาวชนที่ประกวดกันตรึมพื้นบ้านและกันตรึมพื้นบ้านประยุกต์ พบคำตอบในทำนองเดียวกันว่า ภูมิใจที่ได้ร่วมกันอนุรักษ์สืบสานการละเล่นพื้นบ้านให้คงอยู่คู่จังหวัด ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่า ในเวทีการแข่งขัน เกียรติบัตรและเงินรางวัลเป็นเป้าหมายสูงสุดก็จริง แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธว่า กิจกรรมนี้สร้างความสุข ความสนุกสนาน แก่ผู้แข่งขัน คณะกรรมการตัดสินการประกวด และผู้ชมได้เช่นเดียวกัน

5.2.3 ความบันเทิงช่วงพิธี “จะกันเจอโฌนตา”

การทะเลาะเชอ เป็นกิจกรรมลำดับสุดท้ายที่ทุกคนรอคอย เนื่องจากเป็นความสนุกสนานที่ประชาชนจะได้แสดงออกเต็มที่ สนุกกับการกระเซ้าเย้าแหย่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งช่วง การชิงของจากกระเชอเป็นโอกาสที่หญิงชายถูกเนื้อตัวกันได้โดยไม่โกรธเคือง สามารถคิดวิธีแกล้งกันอย่างสนุกสนาน ดังปรากฏว่า ผู้ใหญ่บางคนเลือกที่จะยกกระเชอวิ่งหนีให้คนอื่น ๆ โดยเฉพาะเด็ก ๆ ตามแย่ง

ความรื่นเริงของผู้คน อาจวัดได้จากรอยยิ้ม เสียงหัวเราะ และความอึดอ้อมเมื่อได้รับสิ่งมงคลกลับไปบ้าน ความสุขทางใจแม้ไม่อาจประเมินได้ด้วยสายตา แต่หากคนเรามีความเชื่อตรงกันว่าอาหารที่ผ่านพิธีสวดคือสิ่งมงคล ข้าวของเครื่องใช้ พิษพันธัญญาหารที่ผีบรรพบุรุษเจ้าเมืองทิ้งไว้ให้เป็นสิ่งที่ดี การได้รับสิ่งของเหล่านี้มาครอบครองย่อมสร้างความสุขภายในอย่างไม่อาจปฏิเสธ

เท่าที่สังเกต การชิงกระเชอของคนแต่ละวัยจะไม่เหมือนกัน เพราะต่างเลือกเอาเฉพาะสิ่งของที่ตนสนใจ และเห็นความสำคัญ เด็ก ๆ และวัยรุ่นจึงมักเลือกสิ่งของที่รับประทานได้ เช่น ขนม ข้าวต้ม ผลไม้ ส่วนผู้ใหญ่โดยเฉพาะผู้สูงอายุมักเลือกพันธุ์ไม้ เช่น กล้วย อ้อย ชিং ข่า นำไปปลูกที่บ้านเพื่อความอุดมสมบูรณ์ และสิริมงคล

ความสุขอีกอย่างหนึ่งที่เกิดขึ้นในช่วงทะเลาะเชอโฌนตา และไม่ปรากฏในพื้นที่ดั้งเดิม คือมีชาวบ้านบางกลุ่ม โดยเฉพาะคนแก่และเด็ก ได้นำแป้ง และเครื่องหอมจากชุดเครื่องเซ่นทาให้กัน ทำให้ได้รับความเออะประอแป้ง และได้รับความสุข ความสนุกสนานจากกิจกรรมด้วย

ภาพที่ 126 ความสุขของชาวสุรินทร์ช่วงกิจกรรมทะเลาะเชอ

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักเรียน นิสิต นักศึกษา คณาจารย์ ผู้ร่วมในงานประเพณี ผู้ชม (นักท่องเที่ยว) ทั้งชาวไทย และชาวต่างชาติ ทำให้ทราบทัศนคติและความรู้สึกที่คนเหล่านี้ได้รับเมื่อสัมผัสบรรยากาศงานประเพณี เสนอเป็นตัวอย่าง ดังนี้

ก. กลุ่มนักเรียน นิสิตนักศึกษา คณะครู และผู้ร่วมขับเคลื่อนประเพณี

นักเรียน นิสิต นักศึกษาที่มาเที่ยวชมงาน แบ่งได้เป็น 2 กลุ่ม *กลุ่มแรก* เป็นกลุ่มที่อาจารย์ให้มาเก็บข้อมูลทางวัฒนธรรม ซึ่งกลุ่มนี้มีจำนวนเพิ่มขึ้นทุกปี มาจากหลายสถาบัน เช่น โรงเรียนสิรินธร มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ และวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี เป็นต้น *กลุ่มที่สอง* เป็นกลุ่มที่ตั้งใจมาเที่ยวงานโดยเฉพาะ ตัวแทนจากทั้งสองกลุ่มได้แบ่งปันประสบการณ์จากการเที่ยวชมกิจกรรมต่าง ๆ กล่าวคือ

ศิริพร งามเจริญ เกศสุดา สารเสนา จุฑามาศ ประยงค์หอม สุทธิดา พาหุรักษ์ ธนาภรณ์ หัตถกล้า น้ำเพชร รอดเผ่า และณัฐริกา อินทรามะ นิสิตชั้นปีที่ 1 สาขาการท่องเที่ยวและการโรงแรม มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ ทุกคนกล่าวตรงกันว่า ประทับใจกิจกรรมขบวนแห่ และนิทรรศการอาหารพื้นเมืองอย่างมาก ได้ทั้งความรู้ และได้ทานขนมอร่อย ขนมบางชนิดไม่เคยรู้จักมาก่อน ได้ลองทำด้วย อยากให้มีกิจกรรมแบบนี้ต่อเนื่องทุกปี เพราะเป็นกิจกรรมที่ดีและควรสืบสานเพื่อบรรพบุรุษของเรา(ศิริพร งามเจริญ และคณะ, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ภาพที่ 127 นิสิต นักศึกษาที่ได้รับมอบหมายจากอาจารย์มาเก็บข้อมูลความรู้ต่าง ๆ จากงานประเพณี

ส่วนนิสิต นักศึกษา ที่ตั้งใจมาเที่ยวชมงานโดยเฉพาะ มักรวมตัวมากันเป็นกลุ่ม เช่น กิตติพงษ์ แสงแพชร นิสิตชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ ชาวอำเภอสำโรงทาบ กลุ่มชาติพันธุ์ส่วย ปีนี้มาเป็นที่ 3 กิตติพงษ์ กล่าวถึงสิ่งที่ประทับใจมากที่สุดคือ

พิธีกรรมช่วงบวงสรวง รู้สึกศักดิ์สิทธิ์ ชวนชวนลูกมากตอนที่แม่น้ำฝั่ง เมืองสุรินทร์ร้องบวงสรวง (กิตติพงษ์ แสงแพชร, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) ส่วน วีระ สุนทรทัย เป็นกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ตำบลเมืองที่ กำลังศึกษาชั้นปีที่ 4 มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ เล่าว่าประทับใจมากที่สุดคือ ขบวนแห่ชนะเลิศ จากเทศบาลตำบลสังขะ เนื่องจากมีการจำลองภาพวิถีชาวบ้านในขบวนรถ ทำให้ขบวนดูมีคุณค่าและโดดเด่นกว่าขบวนอื่น ๆ ที่เน้นเฉพาะความสวยงามอลังการ และยังย้ำตอนท้ายว่า “อยากให้มีโอกาสที่ดี ๆ เช่นนี้ไปเรื่อย ๆ เพราะรู้สึกภูมิใจในประเพณีวัฒนธรรมของจังหวัด” (วีระ สุนทรทัย, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) ซึ่งในปี พ.ศ. 2557 นี้ ขบวนจากเทศบาลตำบลสังขะได้รับรางวัลชนะเลิศขบวนแห่แซนโฎนตา

ประสงค์ โสมรัตน์านนท์ และสุทัศน์ โกรธกล้า ครูที่ปรึกษาวิชาการศึกษาศาสตร์ (IS) จากโรงเรียนสิรินธร ทั้ง 2 คน เป็นตัวแทนนั่งแห่บนหลังช้าง อาจารย์ประสงค์กล่าวว่า “ผมรู้สึกประทับใจความร่วมมือ ความสามัคคีของประชาชน และหวังจะให้องค์การบริหารส่วนจังหวัดจัดประเพณีต่อไปแบบนี้เรื่อย ๆ อีกทั้งได้มอบหมายให้นักเรียนเก็บข้อมูลวัฒนธรรมประเพณีไปนำเสนอด้วย” (ประสงค์ โสมรัตน์านนท์, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) ความประทับใจกิจกรรม และการสั่งให้นักเรียนเก็บข้อมูลเขียนรายงาน สะท้อนให้เห็นว่าหากผู้ใหญ่ตระหนักในคุณค่าของข้อมูลทางวัฒนธรรม และใช้โอกาสนี้ฝึกเด็กและเยาวชนได้เรียนรู้ ทำความเข้าใจ และจดจำประเพณีที่มีมาแต่โบราณของจังหวัด ถือเป็นการช่วยขัดเกลาเด็ก ๆ ได้ทางหนึ่ง ขณะเดียวกันก็เป็นการช่วยกันอนุรักษ์มรดกภูมิปัญญาที่ได้รับสืบทอดจากบรรพชนให้คงอยู่

ส่วนอาจารย์สุทัศน์ โกรธกล้า มีโอกาสเข้าร่วมกิจกรรมทุกปี รู้สึกประทับใจที่สุดคือ ขบวนแห่ช้าง และเครื่องเซ่นที่มากที่สุดในโลก อาจารย์หวังให้ประเพณีคงอยู่สืบไปโดยให้เหตุผลว่า “ประเพณีมีปรีศนาธรรมสอนลูกหลานให้รู้จักกตัญญูบรรพบุรุษ” (สุทัศน์ โกรธกล้า, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ปี พ.ศ. 2557-2558 ผู้วิจัยได้ติดตามการร่วมกิจกรรมของอาจารย์ทั้ง 2 คนและนักเรียนจากโรงเรียนสิรินธร ทราบว่าในรายวิชาการศึกษาศาสตร์ ทุกคนต้องทำรายงานเกี่ยวกับสิ่งที่ได้รับจากการเป็นตัวแทนโรงเรียนเข้าร่วมงาน อาจารย์สุทัศน์ ให้สัมภาษณ์เพิ่มเติมว่า ผลงานที่นักเรียนนำเสนอ สามารถสรุปคุณค่าหรือประโยชน์ของกิจกรรมที่พวกเขาได้รับจากการร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรม 4 ประการ ดังนี้

HEAD คือ ได้รับความรู้ภาคทฤษฎีเกี่ยวกับประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ
HEART คือ ได้เรียนรู้คุณธรรมจริยธรรม และร่วมแสดงความกตัญญูต่อบรรพบุรุษเจ้า

เมืองสุรินทร์ HAND คือ ได้ฝึกทักษะและปฏิบัติจริงเกี่ยวกับระเบียบขั้นตอนการชนโหนดา รวมทั้งได้ฝึกทำขนมพื้นเมืองในงานประเพณี และ HEALTH คือ ทำให้มีสุขภาพกาย สุขภาพจิตที่ดี มีความสุข อิ่มกาย อิ่มใจ และอิ่มบุญ

(สุทัศน์ โกรธกล้า, สัมภาษณ์, 30 มิถุนายน 2559)

ประคอง จักสูงเนิน สมัย มั่นยืน สายชล อนุศิริ พล สุพรรณกาล ลภัสรดา สุกุลทอง และทองสาย ส้ารวมจิต สมาชิกสมาคมแม่บ้านตำรวจจากสภอ. สังขะ ซึ่งร่วมอยู่ในขบวน “โกนเจาชนโหนดา พระยาเชียงฆะ” ของเทศบาลตำบลสังขะ ทั้งหมดให้สัมภาษณ์ว่ามีโอกาสร่วมงานเป็น ปีที่ 3 สิ่งประทับใจ คือ ขบวนแห่ การแต่งกาย วัฒนธรรม และการจัดงานในภาพรวม สำหรับสายชล อนุศิริ และพล สุพรรณกาล พี่นเพเป็นคนจังหวัดนครราชสีมา เมื่อย้ายตามสามีมารับราชการที่จังหวัดสุรินทร์ ทำให้มีโอกาสร่วมกิจกรรมนี้ ต่างประทับใจวัฒนธรรมประเพณีของจังหวัดสุรินทร์อย่างยิ่ง เพราะได้เห็นเอกลักษณ์ที่เป็นของตัวเองของจังหวัดสุรินทร์ (กลุ่มสมาชิกสมาคมแม่บ้านตำรวจ สภอ.สังขะ, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ส่วนนักท่องเที่ยวทั้งคนไทยและคนนอก ทั้งชาวไทยและชาวต่างชาติที่เข้าร่วมชมงาน ได้สะท้อนความรู้สึกที่มีต่อกิจกรรมต่าง ๆ ในงานประเพณีไว้เช่นกัน มีตัวอย่างดังนี้

ข. กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นคนใน

ทองมาก คำตรงใจ ชาวตำบลบุฤาษี มาเที่ยวงานเป็นครั้งแรกกับเพื่อนบ้าน 2-3 คน คุยยายเล่าว่าทราบข่าวการจัดงานจากคนข้างบ้าน อยากเห็นความยิ่งใหญ่ของประเพณีจึงได้มาชม เมื่อมาแล้วก็รู้สึกประทับใจทุกกิจกรรม และมีความสุขมากที่ได้มา (ทองมาก คำตรงใจ, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) ส่วน ดาวสวรรค์ วรรณทอง ชาวตำบลในเมือง กล่าวว่า “ชอบบรรยากาศที่มีการแขวนต๋วง (ธงชนะมาร-ผู้วิจัย) และขบวนแห่ที่มีคนแกใส่ชุดพื้นเมืองที่สุด” (ดาวสวรรค์ วรรณทอง, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

วรัญญา ตระกูลดี จากชมรมผู้สูงอายุ “บานไม่รู้โรย” มาชมงานประเพณีในนาม “วัฒนธรรม อำเภอสนม” ได้กล่าวถึงความรู้สึกที่เกิดขึ้นว่า “ประทับใจขบวนแห่ที่มีชาวเขมร ลาว ส่วย ไทย จีน มีความสุขที่เห็นการร่วมใจของทุกคนที่มาในงานเป็นพัน ๆ คน และคาดหวังว่าประเพณีนี้คงอยู่ตลอดไป” สิ่งที่ย้ำถึงความสุขที่ได้มาร่วมชมกิจกรรมในงาน คือคำพูดว่า “มาร่วมปีนี้ (2557) เป็นปีที่สามติดต่อกันแล้ว และตั้งใจจะมาตลอดไป” (วรัญญา ตระกูลดี, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ค. กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็นคนนอกจังหวัดสุรินทร์ (ชาวไทย)

กลุ่มนักท่องเที่ยวต่างถิ่น ที่ไม่ใช่นิสิตนักศึกษาที่มาเรียนในจังหวัดสุรินทร์ ได้ให้สัมภาษณ์ไว้หลายคน ยกตัวอย่าง ดังนี้

เฉลา เขาแก้ว และจันทนา คุณสุข ชาวจังหวัดศรีสะเกษ มาเที่ยวงานเป็นครั้งแรก ทั้งสองคนกล่าวว่า “ประทับใจ “ขนมโบราณ” ในนิทรรศการมีชีวิตที่สุด เพราะรสชาติอร่อย บางชนิดไม่เคยได้ทานมาก่อน อีกทั้งประทับใจชาวสุรินทร์ที่ความมีน้ำใจ และยิ้มแย้มแจ่มใสต้อนรับคนต่างถิ่น” (เฉลา เขาแก้ว และ จันทนา คุณสุข, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) ส่วน ดาวประกาย วาดเจียม ชาวจังหวัดอุบลราชธานี เพิ่งมาสอนหนังสือที่โรงเรียนบ้านไถงตรง จังหวัดสุรินทร์ (ประมาณหนึ่งปี) ปีนี้จึงเป็นปีแรกที่ได้มาชมงาน เธอกกล่าวว่า “ประทับใจการรำบวงสรวงพระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวางอย่างมาก” และแสดงความมุ่งมั่นว่า “หากยังทำงานอยู่ที่สุรินทร์ก็จะมาร่วมกิจกรรมทุกปี” (ดาวประกาย วาดเจียม, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

วรรณธิรา วิระวรรณ ชาวจังหวัดชุมพร มีโอกาสมาเที่ยวจังหวัดสุรินทร์เป็นครั้งแรก แต่ได้มาชมงานประเพณีนี้เป็นครั้งแรก วรรณธิราเห็นว่ากิจกรรมในงานบางส่วนใกล้เคียงกับงานบุญเดือนสิบของชาวใต้ เช่น ขนมบางชนิดอย่างขนมกันเตรียมของเขมรมีหน้าตาคล้ายคลึงกับขนมเจาะรูหรือเจาะหูของทางใต้อย่างมาก “รู้สึกประทับใจช่างแห่เครื่องเซ่น และการใช้ช้างในขบวนแห่” และย้ำว่า “หากมีโอกาสก็อยากจะได้มาชมอีก” (วรรณธิรา วิระวรรณ, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

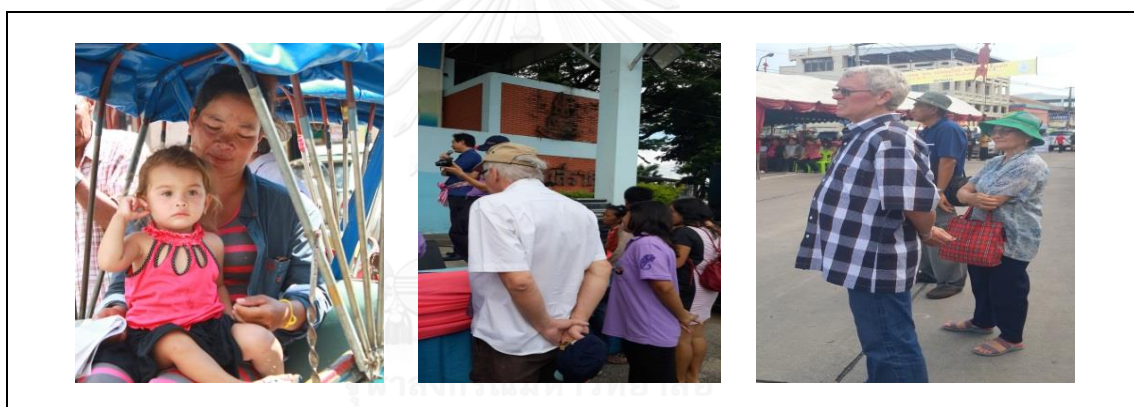
หากเปรียบเทียบจำนวนนักท่องเที่ยวที่มาชมงานกับประเพณีอื่น ๆ ที่ภาครัฐจัดขึ้นในรอบปี เช่น มหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์ ประเพณีตักบาตรบหลังช้าง งานเลี้ยงโต๊ะจีนช้าง งานเฉลิมฉลองปราสาทแห่งต่าง ๆ ฯลฯ จะพบว่าจำนวนนักท่องเที่ยวที่เป็นคนนอกจังหวัดยังมีไม่มากนัก ที่เป็นเช่นนี้ อาจเพราะผู้จัดงานยังคงเน้นชาวสุรินทร์เป็นกลุ่มเป้าหมายเพื่อแสดงพลังของความกตัญญู กตเวทิต่อบรรพบุรุษของจังหวัด หรืออดีตเจ้าเมืองผู้ล่วงลับเป็นสำคัญ การสังเกตตลอดระยะเวลา 5 ปี พบว่ามีจำนวนนักท่องเที่ยวคนนอกจังหวัดเพิ่มขึ้น และแปรไปตามจำนวนนิสิตนักศึกษา ผู้คนต่างถิ่นที่เข้ามาเรียน หรือ มาทำงานในจังหวัดสุรินทร์

ง. กลุ่มนักท่องเที่ยวที่เป็น “คนนอก” (ชาวต่างชาติ)

เมื่อกิจกรรมเน้นให้คนในได้ร่วมสืบสานประเพณีดั้งเดิม และทำกิจกรรมเพื่อเจ้าเมืองร่วมกัน จึงเห็นนักท่องเที่ยว “คนนอก” ไม่มากนัก โดยเฉพาะชาวต่างชาตินับว่ายิ่งมาเที่ยวชมน้อยมาก ส่วนหนึ่งคงเพราะเป็นงานประเพณีที่การท่องเที่ยวแห่งประเทศไทย (ททท.) ไม่ได้เข้ามาสนับสนุน อีกทั้งขาดการประชาสัมพันธ์ที่เข้มข้นอย่าง *มหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์* ที่จังหวัดจัดมามากกว่า 50 ปี ผู้วิจัยมีความเห็นว่า หากภาครัฐมุ่งหวังให้งานประเพณีเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

ประจำเดือนสิบอย่างจริงจัง อาจต้องมีการประชาสัมพันธ์เชิงรุกมากกว่านี้ เพื่อเชิญชวนให้คนนอกได้มาร่วมกิจกรรมมากขึ้น ส่วนคนในก็ต้องประชาสัมพันธ์เชิญชวน ให้ข้อมูล และสร้างความเข้าใจให้ตรงกันเกี่ยวกับจุดประสงค์ของการจัดงาน เพื่อที่จะได้มีคนในทุกกลุ่มชาติพันธุ์มาเป็นทั้งผู้ร่วมสืบสานงานประเพณี และผู้เที่ยวชมงานเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปี

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่น ที่มาทำวิจัยอยู่ในจังหวัดสุรินทร์เป็นเวลา 2 ปี ทราบว่าตลอด 2 ปี นักท่องเที่ยวคนนี้ก็มักมีโอกาสร่วมงานโดยตลอด กล่าวว่า “ประทับใจทุกกิจกรรมในงาน” พร้อมแสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับการเลือกวันจัดงานว่า “ทางจังหวัดน่าจะจัดวันหยุดราชการ คนจะได้เยอะกว่านี้” (อินานะ อิชิมารุ, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) ซึ่งผู้วิจัยค่อนข้างเห็นตรงกับคุณอินานะ เพราะการจัดในวันเวลาราชการจะส่งผลต่อจำนวนคนที่เข้าร่วมอย่างชัดเจน

ภาพที่ 128 นักท่องเที่ยวต่างชาติ (เขยชาวสุรินทร์)

เท่าที่สังเกต ชาวต่างชาติส่วนใหญ่ที่มาเที่ยวงานมักเป็นเขยสุรินทร์ที่กลับบ้านกับภรรยาเพื่อร่วมงานแซนโฎนตาในชุมชน ยังไม่ค่อยมีนักท่องเที่ยวที่ตั้งใจมาเที่ยวชมงานนี้โดยเฉพาะ แต่นับเป็นเรื่องดีที่ชาวต่างชาติเหล่านี้ค่อนข้างให้ความสนใจทุกกิจกรรมที่มีในงาน

ปัญหาเรื่องวัน-เวลาการจัดงาน ผู้จัดเองก็ยอมรับว่าส่งผลโดยตรงกับจำนวนผู้เข้าร่วม เพราะแต่ละปี ในแบบประเมินมักมีข้อเสนอแนะให้ปรับปรุงแก้ไขวัน-เวลาการจัดในปีถัดไป เสมอ ดังปี พ.ศ. 2557 มีข้อเสนอแนะว่าควรเลือกวันหยุดในการจัดจะได้มีคนมาร่วมมากขึ้น สอดคล้องกับข้อเสนอแนะของนักท่องเที่ยวชาวญี่ปุ่น ปีต่อมาจึงเลือกวันเสาร์ที่ 10 ตุลาคม 2558 เป็นวันจัดงาน ทำให้มีผู้ร่วมงานซึ่งเป็นคนต่างจังหวัดเพิ่มมากขึ้น ทั้งยังมีสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ มาสัมภาษณ์ และเก็บภาพในงานไปเผยแพร่ มากกว่าการจัดงาน 3 ปีที่ผ่านมา

ภาพที่ 129 สื่อมวลชนที่มาเก็บข้อมูลเพื่อเขียนข่าว และสารคดี

กรณีปี พ.ศ. 2559 แม้วันกำหนดจัดงานจะตรงกับช่วงสอบของนักเรียน แต่ถึงกระนั้นก็ไม่ได้กระทบต่อจำนวนผู้เข้าร่วม เพราะปีนี้มีความนิยมชมชอบในเขตเทศบาลกว่า 30 ชุมชน และชาวบ้านจากเขตรอบนอกยื่นความประสงค์เข้าร่วม ความพิเศษของงานในปีนี้ได้จัดคือยอดผู้สูงอายุมีมากกว่า ทุกปีที่ผ่านมา ส่วนขบวนแห่จากโรงเรียนต่าง ๆ พบน้อยกว่าปีก่อนด้วยเหตุผลที่กล่าวไป ในทางกลับกัน นิสิต นักศึกษาจากสถาบันอุดมศึกษาต่าง ๆ เช่น มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์ มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ และวิทยาลัยพยาบาลบรมราชชนนี กลับมีปริมาณการเข้าร่วมกิจกรรมมากขึ้น พบทั้งในขบวนแห่ พิธีเซ่น และกลุ่มที่ลงพื้นที่เก็บข้อมูลทำงานส่งอาจารย์

ภาพที่ 130 นักท่องเที่ยว/ผู้ชม นำผ้าหยาดหรือเสื้อมาจับจองพื้นที่เพื่อรอชม และร่วมพิธีเซ่นโถงตา

5.3 บทบาทในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมประจำเดือนสิบของจังหวัดสุรินทร์

ปัจจุบันแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เรียกได้ว่าเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สามารถสร้างสีสัน ความตื่นตาตื่นใจได้มาก เพื่อกระตุ้นปริมาณนักท่องเที่ยวให้เพิ่มขึ้น ในฐานะผู้นิยมบริโภควัฒนธรรมที่แตกต่างจากที่ (ชุมชนหรือท้องถิ่น) ตนเองมี หรือ สัมผัสในเวลาปกติ ในขณะที่ผู้ประกอบการลงทุน

ด้านการท่องเที่ยวเองก็เห็นประโยชน์ทางเศรษฐกิจ เนื่องจากไม่จำเป็นต้องลงทุนสร้างสิ่งดึงดูดใจทางการท่องเที่ยว (Tourism Attraction) สอดคล้องกับเหตุผลของหน่วยงานรัฐในประเทศกำลังพัฒนาที่เห็นประโยชน์ของการใช้ทุนทางประวัติศาสตร์ สังคม วัฒนธรรม และประเพณีในประเทศของตนเป็นเงื่อนไขของการสร้างรายได้เพื่อการพัฒนาชุมชน และประเทศ (Smith and Robinson 2006 อ้างใน บุญยสุทธิ อเนกสุข, 2558: 17) เช่นเดียวกัน ดังนั้น พื้นที่ใดที่มีต้นทุนทางวัฒนธรรมสมบูรณ์พร้อม ย่อมสามารถสร้างแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมได้ง่ายและรวดเร็วกว่าที่อื่น

ศิราพร ณ ถลาง (2559: 180) กล่าวว่า “คติชน เป็น “ต้นทุนทางวัฒนธรรม” ที่สำคัญที่สามารถนำมาปรับใช้เพื่อสนองวัตถุประสงค์ต่าง ๆ ในบริบทใหม่ ๆ ทางสังคมโดยเฉพาะ เพื่อเศรษฐกิจสร้างสรรค์ และการท่องเที่ยว” งานบุญแซนโฎนตา เรียกได้ว่าเป็นคติชนประเภทประเพณีพิธีกรรม (customary folklore) ที่สำคัญของกลุ่มเขมร และของจังหวัดสุรินทร์ เป็นทุนทางวัฒนธรรมที่จังหวัดเล็งเห็นความสำคัญ ขณะเดียวกันก็มองเป็นสินค้าทางวัฒนธรรมที่สามารถเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจแก่ท้องถิ่นได้ หากมีการวิวัฒน์พัฒนาอย่างถูกวิธี ด้วยเหตุนี้ เมื่อถึงเวลาหนึ่งงานบุญดั้งเดิมที่เคยรับใช้เฉพาะกลุ่ม จึงได้รับเลือกนำมาต่อยอดสร้างสรรค์ใหม่ให้สามารถรับใช้รัฐ และรับใช้การท่องเที่ยว การผลิตซ้ำดังกล่าวส่งผลให้กิจกรรมมีความหลากหลาย สามารถดึงดูดทั้งคนในและคนนอกจังหวัดให้เข้ามาชม และศึกษาเรียนรู้วัฒนธรรมหลากหลายแขนงของสุรินทร์

ในงานประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ มีสิ่งช่วยสร้างบรรยากาศของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมช่วงการจัดงาน และย้าบาทบาทของประเพณีในการรับใช้รัฐ และรับใช้นักท่องเที่ยวที่นิยมชมชอบการเสพวัฒนธรรมที่แตกต่างจากชุมชนหรือท้องถิ่นตนเองมี สรุปได้ 4 ประการ ได้แก่ ผู้ร่วมงานแต่งกายด้วยผ้าไหมพื้นเมืองในงานประเพณี ประเพณีเป็นที่รวมศิลปินพื้นบ้านด้านดนตรี การขับร้อง และนาฏศิลป์ การนำช่างมารวมขบวนแห่โดยโยงใยสัมพันธ์กับวีรกรรมเจ้าเมือง และการคัดสรรอาหารพื้นเมืองในพิธีกรรมมานำเสนอในรูปแบบนิทรรศการ อธิบายดังนี้

5.3.1 ผู้ร่วมงานแต่งกายด้วยผ้าไหมพื้นเมืองในงานประเพณี

ผ้าไหมพื้นเมืองสุรินทร์ เป็น “ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรม” ซึ่งเป็นมรดกตกทอดของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร และเป็นความภูมิใจร่วมของชาวสุรินทร์ เมื่อผ้าพื้นเมืองสุรินทร์ เช่น โสร่งชาย สไบ (ผ้าขาวม้า) ผ้านุ่งหญิง (“ซำปิวัด”) และเครื่องประดับเงิน (“ปะเก้อม”) ถูกเลือกนำเสนอผ่านผู้คนนับพันที่ร่วมอยู่ในงานประเพณี ภูมิปัญญานี้จึงไม่เพียงทำหน้าที่สะท้อนอัตลักษณ์ของกลุ่ม และอัตลักษณ์ของจังหวัด แต่ยังช่วยสนับสนุนให้งานประเพณีมีบรรยากาศของการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

เท่าที่สังเกต ชาวสุรินทร์ต่างพร้อมใจกันสวมใส่ผ้าพื้นเมืองมาร่วมงาน เช่น ชาวชุมชน “ดงมัน” ทั้งครู นักเรียน และชาวบ้านที่มาร่วมงาน ต่างร่วมถ่ายทอดการแสดงกันที่ริมพื้นบ้าน และพร้อมใจกันแต่งกายด้วยผ้าไหมพื้นเมืองเขมรมาร่วมงานทุกปี หรือ กลุ่มส่วยเลี้ยงช้างบ้านตากกลาง

บ้านกระโป ก็ใส่ชุดพื้นเมืองของกลุ่มตนเช่นเดียวกัน การเลือกสวมใส่ผ้าพื้นเมืองมาร่วมงานประเพณีของจังหวัด ส่วนหนึ่งอาจเพราะผู้จัดงานได้กำหนดชัดเจนในหนังสือเชิญ แต่อีกเหตุผลหนึ่งที่น่าสนใจคือสำนักอนุรักษ์ที่มีในตัวตนและความตั้งใจที่มีอยู่เดิมของชาวสุรินทร์เอง จากที่ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ร่วมสืบสานงานประเพณี และผู้ชมงานที่เป็นคนใน ได้คำตอบสอดคล้องกันว่า ถึงแม้ผู้จัดงานไม่บังคับก็ตั้งใจจะสวมใส่ผ้าพื้นเมืองมาร่วม ดังที่ตัวแทนคณาจารย์จากโรงเรียนอนุบาลสุรินทร์ ได้ยืนยันความตั้งใจที่จะสืบสานมรดกภูมิปัญญาว่า

“ทางโรงเรียนก็มีความตั้งใจจะร่วมสืบสานอยู่แล้ว เพราะปกติทางโรงเรียนก็ได้กำหนดให้เด็ก ๆ ใส่ผ้าพื้นเมืองมาโรงเรียน เพราะฉะนั้นในการมาร่วมในงานการทำชุดพื้นเมืองมาใส่ร่วมงานจึงไม่ใช่ปัญหา และทุกคนภูมิใจที่สามารถนำสมบัติปู่ย่าตายายมาแสดงให้คนอื่น ๆ ที่ไม่ใช่คนสุรินทร์ได้เห็นความงดงามของผ้าพื้นเมืองสุรินทร์ ทั้งซำปิวัด สไบ โสร่ง...”

(ทวีศักดิ์ รัฐสมุทร, สัมภาษณ์, 21 กันยายน 2557)

ภาพที่ 131 เด็ก ๆ จากโรงเรียนอนุบาลสุรินทร์และโรงเรียนบ้านดงมัน นุ่งผ้าพื้นเมืองเพื่อร่วมเดินในขบวนแห่

นับจากปี พ.ศ.2557 พบว่าเริ่มมีกลุ่มนิสิตนักศึกษาซึ่งมีใจอนุรักษ์ภูมิปัญญาพื้นบ้านได้รวมกลุ่มและพร้อมใจกันนุ่งผ้าไหม ใส่โสร่ง โจงกระเบน หัวตะกร้าหมาก (และเดินเคี้ยวหมาก) เทียวชมงาน ทำให้เกิดจุดเด่น เป็นที่สนใจแก่ผู้คน และสื่อมวลชน ปราบกฏการณ์เช่นนี้ นอกจากจะสร้างบรรยากาศการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ยังสนับสนุนให้ภูมิปัญญาด้านหัตถกรรมนี้ ได้ทำหน้าที่เป็นสื่อแสดงให้นักท่องเที่ยวที่เป็นคนนอกจังหวัด ได้สัมผัสความงดงามของผ้าไหมสุรินทร์อย่างใกล้ชิดขึ้น จนอาจนำไปสู่ความต้องการสวมใส่เพื่อความสวยงาม และการอุดหนุนผลิตภัณฑ์ผ้าของจังหวัดตามมา

ภาพที่ 132 นิสิตนักศึกษาเข้าร่วมตัวกันใส่ผ้าไหมพื้นเมือง ถือตะกร้าหมากเดินชมงาน

ระยะหลังเมื่อชาติพันธุ์ส่วย สวมใส่ผ้าพื้นเมืองของกลุ่มมาร่วมงานมากขึ้น ยิ่งแสดงให้เห็นความหลากหลายของเครื่องแต่งกายในงานประเพณี ที่สำคัญคือกลุ่มคนในเอง ทั้งเขมร ลาว และจีน นอกจากนี้จะได้เห็นอัตลักษณ์ด้านการแต่งกายพี่น้องต่างกลุ่มที่พบเห็นกันยากในเวลาปกติ ยังมีโอกาสเรียนรู้ความเหมือน ความต่างของงานหัตถกรรมผ้าทอระหว่างกัน

5.3.2 ประเพณีเป็นที่รวมศิลปินพื้นบ้านด้านดนตรี การขับร้อง และนาฏศิลป์

กันตรึม เจริญ วงมโหรีพื้นบ้านเขมร และนาฏศิลป์พื้นบ้าน ได้รับคัดเลือกมาผลิตซ้ำในงานประเพณีให้ประชาชนร่วมกันสืบสาน และให้ผู้มาเที่ยวชมได้เสพวรรณกรรมทางดนตรี การแสดงอย่างใกล้ชิด ผู้จัดงานได้นำมาบรรจุไว้ในกิจกรรม 4 ส่วน คือ เวทีจัดประกวด ขบวนแห่ เวทีการแสดงเพื่อความบันเทิงโดยเฉพาะ และพื้นที่ประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์

ในงานประเพณี ถือเป็นโอกาสดีที่ชาวสุรินทร์และนักท่องเที่ยวจะได้ใกล้ชิด และเสพผลงานจากศิลปินพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงระดับจังหวัด และระดับภูมิภาคอีสานใต้ เช่น ศิลปินพื้นบ้านด้านกันตรึม น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ (สำรวย ตีสุม) ศิลปินเจริญ ได้แก่ ไทยรุ่ง (บุญคง นนทสอน) สายรุ่ง (สายรุ่ง ภูมิสุข) สมหวัง (สมหวัง ภูเงินงาม) และคณะจากชมรมเจริญเบรินสุรินทร์ เนื่องจากในเวลาปกติหรือว่างเว้นเทศกาล ศิลปินก็จะไม่ถูกจ้างไปแสดงในงานต่าง ๆ คนในพื้นที่และนักท่องเที่ยวจึงแทบไม่ได้พบเจอคนเหล่านี้ โดยเฉพาะศิลปินดนตรีพื้นบ้านชั้นครู เช่น คุณตาผุย สีสุวาท ในวัยล่วงเลย 80 ปี และคณะมโหรีอีสาน บ้านระไซร์ เหตุนี้ งานประเพณีจึงทำหน้าที่รวมศิลปินให้นักท่องเที่ยว และชาวสุรินทร์เอง ได้ร่วมเสพศิลปะบันเทิงที่มีความไพเราะ และหาฟังยาก ทั้งเป็นการสร้างงาน สร้างรายได้ และสร้างความสุขแก่กลุ่มศิลปินในคราวเดียว

ศิลป์เงินเจียงสายรุ้ง

ศิลป์เงินเจียงสมหวัง (คนนั่ง)

ศิลป์เงินเจียงไทยรุ่ง

น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ และคณะนางรำวงสรวงแซนโถงตา ครูเผย สีสวาท (นั่งลำดับที่ 3) และคณะมโหรีพื้นบ้าน

ภาพที่ 133 ศิลปินพื้นบ้านที่มีชื่อเสียงของจังหวัดสุรินทร์ที่ได้รับเชิญมาแสดงในงานทุกปี

5.3.3 การนำช่างมารวมขบวนแห่โดยโยงใยสัมพันธ์กับวีรกรรมเจ้าเมือง

ช่าง เป็นสัตว์สัญลักษณ์ประจำจังหวัดสุรินทร์ เป็นทุนทางวัฒนธรรมสำคัญที่ภาครัฐเลือกนำมาใช้สร้างมูลค่าเชิงเศรษฐกิจ และดึงดูดนักท่องเที่ยวเข้าสู่จังหวัดมาโดยตลอด ในรอบหนึ่งปีมีเทศกาลหรือประเพณีที่มีช่างเกี่ยวข้องข้องหลายงาน ทั้งที่จัดระดับตำบล (กระโปง) ระดับอำเภอ (ท่าตูม) และระดับจังหวัด เช่น มหัศจรรย์งานช่างสุรินทร์ งานบวชนาคช่าง งานแต่งงานบนหลังช้าง (ซัดเต) งานวันช่างไทย ฯลฯ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550 เป็นต้นมา ช่างได้เข้ามารับหน้าที่สำคัญคือนำขบวนแห่รอบเมืองในงานประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ และยังคงปฏิบัติเช่นนั้นเรื่อยมาจวบจนปัจจุบัน

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์คัดเลือกช่างจำนวน 9 เชือก มารวมขบวนแห่เครื่องแซนเครื่องจูน และขบวนชวนกันไปทำบุญ ช่างในงานประเพณีนี้จึงมีความพิเศษ เพราะไม่ได้ทำหน้าที่สะท้อนความเชื่อและรูปแบบวิถีชีวิตของกลุ่มชาติพันธุ์ส่วยเลี้ยงช้าง อำเภอท่าตูม เท่านั้น แต่ได้เน้นย้ำประวัติศาสตร์ที่ผูกโยงกับเรื่องราวของพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (เชียงปุม) เจ้าเมืองสุรินทร์คนแรก และผู้นำชุมชนช่วยเหลือคนอื่น ๆ เช่น พระสังฆะบุรีศรีนครอัจจะ (เชียงฆะ) เจ้าเมืองสังฆะพระศรีนครเตา (เชียงสีหรือตากะอาม) เจ้าเมืองเมืองรัตนบุรี พระไกรภักดีศรีนครลำดวน (ตากะจะ)

เจ้าเมืองขุนขันธ์ ฯลฯ ในยุคก่อสร้างเมือง ช่างในขบวนแห่จึงทำหน้าที่ประกาศเกียรติยศของเจ้าเมืองไปด้วย เมื่อช่างถูกใช้เป็ญสัญลักษณ์ประจำจังหวัด ช่างจึงเป็นความภูมิใจร่วมของคนสุรินทร์

ทุกปี สิ่งที่น่าทึ่งที่เกี่ยวมีโอกาสได้เห็นโดยไม่ต้องเดินทางเข้าไปยังหมู่บ้านช่าง คือการจำลองวัฒนธรรมการเลี้ยงช้าง เสื้อผ้าเครื่องแต่งกายของควาญหรือคนเลี้ยงช้าง วิธีการคล้องช้าง อุปกรณ์คล้องช้าง พิธีกรรมเกี่ยวกับช้าง และอื่น ๆ หากมองผลในเชิงบวกย่อมเป็นไปได้สูงว่าการเลือกนำช่างมาเป็นส่วนหนึ่งของงานประเพณี เป็นวิธีการที่ภาครัฐและชุมชนเลี้ยงช้างใช้ในการประชาสัมพันธ์หมู่บ้านช่างให้เป็นที่รู้จัก สามารถดึงดูดใจ หรือกระตุ้นความรู้สึกของผู้ชมให้อยากเดินทางเข้าไปเรียนรู้วิถีชีวิตของชาวส่วย และวัฒนธรรมการเลี้ยงช้างในพื้นที่จริงในอนาคตต่อไป

5.3.4 การคัดสรรอาหารพื้นเมืองในพิธีกรรมนำเสนอในรูปแบบนิทรรศการ

ขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองหลายชนิดที่ใช้ในพิธีกรรม และเป็นมรดกภูมิปัญญาที่ได้รับการสร้างสรรค์ และส่งผ่านจากรุ่นสู่รุ่น ได้รับเลือกเป็นทุนทางวัฒนธรรมเพื่อสร้างมูลค่าเพิ่มแก่งานประเพณี รสชาติที่ดี รูปลักษณ์ที่แปลกตา กอปรกับความประณีตในการจัด ทั้งในชุดเครื่องเช่น ชุดของไหว้ หรือจัดแสดงในพื้นที่นิทรรศการ ล้วนดึงดูดใจผู้มาเที่ยวชมให้เกิดความต้องการ “ชิม แซะแซร์” ถึงแม้ว่างานประเพณีไม่มีการเปิดพื้นที่เพื่อการจับจ่ายซื้อหา มีเปิดกว้างเพื่อการเยี่ยมชม ลองชิม และรับมอบเป็นของที่ระลึก แต่ที่ดูเหมือนจะถูกใจนักท่องเที่ยวอย่างมาก คือการได้ลงมือทำด้วยตัวเอง จนเกิดการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ระหว่างผู้ฝึกทำและผู้ถ่ายทอด

“นิทรรศการมีชีวิต” ในงานประเพณี มีบทบาทในการผลิตซ้ำและสืบทอดภูมิปัญญาด้านอาหารการกิน ผ่านกระบวนการคัดสรรเฉพาะของเด่นของดีที่ชาวสุรินทร์ภูมิใจนำมาเสนอนักท่องเที่ยวจึงมีโอกาสได้รับความรู้ภาคทฤษฎี และมีเวทีให้ฝึกปฏิบัติและเรียนรู้ของจริง ทั้งยังได้รับรู้ว่าอาหารกับพิธีกรรมแขนงไหนตาของชาวสุรินทร์มีความหมายและโยงใยสัมพันธ์กันมาแต่ครั้งโบราณ

เท่าที่สังเกต ขนม-ข้าวต้มพื้นเมืองในงานประเพณีหลายชนิด จากที่เคยเป็นเพียงความภูมิใจของกลุ่มชาติพันธุ์ แต่ปัจจุบันกลายเป็นความทรงจำร่วมของคนทั้งจังหวัด จนได้รับเลือกมานำเสนอให้เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางมากขึ้นในฐานะ “ขนมพื้นเมืองสุรินทร์” เช่น ขนมกันเต้ร้อม (โดนัทเขมร) อันซอมเสลิกโดง (ข้าวต้มห่อด้วยใบมะพร้าวอ่อน) นมเนยล (ขนมกะลา) เป็นต้น โดยการจัดแสดงของจริง สาธิต และให้ผู้ชมงานได้ฝึกปฏิบัติ โดยมี “คนใน” ทำหน้าที่อธิบายให้ความรู้ ดังได้กล่าวไปแล้ว ปรากฏการณ์เช่นนี้จึงสะท้อนว่า “ในแง่บวกการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมช่วยให้เกิดกระบวนการสร้างความเข้มแข็งของชุมชนในการฟื้นฟูอัตลักษณ์ของท้องถิ่นอีกด้วย” (บุญยสุภรณ์ อเนกสุข, 2558: 17)

ภาพที่ 134 นักท่องเที่ยวเดินชิมอาหารพื้นเมือง และรับเป็นของฝากของที่ระลึก

เมื่อประเพณีถูกออกแบบเสมือนเทศกาลทางวัฒนธรรม ทุกกิจกรรมจึงเปิดโอกาสให้ทุกคนที่อยู่บริเวณงานได้ใช้ประสาทสัมผัสทั้ง 5 เสพและสัมผัสวัฒนธรรมท้องถิ่นสุรินทร์อย่างใกล้ชิด ทั้งเสื้อผ้าอาหาร เครื่องประดับ ดนตรี นาฏศิลป์ อาหารพื้นเมือง วิถีคนกับช้าง หรือแม้แต่ร่วมเป็นส่วนหนึ่งของพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ที่ไม่ได้สงวนไว้เพื่อคนในเท่านั้น ภาพความสำเร็จของผู้อยู่นอกปะรำพิธี ตั้งแต่พิธีสงฆ์จนพิธีเช่นผีบรรพบุรุษ ล้วนยืนยันว่า *ประเพณีแซนโฎนตา* *บุชาวบรรพบุรุษ* เป็นพื้นที่สร้างการเรียนรู้ เรียนรู้ และจดจำว่า พิธีแซนโฎนตา พิธีจูนโฎนตา พิธีจะกันเจอโฎนตา ผ้าทอ เครื่องประดับเงิน เจริญ มโหรี กันตรึม นาฏศิลป์พื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง ช้าง คือสิ่งที่ผู้จัดงานคัดสรรมานำเสนอให้นักท่องเที่ยวได้รู้จักความเป็นสุรินทร์มากขึ้น ทุกกิจกรรมในงานจึงไม่เพียงให้ “คุณค่า” ทางใจ แต่ได้สร้าง “มูลค่า” ทางเศรษฐกิจในบริบทของเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วย

5.4 บทบาทในการเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรม และกระบวนการขัดเกลาทางสังคม

งานบุญแซนโฎนตา เป็นแหล่งเรียนรู้ระเบียบแบบแผน ขั้นตอนพิธี และวิถีปฏิบัติของคนโบราณ บรรพชนใช้ทุกกิจกรรมตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดงานบุญ เป็นเครื่องมือปลูกฝังคุณธรรมแก่ลูกหลาน ทั้งในเรื่องความกตัญญูกตเวที การให้และเสียสละ การแสดงความรักและสมัครสมานสามัคคีภายในครอบครัว ชุมชน และระหว่างชุมชน ฯลฯ คุณธรรมเหล่านี้ ล้วนมีเป้าหมายเพื่อการใช้ชีวิตอยู่ร่วมกับสรรพสิ่งอย่างมีความสุข และเป็นส่วนหนึ่งของ ดั่งที่ ฌรงค์ เส็งประชา กล่าวไว้ว่า “กระบวนการขัดเกลาทางสังคม” กล่าวคือ “เป็นการปลูกฝังบรรทัดฐานของกลุ่มให้เกิดขึ้นในตัวบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคม เพื่อให้เขาสามารถอยู่ร่วมกันและทำงานร่วมกับผู้อื่นในสังคมได้ด้วยดี” (อับดุลลอฮ์มาลีก หมดหะระ, 2556: 7)

ตลอด 1 ทศวรรษของการจัดงาน ประเพณียังคงทำหน้าที่เสมือนกลไกอันหนึ่งเพื่อให้ผู้คนเรียนรู้คุณค่า กฎเกณฑ์ และระเบียบแบบแผนที่มีมาแต่โบราณ รวมทั้งเรียนรู้ที่จะพัฒนาบุคลิกภาพ ความคิด จิตใจ ของตนไปพร้อมกัน อธิบายได้ดังนี้

5.4.1 พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์: พื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับงานบุญแซนโฉนตา

การพยายามรักษาและสืบทอดพิธี “จุน แซน โศต จะ” อันเป็นหัวใจของงานบุญแซนโฉนตาไว้ แสดงให้เห็นว่าภาครัฐเข้าถึงและเข้าใจกุศโลบายหรือ “รหัส” บางอย่างที่บรรพชนซ่อนไว้ จึงสามารถเลือกสรรมาสืบทอดและผลิตซ้ำอย่างตรงจุด ทั้งยังใช้เป็นเครื่องมือกระตุ้นเตือนและปลูกฝังคุณธรรมแก่ชาวเมือง โดยระบุชัดเป็นวัตถุประสงค์ข้อ 3 ดังกล่าวไปแล้ว

“รหัส” ที่ซ่อนอยู่ในพิธีกรรมหลัก 4 พิธี ล้วนเป็นคำสอนที่บรรพชนต้องการบอกลูกหลานว่า การจะมีชีวิตอยู่ในสังคมได้อย่างสงบสุขต้องรู้จักลด ละ เลิกความตระหนี่ในใจ เรียนรู้ที่จะตอบแทนบุคคลซึ่งให้เรามาก่อน ไม่ว่าจะเป็นการให้แก่ผู้ที่เราจับต้องไม่ได้ อย่างดวงวิญญาณ ด้วยการสละกำลังกาย กำลังทรัพย์เตรียมสำหรับอาหารอย่างดีที่สุดเพื่อประกอบพิธีเช่นไหว้ แม้สิ่งตอบแทนจะไม่ได้มาในรูปทรัพย์สินเงินทอง แต่ก็ได้รับความสุขทางใจตอบกลับมา การให้แก่เพื่อนมนุษย์ด้วยกัน ผ่านพิธี “จุนโฉนตา” พรจากผู้ใหญ่ที่เคารพและเป็นต้นแบบของความดีงาม ถือเป็นความสุขและสิริมงคลหนึ่งในชีวิตมนุษย์ ส่วนการทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาผ่านการถวายเครื่องจตุปัจจัยไทยธรรม ถือเป็น การสงเคราะห์ที่ได้อันสูงส่งยิ่ง เพราะพระสงฆ์ไม่อาจประกอบอาชีพหรือกิจการงานใดให้ได้มาซึ่งทรัพย์เพื่อทำนุบำรุงตน เป็นค่าใช้จ่ายในการศึกษาเล่าเรียน หรือทำกิจจำเป็นอื่นใด ด้วยมีหน้าที่หลักในการศึกษาพระธรรมวินัยเพื่อสืบทอดและธำรงพระพุทธศาสนา พระสงฆ์บางรูปต้องศึกษาเล่าเรียนทางโลกไปพร้อมกัน สังฆทานและปัจจัยจากญาติโยม จึงเป็นรายรับเพียงช่องทางเดียวที่จะยังผลให้ท่านสามารถปฏิบัติกิจต่าง ๆ ได้สะดวกขึ้น เมื่อถูกจำกัดด้วยสถานะและพระวินัย

ทุกปี เมื่อมีประชาชนทุกเพศทุกวัยออกมาทำกิจกรรมดี ๆ ร่วมกัน ช่วยตอกย้ำว่างานบุญแซนโฉนตา ไม่ว่าจะอยู่ในพื้นที่ดั้งเดิมหรือในพื้นที่ประเพณีประดิษฐ์ ต่างยังคงบทบาทด้านการกระตุ้นเตือนให้ลูกหลานเห็นความสำคัญของการตอบแทนผู้มีพระคุณด้วยการให้และแบ่งปัน เท่าที่สังเกตพบว่าผู้จัดงานมุ่งใช้กิจกรรมในงานประเพณีเป็นเครื่องมือกลมกล่อมกล่อมจิตใจผู้คน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เด็กและเยาวชน ที่มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมอยู่ทุกช่วงกิจกรรม เพราะพวกเขาเหล่านั้นคือผู้ที่จะต้องสืบทอดวัฒนธรรม พิธีกรรม และวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับ “โฉนตา” ให้คงอยู่ต่อไป

ในทางกลับกัน เมื่อพิธี “จุน แซน โศต จะ” เป็นเสมือนพื้นที่การศึกษาทั้งภาคทฤษฎี และภาคปฏิบัติแก่ผู้สนใจเรียนรู้เกี่ยวกับประเพณีแซนโฉนตา บุคคลที่มักปรากฏควบคู่กับพิธีศักดิ์สิทธิ์เหล่านี้ และทำหน้าที่เฝ้าข้อสงสัยใคร่รู้ ในฐานะผู้ถือครองมรดกตกทอดนี้มายาวนานที่สุด ก็คือ ผู้สูงอายุ

ในงานประเพณีแห่แหนงโหนดาบูชาบรรพบุรุษทุกปี มีผู้สูงอายุมาร่วมกิจกรรมเป็นจำนวนมาก ปรากฏเด่นชัดในขบวนแห่ เพื่อดูแลชุดเครื่องเช่น ผู้สูงอายุเหล่านี้เปรียบเสมือนครูผู้รู้ระเบียบแบบแผนที่ถูกต้องของประเพณีและพิธีกรรมมาแต่โบราณ สามารถถ่ายทอดความรู้ตลอดจนขั้นตอนพิธีที่ถูกต้องแก่เยาวชนรุ่นหลังที่สนใจ ดังนั้น นิสิต นักศึกษาที่มาเก็บข้อมูลทำรายงานจึงมักเจาะจงสัมภาษณ์ผู้สูงอายุหลังขบวนแห่มาถึงปะรำพิธีเรียบร้อยแล้ว

การประกวดขบวนแห่แหนงโหนดาประจำปี ย่อมมีเกณฑ์ประเมินประกอบการตัดสิน ส่วนใหญ่ผู้ที่ได้รับรางวัลมีความหลากหลายกระจายกันไป นำสังเกตว่าขบวนแห่ของวัดอมรินทราราม บ้านตาเดียว ตำบลตาเบา อำเภอปราสาท ได้รับรางวัลติดต่อกันถึงสองครั้ง คือรางวัลชนะเลิศ ในปี พ.ศ. 2556 และรางวัลรองชนะเลิศ ในปี พ.ศ. 2557 ชัยชนะซ้อนนี้ แสดงให้เห็นว่าความพยายามรักษา รูปแบบและอัตลักษณ์ของงานบุญแห่แหนงโหนดาตามที่บรรพชนปฏิบัติมาแต่เดิม มีองค์ประกอบของพิธีแห่แหนงโหนดาครบถ้วน และจัดตกแต่งอย่างสวยงาม ไม่ขาด ไม่เกิน ทำให้ความหมายของประเพณีหรืองานบุญปรากฏชัดต่อสายตาผู้คนโดยเฉพาะอย่างยิ่งคณะกรรมการตัดสิน โดยความเห็นของผู้วิจัยมองว่า สิ่งที่ทำให้ขบวนของวัดอมรินทรารามดูโดดเด่นกว่าขบวนอื่น คือผู้นำชุมชนได้เชิญกลุ่มคนเฒ่าคนแก่ต่างหมู่บ้านแต่ร่วมตำบลเดียวกัน (หรือร่วมวัดเดียวกัน) มาร่วมในขบวนเป็นจำนวนมาก ภาพเหล่านี้ นอกจากสะท้อนให้เห็นความสมัคสมานสามัคคีของคนในตำบล ยังบ่งบอกถึงการยกย่องผู้สูงอายุในฐานะผู้รอบรู้เรื่องพิธีกรรม และเชิญท่านเหล่านั้นมาทำหน้าที่สำคัญได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม

ภาพที่ 135 ขบวนแห่แหนงโหนดา ชุมชนส่วยเลี้ยงช้าง และขบวนแห่แหนงโหนดา ชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร

จากการลงพื้นที่ภาคสนาม ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้สูงอายุหลายท่าน ขอยกตัวอย่างการสะท้อนความรู้สึกรักของผู้สูงอายุที่รับหน้าที่ร่วมในขบวนแห่ มาแสดงเป็นตัวอย่าง ดังนี้

นางแทน เปรียบยิ่ง มาจากบ้านลำพุก ตำบลตาเบา และนางสงัด โบนดี จากบ้านตะคร้อ ตำบลตาเบา เป็นผู้รับผิดชอบดูแลเครื่องเช่นไหว้ในขบวนแห่ของวัดอมรินทราราม ทั้งสองคนเป็น

ตัวอย่างของคนที่เข้าร่วมกิจกรรมเป็นประจำทุกปี ได้กล่าวถึงบทบาทของประเพณีประเพณีนี้ว่า “ประทับใจกิจกรรมต่าง ๆ ในงานประเพณีอย่างมาก ภาครัฐควรจัดให้มีกิจกรรมนี้ต่อเนื่อง เพราะเป็นการอนุรักษ์สมบัติตายายให้คงอยู่ตลอดไป” นอกจากนี้นางสงัดยังกล่าวว่า “แม่อากาศจะร้อนมาก แต่ก็ทนได้ เพราะยายอยากมีส่วนร่วมในงาน” (แทน เปรียบยิ่ง และ สงัด โบนดี, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

นางสอน ยอดเสาดิ อายุ 84 ปี ชาวบ้านหนองขาว ตำบลตาเบา ร่วมกิจกรรมครั้งนี้เป็นปีที่ 2 รับผิดชอบนั่งในขบวนแห่วัดอมรินทรารามเช่นกัน คุณยายเป็นคนอารมณ์ดี มีความสุขตลอดเวลา คุณยายสอนเล่าว่า “สนุกสนาน และมีความสุขมากที่ได้มาร่วมงานบุญนี้ ไม่เหนื่อย ค่อนข้างจะสบาย เพราะยายนั่งอยู่บนรถ (หัวเราะ)” (สอน ยอดเสาดิ, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) ส่วนนางเทย ตีร้าวราน จากบ้านโชค ตำบลตาเบา ซึ่งมาร่วมงานเป็นปีที่ 4 และตั้งใจแน่วแน่ว่าจะพยายามมาให้ได้ ทุกปี ได้บอกเล่าความรู้สึกในทำนองเดียวกันว่า “ขบวนแห่สนุกสนาน คิดว่าการมาร่วมกิจกรรมนี้จะ ได้บุญมาก เพราะได้ทำเพื่อเจ้าเมือง” (เทย ตีร้าวราน, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ภาพที่ 136 ผู้สูงอายุในงานประเพณี

อนึ่ง การที่ทุกชุมชนต่างเชิญผู้สูงอายุที่รอบรู้เรื่องพิธีกรรมมานั่งในขบวน นัยหนึ่งคงเป็นการเสริมสร้างสิริมงคล ขณะเดียวกันก็แสดงให้เห็นการเคารพยกย่อง และให้เกียรติในฐานะผู้อาวุโสของชุมชน ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตว่า ขบวนใดที่มีการจำลองพิธีเช่นผีบรรพบุรุษและมีผู้สูงอายุนั่งในขบวน บริการคาถาประกอบพิธี ควันธูป แสงเทียน และอากัปกิริยาที่แสดงออกมา บวกกับปากที่พิมพ์ทำเรียกเชิญดวงวิญญาณ ไม่เพียงสร้างความศักดิ์สิทธิ์ของพิธีจำลอง ยังเป็นกลวิธีหนึ่งที่ทำให้ขบวนแซนโฎนตามีความสมจริง ดึงดูดใจผู้ชม และคณะกรรมการตัดสินการประกวด ได้อีกทางหนึ่ง

5.4.2 นิทรรศการมีชีวิต: พื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ทั้งภาคทฤษฎีและปฏิบัติว่าด้วยอาหารในพิธีกรรม

“นิทรรศการมีชีวิต” เป็นพื้นที่ให้นักเรียน นิสิต นักศึกษาที่สนใจวิถีวัฒนธรรมอาหารในพิธีกรรมของกลุ่มชาติพันธุ์เขมร ตลอดจนความสำคัญของงานบุญแซนโฎนตาได้เข้ามาศึกษาหาความรู้ โรงเรียนพรหมประสาทราชภรณ์นุกูลในฐานะผู้รับผิดชอบกิจกรรม จึงเปิดโอกาสให้นักเรียนที่อยู่ประจำชุมชนได้ฝึกปฏิบัติหน้าที่ต้อนรับผู้มาชมงาน ช่วยครู และชาวบ้านสาธิตการทำขนม ข้าวต้มพื้นเมือง

กิจกรรมสาธิตการทำขนมพื้นเมืองสุรินทร์ สามารถให้ประโยชน์ถึง 2 ทาง ทางแรก ช่วยให้เด็ก ๆ ซึ่งรับผิดชอบดูแลกิจกรรม ได้เรียนรู้วิธีการทำขนมพื้นเมืองโบราณจากชาวบ้านที่มาร่วมเป็นผู้สาธิต เพราะขนมหลายชนิด เช่น ขนมเนยล ขนม (ก้น) ตางราง อันหอมซังจูก อันหอมเสลิกโดง อันหอมกะบง ฯลฯ หากรับประทานได้ยากในชีวิตประจำวัน เพราะส่วนใหญ่ทำขึ้นเฉพาะช่วงงานบุญหรือเทศกาลงานประเพณี การจัดให้มีกิจกรรมสาธิตเพิ่มขึ้นมา จึงเสมือนการสร้างห้องเรียนมีชีวิตหรือลานฝึกสอนทางวัฒนธรรมแก่เด็กและเยาวชน ที่จะเป็นผู้สืบทอดมรดกภูมิปัญญาของบรรพชนต่อไปในภายภาคหน้า ทางที่สอง ผู้เข้าเยี่ยมชมที่เป็นนักเรียน นิสิต นักศึกษา และสื่อมวลชนทุกแขนงที่มาขอข้อมูลเพื่อทำรายงาน เขียนข่าว เขียนสารคดี และอื่น ๆ จะได้รับสาระจากผู้สาธิตโดยตรง

ภาพที่ 137 เยาวชน ชาวบ้าน กำลังสาธิตการทำขนมพื้นเมือง และให้ความรู้แก่ผู้ชมงาน

จากการพูดคุยกับคณะครู นักเรียน ชาวบ้าน ผู้ที่มาชมและชิมอาหารในชุมชนนครการมีชีวิต ได้ทราบทัศนคติที่ดีทำนองเดียวกันว่า ทุกคนดีใจที่เป็นส่วนหนึ่งในงานประเพณี และภาคภูมิใจที่ได้ช่วยรักษามรดกภูมิปัญญาของปู่ย่าตายายไว้ สำหรับผู้ที่ต้องเก็บข้อมูลทำงานส่งตามที่ได้รับมอบหมาย ส่วนใหญ่ตอบตรงกันว่าได้รับความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับประเพณีแซนโถงตามากขึ้น อีกทั้งการจัดบอร์ดนิทรรศการ มีเอกสารแจก รวมทั้งได้ทดลองปฏิบัติจริง ช่วยให้จดบันทึกอย่างเข้าใจ ไม่ผิดพลาด ได้ข้อมูลโดยละเอียด นอกเหนือจากการบันทึกเสียงสัมภาษณ์

เหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า นิทรรศการมีชีวิต มีบทบาทสำคัญในการเป็นพื้นที่ให้ผู้เข้าชมงานได้เรียนรู้ ภาควิชา และฝึกปฏิบัติการกิจกรรมทางวัฒนธรรมร่วมกับคนในพื้นที่อย่างใกล้ชิด

ภาพที่ 138 นิสิตนักศึกษา เก็บข้อมูลความรู้เกี่ยวกับประเพณีแซนโถงตา และชมการจัดสถานที่เช่นไหว้แบบโบราณ

ภาพที่ 139 แผ่นพับให้ความรู้เกี่ยวกับประเพณีแซนโถงตา และขนมพื้นเมืองในพิธีแซนโถงตา

5.4.3 การละเล่นพื้นบ้าน: พื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้ด้านดนตรีและการแสดง

นอกจากพิธี “แซน โซต จุน จะ” และ “นิทรรศการมีชีวิต” ผู้จัดงานได้เพิ่มเติมการละเล่นพื้นบ้าน (ดนตรีและนาฏศิลป์) เพื่อเป็นแหล่งความรู้ (เรียนรู้) และเป็นเครื่องมือกล่อมเกลาจิตใจแก่ผู้สร้างสรรค์ และผู้เสพผลงานตลอดมา

ก่อนถึงวันแสดงจริงแต่ละปี นักดนตรี นางรำ ต่างฝึกซ้อมอย่างหนักเพื่อให้การแสดงออกมาดีที่สุด เช่น “วงมโหรีพื้นบ้านสุรินทร์” ที่บรรเลงขับกล่อมดวงวิญญาณและผู้คน ทั้งหน้าปะรำพิธี ในขบวนแห่ และบนเวทีการแสดง ครูธงชัย สามสี ซึ่งได้รับมอบหมายจากทางวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรินทร์ศึกษา และองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ให้เป็นผู้ทาบทามและเชิญครูเพลงพร้อม นักดนตรีพื้นบ้านทั่วทั้งจังหวัดสุรินทร์ มาฝึกซ้อมเพื่อแสดงในงานประเพณีร่วมกัน ครูให้สัมภาษณ์ถึงที่มาที่ไปของการรวมตัวกัน ความรู้สึกของนักแสดง และบรรยากาศของช่วงเวลาที่อยู่ด้วยกันในวันซ้อม ว่า

“ถ้าหน่วยงาน หรือองค์กรใด ต้องการใช้นักแสดงเป็นจำนวนมาก ต้องติดต่อมายังผม เพราะผมจะออกค่ายกันตรึมไปตามหมู่บ้านต่าง ๆ เสมอ...นักแสดงวงมโหรีที่มาแสดงนั้น ล้วนแล้วแต่บรมครู พ่อครู แม่ครู ที่มีวงมโหรีเป็นของตัวเองทั้งสิ้น แต่เรามาปรับให้เป็นหนึ่งวง บรรเลงเพลงเดียวกัน แต่งกายเหมือนกัน ทานด้วยกัน ทำกิจกรรมด้วยกัน ทำแบบนี้มา 10 กว่าปีแล้ว สิ่งที่น่าแสดงทุกคนภูมิใจ คือถือว่าได้รับเกียรติอย่างยิ่งในการมาเป็นนักแสดงของจังหวัด เพราะปกติเคยแสดงแต่ในชนบทตามหมู่บ้าน”

(ธงชัย สามสี, สัมภาษณ์, 21 พฤษภาคม 2559)

คำให้สัมภาษณ์ข้างต้น บ่งบอกว่าครูธงชัย สามสี และนักแสดงทุกคนต่างภาคภูมิใจเมื่อได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่แสดงดนตรีพื้นบ้านในงานของจังหวัด ถือเป็นเกียรติอย่างยิ่ง เพราะปกติเคยแสดงแต่ในเฉพาะในหมู่บ้าน ความรู้สึกเช่นนี้จึงนำมาสู่การทุ่มเท เสียสละกำลังกาย-ใจอย่างเต็มที่ และเดินทางออกจากบ้านมารวมตัวกันเพื่อฝึกซ้อม ด้วยหวังให้งานในวันแสดงจริงออกมาดีที่สุด

ทุกปี มีกลุ่มเยาวชนและปราชญ์ทางดนตรีหลายวัยมาร่วมกันสืบสานการละเล่นพื้นบ้าน ไม่ว่าจะเป็นฝนตกหรือแดดจัด คนเหล่านี้ยังคงยิ้มแย้มแจ่มใส และยินดีตอบคำถามนักเรียน นิสิต นักศึกษา และสื่อมวลชน ที่เข้าไปขอข้อมูลความรู้ ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า ถ้อยคำ น้ำเสียง และแววตาขณะที่นักดนตรีและนักแสดงให้สัมภาษณ์ บ่งบอกความภูมิใจที่ได้ทำหน้าที่ในฐานะตัวแทนชาวสุรินทร์มาถ่ายทอดศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านให้ทุกคนในจังหวัด และนักท่องเที่ยวต่างถิ่นได้ชม

ทั้งนี้ นักแสดงผู้สูงอายุส่วนใหญ่เห็นพ้องว่า การเล่นดนตรีบูชาดวงวิญญาณเจ้าเมืองเป็นมงคลสูงสุดอย่างหนึ่งในชีวิต

ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ความรู้สึกและทัศนะของนักดนตรี ผู้คุมวง นางรำ ที่ร่วมแสดงในงานประเพณีหลายท่าน ขอยกมานำเสนอบางตัวอย่าง ดังนี้

อนุชา ทวีเหลือง ชาวบ้านจากบ้านบก ต.นาบัว อ.เมือง รับหน้าพื้นที่นักร้องและนักดนตรีสามารถเล่นเครื่องดนตรีได้หลายชนิด เช่น กลอง ซอ สิ่งที่น่าสนใจในงานคือ “เห็นความสามัคคีร่วมแรงร่วมใจของบรรดาศิลปิน และนักร้องนักดนตรีที่มีหลายวัย และเป็นบุคลากรคุณภาพ” อนุชา กล่าวถึงบรรดาครูเพลงอาวุโสที่ตนมีโอกาสร่วมบรรเลงเพลงว่า ทุกคนเปี่ยมไปด้วยความรู้และพร้อมจะถ่ายทอดแก่นุชนรุ่นหลังอยู่ตลอดเวลา และเรียกท่านเหล่านี้ว่า “ปรมาจารย์” (อนุชา ทวีเหลือง, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

วรวุฒิ แพ้ไธสง เยาวชนจากอำเภอพนมดงรัก เกิดที่พิมายแต่เติบโตที่สุรินทร์ ไม่มีเชื้อสายเขมร แต่หลงรักดนตรีพื้นบ้านเขมร จบสาขาเทคโนโลยีเครื่องกล จากมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลอีสาน วิทยาเขตสุรินทร์ ทำหน้าที่เล่นซอกันตรึมในวงมโหรี มีโอกาสแสดงในงานมาแล้ว 3 ปี ติดต่อกัน วรวุฒิ เป็นเยาวชนตัวอย่างคนหนึ่งที่ใช้เวลาว่างให้เกิดประโยชน์ โดยฝึกเล่นดนตรีโบราณจนคล่องแคล่ว วรวุฒิกล่าวถึงความประทับใจที่ได้มีส่วนร่วมในงานประเพณีว่า “ดีใจและภูมิใจที่ได้พบศิลปินพื้นบ้านสุรินทร์ที่มาจากหลายพื้นที่ ได้รับความรู้มากมายจากบรมครูเหล่านั้น” บทสนทนาหลายช่วงเผยให้เห็นว่าวรวุฒิอยากให้มีการจัดประเพณีนี้ตลอดไป เพื่อจะได้สืบสานอนุรักษ์ทั้งงานประเพณีและดนตรีพื้นบ้าน ดังนั้น การเป็นคนต่างถิ่น (ลาวโคราช) จึงไม่มีอิทธิพลต่อการเลือกเล่นดนตรีพื้นบ้านเขมรสุรินทร์แทนที่จะไปทำกิจกรรมอื่นเช่นวัยรุ่นทั่วไป วรวุฒิให้เหตุผลเป็นคำคมสั้น ๆ ว่า “ถ้าไม่สืบสานก็สาบสูญ” (วรวุฒิ แพ้ไธสง, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) ปัจจุบันวรวุฒิจบการศึกษาระดับปริญญาตรีแล้ว แต่ทันทีที่ครูธงชัย สามสี เรียกตัวมาช่วยบรรเลงดนตรีในงานสำคัญ วรวุฒิจึงไม่เคยปฏิเสธเพราะถือว่าเป็นการฝึกฝนตนเองให้มีความชำนาญเรื่องดนตรีพื้นบ้านมากยิ่งขึ้น

สุรศักดิ์ มิถุนดี ครูผู้กำกับดูแล และฝึกซ้อมการแสดงเพื่อร่วมในขบวนแห่แซนโหมงตาทุกปี ได้กล่าวถึงประโยชน์ของประเพณีว่า “ทำให้นักเรียนทราบเกี่ยวกับวัฒนธรรมแซนโหมงตาและร่วมกันสืบทอด และดีใจที่ทางโรงเรียนบ้านดงมัน มีโอกาสได้ทำกิจกรรมบูชาบรรพบุรุษร่วมกับทางจังหวัดสุรินทร์” (สุรศักดิ์ มิถุนดี, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) ส่วนบุญล้น ภูมิสุข นักศึกษาฝึกสอนในโรงเรียนบ้านดงมัน ผู้ช่วยดูแล ควบคุม และฝึกซ้อมดนตรี ซึ่ให้เห็นว่าการจัดพิธีแซนโหมงตา คือวิธีการอนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเป็นอย่างดี รวมทั้งกล่าวว่า “ดีใจที่มีโอกาสร่วมสืบทอดวัฒนธรรมเขมร และจะพยายามสืบทอดความรู้ให้แก่เยาวชนต่อไป...เพราะทราบว่าทางโรงเรียนได้รับการติดต่อให้ไปร่วมแสดงทุกปี ซึ่งโอกาสเช่นนี้ทำให้นักเรียนได้แสดงออก และร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงามของจังหวัดไปด้วย” (บุญล้น ภูมิสุข, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

นอกจากนี้ ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์นางรำ ผู้ฝึกซ้อม และผู้ปกครองที่สนับสนุนลูกหลานให้มีส่วนร่วมในกิจกรรม ก็ได้คำตอบในทำนองเดียวกัน ดังนี้

เด็กหญิงสุวรรณ แก้มหอม และเด็กหญิงสุธิดา เบ็ญเจ็ด นักเรียนจากโรงเรียนบ้านดงมัน ได้กล่าวถึงความสุขและความประทับใจที่มารำพื้นบ้านในงานประเพณีว่า “ชอบการรำรำ ดีใจ และภูมิใจที่ได้มาร่วมแสดง” (สุวรรณ แก้มหอม และ สุธิดา เบ็ญเจ็ดดี, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) แม้สภาพอากาศในวันงานจะร้อนอบอ้าว แต่เด็กหญิงทั้งสองคน และเพื่อน ๆ ยังคงสนุกสนาน ยิ้มแย้มแจ่มใสเมื่อให้สัมภาษณ์

วลัยลักษณ์ ธัญญเกษตร ครูผู้รับผิดชอบดูแลนางรำของโรงเรียนบ้านดงมัน กล่าวว่า “ประทับใจการรำรำกันตรึมในขบวน มีโอกาสเข้าร่วมทุกปี และอยากให้จัดงานประเพณีแบบนี้ตลอดไป” (วลัยลักษณ์ ธัญญเกษตร, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557) ในทำนองเดียวกัน เยาว์ ล้าเลิศ ที่มาร่วมงานทุกปีทั้งในฐานะผู้ปกครองนางรำ และผู้ร่วมชมงานประเพณี นอกจากจะประทับใจการแสดงของลูกสาวและเด็ก ๆ ในขบวนแห่แล้ว ยังระบุถึงความสุขที่มาร่วมงาน และผลที่ได้รับจากการเห็นงานระดับจังหวัด “รู้สึกประทับใจพิธีแห่ชนโขนตาเจ้าเมืองอย่างมาก เพราะดูยิ่งใหญ่ และมีความศักดิ์สิทธิ์” (เยาว์ ล้าเลิศ, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

ส่วนการละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์บนเวทีการประกวด ทั้งนักร้อง นางรำ นักดนตรี ต่างมุ่งมั่นถ่ายทอดความสามารถทางการแสดงสู่คนดู ขณะเดียวกันก็ได้แลกเปลี่ยนเรียนรู้ศิลปวัฒนธรรมกับคู่แข่งขัน ข้อดีชมของคณะกรรมการตัดสิน (ครูเพลงพื้นบ้าน) ผู้ทรงคุณวุฒิ ล้วนให้ประโยชน์สูงสุดแก่ผู้เข้าประกวด ดังคณะกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิท่านหนึ่งกล่าวว่า “ทุกข้อแนะนำ ทุกคำติชม ลูกหลานที่เข้าประกวดทุกคน สามารถใช้เป็นแนวทางสู่การพัฒนาตนเองให้กลายเป็นผู้เชี่ยวชาญด้านดนตรี และการแสดงพื้นบ้านเขมรสุรินทร์ต่อไป” (โฆษิต ดิสม, สัมภาษณ์, 10 ตุลาคม 2558)

ภาพที่ 140 การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์เพื่อสร้างความบันเทิงหน้าปะรำพิธี ขณะประกอบพิธี และบนเวทีประกวด

ภาพที่ 141 การละเล่นพื้นบ้านสุรินทร์เพื่อสร้างความบันเทิงในชุมชน

ประเพณีแซนโถงตามหาบุรุษ เป็นพื้นที่สาธารณะที่เปิดโอกาสให้เด็ก เยาวชน ครูเพลง ศิลปินพื้นบ้าน และประชาชน ได้พบเจอกัน สร้างสรรค์ ถ่ายทอด และเสพวัฒนธรรมพื้นบ้านด้านการแสดงร่วมกัน ปรากฏการณ์เช่นนี้ช่วยให้เห็นว่า ประเพณีไม่เพียงมีบทบาทในฐานะพื้นที่แลกเปลี่ยนความรู้ แต่ได้ทำหน้าที่กล่อมเกลาจิตใจผู้ที่มีส่วนร่วมในงาน

5.4.4 ประเพณี: พื้นที่รวมตัวกันทางสังคมเพื่อทำกิจกรรมส่วนรวม

ปี พ.ศ. 2556 เกิดอุทกภัยครั้งใหญ่ในตัวเมือง ผู้จัดจึงปรับกิจกรรมโดยนำการละเล่นพื้นบ้าน และกิจกรรมจูงโขนตา ไปไว้ในช่วงหัวค่ำของการจัดงานวันแรก ใช้เวทีฟิโอสราญ และพื้นที่ด้านหน้า เป็นสถานที่จัดงาน เพราะเป็นที่สูงยกระดับจากพื้นถนนมากกว่า 1 เมตร ส่วนปีอื่น ๆ อากาศค่อนข้างร้อน และอบอ้าว แต่ด้วยศรัทธาและความตั้งใจดี ทุกฝ่ายก็ร่วมมือกันฝ่าสภาพอากาศเพื่อดำเนินงานประเพณีให้สำเร็จลุล่วง ดังที่คุณยายสงัดถ่ายทอดความรู้สึกว่า “แม้อากาศจะร้อนมากแต่ก็ทนได้ เพราะอยากมีส่วนร่วมในงาน” (สงัด โบนดี, สัมภาษณ์, 19 กันยายน 2557)

เห็นได้ว่า ธรรมชาติหรือสภาพอากาศ คือสิ่งที่ผู้จัดงานไม่อาจควบคุม บางปีฝนตกหนัก บางปีน้ำท่วม บางปีร้อนจัด อีกทั้งระยะทางในการแห่รอบเมืองค่อนข้างไกล ปัญหาเล็กน้อย แต่สำคัญเช่น “รองเท้ากัด” จึงเกิดขึ้นง่าย เด็ก ๆ ชั้นอนุบาล และประถมศึกษาหลายคนซึ่งต้องใส่รองเท้านักเรียน (หนัง) เมื่อถอดให้ดู ก็พบว่าเท้าทั้งสองข้างของเด็กหลายคน มีสภาพบวมแดง หนังตรงข้อต่อส้นหลุดเป็นแผ่น แต่ถึงกระนั้นพวกเขาก็ยังคงยิ้มแย้ม หยอกล้อกับเพื่อน ๆ

ภาพที่ 142 ความสดใสน่ารักของเด็ก ๆ ในชบวนแห่

ผู้วิจัยสังเกตเห็นว่า ผู้สูงอายุชายที่เป็นนักดนตรีพื้นบ้าน บางคนต้องแบกเครื่องดนตรีที่มีน้ำหนักมาก และอดทนเดินเป็นระยะทางที่ยาวไกล แต่ต่างตั้งใจปฏิบัติหน้าที่จนสำเร็จลุล่วง รวมทั้งยังคงยิ้มแย้มแจ่มใสทุกครั้งที่มีผู้เข้าไปขอสัมภาษณ์ ถึงแม้ว่าตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2558 เป็นต้นมา ผู้จัดงานเป็นห่วงสุขภาพของนักดนตรีสูงอายุ จึงเพิ่มกิจกรรมบรรเลงเพลงมโหรีหน้า ประรำพิธี และเชิญเฉพาะนักดนตรีที่อายุมากบรรเลงเพลงรอบชบวนแห่ที่จะเดินทางมาถึง แต่ก็ยังพบว่าบางท่านยืนยันจะเข้าร่วมบรรเลงดนตรีในชบวนแห่รอบเมืองกับลูกหลานเยาวชนเช่นเดิม ความตั้งใจเหล่านี้ช่วยยืนยันถึงความสุขและความเต็มใจของนักดนตรีที่มีโอกาสแสดงฝีมือให้ผู้คนได้รับฟัง ดังที่ตัวแทนนักดนตรีพื้นบ้านได้ให้สัมภาษณ์ไว้ในทำนองว่า นักดนตรีทุกคนต่างภาคภูมิใจที่ได้มาร่วมงาน เพราะถือว่าได้รับเกียรติอย่างยิ่งในการมาเป็นนักแสดงของจังหวัด เพราะปกติเคยแสดงแต่ในชนบทตามหมู่บ้าน ส่วนผู้สูงอายุที่เป็นผู้หญิง พบว่าหลายคนใช้กิจกรรมผ่อนคลายเดียวกัน และเป็นกิจกรรมที่สามารถสะท้อนวิถีชีวิตชาวบ้านในท้องถิ่นได้ชัดเจน คือการตำหมากรับประทาน และพุดคุยสัพเพเหระ ช่วงรอประกอบพิธีเช่นไหว้เจ้าเมือง

ภาพที่ 143 รอยยิ้มของชาวบ้าน และผู้สูงอายุเคียงหมากกลางแดด รอร่วมพิธีแซนโถงตา

ภาพของผู้สูงอายุ และเด็ก ๆ ที่ถึงแม้จะดูเหน็ดเหนื่อยเหงื่อไหลไคลย้อย แต่ก็ยังคงส่งรอยยิ้ม ชื่นใจทุกครั้ง เมื่อผู้วิจัยและผู้สื่อข่าวคอยบันทึกภาพ เสมือนข้อยืนยันประการหนึ่งถึงความตั้งใจที่ ชาวสุรินทร์มาร่วมกิจกรรมเพื่อการระลึกถึงเจ้าเมือง

กิจกรรมหลากหลายในงานประเพณี เปิดโอกาสให้ประชาชน ทุกเพศ ทุกวัย ทุกอาชีพ ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งเด็กและเยาวชนได้มีโอกาสเรียนรู้มรดกภูมิปัญญาของท้องถิ่น หลากหลายแขนง ทั้งดนตรี นาฏศิลป์ ประเพณี พิธีกรรม ความเชื่อ อาหารพื้นเมือง ที่เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งของ “กระบวนการชดเชลทางสังคม” เพื่อเตรียมความพร้อมที่จะเป็นกำลังสำคัญในการพัฒนา ประเทศ และเป็นกำลังหลักในการสืบทอดวัฒนธรรมอันดีงามของจังหวัดสุรินทร์ในอนาคต แบบอย่างที่ดีของผู้ใหญ่จากสถาบันต่าง ๆ ทั้งสถาบันครอบครัว สถาบันการศึกษา สถาบันศาสนา และ สภาพแวดล้อมต่าง ๆ ล้วนเป็นองค์ประกอบสำคัญที่จะช่วย “ทำให้เยาวชนได้มีโอกาสเรียนรู้การเป็นคนดีมีคุณธรรมต่อไปในวันข้างหน้า และถือเป็นส่วนหนึ่งของการเรียนรู้ผ่านกระบวนการชดเชลทางสังคมจากสถาบันต่าง ๆ ในสังคม” (ดลใจ ถาวรวงศ์ ต้นเจริญ และ จันทร์ชลี มาพุทธ, 2552: 21)

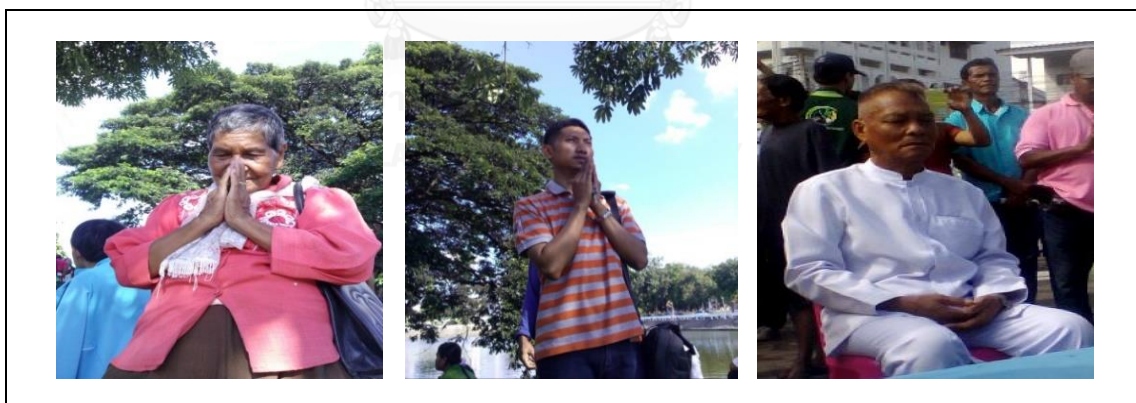
ทัศนะของผู้ร่วมงานที่เป็นเสียงเดียวกันว่า ภูมิใจที่ได้ร่วมในขบวนแห่ ร่วมบรรเลงเพลงพื้นบ้าน ร่วมร่ายรำไปพร้อมกับศิลปินชั้นครู ร่วมแสดงนิทรรศการ และการร่วมแรงร่วมใจกันของผู้เกี่ยวข้องในการจัดงาน เพื่อองค์กร เพื่อชุมชน และเพื่อจังหวัด ท่ามกลางความขัดข้อง เช่น สภาพอากาศที่ร้อนจัดในบางคราว ฝนตกในบางครั้ง กระทั่งน้ำท่วมในบางปี เหล่านี้ ถือเป็นความสำเร็จที่ทุกคนได้ร่วมฟันฝ่าจนส่งผลให้กิจกรรมทุกส่วนดำเนินไปอย่างลุล่วงทุกปี คุณค่าและผลตอบแทนที่ได้รับเหล่านี้จึงมีน้ำหนักรวมเพียงพอที่จะทำให้ชาวสุรินทร์ตระหนักในคุณค่า และร่วมกันสืบสานประเพณี แขนงโน้มน้าวจึงอยู่คู่จังหวัดสืบไป

ผู้วิจัยเห็นว่า ถึงแม้ว่างานประเพณีมีบทบาทต่อส่วนรวมโดยตรง และหลายมิติ แต่ก็ยังคงมีบทบาทต่อปัจเจกบุคคลด้วย เพราะมีเจ้าเมืองเป็นที่พึ่งทางใจที่สำคัญของชาวเมืองเสมอมา

ศิราพร ณ ถลาง (2548: 340) กล่าวว่า “พิธีกรรมมีหน้าที่สำคัญยิ่งในการสร้างความมั่นใจ และให้กำลังใจแก่บุคคลในสังคม เมื่อใดก็ตามที่มนุษย์มีความไม่แน่ใจไม่สบายใจ มนุษย์ก็จะทำพิธีบนบานศาลกล่าวต่ออำนาจเหนือธรรมชาติให้ช่วยเหลือ” ในยามปกติ อนุสาวรีย์แทนตัวพระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง เป็นที่พึ่งทางใจที่สำคัญแก่ผู้มีทุกข์ ผู้ต้องการความสบายใจ และผู้ที่ต้องการความปลอดภัยในชีวิต และด้วยทำเลที่ตั้งอนุสาวรีย์เป็นรอยต่อระหว่างตัวเมืองสุรินทร์กับทางออกไปยังจังหวัดอื่น จึงมักเห็นภาพคนขับรถยนต์ และผู้โดยสารแสดงความเคารพ หรือ ขอพร เมื่อผ่านอนุสาวรีย์ ด้วยการค้อมศีรษะ ยกมือไหว้

การได้บนบานศาลกล่าวหรือขอพรต่อหน้าสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่ตนเคารพนับถือ และยอมรับเป็นที่พึ่งทางใจสำคัญ ย่อมช่วยให้ผู้ประกอบการเกิดความรู้สึกทุกข์คลาย สบายใจ และมีความมั่นใจในการใช้ชีวิตยิ่งขึ้น สอดคล้องกับที่ ศิราพร ณ ถลาง (2548: 322) ได้กล่าวถึงบทบาทหน้าที่สำคัญของพิธีกรรมว่า “ช่วยให้ผู้คนมีความมั่นคงทางจิตใจ มีความสบายใจขึ้น เพราะประเพณีพิธีกรรมมักเกี่ยวข้องกับการขอร้องให้อำนาจเหนือธรรมชาติช่วยเหลือในสิ่งที่มนุษย์ไม่มั่นใจ” ในช่วงจัดงานประเพณี ผู้วิจัยเชื่อว่าบทบาทของพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง คงไม่ได้มีความแตกต่างจากที่เป็นอยู่ในเวลาปกติ เมื่อลูกหลานนักเรียน นิสิตนักศึกษา เกษตรกร ข้าราชการ พ่อค้าวานิช ฯลฯ ได้ประกอบพิธีเช่นไหว้ท่านอย่างยิ่งใหญ่และสมเกียรติแล้ว ทุกคนย่อมมีความหวังว่าจะได้รับการอำนวยอวยพร ทั้งเรื่องความอุดมสมบูรณ์ ความเจริญรุ่งเรือง ความสำเร็จด้านการศึกษา การงาน ความมั่งคั่งในชีวิต เกิดขวัญกำลังใจ รวมทั้งการมีสุขภาพกายใจ สมบูรณ์แข็งแรงเป็นการตอบแทน

เมื่อเจ้าเมืองถูกยกให้มีฐานะเป็นโอรานตาของชาวสุรินทร์ สถานะที่ถูกปรับให้ใกล้ชิดชาวเมืองร่วมกับอำนาจบารมีที่มีมาคู่กัน ย่อมสร้างความเชื่อมั่นให้ทุกคนยิ่งขึ้นไปอีกว่าท่านจะสามารถปกป้องคุ้มครอง และดลบันดาลให้ได้รับในสิ่งที่ปรารถนา ดังนั้น จึงไม่น่าแปลกใจที่ผู้นำในการประกอบพิธีจะร้องขอให้เจ้าเมืองอำนวยพรแก่ลูกหลานที่มาแสดงความกตเวทิต่อท่าน ส่วนประชาชนที่อยู่รอบนอกก็แสดงอาการคล้อยตามความเชื่อด้วยการยกมือประนม ทำปากขมุขมิบ หลับตาตั้งจิตอธิษฐานหรือเอามือลูบศีรษะไปพร้อมกับประชาชนที่นั่งอยู่ในพื้นที่พิธีกรรมหน้าปะรำพิธีด้วย

ภาพที่ 144 ผู้มาร่วมงานยกมือประนมรับพรจากพระ และตั้งจิตอธิษฐานขอพรจากดวงวิญญาณเจ้าเมือง

ปรากฏการณ์ทั้งหมดที่เกิดขึ้น แสดงให้เห็นว่าองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ เน้นการออกแบบประเพณีให้ยิ่งใหญ่อลังการ มีขบวนแห่ มีนิทรรศการ มีการประกวดศิลปะการแสดง มีการเล่นพื้นบ้านและมหรสพเพื่อความบันเทิง รวมทั้งมีการเผยแพร่ข่าวสารการจัดงานผ่านสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ เพื่อผลักดันให้งานประเพณีเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของจังหวัด เมื่อวัตถุประสงค์ในการจัดงาน และรูปแบบของพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ในบริบทใหม่มีความสอดคล้องรองรับ

กัน ประเพณีแซนโฎนตาในบริบทใหม่จึงก้าวผ่านกาลเวลา มีบทบาทรับใช้ชีวิตของผู้คนใน 2 มิติอย่างชัดเจน ทั้งมิติใหม่ คือเป็นแหล่งท่องเที่ยวช่วงเดือนสิบของจังหวัดสุรินทร์ และมิติแบบดั้งเดิม คือเป็นพิธีเช่นไหว้บูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษ รวมทั้งได้ตอบสนองความดีงามของผู้อาวุโสของจังหวัดที่ยังมีชีวิต และประกอบกิจทางศาสนาในฐานะเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี

การที่ภาครัฐรักษารากของงานบุญดั้งเดิมไว้ได้เช่นนี้ ย่อมหมายความว่า ประเพณีคือชีวิตแท้จริงของคนท้องถิ่น การสืบทอดประเพณีจึงเป็นวิถีปกติ อาจมีการปรับเปลี่ยนลักษณะทางกายภาพ ปรับจุดมุ่งหมาย ทว่าจิตวิญญาณของประเพณีอันเป็นความเชื่อที่ยึดมั่นก็ถูกเพาะ เติบโต และหยั่งรากลึกในจิตใจผู้คน ระเบียบจารีตหรือขนบที่ประกอบสร้างเป็นประเพณียังคงเดิม แต่มีการเสริมหรือยกระดับให้มีศักดิ์ที่สูงขึ้นเพราะเป็นพิธีเช่นไหว้ผีเจ้าเมือง ประเพณีได้เปลี่ยนสถานะจากนายเชียงใหม่หรือ พระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง กลายเป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอำนาจสามารถบันดาลให้ที่ผู้เป็นพลเมืองของท่าน และบุคคลอื่นนอกพื้นที่ที่เคารพนับถือท่านประสบผลสำเร็จในสิ่งที่ร้องขอได้ ประเพณี พิธีกรรม จึงมีหน้าที่หลอมรวมผู้มีความคิดเชื่อเช่นเดียวกันเข้าไว้ กล่าวคือ เมื่อผู้มีศรัทธาได้เข้ามาอยู่ในบริบทของความศักดิ์สิทธิ์ร่วมกัน ทั้งพื้นที่ เวลา และบรรยากาศ ประเพณี พิธีกรรมจึงเปลี่ยนพื้นที่ธรรมดาในเวลาปกติ เป็นสภาพแวดล้อมใหม่ สามารถทำให้ประชาชนที่มาร่วมงานเกิดความรู้สึกหรือรับรู้ถึงพลังศักดิ์สิทธิ์ เชื่อมมั่นว่าผู้ที่กำลังกราบไหว้อยู่ร่วมกับพวกเขา

การผลิตซ้ำเพื่อสืบทอดงานบุญแซนโฎนตา เป็นส่วนหนึ่งของพลวัตของงานประเพณี เมื่องานบุญมีการสานต่อภายในกลุ่มสังคมหนึ่ง ๆ จากรุ่นสู่รุ่น จึงทำให้ยังมีชีวิตอยู่ และมีบทบาทต่อกลุ่มคนเขมรสุรินทร์ รวมถึงคนเขมรที่ต่าง ๆ อีกทั้งเมื่อวัฒนธรรมมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ ทั้งทางด้านปัจจัยพื้นฐาน ด้านความมั่นคงของสังคมและความมั่นคงด้านจิตใจในสังคมประเพณี พิธีกรรมจึงมีหน้าที่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ครอบคลุมทุกมิติอย่างชัดเจน ซึ่งสิ่งที่ชาวสุรินทร์ทั้ง 4 กลุ่มชาติพันธุ์ร่วมกันทำในช่วงเดือนสิบ เพื่อให้ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษยังคงดำรงอยู่ จึงช่วยตอกย้ำให้เห็นว่าประเพณีไม่ได้มีหน้าที่ตอบสนองความสุขทางใจของผู้คนในระดับปัจเจก แต่ได้ทำหน้าที่และมีบทบาทต่อกลุ่มหรือต่อสังคมชาวสุรินทร์โดยรวมอีกด้วย

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัยและอภิปรายผล

การวิจัยเรื่อง “**ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ จังหวัดสุรินทร์: การประกอบสร้างและบทบาทของประเพณีประติษฐ์**” มีวัตถุประสงค์การวิจัยคือ เพื่อรวบรวม และวิเคราะห์ข้อมูลคติชนประเภทความเชื่อ ประเพณี พิธีกรรมแซนโฎนตา ในฐานะงานบุญดั้งเดิมประจำปีของชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร และในฐานะประเพณีประติษฐ์ของจังหวัด ซึ่งจัดโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ทั้งนี้ผู้วิจัยแบ่งการวิเคราะห์ออกเป็น 3 ประเด็น

1. การสืบทอดและการดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฎนตาในพื้นที่ดั้งเดิม
2. แนวคิดการประกอบสร้างประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ในฐานะประเพณีประติษฐ์
3. บทบาทประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ที่มีต่อชาวสุรินทร์ในปัจจุบัน

ผู้วิจัยศึกษาจากเอกสาร และเก็บข้อมูลภาคสนามใน 2 พื้นที่ ได้แก่ งานบุญแซนโฎนตาในชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร กรณีศึกษาหมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ และประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ที่ผลิตขึ้นโดยองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ช่วงปี พ.ศ. 2555-2559 การวิจัยใช้ระเบียบวิธีทางคติชนวิทยา แบ่งเนื้อหาเป็น 3 ส่วน ได้แก่ สรุปผลการวิจัย อภิปรายผลการวิจัย และข้อเสนอแนะ

6.1 สรุปผลการวิจัย

6.1.1 การสืบทอดและการดำรงอยู่ของงานบุญแซนโฎนตาในพื้นที่ดั้งเดิม

งานบุญแซนโฎนตา เกิดจากความเชื่อของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมรว่า ในรอบหนึ่งปีเมื่อถึงช่วงวันแรม 1 ค่ำ เดือน 10 เทวดาหรือพญายมจะอนุญาตให้วิญญาณบรรพบุรุษเดินทางมาเยี่ยมโลกมนุษย์ครั้งหนึ่ง เพื่อมารับส่วนบุญส่วนกุศลที่ลูกหลานทำให้ ชาวไทยเชื้อสายเขมรจึงต้องประกอบพิธีกรรมเพื่อต้อนรับดวงวิญญาณ

การลงภาคสนามเก็บข้อมูลงานบุญแซนโฎนตาในชุมชนชาวไทยเชื้อสายเขมร กรณีศึกษาหมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ พบว่าตลอดช่วงงานบุญ ตั้งแต่วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10 ถึงวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11 ไม่ได้มีเฉพาะพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ที่เกี่ยวข้องกับดวงวิญญาณบรรพบุรุษเท่านั้น แต่ยังมีกิจกรรมทางวัฒนธรรมที่สัมพันธ์กับพระพุทธศาสนา และญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิตอีกด้วย รวม 9 กิจกรรม ได้แก่ การเตรียมงาน พิธีชดदारเบ็ณฑ์ตุจ พิธีกันซ็อง พิธีฉลองซ็อง พิธี

แซนโฌนาตา พิธีจูนโฌนาตา พิธีแห่-โซด-จะกันเจอโฌนาตา พิธีโซดตารเบ็ณท์ธม และ พิธีจูนโฌนาตาหลบ
สรุก

การสืบทอดและการดำรงอยู่ของ 9 กิจกรรม ในงานบุญแซนโฌนาตามี 2 ลักษณะ คือสืบทอด
ลำดับและขั้นตอนพิธี ตามข้อมูลที่มีการบันทึกไว้และสัมภาษณ์ผู้สูงอายุในชุมชน แต่ก็มีมีการปรับ
รายละเอียดปลีกย่อยต่าง ๆ ให้เหมาะสมกับบริบทที่เปลี่ยนไป เช่น เวลา สถานที่ สภาพเศรษฐกิจ
สังคม สมัยนิยม และกระแสโลกาภิวัตน์จึงเกิดการลดจำนวนวัน “กันซ็อง” การเพิ่มหรือลดชนิด
อาหารในสำรับเครื่องเช่น ตามสภาพเศรษฐกิจของครัวเรือน เนื่องจากเป็นครอบครัวเดี่ยวมากขึ้น ทำ
ให้พิธีเช่นไหว้แบบรวมสายตระกูลลดลง เปลี่ยนเป็นพิธีเฉพาะครอบครัวมากกว่า มีการปรับจาก
“กระเซอครอบครัว” เป็น “กระเซอสามัคคีของชุมชน” และแห่ร่วมกันจากศาลาประชาคมหมู่บ้านไป
ยังศาลากการเปรียญ ไม่ใช่ต่างคนต่างแยกไปประกอบพิธีที่วัด เป็นต้น

งานบุญแซนโฌนาตา ถือเป็นช่วงเวลาสำคัญประจำปีที่ถูกหลานจะได้แสดงความกตัญญูทเวท
ต่อผีบรรพบุรุษ ต่อญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิต และต่อพระพุทธศาสนา รวมทั้งเป็นโอกาสแบ่งปันบุญแก่
วิญญาณไร้ญาติ ซึ่งสะท้อนให้เห็นความรักความผูกพันของสมาชิกในครอบครัว ความเอื้ออาทร ความ
สามัคคีในกลุ่มชาติพันธุ์ ดังนั้น กิจกรรมทุกอย่างจึงเน้นย้ำความสัมพันธ์อันดีระหว่างคนตายกับคน
เป็น คนตายกับพระสงฆ์ พระสงฆ์กับชาวบ้าน และชาวบ้านกับชาวบ้าน อาศัยคุณธรรมเรื่องความ
กตัญญูทเวท และพิธีกรรมต่าง ๆ เป็นสิ่งเชื่อมร้อย

6.1.2 แนวคิดการประกอบสร้างประเพณีแซนโฌนาตาบูชาบรรพบุรุษในฐานะประเพณี ประดิษฐ์

6.1.2.1 องค์ประกอบของการจัดงาน องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ และเวที
ประชาคม มีมติเลือกงานบุญแซนโฌนาตา ของชุมชนเขมร มาผลิตซ้ำและนำเสนอในฐานะกิจกรรมร่วม
ของคนทั้งจังหวัดครั้งแรกเมื่อ ปี พ.ศ.2550 ในนามประเพณีแซนโฌนาตาบูชาบรรพบุรุษ โดยประยุกต์
ให้เป็นกิจกรรมเช่นไหว้ผีเจ้าเมืองบรรพบุรุษของจังหวัด และเป็นประเพณีประจำเดือนสิบของสุรินทร์
ทำให้ทุกภาคส่วน และชาวเมืองทุกกลุ่มชาติพันธุ์ร่วมกันสืบสานประเพณีเรื่อยมา

การกำเนิดและดำรงอยู่ของประเพณีประดิษฐ์แซนโฌนาตา แบ่งได้ 2 ระยะเวลา
ระยะแรก ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2550-2554 ระยะที่ 2 พ.ศ. 2555-2559 มีนายธงชัย มุ่งเจริญพร และนาย
กิตติภัทร์ รุ่งธนเกียรติ เป็นนายกองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ตามลำดับ ทั้งสองระยะนี้ ผู้จัดงาน
ยึดวัตถุประสงค์หลักในการจัดตรงกัน คือ (1) เพื่ออนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิมประจำปีของจังหวัดสุรินทร์
และ (2) เพื่อกระตุ้นเตือนให้เยาวชนและประชาชนเห็นความสำคัญของประเพณีแซนโฌนาตา ได้แสดง
ความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณ รวมทั้งบรรพบุรุษ และร่วมอนุรักษ์วัฒนธรรมอันดีงามของท้องถิ่นให้คง
อยู่คู่จังหวัด ส่วนข้อแตกต่างคือระยะที่สองผู้จัดงานเพิ่มความมุ่งหวังให้พื้นที่ประเพณีเป็นแหล่ง

ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมระหว่างการจัดงาน เพราะฉะนั้นกิจกรรมที่นำเสนอจึงมีลักษณะของการอนุรักษ์งานบุญดั้งเดิม แล้วเสริมสาระและความบันเทิงเข้าไป ทำให้ชาวสุรินทร์ทุกกลุ่มชาติพันธุ์ได้นำอัตลักษณ์ของตนและอัตลักษณ์จังหวัดมานำเสนอ เพื่อสร้างบรรยากาศของการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

กิจกรรมที่ยังคงสืบทอดมาตลอด 10 ปี มี 4 ส่วน ได้แก่ กิจกรรมเกี่ยวกับการ *เช่นคนตาย* คือ พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง อดีตเจ้าเมืองที่ล่วงลับ และวงศ์วานว่านเครือเจ้าเมือง *พิธีไหว้ขอพรคนเป็น* คือจวนโอรณดาผู้ว่าราชการจังหวัดและผู้อาวุโสจังหวัดสุรินทร์ *พิธีสงฆ์* และ *พิธีเทกระเชอ* เพื่ออุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณอื่น ๆ ทุกกิจกรรมจัดขึ้นบริเวณอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง ในระยะ 5 ปีแรก ผู้จัดงานได้เพิ่มกิจกรรมรื่นเริงเพื่อสร้างความสนุกเพลิดเพลิน โดยเพิ่ม ลด เปลี่ยนทุกปีเพื่อความเหมาะสม สำหรับระยะ 5 ปีหลัง ซึ่งผนวกจุดมุ่งหมายเพื่อสร้างพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมด้วย จึงปรากฏกิจกรรมความรู้และความบันเทิงควบคู่กัน สรุปได้ 4 ลักษณะ คือ พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ขบวนแห่รอบเมือง การละเล่นพื้นบ้าน/งานมหรสพ และนิทรรศการมีชีวิต *กำหนดจัดงาน* กำหนด 1 วัน 2 วัน หรือ 3 วัน ขึ้นอยู่กับกิจกรรมเสริมแต่ละปี หากปีใดมีการประกวดวงดนตรีหรือประกวดการแสดงศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้าน จะกำหนด 2-3 วัน เนื่องจากมีการแข่งขันรอบคัดเลือก และรอบชิงชนะเลิศ ส่วน *ผู้เข้าร่วมในพิธี* พบว่ามีครอบคลุมทุกกลุ่มชาติพันธุ์โดยมีกลุ่มเขมรมากที่สุด รองลงมาคือกลุ่มส่วย กลุ่มลาว กลุ่มจีน ตามลำดับ นักท่องเที่ยวพบกลุ่มคนในมากที่สุด คนนอกส่วนมากเป็นนิสิตนักศึกษา คนทำงาน ที่มาเรียนหนังสือหรือ ประกอบอาชีพอยู่ในจังหวัดสุรินทร์ ส่วนนักท่องเที่ยวชาวต่างชาติพบบ้างเล็กน้อย

6.1.2.2 แนวคิดการประกอบสร้างประเพณีประดิษฐ์ แนวคิดการประกอบสร้างมีความสำคัญที่สุดต่อการกำหนดรูปแบบกิจกรรมทั้งหมดในงาน เพื่อสนองตอบวัตถุประสงค์ทุกข้อที่ผู้จัดวางไว้ สรุปได้ 3 แนวคิด ได้แก่ *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* เป็นพื้นที่อนุรักษ์แบบปรับประยุกต์งานบุญดั้งเดิมของจังหวัด *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* เป็นพื้นที่หลอมรวมชาวสุรินทร์ และ *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม

(1) *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* เป็นพื้นที่อนุรักษ์แบบปรับประยุกต์งานบุญดั้งเดิมของจังหวัด การออกแบบประเพณีให้มีลักษณะอนุรักษ์แบบปรับประยุกต์ พบ 2 วิธี ได้แก่ การตั้งชื่อเพื่อสื่อ “ความใหม่” ภายใต้วิธีคิด “แบบเก่า” และการปรับประยุกต์ “พิธีจูน แซน โซด จะ” เพื่อตอบสนองบริบทใหม่ให้สามารถตอบสนองคนทุกกลุ่ม และรองรับบริบทการท่องเที่ยวไปพร้อมกัน

- การตั้งชื่อเพื่อสื่อ “ความใหม่” ภายใต้วิธีคิด “แบบเก่า” การตั้งชื่องานให้ติดหู ติดตา ติดใจ และสื่อความหมายได้ตรงเจตนาของการจัดงาน ถือเป็นกลยุทธ์ทางการตลาดที่ทำให้การออกแบบประเพณีมีทิศทางที่ชัดเจน ผู้ฟัง ผู้อ่านสามารถเข้าใจสารหรือเนื้อหาที่แสดงผ่านการตั้งชื่อได้ทันที การเปลี่ยนคำว่า “บ็อน” หรือ “บุญ” เป็น “ประเพณี” จึงช่วยให้ “งานบุญ” ซึ่งเป็นโลกศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นที่สงวน กลายเป็นพื้นที่สาธารณะ เป็น “เทศกาลทางวัฒนธรรม” ซึ่งทุกคนสามารถมีส่วนร่วมและเป็นเจ้าของได้ อาศัยคุณลักษณะพิเศษของเทศกาลทางวัฒนธรรมจึงสามารถรวมพิธีทางศาสนา (พุทธ-ผี) กิจกรรมรื่นเริง และพื้นที่ความรู้ไว้ด้วยกันอย่างกลมกลืน นอกจากนี้ การเติมคำว่า “บูชาบรรพบุรุษ” ต่อท้าย คือการแปลความหมายของคำว่า “แซนโฎนตา” เป็นภาษาไทย ช่วยอธิบายวัตถุประสงค์ของประเพณีให้คนเข้าใจ เมื่อ “บ็อนแซนโฎนตา” ผ่านกระบวนการคัดสรรมาผลิตซ้ำเพื่อสื่อความใหม่ ทั้งในเชิงอนุรักษ์ รวมนคน และเป็นแหล่งท่องเที่ยวแล้ว ยังถูกใช้เป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” เพื่อตอบสนองสภาวะของโลกยุคปัจจุบันที่ผู้คนนิยมบริโภคความแปลกใหม่และความยิ่งใหญ่อลังการ การเปลี่ยนคำเรียกจาก “บุญ” ในบริบทเดิม เป็น “ประเพณี” จึงขยายความในบริบทใหม่ และยกระดับงานบุญในแบบชาวบ้านให้เป็นเทศกาลหรืองานประเพณีที่มีลักษณะทางการในที่สุด ขณะเดียวกันก็รักษาความคิดแบบเก่า ที่ให้คุณค่าคำว่า “บุญ” เกี่ยวข้องสัมพันธ์กับมิติเรื่องจิตวิญญาณที่โยงใยกับเรื่องความศักดิ์สิทธิ์ และความเชื่อทางศาสนาเป็นหลักเอาไว้

- การปรับประยุกต์ “พิธีจูน แซน โซต จะ” เพื่อตอบสนองบริบทใหม่ ผู้จัดงานได้คัดสรรเฉพาะพิธีกรรมที่เป็น “หัวใจ” หรือ “สาระสำคัญ” ของงานบุญดั้งเดิมมาผลิตซ้ำและนำเสนอใหม่ 4 พิธี ได้แก่ พิธีไหว้ขอพรคนเป็น (จูนโฎนตา) พิธีเซ่นไหว้ผีบรรพบุรุษ (แซนโฎนตา) พิธีสงฆ์ คือ การสวดอุทิศบุญแก้ดวงวิญญาณ (โซตดาว) และถวายเครื่องปัจจัยไทยธรรม (กันซ็อง) และพิธีเทกระเซอ (จะกันเจอโฎนตา) เพื่ออุทิศบุญแก้วิญญาณเร่ร่อน ผีไร้ญาติ โดยเปลี่ยนแปลงให้เหมาะสมกับสถานการณ์ใหม่ วัตถุประสงค์ใหม่ และระยะเวลาที่มีอยู่อย่างจำกัด

พิธีจูนโฎนตา มีการปรับผู้ทำหน้าที่ไหว้เป็นชาวเมืองสุรินทร์ และปรับผู้รับการไหว้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด และผู้อาวุโสที่ชาวสุรินทร์ให้ความเคารพนับถือ สิ่งของที่นำมาไหว้ถูกกำหนดเป็นแนวทางปฏิบัติว่า ขบวนแห่จากทุกชุมชน ทุกวัด และทุกหน่วยงาน ต้องจัดชุดเครื่องจูนโฎนตามาร่วม โดยจัดขนม ข้าวต้มพื้นบ้าน ของสด ผลไม้ ลงภาชนะสวยงาม

พิธีแซนโฎนตา เมื่อผู้รับการเซ่นไหว้กลายเป็นดวงวิญญาณเจ้าเมือง รายละเอียดยกย่องจึงถูกปรับให้เหมาะสม ขณะเดียวกันมีการเพิ่มสิ่งที่ไม่เคยมีมาก่อนเพื่อให้สัมพันธ์กับวัตถุประสงค์ ส่วนที่ปรับจากของเดิม มี 5 อย่าง ได้แก่ (1) วัน เวลา และสถานที่ในการประกอบพิธี ที่ไม่ทับซ้อนกับพิธีเซ่นไหว้ในพื้นที่ดั้งเดิม (2) กำหนดให้ประธานพิธีศักดิ์สิทธิ์ทำหน้าที่

เสมือนผู้ควบคุมให้ลูกหลานชาวสุรินทร์ประกอบขึ้นตอนพิธีพร้อมกัน (3) สร้างบทอัญเชิญและขอพรดวงวิญญาณเป็นภาษาไทยให้ผู้ว่าราชการจังหวัดกล่าว (4) กำหนดให้ผู้ว่าราชการจังหวัดหรือผู้แทนกล่าวเชิญวิญญาณบรรพชน รวมทั้ง (5) กำหนดการจัดชุดเครื่องเช่นให้ยิ่งใหญ่สมฐานะอดีตเจ้าเมือง *ส่วนที่เพิ่ม* มี 4 อย่าง ได้แก่ (1) การรำบวงสรวงแซนโหม้นตา และการประทับร่าง ต้องมีการอัญเชิญเหล่าเทวดามาร่วมเป็นสักขีพยาน และคุ้มครองผู้คนในพิธี (2) เพิ่มโองการบวงสรวงขอขมา และการขบร้องบูชาดวงวิญญาณบรรพบุรุษเมืองสุรินทร์ โดยนำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ใช้วงมโหรีเขมรโบราณบรรเลงประกอบ (3) ใช้ฆ้องตีส่งสัญญาณ สื่อถึงการนำทางดวงวิญญาณ ไป-กลับภพภูมิเดิม (4) แต่งบายศรีต้นในเครื่องประกอบพิธีบูชาเทวดา และออกแบบขึ้นให้สัมพันธ์กับระดับของผู้รับการเช่นไหว้ บายศรีต้น 5 ชั้น ใช้บูชาผีระดับชั้นเจ้าเมือง ส่วนบายศรีต้น 3 ชั้น ใช้บูชาผีวงศ์วานเจ้าเมือง

พิธีสงฆ์ กิจกรรมเกี่ยวเนื่องกับพุทธศาสนาในงานบุญแซนโหม้นตาเดิม มี 3 พิธีย่อย ได้แก่ “โชดตาร” “กันซ้อง” และ “สวดกันเจอโหม้นตา” ซึ่งทั้งหมดต้องจัดในวัดเท่านั้น แต่ในพื้นที่ใหม่ พิธีเหล่านี้ถูกย้ายมาอยู่มณฑลพิธีหน้าอนุสาวรีย์ทั้งหมด ทุกปี ผู้จัดงานนิมนต์พระสงฆ์จากวัดต่าง ๆ รวม 10 รูป มาประกอบพิธี 2 ช่วง *ช่วงแรก* หลังจากการแสดงต้อนรับผู้ว่าราชการจังหวัด ประธานจุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย พระสงฆ์ให้ศีล *ช่วงที่สอง* หลังจากจบพิธีเช่นไหว้โหม้นตาเจ้าเมือง พระสงฆ์สวดทักษิณานุปทานอุทิศบุญกุศลแก่วิญญาณ จากนั้นผู้ว่าราชการจังหวัด ผู้อาวุโส และตัวแทนชาวสุรินทร์ถวายเครื่องปัจจัยไทยธรรม พระสงฆ์ให้พร เสร็จพิธีสงฆ์

พิธีว่าด้วยกระเชอโหม้นตา ในพื้นที่ดั้งเดิม ช่วงค่ำวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10 ชาวบ้านจะแห่กระเชอจากบ้านหรือศาลาหมู่บ้านไปยังวัดเพื่อให้พระสงฆ์สวดอุทิศแก่ดวงวิญญาณบรรพบุรุษ และต้องกลับไปประกอบพิธีเทกระเชอเพื่ออุทิศบุญแก่ผีอื่น ๆ ก่อนรุ่งสางของอีกวัน ในพื้นที่ใหม่ การประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์ถูกกำหนดให้อยู่ภายในระยะเวลา 2-3 ชั่วโมง ผู้จัดงานจึงปรับการแห่กระเชอไปไว้ช่วงแห่รอบเมืองแทน และปรับเวลาเทกระเชอไปอยู่ช่วงท้ายสุดของงาน เพื่อให้ชาวเมืองได้สนุกสนานร่วมกันก่อนแยกย้ายกลับบ้าน ชาวไทยเชื้อสายเขมรค่อนข้างเป็นนักร้องรักซ์และเครื่องครัดพิธี การที่ผู้จัดงานยังคงกิจกรรมนี้ไว้แม้เวลาจะไม่สอดคล้องกับวิถีปฏิบัติเดิม แสดงให้เห็นว่ารัฐพยายามที่จะรักษากิจกรรมสำคัญไว้เพื่อให้สอดคล้องกับเจตนาที่จะอนุรักษ์ประเพณี ทั้งสามารถสร้างความสุขสนุกสนานแก่ลูกหลานสุรินทร์เป็นประจำทุกปี

(2) **ประเพณีแซนโถงตามบูชาบรรพบุรุษเป็นพื้นที่หลอมรวมชาวสุรินทร์** ภาครัฐมีจุดมุ่งหมายให้งานประเพณีเป็นกิจกรรมสาธารณะ และเปิดพื้นที่ให้ชาวสุรินทร์ได้แสดงความกตัญญูทวดเวทิต่อผีเจ้าเมืองและผู้มีพระคุณของจังหวัดร่วมกัน การชูจุดร่วมที่ทุกกลุ่มมีตรงกัน จึงช่วยให้ประเพณีสามารถถือกำเนิดและได้รับการสืบสานโดยประชาชนทุกกลุ่ม จุดร่วม 2 ประการ ได้แก่ (1) การชูเรื่อง “ความกตัญญูทวดเวทิตู” ว่าเป็นคุณธรรมร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 กลุ่มในจังหวัดสุรินทร์ และ (2) การชู “พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง” ว่าเป็นบรรพบุรุษร่วม และศูนย์รวมใจชาวสุรินทร์

- การชูเรื่อง “ความกตัญญูทวดเวทิตู” ว่าเป็นคุณธรรมร่วมของกลุ่มชาติพันธุ์ 4 กลุ่มในจังหวัดสุรินทร์ จุดร่วมนี้ช่วยรวมผู้คนที่มีความแตกต่างทางชาติพันธุ์ได้ทางหนึ่ง เพราะความกตัญญูทวดเวทิตูต่อบรรพบุรุษ ไม่เพียงเป็นคุณธรรมพื้นฐานในตัวมนุษย์ แต่ได้มีการถือปฏิบัติและแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมในกลุ่มชนที่นับถือศาสนาผีควบคู่ศาสนาพุทธ กล่าวคือมีการผนวกรวมการปฏิบัติบูชาดวงวิญญาณ และประเพณีทางพุทธศาสนาไว้ด้วยกัน อีกทั้งชาวพุทธมีความเชื่อตรงกันว่าพระสงฆ์เป็นสื่อกลางในการสวดอุทิศบุญถึงคนตายได้ เมื่อเปรียบเทียบกิจกรรมในรอบ 12 เดือนของทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสุรินทร์ คือเขมร ส่วย ลาว และจีน ที่นับถือ 2 ศาสนามาแต่โบราณ พบว่าทุกกลุ่มมีประเพณี พิธีกรรมเพื่อตอบแทนพระคุณดวงวิญญาณบรรพบุรุษของตน อาจแตกต่างกันที่ชื่อเรียก ขั้นตอนพิธี และวัน-เวลาการจัด ดังนั้น เมื่อภาครัฐเลือกงานบุญที่มีวัตถุประสงค์ให้ลูกหลานได้แสดงคุณธรรมความกตัญญูทวดเวทิตูต่อบรรพชนและผู้มีพระคุณของจังหวัด จึงชูคุณธรรมเรื่องความกตัญญูทวดเวทิตูที่เชื่อว่าชาวเมืองมีอยู่แล้ว เพื่อเชิญชวนให้ออกมาร่วมกิจกรรม

- การชู “พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง” ว่าเป็นบรรพบุรุษร่วมและศูนย์รวมใจชาวสุรินทร์ เป็นอีกจุดร่วมหนึ่งที่ได้รับการชูขึ้นมาเพื่อดึงดูดคนเข้าร่วมพิธี พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง คือบุคคลที่ชาวสุรินทร์ยกย่องวีรกรรมความกล้าหาญ และให้ความเคารพนับถือในฐานะเจ้าเมืองคนแรก นอกจากท่านเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดการสร้างความหมายใหม่แก่งานประเพณี เกิดการสร้างแนวเทียบเพื่อกำหนดสัญลักษณ์แทนดวงวิญญาณบรรพบุรุษประจำเมือง สัญลักษณ์แทนผู้มีพระคุณที่ยังมีชีวิต นำไปสู่การกำหนดใช้พื้นที่ลานหน้าอนุสาวรีย์จัดพิธีศักดิ์สิทธิ์ รวมทั้งช่วยให้ผู้จัดงานสามารถออกแบบกิจกรรมอย่างยิ่งใหญ่เหมาะสมที่จะเป็นงานรำลึกวีรบุรุษผู้ก่อกำเนิดเมืองสุรินทร์ รวมถึงเป็นพิธีรำลึกถึงสหายอีก 5 คน ที่ร่วมสร้างความดีงาม จนกระทั่งได้รับแต่งตั้งไปปกครองเมืองสำคัญต่าง ๆ ได้แก่ เมืองรัตนบุรี เมืองสังขะ เมืองซุนันต์ และชุมชนสำคัญ 2 ชุมชน ได้แก่ จอมพระ และศิขรมุมิ ซึ่งทั้ง 5 เขต ปัจจุบันอยู่ในขอบพัทธสีมาจังหวัดสุรินทร์ ยกเว้นเมืองซุนันต์ที่กลายเป็นอำเภอหนึ่งของจังหวัดศรีสะเกษภายหลัง การผลิตซ้ำภาพ “พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง” เป็นบรรพบุรุษร่วม และศูนย์รวมใจชาวสุรินทร์ นับว่าได้ทำให้งานบุญที่เคยเป็น “กิจกรรมเฉพาะกลุ่มเขมร” มีสถานะเป็น “ประเพณีร่วม” ของทุกคน

เมื่อจตุรรวมทั้ง 2 ประการถูกชูขึ้นมาและนำเข้าสู่กระบวนการประกอบสร้าง ประเพณี ผีเจ้าเมืองผู้กระทำคุณประโยชน์สูงสุดแก่จังหวัด สำนึกเรื่องความกตัญญูกตเวทิต และการมี พิธีกรรมที่เอื้อให้ได้ปฏิบัติตอบแทนพระคุณอย่างเป็นรูปธรรม จึงช่วยกระตุ้นให้ชาวสุรินทร์ออกมาทำ กิจกรรม

(3) **ประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ**เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม เป็น แนวคิดที่ทำให้เกิดการคัดเลือกของดีจากคำขวัญประจำจังหวัด มาผลิตซ้ำและนำเสนอให้ทั้งคนใน และคนนอกได้เห็น รู้จัก และจดจำจังหวัดสุรินทร์ผ่านกิจกรรมต่าง ๆ และช่วยให้ประเพณีมีความเป็น พื้นที่ท่องเที่ยวชัดเจนขึ้น ผ้าไหมพื้นเมือง เครื่องประดับเงิน ช่าง การละเล่นพื้นบ้าน อาหารพื้นเมือง ข้าวหอมมะลิ และภาษาเขมรถิ่นไทย ที่ชาวสุรินทร์เลือกมานำเสนอผ่านงานประเพณีทุกปี จึงช่วย ย้ำอัตลักษณ์สุรินทร์จากคำขวัญประจำจังหวัดที่ว่า “**สุรินทร์ถิ่นช้างใหญ่ ผ้าไหมงาม ประคำสวย ร่ำรวยปราสาท ผักกาดหวาน ข้าวสารหอม งามพร้อมวัฒนธรรม**” ทำให้งานบุญเก่าในบริบทใหม่ ไม่ได้มีเฉพาะพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ แต่เป็นพื้นที่ให้ความรู้ และสร้างความบันเทิงแก่ผู้คนไปพร้อมกัน

ปัจจัยแวดล้อมข้างต้นแสดงให้เห็นว่า **ประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษ**ไม่ใช่การ อนุรักษ์โดยการผลิตซ้ำงานบุญแบบคงรูปเดิมทุกประการ แต่เป็นการสืบสานแบบสร้างสรรค์ เมื่อผู้จัด งานเลือกงานบุญแซนโถงตาของกลุ่มเขมร มาผลิตใหม่ให้มีฐานะเป็นประเพณีของจังหวัด มุ่งให้เป็น ทั้งพื้นที่อนุรักษ์ของเก่า เป็นพื้นที่รวมคนเพื่อแสดงความกตัญญูกตเวทิตต่อผู้สร้างคุณูปการแก่เมือง ทั้ง ผู้ล่วงลับไปแล้วและยังมีชีวิต รวมถึงให้เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม กระบวนการประกอบสร้าง ประเพณี จึงเริ่มต้นขึ้นด้วยการเชิญผู้ทรงคุณวุฒิสาขาต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งด้านวัฒนธรรมท้องถิ่น มาระดมความคิด ช่วยกันวางแผนออกแบบกิจกรรมให้สามารถตอบสนองวัตถุประสงค์ดังกล่าว โดยมี แนวคิดทั้ง 3 ประการกำกับอยู่เบื้องหลัง พิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ ขบวนแห่ การละเล่นพื้นบ้านและงาน มหรสพ และนิทรรศการมีชีวิต จึงเป็นกิจกรรมหลัก ที่เกิดจากการคัดสรรเพื่อให้ทำหน้าที่สำคัญในงาน ประเพณี

6.1.3 บทบาทประเพณีแซนโถงตาบูชาบรรพบุรุษที่มีต่อชาวสุรินทร์ในปัจจุบัน

การดำรงอยู่อย่างต่อเนื่องถึง 10 ปี เป็นการย้ำบทบาทสำคัญที่ประเพณีประดิษฐ์มีต่อชาว สุรินทร์ สรุปได้ 4 ประการ ได้แก่ บทบาทในการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสุรินทร์เป็นหนึ่งเดียว บทบาทในการให้ความบันเทิงแก่ผู้ร่วมงาน บทบาทในการเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประจำเดือนสิบของจังหวัดสุรินทร์ และบทบาทในการเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรมและ กระบวนการขัดเกลาทางสังคม

(1) บทบาทในการรวมกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัดสุรินทร์เป็นหนึ่งเดียว ในงานประเพณีมีประชาชนทั้ง 4 กลุ่ม ของจังหวัดเข้าร่วม ซึ่งทุกปีแต่ละกลุ่มได้ช่วยกันนำเสนออัตลักษณ์จังหวัด ใน 2 ลักษณะ

มีการสืบทอดและผลิตซ้ำอัตลักษณ์งานบุญแซนโฎนตาเดิม เมื่อภาครัฐและตัวแทนภาคประชาชนได้ร่วมกันคัดสรรเฉพาะสาระสำคัญและวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับการแสดงความกตัญญู กตเวทิต่อบรรพบุรุษที่ล่วงลับ ต่อญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือ ต่อพุทธศาสนา และดำรงตนเป็นพุทธศาสนิกชนที่ดี มานำเสนอในรูปแบบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ 4 พิธี คือ แซนโฎนตา จุนโฎนตา พิธีสงฆ์ และจะกันเจอโฎนตา ประชาชนทุกคนที่มาร่วมอยู่ในพื้นที่ประเพณีเดียวกัน ช่วยกันผลักดันกิจกรรมให้เกิดเป็นรูปธรรมด้วยการเข้าร่วมกิจกรรมดังกล่าว

มีการนำมานาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มานำเสนอในงานประเพณี เมื่อประเพณีไม่ใช่พื้นที่แสดงออกเฉพาะของกลุ่มเขมร จึงมีการเปิดรับและไม่มีการปิดกั้นวัฒนธรรมของกลุ่มชนต่าง ๆ ที่ร่วมจังหวัดเดียวกัน นอกจากชุดเครื่องเช่น ชุดเครื่องไหว้ที่ต้องนำมาร่วม ยังพบว่า กลุ่มส่วย จากอำเภอท่าตูม มีการนำช้าง และเลือกใช้จำนวนมงคล 9 เชือก มานำขบวนทุกปี ทั้งยังเห็นชาวส่วยกลุ่มอื่นที่กระจายตัวอยู่หลายอำเภอต่างนำเสนอลักษณะเครื่องแต่งกายประจำกลุ่มตน กลุ่มลาว มีการจัดสำหรับเครื่องเช่นโดยเน้นใช้ข้าวเหนียวและกับข้าวที่ปรุงจากเนื้อวัว ซึ่งเป็นวิถีการกินในวัฒนธรรมตน บางปีได้ทำหุ่นจำลองนักร้อหมอลำชิง ซึ่งเป็นอัตลักษณ์ด้านการแสดงที่บ่งบอกความเป็นคนลาวมาเต้นประกอบเพลงหมอลำบรรณ ส่วน กลุ่มจีน แม้ไม่ปรากฏการเข้าร่วมเป็นชุมชนเหมือนกลุ่มอื่น ๆ แต่อาหารที่เป็นอัตลักษณ์ชาวจีนในสุรินทร์ คือ “ผักกาดหวานตราสามฝั่ง” ขนมหอมและผลไม้มงคลต่าง ๆ ตามความเชื่อของชาวจีน เช่น ขนมหอมเปี้ยะ ขนมหอมแข้ง สาลี่ ส้ม ที่มีชาวจีนบางครอบครัว ขอร่วมจัดเป็นเครื่องเช่นไหว้เจ้าเมือง ส่วน กลุ่มเขมร นอกจากเป็นกลุ่มหลักในการสืบทอดพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 4 พิธี ชาวบ้านยังเน้นสวมใส่ผ้าไหมพื้นเมือง เครื่องเงินโบราณ รวมทั้งนำศิลปะการเล่นพื้นบ้าน อาหารในพิธีกรรม ภาษาเขมรถิ่นไทย มานำเสนอทุกช่วงกิจกรรม นอกจากนี้ กลุ่มเขมร ลาว ส่วย ที่อาศัยอยู่บริเวณทุ่งกุลาร้องไห้ ซึ่งเป็นพื้นที่ปลูกข้าวหอมมะลิ 105 ที่คุณภาพดีที่สุดในของประเทศ ยังได้นำเสนอวิถีวัฒนธรรมข้าวผ่านขบวนแห่เพื่อย้ำความมีชื่อเสียงเรื่องข้าวหอมมะลิจังหวัดสุรินทร์

น่าจะเห็นว่า นอกจากแต่ละกลุ่มชาติพันธุ์จะออกแบบขบวนโดยการผลิตซ้ำอัตลักษณ์ที่สัมพันธ์กับคำขวัญประจำจังหวัด ยังเลือกสิ่งอื่นที่กลุ่มเห็นว่าช่วยแยกความแตกต่างระหว่างชาติพันธุ์ตนกับกลุ่มอื่นมานำเสนอด้วย เช่น เสื้อผ้า เครื่องประดับ อาหารการกิน และศิลปะการเล่น การแสดง นอกจากนี้ บางปีภาครัฐและชุมชนยังนำความภูมิใจร่วมของชาวสุรินทร์ในฐานะดินแดนแห่งอาณาจักรขอมโบราณ มาแสดงผ่านภาพวาดปราสาทหินขนาดใหญ่ที่ใช้เป็นฉากหลังประจำ

พิธี ผ่านป้ายไวเนล และมีการแกะโฟมเป็นรูปปราสาทจำลอง มาประดับเป็นฉากบนรถ หรือถือใน ขบวนแห่

(2) บทบาทในการให้ความบันเทิงแก่ผู้ร่วมงาน การละเล่นประเภทเจรียง กันตริ้ม มโหรี พื้นบ้าน และนาฏศิลป์เขมร เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่อยู่คู่จังหวัดมายาวนาน บ่งบอกอัตลักษณ์กลุ่ม และอัตลักษณ์ท้องถิ่น รวมทั้งให้คุณค่าทั้งด้านอารมณ์แก่ผู้สร้างสรรค์ นักแสดง และผู้เสพ ตลอด ระยะเวลาที่มีการจัดงาน พบว่าทุกพื้นที่ที่กิจกรรม ได้แก่ เวทีการแสดง ขบวนแห่ และหน้าปราสาทก่อนมี พิธีเช่นไหว้ ถูกออกแบบให้เป็นพื้นที่สนทนาและการความบันเทิงแก่ผู้ร่วมพิธี และผู้ชม ส่วนกิจกรรม เทกระเซอโกลนตา ซึ่งแม้เจตนาหลักจะมุ่งให้มนุษย์ได้ทำทานแก่ผีตนอื่นที่หิวโหยตามความเชื่อที่ยึดถือ แต่พิธีก็มีเป้าหมายแฝงเพื่อให้ผู้ร่วมอยู่ในพิธี และผู้ชมได้รับอานิสงส์ไปด้วย ถึงแม้สิ่งของที่แต่ละคน แอ่งชิงได้จะมีปริมาณไม่มาก แต่ก็สามารถสร้างความสุขทางใจได้ทางหนึ่ง เพราะสิ่งของเหล่านี้ผ่านการ ประกอบพิธีและเป็นเสมือนสิ่งมงคลที่บรรพชนทิ้งไว้ให้ รอยยิ้มและเสียงหัวเราะที่เกิดขึ้นขณะร่วม กิจกรรม นอกจากแสดงให้เห็นความผ่อนคลาย ยังสะท้อนความสุข และความรื่นเริงบันเทิงใจของผู้คน

(3) บทบาทในการเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม ประจำเดือนสิบของจังหวัดสุรินทร์

องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ในฐานะผู้นำในการจัดและออกแบบงานได้ คัดสรรทุนทาง วัฒนธรรมของจังหวัดหลายอย่างมาผลิตซ้ำ และนำเสนอเพื่อสร้างบรรยากาศความเป็นแหล่ง ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม 4 ลักษณะคือ (1) การกำหนดให้ผู้ร่วมงานแต่งกายด้วยผ้าไหมพื้นเมือง (2) การใช้งานประเพณีเป็นศูนย์รวมศิลปินพื้นบ้านด้านดนตรี การขับร้อง และนาฏศิลป์ (3) การนำ ช่างมาร่วมขบวนแห่โดยโยงโยสัมพันธ์กับวีรกรรมเจ้าเมือง (4) การคัดสรรอาหารในพิธีกรรมมา นำเสนอในรูปแบบนิทรรศการมีชีวิต ซึ่งผ้าไหมพื้นเมืองและเครื่องประดับเงิน การละเล่นพื้นบ้านต่าง ๆ ช้าง และขนมข้าวต้มที่ใช้ในพิธีกรรม ล้วนเป็น “ของดีประจำจังหวัด” ที่ภาครัฐใช้เป็น “ทุนทางวัฒนธรรม” เพื่อสร้างมูลค่าในบริบทของการท่องเที่ยว เมื่อสิ่งเหล่านี้ถูกเลือกมาบรรจุไว้ทุกช่วงกิจกรรม ผู้ชมและ นักท่องเที่ยวจึงสามารถเรียนรู้ สัมผัสของจริง และจดจำความเป็นสุรินทร์จากสิ่งที่รัฐเลือกมานำเสนอ

เมื่อประเพณีถูกออกแบบให้มีฐานะเทียบเท่างานเทศกาลทางวัฒนธรรม ทุกกิจกรรมจึงเปิด กว้างให้ทุกคนมีส่วนร่วมอย่างเต็มที่ ไม่จำเพาะแต่คนในที่มาสืบสานงานประเพณี ผู้ชมจากภายนอกก็ สามารถรับความรู้ ความบันเทิง และความสุขทางใจ เช่น ได้ลงมือทำขนมพื้นเมืองสุรินทร์ด้วยตนเอง ได้ชม ชิม และรับรู้ความหมายของขนมแต่ละอย่างจากวิทยากรในท้องถิ่น มีโอกาสแลกเปลี่ยนเรียนรู้

เกี่ยวกับผ้าพื้นเมืองและเครื่องประดับที่เป็นงานศิลป์โบราณ มีโอกาสสนุกสนานไปกับทำนองเพลงพื้นบ้าน หรือแม้แต่ได้ร่วมเช่นไหว้เจ้าเมืองเพื่อความเป็นศิริมงคล

4) บทบาทในการเป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้วัฒนธรรม และกระบวนการขัดเกลาทางสังคม งานบุญแซนโฎนตา คือมรดกตกทอดจากอดีต เป็นแหล่งเรียนรู้ระเบียบแบบแผน ขั้นตอนพิธี และวิถีปฏิบัติของคนโบราณอย่างหนึ่ง บรรพชนเขมรได้ใช้ทุกกิจกรรมตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสิ้นสุดงานบุญ เป็นเครื่องมือปลูกฝังคุณธรรมความกตัญญูทวดที่แก่ลูกหลาน เรียกได้ว่าเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการขัดเกลาทางสังคม ผู้จัดงานใช้ช่วงพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนเรียนรู้เกี่ยวกับงานบุญแซนโฎนตา ใช้*นิทรรศการมีชีวิต*เป็นพื้นที่สร้างประสบการณ์ตรงเรื่องอาหารพื้นเมืองในพิธีกรรม ใช้*การเล่นพื้นบ้าน*เป็นพื้นที่แลกเปลี่ยนความรู้ และglomเกล่าจิตใจผู้คน โดยเปิดโอกาสให้เยาวชน ครูเพลง ศิลปินพื้นบ้านและประชาชนได้พบเจอกัน ได้สร้างสรรค์ สืบสาน และเสพวัฒนธรรมพื้นบ้านร่วมกัน และใช้งาน*ประเพณี* เป็นพื้นที่ประชาคมเพื่อทำกิจกรรมส่วนรวม

6.2 อภิปรายผลการวิจัย

ผลการศึกษา งานบุญประเพณีแซนโฎนตา ในบริบทเดิมและบริบทใหม่ ทำให้เห็นเส้นทางวัฒนธรรมที่สำคัญของกลุ่มชาวไทยเชื้อสายเขมร ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน และแนวโน้มที่ดีในการข้ามผ่านสู่นาคตท่ามกลางยุคสมัยที่วัฒนธรรมกำลังเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงและการพัฒนารอบด้าน

ในการอภิปรายจะแสดงให้เห็นกระบวนการจัดการวัฒนธรรมเมื่อต้องเผชิญสิ่งกระทบจากภายใน (คนใน/สิ่งแวดล้อมชุมชน) และภายนอก (บริบททางสังคมปัจจุบัน) ซึ่งบีบบังคับให้ผู้สืบทอดต้องหาวิธีเยียวยา รักษาไม่ให้วัฒนธรรมจากภายนอก เช่น ความทันสมัย การเน้นวัตถุนิยม เข้ามาแทนที่หรือ*สวมทับ*วัฒนธรรมเดิมจนแทบสนิท

การประดิษฐ์ประเพณีในบริบทสังคมร่วมสมัย และบทบาทรัฐในการจัดการวัฒนธรรม จากการศึกษาเอกสาร และประสบการณ์จากการลงภาคสนามเก็บข้อมูลงานบุญหรือประเพณีแซนโฎนตา ทั้ง 2 พื้นที่ ประมวลได้ 5 ประเด็น ดังนี้

6.2.1 จุดแข็งของวัฒนธรรม และสำนึกของผู้สืบทอดและผู้ถือครองวัฒนธรรม คือตัวชี้วัดสำคัญที่กำหนดการดำรงอยู่ ในยุคที่วัฒนธรรมถูกบีบให้ต้องปรับตัว

“แซนโฎนตา” คืองานบุญประจำปีของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรซึ่งท้องถิ่นยอมรับ และสืบสานมาจนถึงทุกวันนี้ เกิดจากปัจจัยหลัก 2 ประการ คือ หนึ่ง ตัวประเพณี/พิธีกรรม มีจุดแข็ง และคุณค่าใน

ตัวเอง สอง ผู้สืบทอดหรือถือครองตระหนักรู้คุณค่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่ม และมีวิธีการจัดการอย่างเหมาะสมเมื่อมีสิ่งกระทบเข้ามาทำร้ายทำลายแก่นแท้ของวัฒนธรรมเดิม

-จุดแข็งของงานบุญแซนโฉนตาและคุณค่าที่ต้องอนุรักษ์ไว้

“แซนโฉนตา” เป็นงานบุญที่บรรจุคุณค่าเชิงคุณธรรมจริยธรรมไว้ในทุกช่วงกิจกรรม เป็นกุศโลบายที่บรรพชนเขมรใช้เป็นเข็มทิศนำทางชีวิตของตนเอง และลูกหลานไปสู่ความสุขความเจริญ ความเชื่อมั่นแน่นแฟ้นที่ได้รับการบอกเล่าสืบทอด คือดวงวิญญาณบรรพบุรุษมีอยู่จริง มีอำนาจบันดาลคุณ และโทษ การกลับมาเยี่ยมเยียนญาติในโลกปีละครั้ง ทุกเดือนสิบของปี จึงเป็นโอกาสสำคัญให้ลูกหลานได้ทำความดีตอบแทนพระคุณ ผ่านกิจกรรมและพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณโดยตรง รวมทั้งยังมีโอกาสตอบแทนญาติผู้ใหญ่ที่ยังมีชีวิต และพระพุทธศาสนาไปพร้อมกัน ด้วยเหตุนี้ มนุษย์พุทธศาสนา และผี จึงเกิดการการปะทะสังสรรค์ โดยมีคุณธรรมเรื่อง “ความกตัญญูกตเวที” และพิธีกรรม ต่าง ๆ ตลอด 17 วัน เป็นตัวเชื่อม

การให้ความสำคัญแก่ “ดวงวิญญาณบรรพชน” งานบุญเดือนสิบมุ่งให้ลูกหลานระลึกถึงคนตาย คือบุคคลรุ่นก่อนที่สร้างความดีงามแก่วงศ์ตระกูลเมื่อครั้งยังมีชีวิต และแสดงกตเวทิตาเป็นรูปธรรมผ่านพิธีกรรม ทั้งพิธีพุทธ และพิธีผี พื้นฐานความเชื่อเรื่องการปลดปล่อยดวงวิญญาณกลับบ้าน ปลุกเร้าให้ชาวบ้านตั้งใจจัดเตรียมสำหรับอาหารเพื่อนำไปสวดอุทิศทำให้ดวงวิญญาณมีกำลังวังชาตลอดการเดินทางมายังโลก (วันขึ้น 15 ค่ำ เดือน 10) ระหว่างอยู่ในโลก (วันแรม 1 ค่ำ – แรม 14 ค่ำ เดือน 10) ขณะต้อนรับเข้าบ้าน (บ่ายวันแรม 14 ค่ำ เดือน 10) และเวลาเดินทางกลับ (ก่อนฟ้าสว่างวันขึ้น 1 ค่ำ เดือน 11) พิธีแซนจึงสะท้อนความผูกพันระหว่างคนเป็นและคนตาย และเสริมย้ำว่าคนที่ประกอบคุณงามความดี แม้ล่วงลับไปแล้วลูกหลานญาติมิตรย่อมจดจำและดูแลเอาใจใส่ การปลุกฝังความเชื่อเรื่องความสัมพันธ์ระหว่างผีบรรพชนกับอำนาจให้คุณให้โทษแก่ลูกหลาน จึงนำมาสู่การให้เกียรติดวงวิญญาณ เพื่อแลกกับการปกป้องคุ้มครอง และเกิดการปฏิบัติสืบทอดในทุกรุ่น

การให้ความสำคัญแก่ “คนเป็น” คนเป็นมีความใกล้ชิดกับผู้เยาว์อย่างเห็นได้ชัดในเชิงกายภาพ พิจารณาภายนอกชวนให้เข้าใจว่า ได้รับอิทธิพลหรือเป็นผลสืบเนื่องมาจากความสำคัญของคนตาย หากพิเคราะห์ให้ลุ่มลึกจะเห็นภูมิปัญญาที่แฝงฝัง คือกลไกให้ลูกหลานเคารพรัก เลี้ยงดูผู้ใหญ่ในครอบครัว บรรพบุรุษของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเน้นสอนให้ลูกหลานตอบแทนบุญคุณปู่ย่าตายาย พ่อแม่ ญาติผู้ใหญ่ที่เคารพนับถือขณะมีชีวิต โดยจัดหาเครื่องอุปโภค บริโภค คือเสื้อผ้า ข้าวของเครื่องใช้ อาหาร เงินทองไปมอบให้ วัตถุสิ่งของนานาจึงเป็นสัญลักษณ์และสื่อกลางแห่งความรัก ความเอาใจใส่ จากผู้ให้สู่ผู้รับที่จับต้องได้ บรรยายากาศ “จูนโฉนตา” จึงเป็นช่วงเวลาแห่งความรัก ความปรารถนาดีที่ส่งมอบระหว่างผู้เยาว์และผู้ใหญ่ สิ่งตอบแทนที่ได้รับแม้เป็นเพียงคำอวยพร แต่นั่นคือ

มงคลและขวัญ ซึ่งส่งผลโดยตรงต่อจิตใจของลูกหลาน เป็นพลังสำคัญในการดำเนินชีวิตอย่างมีความสุขร่วมกับคนอื่น ๆ ในสังคม ทั้งในและนอกครอบครัว ปัจจุบันคนเฒ่าคนแก่ในชุมชนเขมรก็ยังคงเน้นการสั่งสอนให้ลูกหลานยึด “ความกตัญญูทเวที” เป็นสมบัติประจำกาย และเป็นเข็มทิศนำทางชีวิตเพื่อความสุขความเจริญ

การให้ความสำคัญแก่ “พระพุทธรูปศาสนา” ความเชื่อเรื่องผีที่เชื่อมโยงกับวิถีปฏิบัติของชุมชนยังปรากฏในโอกาสต่าง ๆ ที่ไม่ใช่งานบุญแซนโฎนตา เช่น การเซ่นไหว้บอกกล่าวผีบรรพชนในช่วงเปลี่ยนผ่านสำคัญของชีวิต การโยนข้าวปลาอาหารแก่สัมภเวสี ผีไร้ญาติก่อนเริ่มมื้ออาหาร หรือแม้แต่การขอขมาผีบรรพบุรุษเมื่อทำความผิดบางอย่าง เช่น การผิดผี จึงยากที่จะระบุชัดว่าพุทธศาสนาได้เข้ามามีบทบาทและเกี่ยวข้องกับงานบุญแซนโฎนตาดังแต่เมื่อไร สิ่งที่แน่นอนคือ เมื่อพุทธศาสนาเข้ามาแล้วก็สามารถผสานเข้ากับความเชื่อและวิถีปฏิบัติดั้งเดิมของชาวบ้านอย่างเป็นเนื้อเดียว และกลายเป็นที่พึ่งพิงแก่กันและกันเสมอมา ดังที่พระสงฆ์ถูกกำหนดให้ทำหน้าที่สวดส่งบุญไปยังคนตาย และเป็นประจักษ์พยานรับรองว่าวิญญาณได้รับสิ่งที่ลูกหลานอุทิศแล้วแน่นอน อีกทั้งเดือนสิบเป็นช่วงเข้าพรรษา ฝนตกชุก การปฏิบัติกิจสงฆ์นอกวัดไม่สะดวก โอกาสนี้จึงเอื้อให้ชาวบ้านได้ทำหน้าที่พุทธศาสนิกชนที่ดีจัดเตรียมภัตตาหารมาทำบุญที่วัด เห็นภาพการเกื้อกูลพระสงฆ์ และธำรงพระพุทธรูปศาสนาไปพร้อมกัน

ความเข้มข้นเกี่ยวกับความเชื่อเรื่องผี โดยเฉพาะผีบรรพบุรุษ และความเป็น “เจ้าพิธีกรรม” ของกลุ่มชาติพันธุ์เขมรเป็นลักษณะพิเศษเฉพาะตัว เพราะนอกจากงานบุญเดือนสิบแล้ว กลุ่มเขมรยังมีกิจกรรมและพิธีกรรมย่อยที่แสดงถึงความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ และฤทธิ์อำนาจ เป็นที่ประจักษ์ชัดว่าการใช้พิธีกรรมเป็นเครื่องมือสื่อสารกับดวงวิญญาณ มีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกันหลายมิติ โดยมีคุณธรรม “ความกตัญญูทเวที” เป็นตัวเชื่อม นับเป็นความชาญฉลาดของคนเขมรโบราณ ที่สามารถทำให้มนุษย์กับศาสนาพุทธ และศาสนาผี มีปฏิสัมพันธ์กันอย่างแนบแน่น จนกลายเป็นจารีตที่กำหนด และกำกับการปฏิบัติตนของคนกลุ่มหนึ่งเสมอมา

ตลอดระยะเวลาที่ลงภาคสนาม ผู้วิจัยยังพบว่าในวันสวดบังสุกุลอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณทุกปี เจ้าอาวาสวัดศรีรัตนารามและวัดโพธิญาณรังสี ต่างเน้นสั่งสอนเรื่องความสำคัญของงานบุญแซนโฎนตา การระลึกนึกถึงบรรพชน ญาติผู้ล่วงลับ และการตอบแทนบุญคุณของคนเหล่านั้น ด้วยการอุทิศบุญผ่านบทเทศนาอยู่เสมอ การที่ลูกหลานปฏิบัติตามคำสอนอย่างเป็นรูปธรรมจึงไม่เพียงสะท้อนความเหนียวแน่นของระบบเครือญาติและพันธะระหว่างคนเป็นกับคนตาย แต่ยังผลิตซ้ำภาพ “คนดี” ที่ชาวไทยเชื้อสายเขมร และทุกสังคมต้องการอีกด้วย ทั้งสนับสนุนความเชื่อที่ว่า ถ้าเราเป็นคนดี ไม่ว่าจะอยู่หรือตาย ย่อมได้รับความรักและการเอาใจใส่จากญาติพี่น้องเสมอ รวมทั้งการผลิตซ้ำความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณ การทำบุญกับพระสงฆ์ การตอบแทนความดีคนตายและคนเป็นผ่านพิธีกรรม ทำให้ “แก่นของงานบุญแซนโฎนตา” ไม่เคยถูกตีความผิดเพี้ยน คำสอนและการปฏิบัติ

จึงได้รับการสืบทอดต่อเนื่องมาจนปัจจุบัน และกระตุ้นให้ “คนเป็น” เร่งทำความดีตั้งแต่ยังมีชีวิต เพื่อที่ว่าเมื่อตายไป ลูกหลานจะกระทำเช่นเดียวกันตอบแทน ดังนั้น คำสอนที่ปฏิบัติเป็นแบบอย่างจากรุ่นสู่รุ่น จึงเป็นวิธีการที่บรรพชนใช้เป็นเครื่องมือในการรักษา “แซนโฆนตา” ให้เป็นมรดกและคงอยู่คู่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรนั่นเอง

เมื่อ “ความกตัญญูทเวที” เป็นทั้ง “ตัวกำกับ” ทุกกิจกรรมในงานบุญ และทำหน้าที่ “เชื่อม” มนุษย์กับสรรพสิ่งที่ตนมีปฏิสัมพันธ์ คุณสมบัติดังกล่าวจึงกลายเป็น “จุดแข็ง” และย้ำว่า トラบไตที่งานบุญแซนโฆนตาคงอยู่ ระบบครอบครัวและเครือญาติก็ยังคงแน่นแฟ้น รวมทั้งมนุษย์พุทธศาสนา และดวงวิญญาณบรรพบุรุษ ก็ยังคงความสัมพันธ์อันดีระหว่างกัน ลูกหลานจึงมั่นใจได้ว่า พวกเขาจะได้รับการปกป้องคุ้มครองดูแล สอดคล้องกับที่นักทฤษฎีด้านบทบาทหน้าที่นิยมถือว่า “พิธีกรรมมีหน้าที่สำคัญยิ่งในการสร้างความมั่นใจและให้กำลังใจแก่บุคคลในสังคม เป็นกลไกทางวัฒนธรรมที่สำคัญยิ่งของมนุษย์ที่จะทำให้ชีวิตดำรงอยู่ได้อย่างดี มีความมั่นคงด้านจิตใจ และด้านสังคม” (ศิราพร ฤ กลาง, 2548: 340-341)

-ผู้สืบทอดและผู้ถือครอง ตระหนักว่าคุณค่ามรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมของกลุ่ม และมีวิธีการจัดการอย่างเหมาะสมเมื่อมีสิ่งกระทบเข้ามาทำลายแก่นแท้ของวัฒนธรรมเดิม

ผู้วิจัยเชื่อมั่นว่า “ที่ใดที่ชาวชุมชนตระหนักคุณค่าและความสำคัญของวัฒนธรรม และยังคงปฏิบัติอยู่ในชีวิตประจำวัน ที่นั่นย่อมสามารถรักษาสমบัติบรรพชนหรืออัตลักษณ์ของกลุ่มไว้ได้”

การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรม อาจเกิดขึ้นแบบค่อยเป็นค่อยไปโดยที่ผู้สืบทอดหรือผู้ถือครองไม่ทันสังเกต กระทั่งวัฒนธรรมนั้นอ่อนแอหรือหายไปในที่สุด ดังนั้นการรู้เท่าทันการเปลี่ยนแปลง การบริหารจัดการอย่างเหมาะสม และการได้รับความร่วมมือจากสมาชิกในกลุ่มย่อมสามารถรักษาแก่นหรือสาระสำคัญของวัฒนธรรมเดิมได้ แม้จะต้องมีการปรับตัวบ้างก็ตาม

หมู่บ้านปรือเกียน ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ เป็นชุมชนเขมรตัวอย่างที่พยายามสืบสานกิจกรรมทางวัฒนธรรมซึ่งเป็นอัตลักษณ์เฉพาะกลุ่มเอาไว้ ผู้นำชุมชนจึงเลือกบางกิจกรรม เช่น การละเล่นเรือมอันเร เจริย และกันตรึม ให้ชาวบ้านได้สนุกร่วมกันในวันลอยกระทง และวันสงกรานต์ ส่วนประเพณีและพิธีกรรมในรอบ 12 เดือน เช่น บุญขวัญข้าว-เดือนสาม บุญก่อเจดีย์ทราย/สงกรานต์-เดือนห้า พิธีไหว้ศาลตายายประจำหมู่บ้าน-เดือนหก บุญถือศีล สงเคราะห์สงฆ์ และบุญบูชาบรรพบุรุษเดือนสิบ ก็ยังคงรักษาไว้อย่างเคร่งครัด

กรณีงานบุญแซนโฆนตา สาระสำคัญคงอยู่ครบถ้วน เพราะชุมชนสืบสานลำดับขั้นตอนพิธี ทั้ง 9 กิจกรรมไว้ได้ใกล้เคียงกับบันทึกและคำบอกเล่าของผู้อาวุโส โดยปรับรายละเอียดภายในให้เหมาะสมกับภาวะการณ์ที่เปลี่ยนไป น่าสังเกตว่า ผู้นำชุมชนและผู้นำศาสนาถือเป็นบุคคลสำคัญในการผลักดันให้กิจกรรมทางวัฒนธรรมหนึ่ง ๆ ของชุมชนคงอยู่ หรือ ได้รับการฟื้นฟู ดังที่ผู้นำทางศาสนา

และผู้นำชุมชนรื้อฟื้นการแห่-สวด-เทกระเซอโขนตา และการถวายบายเบ็ณฑ์-บายเปิด ตะโบรกลับมาอีกครั้งหลังจากหายไประยะหนึ่ง ด้วยหลายสาเหตุ เช่น เวลาไม่เอื้ออำนวย หนุ่มสาววัยแรงงานทำงานนอกบ้านมากขึ้น ที่สำคัญคือ การจัดการเซอเฉพาะครอบครัวค่อนข้างใช้ต้นทุนสูง ฯลฯ

สิ่งที่ผู้วิจัยได้เห็นอีกประการหนึ่ง ถึงแม้บ้านปรือเกียนจะเป็นชุมชนขนาดเล็กแต่กลับมีพลังคนที่เข้มแข็ง หากเทียบกับชุมชนเขมรอื่น ๆ ในละแวกใกล้เคียง เมื่อครั้งได้สัมภาษณ์เจ้าอาวาส ผู้นำชุมชน และสังเกตการณ์งานบุญแซนโขนตา ณ วัดศรีรัตนาราม ซึ่งเป็นวัดศูนย์กลางของหลายชุมชน (รวมถึงชุมชนปรือเกียนในอดีต) พบว่ากิจกรรม “แห่-สวด-เท กันเจอรอมนตา” และพิธีถวายบายเบ็ณฑ์-บายเปิดตะโบร ในชุมชนแห่งนี้ไม่ถูกละทิ้งมานานแล้ว ตรงกันข้ามกับชุมชนปรือเกียน เมื่อการแห่-สวด-เท และพิธีถวายบายเบ็ณฑ์-บายเปิดตะโบร ได้รับการฟื้นฟูก็สืบทอดมาจนปัจจุบัน เหนือสิ่งอื่นใดผู้วิจัยได้เห็นวิธีการจัดการวัฒนธรรมในสถานะที่เผชิญสิ่งกระทบโดยผู้นำชุมชน เช่น เมื่อเศรษฐกิจฝืดเคือง กระเซอครอบครัวก็ถูกปรับให้แต่ละบ้านนำอาหารและสิ่งของที่ต้องการอุทิศแก่บรรพบุรุษตามกำลังที่มี ไปจัดรวมกันในกระเซอใบใหญ่ ที่ถูกออกแบบให้เป็นกระเซอร่วมของคนทั้งหมู่บ้าน จากนั้นจึงร่วมกันแห่ไปประกอบพิธีที่วัด ด้วยเหตุนี้ พิธีเทกระเซอของที่นี่จึงไม่สูญหาย

การปรับเปลี่ยนดังกล่าว นอกจากอำนวยความสะดวกและลดรายจ่ายแก่ชาวชุมชนแล้ว ยังช่วยสร้างความสามัคคี และช่วยผ่อนคลายความเหน็ดเหนื่อยจากการงานได้ทางหนึ่ง เพราะระยะทางเกือบ 1 กิโลเมตร จากศาลาหมู่บ้านสู่ศาลาการเปรียญ เป็นดั่งลานมหรสพเคลื่อนที่ให้ชาวบ้านหญิง-ชาย คนแก่คนเฒ่า วัยรุ่น และเด็ก ๆ ได้ร้อง เต้น เล่นสนุกร่วมกัน พร้อมเปิดเพลงกันตรึม คณะสมานชัย ซึ่งมีเนื้อหาพรรณนาความสำคัญของงานบุญแซนโขนตา

ภาพที่ 145 บรรยากาศการทำบุญและการแห่ “กันเจอรอม” ของชาวบ้านปรือเกียนไปประกอบพิธีสวดที่วัด

ความสุขของชาวชุมชน คือผลลัพธ์เชิงบวกที่สนับสนุนว่าการปรับกระเซอมาแท้แบบหมู่คณะ เป็นการปรับตัวของชุมชนเพื่อรองรับสถานการณ์ที่เปลี่ยนไป แม้ไม่คึกคักเท่ากับชุมชนเขมรอื่น เช่นที่ อำเภوخุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ (ดังภาพประกอบที่ 146) ซึ่งรักษาพิธีสวดกันเจอโฌนตาไว้อย่างเข้มข้น แต่ถือเป็นนิมิตหมายอันดีที่ชาวบ้านปรือเกียนไม่ปล่อยให้สิ่งที่บรรพชนคิดค้น และปฏิบัติมาเนิ่นนาน ต้องสูญหายไป

ภาพที่ 146 พิธีสวดกันเจอโฌนตาที่ยังคงจัดอย่างเข้มข้นในชุมชนเขมร อำเภوخุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ
(ภาพจาก https://web.facebook.com/supiankhamwongs/media_set?set=a.)

ความพยายามปรับตัวอีกลักษณะหนึ่ง ซึ่งเกิดจากปัจจัยทางธรรมชาติ และสิ่งแวดล้อมที่ไม่อาจควบคุม เช่น ปัจจุบันชาวบ้านเลิกใช้ดอกดาวเรือง ดอกบานไม่รู้โรย หรือ ข้าวดอกติดก้านมะพร้าว แทนผกาบายเบ็ณฑ์ (ชื่อดอกไม้ประจำงานบุญ) ที่เคยใช้ประดับบายเบ็ณฑ์-บายเบ็ดตะโบรในอดีต เนื่องจากสูญพันธุ์ไปแล้ว การไม่ปรากฏเสียงนกที่เรียกว่า “โกนจ่าบโฌนตา” เพื่อบอกช่วงเวลางานบุญเดือนสิบ อาจเพราะสูญพันธุ์หรือย้ายถิ่นฐาน ไม่มีกิจกรรมบันเทิงแบบชาวบ้านที่เรียกว่า “ซันตูดจ” หรือ “เจเรียงซันตูดจ” หลังพิธีสวดอุทิศกระเซอ เพราะไร้ผู้สืบทอดและนักดนตรีรุ่นเก่าก็ชรภาพเกินกว่าจะรวมวงเล่นได้ ชาวชุมชนพยายามรักษาธรรมเนียมเดิมไว้ โดยการนำดอกไม้ประดับแทน มีการเปิดเพลงพื้นบ้านผ่านเครื่องขยายเสียงช่วงแห่กระเซอโฌนตาไปวัดให้ชาวบ้านได้ร่วมสนุกแทน เพื่อให้ผ่อนคลายความเหนื่อยอ่อนจากภาระการงาน ถึงแม้มีรูปลักษณะกิจกรรมจะเปลี่ยนไปบ้าง แต่สาระสำคัญและหลักคิดที่ซ่อนอยู่ในกิจกรรมนั้น ๆ ยังคงอยู่

วัฒนธรรมมีพลวัตเป็นเรื่องสามัญ แต่นับเป็นความโชคดีที่ชุมชนแห่งนี้ยังคงรักษาระเบียบขั้นตอนพิธีหลักทั้ง 9 อย่าง ของงานบุญไว้ได้ใกล้เคียงกับบันทึกและคำบอกเล่าของผู้สูงอายุในชุมชน การปรับตัวที่เกิดขึ้นก็ไม่กระทบสาระสำคัญของวิถีปฏิบัติหรือจารีตเดิม อีกทั้งผู้นำชุมชน ผู้นำศาสนา และชาวชุมชนเองในฐานะผู้สืบทอดยังเห็นความสำคัญของงานบุญอยู่ เมื่อรู้ว่าวัฒนธรรมกำลังเผชิญสิ่งกระทบ จึงร่วมใจแก้ไขปัญหา ยังผลให้วัฒนธรรมดำรงอยู่ได้ในภาวะที่ถูกบีบให้ต้องปรับตัว

6.2.2 การออกแบบประเพณีประติษฐาน โดยใช้วิธีคิดแบบ “สร้างแนวเทียบ” และ “หาจุดร่วม” เป็นการสืบสานแบบสร้างสรรค์ และช่วยประสานความหลากหลายให้กลายเป็นหนึ่งเดียว

การประติษฐานประเพณี เป็นการปรับประยุกต์วัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมเพื่อรับใช้บริบทใหม่ โดยอาศัยความร่วมมือระหว่างภาครัฐและภาคประชาชน เมื่อมีการส่งเสริมหรือสนับสนุนให้วัฒนธรรมของกลุ่มต่าง ๆ ในจังหวัดมานำเสนอร่วมด้วย ก็คือการสร้างคุณค่าเพิ่มเติมแก่ประเพณี เป็นการรักษาสมดุลของการอนุรักษ์และการพัฒนาให้เดินทางไปพร้อมกัน

การถือกำเนิดของประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ เริ่มต้นที่การมีเวทีประชาคมทำหน้าที่คัดกรองวัฒนธรรมก่อนที่เข้าสู่กระบวนการประติษฐานประเพณี ต่อมาคือขั้นระดมคน ระดมความคิด เพื่อออกแบบกิจกรรมให้รองรับคนทั้งจังหวัด เป็นขั้นตอนสำคัญในการกำหนดความสำเร็จหรือความล้มเหลวของประเพณีประติษฐาน เป็นโจทย์ยากและชวนท้าทาย เพราะการจัดการ “คน” ที่มาร่วมงาน ไม่ใช่แค่ทำให้บรรลุวัตถุประสงค์เรื่องจำนวน แต่ต้องครอบคลุมคนทุกกลุ่มในจังหวัด การที่องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ และคณะกรรมการดำเนินงานตั้งแต่ยุคแรกเริ่ม มีวิธีคิดแบบ “สร้างแนวเทียบ” และ “หาจุดร่วม” มาเป็นแนวทางเพื่อการรวมคนต่างกลุ่มชาติพันธุ์มาอยู่ในพื้นที่ประเพณีเดียว จึงเป็นเรื่องที่น่าสนใจและอาจใช้เป็น “แบบจำลอง” (model) ของการประติษฐานประเพณีในพื้นที่อื่นได้

-“การสร้างแนวเทียบ” เพื่อกำหนดรูปแบบงานประเพณี

เมื่อลองเปรียบเทียบประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษกับงานบุญแซนโฎนตา พบลักษณะร่วมกันหลายประการ เนื่องจากผู้สร้างมี “แนวเทียบ” เป็นเครื่องมือ ทุกกิจกรรมในงานจึงสัมพันธ์กันกับงานบุญเดิมเป็นลำดับ นับตั้งแต่การตั้งชื่อ การสร้างความหมายใหม่ การกำหนดวัตถุประสงค์ รูปแบบกิจกรรม ผู้ร่วมงาน วัน-เวลา-สถานที่จัด ข้อที่น่าสังเกต คือเมื่อการออกแบบงานมีเป้าหมายชัดเจนแต่ต้นว่าต้องการอนุรักษ์ประเพณีดั้งเดิม ต้องการรวมผู้คน และต้องการให้เป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม แนวเทียบจึงเป็นกลไกรวมความแตกต่างทางชาติพันธุ์ในจังหวัดได้ เพราะทุกสิ่งที่คุณจัดงานนำมาเทียบ และพยายามทำให้ล้อยกันไป สามารถจะแปลงจาก “เรื่องเฉพาะ” เป็น “ส่วนรวม” เช่น การแปลงจากเล็กไปใหญ่ (เรื่องภายในครอบครัว/สายตระกูลเป็นงานระดับจังหวัด) จากแคบไปกว้าง (งานบุญชาวบ้านเป็นเทศกาลทางวัฒนธรรมระดับจังหวัด) จากพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ไปสู่พื้นที่สามัญ (เรื่องเหนือธรรมชาติเป็นเรื่องธรรมชาติ)

-“การหาจุดร่วม” เป็นสะพานสู่การเชื่อม เพื่อเชิญชวนและ ยึดโยงผู้คนเข้าร่วมงาน

จุดร่วมแรก คือ “ความเชื่อเรื่องดวงวิญญาณบรรพบุรุษ” กล่าวได้ว่า ชีวิตหลังความตายเป็น ความเชื่อร่วมหรือความเชื่อสากล สถานภาพใหม่ของผู้ตายจึงมาพร้อมกับฤทธิ์อำนาจที่บันดาลสุข ทุกข์แก่ผู้ที่มีชีวิตอยู่ งานประเพณีจึงเป็นพื้นที่สมมติชั่วคราวที่มีชีวิตอย่างเป็นรูปธรรมเพื่อต่อยอด ความมีอยู่จริง ความศรัทธา และความระลึกนึกถึงกันระหว่างคนเป็นและคนตาย อิทธิพลของศาสนา พุทธซึ่งเข้ามามีบทบาทต่อคนไทยในภายหลัง ทั้งเป็นศาสนาประจำชาติ ก็ไม่อาจสั่งคลอนศรัทธา ดั้งเดิมได้ การเช่นไหว้บูชาผีบรรพบุรุษจึงยังคงอยู่อย่างเข้มแข็งจากการผนวก/ผสมผสานศาสนาพุทธและ ศาสนาผีไว้ในพื้นที่เดียวกัน

สังคมไทย (ภาคกลาง) มีการผนวกรวมความเชื่อทางพุทธศาสนา และความเชื่อเรื่องผีเข้าด้วยกัน โดยมีดวงวิญญาณบรรพบุรุษเชื่อมร้อย ปรากฏใน “พิธีสารท” ช่วง เดือน 9 - เดือน 10 คือให้ พระสงฆ์ทำหน้าที่เจ้าพิธีสวดอุทิศบุญแก่ดวงวิญญาณ กลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ในสุรินทร์ ต่างก็มีประเพณี พิธีกรรมระลึกนึกถึงผีบรรพบุรุษด้วยเช่นกัน กลุ่มลาว (อีสาน) เรียก “บุญข้าวสาก” กลุ่มส่วยเรียก “ซำก” กลุ่มจีนเรียก “สารทจีน” ส่วนกลุ่มเขมรเรียก “บ็อนแซนโฌนตา” หรือ “บ็อนแคเบ็ลท์”

เมื่อทุกกลุ่มชาติพันธุ์ในจังหวัด มีความเชื่อตรงกันว่า การอุทิศบุญแก่บรรพชน คือการแสดง ความกตัญญูต่อดีดให้ผีเห็นอย่างเป็นรูปธรรม การที่ผู้จัดงานตั้งความเชื่อหรือศรัทธาที่มีตรงกันนี้มาใช้ โดยเชื่อมเข้ากับจุดประสงค์ที่ต้องการให้ประชาชนได้ไหว้บรรพบุรุษประจำจังหวัดสุรินทร์ร่วมกัน รูปแบบของกิจกรรมในงานจึงเปิดกว้างเพื่อรองรับคนทุกกลุ่มที่มีความคิดไปในทิศทางเดียวกัน

จุดร่วมที่สอง คือ การมีเจ้าเมืองเป็น “บรรพบุรุษร่วม” ของชาวสุรินทร์

กล่าวได้ว่า ภาพลักษณ์ผู้ปกครองที่ดี มีความสามารถ และสร้างผลงานเป็นที่ประจักษ์ของ พระยาสุรินทร์ภักดีศรีณรงค์จางวาง เป็นสิ่งที่ชาวสุรินทร์รับรู้มาโดยตลอด ในงานประเพณีเจ้าเมืองคน แรกนี้จึงไม่ได้ถูกกำหนดบทบาทเป็นภาพแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ใดโดยเฉพาะ ถึงแม้ทางราชการจะ ระบุไว้ชัดเจนว่าท่านสืบเชื้อสายจากกลุ่มส่วย เพราะฉะนั้น ชาวสุรินทร์จึงมีความภูมิใจร่วมกันในฐานะ การเป็นเจ้าของพื้นที่ที่บรรพชนอาศัยอยู่ในบริเวณแถบนี้มาแต่ครั้งโบราณ โดยเจ้าเมืองคนแรกได้รับ มอบเมืองสุรินทร์มาให้ปกครองอย่างชอบธรรมตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี

ในทางปฏิบัติ องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์สามารถขอความร่วมมือในการทำกิจกรรม ด้วยวิธีบังคับ (ออกคำสั่ง) แต่ก็เป็นไปเพื่อแก้ปัญหาเฉพาะหน้า ยากที่จะประสบความสำเร็จยั่งยืน เมื่อภาครัฐเห็นว่ากลุ่มชนมี “จุดร่วม” บางอย่างตรงกัน และดึงมาใช้เหมาะสม ความหลากหลาย ของกลุ่มคนที่ท้องถิ่นเคยมีก็สามารถจะรวมกันเป็นหนึ่งเดียวได้ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า “จุดร่วม” มี

ความสำคัญต่อการสร้างประเพณีประเพณีนี้ เพราะเป็นสะพานเชื่อมและช่วยเชิญชวนผู้คนในจังหวัดให้ออกมาร่วมกันสืบสานงานประเพณี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในพื้นที่ซึ่งมีประชากรหลากหลายชาติพันธุ์ พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง จึงทำหน้าที่สำคัญในฐานะภาพแทนดวงวิญญาณบรรพบุรุษของเมือง ช่วยกระตุ้นสำนึกเรื่อง “ความกตัญญูทเวท” ให้พลเมืองอยากทำหน้าที่ลูกหลานที่ดีตอบแทน

6.2.3 บทบาทของรัฐกับการผลิตซ้ำอัตลักษณ์เดิม และการสร้างอัตลักษณ์ใหม่ ผ่านพื้นที่ประเพณีประเพณี

ปัจจุบันอุตสาหกรรมการท่องเที่ยวในประเทศไทยจำเป็นต้องแสวงหาแนวทางใหม่ ๆ ในการปรับตัวรับมือกับการแข่งขันที่มีมากขึ้นทั้งระดับประเทศและระดับภูมิภาค เพื่อสนองตอบความต้องการที่เปลี่ยนแปลงไปของนักท่องเที่ยว จากที่นิยมเดินทางพักผ่อนหรือแสวงหาสิ่งแปลกใหม่เป็นการท่องเที่ยวที่เน้นการเรียนรู้และการมีส่วนร่วมอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น แนวโน้มเหล่านี้นำไปสู่การทบทวนนโยบายและการปรับปรุงยุทธศาสตร์การจัดการท่องเที่ยวรูปแบบใหม่ ที่เรียกว่า “การท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม” โดยนำเสนอมาตรการทางวัฒนธรรมต่าง ๆ ของประเทศให้นักท่องเที่ยวได้สัมผัส ครั้น “วัฒนธรรม” ถูกแปลงเป็นสินค้าเพื่อการบริโภคและเป็นจุดขาย รัฐหรือชุมชนเจ้าของพื้นที่จึงต้องนำสิ่งที่บ่งบอกตัวตน เช่น ขนบธรรมเนียมประเพณี อาหาร การละเล่นพื้นบ้าน หรือแม้กระทั่งภูมิศาสตร์ท้องถิ่น เข้าสู่กระบวนการพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในที่สุด ชุมชนที่มีทรัพยากรทางวัฒนธรรมมั่งคั่งและมีอัตลักษณ์เฉพาะตัว จึงมักนำข้อได้เปรียบเหล่านี้ไปใช้ในประชาสัมพันธ์แหล่งท่องเที่ยวของตนอย่างกว้างขวาง

การผลิตซ้ำ “อัตลักษณ์” ในเวทีสาธารณะ คือความจำเป็นของสังคมไทยที่น่าสนใจศึกษา เพราะปัจจุบันพบว่า หลายพื้นที่ทั้งระดับชุมชน และระดับจังหวัด ล้วนเลือกเฟ้นจุดเด่น หรือของดีในพื้นที่ มาผลิตซ้ำและนำเสนอสู่สายตาคนนอก ทำให้คนกลุ่มอื่น นักท่องเที่ยว ได้เห็นและจดจำว่า ชุมชนมีของดีอะไร และดีอย่างไร รวมทั้งแตกต่างจากคนกลุ่มอื่นตรงไหน **วิธีการหนึ่งที่กลุ่มคนชุมชน และภาครัฐนิยมใช้ คือการประเพณีประเพณี พิธีกรรม**

เมื่อพิจารณาบริบทสังคมไทย พบว่าในระดับชาติมีประเพณี พิธีกรรมประเพณีโดยหน่วยงานภาครัฐหลายพิธี เช่น พิธีการวางพวงมาลาที่อนุสาวรีย์ของบุคคลสำคัญทางการปกครอง และการเมือง พิธีวางพวงมาลาถวายสักการะพระบรมรูปทรงม้า เนื่องในวันปิยมหาราช เป็นต้น ส่วนระดับท้องถิ่น พบพิธีที่เกี่ยวข้องกับการแสดงสักการะต่อบุคคลสำคัญทางการปกครอง และการเมืองอยู่ทั่วทุกภูมิภาคของประเทศ ทั้งระดับจังหวัด ระดับอำเภอ เช่น อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี (จังหวัดนครราชสีมา) อนุสาวรีย์ท้าวเทพกษัตรี-ท้าวศรีสุนทร (จังหวัดภูเก็ต) อนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง (จังหวัดสุรินทร์) อนุสาวรีย์พระยาไกรภักดี (อำเภออุซันต์ จังหวัดศรีสะเกษ) เป็นต้น น่าสังเกตว่า

นอกจากประเพณี พิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความเป็นรัฐชาติ เกี่ยวข้องกับการเมืองการปกครองดังกล่าว ยังมีประเพณี พิธีกรรมรูปแบบอื่นอีกมากมายที่ประดิษฐ์ขึ้นเพื่ออนุรักษ์และสืบทอดวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมหรือรื้อฟื้นขึ้นมาใหม่ รวมทั้งอาจประดิษฐ์ขึ้นเพื่อผลทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว หรือประดิษฐ์เพื่อแสดงตัวตนให้คนจดจำ

แนวคิดเรื่อง “ประเพณีประดิษฐ์” ทำให้เกิดประเพณี พิธีกรรมใหม่ ๆ ในสังคมไทยปัจจุบันเป็นจำนวนมาก เช่น “พระราชพิธีชงทอง” “งานบุญแปดหมื่นสี่พันขันธ์ บ้านท่าม่วงอำเภอเสลภูมิจังหวัดร้อยเอ็ด” “พิธีสวดนพเคราะห์” “พิธีสืบทอดแม่น้ำ” เป็นต้น ประเพณี พิธีกรรมแต่ละอย่างเหล่านี้ถือกำเนิดจากความต้องการที่หลากหลายของมนุษย์ เช่น เพื่อชดเชยการโหยหาอดีต (nostalgia) เพื่อผลทางเศรษฐกิจและการท่องเที่ยว เพื่อความต้องการที่ผสมผสานกัน เพื่อการอนุรักษ์สืบทอด และเพื่อการสร้างอัตลักษณ์กลุ่ม

งานวิจัยที่มีการรวบรวมประเพณีประดิษฐ์ในสังคมไทยไว้เป็นจำนวนมาก และเป็นประโยชน์ต่อการเทียบเคียงประเพณีประดิษฐ์แซนโฆนาตา คืองานวิจัยเรื่อง “ประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง” ของ ปฐม หงษ์สุวรรณ (2558) ที่ศึกษาการสร้างประเพณีประดิษฐ์ในชุมชนอีสานลุ่มน้ำโขง 7 จังหวัด จำนวน 30 ประเพณี ผลการวิจัยสรุปว่า ทุกประเพณีล้วนประดิษฐ์ขึ้นเพื่อตอบสนองนโยบายการท่องเที่ยวของประเทศเป็นสำคัญ รวมทั้งใช้เป็นเครื่องมือแสดงตัวตนทางวัฒนธรรม การประกอบสร้างอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ขึ้นมาให้คนนอกได้รับรู้และเข้าใจวิธีการ “ประดิษฐ์ประเพณี” ใช้การแปรรูปประเพณีเดิมให้กลายเป็นประเพณีใหม่ ปรากฏการณ์เช่นนี้จึงมีความน่าสนใจอย่างยิ่ง เพราะถึงแม้ประเพณีทั้งหมดจะถือกำเนิดอยู่ในกลุ่มวัฒนธรรมลาวริมแม่น้ำโขง แต่ก็สามารถนำมาเชื่อมโยงพิจารณาการประดิษฐ์ประเพณีแซนโฆนาตาบูชาบรรพบุรุษ ซึ่งเป็นงานประจำเดือนสิบของจังหวัดสุรินทร์ได้ เพราะภาครัฐใช้วิธีเดียวกันในการปรับเปลี่ยนประเพณีพื้นบ้าน ที่เรียกว่า “ประเพณีจารีต” (customary of tradition) ซึ่งเคยเป็นเรื่องราวศักดิ์สิทธิ์ทางศาสนาให้เป็นการแสดงทางวัฒนธรรม

เมื่อนำผลการศึกษาของปฐม หงษ์สุวรรณ มาวิเคราะห์เปรียบเทียบการประดิษฐ์ประเพณีแซนโฆนาตาบูชาบรรพบุรุษ ผู้วิจัยพบความคล้ายคลึงและความแตกต่าง ดังนี้

ความคล้ายคลึง คือองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ ในฐานะผู้นำการประดิษฐ์ประเพณี ได้ใช้ประโยชน์ของประเพณีกรรมใหม่เพื่อการท่องเที่ยว (เชิงวัฒนธรรม) เฉกเช่นประเพณีประดิษฐ์ที่ปรากฏในแถบลุ่มน้ำโขง ถึงแม้จะยังไม่เด่นชัดหากตัวชี้วัดความสำเร็จ คือปริมาณนักท่องเที่ยวต่างถิ่นจำนวนมากที่เข้ามาชม แต่หากมองประโยชน์เชิงการศึกษาหาความรู้ด้านวัฒนธรรม นับว่าประเพณีแซนโฆนาตาบูชาบรรพบุรุษ สามารถตอบสนองความต้องการของนักเรียน นิสิต นักศึกษาในสถาบันการศึกษาของจังหวัดสุรินทร์ รวมทั้งสื่อมวลชนที่มาเก็บภาพและข้อมูลเพื่อเขียนข่าวหรือจัดทำสารคดี

ความแตกต่าง ถึงแม้ความหมายและเป้าหมายของการจัดงานจะถูกปรับจากกิจกรรมระดับครอบครัวและชุมชน เป็นเรื่องระดับจังหวัด แต่พิธีศักดิ์สิทธิ์ทั้ง 4 พิธี ได้แก่ พิธีแซนโฎนตา พิณโฎนตา พิธีสงฆ์ และพิธีสวดกระเชอโฎนตา ที่ได้รับเลือกนำมาอนุรักษ์และสืบทอด ยังคงมีการนำเสนออย่างจริงจัง เคร่งขรึม โดยมีศรัทธาเป็นพลังขับเคลื่อนอยู่ภายในเช่นที่ปฏิบัติอยู่ในวิถีชาวบ้าน บรรยากาศช่วงประกอบพิธีหน้าอนุสาวรีย์พระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง นับตั้งแต่ศิลปินพื้นบ้านน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ รำบวงสรวง จนถึงพระสงฆ์สวดทักษิณานุประทาน จึงไม่ปรากฏบรรยากาศของความรื่นเริง กระทั่งถึงเวลาเทศกาลกระเชอโฎนตา บรรยากาศจึงกลับมาคึกคักสนุกสนานอีกครั้ง

ด้วยเหตุนี้จึงกล่าวได้ว่า การประดิษฐ์ประเพณีแซนโฎนตาบุชาบรรพบุรุษ คือการออกแบบกิจกรรม โดยใช้วิธีการ “ผลิตซ้ำอัตลักษณ์เดิม” ทำให้ประเพณีเก่าในบริบทใหม่ยังรักษาจิตวิญญาณของงานบุญดั้งเดิมผ่านชนบทพิธีทั้ง 4 อย่างไว้ค่อนข้างครบถ้วน โลกศักดิ์สิทธิ์และโลกสามัญแม้จะทับซ้อน แต่ก็แบ่งแยกออกจากกันอย่างเด็ดขาด ในพิธีกรรมคือการปฏิบัติกิจที่ทุกคนมีส่วนร่วม มิใช่การแสดงเพื่อดูชม เป็นเรื่องของสำนึกแห่งความกตัญญูที่มุ่งแสดงออกต่อผู้มีพระคุณที่ล่วงลับและยังมีชีวิต ด้วยการให้และการเผื่อแผ่แก่ทุกสรรพชีวิต ในขณะที่กิจกรรมสาระและบันเทิง เป็นผลิตผลที่ทำให้ประเพณีคงอยู่อย่างเข้มแข็งในโลกที่เปลี่ยนแปลงตลอดเวลา

การที่ผู้จัดงานตระหนักถึงคุณค่าของงานบุญแซนโฎนตา จึงพยายามอนุรักษ์ไว้ในรูปแบบที่ปรับประยุกต์ พร้อมกับให้ประชาชนมีพื้นที่ใหม่ได้แสดงความกตัญญูต่อผู้มีพระคุณของจังหวัดร่วมกัน รัฐจึงกลายเป็นผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการหาวิธีสืบทอดอัตลักษณ์เดิม ขณะเดียวกันก็สามารถสร้างอัตลักษณ์ใหม่แก่จังหวัดผ่านพื้นที่ประเพณีประดิษฐ์ เพราะหากไม่ดึงอัตลักษณ์ที่แท้จริงของชุมชนมานำเสนอ ประเพณีก็จะเป็นเพียงเทศกาลตามกระแสสังคมซึ่งปราศจากภูมิหลังที่สำคัญมารองรับ ส่วนการพัฒนาประเพณีประดิษฐ์เป็นแหล่งท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม (แบบมีเงื่อนไข) ก็คือการเพิ่มเติมกิจกรรมสาระ และบันเทิงอื่น ๆ เข้ามาเพื่อให้สอดคล้องกับกิจกรรมหลัก คือพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์อย่างเหมาะสม จึงทำให้ประเพณีแซนโฎนตาบุชาบรรพบุรุษเป็นแหล่งท่องเที่ยวที่แตกต่างจากที่อื่น เพราะไม่มีการเปิดพื้นที่จำหน่ายสินค้า หรือเอื้อให้ภาคเอกชนแสวงหาประโยชน์จากการจับจ่ายใช้สอยของนักท่องเที่ยว กิจกรรมในงานจึงเป็นการให้เปล่าสอดคล้องกับหัวใจของงานบุญเดิม ผู้ร่วมงานได้รับอาหารตา อาหารกาย อาหารใจ และอาหารสมอง เกิดความสุขสนุกสนานโดยไม่เสียค่าใช้จ่าย

ความสำเร็จของประเพณีประดิษฐ์แซนโฎนตา นอกจากคุณค่าทางคติชน ยังเป็นเพราะผู้มีส่วนได้เสีย (Stakeholders) ของประเพณีนี้คือ ชาวไทยเชื้อสายเขมรซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่และมีบทบาทสำคัญค่อนข้างมากในการขับเคลื่อนงาน มีความเป็นนักอนุรักษ์ (conservative) อยู่ในสายเลือด ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ชี้ให้เห็นว่า ชาวสุรินทร์ซึ่งเป็นกลุ่มเขมรเป็นส่วนใหญ่ มีความเข้มแข็งทางวัฒนธรรมมาก เพราะถือว่าบรรพบุรุษเกิดบนผืนดินไทย ลูกหลานจึงเป็นคนไทยเต็มตัว ต่างจากเพื่อนร่วมเชื้อชาติที่เป็นเขมรอพยพ ชาติพันธุ์เขมรจึงรู้สึกว่าคุณเป็นเจ้าของพื้นที่มาแต่โบราณ

ด้านศิลปวิทยาเขมร คือเจ้าของปราสาทหินจำนวนมากที่กระจายตัวทั่วภูมิภาค ด้านความสัมพันธ์กับสถาบันพระมหากษัตริย์ ก็มีบทบาทนับแต่สมัยอยุธยา ความภูมิใจดังกล่าวทำให้ชาวเขมรสุรินทร์ถือว่าตนเองเหนือและต่างจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่น โดยเฉพาะชาวลาวซึ่งเป็นชนกลุ่มใหญ่ในภาคอีสานและมีสัมพันธภาพที่ห่างเหินกับไทยมาตั้งแต่เหตุการณ์กบฏเจ้าอนุวงศ์ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ประกอบกับคนไทยเขมรให้ความสำคัญกับการศึกษา ขวนขวายจนรู้หนังสือแตกฉานจากโรงเรียน ชาวเขมรสุรินทร์จึงสามารถแต่งงานกับคนจีน รับราชการได้ดี และไม่ได้รู้สึกว่าคุณมีปมด้อย

ความมั่งคั่งทางวัฒนธรรม ตลอดจนความภาคภูมิใจในสายเลือด ทำให้วัฒนธรรมของกลุ่มเขมรในสุรินทร์มีความเข้มแข็ง เกิดเป็นอัตลักษณ์ที่ชัดเจน ดังนั้นการปรับงานบุญแซนโฎนตาเป็นประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษจึงเป็นการผลิตซ้ำอัตลักษณ์งานบุญดั้งเดิม รูปแบบกิจกรรมที่แสดงออกมาจึงให้ความสำคัญกับการรักษาแก่นหรือหัวใจสำคัญไว้ในเบื้องต้น ถึงแม้วัตถุประสงค์ของการจัดและสัญลักษณ์ของงานบุญจะถูกแปลเป็นเรื่องราวระดับ “เมือง” หรือ “จังหวัด” แต่เมื่อผู้ที่ถูกนำมาแทนที่คือ “คนดี” และเป็น “วีรชน” ที่ได้รับการยอมรับจากชาวเมือง การปรับเปลี่ยนในลักษณะนี้จึงสร้างผลกระทบต่อความรู้สึกเจ้าของวัฒนธรรมเดิมน้อย อีกทั้งตลอด 10 ปี ภาครัฐไม่เคยกำหนดวันจัดงานให้ทับซ้อนกับวันเช่นไหว้ผีบรรพบุรุษของทั้ง 4 ชาติพันธุ์ในจังหวัด อันเป็นจารีตที่แต่ละกลุ่มยึดถือ จึงส่งผลให้สามารถเข้าร่วมกิจกรรมได้

อัตลักษณ์หรือตัวตน เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยสังคม (social construct) ในกระบวนการสร้างอาจมีการรื้อล้าของเก่าทั้งหมดหรือบางส่วน แล้วสร้างขึ้นใหม่ทั้งหมดหรือเฉพาะส่วนก็ได้ เนื่องจากอัตลักษณ์สามารถนำมาปรับใช้ศึกษากลุ่มคน กลุ่มชาติพันธุ์ หรือสังคมได้ในความหมายที่เป็นอัตลักษณ์หรือตัวตนร่วมกัน (common identity) หรืออ้างว่าเป็นของร่วมกัน ดังที่มีการถือกำเนิดของประเพณีแซนโฎนตาในบริบทใหม่ เสมือนการบอกเป็นนัย ๆ ว่าภาครัฐกำลังสร้างความ เป็น “สุรินทร์” โดยการเลือกใช้งานบุญที่อยู่คู่กลุ่มชาติพันธุ์เขมรและคู่จังหวัดมายาวนาน เข้าสู่กระบวนการประกอบสร้างประเพณี และมีการกำหนดความหมายใหม่เพื่อให้สามารถตอบวัตถุประสงค์การจัดที่รัฐต้องการ การทำเช่นนี้สอดคล้องกับที่ เอกรินทร์ พิงประชา (2545: 22) กล่าวไว้ว่า “ชุมชนไม่จำเป็นต้องหยิบยกข้อมูลทางประวัติศาสตร์มาทั้งหมด เพียงแค่คัดสรรสิ่งที่เหมาะสมกับสังคมตนเพียงบางส่วนในช่วงเวลาดังกล่าว ก็เพียงพอต่อการสร้างประเพณีประดิษฐ์” ส่วนการออกแบบงานโดยผสมผสานกับอัตลักษณ์อื่น ๆ ที่อ้างอิงคำขวัญประจำจังหวัด ก็ทำให้ประเพณีเก่าในรูปแบบใหม่กลายเป็นพื้นที่แสดงตัวตนร่วมหรืออัตลักษณ์ร่วมของชาวสุรินทร์ที่มีกลุ่มชาติพันธุ์ต่าง ๆ ช่วยในการสืบสานประเพณี

6.2.4 ประเพณีประติษฐานกับการบริหารจัดการลักษณะจากยอดสู่ฐาน

เมื่อพิจารณาเชิงลึกในกระบวนการบริหารจัดการ ถึงแม้ว่าประชาชนทุกกลุ่มจะได้รับโอกาสในการเข้าร่วมกิจกรรมอย่างเสมอภาค ได้เป็นส่วนหนึ่งของการร่วมประกอบสร้าง วางแผน ออกแบบ และสืบสานงานประเพณี แต่ก็ยังมองเห็นเงาของการบริหารจัดการแบบเบ็ดเสร็จอยู่ภายใน ผ่านกิจกรรมบางช่วงตอน เช่น (1) การกำหนดให้ต้องมีช้างในขบวนแห่ (2) การกำหนดให้ผู้ร่วมงานสวมใส่เครื่องแต่งกายด้วยผ้าพื้นเมือง (ตามกลุ่มชาติพันธุ์) (3) การกำหนดให้ขบวนแห่เข้าประกวดต้องมีขบวนย่อย 2 ขบวนอยู่ภายใน ได้แก่ ขบวนจูงโขนตาและขบวนแห่โขนตา (4) การกำหนดให้ชุดเครื่องเล่นและชุดเครื่องจูนต้องจัดลงภาชนะเช่น กระดัง กระเชอ อย่างประณีตงดงาม (5) การคงกิจกรรมนิทรรศการมีชีวิตไว้ แม้บางปีจะมีตัวแทนจากบางหน่วยงานเสนอให้นำกิจกรรมบันเทิงอื่นมาแทนที่โดยให้เหตุผลเรื่องความหลากหลาย (6) การคัดเลือกบุคคลและคณะทำหน้าที่สำคัญในงานประเพณี เช่น รำบวงสรวงแห่โขนตา ประธานพิธีช่วงเช่นไหว้ ศิลปินพื้นบ้านมาทำการแสดง (7) การคัดเลือกผู้อาวุโสและปราชญ์ชาวบ้านมารับเครื่องจูงโขนตา เป็นต้น

การกำหนดเช่นนี้ ยังสะท้อนถึงความคิดที่อยู่เบื้องหลังว่า **“ทุกสิ่งที่ถูกเลือกโดยรัฐ คือสิ่งที่รัฐเห็นว่ามีคุณค่า หรือสามารถเพิ่มมูลค่าเชิงการท่องเที่ยวได้”** กล่าวคือ

(1) ช้าง คือ “จุดขาย” ของจังหวัดมายนาน การเลือกใช้ช้าง 9 เชือก (เลขมงคล) จากกลุ่มผู้เชี่ยวชาญการคชศาสตร์ ตำบลกระโพ อำเภอท่าตูม จังหวัดสุรินทร์ มานำขบวนแห่ นอกจากช้างจะเป็นสัญลักษณ์จังหวัด ยังสามารถเชื่อมโยงกับประวัติและวีรกรรมของเจ้าเมืองคนแรกที่ได้แสดงความจงรักภักดีและมีสัมพันธอันดีกับรัฐส่วนกลางมาตั้งแต่สมัยอยุธยาตอนปลาย

(2) ผ้าไหมและเครื่องประดับเงิน ถือเป็น “ทรัพย์สินเศรษฐกิจ” ที่ให้ทั้งคุณค่าและสร้างมูลค่าเพิ่มแก่ชาวบ้าน ชุมชน และจังหวัด ชื่อเสียงด้านผ้าไหมทอมือ และการมีโอกาสรับใช้ราชวงศ์ โดยทอผ้าไหมยกทองถวายสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ และทอผ้าไหมเพื่อใช้ตัดชุดมอบแก่กลุ่มผู้นำเอเปค และภริยา คือความภูมิใจร่วมของชาวสุรินทร์ ส่วนเครื่องประดับเงินก็เป็นที่รับรู้ว่าเป็นการสืบทอดงานศิลป์จากราชสำนักกัมพูชา ถ่ายทอด ส่งต่อเป็นมรดกภูมิปัญญาของชาวเขวาสินรินทร์ และกลายเป็นประจำจังหวัดที่สร้างชื่อเสียงควบคู่ไปกับผ้าไหมพื้นเมืองเรื่อยมา

(3) การจัดขบวนย่อย 2 ขบวน และจัดอย่างประณีตงดงาม คือการต่อยอดวัตถุประสงค์เรื่องการอนุรักษ์งานบุญแห่โขนตาให้อยู่ในทุกพื้นที่ แม้แต่กิจกรรมรื่นเริง นิทรรศการอาหาร และการแสดงบนเวที ทุกชุดล้วนเชื่อมโยงถึงงานบุญแห่โขนตา

(4) การคัดเลือกผู้นำประกอบพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์หลัก 2 คน คือน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ มารำบวงสรวงแห่โขนตา แสดงให้เห็นถึงการเลือกศิลปินที่มีความสามารถและชื่อเสียงเป็นที่ยอมรับทั้งระดับจังหวัด ระดับภาค และระดับประเทศ มานำเสนอผ่านงานประเพณี ส่วนนายบุญคง นนทสอน

นอกจากเป็นปราชญ์ที่รอบรู้เรื่องประเพณีพิธีกรรมเขมร ยังเป็นศิลปินเจริยงฝ่ายชายที่มีชื่อเสียง เช่นเดียวกัน การเลือกทั้ง 2 คน เป็นผู้นำประกอบพิธีศักดิ์สิทธิ์ จึงทำให้สามารถรักษาระเบียบขั้นตอนของพิธีแผนโขนตามแบบดั้งเดิม และดึงดูดนักท่องเที่ยวจากความสามารถที่ศิลปินมีไปพร้อมกัน

(5) การเลือกศิลปินพื้นบ้านอื่น ๆ มาเปิดการแสดงอย่างต่อเนื่องทุกปี เช่น สมหวังและคณะ จากชมรมเจริยงเบรินอีสานใต้จังหวัดสุรินทร์ วงมโหรีพื้นบ้าน คณะครูเผย ศรีสวาท ย้ำให้เห็นว่า ภาครัฐพยายามนำจุดขายเรื่องพื้นที่ที่มีความโดดเด่นด้านการละเล่นพื้นบ้านเขมรโบราณ อันเป็นอัตลักษณ์จังหวัดมาผลิตซ้ำ และนำเสนอให้เป็นที่รับรู้ยิ่งขึ้น

(6) การคัดเลือกผู้อาวุโส และปราชญ์ชาวบ้านคนสำคัญ เช่น ผู้ว่าราชการจังหวัด อดีตผู้ว่าราชการจังหวัดและภริยา ประธานปราชญ์ชาวบ้าน มารับเครื่องจูงโขนตา เพราะมีบทบาทเด่นด้านการปกครอง การส่งเสริมและอนุรักษ์ศิลปวัฒนธรรมพื้นบ้านสุรินทร์

จากที่กล่าวมาแสดงให้เห็นอย่างชัดเจนว่า ภาครัฐเลือกที่จะนำสิ่งที่เห็นว่ามีคุณค่า ขณะเดียวกันก็ “ขายได้” เข้าสู่กระบวนการประกอบสร้างประเพณี โดยนำเสนอให้สอดคล้องกับกิจกรรมหลักที่มุ่งอนุรักษ์และสืบทอดพิธีศักดิ์สิทธิ์เดิม แต่ความน่าสนใจ คือ การกำกับเป็นไปในลักษณะให้ผู้ปฏิบัติการสามารถปรับรายละเอียดตามความเหมาะสม ดังเช่นในการส่งเสริมสนับสนุนให้ศิลปินได้นำเรื่องราวเกี่ยวกับความจงรักภักดีต่อสถาบันกษัตริย์ของเจ้าเมืองคนแรกและสหายรวมหกคน มานำเสนอผ่านบทร้อง บทอ่าน บทพูด สับเปลี่ยนไปแต่ละปี โดยรัฐไม่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการร่างบทอัญเชิญดวงวิญญาณบรรพชนรับเครื่องเช่น การที่รัฐไม่เคยทักท้วงให้มีการปรับ นอกจากจะเป็นการให้เกียรติศิลปิน ยังแสดงถึงการยอมรับความคิดเห็นของผู้เกี่ยวข้อง ทั้งรักษาภาพความสัมพันธ์ที่เป็นหนึ่งเดียวกับรัฐให้คงอยู่ เพราะเมื่อภาครัฐกับภาคประชาชนเป็นหนึ่งเดียวกัน ประเพณีใหม่ที่รัฐสร้างก็จะอยู่รอดด้วยการสนับสนุนของท้องถิ่น

กรณีการยุติการประทับร่าง เนื่องจากภาครัฐเกรงว่าร่างทรงจะทำร้ายผู้ร่วมชมงาน ทั้งนี้แม้ผู้วิจัยจะได้ทราบเหตุที่แท้จริงว่า ต้องการกระชับเวลาในการจัดกิจกรรม เพื่อทุเลาความเหน็ดเหนื่อยผู้เข้าร่วมงานท่ามกลางอากาศร้อน ป้องกันเหตุการณ์วุ่นวายเช่นปีก่อน รวมทั้งเหตุผลที่ละเอียดอ่อนคือพิธีแผนโขนตาไม่เคยมีการประทับร่างมาก่อน หากมองเชิงลึกนี้อาจเป็นวิถีแก้ภาพลักษณ์เมื่อปีก่อน ขณะเดียวกันก็ป้องปรามไม่ให้เกิดงานเกิดภาพลักษณ์เชิงลบ มีความอันตรายเกิดขึ้นซ้ำอีก การแทรกแซงดังกล่าวของภาครัฐ จึงยืนยันให้เห็นว่า รัฐยังมีอำนาจในฐานะผู้บริหารระดับสูงสุดมีความสามารถควบคุมและจัดการได้เด็ดขาด แม้กระทั่งควบคุมจัดการผี อันเป็นความเชื่อดั้งเดิมที่ฝังแน่นอยู่ในวิถีชีวิตผู้คน

เนื่องจากสุรินทร์เป็นจังหวัดขนาดเล็ก ประชากรทุกกลุ่มชาติพันธุ์อยู่กันอย่างถ้อยทีถ้อยอาศัย ไม่ได้มีปัญหาภายในหรือความขัดแย้งระหว่างกลุ่ม ประเพณีจึงไม่ได้มีบทบาทเป็นเครื่องมือในการหลอมเพื่อลดความขัดแย้ง เช่นกรณีชุมชนลาวลุ่มน้ำโขงที่มีลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนาง ช่วยสร้าง

สำนึกร่วมของความเป็นชาวลาวเวียงจันทน์ หรือช่วยทำให้เกิดการประนีประนอมกันระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ ในสมัยที่กลุ่มชนต่าง ๆ เกิดปัญหาความขัดแย้งกันอย่างรุนแรง ดังนั้น ในบริบทของพื้นที่สุรินทร์ ไม่ว่าภาครัฐจะใช้วิธีการใดก็ตามเพื่อดึงมวลชนเข้าร่วมงาน จะโดย (กึ่ง) บังคับผ่านหนังสือเชิญ โดยการขอความอนุเคราะห์ หรืออาศัยความสมัครใจยินดีของผู้ที่เข้าใจแก่นของประเพณีอย่างลึกซึ้ง หรือเป็นผลมาจากการสร้างความเข้าใจที่ตรงกันแก่ผู้คนส่วนหนึ่งได้ผล แต่ก็ไม่อาจปฏิเสธว่าการผลิตซ้ำวาทกรรม “ร่วมอนุรักษ์สืบสาน” “เราเป็นลูกหลานพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวางจางวาง” “การตอบแทนคนดี” จากภาครัฐ ล้วนมีส่วนเชิญชวนชาวสุรินทร์ให้ออกมาทำกิจกรรม

จากการพิจารณากลุ่มคนที่มาร่วมกิจกรรมในงาน ที่ไม่ใช่ผู้ชมหรือนักท่องเที่ยว ผู้วิจัยตั้งข้อสังเกตเพิ่มเติมว่า ถึงแม้รัฐจะมีอำนาจในการจัดการ วางแผน และนำคนเข้าร่วมได้เป็นจำนวนมากในแต่ละปี แต่การประชาสัมพันธ์ที่ไม่ทั่วถึง เป็นปัจจัยหลักที่ทำให้ประชาชนบางพื้นที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มลาวที่อยู่พื้นที่ห่างไกลตัวจังหวัดมาร่วมงานน้อย ดังกรณีที่สจ.โนนนารายณ์เคยให้สัมภาษณ์ไว้ว่า ชาวโนนนารายณ์นั้นเข้าใจดีว่างานประเพณีแซนโฎนตาที่องค์การบริหารจังหวัดสุรินทร์จัดขึ้นเป็นพิธีบูชาผีเจ้าเมืองสุรินทร์ แต่ที่ไม่ได้มาต่อเนื่อง ก็ด้วยอุปสรรคเรื่องงบประมาณ ระยะเวลา และการดูแลความปลอดภัยระหว่างเดินทางไป-กลับ แต่ผู้วิจัยกลับมองอีกมุมหนึ่งว่า เหตุผลที่กลุ่มคนลาวไม่ได้มาเข้าร่วมมากนัก อาจเกิดจากการที่ภาครัฐขาดการประชาสัมพันธ์เชิงรุก และพยายามทำความเข้าใจเกี่ยวกับวัตถุประสงค์ในการจัดงานอย่างแท้จริง เพราะถึงแม้ว่าในการประชุมเตรียมงานทุกปีจะมีสมาชิกสภาจังหวัดในเขตอำเภอต่าง ๆ เข้าร่วม แต่ในแง่การบริหารจัดการ เมื่อต้องนำคนมาร่วมงาน ซึ่งอย่างน้อยประมาณ 50 คน ชาวสารจึงอาจถูกนำไปออกต่อในวงแคบ คือละแวกเขตเทศบาล/ตัวอำเภอ ทำให้ชาวบ้านเขตรอบนอกขาดการรับรู้ข่าวสาร บวกกับบางท้องที่เช่น อำเภอโนนนารายณ์ อำเภอรัตนบุรี ก็มีเจ้าเมืองของตนอยู่แล้ว คือพระศรีนครเตาท้าวเธอ ซึ่งเป็นสหായร่วมวีรกรรมกับพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวาง ก่อนได้รับมอบตำแหน่งหัวหน้าปกครองตามที่ต่าง ๆ ในอาณาเขตจังหวัดสุรินทร์ กอปรกับการตั้งชื่องานประเพณีก็ชวนให้เข้าใจผิดได้ว่า เป็นพิธีเช่นไหว้เฉพาะพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวางที่ปกครองเมืองปะทายสมันต์หรือเมืองสุรินทร์

ดังนั้น หากภาครัฐตระหนักถึงปัญหาจุดนี้มากขึ้น และประชาสัมพันธ์ข้อเท็จจริงให้ทั่วถึงว่า *ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ* เป็นงานเช่นไหว้บรรพบุรุษของจังหวัด โดยมีนัยถึงอดีตเจ้าเมืองสุรินทร์คนแรกและผู้นำชุมชนอื่น ๆ ทั้ง 6 คนตามประวัติ ตลอดจนวงศ์วานวานเครือ รวมถึงอดีตผู้ว่าราชการจังหวัดที่ล่วงลับ และย้ำชัดว่านี่คืองานส่วนรวม เป็นงานของชาวสุรินทร์ทุกคน เชื่อมั่นได้ว่าในอนาคตกลุ่มลาวอำเภอต่าง ๆ น่าจะเข้าร่วมมากขึ้นกว่านี้ ไม่ว่าจะในฐานะผู้ร่วมประกอบพิธีและดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ในงาน หรือในฐานะนักท่องเที่ยว ดังที่ชาวอำเภอสังขะ (ส่วยและเขมร) ซึ่งมีเจ้าเมืองเชียงฆะปกครองในอดีตได้มาเข้าร่วมทุกปี เพราะเข้าใจถูกต้องว่าประเพณีใหม่นี้เป็นกิจกรรมเช่นไหว้เจ้าเมืองที่ล่วงลับ เมื่อพระยาสุรินทรภักดีศรีณรงค์จางวางเป็นผู้นำหลักด้านการปกครอง ภาครัฐ

จึงเลือกมาเป็นสัญลักษณ์หลักในพิธี ดังคำในโครงการ หรือคำกล่าวเชิญช่วงที่น้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์แสดงออกมา สิ่งที่ยืนยันว่าข้อสังเกตนี้มีความเป็นไปได้ คือคำให้สัมภาษณ์ของศรีไพร พุดจิบ ชาวอำเภอรัตนบุรีเขตรอบนอก ซึ่งภาครัฐควรตระหนักและหาทางจัดการไม่ละเลย หรือมองข้ามไปตั้งช่วงเวลาที่ผ่านไป เพื่อว่าในอนาคตภาพพลังขับเคลื่อนที่เข้มแข็งจะชัดเจนยิ่งขึ้น ดังความสัมภาษณ์ดังนี้

“ไม่ทราบว่างานแผนงานตาบุงาบรรพบุรุษ เป็นงานเช่นไรบุงาบรรพบุรุษของจังหวัดสุรินทร์ คิดว่าเป็นงานบุงาบรรพบุรุษเฉพาะของกลุ่มชาวเขมรในจังหวัด แต่ถ้าเชิญชวนให้มาเที่ยวชมงานก็อยากมาร่วมงาน เพราะจะได้รู้ว่าเหมือนหรือแตกต่างกับพิธีข้าวสารทของชาวลาวอีสาน แต่จากการเล่าขานของผู้เฒ่าผู้แก่ที่บ้านบอกว่า เข้าใจว่าเป็นการบูชาผีบรรพบุรุษเฉพาะเจ้าเมืองสุรินทร์ ซึ่งเป็นคนละคนกันกับเจ้าเมืองรัตนบุรี”

(ศรีไพร พุดจิบ, สัมภาษณ์, 10 มิถุนายน 2560)

6.2.5 ประเพณีแผนงานตาบุงาบรรพบุรุษ กับปรากฏการณ์ “ซื้อขาย-ขายคล่อง” กระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน โดย “ชุมชน” เพื่อ “ชุมชน”

ยุคโลกาภิวัตน์ ส่งผลให้เกิดการหลั่งไหลเข้ามาของนักท่องเที่ยวต่างชาติ ทั้งที่มาเพื่อเยี่ยมชมความหลากหลายทางวัฒนธรรม มาเรียนรู้สภาพสังคมวัฒนธรรม มาเพื่อแสวงหาผลกำไรหรือแหล่งลงทุนทางธุรกิจ เหล่านี้ล้วนนำพาให้อุตสาหกรรมการท่องเที่ยวของไทยเติบโตมากขึ้น เมื่อวัฒนธรรมท้องถิ่นต่าง ๆ มีเสน่ห์ดึงดูดความสนใจนักท่องเที่ยวได้เช่นนี้ นโยบายการนำทุนทางวัฒนธรรม มาเพิ่มมูลค่าทางเศรษฐกิจและคุณค่าทางสังคม หรือ เรียกอย่างหยาบว่า “เศรษฐกิจสร้างสรรค์” (สุภิญญา สุฉายา, 2556: 80) ได้กลายเป็นแรงผลักดันอย่างหนึ่งให้เกิดการประดิษฐ์ประเพณีใหม่ ๆ ขึ้นมา ทั้งในระดับตำบล อำเภอ จังหวัด อาศัยสื่อมวลชนแขนงต่าง ๆ ช่วยประโคมข่าว และประชาสัมพันธ์งานอย่างต่อเนื่อง

เมื่อผู้จัดงานมุ่งหวังสร้างบรรยากาศการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมในวันจัดงานประเพณี จึงพยายามเชิญชวน และประชาสัมพันธ์การจัดงานอย่างต่อเนื่องผ่านสื่อหลายแขนง อาทิ หนังสือเชิญที่เป็นลายลักษณ์ ป้ายประชาสัมพันธ์ สื่อสิ่งพิมพ์ และสถานีวิทยุ ทั้งสวท. และวิทยุชุมชน นำสนใจว่าปี พ.ศ. 2559 เป็นปีแรกที่เริ่มมีการถ่ายทอดสดบรรยากาศการจัดงานผ่านสถานีวิทยุแห่งประเทศไทย (สวท.สุรินทร์) โดยมีคณะกรรมการจัดงานฝ่ายประชาสัมพันธ์ (พิชิต สายแสงจันทร์) และทีมงานรับทำหน้าที่ดำเนินรายการ และนำเสนอข้อมูลที่มา ความสำคัญ วัตถุประสงค์ และรายละเอียดจุดเด่นของกิจกรรมต่าง ๆ ตลอดเวลา การทำเช่นนี้จึงเป็นการประชาสัมพันธ์ และเชิญชวนผู้ที่อยู่ใกล้พื้นที่จัดงานมาร่วมชมได้อย่างตรงเป้า โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่อาศัยอยู่จังหวัดใกล้เคียงที่รับสัญญาณการถ่ายทอดสดบรรยากาศงานประเพณีจากสถานีวิทยุ แห่งประเทศไทย (สวท.สุรินทร์) ได้ชัดเจน

ภาพที่ 147 การถ่ายทอดสดบรรยากาศงานประเพณี ปี พ.ศ. 2559

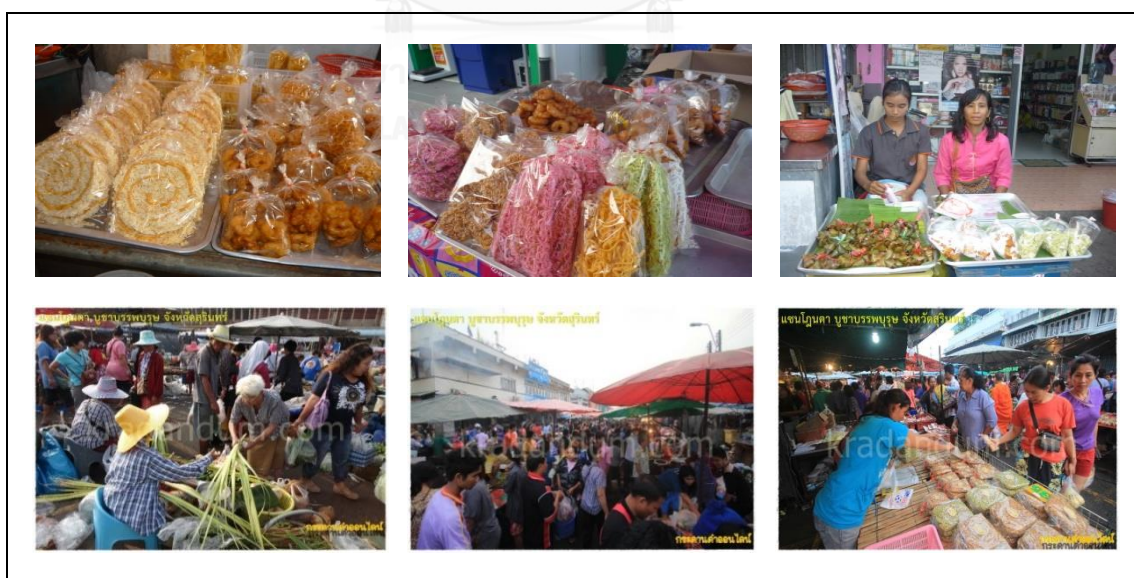
การทำงานโดยใช้หลักการ “ประสาน” และยึดประโยชน์ “คนใน” เป็นที่ตั้ง มองประโยชน์เชิง “เศรษฐกิจ” เป็นเรื่องรอง แม้ไม่มีเงินสะพัดเกิดขึ้นในบริเวณพื้นที่จัดงาน แต่กำไรทางใจค่อนข้างเห็นชัด ผู้วิจัยวัดจากความรู้สึกของผู้มาร่วมงานที่ได้ให้สัมภาษณ์ไว้ และคำกล่าวของตัวแทนคณะกรรมการดำเนินงานที่ยึดพระราชดำรัสของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในการทำงาน ที่ว่า “ความพึงพอใจของประชาชน คือ กำไรของรัฐ” ถึงแม้จะต้องต่อสู้กับหน่วยงานที่มีหน้าที่ตรวจสอบเงินแผ่นดิน แต่องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ก็ยังคงสานต่องานประเพณีต่อไป แต่อาจปรับให้เหมาะสมกับงบประมาณที่มี” (เพ็ญ นิจิตตะโล, สัมภาษณ์, 8 กุมภาพันธ์ 2560) จากคำสัมภาษณ์ทำให้เข้าใจถึงเหตุผลว่า ทำไมในบริเวณพื้นที่จัดงาน จึงเน้นกิจกรรมสาระและบันเทิงแก่ผู้ร่วมงานเป็นสำคัญ โดยไม่เปิดพื้นที่เพื่อค้าขายมาโดยตลอด

การสังเกตตั้งแต่ขึ้นวางแผนจนถึงวันจัดงาน พบว่าองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์เลือกรางบบาทบาทตัวเองในฐานะผู้จัดสรรงบประมาณ และคอยประสานทุกฝ่ายให้ได้รับความสะดวกในการดำเนินกิจกรรม รัฐค่อนข้างเปิดโอกาสให้ภาคประชาชนที่มีความรู้ ความสามารถ และความเชี่ยวชาญในเรื่องวัฒนธรรมได้มีส่วนร่วมออกแบบกิจกรรม และร่วมเป็นส่วนหนึ่งของงานอย่างเต็มที่ ดังปรากฏว่านักดนตรีทุกเพศทุกวัยจากทั่วทั้งจังหวัด ยินดีจากบ้านมากินนอน ฝึกซ้อมร่วมกันก่อนแสดงทุกปี และมาด้วยความรู้สึกเดียวกันคือ ภูมิใจที่ได้รับใช้จังหวัดและแสดงความสามารถให้ผู้คนได้เห็น หรือชาวบ้านที่มาร่วมเป็นวิทยากรสาธิตการทำขนม-ข้าวต้มพื้นเมือง ต่างยินดีเสียสละกำลังกาย กำลังใจ และกำลังทรัพย์ เพื่อทำให้ภารกิจส่วนตนและส่วนรวมบรรลุผลสำเร็จ คณะครูจัดสรรเวลาออกชั่วโมงสอนมาเตรียมงาน ขณะที่โรงเรียนก็สมทบงบประมาณร่วมกับงบจากภาครัฐ จึงกล่าวได้ว่า ความร่วมมือกันของทุกภาคส่วน ทำให้ประเพณีแซนโฎนตาบุชาบรรพบุรุษ สำเร็จลุล่วงได้ในแต่ละปี

เมื่อภาครัฐไม่ได้มีเจตนาจัดงานโดยหวังกำไรในรูปตัวเงินจากนักท่องเที่ยวเป็นหลัก แต่เน้นการอนุรักษ์งานบุญดั้งเดิม และมุ่งให้ชาวสุรินทร์มีกิจกรรมดี ๆ ทำร่วมกัน เพราะฉะนั้นเมื่อพิจารณาในแง่ของการ “แปลงวัฒนธรรมเป็นทุน” และใช้ทุนทางวัฒนธรรมสร้างมูลค่าเพิ่มทางเศรษฐกิจ และ

คุณค่าทางสังคม ค่อนข้างเห็นชัดว่า ประเพณีนี้แตกต่างจากประเพณีประเพณีอื่น ๆ ตรงที่เน้นตอบสนองกลุ่มเป้าหมาย “คนใน” ก่อน จึงเป็นสิ่งที่น่าคิดว่า ถ้าหากธุรกิจโรงแรม ร้านอาหาร ไม่มีนักท่องเที่ยวต่างถิ่น หรือต่างชาติเข้ามาใช้บริการมากนัก อีกทั้งยังไม่มีมีการเปิดพื้นที่จัดงานให้มีการเช่าขายสินค้าเพื่อนำรายได้เข้าจังหวัด จะส่งผลให้การจัดงานต้องหยุดชะงัก หรือยกเลิกไปหรือไม่

เมื่อมีโอกาสลงพื้นที่สังเกตการณ์การซื้อขายสินค้าในตัวเมือง ช่วงก่อนการจัดงานระดับจังหวัด และก่อนวันเช่นไหว้ในชุมชน ผู้วิจัยได้พบปรากฏการณ์ที่ช่วยไขข้อสงสัยข้างต้นว่า โดยข้อเท็จจริงที่เป็นอยู่คือ ภาพของการ “ซื้อขาย-ขายคล่อง” มีอยู่แทบทุกพื้นที่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในตลาดสดเมืองสุรินทร์ ทั้งตลาดใหญ่ และตลาดน้อย ค่อนข้างคึกคักเป็นพิเศษ เพราะมีชาวสุรินทร์กลุ่มเขมรและช่วยเดินทางกลับบ้านช่วงงานบุญเดือนสิบ และจับจ่ายซื้อของเป็นจำนวนมาก ส่งผลให้วัตถุดิบในการผลิตอาหาร ขนม ข้าวต้มพื้นเมืองเพื่องานบุญ เช่น ข้าวเหนียว ถั่วดำ ถั่วเขียว กล้วย หมูสามชั้น ถั่วเหลือง ใบตอง มะพร้าว ใบมะพร้าวอ่อน แป้งชนิดต่าง ๆ น้ำมัน เชือกฟาง ฯลฯ ขายดีที่สุดในรอบปี แม้แต่ห้างสรรพสินค้าก็พบการซื้อหาของขวัญ ของที่ระลึก ของทำบุญ ไม่ต่างจากช่วงปีใหม่หรือสงกรานต์ ผู้วิจัยลองเปรียบเทียบตลอด 5 ปี เห็นได้ชัดว่าตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2557 ที่เริ่มมีการจัดประกวดขบวนแห่ การซื้อขายในตลาดยิ่งคึกคัก ขนม ข้าวต้มพื้นเมืองที่เป็นอาหารสำคัญในพิธีกรรมถูกผลิตขึ้นเป็นจำนวนมาก เพื่อให้ผู้คนซื้อสำเร็จไปประกอบพิธี แม้ค้าบางเจ้ารับทำในปริมาณมากเพื่อให้อंकกรชุมชนต่าง ๆ ที่ร่วมงาน ได้ซื้อไปจัดตกแต่งขบวน หรือแม้แต่ในหมู่บ้านเอง ทั้งใบตอง กล้วยน้ำว้าสุก ใบมะพร้าวอ่อน ลูกมะพร้าว ข้าวเหนียว ก็มีการซื้อขายหรือแลกเปลี่ยนกันเป็นจำนวนมากเช่นกัน

ภาพที่ 148 บรรยากาศของตลาดสดเมืองสุรินทร์ ช่วงงานบุญเดือนสิบ/ประเพณีแซนโถงตามบูชาบรรพบุรุษ
(ภาพบางส่วนจากเว็บไซต์ <http://www.kradandum.com/myblog/?p=632>)

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นจึงพอจะเป็นคำตอบได้ว่า **อาจไม่จำเป็นเสมอไปที่การประดิษฐ์ ประเพณีต้องหวังประโยชน์เชิงพาณิชย์จากนักท่องเที่ยวต่างชาติ** การจัดงานอย่างยิ่งใหญ่ อลังการ โดยควรวมหลายกิจกรรมภายในงานเดียวเพื่อดึงดูดนักท่องเที่ยว เช่น *มหัศจรรย์งานช้างสุรินทร์ งานประเพณีแห่เทียนพรรษา งานประเพณีการไหลโคลมล่องโขง* จังหวัดอุบลราชธานี *งานประเพณีบุญหลวงและการละเล่นผีตาโขน* จังหวัดเลย เป็นต้น แม้ช่วยส่งเสริมให้ธุรกิจโรงแรม ร้านอาหาร ร้านจำหน่ายของฝาก ของที่ระลึก ฯลฯ เฟื่องฟู และเกิดการกระตุ้นเศรษฐกิจในพื้นที่จัดงานอย่างดี แต่ที่ไม่ควรมองข้ามคือ งานที่จัดโดย “คนใน” เพื่อ “คนใน” แม้พื้นที่จัดงานไม่ได้เปิดให้มีการออกร้านซื้อขายแลกเปลี่ยนสินค้าและบริการ แต่สถานการณ์โดยรวมกลับช่วยกระตุ้นเศรษฐกิจจังหวัดอย่างดี หากประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษยังคงได้รับการสืบสานต่อไป มีคนนอกรับรู้และเข้ามาเที่ยวชมมากขึ้น เชื่อว่าเศรษฐกิจช่วงเดือนสิบที่คึกคักอยู่แล้ว ก็คงสว่างไสวมากขึ้น คำให้สัมภาษณ์ของอาจารย์กุศล แพงพุงา หนึ่งในนักท่องเที่ยว “คนใน” และเป็นช่างภาพอิสระ ซึ่งลงพื้นที่สังเกตการณ์และเก็บภาพงานประเพณีมาตลอดหนึ่งทศวรรษ ช่วยยืนยันว่าการกำเนิดประเพณีในบริบทใหม่ ยังประโยชน์ในการกระตุ้นเศรษฐกิจอย่างชัดเจน

ในฐานะคนสุรินทร์ (ผม) รู้สึกยินดีที่เห็นหน่วยงานราชการเข้าใจถึงความสำคัญของประเพณีท้องถิ่นที่เกี่ยวข้องกับมวลชนกลุ่มใหญ่ในจังหวัดสุรินทร์ ถือเป็นการกระตุ้นเศรษฐกิจชุมชน เนื่องจากต้องมีการจับจ่ายซื้อของเช่นไหว้เพื่อใช้ในพิธีการแซนโฎนตา โดยเฉพาะตลาดสดสุรินทร์น่าจะมีเงินหมุนเวียนหลายล้านบาท รวมทั้งจังหวัดก็คงจะมีเงินหมุนเวียนไม่น้อยเช่นกัน...ที่สำคัญประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ยังเป็นการประชาสัมพันธ์การท่องเที่ยวของจังหวัดสุรินทร์อีกงานหนึ่ง สมกับคำขวัญที่ว่า “เที่ยวสุรินทร์ ไปได้ทั้งปี”

(กุศล แพงพุงา, สัมภาษณ์, 22 กันยายน 2558)

ในการประดิษฐ์ประเพณีขึ้นมาในพื้นที่หนึ่ง ๆ หากภาครัฐ เอกชน และประชาชน มองเห็นประโยชน์ของการจัดงานไปในทิศทางเดียวกัน และมุ่งผลสัมฤทธิ์เชิงคุณค่ามากกว่ามูลค่า การเกิดขึ้นดำรงอยู่ และสืบต่อประเพณีย่อมเป็นไปอย่างราบรื่น ถึงแม้จะมีข้อถกเถียงกันบ้างในระหว่างการวางแผนงาน แต่เมื่อได้ข้อสรุปร่วมกันแล้วต่างกลับไปดำเนินงานในส่วนของตน ประเพณีก็ย่อมดำเนินอยู่คู่ท้องถิ่นสืบไป อีกทั้งการศึกษารายละเอียดการจัดงานอย่างลึกซึ้ง ตั้งแต่เบื้องหลังการประกอบสร้างประเพณี รูปแบบกิจกรรมที่ถูกเลือกมานำเสนอ นอกจากช่วยให้เข้าใจที่มาและแนวคิดในการจัดงาน ยังได้เห็นวิธีการตั้งรับของภาครัฐ และชุมชน รวมทั้งการปรับตัวให้อยู่ในสังคมที่มีการแข่งขันสูง นอกจากนี้ การสังเกตการณ์แบบมีส่วนร่วม และสัมภาษณ์เชิงลึกผู้ที่เกี่ยวข้องกับการประกอบสร้างประเพณีหนึ่ง ยังช่วยให้เห็นวิธีคิดของคน เข้าใจสังคม และวัฒนธรรมในพื้นที่นั้น ๆ ชัดเจนขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง การที่ภาครัฐเข้าใจถึงแก่นของประเพณี พิธีกรรม ในวัฒนธรรมเดิมที่เลือกนำมา

เป็นจุดตั้งต้นของการประดิษฐ์ประเพณี และไม่ใช่อำนาจรัฐเข้าไปจัดการวิถีดั้งเดิม ดังที่เสียงวันจัดพิธีกรรมศักดิ์สิทธิ์ไม่ให้ทับซ้อนกับวันเช่นไหว้ในชุมชน และเลือกนำส่วนที่เป็น “หัวใจ” ของงานบุญดั้งเดิมมาใช้อย่างสร้างสรรค์ ทั้งงานบุญดั้งเดิม และประเพณี(แบบ)ดั้งเดิมในบริบทใหม่ จึงดำเนินคู่ขนานกันไปได้ โดยต่างทำหน้าที่รับใช้ชุมชน และรับใช้รัฐ (กลุ่มเป้าหมายใหม่) แตกต่างกันไป

ข้อเสนอแนะ

ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบ ประเพณีแซนโฎนตาบูชาบรรพบุรุษ ของจังหวัดสุรินทร์ และงานรำลึกพระยาไกรภักดี ประเพณีแซนโฎนตา บูชาหลักเมือง ลือเลื่องกล้วยแสนหวี ของอำเภอขุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ ซึ่งมีการผนวกพิธีเช่นไหว้บูชาอดีตเจ้าเมือง บูชาศาลหลักเมือง และเทศกาลกล้วยอันเป็นที่ผลทางการเกษตรที่เลี้ยงชื่อของอำเภอเข้าด้วยกัน เนื่องจากทั้งสองพื้นที่มีลักษณะร่วมกันบางประการ เช่น ความหลากหลายของประชากร และการเป็นงานบูชาผีบรรพบุรุษเจ้าเมือง ความน่าสนใจคือเจ้าเมืองสุรินทร์และเจ้าเมืองขุขันธ์เกี่ยวข้องสัมพันธ์กันในฐานะเป็นผู้นำช่วยติดตามช้างแตกโรงกลับพระนครตามประวัติที่บันทึกและบอกเล่าสืบต่อ ส่วนข้อแตกต่าง คืองานแซนโฎนตาขุขันธ์เน้นตอบสนองการท่องเที่ยวมากกว่าประเพณีแซนโฎนตาค่อนข้างชัดเจน การศึกษาเปรียบเทียบน่าจะให้เห็นแนวความคิดประกอบสร้างประเพณี ความเหมือน ความต่าง รวมทั้งเห็นการถ่ายเทหรือหยิบยืมรูปแบบกิจกรรมระหว่างกัน เพราะถึงแม้งานแซนโฎนตาขุขันธ์จะเกิดก่อน แต่พบว่าภายหลังได้นำช้างจากบ้านตากลาง จ.สุรินทร์ และเชิญศิลปินน้ำผึ้ง เมืองสุรินทร์ ไปร่วมแสดง

ป้ายประชาสัมพันธ์งานประเพณี

การจัดชุดเครื่องเซ่น

พิธีไหว้ศาลหลักเมืองแซนโฎนตาเมืองขุขันธ์

บรรยากาศการขายกล้วยในงาน

ขบวนแห่รื่นเริง

มหรสพยามค่ำคืน

ภาพที่ 149 “งานรำลึกพระยาไกรภักดี ประเพณีแซนโฎนตา บูชาหลักเมือง ลือเลื่องกล้วยแสนหวี”

(ภาพจากเว็บไซต์ https://web.facebook.com/supiankhamwongs/media_set?set= และ

<http://www.manager.co.th/Travel/ViewNews.aspx?NewsID=9540000123549>)

- เจริญ ไวรวัจนกุล. (2541). วิธีวิทยาการวิจัยทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์. สุรินทร์: สถาบันราชภัฏสุรินทร์.
- ฉลาดชาย รมิตานนท์. (2544). แนวคิดการศึกษาอัตลักษณ์ความเป็น “ไท”. ใน เอกสารประกอบการประชุมวิชาการเรื่อง “การศึกษาประวัติศาสตร์ของกลุ่มชาติไทย”. 22-23 มีนาคม 2544 ณ ห้องช่างกระ โรงแรมเชียงใหม่ออกคิด อำเภอเมือง จังหวัดเชียงใหม่.
- ฉวีวรรณ ประจวบเหมาะ. (2547). ทบทวนแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์ข้ามยุคสมัยกับการศึกษาสังคมไทย. ใน ว่าด้วยแนวทางการศึกษาชาติพันธุ์. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- เฉลย เกิดโชค. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- เฉลา เขาแก้ว และ จันทนา คุณสุข. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- เชิดชาติ หิรัญโร. (2558). พลวัตพิธี “สืบ ส่ง ถอน” ในสังคมล้านนาปัจจุบัน. ใน ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ), “ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย, หน้า 65-108. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ณัฐพัชร์ บุญมาก. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- ดรุณ พรหมโสมภรณ์. (2527). “วันแซนโดนตา” ใน เพลงพื้นบ้านและการละเล่นพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: กรุงเทพมหานครพิมพ์.
- คลใจ ถาวรวงศ์ ต้นเจริญ และ จันทร์ชลี มาพุทธ. (2552). กระบวนการขัดเกลาคุณธรรมจริยธรรมของเยาวชนต้นแบบ จังหวัดฉะเชิงเทรา. วารสารการศึกษาและพัฒนาสังคม 5, 1-2: 21-33.
- ดวงกมล เวชวงศ์. (2554). กระบวนการนำเสนออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ยวนในบริบทของการท่องเที่ยวทางวัฒนธรรมพื้นบ้านและตลาดทำน้ำ: ศึกษากรณีชุมชนยวนตำบลต้นตาล อำเภอเสนาให้ จังหวัดสระบุรี. วารสารวิทยบริการ 22, 3 (กันยายน-ธันวาคม): 130-149.
- ดาวประกาย วาดเจียม. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- ดาวสวรรค์ วรรณทอง. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- เดลินิวส์. สีสัน เจริญเบริน ดนตรีพื้นบ้านเขมรสุรินทร์ที่เกือบสูญพันธุ์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://m.dailynews.co.th/News.do?contentId=131583> [15 พฤษภาคม 2559]
- ตุ้มทอง โยนะพันธ์ บุญสอง กิจเกียรติ และ ลัดดา แซ่เตียว. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- ทวีศักดิ์ รัฐสมุทร. (12 พฤษภาคม 2558). สัมภาษณ์.
- ทวีศักดิ์ รัฐสมุทร. (21 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- ทอง จาริกดี. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- ทองเจริญ ตุ่นทอง. (15 มกราคม 2559). สมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์ อ.โนน نارายณ์. สัมภาษณ์.

ทองมาก คำตรงใจ. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.

เทย ตีร้าวราน. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.

แพน เปรียบย้ง และ สจัด โบนดี. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.

ไทยรัฐ. มรดกภูมิปัญญาปลาร้า-ส้มตำ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<https://www.thairath.co.th/content/313453> [2 พฤษภาคม 2560].

ธงชัย สามสี. (21 พฤษภาคม 2559). สัมภาษณ์.

ธงชัย สามสี. (24 เมษายน 2559). สัมภาษณ์.

ธงชัย สามสี. (28 พฤษภาคม 2559). สัมภาษณ์.

นรุทธิ์ คุปต์ธนโรจน์. (2559). เทศกาลตามประเพณีจีน ในย่านเยาวราช: พื้นที่ทางวัฒนธรรมเพื่อการนำเสนออัตลักษณ์เชิงซ้อนทางวัฒนธรรมความเป็นจีนในบริบทการท่องเที่ยว. ใน มองคติชนเห็นตัวตนชาติพันธุ์, หน้า 143-178. กรุงเทพฯ: หนังสือชุดสังคม-วัฒนธรรมร่วมสมัย ลำดับที่ 3 เอกสารวิชาการลำดับที่ 110.

นันทิยา สว่างวุฒิธรรม และ สุกัญญา สุขฉายา. (2545). รายงานการวิจัยเรื่องอัตลักษณ์ของชาวคลองภูมิ เขตยานนาวา กรุงเทพมหานคร. งานวิจัยเงินทุนสำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.

นิชธิมา บุญเฉลียว. (2552). ความทรงจำร่วมของคนลื้อพลัดถิ่นกับประเพณีประดิษฐ์กรรม. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาพัฒนาสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.

นิติกร สิงห์ล่อ. (2558). ประเพณีประดิษฐ์และภาพชุมชนจินตกรรมในนครชุม. Veridian E-Journal 8, 3 (กันยายน-ธันวาคม),: 1176-1195. มหาวิทยาลัย

นุจรินทร์ พิมพ์จันทร์. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.

นุจรินทร์ พิมพ์จันทร์ และ เยาวลักษณ์ สมบูรณ์เทอดธนา. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.

บรรณาลย์. เครื่องดนตรีโบราณฝั่งกัมพูชาที่เคยปรากฏในอีสานใต้ของไทย. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:

<http://oknation.nationtv.tv/blog/yongyoot/20> [12 มกราคม 2560]

บุญขาน โทชน์. (2551). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตามรอยอารยธรรมท่าตุม เล่ม 2. สุรินทร์: ม.ป.ท.

บุญขาน โทชน์. (2552). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่น ตามรอยอารยธรรมผไทสมันต์ (เมืองสุรินทร์). สุรินทร์: ม.ป.ท.

บุญคง นนทสอน. (22 กันยายน 2558). สัมภาษณ์.

บุญคง นนทสอน. (28 กันยายน 2559). สัมภาษณ์.

บุญคง นนทสอน และ กมนต์โรจน์ นิวัฒน์บรรหาร. (22 กันยายน 2558). สัมภาษณ์.

บุญช่วย มิตรกุลวงศ์ และ เป็อน ดวงศรี. (30 กันยายน 2555). สัมภาษณ์.

บุญล้วน ภูมิสุข. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.

- บุญยสฤกษ์ อเนกสุข. (9 กุมภาพันธ์ 2560). สัมภาษณ์.
- บุญยสฤกษ์ อเนกสุข. (2558). ยล เยี่ยม เยือน เหง้า: แนวคิด ทฤษฎีว่าด้วยการท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรม. พิษณุโลก: มหาวิทยาลัยนเรศวร.
- เบญจมาศ แพทอง. (2540). บายศรี: สัญลักษณ์ของพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับชีวิต. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2556). แม่น้ำโขงกับการเป็นเวทีของประเพณีประติษฐานอีสาน. วารสารอักษรศาสตร์ 42, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 169-217.
- ปฐม หงษ์สุวรรณ. (2558). พลวัตและการสร้างประเพณีประติษฐานอีสานลุ่มน้ำโขง. ใน ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ), “ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทยร่วมสมัย, หน้า 243-317. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ประมินท์ จารูวร. (2549). สวดพระมาลัย: บทบาทจิตกรรมหลังความตายต่อวรรณกรรมและสังคม. ใน พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนในสังคมไทย, หน้า 113-162. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับที่ 101.
- ประดุง ปิเถาะนาม เรียน ดินานพ และ ปลอดภัย ดินานพ. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- ประทีป ขาวดี. (14 ตุลาคม 2555). สัมภาษณ์.
- ประทีป ขาวดี และ คุณ ภาพพาด. (14 ตุลาคม 2555). สัมภาษณ์.
- ประสงค์ โสมรัตน์านนท์. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- ประเสริฐ รุณรา. (2557). พิธีสวดนพเคราะห์: พลวัตของพิธีกรรมประติษฐานในสังคมไทยปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย. CHULALONGKORN UNIVERSITY
- ปราสาทหินศรีขรภูมิ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.prapayneethai.com> [10 มีนาคม 2557]
- พระครูไพรัชปัญญาภรณ์ (สมภพ ปัญญาโร). (12 กันยายน 2556). เจ้าอาวาสวัดโพธิญาณรังสี. สัมภาษณ์.
- พระครูศรีสุนทรสรกิจ (ผศ.ดร.พระมหาเริงศักดิ์ เขมวีโร). (30 กันยายน 2555). เจ้าอาวาสวัดศรีรัตนาราม. สัมภาษณ์.
- พระสมมิตร ฐานุตโตโร. (10 มีนาคม 2560). เลขานุการเจ้าคณะตำบลกระเทียมเขต 2 วัดโพธิ์ศรีธาราม. สัมภาษณ์.
- พระสุธี สุวณณเถโร (ยน). (10 สิงหาคม 2557). สัมภาษณ์.

- พระอริการช่วง ฐิตโสภโณ (ตั้งอยู่). (2554). ศึกษาคติทางพระพุทธศาสนาที่ปรากฏในประเพณีสารทเดือนสิบ (แซนโฌนตา) ของจังหวัดสุรินทร์. พุทธศาสนมहाบัณฑิต (พระพุทธศาสนา) มหาจุฬาลงกรณ์ราชวิทยาลัย.
- พวงผกา คำแหง ศิริภัสสร คำแหง และ บุญราง คำแหง. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- พิชชาณัฐ ตู้อินดา. บันทึกภาคสนาม: เล่าเรื่องมโหรีอีสานใต้ คณะนายผุย ศรีสวาท จังหวัดสุรินทร์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://kotavaree.com/?p=197> [15 พฤษภาคม 2559]
- พิชิต สายแสงจันทร์. (17 มกราคม 2559). สมาชิกสภาอบจ.สุรินทร์ เขต 1 อ.เมืองสุรินทร์ และ คณะกรรมการฝ่ายประชาสัมพันธ์งานประเพณีแซนโฌนตาบูชาบรรพบุรุษ. สัมภาษณ์.
- พิพิธภัณฑสถานแห่งชาติสุรินทร์. กันตริ้ม. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.finearts.go.th/surinmuseum/parameters/km/item.html> [4 กันยายน 2556]
- พิภก เมืองหลวง. (2554). มโนทัศน์และสัญลักษณ์ในงานบุญแปดหมื่นสี่พันขันท์ ที่บ้านท่าม่วง อำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด: การศึกษาในฐานะพิธีกรรมประดิษฐ์. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พิมพ์นภัส จินดาวงศ์. (2554). การดำรงอยู่และบทบาทความเชื่อและพิธีกรรมที่เกี่ยวกับผีอารักษ์เมืองเชียงใหม่ปัจจุบัน. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- เพชรภรณ์ โสลำภา. (2537). พิธีกรรมแซนโฌนตา ที่บ้านกระหาด ตำบลกระหาด อำเภอจอมพระ จังหวัดสุรินทร์. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต วิชาเอกไทยคดีศึกษา (เน้นมนุษยศาสตร์) มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ มหาสารคาม.
- เพียง นิจิตตะโล. (8 กุมภาพันธ์ 2560). หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์และการท่องเที่ยว อบจ.สุรินทร์. สัมภาษณ์.
- เพียง นิจิตตะโล. (17 สิงหาคม 2557). หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์และการท่องเที่ยว อบจ.สุรินทร์. สัมภาษณ์.
- เพียง นิจิตตะโล. (21 เมษายน 2557). หัวหน้าฝ่ายประชาสัมพันธ์และการท่องเที่ยว อบจ.สุรินทร์. สัมภาษณ์.
- ภาณุพงศ์ อุดมศิลป์. (2555). ลัทธิพิธีการนับถือเจ้าแม่สองนางกับชุมชนชายฝั่งลุ่มน้ำโขง. วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ภูมิจิตร เรื่องเดช. (2529). กันตริ้ม (เพลงพื้นบ้านอีสานใต้). บุรีรัมย์: ศูนย์ศิลปวัฒนธรรม สหวิทยาลัยอีสานใต้-บุรีรัมย์.

- มงกุฎ แก่นเดียว. (2533). รวมประเพณีและพิธีกรรมท้องถิ่นในจังหวัดสุรินทร์. สุรินทร์: ม.ป.ท.
- มวย เปรียบกล้า. (4 มิถุนายน 2559). สัมภาษณ์.
- มะลิ เนียมหอม. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- มูลนิธิพัฒนาอีสาน จังหวัดสุรินทร์. “ผักกาดหวาน” เมืองสุรินทร์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา:
<http://www.netsurin.org/net/modules.php?name=activesh> [24 ธันวาคม 2556]
- ปิ่น รัฐสมุทร. (15 ตุลาคม 2555). สัมภาษณ์.
- ยุท เกิดเหมาะ. (14 ตุลาคม 2555). สัมภาษณ์.
- เยาว์ ล้ำเลิศ. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- เอียด บุญสม. (2 กันยายน 2555). สัมภาษณ์.
- เอียด บุญสม. (14 ตุลาคม 2555). สัมภาษณ์.
- เอียด บุญสม. (29 กันยายน 2555). สัมภาษณ์.
- เอียด บุญสม ยุท เกิดเหมาะ และ คุณ ภาพรผาด. (14 ตุลาคม 2555). สัมภาษณ์.
- รายงานสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณีแซนโถงตามบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2550. (2550).
 อัดสำเนา.
- รายงานสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณีแซนโถงตามบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2552. (2552).
 อัดสำเนา.
- รายงานสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณีแซนโถงตามบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2555. (2555).
 อัดสำเนา.
- รายงานสรุปผลการดำเนินการจัดงานประเพณีแซนโถงตามบูชาบรรพบุรุษ ประจำปี 2559. (2559).
 อัดสำเนา.
- ลิ้ม ฉายกล้า คำพา ยิ่งคง สังกวาล สมนาค และ นรุตม์ คุปต์ธนโรจน์. (16 พฤษภาคม 2559).
 สัมภาษณ์.
- ลิ้ม ฉายกล้า และ สมพงษ์ เกิดเหมาะ. (15 ตุลาคม 2555). สัมภาษณ์.
- ลิ้ม เพ็ง. (2546). พจนานุกรมเขมร-ไทย, ม.ป.ท.
- วรรณธิรา วิระวรรณ. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- วรวิมล แพ้ไธสง. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- วรัญญา ตระกูลดี. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- วัลย์ลักษณ์ ธัญญเกษตร. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- วัชรภรณ์ ดิษฐ์ปาน. (2558). การสืบทอดและการผลิตซ้ำประเพณีและพิธีกรรมเกี่ยวกับพระอุปคุตใน
 สังคมไทยปัจจุบัน. ใน ศิราพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ), “ประเพณีสร้างสรรค์” ในสังคมไทย
 ร่วมสมัย, หน้า 109-189. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).

- วัชรารภรณ์ ดิษฐบ้าน. (2556). ความเชื่อเรื่องพระอุปคุตปราบมาร: การสืบทอดและการผลิตซ้ำในสังคมไทยปัจจุบัน. วารสารอักษรศาสตร์ 42, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 229-258.
- วีระ สุนทรทัย. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- ศรีไพร พุดจีบ. (10 มิถุนายน 2560). สัมภาษณ์.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2532). แนวคิดเกี่ยวกับระบบความเชื่อและศาสนาในสังคม. ใน ชุดวิชาความเชื่อและศาสนาในสังคมไทย เล่ม 1 หน่วย 1. นนทบุรี: สาขาวิชาคณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมาธิราช.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2548). ทฤษฎีคติชนวิทยา วิธีวิทยาในการวิเคราะห์ตำนาน-นิทานพื้นบ้าน. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2556). 'คติชนสร้างสรรค์': บทปริทัศน์บริบททางสังคมและแนวคิดที่เกี่ยวข้อง. วารสารอักษรศาสตร์ฉบับพิเศษ "คติชนสร้างสรรค์" 42, 2 (กรกฎาคม-ธันวาคม): 13-16.
- ศิริพร ณ ถลาง. (2559). คติชนสร้างสรรค์: บทสังเคราะห์และทฤษฎี. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ศิริพร ณ ถลาง (บรรณาธิการ). (2558). "ประเพณีสร้างสรรค์" ในสังคมไทยร่วมสมัย. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- ศิริกาญจน์ สมภาวะ และ วิลาพรรณ อยู่รอด. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- ศิริพงษ์ จำปาทอง. (28 กันยายน 2559). สัมภาษณ์.
- ศิริพร งามเจริญ และคณะ. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- ศิริพร สุขเมธรัตน์. (2553). ประวัติศาสตร์ท้องถิ่นเมืองสุรินทร์. สุรินทร์: โรงพิมพ์ ส. พันธุ์เพ็ญ.
- สังต์ โบนดี. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- สง่า สุกसार พจนีย์ สุกसार และ ทองดา จันทร์ศรี. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- สมจิน บุญสม. (2 กันยายน 2555). สัมภาษณ์.
- สมจิน บุญสม และ ประทีป ขาวดี. (14 ตุลาคม 2555). สัมภาษณ์.
- สัทธา อริยะธักันต์. (2542). แชนโดนตา (เช่นผีปู้ตา-เขมร). สารานุกรมวัฒนธรรมไทยภาคอีสาน 4: 1225-1228.
- สำนักข่าวกรมประชาสัมพันธ์. เทศบาลตำบลศีขรภูมิ จัดงานมหัศจรรย์ แสง สี เสียง สืบสาน ตำนานพันปี ปราสาทศีขรภูมิ ประจำปี 2556. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://thainews.prd.go.th/centerweb/news/NewsDetail?NT01_NewsID/parameters [10 มีนาคม 2557]
- สำนักงานจังหวัดสุรินทร์. (2526). ประวัติศาสตร์มหาราชไทยส่วนภูมิภาคจังหวัดสุรินทร์ พุทธศักราช 2526. สุรินทร์: สำนักงานจังหวัดสุรินทร์.

- สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ. (2551). การมีส่วนร่วมของเครือข่ายวัฒนธรรมและชุมชนในการบริหารจัดการวัฒนธรรม: กรณีศึกษาพิพิธภัณฑ์โนนตา อำเภอยุขันธ์ จังหวัดศรีสะเกษ. ศรีสะเกษ: สำนักงานวัฒนธรรมจังหวัดศรีสะเกษ.
- สำนักประชาสัมพันธ์เขต 2. จ.สุรินทร์เชิญเที่ยวงานประเพณีสืบสานตำนานปราสาทข่าปี อำเภอกีษรภูมิ จังหวัดสุรินทร์. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://region2.prd.go.th/ewt_news.php?nid=35682&filename=index [10 สิงหาคม 2557]
- สำรวจ ดีสม. (10 ตุลาคม 2558). สัมภาษณ์.
- สำรวจ ดีสม. (12 พฤษภาคม 2558). สัมภาษณ์.
- สำรวจ ดีสม. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- สำรวจ ดีสม และ โฆษิต ดีสม. (10 ตุลาคม 2558). สัมภาษณ์.
- สืบสานตำนานปราสาทข่าปี. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.banmuang.co.th/oldweb/2013/03> [10 มีนาคม 2557]
- สุกัญญา ภัทรราชย์. (2540). การแสดงพื้นบ้านภาคกลาง: การปรับปรุงในชีวิตไทยสมัยใหม่. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุจฉายา. (11 มกราคม 2560). สัมภาษณ์.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2522). เพลงปฎิพากย์: การศึกษาในเชิงวรรณคดีวิเคราะห์. วิทยานิพนธ์ปริญญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2544). ชาวในคติชนของคนไทย-ไท. ใน ชาวในศิลปะและวัฒนธรรม. กรุงเทพฯ: มุลนิธิข้าวไทย.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2555). "เศรษฐกิจสร้างสรรค์กับการจัดการวัฒนธรรม." ใน วารสารไทยศึกษา ปีที่ 7 ฉบับที่ 2 เดือนสิงหาคม 2554 - มกราคม, หน้า 228.
- สุกัญญา สุจฉายา. (2556). วรรณกรรมมุขปาฐะ. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุกัญญา สุจฉายา (บรรณาธิการ). (2549). พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนกับสังคมไทย. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุดท้าย กิษะรัมย์. (15 ตุลาคม 2555). สัมภาษณ์.
- สุดา กะภูทิน. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- สุทัศน์ โกรธกล้า. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- สุทัศน์ โกรธกล้า. (30 มิถุนายน 2559). สัมภาษณ์.

- สุรัชย์ ชินบุตร. (2553). การสืบทอดอำนาจศักดิ์สิทธิ์ของหมอเหยา และอัตลักษณ์ของผู้ไทในพิธีเหยา: กรณีศึกษาตำบลโนนยาง อำเภอหนองสูง จังหวัดมุกดาหาร. ปรินญาอักษรศาสตร์ดุขฎีบัณฑิต ภาควิชาภาษาไทย, บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุรศักดิ์ มิถุนดี. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- สุวรรณา แก้มหอม และ สุธิดา เบ็ญเจ็ดดี. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- สุวิทย์ เจียรสุวรรณ. (2549). ประเพณีทำขวัญ: พิธีกรรมแห่งการประสานและกลมกลืนความแตกต่างทางชาติพันธุ์. ใน พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนในสังคมไทย, หน้า 163-204. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับที่ 101.
- เสงี่ยม มั่นใจ. (20 เมษายน 2560). สัมภาษณ์.
- เสฐียรโกเศศ. (2498). รวมเรื่องสั้นของเสฐียรโกเศศ. พระนคร: บำรุงกิจ.
- เสาวลักษณ์ อนันตศานต์. (2546). คติชนกับศาสนา. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยรามคำแหง.
- หม่อมอมรวงษ์วิจิตร. (2539). พงศาวดารหัวเมืองมณฑลอีสาน. พิมพ์ครั้งที่ 6. กรุงเทพฯ: วัชรินทร์การพิมพ์.
- หลักคุณธรรม 8 ประการของท่านขงจื้อ. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: www.tekkacheemukkhor.com/webboard/index.php?topic=193.0 [12 มกราคม 2560]
- องค์การคลังสินค้า กระทรวงพาณิชย์. ข้าวหอมมะลิไทย (Premium Thai Hom Mali Rice) [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: http://www.pwo.co.th/ewt_news [10 เมษายน 2557].
- องค์การบริหารส่วนจังหวัดสุรินทร์. ปราสาทขางปี. [ออนไลน์]. แหล่งที่มา: <http://www.surinpa0.org/index.php?action=read&mod=menu&id=69> [17 สิงหาคม 2557]
- อนุชา ทวีเหลือง. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.
- อภิลักษณ์ เกษมผลกุล. (2549). กลันศรัทธามาเป็นเพลง: สายธารความสัมพันธ์ระหว่างเพลงบอกบุญกับสังคมชาวตราด. ใน พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนในสังคมไทย, หน้า 205-246. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับที่ 101.
- อมรรัตน์ สัตย์ชื่อ. (10 มกราคม 2560). นักวิชาการศึกษาปฏิบัติการ อบจ.สุรินทร์. สัมภาษณ์.
- อเล็กซานดรา เดนิส. (2551). เอกสารประกอบการบรรยายเรื่อง "วัฒนธรรมศึกษากับอัตลักษณ์ชาติพันธุ์ในสุรินทร์. เอกสารประกอบการประชุมประจำปีทางมานุษยวิทยาครั้งที่ 7 "ยกเครื่องเรื่องวัฒนธรรมศึกษา" 26-28 มีนาคม 2551 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร.

- อัศวิทธิ์ เรื่องรอง. (2549). เมื่อ "หญิง" ประกาศชัยเหนือ "ชาย": บทบาทหน้าที่ของวรรณกรรมเรื่อง "แก้วหน้าม้า" ในสังคมไทย. ใน พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนในสังคมไทย, หน้า 57-112. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับที่ 101.
- อัศุลลอสมาลิก หมัดเทระ. (2556). การดูแลเยาวชนตามวิถีแห่งศาสนาอิสลามของผู้นำมาสลิมในสามจังหวัด. ชายแดนภาคใต้. วิทยานิพนธ์ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาพัฒนามนุษย์และสังคม มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์.
- อัษฎางค์ ชมดี. (16 สิงหาคม 2559). สัมภาษณ์.
- อัษฎางค์ ชมดี. (2553). ร้อยเรื่องเมืองสุรินทร์ (มัลย์ 1). พิมพ์ครั้งที่ 2. สุรินทร์: ศิริธรรมออฟเซต.
- อารีย์ (เนตินิยม) ทองแก้ว. (2551). ช่างในวัฒนธรรมไทย. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- อารีย์ ทองแก้ว. (2549). วัฒนธรรมท้องถิ่นสุรินทร์. สุรินทร์: มหาวิทยาลัยราชภัฏสุรินทร์.
- อิศราพร จันทร์ทอง. (2541). วิถีวิทยาการวิจัยทางประวัติศาสตร์ท้องถิ่น กรณีศึกษาจังหวัดสุรินทร์. สุรินทร์: สถาบันราชภัฏสุรินทร์.
- อุดมศิลป์, ภ. (2549). กาละเกด: พระโพธิสัตว์ในอุดมคติและเจ้าพ่อโลกทัศน์ของไทยพวน. ใน พิธีกรรม ตำนาน นิทาน เพลง: บทบาทของคติชนในสังคมไทย, หน้า 11-56. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โครงการเผยแพร่ผลงานทางวิชาการ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฉบับที่ 101.
- อุบลศรี อุบลสวัสดิ์ และ เพชร สายเสน. (2551). การผลิตสื่อวีซีดี เรื่องการออกแบบและพัฒนา รูปแบบผลิตภัณฑ์สิ่งทอจากผ้าไหมสุรินทร์. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลพระนคร.
- เอกรินทร์ พึ่งประชา. (2545). พระราหู: "ประเพณีประติษฐาน" แห่งวัดศิระชะทอง. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา), คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- เอกสารสรูปการสัมมนาตามโครงการสืบค้นคุณธรรม จริยธรรมในวันสารทไทยของกลุ่มชาติพันธุ์ในประเทศไทย ประเพณีแซนโฎนตา (สารทเขมร). (2552). ม.ป.ท.
- เอเจียน แอมอนิเย. (2541). บันทึกการเดินทางในลาว ภาคสอง พ.ศ. 2440. แปลโดย ทองสมุทร โดเร และสมหมาย เปรมจิตต์. เชียงใหม่: สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- อินานะ อชิมารุ. (19 กันยายน 2557). สัมภาษณ์.

ภาคผนวก

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
CHULALONGKORN UNIVERSITY

ประวัติผู้เขียนวิทยานิพนธ์

นางสาวสารภี ขาวดี เกิดเมื่อวันที่ 18 พฤษภาคม 2517 ตำบลนอกเมือง อำเภอเมือง จังหวัดสุรินทร์ สำเร็จการศึกษาปริญญาศิลปศาสตรบัณฑิต (เกียรตินิยมอันดับสอง) สาขาภาษาไทย คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น เมื่อปีการศึกษา 2539 สำเร็จการศึกษาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาภาษาไทย ภาควิชาภาษาไทยและภาษาตะวันออก คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ เมื่อปีการศึกษา 2545 และศึกษาต่อในหลักสูตรอักษรศาสตรดุษฎีบัณฑิต สาขาคติชนวิทยา ภาควิชาภาษาไทย คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในปีการศึกษา 2555 ปัจจุบันรับราชการ ตำแหน่งผู้ช่วยศาสตราจารย์ ประจำหลักสูตรภาษาไทยและการสื่อสาร สาขาภาษาและวรรณคดีตะวันออก คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยอุบลราชธานี ระหว่างศึกษาได้รับทุนสนับสนุนการศึกษาจาก “ทุนโครงการพัฒนากำลังคนด้านมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์” (ทุนเรียนดีมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย) สาขาภาษาไทย (เน้นคติชนวิทยา) จากสำนักงานคณะกรรมการการอุดมศึกษา (สกอ.) และ “ทุนอุดหนุนวิทยานิพนธ์สำหรับนิสิต” จากบัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในภาคการศึกษาปลาย ปีการศึกษา 2558 ปีงบประมาณ 2559